

T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

Doktora Tezi

TEORİK ve AMPİRİK AÇIDAN
GELİR DAĞILIMI VE İŞSİZLİK İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Hülya HAYMANA TIRYAKI

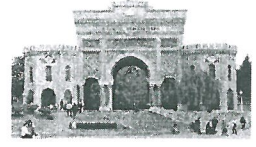
2502050165

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kaya ARDIÇ

İstanbul 2013

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürlüğü

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : HÜLYA HAYMANA TIRYAKI
Numarası : 2502050165
Anabilim/Bilim Dalı : İKTİSAT
Danışman Öğretim Üyesi : PROF.DR.KAYA ARDIÇ
Tez Savunma Tarihi : 21/02/2013 Tez Savunma Saati 15:00
Tez Başlığı : "TEORİK VE AMPİRİK AÇIDAN GELİR DAĞILIMI VE İŞSİZLİK İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA"

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 35. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR.KAYA ARDIÇ		Kabul
2- PROF.DR.SERDAR ONGAN		Kabul
3-PROF.DR.TARGAN ÜNAL		Kabul
4-PROF.DR.SEYHUN DOĞAN		Kabul
5-DOÇ.DR.UFUK BAKKAL		Kabul

TEZDE YAPILAN DÜZELTMELER

Teze yöneltlen eleştiriler kategorize edilerek aşağıda sıralanmıştır. Eleştirilere yönelik olarak tezde düzeltme ve ekleme çalışmaları yapılarak; söz konusu düzenlemelere aşağıda liste halinde yer verilmiştir.

Tezde yer alan ampirik çalışma ile ilgili eleştiriler şunlardır;

- Gelir dağılımı düzelince büyüme artışı sonucu tekrar incelenmelidir.
- Çalışmada İşsizlik ile Gelir Dağılımı arasında negatif ilişki açıklanmamıştır.
- Çalışmada nedenlerin açıklandığı kısım düzeltilmelidir. İlişkinin yönü gibi bilgiler tekrar kontrol edilmelidir.
- Verilerin diğer etkilerden arındırılması sağlanmalı ve durağanlık testi yapılmalıdır.
- Yeni verilere göre sonuç kısmı değiştirilerek, genişletilmelidir.
- Nedensellik testi yapılarak elde edilen sonuç çalışmaya konmalıdır.

Yukarıda bahsi geçen konulara ilişkin olarak çalışmada yer alan ampirik çalışma değiştirilmiş ve tüm düzeltmeler tamamlanmıştır.

Tezin teorik çatısı ile ilgili eleştiriler şunlardır;

- Teorik çatı geliştirilmelidir.
- Ekonomik ayırım detaylı olarak açıklanmalıdır.
- DİBS borç faizleri bölümü geliştirilerek, detaylı biçimde anlatılmalıdır.
- Maliye Politikası Aracı olarak tanımlama yapılmalıdır.
- Türkiye’de ekonomik hayatın gelişimi eklenmelidir.
- Dünya geneli ve Türkiye’ye ait GINI katsayılarının güncel değerleri eklenmelidir.
- Gelir dilimlerinin tutarsal karşılığı eklenmelidir.

Tezin teorik kısımları ile ilgili olarak yöneltlen eleştiriler için de gerekli çalışmalar yapılmış olup, tüm düzenlemeler aşağıda listelenmiştir.

Tezin “**Yönetimiyle İlgili Temel İlkeler**” konusunda eleştiriler şunlardır;

- Kaynakça bilgisi olmayan kısımları tamamlanmalı, İnternet kaynakları gözden geçirilmeli ve kaynakça düzenlenmelidir.
- Tablo ve şekil ayrımlarını kontrol edilmelidir.
- Dipnotlarda eksik ve mükerrer kayıtların varlığı incelenmeli, format uyumluluğu kontrol edilmelidir.
- TUSIAD, TUIK gibi noktalama işareti sorunlarını düzeltilmelidir.
- Tablo, şekil, grafiklere ilişkin listeler ayrıştırılmalıdır. (Sayfa 84, 128, 135(tablo var), 142 ve içindekiler sayfasındaki işaretleri sor)

Yukarıda bahsi geçen düzeltme ihtiyaçlarına yönelik olarak; Kaynakça bütünüyle gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiştir. Tablo ve şekil ayrımları gözden geçirilmiştir. Dipnotlar tekrar kontrol edilerek, eksiklikler ve mükerrer kayıtlar düzenlenmiştir. (Gelirin marjinal faydası bulundu, eklendi.) Dil seçimi gözden geçirilmiştir. Tablo, şekil ve grafiklere ilişkin listeler ayrıştırılmıştır.

Eleştiriler doğrultusunda yapılan değişiklikler aşağıda sıralanmıştır:

1. “ 1.1. İktisadi Yaklaşımlarda Gelir Dağılımı”: 1. Bölüme eklenmiştir.
2. “1.4. Gelir Dağılımına Güncel Yaklaşımlar” bölümü “ 1.5. Dağılım Hakkaniyeti Sorunu ve Eşitsizlik Ölçümü ile İlgili Diğer Yaklaşımlar” bölümü adı altında genişletilmiştir.
3. “ 1.5.3. Yoksulluk” : 1. Bölüme eklenmiştir.
4. “ 1.6. Gelirin Yeniden Dağılımı” : 1. Bölüme eklenmiştir.
5. “ 2.1. Gelir Dağılımında Hakkaniyetsizlik: Başlıca Nedenleri ve Etkileri” bölümü genişletilmiş, “Ekonomik ayırım “ konusuna detaylı olarak yer verilmiştir. Bölümün Adı “2.1. Gelir Dağılımında Eşitsizliğin Oluşumu” olarak değiştirilmiştir.
6. “ 2.2. Gelir Dağılımının Ölçülmesi ve Eşitsizliğin Tespiti İçin Kullanılan Endeks ve Yöntemler “ bölümü genişletilmiştir.
7. “ 2.3. Gelir Dağılımını Düzeltmeye Yönelik Politikalar ve Gelir Dağılımının Değişmesinde Etkili Olan Faktörler” bölümünün adı “2.3. Gelir Dağılımının Değişmesinde Etkili Olan Faktörler ve Makroekonomik Politikalar” olarak değiştirilmiştir.

8. “ 2.3.1. Makro Ekonomi Politikaları ” bölümü genişletilmiştir.
9. “ 2.3.1.2. Maliye Politikası Araçları “ bölümü genişletilmiş, “Devlet Borç Faizleri” başlığı detaylı olarak açıklanmıştır. “ Grafik 2.4. Hazine İskontolu İhaleleri Bileşik Faiz Oranları 2000–2010” bölüme eklenmiştir.
10. “ 3.1. Emek Piyasası ” bölümü genişletilmiştir.
11. “ Tablo 3.2: İşsizlik ve İstihdam Düşüklüğünün Nedenleri ” çıkarılmıştır.
12. “3.2.1. İşgücü Arzı” bölümünün içeriği genişletilmiş, kaynakları değiştirilmiştir.
13. “ 3.2.2. İşgücüne Katılım Oranı” bölümünün adı “ 3.2.2. İşgücüne Katılım Oranı ve Bağımlılık Oranı” olarak değiştirilmiş ve bölümün içeriği genişletilmiştir.
14. “ 3.2.4. İstihdam ve İşgücü Talebi ” bölümüne “ 3.2.4.3. Yeni Klasik Yaklaşım’da İstihdam”, “3.2.4.4. Yeni Keynesyen Yaklaşım’da İstihdam” ve “3.2.4.5. Yapısalcılarda İstihdam” başlıkları eklenmiştir. İstihdama ilişkin görüşler genişletilmiştir.
15. “ 3.2.4.1. İstihdam Hacmi ve İstihdamın Sınıflandırılması ” bölümü genişletilmiştir.
16. “ 3.2.4.2. İstihdam Teorileri ” bölümü genişletilmiştir.
17. “ 3.3.1. İşsizliğin Ölçülmesi” : 3. bölüme eklenmiştir.
18. “ 3.3.2. İşsizlik Teorileri” bölümünün adı “ 3.3.2. İşsizliğin Kuramsal Çerçevesi ve İşsizlik Teorileri” olarak değiştirilmiş ve bölüm genişletilmiştir.
19. “ 4.1. Türkiye’de Gelir Dağılımına İlişkin Yaklaşımlar, Sonuçları ve Göstergeler” bölümü genişletilmiştir.
20. “ Tablo 4.7: Hanehalkı kullanılabilir gelire göre sıralı yüzde 10'luk gruplar itibariyle yıllık hanehalkı kullanılabilir gelirin dağılımı (2006–2011)” çalışmaya eklenmiştir.

21. “ Tablo 4.15: Sabit Fiyatlarla GSYİH-Faaliyet Kolları ve 1987 Yılı Faktör Fiyatlarına Göre ” isimli tablo “ Cari Fiyatlarla İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Sektörlerin GSYİH İçindeki Payları, 2000–2009, (%) ” olarak değiştirilmiş, veriler güncel hale getirilmiştir.
22. “ Tablo 4.16: Seçilmiş Ülkeler İçin İstihdam Durumu, 1997” isimli tablo “ GSYİH, 1998 Temel Fiyatlarla, Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişim, 2000–2009 ” olarak değiştirilmiş, veriler güncel hale getirilmiştir.
23. “ 4.2. Dünya’da Başlıca Gelir Dağılımı Göstergeleri ” bölümü genişletilmiştir.
24. “ Tablo 4.21: Küresel Gelir Eşitsizliği (2003)” çalışmaya eklenmiştir.
25. “ Tablo 4.22: Küresel Gelir Eşitsizliğinde Eğilimler ve Büyüme (Gini Katsayısı ve Kişi Başına GSMH)” çalışmaya eklenmiştir.
26. “Tablo 4.24: Doğu’da Beklenen Ortalama Yaşam Süresi” çalışmaya eklenmiştir.
27. “ Grafik 4.10: İstihdamın Sektörel Değişiminin Görünümü 1923–2007 ” eklenmiştir.
28. “ Tablo 4.27: Dünyada İşsizlik: 1994, 1999, 2002–2004 (milyon)” çalışmadan çıkarılmıştır.
29. “Tablo 4.31: Dünya İşgücü Piyasası Anahtar Kavramları” eklenmiştir.
30. “ 4.5. Türkiye’de Uygulanan Makroekonomik Politikaların Gelir Dağılımı ve İşsizliğe Etkileri” isimli bölüm çalışmaya eklenmiştir.
31. “ 4.5.4.1. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular ” ,” 4.5.4.2. Nedensellik Analizine İlişkin Bulgular”, “ 4.5.4.3. Cross Country Analizine İlişkin Bulgular” bölümleri tezdin çıkarılmıştır.
32. “ 4.5.4. Verilerin ve Ampirik Bulguların Değerlendirilmesi ” bölümünde yer alan uygulama değiştirilmiştir. Bölüm “ 4.6.4. Verilerin ve Ampirik Bulguların Değerlendirilmesi ” olarak yeniden hazırlanmıştır.

ÖZ

Tez Başlığı: Teorik ve Ampirik Açından Gelir Dağılımı ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Çalışma

Tez Yazarı: Hülya HAYMANA TİRYAKİ

İşsizlik ve gelir dağılımındaki hakkaniyetsizlik çağdaş ekonomilerin temel ve çözüm bekleyen iki sorunudur. Ekonomik gelişme ile orantılı olarak çözüm imkânları üretilmekle birlikte, kapitalist ekonomi içerisinde, ekonomiye müdahale edilmeksizin bu iki aksaklığın çözümlenmesi mümkün görünmemektedir.

Günümüz gelişmiş ekonomilerinde az da olsa rastlanan işsizlik ve gelir dağılımı bozukluğu daha çok gelişmekte olan ülkelerin, özellikle de az gelişmiş ve yüksek nüfuslu ekonomilerin ana sorunu olmaya devam etmektedir.

Gerek işsizlik gerek de gelir dağılımında hakkaniyet temelde büyüme ile doğru orantılı olarak analiz edilebilir. Büyüyen ekonomiler, üretimi artırmak için işgücü ve diğer ekonomik kaynakları kullanırlar. Bu da işsizliğin azalmasına ve üretim faktörlerinin gelir elde etmesi sonucu da gelir dağılımında olumlu yönde gelişmeye katkı sağlar.

Çalışmamızda gelir dağılımı ile işsizlik konularına teorik olarak yer verildikten sonra iki değişken arasında bir ilişki olup olmadığı sorgulanacaktır. Ana hipotez olarak “işsizlikte meydana gelen bir azalmanın gelir dağılımını olumlu yönde etkileyeceği” varsayılmıştır.

İki değişken ve ilintili diğer ampirik veriler tespit edilmiş, Toda Yamamoto Yöntemiyle Nedensellik analizi yapılarak hipotezin kabul edilebilirliği araştırılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Gelir dağılımı, işsizlik, hakkaniyet, gelir dağılımını etkileyen faktörler, gelir dağılımı teorileri, işsizlik çeşitleri, emek teorisi, ekonomik büyüme.

ABSTRACT

Title: Teorik ve Ampirik Açından Gelir Dağılımı ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Çalışma

Author: Hülya HAYMANA TİRYAKI

Inequalities in income distribution and unemployment are both fundamental and unresolved major problems in modern economies. The solution is produced in proportion against economic development opportunities within a capitalist economy, but it seems that it's not possible to resolve this issues without fiskal or monetary interventions.

Unemployment and income distribution are continues and core problem for developing countries especially having high population. Developed countries are less affected than developing countries.

Basically both disorders can be analyzed against the growth. Labor and other economic resources are used to increase production in a growing economy. Using production factors for development is the result of the reduction of unemployment and achievement in the income distribution.

In our study income distribution and unemployment will be examined on a theoretically basis. After three theoretical parts, it will be tried to answered whether there is a relationship between two variables. As the main hypothesis, "a reduction in unemployment occurs positive effect on income distribution" is assumed.

Two variables and other relevant empirical data from Turkey will be analyzed with Toda Yamamoto Causality Analysis and acceptability of the hypothesis will be investigated.

KEY WORDS: Income Distribution, Unemployment, Judgement, Income Distribution Theories, Types of Unemployment, Labor Theory, Economic Growth.

ÖNSÖZ

Günümüzde iktisadi kalkınmanın esas unsurunu beşeri sermaye olarak da nitelendirilen kalifiye insan kaynağı oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmada iktisadi göstergelerin yapı taşı olan insan kaynağını, derinden etkileyen iki konu üzerinde durulmuş ve aralarındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada incelenen gelir dağılımı ve işsizlik, piyasa ekonomisinin iki ana aksaklığı sayılmaktadır ve ekonomik çalışmalara araştırmalara konu olmuştur, halen de olmaktadır.

Tez çalışması sırasında Türkiye'ye ve diğer ülkelere ilişkin göstergelerin ve elektronik veritabanlarının çok kısıtlı oluşu yaşanan sıkıntıların başında gelmektedir. Ayrıca yapılan araştırmaların farklı kurumlar tarafından, farklı metod ve örneklem kümeleri ile yapılıyor olması, araştırmalar sonucunda açıklanan değerlerin kullanılmasıyla yapılan analizlerin sağlıklı sonuçlar vermesini engelleyici bir unsurdur. Gerek ülkemiz gerek diğer dünya ülkelerinde yapılan araştırmaların periyodik ve standart değerlendirme metodları ile gerçekleştirilmiyor olması da analizde kullanılan verilerin sağlıklı olmasını engelleyen önemli unsurlardan biridir.

Tez çalışmasında;

Tez danışmanım ve sayın hocam Prof. Dr. Kaya ARDIÇ tezin her aşamasında titiz çalışması ve özverisi ile büyük katkı sağlamıştır. Sn. Halil İbrahim GÜNDÜZ Ekonometrik çalışmamın teknik olarak incelenmesinde titizlikle destek olmuştur.

Sevgili ailem tez çalışmasının her aşamasında manevi olarak katkıda bulunmuşlardır. Tüm zamanımı tezime ayırabilmem için her türlü özveriyi göstermişlerdir. Mesai arkadaşlarım ve değerli yöneticilerim de çalışmamın gerçekleşmesine destek olmuşlar ve tezime için zaman yaratmada katkı sağlamışlardır.

Tez çalışmasına katkılarından dolayı yukarıda bahsi geçen kişilere önemle teşekkür ederim.

Hülya HAYMANA TİRYAKI

**TEORİK VE AMPİRİK AÇIDAN
GELİR DAĞILIMI VE İŞSİZLİK İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA**

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZDE YAPILAN DÜZELTMELER.....	iii
ÖZ	vii
ABSTRACT.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xvii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xxi
TEZDE YAPILAN DÜZELTMELER.....	xxii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI KAVRAMININ EVRİMİ ve KURAMSAL TEMELLERİ

1. GELİR DAĞILIMI KAVRAMININ EVRİMİ ve KURAMSAL TEMELLERİ.....	7
1.1. İktisadi Yaklaşımlarda Gelir Dağılımı.....	11
1.1.1. Merkantilist ve Fizyokratlarda Gelir Dağılımı.....	12
1.1.2. Klasik Yaklaşım'da Gelir Dağılımı.....	17
1.1.3. Marksizm'in Gelir Dağılımı Yaklaşımı.....	20
1.1.4. Neo-klasiklerin Gelir Dağılımı Yaklaşımı.....	22
1.1.5. Keynesyen Gelir Dağılımı Yaklaşımı.....	23
1.2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı.....	24
1.2.1. Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri.....	27
1.2.1.1. Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisi.....	29

1.2.1.2. Marx'ın Gelir Dağılımı Teorisi	32
1.2.1.3. Kaldor'un Gelir Dağılımı Teorisi.....	35
1.2.1.4. Weintraub'un Gelir Dağılımı Teorisi	35
1.2.2. Bölüşüm Hakkaniyeti Teorileri.....	37
1.2.2.1. Mutlak Eşitlik Teorisi.....	39
1.2.2.2. Farklılık Teorisi.....	39
1.2.2.3. Kaynak-Yönlü Teoriler.....	41
1.2.2.4. Refah-Yönlü Teoriler.....	42
1.2.2.5. Liyakat-Yönlü Teoriler.....	44
1.2.2.6. Libertarian Teoriler.....	46
1.2.3. İktisadi Kalkınma Teorileri.....	46
1.2.3.1. Ekonomik Büyüme Aşamaları Modeli.....	47
1.2.3.2. Yapısal Değişim Teorileri.....	48
1.2.3.3. Bağımlılık Yaklaşımı.....	51
1.2.3.4. Neo-Klasik Yaklaşım.....	53
1.3. Bireysel Gelir Dağılımı:.....	55
1.3.1. Bireysel Gelir Dağılımı Verilerinin Tespiti ve Hesaplanması.....	56
1.3.2. Bireysel Gelir Dağılımı Verilerinin Kullanım Amaçları.....	57
1.3.3. Bireysel Gelir Dağılımı Teorileri.....	58
1.3.3.1. Yetenek Teorisi.....	59
1.3.3.2. Stokastik Teori.....	59
1.3.3.3. Bireysel Tercih Teorisi.....	60
1.3.3.4. Beşeri Sermaye Teorisi.....	60
1.3.3.5. Eğitim Eşitsizliği Teorisi.....	61
1.3.3.6. Miras Teorisi.....	62
1.3.3.7. Yaşam Evreleri Teorisi.....	62
1.4. Diğer Gelir Dağılımı Analizleri.....	63
1.4.1. Sektörel Gelir Dağılımı.....	63
1.4.2. Bölgesel Gelir Dağılımı.....	64
1.5. Dağılım Hakkaniyeti Sorunu ve Eşitsizlik Ölçümü ile İlgili Diğer Yaklaşımlar	65
1.5.1. Optimal Gelir Dağılımı.....	65
1.5.2. Minimum Geçim Düzeyi.....	66
1.5.3. Yoksulluk.....	67
1.5.3.1. Yoksulluk Türleri.....	70
1.5.3.1.1. Mutlak Yoksulluk.....	70
1.5.3.1.2. Göreli Yoksulluk.....	70
1.5.3.1.3. Subjektif Yoksulluk.....	71

1.5.3.1.4. Gelir Yoksulluğu.....	72
1.5.3.1.5. İnsani Yoksulluk.....	73
1.5.3.1.6. Kırsal – Kentsel Yoksulluk.....	79
1.5.3.1.7. Sosyal Dışlanma.....	79
1.5.3.1.8. Yoksulluk Kültürü.....	80
1.5.3.2. Yoksulluğun Nedenleri ve Sonuçları.....	81
1.5.4. Yoksulluk Farkı.....	83
1.5.5. Açlık Sınırı.....	84
1.6. Gelirin Yeniden Dağılımı..	85
1.6.1. Gelirin Dikey Olarak Yeniden Dağılımı.....	88
1.6.2. Gelirin Yatay Olarak Yeniden Dağılımı..	89
1.6.3. Yeniden Dağılım Politikalarının Önemi.....	90
1.6.4. Yeniden Dağılım İhtiyacı ve Kamu Müdahalesinin Ortaya Çıkışı.....	93
1.6.5. Kamu Müdahalesine Yönelik Eleştiriler.....	94

İKİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ: TEORİLER, EŞİTSİZLİĞİN ÖLÇÜLMESİ ve ÇÖZÜMLEMESİ, İKTİSAT POLİTİKASI UYGULAMALARI

2. GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ: TEORİLER, EŞİTSİZLİĞİN ÖLÇÜLMESİ ve ÇÖZÜMLEMESİ, İKTİSAT POLİTİKASI UYGULAMALARI.....	97
2.1. Gelir Dağılımında Eşitsizliğin Oluşumu.....	100
2.2. Gelir Dağılımının Ölçülmesi ve Eşitsizliğin Tespiti İçin Kullanılan Endeks ve Yöntemler.....	104
2.2.1. Pozitif Ölçütler.....	106
2.2.1.1. Değişim Aralığı (Aralık - The Range).....	107
2.2.1.2. Görelî Ortalama Mutlak Sapma ve Standart Sapma.....	107
2.2.1.3. Varyans ve Değişme Katsayısı	108
2.2.1.4. Logaritmik Varyans, Logaritmik Standart Sapma ve Logaritmik Sapmaların Ortalaması.....	109
2.2.1.5. Gini Katsayısı.....	109
2.2.1.6. Kuznets Katsayısı.....	110
2.2.1.7. Genel Entropi Ölçütleri ve Theil Endeksi	112
2.2.2. Normatif Ölçütler.....	113

2.2.2.1. Dalton Ölçütü.....	113
2.2.2.2. Atkinson Endeksi.....	113
2.2.3. Statik Eşitsizlik Ölçütü: Lorenz eğrisi.....	115
2.2.4. Yüzde Paylar Analizi.....	117
2.2.5. Pareto Katsayısı	117
2.3. Gelir Dağılımını Düzeltmeye Yönelik Politikalar ve Gelir Dağılımının Değişmesinde Etkili Olan Faktörler.....	119
2.3.1. Makro Ekonomi Politikaları.....	121
2.3.1.1. Para Politikası Araçları.....	130
2.3.1.2. Maliye Politikası Araçları.....	132
2.3.2. Gelir Dağılımını Etkileyen Diğer Faktörler.....	144
2.3.2.1. Yapısal Faktörler.....	145
2.3.2.1.1. Emek Piyasasında Arz-Talep Dengesi.....	145
2.3.2.1.2. Üretim Faktörlerinin Dağılımı.....	147
2.3.2.1.3. Enflasyon ve İktisadi Krizler.....	150
2.3.2.1.4. Eğitim Düzeyi.....	151
2.3.2.2. Sosyal Norm ve Düzenlemeler.....	151
2.3.2.3. Küreselleşme.....	152
2.3.2.4. Teknolojik ve Organizasyonel Değişim.....	154
2.3.2.5. Diğer Faktörler.....	155

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EMEK PİYASASI, İSTİHDAM ve İŞSİZLİK KAVRAMLARININ TEORİK ESASLARI

3. EMEK PİYASASI: İSTİHDAM ve İŞSİZLİK KAVRAMLARININ TEORİK ESASLARI.....	157
3.1. Emek Piyasası.....	159
3.1.1. Klasik Yaklaşımda Emek Piyasası.....	164
3.1.2. Keynesyen Yaklaşımda Emek Piyasası.....	166
3.1.3. Monetarist Yaklaşımda Emek Piyasası.....	167
3.1.4. Emek Piyasasına Güncel Yaklaşımlar.....	167
3.2. Makro Ekonomik Açıdan Emek Piyasasının Temel Kavramları.....	168
3.2.1. İşgücü Arzı.....	169
3.2.2. İşgücüne Katılım Oranı ve Bağımlılık Oranı.....	173
3.2.3. İşgücü Dışında Kalan Kesim.....	175
3.2.4. İstihdam ve İşgücü Talebi.....	176
3.2.4.1. İstihdam Hacmi ve İstihdamın Sınıflandırılması.....	179

3.2.4.1.1. Tam İstihdam.....	180
3.2.4.1.2. Eksik İstihdam.....	181
3.2.4.1.3. Aşırı İstihdam.....	183
3.2.4.2. İstihdam Teorileri.....	184
3.2.4.2.1. Klasik ve Neo-Klasik İstihdam Teorileri.....	185
3.2.4.2.2. Marksist İstihdam Teorisi.....	199
3.2.4.2.3. Keynesyen İstihdam Teorisi.....	203
3.2.4.2.4. Monetarist İstihdam Teorisi.....	212
3.2.4.2.5. Arz Yanlı İstihdam Teorisi.....	215
3.2.4.2.6. Yeni Klasik İstihdam Teorisi.....	216
3.2.4.2.7. Yeni Keynesyen İstihdam Teorisi.....	219
3.2.4.2.8. Yapısalcı İstihdam Teorisi.....	221
3.2.5. İşgücü Maliyetleri: Önemi ve İstihdama Etkileri.....	223
3.2.5.1. İşçilik Maliyetleri.....	226
3.2.5.2. İşe Alma ve İşten Çıkarma Maliyetleri.....	227
3.3. İşgücü Arz Fazlalığı: İşsizlik.....	227
3.3.1. İşsizliğin Ölçülmesi.....	233
3.3.2. İşsizliğin Kuramsal Çerçevesi ve İşsizlik Teorileri.....	235
3.3.2.1. Klasik Yaklaşımda İşsizlik.....	237
3.3.2.2. Neo-Klasik Yaklaşımda İşsizlik.....	238
3.3.2.3. Keynesyen Yaklaşımda İşsizlik.....	238
3.3.2.4. Yapısalcı Yaklaşımda İşsizlik.....	239
3.3.2.5. İşsizliğe Modern Yaklaşımlar.....	240
3.3.3. İşgücü Piyasasında İşsizliğin Ortaya Çıkma Nedenleri.....	244
3.3.4. İşsizlik Türleri.....	247
3.3.4.1. İradi İşsizlik.....	248
3.3.4.2. Gayri İradi (Objektif) İşsizlik.....	250
3.3.4.3. Yaygın (Kütlevi) İşsizlik.....	250
3.3.4.3.1. Efektif Talep İşsizliği.....	251
3.3.4.3.2. Konjonktürel (Devri) İşsizlik.....	251
3.3.4.3.3. Bünyevi -Yapısal (Strüktürel) İşsizlik.....	252
3.3.4.3.4. Kronik İşsizlik.....	253
3.3.4.4. Kısmi İşsizlik.....	254
3.3.4.4.1. Mevsimlik İşsizlik.....	254
3.3.4.4.2. Geçici (Frikسیونel-Arızı) İşsizlik.....	256
3.3.4.4.3. Teknolojik İşsizlik.....	257
3.3.4.5. Gizli İşsizlik.....	258

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
GELİR DAĞILIMI ve İŞSİZLİK İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE ve DUNYA GENELİNDE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

4. GELİR DAĞILIMI ve İŞSİZLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE GENELİNDE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA.....	264
4.1. Türkiye’de Gelir Dağılımına İlişkin Yaklaşımlar, Sonuçları ve Göstergeler.....	264
4.1.1. Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı.....	272
4.1.2. Türkiye’de Fonksiyonel Gelir Dağılımı.....	279
4.1.3. Türkiye’de Sektörel Gelir Dağılımı.....	285
4.1.4. Türkiye’de Bölgesel Gelir Dağılımı.....	288
4.2. Dünya’da Başlıca Gelir Dağılımı Göstergeleri.....	291
4.2.1. Dünya Genelinde Gelir Dağılımı.....	293
4.2.2. Avrupa Birliği’nde Gelir Dağılımı.....	299
4.2.3. OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımı.....	300
4.3. Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İstihdamın Yapısı, Özellikleri.....	303
4.3.1. Türkiye’de Nüfus ve İşgücü Arzı.....	309
4.3.2. İşgücünün Demografik Dağılımı ve İşgücüne Katılım Oranları.....	312
4.3.3. İstihdam: Niteliği, Türleri, Sektörel Dağılım ve İşgücü Talebi.....	316
4.3.4. Türkiye’de İşsizlik Verileri.....	321
4.4. Dünyada Emek Piyasası İstihdam ve İşsizlik.....	325
4.4.1. Dünya Genelinde İşgücü Piyasası ve İşsizlik.....	325
4.4.2. AB Ülkelerinde İşgücü Piyasası	330
4.5. Türkiye’de Uygulanan Makroekonomik Politikalar: Gelir Dağılımı ve İşsizliğe Etkileri...333	
4.5.1. Gelir Dağılımı Yönüyle Etkiler ve Sonuçları.....	333
4.5.2. Türkiye’de Uygulanan İstihdam Politikaları.....	343
4.5.3. Türkiye’de İşsizlik Sorununa Yönelik Ekonomi Politikaları.....	347
4.6. Gelir Dağılımı ve İşsizlik İlişkisi.....	385
4.6.1. Gelirin Fonksiyonel Dağılımı ve Emeğin Payı.....	388
4.6.2. Kazanç ve Gelir Eşitsizliği.....	389
4.6.3. İşgücü Piyasası ve Gelir Dağılımı.....	390
4.6.4. Verilerin ve Ampirik Bulguların Değerlendirilmesi.....	394
4.6.4.1. Veri ve Yöntem.....	395
4.6.4.2. Birim Kök Testi.....	395

4.6.4.3. Eşbütünleşme Testi.....	399
4.6.4.4. Hata Düzeltme Modeli.....	400
4.6.4.5. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi.....	401
SONUÇ	404
KAYNAKLAR	412
ÖZGEÇMİŞ	452

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1: Net Hasılanın Dolanımı.....	16
Tablo 1.2: İGE Hesaplama Yöntemi.....	76
Tablo 1.3: Türkiye için 2010 Yılı İGE Değerinin Hesaplaması.....	76
Tablo 1.4: Türkiye İGE Bileşen Endekslerinin Gösterdiği Eğilimler, 1990–2009.....	77
Tablo 1.5: Dört Kişilik Ailenin Açlık ve Yoksulluk Sınırı (TL/Ay).....	85
Tablo 3.1: Emek Piyasasının Akış Tablosu.....	162
Tablo 3.2: Ortama İşgücü Maliyetindeki Gelişmeler	225
Tablo 3.3: İşsizlik Türleri.....	248
Tablo 4.1: Ölçüm Yıllarına Göre Gelir Dağılımı Verileri.....	271
Tablo 4.2: Türkiye’de Yıllara Göre Gini Katsayıları.....	273
Tablo 4.3: Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı, 1963 – 2009.....	274
Tablo 4.4: Türkiye’de 1973, 1987 ve 1994 Yılları İtibariyle Karşılaştırmalı Kişisel Gelir Dağılımı.....	275
Tablo 4.5: Gelire göre sıralı yüzde 20’lik hanehalkı dilimlerine göre yıllık kullanılabilir hanehalkı gelirlerin dağılımı, 2003-2004-2005.....	276
Tablo 4.6: Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelire göre sıralı yüzde 20’lik gruplar itibariyle yıllık gelirlerin dağılımı (2006-2007-2008).....	278
Tablo 4.7: Hanehalkı kullanılabilir gelire göre sıralı yüzde 10’luk gruplar itibariyle yıllık hanehalkı kullanılabilir gelirin dağılımı (2006–2011).....	278
Tablo 4.8: İstihdam İçindeki Ücretli-Yevmiyeli İşgücünün Durumu ve GSYİH İçinde Ücretlilerin durumu.....	280
Tablo 4.9: Yurt İçi Faktör Gelirlerinin Yüzde Dağılımı (1980-1994).....	281
Tablo 4.10: Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelire ve gelir türlerine göre yıllık gelirlerin dağılımı (Dikey %)......	282
Tablo 4.11: Gelirin Faktörlere Göre Dağılımı Dikey %.....	283
Tablo 4.12: İşgücü Ödemelerinin GSYİH içindeki Payı (%).....	283
Tablo 4.13: OECD Ülkeleri ve Türkiye’de Ücretlilerin Milli Gelir ve İstihdamdaki Payları.....	284
Tablo 4.14: Ülkeler İtibariyle Net Ücret/İşgücü Maliyeti Oranı, 1997.....	285
Tablo 4.15: Cari Fiyatlarla İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Sektörlerin GSYH İçindeki Payları, 2000-2009, (%).....	286
Tablo 4.16: GSYH, 1998 Temel Fiyatlarla, Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişim, 2000-2009.....	287
Tablo 4.17: Bölgeler İtibariyle Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla – 1987 Fiyatlarıyla.....	289

Tablo 4.18: Bölgelere Göre Hanehalkı Sayısı ve Kullanılabilir Gelirlerin Dağılımı.....	290
Tablo 4.19: Kişi Başına Gelirde En Zengin ve En Fakir Ülkeler.....	294
Tablo 4.20: Dünyada Gelir Dağılımındaki Eşitsizliğin Göreceli Olarak En Kötü ve En İyi Olduğu 10 Ülkenin Karşılaştırılması.....	294
Tablo 4.21: Küresel Gelir Eşitsizliği (2003).....	295
Tablo 4.22: Küresel Gelir Eşitsizliğinde Eğilimler ve Büyüme (Gini Katsayısı ve Kişi Başına GSMH).....	297
Tablo 4.23: Seçilmiş Bazı Ülkelerdeki En Fakir %20 ve En Zengin %20'lik Dilimlerin Aldığı Gelir (Harcama) Payları ve Kişi Başına GSMH (\$).....	303
Tablo 4.24: Doğuştaki Beklenen Ortalama Yaşam Süresi.....	311
Tablo 4.25: Yıllara Göre Türkiye'de Nüfus, İşgücü ve İstihdam (1994-2004).....	313
Tablo 4.26: Yaş Grubu ve Yıllara Göre Erkek İşgücü Katılım Oranı (%), Kent.....	314
Tablo 4.27: Eğitim durumuna ve dönemlere göre işgücüne katılma oranı (%) (15 + yaş).....	316
Tablo 4.28: Yaş grubuna ve yıl ortalamalarına göre istihdam oranı (%).....	319
Tablo 4.29: İşgücü Piyasası (1993 - 2009).....	322
Tablo 4.30: İşgücü Piyasası Göstergeleri.....	327
Tablo 4.31: Dünya İşgücü Piyasası Anahtar Kavramları.....	329
Tablo 4.32: Ücretlilerin GSYİH İçindeki Payı ve İşsizlik Oranı Serilerinin ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	397
Tablo 4.33: Δ Ücretlilerin GSYİH içindeki payı ve Δ İşsizlik Oranı serilerinin ADF birim kök testi sonuçları.....	399
Tablo 4.34: Engle-Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	400
Tablo 4.35: Toda Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları.....	403
Tablo 4.36: Türkiye'de 1979-2011 dönemi için ücretlilerin GSYİH içindeki payı (Y) ve işsizlik oranları serilerine (X) ilişkin bazı temel tanımlayıcı istatistikler:.....	403

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1: Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisinin Geometrik Yorumu.....	31
Grafik 1.2: Weintraub'un Toplam Arz İşlevinin Kurulması.....	36
Grafik 2.1: Lorenz Eğrisi.....	116
Grafik 2.2: Pareto Gelir Dağılımı.....	118
Grafik 2.3: İktisadi Büyüme İle Gelir Dağılımı Arasındaki İlişki.....	135
Grafik 2.4. Hazine İskontolu İhaleleri Bileşik Faiz Oranları 2000-2010.....	138
Grafik 2.5: İş Gücü Piyasası (Emek Piyasasında Arz-Talep Dengesi).....	146
Grafik 3.1: Klasik Yaklaşımda Emek Piyasasında Denge	164
Grafik 3.2: Keynesyen Yaklaşımına Göre Emek Piyasasında Denge.....	166
Grafik 3.3: Klasik Denge.....	189
Grafik 3.4: Yatırım- Tasarruf Dengesi, (Faiz Oranı).....	192
Grafik 3.5: Tasarruf Eğrisinin Kayması.....	193
Grafik 3.6: Ücret Dengesi.....	196
Grafik 3.7: Klasik Modelde İşsizlik: Nominal Ücret Katılığı.....	198
Grafik 3.8: Bileşenlerine Göre İşgücü Maliyetleri.....	224
Grafik 4.1: Lorenz eğrisi (Kullanılabilir hanehalkı gelirine göre) Türkiye 2004-2005.....	277
Grafik 4.2: Türkiye'de 1973, 1987 ve 1994 Yılları İtibariyle Karşılaştırmalı Fonksiyonel Gelir Dağılımı (Ücret ve Ücret Dışı Gelirlerin Karşılaştırılması).....	280
Grafik 4.3: Türkiye'de Bölgelerin Milli Gelirden Almış Oldukları Paylar (1996 DİE)	291
Grafik 4.4: Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyleri Bakımından Ülke Grupları (1999) \$.....	293
Grafik 4.5: Avrupa Birliği'nde Gelir Dağılımı, 2003.....	299
Grafik 4.6: OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımı	301
Grafik 4.7: Farklı Gelir Eşiklerine Göre Görelî Yoksulluk	302
Grafik 4.8: Sayım Yıllarına Göre Nüfus ve Yıllık Nüfus Artış Hızı.....	310
Grafik 4.9: İstihdam ve GSYİH Büyüme Hızları (1994-2004).....	317
Grafik 4.10: İstihdamın Sektörel Değişiminin Görünümü.....	320
Grafik 4.11: Mevsim etkilerinden arındırılmış istihdam oranı (%).....	320
Grafik 4.12: Mevsim etkilerinden arındırılmış işsizlik oranı (%).....	323
Grafik 4.13: Mevsim etkilerinden arındırılmış işgücüne katılım oranı (%).....	324
Grafik 4.14: Rekabetçi Ekonomide Gelirin Fonksiyonel Dağılımı.....	389
Grafik 4.15: Türkiye' de İşsizlik ve Büyüme Oranı (1988-2009).....	393
Grafik 4.16: İşgücü Piyasası ve Ücret Gelirlerinin Yıllara Göre Dağılımı (1988-2009).....	394
Grafik 4.17: Ücretlilerin GSYİH İçindeki Payı.....	396

Grafik 4.18: İşsizlik Oranları.....	397
Grafik 4.19: Δ Ücretlilerin GSYİH İçindeki Payı.....	398
Grafik 4.20: Δ İşsizlik Oranı.....	398

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4.1: Hanehalkı Net Kullanılabilir Gelirinin Hesaplanması.....	271
Şekil 4.2: Dünya İşsizlik Haritası.....	328

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e	: Adı geçen eser
BBYSP	: Birinci Beş Yıllık Sanayii Planı
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
ÇN	: Çalışabilir yaştaki nüfus
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ECHP	: Avrupa Birliği Hanehalkı Panel Araştırması (European Community Household Panel Survey)
EUROSTAT	: European Community Statistical Office
EU-SILC	: European Union Income and Living Condition Survey
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HİA	: Hanehalkı İşgücü Anketi
İBYSP	: İkinci Beş Yıllık Sanayii Planı
İCLS	: Çalışma İstatistikçileri Konferansı
İG	: İşgücü
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
İGR	: İktisadi Gelişme Raporu
İKO	: İşgücüne katılma oranı
IKE	: İnsani Kalkınma Endeksi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labor Organisation)
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
KBGSYİH	: Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme
KİLM	: The Key Indicators Of The Labor Market
MG	: Milli Gelir
NAIRU	: Non Accelerating Inflation Rate of Unemployment
N	: Nüfus
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organisation for Economic

Co-operation and Development)

p	: Page
s	: Sayfa
S	: Sayı
SB	: Sağlık Bakanlığı
SGP	: Satın Alma Gücü Paritesi (Purchasing Power Parity, PPP)
SPSS	: Sosyal Bilimler için İstatistik Paket Programı (Statistical Package for The Social Sciences)
TNSA	: Toplu Nüfus Sayım Araştırması
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	:
TÜSİAD	: Türk Sanayici ve İşadamları Derneği
UN	: Birleşmiş Milletler (United Nations)
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
UNICE	: Avrupa Sanayi ve İşveren Konfederasyonları Birliği
WB	: Dünya Bankası (World Bank)

GİRİŞ

Ekonominin üzerinde kuramlar geliştirdiği ve cevabını bulmaya çalıştığı belli başlı sorular vardır. Hangi malların üretileceği, nasıl üretileceği, kimler için üretileceği olarak özetlenebilen bu sorular, sistem farkı gözetmeksizin, üzerinde çalışmalar yapılan ana konulardır. Örneğin malların kimler için üretileceği konusu, sosyalist sistemlerde merkezi idare ile düzenlenirken, serbest piyasa ekonomisinde fiyat mekanizmasına bırakılmıştır. Bunun gibi ekonomi kapsamına giren tüm konular, iktisadi ekoller bazında incelenmiş, farklı görüşler ve teoriler ortaya çıkmıştır.

Ekonominin başlıca konuları arasında üretim kadar öneme sahip bir diğer konu da bölüşümdür. Özellikle endüstri devrimi sonrasında kitlesel üretime geçilmesiyle birlikte bölüşüm, daha da önem kazanmıştır. Üretim kadar üretilen refahın, kabul edilebilir (hakkaniyetli) bir biçimde bölünmesi de üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Ulusal refahın artışında, bu refahın üretime katılanlar arasında dağılımı en önemli role sahiptir; bu dağılım hakkaniyetli değilse ulusal refah artışı da olanaksızlaşır.

Klasik yaklaşıma göre görünmeyen elin fonksiyonu olan piyasa mekanizması tüm dengeleri otomatik olarak sağlar. Bu koşullar altında, gelir dağılımında hakkaniyetsizlik ve işsizlik gibi sorunların oluşması beklenmez. Oluşması durumunda bu geçici bir nitelik arz eder ve piyasa mekanizması tarafından denge tekrar sağlanır. Dolayısıyla piyasa ekonomisi teorik olarak olsa dahi, gelirin hakça dağıtılması konusunda somut bir çözüm önerisi ortaya koyamamıştır.

Klasik yaklaşım, ekonomik sistemin işleyişi için sağlıklı çözümler sunamayınca, yerini etkin devlet anlayışına bırakmıştır. Gelirin hakça dağıtılamaması ve artan işsizlik oranları; alternatif bir sistem önerisinin ve XX. yüzyılın ikinci yarısında sosyal refah devleti anlayışının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Özellikle 1929 bunalımı sonrası,

Keynes tarafından geliştirilen fikirler, İkinci Dünya Savaşı sonrası uygulanan iktisat politikalarını şekillendirmiştir.

Keynes, 1936 yılında yayımlanan ve devrim niteliğinde sayılabilecek görüşlerine yer verdiği kitabında önemli bir mektuptan söz etmektedir. 20. yüzyılın başlarında çağın önemli düşünürü Ricardo tarafından Malthus'a gönderilen mektupta Ricardo özet olarak şöyle demektedir: "Size göre iktisat bilimi ulusal refahın artış nedenlerini araştırmaktadır. Bana göre ise bilim, bu refah artışının üretime katılanlar arasında nasıl paylaşıldığını araştırmalıdır. Gün geçtikçe birinci tanımın boş ve aldatıcı olduğuna, ikincinin ise bilimin gerçek amacını yansıttığına daha çok inanmaktayım."

Ricardo'nun tespit ettiği bu önemli sorunu, Keynes daha farklı bir biçimde yorumlamıştır. İşçi ücretlerindeki azalmanın istihdamı arttırmayıp tersine talebi daraltarak girişimcileri üretim ve yatırımdan, dolayısıyla fazladan işçi çalıştırmaktan alıkoyabileceğine dikkat çekmiştir. Kıt olan kaynakların izin vereceği son noktaya kadar üretimi arttırabilmek için talebi canlı tutacak her çareye başvurulmalıdır. Gelir dağılımını düzeltmek de bu çareler arasında sayılabilir.

Keynes, çağdaş kapitalizmin en önemli iki aksaklığından birinin işsizlik, diğerinin ise servet ve gelir dağılımının eşitsizliği olduğunu kabul etmekle beraber, hiçbir zaman dağılım teorisine ağırlık vermemiştir. Neo-Keynes'çiler ise teorilerinin en devrimci kısmı sayılabilecek bir gelir dağılımı teorisi geliştirmişlerdir.

Keynesçi politikaların uygulandığı dönemde, devletin ekonomideki payı giderek artmış ve sosyal devletin en önemli görevleri arasında hakça bir dağılım sağlamak da yer almaya başlamıştır. Ancak ekonomik hayatta aktif olarak yer alan kamu kesiminin etkisizliği ve artan görevlerinin ekonomiye yüklediği külfet, sosyal devlet anlayışı hakkında tartışmalara neden olmuştur. Ayrıca gelir dağılımının düzeltilmesine yönelik olarak uygulanan politikaların, tasarrufları ve ülkenin sermaye birikimini olumsuz etkileyebileceği yönünde görüşler de artmaya başlamıştır.

1980'li yıllardan itibaren ise hâkim ekonomik görüş haline gelen Neo-Liberalizm,

devletin küçültülmesini ve piyasa ekonomisi çerçevesinde, özel kesimin öncülüğünde ekonomik gelişmeyi önermiştir. Görüş sahipleri, gelir dağılımına müdahalenin gereksizliği üzerinde durmakta, artan ekonomik refah ile gelir dağılımının da, piyasa ilişkileri içerisinde düzeleceğini ifade etmektedirler.

Ancak günümüzde, kamu otoritesi ile düzenlenmemiş serbest piyasa ekonomilerinin makroekonomiye ne derece zarar verebileceğine ilişkin sonuçlar yavaş yavaş görülmeye başlanmıştır. Nitekim Eylül 2008 itibariyle etkisini şiddetli bir biçimde göstermeye başlayan küresel kriz bu yaklaşımın ne derece büyük sonuçlara mahlolabileceğini gösteren sağlam bir referans olmuştur. Son dönemde ekonomik kapitalizmin çöktüğü ve yeni bir dünya ekonomisinin oluşmaya başladığı görüşü üzerinde durulmaya başlanmıştır.

Gelir dağılımı, insanlık tarihinde önemli bir konu olarak var olagelmiştir. Genel olarak bakıldığında, tüm iktisat teorilerinin gelir dağılımı ile ilgilendiği söylenebilir. İktisat teorisinin yanı sıra, iktisat politikasının da gelir dağılımı uygulamalarında etkinliğini görmek mümkündür. Özellikle, gelir dağılımının hakkaniyetli olmasına yönelik çeşitli politikalar önerilmekte ve uygulanmaktadır.

Genelde iktisat teorisi çerçevesinde ele alınan gelir dağılımı birincil gelir dağılımı olarak nitelendirilmektedir. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında, ekonomilerde devletin artan payı ve özellikle düzenleyici ve kanun koyucu olarak devletin geliri yeniden dağıtıcı görevi ise ikincil gelir dağılımı olarak nitelendirilebilir. İkincil gelir dağılımı olarak da nitelendirilen gelirin yeniden dağılımı konusu, iktisat politikasının ilgi alanına girmektedir.

Gelir dağılımı gerek teoride, gerek ampirik araştırmalarda fonksiyonel ve bireysel olmak üzere iki ana başlık altında incelenir. Daha yaygın biçimde kullanılan bireysel gelir dağılımı milli gelirin en düşük gelirlerden en yüksek gelirlilere doğru, aile grupları arasında nasıl (ne oranda) dağıldığını araştırır. Diğer analiz ise milli gelirin ana hatlarıyla, emek ve sermaye sahipleri arasındaki dağılımını ele alır. "Fonksiyonel gelir dağılımı ya da faktör payları" olarak anılan bu analizde "sermaye" kavramı

genişletilerek, emek geliri dışındaki bütün gelirleri de kapsayacak biçimde ele alınabilir.

Ayrıca son yıllarda gelir bölüşümünün adaletinden çok, temel ve ileri düzey ihtiyaçlar ve bunların ne oranda karşılandığına yönelik analizler daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Yoksulluk, açlık ve minimum geçim düzeyi, fakirlik çizgisi gibi adlar altında, her ülkenin kendi koşullarına göre değişen "en az geçim" düzeyleri tespit edilip bu düzeyin altında kalan ailelerle ilgili çözümler üretmeye yönelik araştırmalar da ağırlık kazanmaktadır. İnsani Kalkınma Endeksi (İKE) gibi bireyin gelir dışındaki ihtiyaçlarını da içeren değerler hesaplanarak, ortak ölçüm yöntemleri hedeflenmektedir.

Ülkemizde de gelir bölüşümü konusu sürekli gündemdedir ve tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Gelir bölüşümü özellikle 1980 sonrasında uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarla daha hakkaniyetsiz bir duruma gelmiştir. Ayrıca köyden kente glerin artmasıyla bölgelerarası farkların görülmesi ve düşük gelir gruplarının dağılımdaki eşitsizliğin önemli ölçüde arttığını hissetmesi, ülkemizde bu konuya ilişkin yapılan tartışmaların yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Gelir bölüşümünün giderek daha hakkaniyetsiz hale gelmesiyle, kalkınma planlarında dağılımının dengeli hale getirilmesine yönelik politikalara yer verilmiştir. Ayrıca, 1961 ve 1982 Anayasaları ile "sosyal adalet" ve "sosyal devlet" ilkeleri benimsenmiş hakça bir gelir dağılımı sağlanması yönünde düzenlenecek politikalar için temel bir ereve oluşturularak, devlete bu politikaları düzenleme görevi yüklenmiştir. Ancak özellikle 1980 sonrasında bu kapsamda çeşitli politikalar uygulanmış olması tatmin edici gelişmeler sağlamamıştır.

Bireysel gelir dağılımındaki hakkaniyetsizliği ortaya çıkarmak üzere yapılan çalışmaların çoğunluğu veri kaynağı olarak gelir dağılımı anketlerini kullanmaktadır. Hanehalkı gelirini temel alan gelir dağılımı anketlerine dayanılarak Türkiye'de bireysel gelir dağılımını elde eden çalışmalar, 1968, 1973, 1986, 1987, 1994, 2002, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında yapılmıştır. Bu alışmalar gerek kapsam gerek yöntem açısından farklılıklar içerirler. Gelir dağılımı çalışmaları, anketler dışında beyanname ile gelir vergisi ödeyen yükümlülerin beyanlarına dayanılarak da yapılabilir. 2006 ve sonrasında

Avrupa Birliği Uyum Yasaları kapsamında Yoksulluk Sınırına yönelik araştırmalar yılda iki kez yapılmaya başlanmıştır.

İktisat teorisinin bir diğer önemli konusu da istihdam'dır. Piyasa ekonomisinin bir diğer aksaklığı olarak kabul edilen işsizlik; emek faktörü için fonksiyonel anlamda gelirin oluşumuna dolayısıyla gelir ve servet oluşumunda ana etken olarak çalışmada yer almaktadır. İstihdam imkânları ve işsizliğin gelir dağılımı sonuçları ile ilişkisi de bu kapsamda irdelenecektir.

Gelir dağılımında olduğu gibi emek piyasası ve işsizlik üzerine geliştirilen teoriler de İktisat yazınında büyük oranda yer almaktadır. İktisadi okullarının tümü gerek teorik, gerek politik açıdan emek piyasası ile ilgili görüşler geliştirmişlerdir. Klasik yaklaşım işsizliğin de piyasa düzeni içinde arızı olarak ortaya çıktığını, uzun dönemde işsizliğin doğal işsizlik oranı seviyesinde oluşacağını kabul ederek, teorik çözümüne ulaşmıştır. Keynesyen teoride ise, ekonomik yaşama müdahale edilerek, işsizliğin önüne geçilmesinin yolları üzerinde durulmuştur.

Emek piyasası ve istihdam konuları sanayi devriminden bu yana İktisadi yaklaşımların ilgi alanına girmekle birlikte, İşsizlik ilk defa Büyük Buhran ile ekonomilerin karşılaştığı bir sorun haline gelmiştir. O nedenle işsizlik ile ilgili bilgi ve araştırmalar nispeten daha yenidir. Bu nedenle 1920'li yıllardan bu yana oluşan işsizlik sürekli takip edilebilmiş ve sonuçları da nispeten daha periyodik olarak gözlemlenmiştir. Bu kapsamda elde edilen veriler de daha sağlıklı ve süreklilik arz eden niteliktedir.

Çalışmada piyasa mekanizmasının bu iki aksaklığının seçilmesinde, konunun önemini vurgulayabilme ve konu üzerinde derinlemesine araştırma yaparak literatüre detaylı bir çalışma kazandırma çabası yatmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere, çalışmada öncelikle gelir dağılımının, emek piyasası ve işsizliğin kuramsal çerçevesi oluşturulacaktır. Ardından yıllar boyunca yapılmış araştırmalar çerçevesinde Türkiye ve Dünya verilerine yer verilecektir.

Tezin ana amacı belirlenen ve incelenen değişkenler arasında olduğu öngörülen

ilişkinin tespit edilmesidir. Teorik açıdan bakıldığında gelir dağılımı ve işsizlik arasında negatif bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür. Ancak hipotezin geçerliliğini sorgulamak ve tespit etmek için ampirik bir çalışma gerekmektedir. Hipotezin ispatlanmasına yönelik olarak Toda-Yamamoto yöntemiyle nedensellik testi yapılması öngörülmektedir. Elde edilen veriler ışığında, gelir dağılımı ve işsizlik arasında bir ilişki olup olmadığına dair yapılacak analizin sonuçlarına yer verilerek çalışma sonlandırılacaktır.

Çağdaş kapitalizmin en önemli iki aksaklığından birinin işsizlik, diğerinin ise servet ve gelir dağılımının eşitsizliği olduğu kabul edilir. Bu değişkenler makro açıdan irdelenerek, aralarındaki nedensellik ilişkisi belirlenmeye çalışılacaktır.

1. BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI KAVRAMININ EVRİMİ

ve

KURAMSAL TEMELLERİ

1. BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI KAVRAMININ EVRİMİ ve KURAMSAL TEMELLERİ

İlkel çağlardaki ufak toplumlardan günümüzün modern toplumlarına kadar geçen zaman içinde insanoğlunun değişmez güdüsü üretim faaliyetlerine katılarak hayatı devam ettirmek olmuştur¹.

İnsan emeğinin çeşitli üretim, süreç ve teknikleri kullanılarak diğer üretim faktörleri ile birleştirilmesi sonucunda, insanların ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetler üretilir. Üretilen bu ürünlerin parasal değer toplamları milli geliri meydana getirir. Üretim sonrasında elde edilen bu milli gelirin kimler arasında ve nasıl dağılacığı, nasıl paylaşılacağı sorunu bu aşamada ortaya çıkar².

Henüz paranın icat edilmediği ve paralı alışverişin olmadığı ilkel toplumlarda dahi, üretim sonucunda elde edilen ürünlerin, tüketim ve üretim araçlarının kimin olacağı sorusu bir bölüşüm konusunu gündeme getirmiştir³.

Paranın ve parasal gelirin olmadığı dönemlerde bölüşüm mekanizması basittir. İnsan emeği ile üretilen ürünler belli objektif ve sosyal kurallara göre açık bir şekilde paylaşılır. Belli bir gelişme seviyesinden sonra para iktisadi hayata girmiştir. Ancak bölüşüm meselesi temelde değişmemiştir. Paylaşım süreci nakdi gelirler aracılığı ile yapılmaya

---

¹ Korkut BORATAV, **100 Soruda Gelir Dağılımı**, 4. bs., İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1980, s. 7.

² Erhan İŞİĞİÇOK, "Gelir Eşitsizlik Ölçüleri ve Türkiye'de Gelir Dağılımı", Yayınlanmamış YL tezi, Bursa, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989, s. 1.

³ BORATAV, **100 Soruda Gelir Dağılımı**, s. 7.

başlamıştır. Maddi ürünlerin toplamı milli gelir olarak ifade edilir. Milli geliri oluşturan ürünlerin toplum fertleri arasında paylaşılması da “Gelir Dağılımı” olarak ifade edilir⁴.

Gelir dağılımı ve bölüşüm ilişkileri, insanlık tarihinin en eski çağlarından beri çeşitli şekillerde gündeme gelmiştir. Gelir dağılımı bilim adamlarının ve teorisyenlerin yanı sıra; filozoflar, ideologlar hatta din adamlarına kadar toplumsal adaleti düşünen bireylerin de ilgi alanında yer almıştır. Dağılım sorunu, sosyal adalet ve eşitlik kavramlarıyla yakından ilişkilidir⁵. İşte bu nedenle sadece iktisat bilimi kapsamında incelenen bir konu değildir.

Bir ülkede, belirli bir sürede üretilen mal ve hizmetlerin değerleri toplamının para ile ifadesi olan milli gelir (MG) ne kadar büyükse, o ülkede yaşayanların tüketim imkânlarının o ölçüde büyük olduğu söylenebilir. Ancak gelir dağılımında dengesizlikler mevcutsa, milli gelirin büyük olması, söz konusu toplumun tüketim seviyesinin yüksek olduğunu göstermez. Aksine, bazı ülkeler kişi başına düşen gelir düşük olmasına karşın daha yüksek bir tüketim seviyesinde bulunabilirler. Ters durumda ise kişi başına gelir yüksek olmasına rağmen, gelir dağılımı dengesiz olabilir. Örneğin ABD kişi başına gelirin en yüksek olduğu ülke olmasına rağmen, gelir dağılımı ölçümlerinde hakkaniyet açısından oldukça gerilerdedir.

Bütün toplumlarda milli gelirin paylaşılmasını düzenleyen bir mekanizma bulunur ve bu paylaşım mekanizması da iktisat biliminde “gelir dağılımı” veya “gelir bölüşümü” olarak adlandırılır. İktisadi olayların analizi, sadece değişkenler arasındaki bağıntıyı ortaya koymak değil, aynı zamanda birey ve toplumun iktisadi refahını arttıracak yolların araştırılmasıdır⁶. Günümüzde artan bir biçimde “gelir eşitsizliği” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Uluslararası incelemeler de ve ülkemizde yapılan araştırmalarda da bu kavramın kullanımı daha yaygın hale gelmeye başlamıştır.

---

⁴ Mustafa SÖNMEZ, **Gelir Uçurumu-Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**, İstanbul, Om Yayınevi, 2001, s. 193.

⁵ İsmail KARAMAN, “Dünya’da ve Türkiye’de Gelir Dağılımı”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Gelir Dağılımı Özel Sayısı, Eylül-Ekim 1995, s.154.

⁶ İŞİĞİÇOK, “Gelir Eşitsizlik Ölçüleri ve Türkiye’de Gelir Dağılımı”, s. 1.

Gelir dağılımı, gelir farklılaşmalarının açıklanmasına yöneliktir ve bu noktada ekonomik ve toplumsal ilişkiler açıklık kazanır. Bu çerçevede gelir dağılımının, ekonominin temel açıklayıcı kavramı olduğu yönündeki görüş geçerlilik kazanmaktadır⁷. Dolayısıyla gelir dağılımı, üretim faktörleri tarafından elde edilen gelirin çeşitli ölçütlere göre belirlenmiş gruplar veya fertler arasındaki dağılımını ifade eder.

Belli bir dönemde toplum tarafından yaratılan gelirin büyük bir oranına az sayıdaki ferdin sahip olması, hakça veya eşit olmayan bir dağılımı, gelirin bütün fertler arasında aynı oranda dağılması gelirin hakça veya eşit dağılımını ifade eder⁸.

Gelir dağılımının eşitsizlik derecesinin tespitinde çok sayıda yöntem ve endeks kullanılır*. Bu endeks ve yöntemler ile elde edilen bulgulara göre geliştirilen gelir dağılımını iyileştirici politikalar, gelir dağılımını doğrudan etkileyeceği için, dağılımın tespitinde uygun yöntem veya endeksin seçimi de oldukça önemlidir⁹.

İktisat teorisi milli gelirin elde edilmesi yanında, onun kimlere, nasıl ve ne şekilde dağıtılacağı sorunu ile de ilgilenir. Gelir dağılımı, sosyal adalet ve eşitlik kavramlarıyla yakından ilgili bir kavramdır. Dağılımdaki eşitsizlikler genel ekonomik eşitsizliklerin önemli göstergelerinden biri olduğu için gelir dağılımı ile ilgili bilgiler, çeşitli sosyal sistemlerin, sosyal adalet ve eşitlik kıstaslarına göre değerlendirilmesini sağlar. Bir demokrasinin iyi işleyebilmesinin temel şartı gelir dağılımında hakkaniyet olmasıdır.

Temelde gelir farklılıklarının açıklanmasına yönelik olan gelir dağılımı; bir ülkede yaşayan bireyler tarafından üretilen mal ve hizmetlerden belli bir dönemde elde edilen toplam gelirin, yine o ülkedeki bireylere, toplumsal gruplara ve üretim faktörlerine; faiz, kira, kâr payı, maaş ve ücret gibi dağılım araçları ile paylaşılmasını veya aynı anlama

---

⁷ DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖK Raporu, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Yayın No: 2599, ÖİK: 610, Ankara, DPT Yayınları, 2001, s. 3.

⁸ Ramazan SARI, "Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve İstihdam", (çevrimiçi) <http://www.ba.metu.edu.tr/user/rsari/pubs/DIGP%20GELIR%20DAGILIMI.pdf>, 24 Eylül 2011, s. 1.

* Gelir eşitsizliğinin tespitinde kullanılan yöntem ve endeksler ile ilgili daha detaylı bilgi aşağıda verilmektedir.

⁹ SARI, **a.g.e.**, s. 1.

gelmek üzere bölüşümünü ifade eder¹⁰. Gelirin fertler, aileler ve çeşitli tüketici birimler arasında bölünmesine kişisel gelir dağılımı, üretim faktörleri arasında dağılımına da fonksiyonel gelir dağılımı denir.

Gelir dağılımı araştırmaları, içinde yaşanılan toplumun sosyal ve politik yapısını anlama ve açıklama imkânı verir. Gelir dağılımı, gelir eşitsizlikleri ile sosyal ve ekonomik kurumlar arasında nasıl bir ilişki olduğunu, zengin ve yoksul arasındaki gelir farklılığının zaman içindeki değişimini, gelir eşitsizliğindeki değişikliklerin servet, sermaye birikimi ve büyüme üzerindeki etkilerini ve kaynak dağılımını ortaya koymaktadır. Gelir dağılımı politikasının en önemli amacı sadece gelirin araştırılması değil, milli geliri meydana getiren üretim faaliyeti içindeki sosyal ilişkilerin ve bölüşüm ilişkilerinin de bilinmesidir¹¹.

Gelir dağılımıyla ilgili yaklaşımlar fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımı olarak 2 ana grupta incelenmektedir. Gelir dağılımı konusunda bir diğer ayırım da birincil ve ikincil dağılım şeklindedir. Birincil gelir dağılımı ifadesi, üretim faktörlerinin üretime katılması sonucu gelir elde ederek milli gelirden pay almalarını, yani gelirin piyasada dağılımını ifade eder. İkincil gelir dağılımı ifadesi ise, sosyal refahı maksimize etmek amacı ile kamu maliyesi, devlet müdahalesi ve özel bir takım kurumlar yoluyla gelir dağılımının düzenlenmesidir. Yapılan müdahalelerle gelirin yeniden dağıtılmasına “Yeniden Gelir Dağılımı” denir. Tanımından da anlaşılacağı üzere gelir dağılımı ve yeniden gelir dağılımı dinamik kavramlardır. Birincil gelir dağılımı iktisat teorisinin, ikincil gelir dağılımı ise iktisat politikasının (sosyal politikalar) içinde incelenmektedir¹².

1.1. İktisadi Yaklaşımlarda Gelir Dağılımı

Gelirin sınıfsal dağılımı ve yeniden dağılımı politik iktisadın en önemli sorunu olmuştur. David Ricardo ve Karl Marx gelirin sınıfsal dağılımı konusuna çalışmalarında geniş yer

---

¹⁰ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 3.

¹¹ **A.e.**, s. 3.

¹² Sait DİLİK, **Servetin Geniş Kitlelere Yayılması**, Yayın no: 391, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1976, s.152.

ayırılmışlardır. Ricardo'ya göre politik iktisadın temel konusu A. Smith'in düşündüğü gibi zenginliğin kaynağı ve içeriği değil, yaratılan değerın üretime katılanlar arasında paylaşımı sorunudur¹³.

Klasik iktisatçılar, ücret artışlarının (gelir paylaşımının) doğal bir mekanizma sonucunda, işgücü arzının artışına ve azalışına bağlı olarak ya da bir ücret fonu çerçevesinde oluştuğunu kabul ederler. Bu nedenle de ücretleri hükümetlerin ya da sendikaların gayretleriyle doğal düzeyin ya da fon miktarının üzerine çıkarmanın bu dengeyi bozacağını ve hatta ücretleri daha da düşürücü sonuçlar doğuracağını savunarak gelir eşitsizliğine müdahale edilmesine karşı çıkmışlardır¹⁴.

İktisadın diğer konularında olduğu gibi gelir dağılımı ile ilgili yaklaşımlarda da ilgili dönemin iktisadi görüşleri çerçevesinde teoriler geliştirilmiştir. Aşağıda başlıca görüşlere yer verilmiştir. Fonksiyonel ve bireysel gelir dağılımı teorileri ile ilgili bölümlerde iktisadi yaklaşımlar detaylı olarak inceleneceği için aşağıda sadece öz olarak yer almaktadır.

1.1.1. Merkantilist ve Fizyokratlarda Gelir Dağılımı

Merkantilizm Avrupa'da 1450 – 1470 arasında kurulan ve gelişen iktisadi düşünce akımıdır. Servet kavramı, söz konusu düşünce akımının temelini oluşturur. Kıymetli madenlerin, zenginliklerin hâkimiyetini esas alır. Akıma göre altın ve gümüş tek servet kaynağıdır. Devletin elinde bulunması gereken bu madenler, ülkenin refahını sağlar. Refah seviyesi, kıymetli maden miktarı ile orantılıdır. Ülkede altın yoksa servet sanayi yolu ile yaratılabilir. Bütün ekonomik faaliyetlerde amaç para miktarını arttırmaktır¹⁵.

¹³ Cahit TALAS, **Toplumsal Politika**, 5. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 1997, s. 89.

¹⁴ Kuvvet LORDOĞLU, Nurcan ÖZKAPLAN ve Mete TÖRÜNER, **Çalışma İktisadi**, 3. Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, 1999, s.137–139.

¹⁵ Ali ÖZGÜVEN, **İktisat Bilimine Giriş**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 8. Bs. İstanbul, Filiz Kitabevi, 2005, s. 41–46.

Merkantilizm ekonomik hayata ilişkin teori geliştirmekte pek başarılı olamamıştır. Daha sonra karşıt görüş olarak ortaya çıkan Fizyokrasi ise ilk kez gelir dağılımları ile ilgilenen doktrindir. Dr. François Quesnay (1694–1774) tarafından kurulan doktrinde gelirin oluşumu ve kullanımını arasındaki ilişki Gelir Akım Şeması (Net Hâsıla Tablosu) ile ilk defa ortaya konmuřtur¹⁶.

Mülkiyet, hürriyet ve güven görüşün üç temel ilkesidir. İlahi ve her Şeyin üstünde görülen bu kurallara bireyler müdahale edemez. Kanunlar piyasadaki dengeyi sağlayabilmektedir. Gournay'ın “ Laissez faire, laissez passer” (Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler) sözü ile sınırsız bir ekonomik serbesti kastedilmektedir¹⁷.

Fizyokrasi deyimini Dupont de Nemours tarafından verilen bir ad olup, Yunanca Doğa hâkimiyeti anlamına gelmektedir. Bununla toprağın, doğanın tek üretim kaynağı olduğu, ekonomik yaşama hâkim olan kanunların bulunduğu anlatılmak istenmektedir. Dupont de Nemours Fizyokrasiyi «doğal düzen bilimi» diye tanımlamıştır. Fizyokratlara göre, doğal düzen Tanrı tarafından insanların yararına istenen bir düzendir. Mülkiyet ilişkileri ve otorite bu düzenin temelini oluşturur.

Fizyokratların temel düşüncelerini Şöyle özetlemek mümkündür:

i) Fizyokratlara göre, üretim madde yaratmaktır. Madde yaratan, harcanandan fazla veren, başka bir deyimle, safi hâsıla sağlayan uğraşı alanı ise tarımdır. Öteki faaliyet alanları, örneğin, ticaret ve sanayi harcanandan fazla bir Şey vermemekte; sadece maddenin Şeklinde, yapısında veya yerinde değişiklik meydana getirmektedir.

ii) Bu düşünceden hareket eden Fizyokratlar retken (verimli) ve üretken olmayan (verimsiz) faaliyetler ayırımını yapmışlardır.

---

¹⁶ mer A. AKSU, **Gelir ve Servet Dağılımı**, İ.. Yayın No: 3698, Fakülte Yayın No: 539, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Basımevi, 1993, s. 10.

¹⁷ Gülten KAZGAN, **İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi**, 12. Bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, Ağustos 2006, s.58-59.

Fizyokratlara göre, yalnızca tarım üretkendir. Çünkü harcanandan fazla çıktı vermektedir. Toprak, kendisine ekilen buğdayın 5–10 katı fazlasını vermektedir. Bu fazlalık sayesinde toprağı işleyen çiftçi kendi ailesi yanında üretken olmayan sınıfların geçimi sağlamış olmaktadır.

Fizyokratlar safi hâsıla düşüncelerine bağlı olarak toplumu,

- Toprağı işleyenlerin (çiftçilerin) meydana getirdiği üretken (produktif) sınıf;
- Sanayi ve ticaretle uğraşanları içeren —işçiler dâhil— üretken olmayan (verimsiz) sınıf;
- Toprak sahipleri ve hükümdarın oluşturduğu dağıtıcı sınıf olmak üzere üç sosyal sınıfa ayırmışlardır.

Mevcut politik düzeni (krallığı) iyi görmüşler; toprak mülkiyetini savunmuşlardır. Onlara göre, “tarımda meydana gelen fazla” insan emeğinin değil, doğanın, toprağın bir hibesidir. Tarım Tanrı tarafından kurulmuş bir üretim alanıdır.

Toprak mülkiyeti tarımsal faaliyetin temelidir. Arazi sahipleri topraklarını tarıma elverişli hale getirmelerinin karşılığı olarak safi hâsılaya da sahip olurlar. Toprağı işleyen çiftçiler (üretken sınıf) kendilerinin ve ailelerinin yaşamalarını sürdürebilmelerine yeten bir pay alırlar. Üretken olan sanayi yararlıdır. Fizyokratlar ticarete sanayiye oranla daha az önem verirler. Örneğin, Mercier de la Riviere'e göre, ticaret zorunlu bir aktivite olup, önemi tarıma hizmet etmesinden ileri gelir.

iii) Dr. Quesnay tarafından ortaya atılan ekonomik tablo gerçeklere uymamakla beraber gelir dolaşımını gösteren ilk deneme olma bakımından önem taşımaktadır.

Dr. Quesnay bu tabloda Fransa'nın yıllık millî hâsılasının 5 milyar Frank olduğunu varsayarak, bu millî hâsılanın çeşitli sosyal sınıflar arasında ve Doğa ile insan arasındaki dağılımını göstermiştir.

“Düzeltilme”

Fizyokratların üretim, gelir dağılımı ve tek vergi teorisi olmak üzere başlıca üç teorileri bulunur. Üretim teorisine göre maddi servet para değil, tüketilenden fazlasını yarattığı ve harcanan emeğin daha fazlasını verdiği için tarımsal üretimdir. Sanayi ve ticaret kısırdır ve net bir hâsıla yaratamaz¹⁸.

Tek vergi teorisi net hâsıla anlayışının bir sonucudur. Net hâsıla, yaratılan yeni bir fazlalık olduğu için vergi de bu fazlalıktan alınmalıdır. Dr. F. Quesnay'a göre, üretken sınıftan alınacak verginin oranı tarımsal faaliyetten elde edilecek toplam gelirin yaklaşık % 30'u civarında olmalıdır¹⁹.

Verimli, üretken sınıfın yarattığı net hâsıla hem kendilerini hem de diğer iki sınıfı besler. Toprak sahipleri aracı sınıfı ise üretimi yapan toprağın kiralayıcısı durumunda olduklarından üretici sınıfa dâhil edilirler. Üretken sınıf kendi masraf ve ücretlerini çıkardıktan sonra net hâsılayı toprak sahiplerine kira olarak verir. Bu gelir transferi için özel mülkiyet önemle savunulmuştur. Kısır sınıf içinde yer alan zanaatkârlar net hâsıla yaratmazlar. Ancak üretimde kullandıkları hammaddelerin değerine emekleriyle değer katarlar ve gelirleri bu değere eşittir. Kısır sınıf içinde yer alan tüccarlar ile mali sermaye sahipleri ise hiçbir net hâsıla yaratmadıklarından elde ettikleri gelir net hâsıladan bir indirim olarak algılanmalıdır. Kısır sınıfın, elindeki hammaddeleri işlenmiş ürün haline dönüştürebilmesi için, imalathanelere ve imalatçılara ihtiyaçları olduğunda aldıkları net gelir sonunda tekrar tarım kesimine dönecektir²⁰.

Aşağıda çiftçi (üretken sınıf), sanayi ve ticaret (üretken olmayan sınıf), arazi sahipleri ve hâkim sınıf (dağıtıcı sınıf)'tan oluşan üç hesapta toplanan basit şemada görüldüğü gibi, 5 milyar franklık milli hâsılanın 2 milyarını tohum, gübre v.b. Doğa ürünleri ile işçi

---

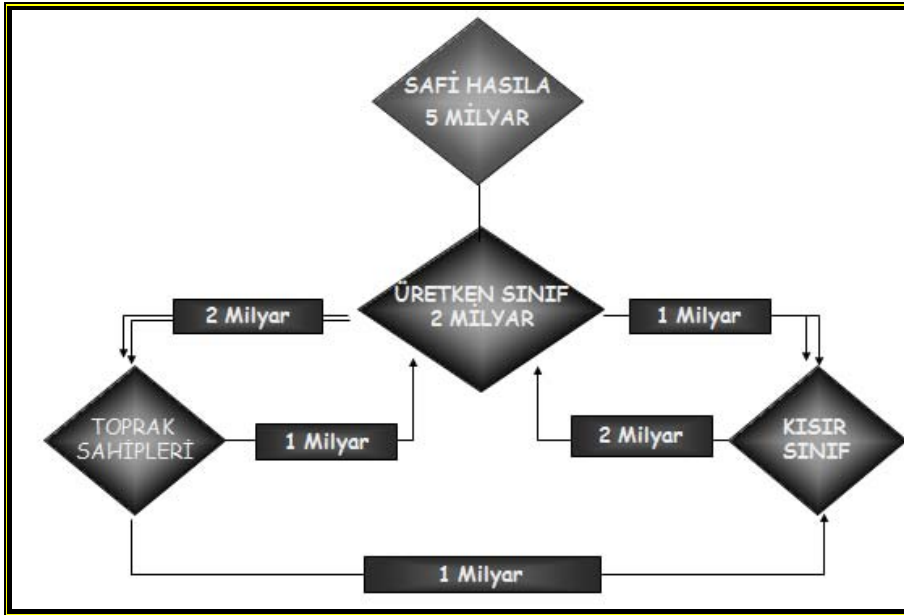
¹⁸ Arif ERSOY, **İktisadi Teoriler ve Düşüncelerin Gelişme Tarihi**, İzmir, Abam Yayınları, 1980, s.135.

¹⁹ Coşkun Can AKTAN, Ayça EKER, " İlk Çağdan Günümüze İktisadi Düşünce Okulları", **Prof. Dr. Nezihe Sönmez'e Armağan**, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü Yayını, 1997, s. 24.

²⁰ Ali ÖZGÜVEN, **İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler**, 3. Bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2005, s. 75.

ücretlerini karşılamak üzere üretken sınıf kendisine alıkoyar. Geri kalan 3 milyar frankın 1 milyarını üretken olmayan sınıftan yani sanayi ve ticaretten aldığı giysi, makine araç ve gereç gibi işlenmiş mallara harcar. 2 milyarını ise toprak kirası ve vergi olarak toprak sahibi ve hâkim sınıfa (dağıtıcı sınıfa) öder. Toprak sahibi ve hâkim sınıf elde ettiği 2 milyar frankın 1 milyarını üretken sınıftan, yani çiftçilerden satın aldığı yiyecek maddelerine harcar. 1 milyarı ile üretken olmayan sınıftan, yani sanayi ve ticaretten işlenmiş mallar satın alır. Üretken olmayan sınıf yani sanayi ve ticaret arazi sahipleri ve hâkim sınıfla çiftçilere sattığı işlenmiş mallardan elde ettiği 2 milyar frank ile çiftçilerden hammadde ve yiyecek maddeleri satın alır. Böylece üretken sınıf, yani çiftçiler tarafından toprak işlenerek yaratılan 5 milyar frank tekrar bu sınıf elinde toplanmış olur.

Tablo 1.1: Net Hasılanın Dolanımı

Kaynak: Duygu YÜCEL, "Gelir Dağılımı Teorileri ve Politikaları: Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Sorunu", Yayınlanmamış Y.L. Tezi, İstanbul, 2011, s. 23.

Bilindiği gibi, üretim çeşitli girdilerle yapılır. Elde edilen mahsulle girdiler arasındaki fark kadar bir hâsıla elde edilir. Ancak, fizyokratlar bu farkı, maldaki büyüme olarak ele almışlar ve böyle bir büyümenin yalnız tarımda olduğunu ileri sürmüşlerdir.

"Düzeltilme"

Yukarıda açıklandığı gibi, fizyokratlar üretimi madde yaratma olarak tanımlamışlar; madde yaratan, üretimde kullanılan girdilerden fazla ürün elde edilen tek faaliyet kolunun tarım sektörü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Gerçekten, toprak ekilen tohumdan 5–10 kat fazla ürün verir. Fizyokratlara göre, tarımda meydana gelen bu fazla insan emeğinin değil, Doğa'nın eseridir.

1.1.2. Klasik Yaklaşım'da Gelir Dağılımı

Klasik gelir dağılımı düşünürleri için fizyokratlar gibi gelirin sadece meydana getiriliş şekli değil, onun dağılımı da önemli olmuştur. Adam Smith, Joseph Schumpeter, David Ricardo, Karl Marx ve Jean Baptiste Say bu yaklaşımla uğraşan düşünürlerdendir.

Klasik iktisatçılar bölüşüm konusunu daha çok fonksiyonel açıdan düşünerek, toplumsal sınıfların elde ettiği gelir paylarını incelemişlerdir. Klasik iktisat sanayi kapitalizmi döneminde oluşan önemli sosyal değişimler doğrultusunda büyük gelişme göstermiştir. Gelir dağılımı hakkında ilk Adam Smith ve John Stuart Mill çalışmalar yapmış, ancak teorik bütünlük oluşturulamamıştır. David Ricardo ise konuyu geniş biçimde ele almıştır. O nedenle klasik yaklaşım'da Ricardo'nun görüşleri hâkimdir.

Adam Smith gelir dağılımı konusunu ayrı olarak incelememiş ama zenginliğin oluşumu ve artırılması konularını ele almıştır. Smith'e göre ekonomik faaliyetler bireyci olmalı ve kişisel çıkarlar önde gelmelidir²¹. Kişisel çıkarlar aynı zamanda toplumun çıkarlarını da yaratmış olur. Sermaye emeğin verimini artırır. Servetin ana kaynağı emektir. Ulusal zenginliğin artması ise daha çok iş bölümüne bağlıdır. İş bölümü ekonomik refahın kaynağı olmakla birlikte verimi arttıran çok önemli bir faktördür²².

Smith'e göre, bireylerin kişisel çıkarları ve hırsları, onları doğal olarak kaynaklarını

---

²¹ ÖZGÜVEN, *İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler*, s. 61–62.

²² *A.e.*, s. 61–62

“Düzeltilme”

topluma en yararlı şekilde kullanmaya yönelir. Eğer belirli bir alana fazla yatırım yaparlarsa, bu alandaki kârlarda yaşanacak düşüş ve başka alanlardaki kârlılık artışı onları derhal bu yanlış tercihlerini düzeltmeye yönlendirir. Böylece, herhangi bir yasal/siyasal müdahale olmaksızın, bireylerin kişisel menfaat ve hırsları, o toplumda var olan sermayenin, bütün toplumun çıkarlarıyla uyumlu bir biçimde kullanımına yol açar²³. Devlet, kapitalist piyasanın düzgün işlemlerini sağlayacak bir hukuk düzeni kurmalı ve güvenliği sağlamalıdır. Klasik iktisadın devlete biçtiği görev, kurulu düzenin devamı için bir tür “gece bekçiliği” yapmaktır. Smith, gelir dağılımına da gelirin yeniden dağılımına da kayıtsızdır.

Klasik iktisadın diğer kurucusu kabul edilen Ricardo ise gelir dağılımına özel bir önem vermiştir. Ricardo, “*Politik İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri hakkında*” (*On the Principles of Political Economy and Taxation, 1817*) adlı ünlü eserine “*Emek, araç gereç ve sermayenin bir araya getirilmesiyle yeryüzünün yüzeyinden elde edilen bütün ürünler toplumun üç sınıfı; toprak sahipleri, sermaye sahipleri ve emekçiler arasında paylaşılır.*” cümlesiyle başlar. Ricardo’ya göre, “*toplumun farklı aşamalarında rant, kâr ve ücret olarak bu üç sınıfın üretimden elde edeceği pay toprağın verimliliğine, sermaye ve nüfus birikimine, tarımda kullanılan beceri ve araç gerece bağlı olarak değişecektir*”. Bu dağılımı düzenleyen yasaları saptamak politik iktisadın temel sorunudur²⁴. Ricardo, emeği de herhangi bir mal olarak kabul etmiş ve fiyatının da herhangi bir mal gibi belirlenmesini savunmuştur. Ricardo’nun gelir dağılımı yaklaşımına göre bu üç gelirin sahipleri birbiriyle uyumsuzluk halindedir ve ücret ile kâr gelirleri birbirine ters orantılıdır. Ricardo, ücret seviyesinin emeğin doğal fiyatı ile piyasa fiyatı arasındaki dalgalanmayla; açık ve serbest bir ortamda asla yasal bir engelle karşılaşmaksızın piyasada oluşmasını savunur ve bu nedenle yoksullara yardım eden bütün yasalara karşı çıkar²⁵. Gelir

---

²³ Adam SMITH, **An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations**, Edwin Cannan’s annotated edition, 1904, Methuen & Co. Ltd, Kitap 4, Paragraf 174. (Çevirimi) <http://www.econlib.org/library/Smith/smWN.html>, 9 Ocak 2010.

²⁴ David RICARDO, **On the Principles of Political Economy and Taxation**, Third edition, London, John Murray, 1821, paragraf 1-3, (Çevirimi) , <http://www.econlib.org>, 19 Ekim 2010.

²⁵ Suzanne De BRUNHOFF, **Devlet ve Sermaye**, Çeviren: Kuvvet Lordoğlu, Ankara, İmge Kitabevi, 1992, s.18.

dağılımı ile ilgilenmesi Ricardo'yu, gelirin yeniden dağılımı ve kamusal düzenlemeler fikrine yöneltmemiştir²⁶.

Ricardo'ya göre toprak sahibinin geliri doğaya ve nüfusa göre yeteri kadar verimli arazi bulunmamasından ortaya çıkmaktadır. Rant geliri topraktan elde edilen bir gelirdir. Nüfus ve ihtiyaçlar arttıkça ürün fiyatları yükselir. Fiyat artışlarından kaynaklanan farkı arazi sahibi, üreticiden kira bedeli olarak alır. Yani rant arazi sahibinin çalışmadan elde ettiği bir gelirdir. Bu gelir maliyete ve malların fiyatlarına dâhil değildir. Rantlar fiyat yükselmelerine neden olmamakta, aksine fiyatların yükselmesi sonucu rantlar yükselmektedir. Arazi sahiplerine rant verildiği için değil, buğday fiyatları yükseldiği için rantlar yükselmektedir²⁷.

Emeğin fiyatı ücrettir. Ricardo'ya göre emeğin maliyetini ifade eden doğal ücreti ve emeğin piyasadaki arz ve talebine göre cari ücreti vardır. Doğal ücret; üretimde emek sarf eden işçinin yaşamını sürdürmesi için gerekli olan, mal ve hizmetleri satın almasını sağlayacak ücrettir. Doğal ücret daima asgari geçim seviyesini ifade eder. Cari ücret ise; emek arz ve talebine göre oluşur. Arz ve talepteki en ufak bir değişme bile cari ücrete yansıtılır. Piyasa koşullarındaki ücret genel olarak doğal ücret seviyelerine yaklaşma göstermektedir.

Ricardo yaklaşımının dayanağı "Doğal Kanun Felsefesi"nin 'Mülkiyet Teorisi'dir. Yani mülkiyetin en doğal kaynağı emektir. Bu yaklaşım daha sonraları bu konularda çalışma yapan düşünörlere ışık olmuştur.

J.S. Mill işçiler, kapitalistler ve mal sahipleri adında ulusal gelirden pay alan üç ayrı sınıf olduğunu belirtmiştir. Bu ayrıma göre gelir ücret, kar ve kira olmak üzere üç başlıkta incelenir. Gelir dağılımında avantajlı kesim kar ve kira sahipleri iken, avantajsız kesim

---

²⁶ TALAS, **Toplumsal Politika**, s.91.

²⁷ Selim ŞANLISOY, "İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisinin Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri-Türkiye Örneği", Yayınlanmamış Y. L. Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, İzmir, 2000, s.15-16.

ücret sahipleridir²⁸. Mill'in değer teorisi, değeri, malın faydası ve üretim koşulları olmak üzere iki faktöre bağlar. Bir malın faydası varsa değeri de vardır. Üretim kanunları değişmez niteliktedir ancak gelir dağılımı kanunları değişebilir nitelikte olabilir. Gelir dağılımı kanunları sosyal kanunlardır ve dağılım şekli düzenlenerek sosyal adalete uygun hale getirilebilir²⁹.

1.1.3. Marksizm'in Gelir Dağılımı Yaklaşımı

Karl Marx, David Ricardo'nun yaklaşımına benzer düşünceler ortaya koymasına rağmen bazı önemli noktalarda görüş farklılıkları söz konusudur. Bu yaklaşım "emek-değer" teorisi ve "artık değer" teorilerine dayanmaktadır. Emek-değer teorisine göre; bir malın üretiminde kullanılan emek o malın değerini ortaya koyar. Malın değeri, o malın üretiminde kullanılan emek miktarı ile doğru orantılıdır. Artık değer teorisine göre ise; işgücünün ürettiği malların sadece bir kısmı ücret olarak işçilere verilir, geri kalan fazlalık ise sermaye sahiplerinde kalır ve artık-değeri oluşturur.

Karl Marx'ın farklı görüşlerinden bir tanesi de sınıfsal ayrım konusundadır. Giderek artan sermaye, sanayileşmeyi ve üretim teknolojilerinin gelişmesini hızlandıracaktır. Buna bağlı olarak rekabet artacak, böylece kar da giderek azalmış olacaktır. Ayrıca teknoloji geliştikçe işgücü üretimin dışında tutulmaya başlanacaktır. İşçiler arasındaki rekabet artacak ve işçi ücretleri asgari düzeye inecektir. İşçi sınıfı böylece sefaletle sükrünecektir. Bütün bunlar sonucunda da emek ve sermaye sınıfları arasındaki çatışmalar gittikçe artacaktır.

Gelir eşitsizliğine ve gelirin sınıfsal dağılımına ilişkin temel yaklaşımı artık-değer olan teoride Marx, ücretin emeğin değil ama emek-gücünün karşılığı olduğunu ve işgücüne

---

²⁸ Hans E. JENSEN, " John Stuart Mill's Theories of Wealth and Income Distribution", **Review of Social Economy**, Vol: LIX, No.4, December 2001, p. 498.

²⁹ ÖZGÜVEN, **İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler**, s. 76–77.

ödenen değer, bu işgücü tarafından yaratılan değer altında olduğunu belirtir. Marx'a göre kapitalist birikimin ve eşitsizliğin kökeninde bu ilişki yatar. Marx, kapitalist meta üretiminin “*para-meta-para*” döngüsü olarak ortaya çıktığını, döngüye giren para ile çıkan paranın farklı olduğunu vurgular ve bu farkı artık-değer olarak niteler³⁰. Marx'a göre emek gücünün değeri işçiyi yaşatacak kadar gerekli olan malların ya da geçim araçlarının değeridir³¹. Bununla birlikte Marx, emek-gücünün değerini bütün diğer metallerin değerinden ayırt eden bir noktaya dikkat çeker: Emek gücünün, tarihsel ya da toplumsal değeri. Marx bir ülkedeki yaşam düzeyinin ve toplumsal koşulların ücretleri fiziksel sınırından uzaklaştırdığını belirtir. Bu noktada, ücret düzeyinin bir dışsal değışkene, gelir dağılımı mücadelesine bağılı olarak ele alınması sorunuyla karşılaşılır³².

Marx'a göre kâr oranlarının fiili ölçüsü, diğeri bir deyişle ücret düzeyi sermaye ile emek arasında kesintisiz bir mücadele ile belirlenir. Marx, “*adil bir işgünü karşılığında adil bir ücret*” talebini tutucu bulmasına ve “*ücret sisteminin kaldırılması*” talebini yeğlemesine karşın, gelir bölüşümü mücadelesinin önemine dikkat çeker³³.

Marx, klasik iktisatçıların ücret düzeyine ilişkin yaklaşımlarını eleştirerek “*yedek sanayi ordusu*” kavramını kullanır ve rekabeti işgücünün değerinin en az geçim düzeyinde oluşmasının nedeni olarak görür. Kapitalist üretim, doğal nüfus artış oranının sağladığı kullanıma hazır iş gücü oranıyla yetinmez; ücretlerin ve çalışma koşullarının isteğine göre belirlenmesi için bu doğal sınırlar dışında yedek bir sanayi ordusuna ihtiyaç duyar³⁴. Yedek sanayi ordusu işgücünün fiyatını aşağıya çeker ve emekçiler minimum ücret düzeyinde çalışmayı kabul eder. Oysa Ricardo ve Malthus'a göre işsizlikten ve dolayısıyla ücretlerin düşüklüğünden, nüfus artışı bir diğeri deyişle işçilerin kendisi sorumludur³⁵.

---

³⁰ LORDOĞLU, ÖZKAPLAN ve TÖRÜNER, **a.g.e.**, s. 140.

³¹ TALAS, **Toplumsal Politika**, s. 124.

³² De BRUNHOFF, **a.g.e.**, s.16.

³³ Karl MARX, **Ücretli Emek ve Sermaye, Ücret, Fiyat ve Kar**, Çeviren: Sevim Belli, Beşinci Baskı, Ankara, Sol Yayınları, 1979, s. 146–153.

³⁴ Karl MARX, **Kapital**, Birinci Cilt, Çeviren: Alaattin Bilgi, Ankara, Sol Yayınları, 1976, s. 677–685.

³⁵ TALAS, **Toplumsal Politika**, s. 124.

1.1.4. Neo-klasiklerin Gelir Dağılımı Yaklaşımı

Neo-klasik iktisat, klasiklere yöneltilen eleştirilere bir tepki ve Marksizm'e karşı teorik bir cevap olarak ortaya çıkmıştır. Neo-klasik iktisatçılar çeşitli okullar etrafında toplanmıştır.

Avusturya okulu marjinal fayda teorisini geliştirmiştir. Okulun en önemli iktisatçısı Karl Menger tüketim mallarının değerini marjinal fayda ile açıklarken, üretim faktörlerinin değerinin marjinal verime bağlı olduğunu belirtmiştir. Menger, böylece iktisat bilimine marjinal fayda ve marjinal verim kavramlarını getirmiştir. Lozan Okulu'ndan Leon Walras ise genel denge teorisini geliştirmiştir. Cambridge okulu ise kısmi denge teorisini ortaya koymuştur. Alfred Marshall, Arthur C. Pigou, John Bates Clark, Wicksell Cambridge okulunun en önemli temsilcileri sayılırlar. Gelir dağılımı konusunda en önemli katkılar, Marshall ve Clark tarafından yapılmıştır³⁶. Bir başka neo-klasik yaklaşım okulu ise İsveç Okulu'dur. Myrdal, Lindal, Ahlin ve Hausen bu okulun ünlü iktisatçıları ve düşünürleridir.

Talep elastikiyetini ilk kez Alfred Marshall öne sürmüştür. Analizlerinde kısa ve uzun dönem ayrımı yapmıştır. Kısa dönemde emek sınırlı olduğu için emek talebinin artması, üretim artmayacağından, faktör fiyatlarını normal durumdaki faktör fiyatlarından daha fazla yükseltecektir. Bu fiyat farkı benzer-rantı oluşturur. Ancak uzun dönemde fiyatlar talep tarafından değil üretim ve maliyetler tarafından belirlenir. Bu durumda uzun dönemde emek arzı artar ve yüksek ücretler normal seviyeye iner³⁷.

Neo-klasik gelir dağılımı ile klasik gelir dağılımı yaklaşımları; gelirin bölüşümü konusunda farklılık gösterir. Klasik iktisatçılar gelirin sınıflar arasındaki bölüşümü üzerinde dururken, neo-klasik iktisatçılar ise gelirin üretimdeki faktörler arasında nasıl bölüştüğü ve faktör fiyatları üzerinde durmuşlardır. Neo-klasik iktisatçılar için bölüşümün ana kaynağı marjinal fayda teorisidir. Her bir üretim faktörünün üretime

³⁶ ÖZGÜVEN, *İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler*, s. 196, 205, 210.

³⁷ A.e., s. 211–212.

“Düzeltilme”

katılan ilave bir biriminin üretime yaptığı katkı, o faktörün marjinal verimliliğini gösterir. Bu yaklaşımla emek ve sermaye faktörleri üzerinde durmuştur. Emeğin marjinal verimi ücreti, sermayenin marjinal verimi ise karı belirleyen unsurlardır.

Neo-klasik gelir dağılımına göre; her üretim faktörü üretime yaptığı katkıyla orantılı olarak toplam gelirden pay alır ve bu nedenle üretim faktörlerinin marjinal verimlilikleri düşünce gelirden aldıkları pay da düşmektedir.

1.1.5. Keynesyen Gelir Dağılımı Yaklaşımı

Neo-klasik gelir dağılımı teorileri gelir dağılımını açıklamakta faktörlerin marjinal üretkenliğini kullanırken, Keynezyen iktisatçılar gelir dağılımını açıklamakta marjinal tasarruf eğilimini kullanmaktadır. Keynes'e göre ekonominin iki temel sorunu tam istihdam ve gelir dağılımıdır. Keynes efektif talep ve çarpan teorisi analizi ile tam istihdam sorununu çözmeye çalışmış ancak gelir dağılımı ile ilgili bir teori ortaya koymamıştır. Ancak Keynezyen yöntemler kendinden sonra gelen iktisatçılar tarafından gelir dağılımı teorileri üretmek amacıyla kullanılmıştır. Bu iktisatçılardan modelleri üzerinde en çok durulanlar Kaldor, Pasinetti ve Kalecki'dir³⁸.

Bu yaklaşıma göre tüketim iki kaynaktan oluşmaktadır. Ücret gelirleri ve karlardan kaynaklanan harcamalar tüketimin beslenme noktalarıdır. Basitlik sağlamak amacıyla modelde işçilerin gelirlerinin tamamının ücretlerden oluştuğu ve bu gelirlerin tamamının tüketim harcamalarına ayrıldığı varsayılmıştır. Kapitalistlerin gelirleri karlardan oluşmaktadır ve karlar tüketim ve yatırım olarak kullanılmaktadır. Keynesyen yaklaşıma göre; ekonomide denge durumuna genellikle eksik istihdam düzeyinde ulaşılmaktadır.

---

³⁸ Rıdvan KURTIPEK, **Türkiye İçin Gelir Grupları Arası Gelir Oluşumu İlişkisinin Miyazawa Yöntemiyle İncelenmesi**, Yayın No: 2830, Ankara, T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2011, s. 19.

“Düzeltilme”

Keynesyen gelir dağılımında iki varsayım vardır. Birincisi ücretlerin parasal olarak belirlenmesi, diğeri yatırımların tasarruflardan bağımsız gerçekleşmesidir. Üretim arttığında; gelir ve istihdam düzeyi de artar. Eksik istihdam olsa bile gelir arttığında tasarruf artar böylece yatırım ile tasarruf eşitliği tekrar sağlanmış olur. Yine de gelirin dağılımında bir değişiklik olmayacaktır. Ücret ve kar arasındaki dağılım hiçbir şekilde değişmeyecektir. İşçi kesim ücretinin tamamını harcama eğiliminde olduğu için tasarruf yapması söz konusu olmayacaktır. Tasarrufu yine zengin kesim yapacaktır ve fiyatlar düzeyi yükselecektir. Ücretlerde bir değişim olmadığı için işçilerin alım gücü azalacaktır.

Keynesyen yaklaşımında, gelir dağılımı sorunlarının vergiler ile giderilebileceği savunulur. Düşük gelirli sınıfların vergi yoluyla korunarak gelirlerinde yükselmenin sağlanması ile bu sınıfın tüketim eğiliminin artacağını ve toplam talebin genişleyeceği düşünülür³⁹.

1.2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Gelirin faktörel dağılımı olarak da ifade edilen fonksiyonel gelir dağılımında, ülke içinde yaratılan milli gelirin, üç temel üretim faktörü olan işgücü, sermaye ve toprak sahipleri arasında bölüşümü belirlenir. Bu bölüşümde, üretimin ne kadarının emek sahiplerine ücret, sermayedarlara faiz, toprak sahiplerine rant olarak dağıtıldığı ve ne kadarının müteşebbislere kâr olarak kaldığı incelenir. Fonksiyonel gelir dağılımı, gelirin emek gelirleri ile emek dışı gelirler arasındaki bölüşümü olarak nitelendirildiğinde, üretim süreci sonucunda ortaya çıkan gelirin üretim faktörleri ve sosyo-ekonomik gruplar arasındaki bölüşümü belirtilmek istenir. Gelirin emek ve mülk sahipleri arasındaki bölüşümünün yanı sıra emek geliri, ücret, maaş, yüksek yönetici geliri gibi alt bileşenlerine, mülk gelirleri ise kâr, rant gelirleri gibi kendi alt bileşenlerine ayrılması,

---

³⁹ Pınar TANRIVERDİ, "Gelir Dağılımı ve Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri", Yayınlanmamış Y. L. Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Denizli, Ekim 2007, s. 12- 13.

"Düzeltilme"

faktör payları konusunda daha ayrıntılı inceleme yapma imkanı sağlamaktadır⁴⁰. Dolayısıyla fonksiyonel gelir dağılımı, üretim süreci sonucunda meydana gelen hâsılanın üretim faktörleri arasında paylaşılması olarak özetlenebilir.

Çeşitli üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları payları inceleyen bir kavram olan fonksiyonel gelir dağılımı, milli gelir içindeki ücret, faiz, rant ve kâr payları hakkında bilgi verir. Gelirin fonksiyonel dağılımı ülkelerin gelişmişlik düzeyi hakkında da fikir vermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörü daha yüksek oranda getiri elde ederken, gelişmiş ülkelerde bu oransal yükseklik ücretliler yönündedir.

İktisat biliminin gelişiminde başlıca itici güç başlangıçta gelir dağılımı olmuştur. Thomas Robert Malthus ve David Ricardo'nun temelini attıkları Pozitif İktisat Kuramı'nın temel sorunsalı, toplam gelirin toprak rantı, kâr ve ücret arasında paylaşımıdır. David Ricardo'ya göre, (1819) dağılımı düzenleyen yasaları belirlemek "Politik İktisat'ın Başlıca Sorunu"dur⁴¹.

19. yy boyunca Klasik İktisat Okulu'nun etkisi altında kalan iktisatçılar (K. Marx, J.S.Mill) açısından gelir dağılımı aynı zamanda toplumsal sınıfların arasındaki ilişkiler bütünü'nün bir parçasıdır. Çünkü toprak, sermaye, emek gibi üretim faktörlerinin bireyler arasındaki türdeş dağılımı toplumsal sınıfları, dolayısıyla da sınıflar arası gelir dağılımını belirler. Temel üretim faktörleri mülkiyetinin sınıfsal bir dağılım gösterdiği bir durumda, toprak sahiplerinin salt rant geliri, işçilerin salt ücret geliri, sermaye sahiplerinin de salt kar/faiz geliri elde etmeleri doğaldır. Fonksiyonel dağılımı, bireysel gelir dağılımını etkileyen etmenlerin değerlendirilmesi için sağlam bir kuramsal temel oluşturur. Bu yaklaşım, sanayi kapitalizminin başlangıç ve olgunlaşma aşamalarında anlamlı ve iktisadi dinamikleri anlamakta aydınlatıcı olmuştur. Genelde ya da çoğunlukla bireylerin (hane halkları) tek bir üretim faktörüne sahip oldukları dikkate alınır, gelir dağılımını, kullanılan faktör miktarları ve bunların görece kıtlıklarına bağlı olarak oluşan fiyatları belirleyecektir. Fonksiyonel Gelir Dağılımının Temel Belirleyicilerine ve bu konudaki

⁴⁰ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 3.

⁴¹ TUSIAD, **Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, Yayın No: TUSIAD - T/2000-12/295, İstanbul, Aralık 2000, s. 13.

farklı görüşlere aşağıda yer verilmiştir⁴²;

- i. Faktör Sahipliği (servet dağılımı)
- ii. Faktörlerin göreceli kıtlığı: Örneğin gelişmekte olan ülkelerde sermaye kıtlığı ve işgücü fazlalığı nedeniyle, sermaye sahipleri göreceli olarak, toplam hâsıladan daha yüksek pay alma şansına sahip olacaklardır. Arz ve talep kanunları çerçevesinde belirlenen bu fiyat, ekonomiye müdahalenin olmadığı durumlar için söz konusudur.
- iii. Uygulanan ekonomi politikaları: Faktör fiyatlarını etkileyen politikalar söz konusu ise, oluşan fiyatlar faktörlerin gerçek değerini göstermez. Bu sebeple faktör sahiplerinin gelir elde etme oranları değişebilmektedir.

Servet dağılımının tarihsel süreçlerin sonucunda oluştuğu ve siyasal toplumsal kurumlarla yakından ilişkili olması dikkate alınır, kurumsal düzenlemelerin de analize dâhil edilmesi gerekir. Yasalar ve mülkiyetin geleneksel ilişkileri, kurumların alışlagelmiş yapıları ve miras bu yaklaşımın temel taşlarını oluşturur. Gelir dağılımı ve sermaye oluşumu, birbirinden ayrı düşünülemez. Bu tarz bir yaklaşımı geliştiren ve günümüzde sürdüren Kurumsalcı ve Post-Keynes'çi okullardır. Kurumsalcılar, kişisel gelir dağılımının büyük ölçüde toplumdaki güç ilişkilerini içeren, iradeye bağlı kurumsal düzenlemeler tarafından belirlendiğini öne sürer. Gelir eşitsizliğine sınıf çerçevesinden bakılması, siyasal mücadelenin bu düzenlemeler etrafında oluşması doğaldır⁴³.

Fonksiyonel yaklaşım, Harrod-Domar, Kaldor ve Kalecki'nin öncülüğünü yaptığı Keynesçi ve Neo-keynesçi büyüme teorilerinde de temel olarak alınır. Sınıflara göre farklı gelir, dolayısıyla farklı tasarruf oranları büyüme dinamiğinin başlıca belirleyicisidir. Kaldor'un işçiler kazandıklarını harcar, sermayedarlar ise harcadıklarını (yatırdıklarını) kazanır özdeyişi, fonksiyonel gelir dağılımında Keynesçi okulun motoru olmuştur.

---

⁴² TUSIAD, **Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, s. 13.

⁴³ **A.e.**, s. 13-14.

1.2.1. Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri

İktisat biliminin önemli konuları arasında yer alan gelir dağılımında hakkaniyet, insanlık tarihinde bir sorun olarak var olmuş ve birkaç yüzyıldır varlığını daha çok hissettirmiştir. Dağılımda hakkaniyet için gerekli uygulamalar öncelikle düşünce alanında tartışılmış ve konuya ilişkin teoriler oluşmaya başlamıştır. Ancak teorilerin uygulanması esnasında ortaya çıkan uyumsuzluklar her zamanki teori ile politika uyumsuzluğunun örneğidir⁴⁴.

Gelir dağılımı politikasının en güncel sorunlarına cevap bulabilmek için öncelikle gelir dağılımı teorisinin çok iyi anlaşılması gerekir. Günümüzde klasik dağılım teorilerinin geçerliliği kalmamış olsa da güncel yaklaşımlara ışık tutmaları açısından incelenmelerinde yarar vardır⁴⁵.

Fizyokratların ileri sürdüğü görüşlerde, dağılım teorisinin ilk belirtileri görülmektedir. İlk defa gelir akım şeması F.Quesnay tarafından ortaya konmuştur. Quesnay ayrıca gelirin oluşumu ile gelirin kullanımı arasındaki ilişkiyi de ilk defa belirtmiştir.

Klasikler ise, sadece gelirin oluşumu ve kullanışı ile değil, dağılımı ile de uğraşmışlardır. Konu ile ilgili geniş bir tanım ilk defa J.B. Say'da görülmektedir⁴⁶. Say, dağılım sorununu her bir üretim faktörünün, bir faktör geliri olarak ortaya çıkışı ile izah etmektedir. Bu faktör geliri, masraflarla kıyaslanarak değerlendirilmektedir.

Klasiklerin teorileri Adam Smith'in analizleriyle ortaya koyduğu mikro bir yaklaşım olan "fiyat mekanizmasına" dayanır. Klasikler gelir dağılımını ücret, rant ve faiz olarak üç unsurlu bir model halinde incelemiştir. Bu bakış açısı fonksiyonel gelir dağılımına uygun bir yaklaşımdır. Sonraları Schumpeter buna dördüncü bir unsur ekleyerek girişimci kârının fonksiyonel gelir dağılımındaki önemli yerini belirtmiştir.

---

⁴⁴ AKSU, a.g.e., s. 9.

⁴⁵ A.e., s. 9.

⁴⁶ G.BLUMLE, *Theorie der Einkommensverteilung*, Springer Verlag, Berlin- Heidelberg-New York, 1975, p. 1.

Klasikler, üretime katılan sınıfların paylarının ne olacağı konusunu incelemiştir. Yaklaşımında daha çok fonksiyonel gelir dağılımına odaklanan kişiler D.Ricardo ve Karl Marx'tır⁴⁷. Her ikisi de kapitalist üretim sisteminin uzun devrede geçireceği evrimle ilgilenmiş ve bu evrim sonucunda ana ekonomik sınıflar arasında gelirin nasıl dağılacığına önem vermiştir. Ricardo ve Marx, ücretli kesimin iktisadi gelişmeden pay alamadıkları konusunda, aynı yönde düşünmektedir.

Marksist dağılım teorisi, toprak ve sermaye sahiplerini bir sınıfta toplamış ve bunları kapitalist gruplar olarak adlandırmıştır. Bu grubun geliri kâr olarak nitelendirilir ve Marks'a göre gayri safi milli gelir, ücret ve kâr olarak ikiye ayrılır.

Neo-klasik dağılım teorisi ise yaklaşımın tüm analizlerinde olduğu gibi marjinal verimlilik esasına dayandırılmıştır. Teori piyasada fiyat oluşumu yardımıyla gelir dağılımını izah etmeye çalışmıştır. Marjinal verimlilik teorisinin temeli, üretim sürecinin marjinal analizidir. Bunun yardımıyla gelirlerin seviyesi açıklanır. Teorinin esası, bir faktör payının o faktörün verimliliğine bağlı olduğu görüşüne dayanır.

Üretim sürecindeki faktörlerin fonksiyonlarına göre yapılan harcamalar ve ödemeler J.B. Clark tarafından fonksiyonel dağılım olarak adlandırılmıştır. Böylece bütün faktörlerin gelir dağılımından paylarını aldıkları ve aynı zamanda da bu dağılımın optimal olduğu ifade edilmiştir⁴⁸. Ancak burada faktör paylarının gelir sahiplerine nasıl dağıtıldığı sorunu ile uğraşılmamıştır⁴⁹.

V.Thünen ve sonra sırasıyla Jevons, Walras, Pareto, Menger, Böhm-Baverk, J.B.Clark, kısmen birbirlerinden bağımsız olarak dağılım teorisini geliştirmişlerdir. Sonraları Cobb ve Douglas, üretim fonksiyonundaki dağılımı ekonometrik bir esastan hareket ederek açıklamaya çalışmıştır⁵⁰.

---

⁴⁷ Wallace C. PETERSON, **Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Çeviren: Servet Mutlu, Yayın No: 145, Eskişehir, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1976, s. 451.

⁴⁸ BLUMLE, **a.g.e.**, s. 3.

⁴⁹ AKSU, **a.g.e.**, s. 12.

⁵⁰ W. KRELLE, **Verteilungstheorie**, J.C.B. Mohr, Tübingen, 1962, s. 32.

Neo-klasik dağılım teorisi, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında bilimsel çalışmaların odak noktası olmuştur. Ancak daha önceki teoriler gibi marjinal yaklaşım da dağılım sorununun çözümünde başarılı olamamıştır. Bu özellik genelleştirilerek “Liberal yaklaşımda, daha sonraki gelişmelerde kapitalizm için geçerli bir makro bölüşüm teorisi kurulamamıştır.” şeklinde ifade edilmiştir⁵¹.

Bununla birlikte, makro ekonomik marjinal verimlilik teorisi, sınırlamaları ve tanımlamalarıyla gerçeğe daha yakın ve kullanılabilir bazı sonuçlar vermektedir. Özellikle servet oluşumu politikasının amacının saptanmasında, ikincil dağılım ve gelirin kullanılmasında bu teorinin zorunlu olarak dikkate alındığı görülmektedir⁵². Bu yaklaşımların dışında İktidar Teorisi ve Monopol Teorileri de yer almaktadır. Aşağıda incelenecek başlıca fonksiyonel gelir dağılımı teorileri içinde genel olarak Ricardo, Marx, Kaldor ve Weintraub’un gelir dağılımı teorileri bulunmaktadır⁵³.

1.2.1.1. Ricardo’nun Gelir Dağılımı Teorisi

Ricardo’nun gelir dağılımı teorisinde ekonomi, endüstri ve tarım olmak üzere kabaca iki kesime ayrılır. Ekonominin genel gelişimi açısından önemli olan kesim tarım kesimidir. Teori, aşağıda açıklanan üç ana varsayıma dayanır⁵⁴:

- i. Tarım arazisi sınırsız olmadığından, tarım azalan verimler yasasına tabidir.
- ii. Ücretlerin asgari geçim düzeyinin üzerine çıkması halinde nüfusun hızla artacağını ve bu düzeyin altına düşmesi durumunda ise azalacağını öngörür.
- iii. İktisadi gelişmede anahtar bir role sahip olan sermaye birikimi için kâr son derece önemli bir unsurdur.

---

⁵¹ KAZGAN, **İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi**, s. 187.

⁵² AKSU, **a.g.e.**, s. 13.

⁵³ Coşkun Can AKTAN, İstiklal Yaşar VURAL, “Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002, s. 1–20.

⁵⁴ PETERSON, **a.g.e.**, s.452.

Teoride, ekonominin çıktısı kiralalar, ücretler ve kârlar olmak üzere üç ana pay arasında bölüşülür. Kira arazi üzerinden elde edilen bir getirdir ve azalan verim ilkesi nedeniyle ortaya çıkar. Ücretler ise emeğin getirisidir. Emeğin doğal fiyatı, piyasa ücretinin uzun dönemde yöneleceği ücret düzeyi yani çalışan kesimleri asgari bir yaşam düzeyinde korumaya ancak yeten bir ücret düzeyidir. Asgari geçim düzeyi, çalışanların fiziki, kültürel ve toplumsal gereksinmelerini karşılayacak bir asgari standardı ortaya koyar. Emeğin doğal fiyatı, piyasadaki fiili ücret düzeyi olup arz ve talep tarafından belirlenir. Emek talebi kâr oranına ve dolayısıyla sermaye birikim düzeyine bağlıdır. Sermaye birikim düzeyi yüksekse emeğe olan talep artar ve bu durum emeğin piyasa fiyatının emeğin doğal fiyatının üzerine çıkmasına yol açar. Gelir toplamındaki üçüncü pay olan kâr, gelir toplamından ücret ödemeleri ve kiralaların çıkarılmasından sonra geriye kalan miktardır. Kâr, iktisadi gelişmenin esas kaynağını oluşturan net yatırımı ya da sermaye birikimi oranını belirlediğinden ve sermaye birikimini sağlayan tasarrufun kaynağı olduğundan son derece önemli bir etmendir.

Ricardo'nun gelir dağılımı kuramı iki ayrı ilkenin işleyişine dayandırılabilir⁵⁵:

- i. Milli gelirin kira, ücretler ve kârlar arasındaki bölüşümünü açıklamakta kullanılan "marjinal ilkesi"
- ii. Milli gelirden kiranın çıkarılmasından sonraki bakiyenin ücretler ve kârlar arasında bölüşümünü açıklamakta devreye konulan "artık (**surplus**) ilkesi"

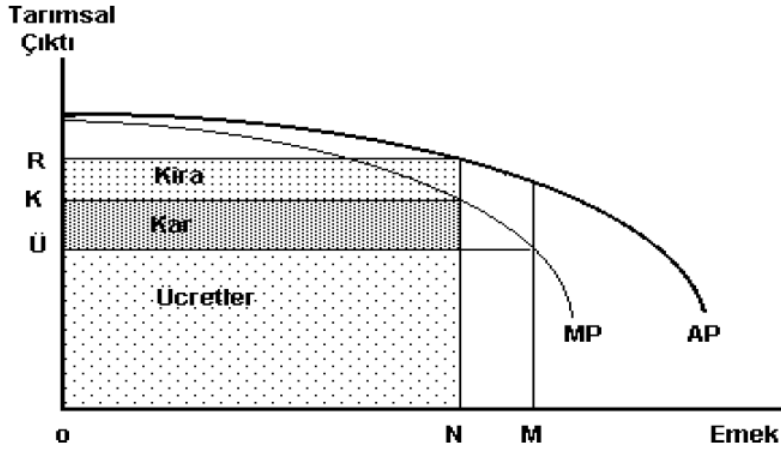
Bu iki ilkenin işleyiş biçimi, ekonominin tarım kesiminde rol oynayan güçleri simgeleyen, bir grafikte gösterilebilir⁵⁶. Grafikte, tarımsal çıktı ya da temel geçim araçları dikey ekseninde, tarımda çalışan işçi sayısını simgelemek üzere emek yatay ekseninde gösterilmiştir. AP eğrisi ortalama emek hasılasını ve MP eğrisi marjinal emek hasılasını simgelemektedir. Burada her iki eğri de azalan verimler yasası gereği aşağı doğru eğimlidir ve marjinal hasılanın ücret ve kârların toplamına eşit olduğu varsayılmıştır. Uzun dönemde ücretler düzeyi marjinal emek verimliliğince değil, emeğin doğal fiyatı tarafından belirlenir. Bu nedenle OÜ mesafesi doğal (asgari geçim) düzeyine eşittir ve

⁵⁵ Güneri AKALIN, **Kamu Ekonomisi**, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1981, s.240.

⁵⁶ PETERSON, **a.g.e.**, s. 454-455.

tarımsal çıktı cinsinden mevcut işgücünü asgari bir geçim standardında eksiksiz muhafaza etmeye ancak yetecek düzeydedir. Böylece, marjinal hasılanın ücret ve kârlar toplamına ve istihdam düzeyinin ON'ye eşit olduğu zaman ÜK, birim çıktı başına kârı simgeler. Emeğin ortalama ve marjinal verimi arasındaki fark olan kira ise KR mesafesine eşittir. Net yatırım, emek talebini artırmaya yarayan çıktı düzeyini yükselttiğinden fiili istihdam düzeyi (ON), sermaye birikimi oranı tarafından belirlenir.

Grafik 1.1: Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisinin Geometrik Yorumu

Kaynak: W.C. Peterson (1976), s.454 ve G. Akalın, (1981), s.241.

Tarımsal kesimde çıktı arttıkça yüksek düzeyde kârlar ortaya çıkar ve kârların artması da sermaye birikimini artırır. Çıktı artışı emeğe olan talebi artıracığından piyasa ücreti doğal ücretin üzerine çıkar. Bu durum ise nüfusu artırır ve artan nüfus tarımsal ürünlere olan talebi artırarak tarımsal çıktı artışını tetikler. Tarımsal arazi sınırlı olduğu için daha fazla emek kullanılarak tarımsal çıktıyı artırma çabaları azalan verimler yasası nedeniyle sonuçsuz kalır ve neticede üretim maliyeti, tarımsal ürünlerin fiyatı ve kiralara (KR mesafesi boyunca) artar⁵⁷.

Tarımsal çıktının artması, emekçilerin işgücünü asgari geçim standardında muhafaza

⁵⁷ PETERSON, a.g.e., s. 455.

edebilmeleri için, cari parasal ücretlerin de artırılması anlamına gelir. Gerçek çıktı cinsinden doğal ücret (OÜ mesafesi) değişmez, ancak ücretlerin aldığı toplam çıktı payı artmak zorunda kalır. Başka bir ifadeyle toplam çıktıdaki ücret payını temsil eden dikdörtgeninin alanında büyüme olacaktır. Başlangıçta ON istihdam düzeyinde ONTÜ alanı düzeyinde iken istihdamın OM mesafesinin simgelediği üst sınıra ulaşmasıyla bu alan uzayacaktır. Bu süreçte kâr, ON istihdam düzeyinde ÜK mesafesinde iken MP'nin doğal emek fiyatına eşit olacak bir düzeye düştüğü noktada en sonunda ortadan tamamen kalkıncaya dek sürekli olarak azalacaktır.

Sabit bir teknoloji ve sabit bir gerçek doğal ücretin söz konusu olduğu varsayımı altında, Ricardo gelir dağılımı kuramı, çıktı ve istihdam düzeyinin artması ile birlikte çıktıdaki görelî ücretler payının artacağını öngörür. Bu durumda kârın görelî payı gittikçe azalır ve en sonunda sıfıra düşer. Sonuçta ekonomideki tüm sermaye birikimi, nüfus artışı ve teknik gelişme durur. Azalan verim ilkesinin yol açtığı bu durgunluğu teknik gelişme geçici olarak durdursa da ortadan kaldıramaz.

1.2.1.2. Marx'ın Gelir Dağılımı Teorisi

Marx'ın gelir dağılımı kuramı da genel hatlarıyla Ricardo'nun artık ilkesinin uyarlanmasına dayanır. Ancak iki kuram arasında bazı farklar bulunmaktadır⁵⁸:

- i. Marx, azalan verimler kanununu kabul etmediği için rant ve kâr arasında bir ayrıma gitmemiştir.
- ii. Marx, emeğin arz fiyatının genel olarak bütün mallar cinsinden sabit olduğunu kabul eder.
- iii. Marx'a göre ücreti geçimlik düzeyde tutan kuvvet, emek arzının talebi aşması yani yedek işçi ordusudur.
- iv. Marx'a göre sermaye birikiminin nedeni, Ricardo'nun öngördüğünün aksine yüksek kâr oranlarının cazibesi değil kapitalistler arasındaki rekabettir.

---

⁵⁸ AKALIN, a.g.e., s. 242.

Marx'ın öngördüğü yapı bir mal ya da hizmetin değerinin onu üretmek için gerekli olan emek miktarı tarafından belirlendiğini belirten “değerin emek kuramı”na dayanır. Buna göre emeğin arz fiyatı, işgücünü eksiksiz olarak muhafaza edecek asgari geçim düzeyini oluşturan mal ve hizmetleri üretmek için gerekli olan işgücü miktarınca belirlenir. Emeğin bir doğal fiyatı, işgücünün hayatta kalmasını ve kendisini yeniden üretmesini sağlamaya yeterli bir gerçek ücretler düzeyi vardır. Bu asgari geçim düzeyini karşılayan gerçek ücret değerini, asgari yaşam standardına giren malları üretmek için gerekli işgücü miktarı belirler⁵⁹.

Marx'a göre artık değer varoluş nedeni belli bir devrede emeğin işgücünü eksiksiz korumaya yetecek asgari gerçek ücretten veya emeğin arz fiyatı ile ölçülen kendi maliyetinden daha fazla iktisadi değer yaratmasıdır. Toplam çıktı değeri ile emeğin arz fiyatı arasındaki fark emek dışı kaynakların sahipleri olan kapitalistlerin el koyduğu artık değer simgeler. Kapitalistlerin fiziksel üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmaları, işçi sınıfının ortaya koyduğu artık değere sahip çıkarak gelir dağılımını kendi lehlerine çevirir. Kârın kaynağı artık değerdir. Kapitalistlerce el konulabilecek artık değer miktarı, kârın toplam gelirdeki göreceli payını da belirler.

Bir nihai mal veya hizmetin değeri üç bileşenden meydana gelir. Bunlar, hammaddeleri ve sermaye tüketimini (sabit sermaye) simgeleyen (**c**), üretim sürecine giren işgücünün değerini (değişken sermaye, ücret fonu) simgeleyen (**v**) ve artık değeri ya da kârı (net kâr+faiz+rant) simgeleyen (**s**)'dir. Buna göre bir mal ya da hizmetin değeri (**c+v+s**)'ye eşittir. Tüm ekonomi için gayri safi hâsılanın değeri ise **C+V+S** olarak tanımlanabilir. Kâr payının ücret payına oranı (**S/V**) sömürü oranının ölçüsü olmanın ötesinde çıktı toplamındaki ücret ve ücret-dışı (kâr) gelirlerinin göreceli payındaki değişikliklerin de göstergesidir. Bu oranda bir yükseliş, sömürü oranındaki bir artışı, yani gelir toplamında ücretlere göre kârların payında bir artışı simgeler. Başka bir ifadeyle, gelir dağılımında kâr elde eden kesimler lehine bir iyileşmenin meydana geldiğini temsil eder.

Marx'a göre komünizmin ilk aşaması olan sosyalizmde kişiler bireysel çabalarına ve

---

⁵⁹ AKTAN, VURAL, “Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti”, s. 4.

topluma yaptıkları katkıya göre, nihai aşama olan komünizmde ise ihtiyaçlarına göre ödüllendirileceklerdir. Ancak bu şemaların her ikisinde de önerilen bu ilkeler mutlak eşitliği öngörmez. Değerin emek kuramına göre yaratılan değer miktarı işçilerin kalifiye olup olmadıklarına ve emeklerinin karmaşık olup olmadığına bağlıdır. Karmaşık işlerde çalışan bir işgücü basit bir işte çalışana göre daha fazla değer üretir. Bu nedenle sosyalist gelir dağılımı teorisi yüksek kalifiye işgücünün düşük kalifiye olanına kıyasla daha fazla ücret alması gereğini onaylar. Kişisel çabalar, eğitim ve tecrübe sonucunda emeğin daha fazla kalifiye hale gelmesiyle ortaya çıkan gelir farklılıkları da meşru olacaktır. Öte yandan, kişiler arasında doğuştan gelen fiziki (daha güçlü olma, daha fazla çalışabilme) veya entelektüel farklılıklar da gelir dağılımında eşitsizliğe yol açabilir.

Bu nedenle, sosyalist eşitlik, kişilerin sahip oldukları gelirlerin eşit olmasını değil; gelir elde etme fırsat ve koşullarında eşit olmayı içerir. Komünizm aşamasında “yeteneklerine göre herkesin katkıda bulunması, ihtiyaçlarına göre herkese katkı sağlanması” ilkesi de gelirden mutlak eşitliği öngörmez. Kişiler fiziki ve entelektüel düzeyde farklı oldukları sürece farklı ihtiyaçlara sahip olacaklar ve bu nedenle gelir dağılımında eşitsizlik komünizm aşamasında da devam edecektir.

Marx'ın öngördüğü gerçek komünizm, dağıtıcı adaleti gerektirir. Marx kapitalist sistemde ortaya çıkan gelir dağılımı eşitsizliği ve haksızlığını eleştirse de sosyalist ve komünist aşamalarda da gelirlerin eşit bir düzeye getirilmesini ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin tamamen ortadan kaldırılmasını öngörmez. Toplumu meydana getiren sınıflar, etnik gruplar sonucunda oluşan veya siyasi ve sosyal güç ve yetkilerin kullanılması neticesinde ortaya çıkan eşitsizlikler ile piyasa ekonomisinin faaliyette bulunması sonucu ortaya çıkan eşitsizlikler ortadan kaldırılmalıdır. Bununla birlikte, doğal farklılıklara (fiziki veya entelektüel farklılıklar) dayanan eşitsizlikler ile beceri ve bilgi edinimi ile kişisel tercihlerden (daha fazla çalışma ya da boşta kalma tercihleri gibi) eşitsizlikler engellenemez ve meşru görülebilir. Ancak, bireysel özgürlüğü kısıtlayan ve bireylerin potansiyellerini geliştirmelerini engelleyen gelir dağılımındaki eşitsizlikler ortadan kaldırılmalıdır.

1.2.1.3. Kaldor'un Gelir Dağılımı Teorisi

Kaldor'un gelir dağılımı teorisi (Dul Küpü Teorisi), yatırımın gelire olan oranındaki değişikliklerin kâr ve ücretlerin gelir toplamındaki görelî paylarında ne gibi değişiklikler ortaya koyacağını göstermeye çalışır. Toplum maaş ve ücret erbabı ile müteşebbisler ve mülk sahipleri olmak üzere iki ana kategoriye ayrılırsa milli gelir (MG), ücret (Ü) ve kârlardan (K) oluşur ($MG = Ü + K$). Gelir dengesinin yatırım (Y) ve tasarruf (T) eşitliğine ($Y = T$) bağlı olduğu varsayımı altında ekonomideki toplam tasarruf (T) ücret gelirlerinden yapılan tasarruf (T_ü) ve kâr gelirlerinden yapılan tasarruf (T_k) toplamına ($T = T_{ü} + T_k$) eşit olur.

Ekonomide tam istihdam olduğu ve ücretli ve ücret-dışı gelir gruplarının her ikisi için de tasarruf eğilimlerinin sabit olduğu varsayımları altında toplam gelirdeki kâr payı, yatırımın gelire oranının bir işlevidir. Yatırım/çıktı oranındaki (Y/MG) bir artış gelirdeki kâr payında (K/MG) bir yükselişe yol açar. Tam istihdam koşullarında, yatırım harcamalarındaki gerçek bir artışın hem yatırımın çıktıya oranında hem de tasarruf-çıktı oranında bir artışa yol açması gerekir. Tasarruf-çıktı oranında bir yükselme olmazsa, fiyatlar genel düzeyinde bir artış olur. Kaldor'un teorisi, daha yüksek bir reel yatırım düzeyinde tam istihdam dengesinde süreklilik için gerekli olan daha yüksek bir tasarruf-çıktı oranını oluşturmak için gelir dağılımında bir kaymanın gerekliliğini ortaya koyar⁶⁰.

1.2.1.4. Weintraub'un Gelir Dağılımı Teorisi

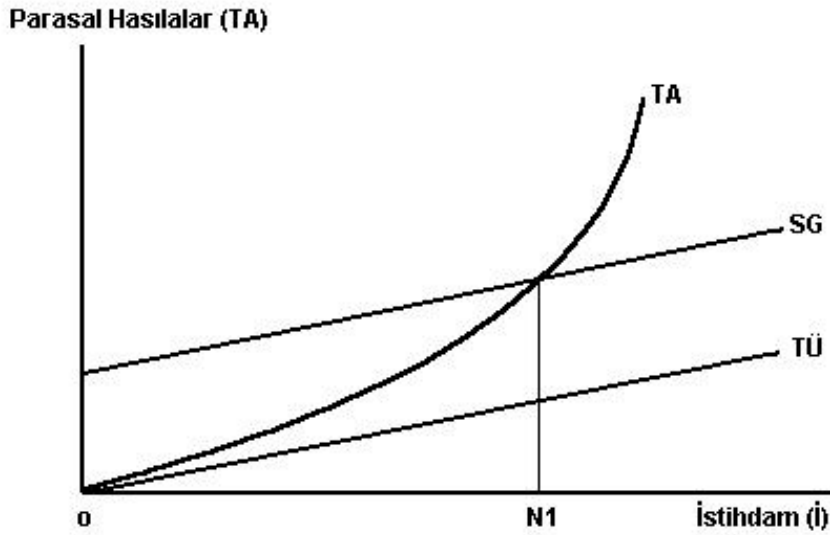
Sidney Weintraub'un gelir dağılımı teorisi (Görelî Paylar Teorisi), gelirin fonksiyonel dağılımını, modern gelir ve istihdam teorilerinde önemli bir kavram olan toplam arz fonksiyonu ile çözümlenmeye çalışır⁶¹.

⁶⁰ AKTAN, VURAL, "Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti", s. 5–6.

⁶¹ Sidney WEINTRAUB, **An Approach to the Theory of Income Distribution**, Philadelphia, Chilton Company, 1958, p. 40.

Weintraub, sabit fiyatlar yerine cari fiyatlar cinsinden oluşturulan bir toplam arz fonksiyonunun gelir ve istihdam teorisiyle toplam gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi kuracağını ileri sürer⁶². Bu fonksiyonu, dağılımın nasıl değiştiğini göstermekte kullanılır. Sabit olarak oluşturulan toplam arz eğrisi, istihdam (ve çıktı) düzeyi değiştikçe fonksiyonel gelir dağılımı cari fiyatlarla ölçülen parasal hâsılayı istihdam düzeyine bağlar.

Grafik 1.2: Weintraub'un Toplam Arz İşlevinin Kurulması

Kaynak: W.C. Peterson, **a.g.e.**, s.471.

Buna göre, toplam arz fonksiyonu (TA), toplam ücretin (TÛ) parasal ücret haddi (PÛ) ve istihdam düzeyinden (İ) oluştuğu varsayımı altında, toplam ücret (TÛ), kiralar, faiz ve sözleşmeli maaşlar gibi sabit ya da sözleşmeli gelirler veya ödemeler (SG) ile bakiye ya da kar (K) toplamından ($TA = TÛ + SG + K$) meydana gelir.

Ekonominin toplam arz eğrisini meydana getiren üç tür gelir arasındaki ilişki bir şekilde gösterilebilir. Şekilde, toplam arz fonksiyonu (TA) eğrisi, parasal ücretlerin sabit olduğu varsayımı altında toplam ücretleri (TÛ) doğrusu ve sabit ya da sözleşmeye bağlı ödemeleri (SG) doğrusu simgelemektedir. Buna göre kâr ya da bakiye, toplam arz eğrisi

⁶² PETERSON, **a.g.e.**, s.454.

ile sabit ya da sözleşmeye bağlı ödemeler doğrusu arasındaki farka ($K = TA - SG$) eşittir. N1 istihdam düzeyine kadar hâsıla faktör maliyetleri altında kalır. Ekonomi bu istihdam düzeyine ulaşıncaya kadar kârlar negatiftir. Bu durum, firmaların zararına çalışması olacağından ekonomi uzun süre N1 istihdam düzeyinin altında kalmaz. Toplam arz esnekliği (TAE) istihdamdaki bir yüzde değişikliğin ($\Delta I / I$) hâsıladaki bir yüzde değişikliğe ($\Delta TA / TA$) oranıdır. Artan verimlilik koşulları altında (TAE) birden büyük bir değere sahip olurken azalan verimlilik koşulları altında (TAE) değeri birden küçük olacaktır. Ek emeğe azalan verim ilkesinin hâkim olduğu ve parasal ücretin sabit olduğu varsayımları altında (TA) eğrisi yukarı sola doğru bir eğime sahip olacaktır⁶³.

Bu durumda birim çıktı başına emek maliyeti artar. İstihdamın (ve çıktının) artması halinde, mutlak parasal durum değişmeyeceğinden fiyatlar sabit kalsa bile, icar ya da sabit gelir grubunun durumu kötüleşecektir. Sabit parasal ücret ve azalan verim varsayımları geçerli olduğu sürece bu kesimin durumunda bir iyileşme olmaz. İstihdam ve çıktının artmasına paralel bir şekilde kârların toplam gelirdeki görelî payları da artar. Çünkü çıktı arttıkça irat sahibi sınıfın gelirindeki görelî düşüşten girişimci gruplar ve kâr geliri elde edenler yararlanır ve paylarını artırır. Sonuçta azalan verimler ilkesi ve parasal ücretlerin sabit olduğu varsayımları geçerli ise gelir ve çıktı düzeyindeki bir artış büyük bir ihtimalle ücretlilerin (sabit gelirlilerin) aleyhine, kâr geliri elde edenlerin lehlerine gelir dağılımını değiştirecektir⁶⁴.

1.2.2. Bölüşüm Hakkaniyeti Teorileri

Bölüşüm hakkaniyeti (**distributive equity**) teorileri gelir dağılımının nedenlerini değil hakça bir dağılımın nasıl olması gerektiğini inceler. Gelir dağılımında hakkaniyetin araştırıldığı bu teoriler büyük ölçüde normatif değer yargıları içerir. Hakkaniyet kavramı ile kastedilen değer ne olduğu konusunda ise fikir birliği yoktur.

⁶³ AKTAN, VURAL, "Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti", s. 7–9.

⁶⁴ PETERSON, a.g.e., s.473.

Hakkaniyet kavramı çok farklı anlamlara sahiptir⁶⁵. Objektif bir durumu (toplumsal, ekonomik v.b.) değil de bireysel bir davranışı niteleyen bir kavram olarak ele alınırsa bireylerin bir özelliği olarak adil olma veya hakça davranma olarak tanımlanabilir. Hakkaniyet kavramıyla kastedilen ikinci anlam, kuralların uygulanmasında tarafsızlık ve yeknesaklık (şekli-formel eşitlik)'tir. Ahlaki açıdan yalnızca bireylerin eylemleri adil veya gayri adil olarak nitelenebilir. Bu nedenle bir kuralın adil olabilmesi için bireylerin haklarını ve sözleşme özgürlüğünü güvence altına alması ve kişiler arası ilişkilerde güç kullanımını yasaklayan genel ve soyut bir yapıda olması gereklidir⁶⁶.

Denkleştirici veya düzeltici adalet anlayışı, hukuki ilişkilerde kişisel ve subjektif nitelikteki durumları dikkate almaksızın, taraf olanların eşit muamele görmesini, örneğin zarar verenin neden olduğu zararı ödemesini veya suç işleyenin hak ettiği cezayı çekmesini gerektirir. Dağıtıcı adalet ise, malların paylaşılmasında herkesin yeteneğine ve toplum içindeki konumuna göre kendine (payına) düşeni almasıdır⁶⁷.

Dağıtıcı adalet teorileri sınırsız ihtiyaçlara karşılık sınırlı arza sahip malların dağıtılmasını düzenleyen normatif nitelikte ve görelî eşitliğe önem veren teorilerdir. Adalet ve görelî eşitlik tanımlarının yanı sıra herkesin payının, hakkı olanın veya hak edilenin ne olduğu ya da neye göre belirleneceğinin belirsizliği nedeniyle çok sayıda dağıtıcı adalet ilkesi vardır. Bu teoriler, dağıtıma konu olan malların niteliğine (gelir, servet, olanaklar v.b.), dağıtımın yapıldığı gruplara (gerçek kişiler, grup ya da bölgeler, referans alınan sınıflar v.b.) ve malların dağıtılmasında baz alınan temele (adalet, bireysel özellikler, serbest piyasa kuralları v.b.) göre farklılık gösterirler⁶⁸.

Başlıca teorilere aşağıda yer verilmiştir⁶⁹.

⁶⁵ Mustafa ERDOĞAN, "Özgürlük, Adalet, Refah", **Adalet Kavramı**, Editör: Adnan Güriz, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1994, s. 120.

⁶⁶ AKTAN, VURAL, "Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti", s. 9.

⁶⁷ Adnan GÜRİZ, "Adalet Kavramının Belirsizliği", **Adalet Kavramı**, Editör: Adnan Güriz, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1994, s. 5.

⁶⁸ Stanford Encyclopedia of Philosophy, "Distributive Justice", (çevrimiçi) <http://setis.library.usyd.edu.au/stanford/archives/spr1999/entries/justice-distributive/>, 24.09.2011.

⁶⁹ AKTAN, VURAL, "Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti", s. 9–15.

1.2.2.1. Mutlak Eşitlik Teorisi

En basit teori olan katı ya da mutlak eşitlik teorisine göre herkes eşit düzeyde saygı ve hürmete layık olduğu için aynı düzeyde maddi nitelikte mal veya hizmete sahip olmalıdır. Bu teori, sınırlı mal ve hizmetlerin kişiler arasında eşitlik temelinde dağıtılmasını öngördüğü için herkese nasıl aynı düzeyde mal ve hizmet verileceği ve bu düzeyin ölçülmesi sorununun ortaya çıkmasına yol açar. Bu sorunun çözülmesinin yollarından ilki herkesin aynı mal ve hizmet demetine sahip olmasıdır. Ancak, hiç kimsenin durumunu kötüleştirmeksizin bazı kişilerin durumunu daha iyi bir hale getiren dağılımların mümkün olması bu çözümün tatminkâr olmasını engeller. Bunun yanı sıra arzu edilen bu dağılıma ne zaman ulaşılabileceği de önemli bir sorundur. Zaman sorununu çözmek için mutlak eşitlik teorisi iki ana görüşe sahiptir: herkes başlangıçta aynı mal ve servete sahip olmalı; ancak, daha sonraki aşamalarda kişiler seçtikleri yolda bu varlıklarını kullanmakta özgür olmalıdır (Başlangıç Noktası İlkesi) ya da zaman dilimlerinin tümünde herkes mutlak anlamda eşit olmalıdır. İkinci çözümde kişilerin tasarrufları arasında eşitsizliğe imkân sağlanırsa farklı zamanlarda sahip olunan refahta önemli farklılıklar ortaya çıkacağından zaman sorunu çözümsüz kalmaya devam eder.

Mutlak eşitlik teorisi çeşitli açılardan gayri ahlaki bulunur ve eleştirilir. Teori özgürlükleri kısıtlar. Kişilere eşit saygı göstermez. Kişiler son derece farklı yeteneklere sahiptirler ve bu yetenek farklılığını dikkate almaksızın kişilere saygı gösterilemez (Yetenek-Yönlü Hakkaniyet Teorisi). Mutlak eşitlik teorisi herkesin aynı düzeyde gelire (mal sepetine) sahip olması gerektiğini ileri sürerek genel olarak maddi refahın azalmasına yol açmaktadır (Refah-Yönlü Hakkaniyet Teorisi).

1.2.2.2. Farklılık Teorisi

John Rawls tarafından ortaya atılan bu görüşe göre, bireylerin kendilerini bağlı sayacakları ve başlangıç noktasında hakça bir düzenin varlığını kabul eden bir sözleşme söz konusudur. Bu noktada kimsenin nispi olarak hangi yeteneklere ve

servete sahip olduğunu bilmediğini varsayar. Bu koşullar altında rasyonel ve çıkarlarını azamileştirecek şekilde davranan bireyler risk almamak için eşit özgürlüklere sahip olmayı ve hakkaniyeti talep edeceklerdir. Rawls, bu durumda, hakkaniyeti sağlayacak iki ilke ortaya koyar⁷⁰:

- i. Herkes başkalarının sahip olduğu en geniş özgürlükler ile bağdaşabilen ve herkes için geçerli olan, benzer nitelikte ve en geniş temel özgürlükleri elde etmede eşit hakka sahiptir.
- ii. Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler şu iki koşula göre düzenlenmelidir:
  - (a) Tasarruflarda da hakkaniyeti sağlamak koşuluyla (hakça tasarruf ilkesi) en az avantajlı durumda olana en büyük fayda sağlanmalıdır.
  - (b) Hakça bir fırsat eşitliğinin sağlanması şartıyla herkes makam, mevki ve iş sahibi olabilmelidir.

Rawls'a göre bu iki temel ilkedeki özgürlük ilkesi (birinci ilke) hakkaniyet ilkesine kıyasla önceliğe sahiptir ve fırsat eşitliği en az avantajlı olanların yararının azamileştirilmesine göre daha önemlidir.

İktisadi varlıklar bir dönemden diğerine farklılık gösterir. Zaman geçtikçe üretilen mal ve hizmetler ve biriktirilen servetler artar. Daha fazla iktisadi varlık üretmenin en yaygın yolu verimliliği daha fazla olanların daha fazla gelire sahip olduğu bir sistem oluşturmaktır. Mutlak eşitlik teorisinde olduğu gibi bu teoride de herkes eşit düzeyde saygı ve hürmete layıktır. Ancak, bireylere eşit saygının gösterilmesi verimliliği daha fazla olanların daha fazla gelire sahip olmasını gerektirir. Kişilerin gelirlerindeki farklılıkların onların çalışma şevk ve istekleri üzerinde hiç bir etkiye sahip olmaması durumunda bu teori mutlak eşitlik teorisine indirgenir. Yakın bir gelecekte daha fazla gelir elde etme fırsatı olması kişilerin verimliliğini artırır. Ekonomi genelinde verimliliğin artması, ekonomideki toplam hâsılayı/serveti artırarak bu durumdan en az avantajlı konumda olan kişileri de olumlu etkiler ve bu kesimin refahı artar. Mutlak eşitlik teorisi, daha az avantajlı konumda olanların göreceli durumlarına odaklanırken farklılık teorisi bu

---

⁷⁰ John RAWLS, **A Theory of Justice**, Harvard, MA: Harvard University Press, 1971, p. 302.

kesimin mutlak durumları ile ilgilenir. Bu nedenle, mutlak eşitlik teorisi toplumda daha az avantajlı bir konumda olan kesimin mutlak durumlarını iyileştirirken farklılık teorisi mutlak eşitlik ilkesini destekler. Ancak gelir ve servet eşitsizliğinin bu kesimin durumunu iyileştirilmesine yol açıyorsa veya kolaylaştırıyorsa farklılık teorisi, bu kesimin durumunun daha fazla iyileştirilemeyeceği noktaya kadar, eşitsizliğin varlığını destekler.

Farklılık teorisi çeşitli açılardan eleştirilmektedir⁷¹:

- i. Mutlak eşitliği savunanlara göre farklılık teorisi ile izin verilen eşitsizlikler daha az avantajlı bir durumda olanlara yarar sağlasa bile kabul edilemez.
- ii. Faydacılara göre bu teori faydayı azamileştiremeyeceği için kabul edilemez. Öte yandan, özgürlükleri de kabul edilemez bir şekilde ihlal eder. Yoksullar lehine yeniden dağıtıcı bir vergileme teoride onaylanırken Libertarianlara göre bu tip bir vergileme haklı kazançların gayri ahlaki bir biçimde alınmasıdır ve özgürlükleri ağır bir biçimde ihlal eder.
- iii. Liyakat teorisine göre bazı kişiler, yaptıkları faaliyetler daha az avantajlı durumda olanların durumunu iyileştirmese de, daha fazla çalışmaları ya da yaptıkları katkı doğrultusunda daha fazla mal ve servete sahip olabilirler. Diğer taraftan, farklılık teorisi kişilerin daha avantajlı ya da dezavantajlı grupların içinde nasıl yer aldığını da açıklamaz.
- iv. Bu teori insanların yaptıkları tercihlerin sonuçlarına karşı duyarlı değildir. Kişilerin üzerlerinde kontrol gücüne sahip olmadığı doğal eşitsizliklere (hastalık, özürlülük veya sakatlık gibi) karşı bir tazmin mekanizmasını da bünyesinde barındırmaz.

1.2.2.3. Kaynak-Yönlü Teoriler

İnsanların sahip oldukları kaynaklara ve içinde buldukları koşullara önem verilmesi gerektiğini ileri süren bu tip teorilere göre insanlar tercihlerinin sonuçlarına katlanmak

---

⁷¹ Stanford Encyclopedia of Philosophy, a.g.e., 24.09.2011

zorundadır. Ancak kontrolleri dışında olan koşulların ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlardan da etkilenmemelidirler. Örneğin, hastalık, özürlülük gibi olumsuz koşullar kişilerin yaşamını ve kazancını olumsuz yönde etkilememelidir. Öte yandan, daha fazla gelir elde etmek için daha çok çalışmayı tercih eden kişiler daha az çalışmayı tercih ederek daha az gelir elde eden kişileri sübvans etmek zorunda da kalmamalıdır. Bu teorilere göre insanlar eşit kaynaklarla işe başlamalıdır; ancak, yaptıkları tercihler sonucunda eşit olmayan iktisadi menfaatler elde edebilmelidirler (Dworkin, 1981). Dworkin, adil dağıtım ölçütü olarak imrenme testi (**envy-test**) adını verdiği bir ölçütün uygulanmasını önerir. Teste göre bir kişi diğerinin sahip olduğu mal demetine imrenirse malların dağılımı hakça değildir. Bu sorunun, herkesin eşit satın alma gücüne sahip olması ve bu gücü, hakça bir mezatta kendi yaşam planlarına en uygun kaynakları satın almak için kullanabilmesi ve herkesin uygun gördükleri kaynakları kullanma yetkisine sahip olması ile çözüme kavuşturulabileceği varsayılır. Başkaları tarafından daha fazla değer verilen mallar için daha fazla kaynak ayrılır. Ancak bu mezatta hakça bir dağılım için kişilerin yetenek ve becerilerinde farklılıkların olmaması gereklidir. Bu durumda, doğal eşitsizlikler (hastalık, özürlülük v.b.) kişilerin tercihlerine göre dağılmadığı için hakça bir dağılım meydana gelmeyecektir. Bu sorunun çözümü için Dworkin (1981) hipotetik bir tazmin planı öngörür. Buna göre mezattan önce kendi yetenekleri konusunda bilgiye sahip olmayan kişiler doğal yetenekler açısından avantajlı durumda olmayanların yararlanacağı bir sigorta havuzu oluşturur ve doğal lotaryadan kazançlı çıkmayanlar bu kaynaktan tazmin edilir. Kişilerin doğuştan sahip oldukları yeteneği ölçmek ve sınıflandırmak son derece zordur. Kişilerin kontrolünde olmayan ve daha az gelir elde etmelerine yol açan kişisel özelliklerinin yol açtığı gelir kaybının tazmini eşitsizliğe yol açan tüm faktörler açısından mümkün olamaz. Örneğin, akli ve fiziki özürlü olanlara, hastalara yardım edilse bile diğer eşitsizlik kaynakları kavranılamayabilir⁷².

1.2.2.4. Refah-Yönlü Teoriler

Refah-Yönlü teoriler, ahlaki açıdan önemli olan şeyin kişilerin refah düzeyi olduğu

---

⁷² AKTAN, VURAL, “Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti”, s. 12–13.

varsayımına dayanır. İnsanların sahip oldukları kaynaklar, yetenekler veya özgürlük gibi faktörler ancak kişilerin refahını artırdıkları ölçüde değerlidir. Dağılım sorunlarının çözümünde refahı azamileştiren dağılım vardır. Faydacılar refah terimi yerine zevk, mutluluk ve tercihlerin tatmin edilmesi olarak tanımlanan “fayda” terimini kullanırlar⁷³.

Faydanın azamileştirilmesi için kişilerin yaptıkları tercihlerden elde ettikleri tatminin azamileşmesini sağlayacak bir dağılım gereklidir. Tatmin edilmiş tercihlerin ağırlıklı aritmetik ortalamalarını azamileştiren dağılımı sağlayan refah fonksiyonu seçilir. Faydacılar, herkesin tatmin kapasitesinin eşit olduğu, gelirin marjinal faydasının azaldığı ve ölçülebilir olduğu, kişilerin toplam faydalarını azamileştirmek istedikleri, kişiler arasında fayda karşılaştırmalarının pratikte mümkün olduğu varsayımları altında toplam gelirin eşit bölünmesiyle sosyal faydanın azamileştirileceğini ileri sürerler.

Faydacı teori çeşitli açılardan eleştirilebilir⁷⁴:

- i. Faydacılar kişiler arasındaki farklılığı dikkate almakta başarılı değildir. Kişilerin yaptıkları tercihlerden elde ettikleri tatminin azamileştirilmesi bakımından kişiler rasyonel birimler olarak ele alınır ve kişiler ileride yaşamları daha iyi olacaksa yaşamlarının belirli bir döneminde fedakârlık yapabilecekleri veya geriye kalan yaşamı daha iyi olacaksa belirli bir süre için daha kötü durumlara katlanabilecekleri kabul edilir. Ancak bu durum kabul edilebilir değildir çünkü diğer insanların kazancını artırmak için bazı insanların daha kötü koşullara katlanması ahlaki değildir.
- ii. Faydacıların kişilerin tercih ve çıkarlarına aynı muamelede bulunmaları da kabul edilemez. Örneğin, bazı kişiler radikal azınlık grupların daha az maddi menfaati tercih etmesi halinde bu tercih veya çıkar da en iyi dağılımın belirlenmesinde diğer tercihler gibi muamele görür. Bu durumda, ırki tercihler yaygın ve etnik grupların karşı yöndeki tercihleri ile etkisiz kılınamıyorsa Faydacı görüş etnik temelli bir eşitsiz dağılım önermiş olur. Faydacılar bu eleştiriyi faydanın azamileştirilmesinin başkalarının lehine

⁷³ AKTAN, VURAL, “Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti”, s. 13–14.

⁷⁴ Stanford Encyclopedia of Philosophy, **a.g.e.**, 24.09.2011.

fedakârlıkta bulunmayı nadiren gerektirdiğini ve etnik önyargıların tatmin edilmesinin gerekmediğini ileri sürerek cevap verirler.

- iii. Faydacı teori, diğer teorilerde olduğu gibi tanımlama ve uygulama bakımından çeşitli sorunlara sahiptir. Faydacılar, kişiler arası fayda karşılaştırmaları yapmanın mümkün olduğunu ve fayda kıyaslamalarının birbirine benzemeyen mallarda da ölçülebileceğini ileri sürerler.

Ancak,

- i. Farklı malların kullanımından elde edilecek faydayı her bir birey açısından ölçebilecek tek bir fayda endeksi oluşturmak mümkün olmadığı,
- ii. Gerekli ölçümler yapılırsa ve bu tip bir endeks oluşturulsa bile bu tip bir ölçümü yapmaya elverişli bir metod bulunmadığı,

için kişiler arası fayda karşılaştırmalarının yapılması son derece zordur. Benzer teorik ilkelere sahip olanlar bile bu ilkeyi uygulamak için çok farklı dağılım modelleri önermektedir.

1.2.2.5. Liyakat-Yönlü Teoriler

Refah-Yönlü teoriler insanların gerçekleştirdikleri faaliyetler sonucunda bazı ekonomik menfaatleri hak ettikleri iddiasını ihmal eder. Bu tip teoriler insanların belirli amaçlar doğrultusunda hareket eden, kendi eylemlerinden sorumlu ve yaratıcı özelliklere sahip olan varlıklar yerine sadece servet biriktiren birimler olarak görür. Liyakat-Yönlü teoriler, insanların liyakatlerine göre hak ettiklerinin karşılığını almaları gerektiğini ileri sürer. Bu konuda üç temel ölçüt kullanılabilir⁷⁵:

- i. **Katkı:** Kişiler sosyal üretime yaptıkları katkı ile orantılı olarak yürüttükleri faaliyetlerde hak ettikleri iktisadi menfaatleri elde etmelidirler.
- ii. **Çaba:** Kişiler yürüttükleri faaliyetlerde gösterdikleri çabanın karşılığını almalıdır.

---

⁷⁵ AKTAN, VURAL, “Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti”, s. 7.

- iii. **Tazmin:** Kişiler çalışmaları sırasında karşı karşıya kaldıkları maliyetlerle orantılı olarak iktisadi yarar elde etmelidir⁷⁶.

Aristo'ya göre kişilere hak ettikleri şeylerin verilmesinde meziyet ve erdem dikkate alınmalıdır. John Locke'a göre de kişiler gösterdikleri çabalar karşılığında aynı değerde iktisadi kıymetlere sahip olmalıdır. Liyakat-Yönlü Teoriler'e göre kişiler sahip oldukları yetenek ve becerileri sosyal açıdan üretken olan işlerde serbestçe kullanabilirler. Kişiler, toplumu oluşturan diğer kişilere yaptıkları katkı ve yardım sayesinde gelirlerini artırabilir. Hakkaniyeti sağlamaya yönelik sistemler; üretken emek, çaba ve katkıları sonucunda kişilerin sahip oldukları geliri dağıtabildikleri ölçüde adil olabilirler⁷⁷.

Çağdaş yetenek-yönlü teorilerin tümü yaşam standardını artırmayı hedefler. Bu doğrultuda yalnızca sosyal hâsılayı (yaşam standardını) artırmaya yönelik faaliyetler gelirleri artırmaya hizmet edebilir. Bu nedenle, bu tip teorilerde sosyal açıdan değerli-üretken olan/olmayan faaliyetlerin tanımlanması gerekir. Teoriler de çeşitli açılardan eleştirilebilir⁷⁸:

- i. İnsanlar sosyal üretime yaptıkları katkı, gösterdikleri çaba ve katlandıkları maliyet ile orantılı olarak kendi paylarına düşen menfaati elde etmelidirler. Ancak, neyin katkı, çaba veya maliyet olarak sayılacağı belirli değildir ve günümüzde bunları ölçmek de çok zordur.
- ii. İktisadi çıkarları kişilerin kontrolü dışında kalan faktörlere bağlamak adil değildir. Örneğin, kişilerin verimliliği üzerinde kontrollerinde olmayan birçok faktör etkili olabilir. Aynı durum Refah-yönlü teorilerde de geçerlidir. Ancak onlar bu durumu kendi teorilerinin bir meziyeti olarak görürler. Çünkü onlara göre herhangi bir dağılımın ahlaki yanı o dağılım sonucunda ortaya çıkan refahla ilgilidir. Dağılım sonucunda ortaya çıkan durumun kişilerin kontrolüne bağlı faktörlerden etkilenip etkilenmemesinin bir önemi yoktur. Liyakat-Yönlü teorilere göre daha verimli ya da verimsiz faaliyetlerle uğraşmak tamamen

---

⁷⁶ Julian LAMONT, "The Concept of Desert in Distributive Justice", **The Philosophical Quarterly**, N. 44, 1994, p.45–64.

⁷⁷ Stanford Encyclopedia of Philosophy, **a.g.e.**, 24.09.2011.

kişilerin yaptıkları tercihin sonucudur ve bu nedenle ahlaki bir sorun yoktur.

1.2.2.6. Libertarian Teoriler

Libertarian Teorilere göre piyasalar adil olmalıdır ve belirli ilkelere uygun bir biçimde tanımlanan adil muamele koşullarının yerine getirilmesine imkân tanınmalıdır. Çünkü adil sonuçlara ancak bireylerin adil eylemleri ile ulaşılır⁷⁹. Nozick'in Hakediş (**entitlement**) Teorisi'ne göre dünya tamamen adil bir yer ise aşağıda yer alan tanımlamalar mal ve mülk edinmede adaleti sağlar:

- i. Bir kişi, mal edinmedeki adalet ilkesine uygun şekilde bir malı edinirse bu mala sahip olmaya hak kazanır. Bireylerin hileye veya güç kullanımına başvurmaksızın mal varlığı edinmeleri gerekir⁸⁰.
- ii. Bir kişi, adil transfer ilkesine göre mal edinmeye hak kazanmış bir kişiden ilgili malı kendisine aktarırsa o mala sahip olmaya hak kazanır. Adil transfer ilkesi, mal varlıklarının el değiştirmesinin özgür mübadeleye (sözleşme, bağış, miras) dayanmasını gerektirir⁸¹.
- iii. Kişi, ilk iki kural dışındaki hiç bir yolla mal edinme hakkına sahip değildir. Yukarıda belirtilen ilkelere aykırı olarak gelir ve serveti yeniden dağıtmaya yönelik politikalar ahlaki temelden yoksundur. Bir dağılım ancak kişiler sahip oldukları mal ve mülke sahip olmaya yetkiliyseler adildir⁸².

1.2.3. İktisadi Kalkınma Teorileri

İktisadi büyüme, yoksulluğun ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaltılmasında gerekli unsurlardan biridir. Yoksul ülkelerin büyük bir kısmı, sürdürülebilir bir iktisadi büyümeyi

---

⁷⁸ LAMONT, **a.g.e.**, s. 44-64.

⁷⁹ Robert NOZICK, **Anarchy, State and Utopia**, New York, Basic Books, 1974, p. 150–151.

⁸⁰ ERDOĞAN, **a.g.e.**, s. 120.

⁸¹ **A.e.**, s. 120.

sağlayamadığı için bu durumda kalmaya devam etmektedir. Klasik model, yoksul ülkeleri mevcut durumlarından kurtarmak için sermaye birikiminin artırılarak emek verimliliğinin yükseltilmesi, teknolojik gelişmelerden yararlanarak ekonominin tümünde verimliliğin artırılması ve nüfus artış hızının azaltılması gerektiğini ileri sürer. Ancak, yoksul ülkelerde bu hedeflere ulaşmayı önleyen ciddi engeller vardır⁸³.

Bu tip ülkelerde, gelir düzeyi düşük, eğitim ve sağlık hizmetleri yetersiz, gelir dağılımındaki eşitsizlik yüksek ve genel olarak yaşam standardı düşüktür. Verimlilik düşük, nüfus artış oranı ve işsizlik oldukça yüksektir. Ülke ekonomisinde tarım kesiminin payı yüksektir; ihracat tarım, petrol, orman ürünleri ve ham maddeler gibi temel ihraç ürünlerine dayalıdır ve nihayet uluslar arası ilişkilerde bağımlılık, etki altında kalma ve yüksek bir riske maruz kalma temel özelliklerdir⁸⁴.

Yoksul ülkelerin kalkınma problemlerinin nedenlerini ortaya koyan ve bu ülkelerin yoksulluktan kurtulmaları konusunda çözüm üreten belli başlı teoriler dört ana başlık altında incelenebilir; ekonomik büyüme aşamaları modeli, yapısal değişim teorileri, bağımlılık yaklaşımı ve neo-klasik yaklaşım.

1.2.3.1. Ekonomik Büyüme Aşamaları Modeli

Bu modele göre iktisadi kalkınma süreci birbirini takip eden bir dizi aşamadan meydana gelir. Model, Gelişmekte Olan Ülkelerin, Gelişmiş Ülkelerin daha önce izledikleri lineer iktisadi büyüme çizgisini takip etmeleri gerektiğini varsayar. Ülkelerin gelişmelerinde birbirini izleyen beş aşama vardır: Geleneksel toplum, Kalkışa hazırlık, Kalkış, Gelişen topluma geçiş, Olgunluk⁸⁵.

---

⁸² NOZICK, **a.g.e.**, p. 151.

⁸³ Michael P. TODARO, **Economic Development**, Fifth Edition, New York, Longman, 1994, p. 38.

⁸⁴ AKTAN, VURAL, "Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti", s. 16.

⁸⁵ W.W. ROSTOW, **Stages of Economic Growth**, New York, Cambridge University Press, 1960, s. 49.

Birinci aşamada, üretim tekniğinin son derece geri olduğu, işbölümünün sınırlı olduğu, piyasa mekanizmasının tam anlamıyla oluşmadığı, iktisadi egemenliğin büyük toprak sahiplerinin elinde bulunduğu ve ekonomide tarım kesiminin ağırlıklı bir yere sahip olduğu bir yapı söz konusudur. Gelir düzeyi ve buna bağlı olarak tasarruflar çok düşüktür. Tasarrufta bulunan kesimler ise birikimlerini geniş halk yığınlarının yararına olacak alanlarda değerlendirmediklerinden iktisadi yapı varlığını sürdürmektedir.

İkinci aşamada, iktisadi kalkınmanın başlaması için ülkelerin, girişim potansiyeli yüksek bir orta sınıf geliştirmek, sosyal sermaye birikimini artırmak, eğitilmiş bir nüfus meydana getirmek, maddi alt yapıyı geliştirmek ve iktisadi kalkınmanın önünü açacak bir yasal sistem oluşturmak gibi ön koşulları yerine getirmeleri gereklidir.

Üçüncü aşamada, kalkınma süreci süreklilik göstermeye başlar. Bu aşamada yabancı ve yurtiçi tasarruflarla iktisadi büyümeyi hızlandırmak için üretken yatırım oranının yeterli bir düzeye yükseltilmesi ve hızla gelişen birden fazla temel imalat sanayii dalının kurulması gerekir⁸⁶. Dördüncü aşamada, modern teknoloji kullanımının ve kitlesel üretim tarzının yaygınlaşmasıyla sanayi sektörü, en önemli sektör haline gelir.

Son aşamada, ekonomi olgunluk dönemindedir; toplum ise artık bir "refah toplumu" dur. Kişi başına gelir düzeyi artmış ve gelir dağılımı iyileşmiştir. İmalat sanayiinde yatırım mallarının oranı artmış ve ekonomi teknoloji ihraç eder hale gelmiştir. Devlet, artık "sosyal refah devleti"dir ve artan gelirlerin büyük bir kısmını toplumun refah ve güvenliğini artıracak harcamalara yöneltebilmektedir⁸⁷.

1.2.3.2. Yapısal Değişim Teorileri

Teoriler, Gelişmekte Olan Ülkelerin iktisadi yapılarının geçimlik tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine dönüştürme mekanizması üzerinde durur ve bu dönüşüm sürecini

---

⁸⁶ Ergül HAN, A.A. KAYA, **Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika**, Düzeltilmiş ve Genişletilmiş İkinci Baskı, Eskişehir, Birlik Ofset, 1997, s. 41.

⁸⁷ **A.e.**, s. 42.

tanımlamak için neo-klasik fiyat ve kaynak dağılımı teorisini temel alır. Bu teorilerin en çok tanınan yaklaşımlarından biri olan A. Lewis'in "İki Sektörlü Emek Fazlası" yaklaşımına göre gelişmemiş ekonomi iki sektörden meydana gelir. Teori M.P. Todaro'nun yorumuyla aşağıda özetlenmiştir⁸⁸:

- i. Geleneksel, marjinal emek verimliliği sıfır olan, aşırı kalabalık nüfusa sahip geçimlik tarım kesimi ya da başka bir ifadeyle, tarım kesimindeki mevcut üretimi düşürmeksizin bu kesimden sanayi kesimine emeğin aktarılabilmesi için emek fazlasına sahip kesim
- ii. Geleneksel kesimden emeğin transfer edilebildiği verimliliği yüksek modern kentli kesim.

Yaklaşımın odak noktasını tarım kesimindeki emek fazlasını sanayi kesimine transfer etme aşaması ve bu aşamanın sonucunda verimliliği yüksek olan sanayi kesiminde üretim ve istihdamın artması süreci oluşturur. Üretimdeki bu artışın hızı ise, modern sektördeki yatırım hızı ve sermaye birikim oranı tarafından belirlenir. Emeğin tarım kesiminden sanayi kesimine transfer edilebilmesi için sanayi kesimindeki ücret düzeyinin sabit olduğu ve tarımdaki geçimlik ücret düzeyinden yüksek olduğu varsayılmaktadır. Verimliliği yüksek olan modern kesim tarım kesimindeki emek gücü fazlasının transferini sağladığı ölçüde daha fazla üretim gerçekleşecek ve kapitalistlerin tüm kârlarını yeniden yatırıma kanalize edeceği varsayımı altında, fazla üretimden sağlanan kârlar yatırımların artmasına yol açacak ve böylece emeğin transferi ve üretimin artması sürecine devamlılık kazandıracaktır.

Bu süreç kırsal kesimdeki emek fazlası modern kesim tarafından absorbe edilene kadar sürer. Başka bir ifadeyle, bu transfer kırsal kesimde tarımsal arazi-emek gücü oranının düşmesi sonucu tarım kesimindeki emeğin marjinal üretiminin sıfır olmayacağı, yani emek transferinin gıda ve yiyecek üretiminde kayıplara yol açacağı ana dek sürecektir. Bu süreç sürdüğü ölçüde ülkeler iktisadi büyüme ve kalkınma aşamasında olacak ve iktisadi kalkınmanın etkinliği ölçüsünde yoksulluk zamanla azalacaktır. Bu yaklaşımın

---

⁸⁸ TODARO, a.g.e., s. 38 – 83.

bazı varsayımları Gelişmekte Olan Ülkelerin koşullarına uymamaktadır:

- i. Kırsal kesimden modern kesime emek transfer oranı ile istihdam yaratma olanakları modern kesimdeki sermaye birikim oranına bağlıdır. Sermaye birikimi ne kadar hızlı olursa modern sektör o derece hızlı büyür ve yeni istihdam olanakları ortaya çıkar. Elde edilen kârların emekten tasarruf eden sermaye mallarına yatırılmasıyla milli gelir yine artar; ancak, sermaye küçük bir grubun elinde toplanır ve toplam sosyal refahta bir iyileşme olmaz, yani gelir dağılımında düzelme ve yoksullukta azalma olmaz.
- ii. Gelişmekte Olan Ülkelerde kentsel alanlarda istihdam, kırsal alanlarda emek fazlası olduğu varsayımı her zaman doğru değildir. Aksine, kentsel alanlarda yoğun iç göçler ve modern kesimin emek fazlasını massetme kapasitesinin yetersizliği gibi nedenlerle çoğu kez önemli düzeylerde işsizlik vardır.
- iii. Rekabet seviyesi yüksek modern sektörün kırsal kesimdeki emek gücü fazlasını cezbedecek şekilde bir ücret düzeyini garanti edeceği varsayımı toplu sözleşme ve sendikal yapı ile kamu kesimi ücret skalası ve çok uluslu şirketlerin istihdam uygulamalarına bağlıdır.

Lewis modelinin aksine büyüme aşamaları teorisinde yatırım ve tasarruflar iktisadi kalkınmanın gerekli ama yeterli koşulu değildir. Geleneksel yapıdan modern yapıya geçişte sermaye birikimine ek olarak ülkenin ekonomik yapısında birbiriyle bağlantılı bir dizi değişikliğin gerçekleşmesi gerekir. Bu yapısal değişiklikler, üretim alanındaki dönüşümü, tüketici taleplerinin niteliğindeki, uluslararası ticaretin yapısındaki ve kaynak kullanımındaki değişiklikler ile kentleşme ve nüfus artışı gibi faktörleri içerir. Gelişmekte olan ülkeler arasındaki kalkınmışlık farkları kaynak yoğunluğu, ülkelerin büyüklüğü ve nüfus gibi iktisadi faktörler ile sermaye, teknoloji ve uluslararası ticarete erişim kabiliyeti gibi faktörlerden kaynaklanır. Yeterli iktisadi kaynağa erişebilen, yeterli büyüklüğe ve nüfusa sahip olan ve sermaye, teknoloji ve dış ticarete erişim potansiyeli yüksek olan ülkeler hızla kalkınır ve yoksulluğu azaltabilirler⁸⁹.

---

⁸⁹ AKTAN, VURAL, “Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti”, s. 19.

1.2.3.3. Bağımlılık Yaklaşımı

Yaklaşımın ana görüşü, az gelişmiş ülkelerin işgücü, teknoloji ve sermaye açısından dışa bağımlılığıdır. Ayrıca politik ve idari yaklaşımların da gelişmiş ülkelerin etki ve yönlendirmelerine açık oluşu vurgulanır. Yaklaşım üç alt başlıkta incelenebilir.

Neo-Sömürgeci Bağımlılık Okulu; Marksist teoriden ve Lenin'in Emperyalizm teorisinden etkilenen bağımlılık teorisine göre Üçüncü Dünya ülkelerinin az gelişmişliği kapitalist sistemin dünya gelir dağılımında yol açtığı eşitsizliğin sonucudur. Kapitalist yayılma az gelişmiş ülkelerde kapitalist gelişmeye uygun koşulları yaratmaz. Tam aksine zengin kapitalist ülkelerin varlığını ve zenginliğini sürdüreceği koşulları, yani az gelişmişliğin koşullarını yaratır. Kapitalist sistem merkez (Gelişmiş Ülkeler) ile taşra (Az gelişmiş Ülkeler) arasında eşit olmayan güç ilişkilerinin söz konusu olduğu bir uluslararası iktisadi ve politik sistem meydana getirir ve bu sistem yoksul ülkelerin kendi kendilerine yetmelerini ve bağımsız olmalarını engeller. Gelişmekte Olan Ülkelerde temel çıkarları kapitalist zengin ülkelerin çıkarları ile uyumlu olan bazı gruplar (büyük toprak sahipleri, komprador kesim, askeri bürokratlar, kamu görevlileri ve sendikalar) yüksek gelire, yüksek bir sosyal statüye ve siyasi güce sahiptir.

Bu gruplar çok uluslu şirketler, uluslararası yardım kuruluşları ve uluslararası mali kurumlar (Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, v.b.) tarafından yönlendirilir ve desteklenir (bağımlılık) ve/veya bunlara hizmet ederler. Bu gruplar, geniş halk kesimlerinin lehine olan reform çabalarını engeller ve yürüttükleri faaliyetlerle halkın yaşam standardını düşürür ve az gelişmişliğin sürmesine yardımcı olurlar.

Neo-Marksist, Neo-Kolonyal görüşe göre yoksulluğun önlenmesi ve az gelişmiş ülkelerin Kuzey ülkeleri ve onların müttefiki konumunda bulunan yerli baskı ve çıkar gruplarının tahakkümünden kurtulabilmesi için devrimci mücadelelerin sürdürülmesi veya en azından kapitalist sistemin yeniden yapılandırılması gereklidir.

Üçüncü Dünya ülkelerinin az gelişmişliğini dışsal faktörlere dayandıran diğer görüş Yanlış Paradigma Modeli (False Paradigm Model)dir. Modele göre uluslararası yardım

kuruluşları, çok uluslu şirketler ve uluslararası mali kurumların uzmanlarının yanlış ve önyargılı tavsiye ve yönlendirmeleri, Üçüncü Dünya ülkelerinin geri kalmasına neden olur. Bu uzmanlar tarafından geri kalmış ülkelere önerilen karmaşık kavramlar, teorik yapılar ve kalkınma modelleri bu ülkelerin yapısına uygun değildir. İyi niyetli tavsiyeler bile geleneksel sosyal yapı (aşiretler, kastlar ve sosyal sınıfların yapısı), mülkiyetin eşitsiz paylaşımı, yerel ve ulusal varlıklar üzerinde küçük bir azınlığın söz sahibi olması ve bu kesimin kredi ve diğer mali olanaklara erişme imkânlarının yüksek olması gibi nedenlerle mevcut güç odaklarının çıkarlarına hizmet eder.

Bu görüşe göre geri kalmış ülkelerin problemlerine çözüm bulması umulan entellektüel kesim (öğretim üyeleri, sendika yöneticileri, iktisatçılar, bürokratlar...) eğitimlerini büyük ölçüde Gelişmiş Ülkelerde tamamlamış oldukları için kendi ülkelerinin koşullarına uymayan ve kendi halklarının çıkarına olmayan teorik modelleri uygulamaya koyarlar ve bu nedenle sonuçta zengin kapitalist ülkelerin çıkarlarına hizmet ederler. Bu görüşe göre kalkınma ve yoksulluk sorunlarını etkin bir şekilde çözmek için gerçekten yararlı olacak bilgilere sahip olmayan bu kesimin mevcut politikalar ve kurumsal yapı ile çözüm üretmeleri mümkün değildir.

3. görüş ise İkili-Kalkınma Teorisi (Dualistic-Development Theory)'dir. Geri kalmışlığı ülke içi faktörler ile açıklamaya çalışan yapısal değişim teorilerinde de dışsal faktörlerle açıklayan bağımlılık teorilerinde de ikili bir toplumsal yapı mevcuttur: zengin ülkeler-fakir ülkeler. Az Gelişmiş Ülkeler zengin ülkeleri çevreleyen yoksul alanlardır. Bu teori, zengin ve yoksul ülkeler arasında önemli düzeyde eşitsizliklerin olduğunu ve bu eşitsizliklerin zaman geçtikçe arttığını ileri sürer. Bu teori üç unsuru içerir:

- i. Ekonomilerde bir dizi zıt yapı ve koşul aynı anda yer alabilir. Ülke içinde kırsal alanlar-kentsel alanlar yer alabilir; ekonomilerde geleneksel-modern üretim metotları aynı zaman diliminde kullanılabilir; ülkede eğitilmiş ve zengin elitler varken aynı anda halkın büyük bir kesimi yoksul ve eğitimsiz olabilir; dünya ekonomisinde zengin ve gelişmiş ülkelerle yoksul ve az gelişmiş ülkeler aynı zaman diliminde bulunabilir.

- ii. Bu ikili yapı geçici değil, sürekli. Dolayısıyla zengin ve yoksul ülkeler arasındaki eşitsizlik zamanla ortadan kalkacak tarihsel bir olay değildir.
- iii. Zenginle yoksul ülkeler arasındaki eşitsizlik ve farklar artma eğilimindedir. Örneğin, Gelişmiş ülkelerdeki emek verimliliği diğer ülkelere kıyasla her geçen yıl daha fazla artmakta ve teknolojik açık genişlemektedir. Bu görüşe göre, geri kalmış ülkelerde iktisadi kalkınmayı sağlayacak olan modern sosyal ve ekonomik yapı geri kalmışlığın sürdürülmesine yol açan geleneksel yapıya göre daha önemsiz ve küçük kaldığı sürece bu ülkelerin kalkınma sorunları devam edecektir.

1.2.3.4. Neo-Klasik Yaklaşım

Neo-klasikler, rekabetçi bir serbest piyasa ekonomisinin çalışması ve gelişmesine ve kamu iktisadi işletmelerinin özelleştirilmesine olanak tanıyarak; serbest ticareti ve ihracatı teşvik ederek, yabancı sermayeyi destekleyerek, kamusal düzenlemelerin yol açtığı ve piyasalarda mevcut olan sapmaları ortadan kaldırarak hem iktisadi etkinliğin hem de iktisadi büyümenin artırılabilirliğini ileri sürerler⁹⁰. Neo-klasiklere göre, üçüncü dünyanın geri kalmışlığının nedenleri arasında birinci dünyanın faaliyetlerinin (bağımlılık teorisinin varsayımı) yanı sıra kamu ekonomisinin büyüklüğü, verimsizliği ve yozlaşma gibi faktörler (içsel faktörler) yer alır. Gerekli olan uluslararası kapitalist sistemin reformu değildir. Aksine, geri kalmış ülkelerin iç bünyelerinde ortaya çıkan ve kalkınmayı önemli ölçüde engelleyen içsel faktörlerin olumsuz etkilerinin azaltılması ve serbest piyasa ekonomisinin teşvik edilmesidir.

Neo-klasik serbest piyasa teorisinin dayanak noktalarından birisi de ulusal piyasaların serbestleştirilmesinin yurtiçi ve yabancı yatırımları ve dolayısıyla sermaye birikimini artıracığı varsayımıdır. Geleneksel neo-klasik büyüme modelleri tasarruflara büyük önem veren Harrod-Domar ve Solow modellerinin bir devamıdır. Harrod-Domar

---

⁹⁰ TODARO, a.g.e., s. 83-86.

modeline göre her ülke eskiyen sermaye mallarının yenilenmesi için ulusal gelirin bir kısmını tasarruf etmek ve büyüyebilmek için sermaye stokuna yeni ilavelerde bulunmak, yani yeni yatırımlar yapmak zorundadır. Modele göre gayri safi yurt içi hâsıladaki büyüme hızı ($\Delta Y/Y$) tasarruf oranı (S) ile sermaye-çıktı oranı (K)'na bağlıdır ($\Delta Y/Y = S/K$). Başka bir ifade ile ulusal gelirdeki büyüme oranı tasarruf oranı ile pozitif ve sermaye-çıktı oranı ile negatif yönde ilişkilidir.

Buna göre geleneksel neo-klasik büyüme modellerinde milli gelirdeki artışlar üç faktörden kaynaklanır:

- i. Emeğin miktar (nüfus artışı) ve kalitesindeki (eğitim) artışlar
- ii. Yatırım ve tasarrufların artması yoluyla sermaye birikimindeki artışlar
- iii. Teknolojideki gelişme ve iyileşmeler

Yeni büyüme teorileri (Endojen büyüme teorisi) de geleneksel teoride olduğu gibi geri kalmış ülkelerde hızlı bir iktisadi büyümenin sağlanması açısından tasarrufların önemine işaret eder. Geleneksel teoriden farklı olan bazı noktaları da vardır⁹¹:

- i. Ulusal büyüme oranları, tasarruf oranı ve teknolojik düzeye bağlıdır ve ülkeler arasında farklılıklar gösterir.
- ii. Aynı tasarruf oranına sahip olsalar da sermaye yoksulu ülkelerin zengin ülkeleri yakalama şansları yoktur. Bu nedenle durgunluğun söz konusu olduğu bir ülke ile daha zengin olan ülkeler arasındaki gelir açığı artar.
- iii. Gelişmiş ve geri kalmış ülkeler arasındaki eşitsizliklerin en önemli kaynaklarından birisi gelişmiş ülkelerin daha fazla yararlandıkları sermaye akımlarıdır. Bu teorilere göre geri kalmış ülkelerin düşük sermaye-emek oranı nedeniyle ortaya çıkan yüksek getiriye dayalı avantajları bu ülkelerde beşeri sermaye, altyapı ve araştırma-geliştirme gibi tamamlayıcı yatırımların son derece yetersiz olması nedeniyle ortadan kalkmaktadır.

1.3. Bireysel Gelir Dağılımı

Sanayi toplumlarının olgunlaştığı 19. yy sonları ve 20. yy başlarında iktisat kuramına Neo-klasik görüş'ün egemen olmasıyla birlikte gelir dağılımı konusu sınıf düzeyinden birey düzeyine yönelmiştir. Jevons, Menger, Walras ve Marshall gibi iktisatçıların geliştirdikleri “Marjinal Verim Kuramı, Üretim fonksiyonu, Fırsat Maliyeti, Rekabet” gibi kavramlar gelirlerin belirlenmesine yeni bir yaklaşım getirmiştir⁹².

Faktör fiyatlarının marjinal verimlerine ve görece kıtlıklarına (talep ve arzlarına) göre belirlenmesi, ayrıca çok sayıda faktörün tasarlanabilmesini sağlayan üretim fonksiyonu çerçevesinde üretim faktörlerinin sınıflara göre türdeş dağıldığı varsayımının bırakılması, neo-klasik yaklaşımın başlıca özelliğidir⁹³.

Bu açıdan bakıldığında, sermayedarın kâr dışında, faiz ve ücret geliri, hatta emekli olup transfer geliri elde etmesi ya da bir işçinin ücreti dışında faiz ya da temettü geliri elde etmesi gibi, fonksiyonel anlamda farklı gelir türlerinin dağılım analizine kuramsal olarak dâhil edilebileceği görüşü ortaya çıkmıştır. Ayrıca maddi zenginliğin arttığı, sermaye piyasalarının yaygınlaştığı bir döneme girilmiştir. Daha da önemlisi emeğin niteliklerinin çeşitlenmesi ile birlikte, faktör sahipliği zamana ve mekâna göre oldukça değişken olsa da, kategorik olmaktan çıkmaya başlamıştır. Giderek daha fazla sayıda bireyin birden fazla faktör gelirine sahip olmaya başlaması, gelir dağılımı sorununu sınıfsal-fonksiyonel olmaktan çıkarıp bireyselleştirmiştir. Tüm bu gelişmeler, gelir dağılımı ölçümlerinin ve analizlerinin daha sağlıklı olmasına imkân sağlayan etkiler yapmıştır⁹⁴.

Günümüzde ihtiyaca göre fonksiyonel gelir dağılımı analizi kullanılıyor olsa da, gelir dağılımı dendiğinde bireysel gelir dağılımı anlaşılmaktadır. İktisat yazınındaki kişisel gelir dağılımı ile ilgili çalışmalar, yoğun olarak gelir dağılımının modellenmesi, gelir

---

⁹¹ AKTAN, VURAL, “Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti”, s. 22.

⁹² TUSIAD, **Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, s. 14–15.

⁹³ **A.e.**, s. 14.

⁹⁴ **A.e.**, s. 14.

eşitsizliğinin ölçülmesi üzerinedir. Temel ilgi alanı, elde edilmiş gelir dağılımına uygun bir kuramsal istatistik dağılımı belirlemek ve verilen istatistik dağılımdan eşitsizlik düzeyini en iyi gösterecek özel eşitsizlik ölçülerini seçmektir.

İtalyan iktisatçı Pareto, bireysel gelir dağılımı hakkında gelir kaynağına ve hanehalkının bulunduğu toplumsal sınıfa bakmaksızın çalışmalar yapmış ve 1897 yılında gelir dağılımı modellemesinde kullanılan Pareto dağılımını bulmuştur. Çalışma bireysel gelir dağılımı ile ilgili derinlemesine yapılmış ilk çalışmadır. Ardından çalışmalar devam etmiştir. Son 50 yılda Simon Kuznets öncülüğü, A.B. Atkinson ve Amartya Sen'in katkılarıyla yapılan çalışmalar, geliştirilen kuram ve yöntemler, bireysel dağılımın ölçülmesi, farklı dağılımların karşılaştırılabilir hale getirilmesi ve değerlendirilmesine doğru yönelmiştir.

Bireysel gelir dağılımı, toplam gelirin toplumu meydana getiren bireyler, aileler ve gruplar arasındaki dağılımını ifade eder. Dağılımda gelirin fertler ya da haneler arasındaki dağılımı ön plandadır. Ekonomik eşitsizliklerin oldukça iyi bir göstergesi olan bireysel dağılımdan beklenen ilk hedef hanehalkları arasındaki gelir eşitsizliklerinin belirlenmesidir. Kişisel gelir dağılımı bireysel ve statiktir. Kişisel gelir dağılımında gelir eşitsizlikleri, fertlerin ya da hanelerin gelirlerinin büyüklüğüne göre belirlenir. Hane ya da kişisel gelirin dağılımı, gelir büyüklüğü dışında gelirin türüne, sosyo-ekonomik gruplara, mesleklere, sektörler, bölgelere, yaş ve cinsiyete, eğitim durumlarına vb. göre sınıflandırılır. Ayrıca kişisel gelir dağılımı araştırmaları yoluyla bir ülkede belirli bir sürede yaratılan tüm gelirin haneler veya kişiler arasında bölüşümünün tespiti, hanelerin sosyal ve ekonomik yapılarında zaman içinde meydana gelen değişikliklerin belirlenmesi açısından çok önemlidir. Dağılımda bireylerin, tüketici birimlerin belirli bir süre boyunca elde ettiği gelir miktarları göz önünde tutulduğundan, bireyler arası gelir eşitsizliklerine ilişkin araştırmalar için de bireysel dağılım verileri gereklidir.

1.3.1. Bireysel Gelir Dağılımı Verilerinin Tespiti ve Hesaplanması

Gelir bireysel olarak elde edilirken, tüketim hanehalkları hem üzerinden hem de bireysel

olarak gerçekleştirilir. Konut, ısınma, aydınlanma gibi tüketimler hanehalkı düzeyindedir ve ayrıştırılamazlar. Bu nedenle bazı istatistikî çalışmalarda hanehalkı verileri üzerinden analizler gerçekleştirilir. Temel birim olarak hanehalkı kabul edilir. Türkiye’de bugüne kadar yapılan araştırmalarda bu yaklaşım kullanılmıştır.

Bireysel gelir hanehalkı düzeyinde toplulaştırıldığında, bireyler arası refah karşılaştırması yapmak olanaksızlaşır. Birbirine yakın ama eşit olmayan toplam gelire sahip iki hanehalkının büyüklüğü farklı olduğu takdirde, ortak tüketimin önemi ölçüsünde, yüksek geliri ancak daha büyük olan hanehalkı bireylerinin refah düzeyi, daha düşük gelire sahip ancak daha küçük olan hanehalkı bireylerinin refah düzeyinden daha düşük olabilir. Dolayısıyla hanehalkı birim olarak kabul edilerek yapılan çalışmalarda, dağılım eşitsizliği ölçümleri yanıltıcı olacaktır. Bu aksaklığı gidermek için hanehalkı sayısına bölünerek gelirin kullanımı ise, ortak kullanımı ihmal edeceğinden, yine doğru bilgiyi yansıtmayacaktır.

Eşdeğerlik Ölçeği, bu sakinclardan kaçınabilmek için belirlenmiştir. Eşdeğerlik ölçeği hesaplanır ve her bir toplam hanehalkı geliri, kabul edilen eşdeğerlik ölçeği kullanılarak bireysel gelire dönüştürülür. Bir arada yaşayan hanehalkı bireylerinin, aynı evi paylaşmaktan dolayı yararlandıkları bir ölçek ekonomisi olduğu kabul edilir. Ölçek ekonomileri dikkate alınarak, bireysel gelirlerin yeniden hesaplanmasına “Hanehalkı üyesi başına eşdeğer kullanılabilir gelir (disposable income per equivalent household members) denir. Kısaca bireysel eşdeğer gelir (individual equivalent income) olarak da adlandırılır⁹⁵.

1.3.2. Bireysel Gelir Dağılımı Verilerinin Kullanım Amaçları

Ekonomik faaliyetler sonucu elde edilen gelirin dağılım biçimi ve dağılım sonuçlarının tespiti kadar elde edilen sonuçların kullanımı da önemlidir. Bireysel gelir dağılımı

---

⁹⁵ TUSIAD, **Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, s. 16.

verilerinin başlıca kullanım amaçları aşağıda özetlenmiştir⁹⁶:

- i. Bir ülkede belli bir dönem kesitinde gelir eşitsizliklerinin belirlenmesi
- ii. Bir ülkedeki gelir eşitsizliğinin zaman içerisindeki gelişimi ve değişiminin belirlenmesi (Goodman, Johnson, Webb, 1997)
- iii. Çeşitli ülkelerdeki gelir eşitsizliklerinin karşılaştırılması
- iv. Farklı ülkelerde uygulanan farklı ekonomik sistemlerin gelir eşitsizliğini ne şekilde etkilediğinin ölçülmesi (Atkinson, 1995)

Bireysel dağılım daha çok mikro bir analizdir. O nedenle mikro düzeyde yapılan çalışmalarda bu konuda bilgi sahibi olunması büyük önem arz eder. Günümüzde gelir dağılımı eşitsizlikleri incelenirken genelde bireysel dağılım verileri tespit edilerek analizler yapılır.

1.3.3. Bireysel Gelir Dağılımı Teorileri

Ekonomi yazınında gelir dağılımı konusu oldukça kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Adam Smith'ten bu yana geliştirilen çok çeşitli teoriler günümüzde de artmaktadır. Gelir dağılımının kapsamına giren hemen hemen her konuda teoriler geliştirilmiş olmasına rağmen, gelir dağılımını bütün yönleri ile kapsayan bir teori henüz geliştirilememiştir⁹⁷.

Bu nedenle, geliştirilen önemli teoriler Sahota'nın gruplandırması esas alınarak kısaca açıklanacaktır. Sahota tarafından yapılan literatür taramasında gelir dağılımı teorileri Yetenek, Stokastik, Bireysel Tercih, Beşeri Sermaye, Eğitim Eşitsizliği, Miras, Kamu Gelir Dağılımı ve Yaşam Evreleri teorileri olarak gruplandırılmıştır⁹⁸.

---

⁹⁶ TUSIAD, **Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, s. 16.

⁹⁷ G. S. SAHOTA, “Theories of personal income distribution: a survey”, **Journal of Economic Literature**, 16(1), 1978, p. 1–55.

1.3.3.1. Yetenek Teorisi

Bireysel gelir dağılımı teorileri arasında “yetenek teorisi” temeli Smith’e kadar uzanan en eski teoridir. Teoriye göre, bireysel verimlilik ve buna bağlı olarak gelir seviyesi yeteneklerin bir fonksiyonudur. Yetenekler doğal olabileceği gibi sonradan yaşamın çeşitli evrelerinde edinilmiş veya geliştirilmiş olabilir. Teorinin temel varsayımına göre bireysel yeteneklerde mevcut olan farklılıklar, bireysel gelirlerde de farklılık yaratır. Başka bir ifadeyle kalifiye işgücü ile kalifiye olmayan işgücü arasında görülen verimlilik ve gelir farklılıklarının temelinde yatan neden, gerek doğuştan gelen ve gerekse sonradan edinilen yeteneklerdir. Sonradan edinilen yetenekler geniş kapsamından dolayı beşeri sermaye başlığı altında incelenir⁹⁹.

Doğuştan gelen fiziksel ve zihinsel yetenekler açısından bireylerin eşit olması beklenemez. İlgili çekecek kadar farklı bir yeteneğe sahip olan birey, yeteneğini uyguladığı alanda diğer bireylere göre daha verimli çalışır. Sahip olunan yeteneğin bireyler arasında yaygın olmaması ve yeteneğe sahip kişilere talebin yüksek olmasıyla ortaya çıkan arz talep dengesizliği, söz konusu bireylerin gelir seviyesinin benzer yeteneğe sahip olmayan bireylere oranla daha yüksek olmasına neden olabilir.

Bu konuda yapılan çalışmalarda yetenek ile gelir arasında olumlu bir ilişki yanında, yetenekte meydana gelen gelişmenin gelirden daha fazla artışa neden olduğuna dair bulgular da elde edilmiştir. Teori, basitliği ve mekanikliği açısından eleştirilmiştir.

1.3.3.2. Stokastik Teori

Stokastik teori de yetenek teorisi gibi eski bir teoridir. İlk kez Gibart tarafından 1931’de formüle edilen teoriye göre, gelir dağılımı tesadüfidir ve şans faktörlerinin etkisindedir. Başlangıçta gelir çok mükemmel dağılsa bile, zamanla önceden öngörülme veya

---

⁹⁸ SARI, a.g.e., s. 47-49.

⁹⁹ SAHOTA, a.g.e., s. 1-55.

öngörülse dahi kontrol edilemeyen çeşitli faktörler, gelir dağılımını bozabilir. Örneğin deprem ve sel felaketleri, savaş veya yeni keşfedilen bir maden yatağı gibi faktörler, içinde yaşanılan bölgenin gelir düzeyini olumlu veya olumsuz, önemli ölçüde etkileyebilir. Bu durumda, yukarıda bahsedilen faktörler her bireyi eşit oranda etkilemedikçe, gelirin başlangıçta eşit dağılmış olması fazla bir şey ifade etmeyecektir.

1.3.3.3. Bireysel Tercih Teorisi

Bu teori Friedman tarafından 1953'te geliştirilmiştir. Buna göre, bireyler hayatlarında gelir sağlayan çeşitli fırsatlar ile karşılaşır ve birey bu fırsatlardan birini tercih ederek gelecekte elde edeceği geliri belirler. Geleceğin belirli olması durumunda, bireyin kendisi için doğru olana karar verme yeteneği, geleceğin belirsiz olduğu durumlarda ise riski göze alma yeteneği önemli olmaktadır. Her iki durumda da bireyin alacağı karar, diğer bireylerden farklı olacaktır ve dolayısıyla geliri de farklı olacaktır.

Bu teori, genellikle, geleceğin belirsiz olduğu ve karar alma sürecinde risk almanın önemli bir faktör olduğu durumu inceler. Genel olarak risksiz fırsatların sağladığı gelirin riskli fırsatların sağladığı gelirden daha düşük kabul edilir. Bireyin riske bağlı olarak yapacağı tercih, bireyler arası gelir farklılıklarını doğuracaktır.

1.3.3.4. Beşeri Sermaye Teorisi

Teori, bireye yapılan yatırımın bireyin gelecekteki gelirini etkilemesini açıklar. Bireyin kendisi, ailesi, devlet veya başka herhangi bir kuruluş tarafından bireye yatırım yapılabilir. Bireyler, sağlıklarını koruyarak, kendilerini yaygın eğitim kurumlarında veya hizmet içinde eğiterek, yeni bilgileri ve gelişmeleri takip ederek ve bunları edinerek, okul öncesi eğitilerek (ailenin beşeri sermaye yatırımı), göç ederek, aile planlaması yaparak, eş seçerken gelir faktörünü göz önünde bulundurarak yatırım yaparlar. Bireylerin dışındaki diğer unsurlar, genel olarak bireyleri eğiterek, sağlığını gözeterek, güvenliğini

sağlayarak ve bilgiye ulaşmasını olanaklı kılarak yatırımı gerçekleştirebilir.

Oldukça kapsamlı olan bu teori, Adam Smith'in çalışmalarına dayanacak kadar eskidir. Smith, "Ücretler işi öğrenmek için yapılan maliyete bağlı olarak değişir." çıkarımı ile beşeri sermayenin önemini belirtmeye çalışmıştır. Teori özellikle Chicago okulunda Schultz'tan etkilenen Friedman ve Kuznets öncülüğünde geliştirildikten sonra iktisadın hemen hemen bütün alanlarında verimliliği, büyümeyi ve gelir dağılımını açıklamakta kullanılmıştır.

Teoriyi diğer teorilerden ayıran en önemli özelliği, bireysel davranışların optimizasyonu varsayımı üzerine kurulmuş olmasıdır. Buna göre, bireye yatırım, optimal karar alma sürecinin bir sonucudur. Bu yatırım sonucunda elde edilen gelirin ömür boyu devam ediyor olması bu teoriyi bir bakıma "sürekli gelir" teorisi haline getirmektedir.

Bu teorinin konusu olabilecek bütün unsurlar incelendiğinde, eğitimin beşeri sermayenin en önemli unsuru olduğu ortaya çıkmıştır. Eğitilmiş bireyin verimliliğindeki artış bir yana, eğitilmiş anne ve babaların çocuklarının yetenekleri ve eğitimi üzerinde de olumlu etkide bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalardan hareketle, eğitimdeki eşitsizliğin, gelirden de eşitsizliğe neden olacağı belirtilebilir.

1.3.3.5. Eğitim Eşitsizliği Teorisi

Eğitim beşeri sermayenin temel unsurlarındandır. Eğitim eşitsizliği teorilerinin temel konusu, beşeri sermayenin bir unsuru olan eğitimin bireysel verimliliği artırarak ekonomik etkilerini incelemek değil, görünürde herkese sunulmuş gibi görünen eğitim olanaklarının aslında aynı sınıftaki öğrenciler arasında dahi eşitsiz olabileceği ile ilgilidir. Zekâ ve algılama gibi doğal yetenekler bir yana, aynı kurum içerisinde eğitim gören kişilerin ekonomik ve sosyal açıdan farklı bir geçmişten, aile yapısından ve çevreden gelmeleri eğitilebilirliklerini etkileyebilir. Hatta ekonomik ve sosyal açıdan olumsuz koşullarda yetişen çocukların IQ'larında düşme olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Bu teorilerden hareketle politika önerenler, genel olarak, eğitim eşitliğinin, yoksul

çocuklar lehine eğitim eşitsizliği olarak bozulmasını savunur. Yoksul aile çocuklarının beslenmesi ve ekonomik olarak desteklenmesi önerilen temel politikalardandır.

1.3.3.6. Miras Teorisi

Gelir dağılımı açısından kazanılmamış gelirler, en az kazanılmış gelirler kadar önemlidir. Şu ana kadar sözü edilen teorilerin tümü kazanılmış gelirler ile ilgilidir. Miras teorisi, kazanılmamış veya irat gelirlerindeki dağılımın genel olarak gelir dağılımı üzerindeki etkileri ve sonuçları üzerinde durur. Ancak miras ile anlatılmak istenen sadece ölen bir bireyden yaşayanlara aktarılan parasal değerler değildir. Genetik ve kültürel miras da, sözü edilen teorinin kapsamına girer. Bu bağlamda, miras teorisi üç temel başlık altında incelenir; parasal miras, genetik miras ve kültürel miras.

Parasal miras fonksiyonel gelir dağılımı yaklaşımında sermaye ediniminin bir unsuru olarak düşünülür. Fonksiyonel gelir dağılımı Keynes ve Pigou'nun çalışmalarıyla Marx ve Ricardo'nun çalışmalarına dayandırılmıştır ve Kaldor tarafından 1955'te standart bir teori haline getirilmiştir. Bu yaklaşıma göre kapitalist hem ne kadar çok varlıklı ise o kadar çok yatırım yapar ve o kadar çok birikim sağlar ve hem de ne kadar çok kâr yaparsa o kadar çok tasarruf ve yeniden yatırım yapar. Her durumda kapitalistler sonraki kuşaklara daha çok miras bırakır. Miras unsuru göz önünde bulundurulmazsa gelir dağılımı analizleri eksik kalır. Genetik miras, yetenek teorisinde doğuştan edinilen yetenekler kapsamında ve kültürel miras, stokastik teori kapsamında incelenebilir.

1.3.3.7. Yaşam Evreleri Teorisi

Genel olarak bireyin yaşı ile gelirini ilişkilendiren teoriye göre gelir, yaş ilerledikçe artar ancak emekliliğe yaklaşıldıkça azalır. Yaşamın erken evrelerinde edinilen tecrübeye ve eğitime bağlı olarak artan gelir, yaşamın ilerlemiş evrelerinde beklentiler, doyum ve tercihlerdeki değişiklikler bağlı olarak azalan hizmet içi eğitim ve beşeri sermaye yatırım

eğiliminden dolayı azalır. Bu nedenle, gelir dağılımı analizlerinin bireysel karşılaştırmalar şeklinde yapıldığı durumlarda, bireyin belli bir dönemdeki geliri yerine yaşamının her evresindeki gelirlerinin dikkate alınması daha anlamlı sonuçlar verebilir.

1.4. Diğer Gelir Dağılımı Analizleri

Elde edilen gelir, bu kazancı sağlayan kişi ya da gruplar arasında bölüşümü, üretim faktörleri arasında bölüşümü yanında, ekonomik hayatta ayırıştırma amaçlı kullanılan diğer kriterlere göre de ayırıştırılabilir. Bu ayrımlardan en geçerli iki tanesi sektör ve bölge bazlı değerlendirme ve ayırıştırımlardır. Çalışmada bu iki ayrıma da genel hatlarıyla yer verilmiştir.

Ayrıca gelir dağılımının daha sağlıklı analiz edilmesine yönelik başkaca ayrımlar da mevcuttur. Bu ayrımların başlıcaları yerleşim yeri, eğitim, yaş, cinsiyet, meslek grupları ve sosyal gruplar olarak belirtilebilir.

1.4.1. Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörlere göre gelir dağılımı, çeşitli üretim sektörlerinin milli gelirden aldıkları payları gösterir. Başka bir ifadeyle; tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları payları, bunların uzun vadedeki seyirlerini, milli gelir dağılımındaki değişikliklerin hangi sektörlerin lehine ya da aleyhine geliştiğini ortaya koyar. Gelirin sektörel dağılımı özetle, bir ekonomide yaratılan toplam hâsılanın iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımıdır. Bu dağılım, sektör kavramı üretim araçlarının mülkiyeti anlamında algılandığında milli gelirin kamu ve özel sektör arasındaki dağılımını, dolayısıyla da ülkedeki iktisadi sistemin karakterini gösterir¹⁰⁰.

Sektörel gelir dağılımı, ekonomi içinde faaliyet gösteren sektörlerde hangi sektörün

---

¹⁰⁰ İsmail TÜRK, **Maliye Politikası**, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2003, s. 314.

daha fazla gelir ürettiğinin, sektörler arası gelir farklarının ve gelir dağılımı bulgularının analizinde kullanılır.

1.4.2. Bölgesel Gelir Dağılımı

Bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan kişilerin milli gelirden ne oranda pay aldıklarını gösterir. Bu gelir dağılımı bir ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki farklılıkları tespit etme imkânı sağlar. Genellikle, gelişmiş ülkelerde bölgeler arası gelir dağılımı dengesizlikleri az gelişmiş ülkelere kıyasla daha azdır. Bölgeler arasındaki eşitsizliği anlamak için bölge içindeki kişi başına düşen gelir ile kişi başına düşen milli gelir arasındaki orana bakılır. Gelişmiş ülkelerin geri kalmış bölgelerinde yaşayan nüfusun çok az bir kısmı kişi başına düşen milli gelirin üçte ikisinden daha az gelir elde etmektedir. Örneğin Fransa ve Norveç'te bu oran %10, Türkiye'de %30 civarındadır¹⁰¹.

Bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizlikler, geniş anlamda, bölgeler arasında tarım, sanayi, ticaret, hizmet, haberleşme, ulaştırma, sağlık, eğitim, demografik ve sosyal göstergeler bakımından farklılıkların olmasından kaynaklanır. Bölgesel analiz bu noktalarda başarılı veriler ve analizler yapılabilmesini sağlar. Bütün bu farklılıkların ortaya çıkardığı sonuçlar bölgeler arasında gelir dağılımının da farklılaşmasına neden olur. Bu nedenle gelir dağılımındaki dengesizliklerin tek başına değil, buna neden olan sosyo-ekonomik etmenlerin ortaya koyduğu dengesizliklerin de ortaya konarak ve sonuçlarının değerlendirilerek çözüm yollarının buna göre aranması gerekir¹⁰².

Bölgelere göre gelir dağılımı ölçümleri, bölgelerin üretim imkânları ve gelir elde etme yollarının tespiti, ekonomiye bölgesel anlamda katkılarının tespiti ve belirli bir bölgede yaşayan halkın gelirden aldıkları payları incelemekte büyük katkı sağlar.

¹⁰¹ İsmail TÜRK, **Maliye Politikası**, 2003, s. 314.

¹⁰² DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 28.

“Düzeltilme”

1.5. Dağılım Hakkaniyeti Sorunu ve Eşitsizlik Ölçümü ile İlgili Diğer Yaklaşımlar

Gelirin dağılımında hakkaniyet, eşitlik v.b. ilkelerden hareketle çok farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Ancak temeldeki dağılım sorununa çözümün ne olması gerektiği netleştirilememiştir. Gelir dağılımını etkileyen çok farklı değişkenler söz konusudur. Öte yandan gelir dağılımı da pek çok faktörden etkilenmekte ve pek çok faktörü de etkilemektedir. Ekonomik ve sosyal etkiler ve etkilenmeler de dikkate alındığında gelir dağılımının ne olması gerektiği ve çözüm metodlarının sistemsel hale getirilmesi imkânsız hale gelmektedir.

Günümüzde gelir dağılımının adaletinden çok, elde edilen milli gelirin optimal faydayı sağlaması ön plandadır. Bu nedenle yapılan araştırmalarda gelirden hareket etmek yerine ihtiyaçtan yola çıkarak, yeni ölçütler geliştirilmeye başlanmıştır. Tespit edilen ihtiyaç skalasına göre farklı isimler alan bu değerlendirmelerde, ihtiyacın karşılanma durumuna göre tespit yapılmaktadır. Örneğin açlık sınırı dendiğinde, karnını doyuracak yiyeceğe sahip olup olmama ölçütü temel alınarak açlık oranı tespit edilmiş olur.

Gelir dağılımı sonuçlarının hakça olduğu düşünülen durumlarda ekonomik marjinal faydanın sağlanamayacağı da günümüz görüşleri arasında yer almaktadır. Bu kapsamda gelirin yeniden dağılımına yönelik çabaların eleştiri alması nedeniyle, gelir dağılımı ölçümlerine alternatif yöntemler geliştirilmeye başlanmıştır. Çalışmada bu yaklaşımlara detaylı olarak yer ayrılmamakla birlikte, konunun bütünlüğünü sağlamak adına aşağıda tanımlamalarla özetlenmiştir.

1.5.1. Optimal Gelir Dağılımı

Gelir dağılımının optimum olduğu noktayı tespiti yönelik olarak geliştirilen bir ölçüm

“Düzeltilme”

yöntemidir. Toplum faydayı maksimize etmek için en iyi yol aynı marjinal fayda eğrilerine sahip olan bireyler arasında, sabit bir miktar parayı eşit olarak paylaşmaktır. Bu, gelirin yeniden bölüşümüyle sağlanabilir. Gelirin ikincil bölüşümünde piyasa düzeni ya da vergiler yardımcı olur.

Günümüzde gelir dağılımında hakkaniyeti sağlayan oranın ne olması gerektiğine ilişkin olarak araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu araştırmalarda GINI katsayısının 0.28-0.30 aralığında olmasının ekonomik büyümeyi optimum hale getirdiği tespit edilmiştir. GINI katsayısının daha düşük olmasının, sermaye birikimini ve yatırımları olumsuz etkilediği yönünde görüşler vardır.

Oshima, Uzak Doğu ülkelerinde gelir dağılımı üzerine yapmış olduğu çalışmasında Gini katsayısının çok küçük olmasının istenilen en iyi sonuç olmadığını ve Gini katsayısı 0'a yaklaştıkça eşitsizlik çok azaldığı için kişilerin daha fazla çalışma ve kendini geliştirme isteğinin azalmasının büyüme önünde bir engel oluşturduğunu belirtmektedir. Oshima'ya göre 0,3 civarında bir Gini katsayısı büyüme için daha elverişlidir. Mao'nun eşitlikçi politikaları Gini katsayısını 0,2'ye düşürdüğü dönemde Çin'de bu durum yaşanmıştır. Japonya, Tayvan ve 1980 sonrası Çin'in hızlı büyümelerinin yaşandığı dönemde, Gini katsayısı yaklaşık 0,3 olmuştur¹⁰³.

1.5.2. Minimum Geçim Düzeyi

Yoksulluk sınırına benzer bir şekilde, ücretlerin bulunması gereken en alt seviyeyi ifade eden bir kavramdır. Asgari ücret ve benzeri uygulamalar bu yöndeki çabalara örnek gösterilebilir.

Minimum geçim araçlarının (beslenme, giyinme, barınma, sağlık vb. gibi) toplamını

---

¹⁰³ H.T. OSHIMA, "Income Distribution Policies in East Asia", **The Developing Economies**, December 1998, p. 360.

"Düzeltilme"

karşılacak düzeyde olması gereken gelir düzeyini ifade etmek için kullanılır. Sağlıklı bir toplum için temel ihtiyaçların yanında sosyal ihtiyaçların karşılanması da zorunludur.

Sosyal devletin amacı sadece sosyal güvenlik imkânlarının yaratılması ile sınırlı değildir. Sosyal güvenlik imkânları olup gelir elde etmeyen bireylerin de mutlaka bir gelirinin olması sağlanmalıdır.

1.5.3. Yoksulluk

Yoksulluk teriminin ilk tanımı, 1901 yılında Seebom Roventree tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre yoksulluk toplam gelirin, biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesidir. Yoksulluğu sadece açlık ya da yeterince beslenebilecek gıdaya sahip olamama şeklinde algılamamak gerekir. İnsan sadece yemek ihtiyacı olan bir varlık değildir. Başta gıda olmak üzere giyim, barınma, eğitim, sağlık, altyapı, kültür, toplum halinde yaşama ve buna benzer ihtiyaçları olan bir varlıktır¹⁰⁴.

Yoksulluk yukarıda bahsedilen beşeri ihtiyaçların karşılanma oranına bağlı olarak değişir. Maddi olarak karşılanabilen ihtiyaçlar dışında sevgi, yaratıcılık gibi maddi olmayan ihtiyaçlar da vardır. Yoksulluk tanımının bu şekilde maddi olarak ölçülemeyen kavramları da kapsıyor olması önemli sorunlar oluşturabilir. Hastalık, sakatlık, ölüm, iklim, doğal afet gibi ekonomik durumu etkileyen riskler yoksulluk açısından önem taşır ve güvenlik ihtiyacını da ortaya çıkarır¹⁰⁵.

Kelime anlamıyla “az bir varlığa sahip olmak, muhtaç durumda bulunmak, ihtiyaç içinde olmak” durumlarını ifade eden yoksulluk, çok farklı parametrelerle tanımlansa da,

¹⁰⁴ Recep DUMANLI, **Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları**, DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No: DPT 2449, Ankara, DPT, 1996, s. 2.

¹⁰⁵ Duygu YÜCEL, “Gelir Dağılımı Teorileri ve Politikaları: Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Sorunu”, Yayınlanmamış Y.L. Tezi, İstanbul, 2011, s. 52.

yoksulluğa neden olan çeşitli etmenler ve yoksulluğun çok çeşitli olumsuz etkileri ortaya konulsa da, “insan” yoksulluk ilgili çalışmaların merkezindedir. Çünkü yaşanan yoksulluk durumunun, ülke ekonomisine, toplum hayatına, insanlar arası ilişkilere ve sosyal yapıya verdiği zararlarla birlikte asıl ve yıkıcı etki doğrudan yoksul kişinin kendisinde, psikolojisinde, hayata bakışında, duygu dünyasında, yaşama azim ve sevincindedir. Bu yönüyle yoksulluk; işsizlik durumunun kişi üzerindeki etkileri ile paralellik gösterir ve istihdam konusu yoksullukla mücadelede önemli bir yer tutar¹⁰⁶.

Harvey ve Reed'e göre ise yoksullukla ilgili beş farklı yaklaşımdan söz edebilmek mümkündür. Bunlar¹⁰⁷;

- Yoksulluğun ekonomik kaynaklar ile bu kaynakları kullanan nüfusun birbirini dengelememesinden kaynaklandığını savunan Malthus yaklaşımı,
- Yoksulluğun kapitalist toplumdaki yapısal problemden kaynaklandığını savunan Marksist yaklaşım,
- Yoksulluğun kendine psikolojik bir kültür oluşturduğunu savunan yoksulluk kültürü yaklaşımı,
- Yoksulluğun piyasa şartlarından kaynaklandığını ve beşeri sermayenin önemi ile yoksulları toplumla bütünleştirmenin önemini vurgulayan neo-liberal yaklaşım
- Yoksulluğu eşit olmayan bir dağıtım sorunu olarak gören ve giderilmesi için doğru yeniden dağıtım mekanizmalarına ve hassas/dezavantajlı kesimlere yönelik çeşitli desteklere ağırlık verilmesi gerektiğini savunan sosyal demokrat yaklaşım

---

¹⁰⁶ Ferhat ODABAŞI, “Yoksullukla Mücadelede İstihdamın Rolü”, Uzmanlık Tezi, Ankara, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 2010, s. 12.

¹⁰⁷ A.e., s.14.

dır. Belirtilen tanımlar göz önünde bulundurulduğunda en yaygın yoksulluk yaklaşımların neo-liberal ve sosyal demokrat yaklaşım olduğu söylenebilir. Benimsenen yaklaşımlar aynı zamanda yoksullukla mücadele konusundaki sosyal politikaları da şekillendirmektedir.

Yoksulluk konusu üzerinde fikir yürütebilmek, yoksulluğu ölçebilmek, bu ölçüm araçlarıyla yoksul kimseleri ayırt edebilmek ve dolayısıyla çözüm üretebilmek için öncelikle yoksulluğu yakından tanımak, diğer bir deyişle yoksulluğa işaret eden çeşitli göstergeleri belirleyebilmek ve tanımlayabilmek gerekir.

Yoksulluğa ilişkin çeşitli göstergeler aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

- Elde edilen gelir,
- Besin/kalori tüketimi,
- Tüketim düzeyi,
- Yaşam süresi,
- Çocuk ölümlerinin oranı,
- İçilebilir suya erişim,
- Okuryazarlık ve okullaşma oranları,
- Araç sahipliği,
- Temel sağlık/eğitim imkânlarından yararlanma,
- Düzenli işe sahip olmak,
- Arazi varlığı,
- Oturulan konutun durumu,
- Aile nüfusu,

Yukarıda belirtilen göstergeler, özellikle yoksulluğun ölçümünde ve yoksullukla mücadele politikalarının uygulanmasında hedef kitle tespitinin doğru yapılabilmesinde önemli yer tutmaktadır.

“Düzeltilme”

1.5.3.1. Yoksulluk Türleri

Yoksulluğun ekonomik, politik, etik, sosyolojik pek çok yönü vardır. Bu yönlerinden hareketle farklı yoksulluk tanımları ve türlere ayrılır. Yoksulluğun sınıflandırmasını ana birkaç başlık altında toplayabilmek mümkündür.

1.5.3.1.1. Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, kişinin asgari seviyede sadece biyolojik olarak hayatını devam ettirebilmesine yetecek gelir düzeyinin dahi altında bulunması halidir. Türkiye İstatistik Kurumu "2009 Yoksulluk Çalışması" sonuçlarına göre; Türkiye'de fertlerin yaklaşık yüzde 0,48'ü sadece gıda harcamalarını içeren mutlak açlık sınırının, yüzde 18,08'i ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1\$ kabul edilirken, Latin Amerika ve Karaipler için bu sınır 2\$, Türkiye'nin dâhil olduğu ve Doğu Avrupa ülkelerinin de içinde bulunduğu grup için 4\$, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14.40\$ olarak belirlenmiştir¹⁰⁸. Gelişmekte olan ülkelerde her dört kişiden birinin mutlak yoksulluk içinde yaşadığı OECD raporunda ifade edilmiştir¹⁰⁹.

1.5.3.1.2. Göreli Yoksulluk

Görelî yoksulluk yaklaşımı, kişinin toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olmadığı ile ilgilendir¹¹⁰.

Adam Smith' in tanımına göre, temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen ancak

¹⁰⁸ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 104.

¹⁰⁹ OECD Öngörüler, (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/insights/41774515.pdf>, 20 Ocak 2013.

¹¹⁰ YÜCEL, **a.g.e.**, s. 54.

kişisel kaynakların yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılımları engellenmiş olanlar görece yoksullardır. Tanımdan da anlaşılacağı gibi, yoksulluğu görece bir kavram olarak yorumlayan ve sosyal yönü daha fazla olan görece yoksulluk, yoksulluğu bireyin gereksinmelerini karşılama derecesi yönüyle toplumun diğer bireyleri karşısındaki durumuna göre tanımlanmaktadır. Yoksulluğun görece olarak tanımlanmasında ya nüfusun düşük geliri bir oranı yoksul olarak alınmakta ya da ortalama gelir düzeyinde bir sınır saptanarak bu sınırın altında gelire sahip olanlar yoksul olarak tanımlanmaktadır¹¹¹.

Mutlak yoksulluk tanımlarını, kişi başı sabit bir reel gelir (harcama) düzeyi temelinde yaparken; görece yoksulluk başka bazı sosyal grupların kişi başı reel geliri (ya da harcaması) şeklinde tanımlar, görece yoksulluk kavramı farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden çok gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanır. Görece yoksulluk çizgisi hesaplanırken atılacak ilk adım araştırmanın yapılacağı sosyal topluluğun ortalama refah seviyesinin belirlenmesidir. Bu aşamada refah ölçüsü olarak hem gelir düzeyi hem de tüketim düzeyi belirlenebilir. Daha sonra bu düzeyin belli bir oranı ise yoksulluk çizgisini verir¹¹².

1.5.3.1.3. **Subjektif Yoksulluk**

Subjektif yaklaşımda kişinin tercihlerine ve kişiye özel durumlara göre yoksulluk durumunun değerlendirilmesi de değişkenlik gösterebilmektedir. Yaklaşımın göre yoksulluk sınırına ulaşmanın bir yolu, toplumun bu konudaki görüşünü belirlemektir. Bu nedenle insanların asgari temel ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamadıkları konusu, onların kişisel kararlarına bırakılmıştır¹¹³.

¹¹¹ Özge ARPACIOĞLU, Metin YILDIRIM, "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi", **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2011, s. 60–76.

¹¹² **A.e.**, s. 63.

¹¹³ TUSIAD, **Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, s. 98.

"Düzeltilme"

Öznel yaklaşım çerçevesindeki yoksulluk değerlendirmeleri çeşitli sorunları ve zorlukları içinde barındırır. Öznel yoksulluk sınırının belirlenmesi aşamasında kavram ve ölçüm sorunları ile karşılaşılır. Bulguların değerlendirilmesi ve kıyaslanması da zordur¹¹⁴.

1.5.3.1.4. Gelir Yoksulluğu

Gelir yoksulluğu söz konusu olduğunda kişi veya hanenin asgari yaşam standartlarında hayatını sürdürebilmesi için gerekli gelir miktarını ifade eden bir yoksulluk sınırı belirlenmekte ve değerlendirmeler bu sınırın altında ve üstünde yer alan gelir düzeylerine göre yapılmaktadır.

Gelir yoksulluğu, asgari yaşam standardını karşılamak için ihtiyaç duyulan temel gereksinimlerin karşılanması için gerekli minimum gelir düzeyinin altında gelire sahip olanların durumunu ifade eder¹¹⁵. Asgari yaşam düzeyini saptamak için gerekli olan gelire “**yoksulluk sınırı**” denir. Burada tespit edilen yoksulluk parasaldır. Bölgesel ve ülkesel farklılıkları dikkate alarak farklı yoksulluk sınırı rakamları belirlenebilir.

Yoksulluk kavramında olduğu gibi yoksulluk sınırında da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında uçurum kabul edilebilecek farklar bulunmakta ve ülkeler bazında sınır rakamları farklılık göstermektedir. Neredeyse tüm ülkelerde yoksul olarak yaşayan bireyler bulunmaktadır. Yoksulluk sınırı bu bireylerin durumlarıyla ilgili karar almada ya da yoksulluğun önlenmesi ile ilgili konularda yapılacak çalışmalarda kullanılan bir ekonomik araç oluşturmaktadır.

Yoksulluk sınırının hesaplanması ya da belirlenmesi, genelde normal bir yetişkin bireyin, kabul edilebilir bir yaşam sürmesi için bir sene zarfında tüketeceği tüm

---

¹¹⁴ Fikret ŞENSES, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, Kavramlar, Nedenler, Politikalar ve Temel Eğilimler**, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.64.

¹¹⁵ A.e., s. 94.

kaynakların değerinin toplanmasıyla bulunur ve bu değerler zamanla enflasyon oranında artış arz eder. Bu kaynakların en önemlisi yaşamak için kullanılan yerin kirası ya da gideridir. Bu yüzden yoksulluk sınırı ile direk bağlantılı olan ekonomistler emlak fiyatlarındaki değişimi yakından takip ederler. **Örneğin Türkiye'de 4 kişilik standart bir ailenin yoksulluk sınırı Aralık 2012 için 2.779,97.- TL, Açlık sınırı ise 990,79.- TL'dir.**

1.5.3.1.5. İnsani Yoksulluk

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 1996 yılında yayınladığı İnsani Gelişme Raporu'nda, yoksulluğu para dışında diğer yönleri ile de açıklayan "Sosyal İmkânlar Yoksulluğu" kavramını ortaya atmıştır. Bu kavram 1997 yılından itibaren değiştirilerek "İnsani Yoksulluk" adını almıştır. Tanım, yapabilirlik kavramına dayanmakta ve yoksulluğu salt gelir yetersizliği olarak görmeyip aynı zamanda insanca yaşam için gerekli görülen eğitim, sağlık, iş gibi imkânlarından da yoksunluğu ifade etmektedir.

İktisadi Gelişme Raporu (İGR) 1990 yılından bu yana UNDP tarafından her yıl yayımlanmaktadır. UNDP hazırladığı söz konusu raporlarda; insani gelişme kavramını, kişi başı gelir hesaplarının ötesine giderek insan kaynaklarının gelişimini, insanı insan yapan özgürlük, kişilik gibi unsurları ve insanın temel gereksinimlerine ulaşma düzeyini bir arada değerlendirmekte ve böylece kalkınma içindeki insanın rolünü ele almaya çalışmaktadır¹¹⁶. Temel insan yeteneklerini sürdürebilecek olan mal, hizmet ve altyapıya - enerji, hijyen, eğitim, iletişim, içme suyu - erişimin yokluğu ya da kısıtlanması yoksulluğun " insanî " boyutu olarak nitelendirilmektedir¹¹⁷.

İnsani Gelişme Endeksi: Uluslar arası karşılaştırmalarda GSMH/GSYİH oranlarının yüksek olması, o ülkelerin hem zengin hem de refah içinde oldukları izlenimini

¹¹⁶ Sırma DEMİR, **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme**, Ankara, DPT Yayınları, 2006, s. 2.

¹¹⁷ Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, (Çevrimiçi), http://www.kentges.gov.tr/dosyalar/sura_raporlari/kitap7.pdf, 12 Ağustos 2011, s.11.

"Düzeltilme"

yaratmaktadır. Ancak gelir ve tüketim bir refah göstergesi olarak yeterli olmamakta, insan refahını göstermede yetersiz kalmaktadır¹¹⁸.

Endeks sosyoekonomik göstergeleri ekonomik büyümeyle ilişkilendirir. Gelir, eğitim ve sağlık göstergelerinden oluşan endeks iyi ve uzun bir yaşam süresine ulaşım, bilgiye erişim ve yüksek yaşam standardına sahip olmak gibi insani gelişim tanımlamalarından hareket etmektedir¹¹⁹.

İnsani gelişme endeksi (İGE), bir ülkenin insani gelişim düzeyini üç gösterge ile ölçmektedir¹²⁰. Rapor'da insani gelişme, kişilerin seçeneklerini artırma süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu seçenekler sonsuz ve değişken olabilmekte, ancak bütün gelişme aşamalarında üç temel seçenek ön plana çıkmaktadır. Bu seçenekler;

- i. Sağlık standardı: Uzun ve sağlıklı bir yaşam için gerekli standartlar,
- ii. Eğitim standardı: Bilgi edinme,
- iii. Refah standardı: Tatminkâr bir yaşam sürmeyi sağlayacak kaynaklara ulaşmaktır¹²¹.

Bunların dışında, siyasi özgürlük, garanti edilmiş insan hakları ve öz saygınlık da diğer seçenekler arasındadır. Bu anlayışa göre gelir, insani gelişmişliğin göstergesi olarak önemli bir faktör olmakla beraber tek başına yeterli değildir. Kişisel gelir yanında, kredi olanaklarına, kamu mallarına ve verimli üretim araçlarına erişim, akraba ve arkadaşlardan sağlanan transferler gibi insanların kaynaklara erişim düzeyinin bir bütün olarak değerlendirilmesini amaçlamaktadır¹²². Özellikle insani gelişmişliğin ölçümünde kullanılan göstergeler ve bunların bileşik ifadesi olan endeksler bu alanda insanlık adına çok büyük bir ilerlemedir.

¹¹⁸ Eric NEUMAYER, "Sustainability and Well-being Indicators", **World Institute for Development Economics Research**, Research Paper No: 2004/23, p. 2.

¹¹⁹ ŞENSES, a.g.e., s.100.

¹²⁰ A.e., s.102.

¹²¹ DEMİR, a.g.e., s. 4.

¹²² ŞENSES, a.g.e., s. 101.

Bu bağlamda UNDP insani gelişmeyi, sağlık ve eğitim gibi gelişmenin ekonomik olmayan göstergelerini de dikkate alarak İGE ile ölçmektedir. Benzer İGE değerlerine sahip iki ülke arasında kişi başı GSYİH arasında ciddi farklılık olsa da bu durum, İGE'nin hesaplanmasında insani gelişmişliğin ekonomik olmayan yönlerinin de hesaba katılmasından kaynaklanmaktadır¹²³.

2010 İnsani Gelişme Raporuna göre; çok yüksek insani gelişmeye sahip ilk 5 ülke; Avustralya, Norveç, Yeni Zelanda, Amerika Birleşik Devletleri, İrlanda'dır. Yüksek insani gelişmeye sahip ilk 5 ülke; Bahamalar, Letonya, Şili, Arjantin, Kuveyt'tir. Orta düzey insani gelişmeye sahip ilk 5 ülke; Fiji, Türkmenistan, Dominik Cumhuriyeti, Çin, El Salvador'dur. Düşük insani gelişmeye sahip ilk 5 ülke; Kenya, Bengaldeş, Gana, Myanmar ve Yemen'dir. Türkiye insani gelişme endeksi sıralamasında 0.754 endeks değeri ile 62. sıradadır¹²⁴. İnsani gelişmişlik için ise üç sosyal gösterge kullanılmaktadır: Doğumda yaşam beklentisi, ortalama eğitim yılı ve doğumda beklenen eğitim yılı. Bu değerlerin eklenmesi sonrasında İGR'de Türkiye 83'üncülüğe inmektedir.

UNDP'nin hazırladığı İGR'de, İGE'nin yanı sıra yayınlanan İnsani Yoksulluk Endeksi, Toplumsal Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi, Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi ile ülkelerin sosyal gelişmişlik düzeyi daha iyi belirlenmeye çalışılmaktadır¹²⁵.

İnsani Gelişme Endeksi iktisadi ve sosyal gelişmişlik düzeylerini karşılaştırır. İktisadi gelişmişliği satın alma gücü paritesi ve kişi başına gelir ölçmektedir. Kişi başına milli gelir ülkenin ortalama üretkenliğini yansıtır. Daha yüksek gelir daha fazla üretim ve daha fazla tüketim anlamına gelir. Tüketim düzeyi ile birlikte refah göstergelerinin de iyileşmesini beklenir. Ancak, üretim düzeyinden refah göstergelerine giden ilişki mekanik değildir. Araya giren başka mekanizmalar toplumsal tercihler ve siyasi kararlar fiili durumu belirler. Aynı gelir ve üretim düzeyinde farklı refah dağılımları oluşabilir.

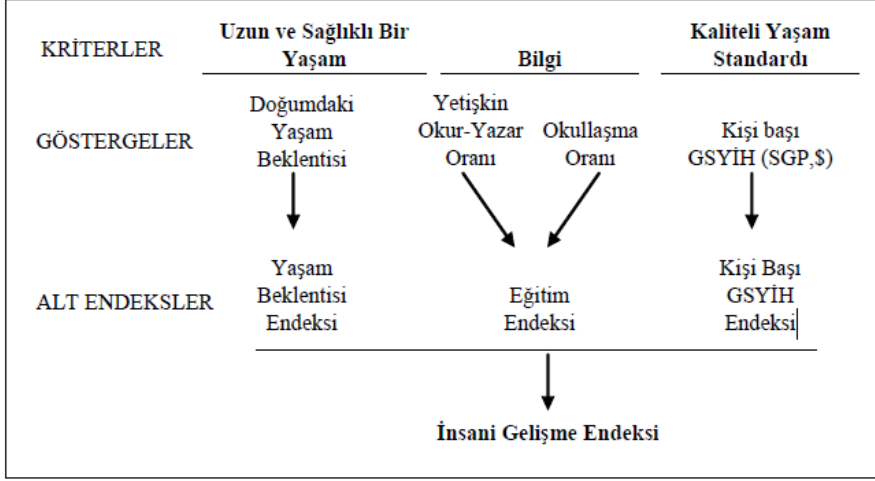
---

¹²³ DEMİR, a.g.e., s. 4.

¹²⁴ UNDP, İnsani Gelişme Raporu 2010, (Çevrimiçi)
<http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=2751> , 20.01.2013.

¹²⁵ DEMİR, a.g.e., s. 5.

Tablo 1.2: İGE Hesaplama Yöntemi

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 2005.

Tablo 1.3: Türkiye için 2010 Yılı İGE Değerinin Hesaplaması

2010 yılı raporunda Türkiye için kullanılan veriler aşağıdaki gibidir:

Doğumda beklenen yaşam süresi (yıl): 72,2
Beklenen okullaşma yılı: 11,8
Ortalama okullaşma yılı: 6,5
Kişi başına GSMG (SGP ABD Doları): 13.359

Alt Endeksler aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır:

Gelir Alt Endeksi = $(\log(13.359) - \log(163)) / (\log(108211) - \log(163)) = 0,678$
Sağlık Alt Endeksi = $(72,2 - 20) / (83,2 - 20) = 0,826$
Birinci Eğitim Alt Endeksi = $(6,5 - 0) / (13,2 - 0) = 0,492$
İkinci Eğitim Endeksi = $(11,8 - 0) / (20,6 - 0) = 0,573$
Eğitim Alt Endeksi = $\sqrt{0,492 * 0,573} = 0,558$

Alt endekslerin geometrik ortalaması alınarak İGE değeri hesaplanmaktadır:

$\text{İGE} = \sqrt[3]{0,678 * 0,826 * 0,558} = 0,679$

Kaynak: Sırma DEMİR ŞEKER, Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi, Yayın No: 2828, Ankara, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ekim 2011, s.11.

"Düzeltilme"

Tablo 1.4: Türkiye İGE Bileşen Endekslerinin Gösterdiği Eğilimler, 1990–2009

Yıllar	Doğumda beklenen ortalama ömür (yıl)	Yetişkin okuryazarlık oranı (% olarak, 15 yaş ve üstü)	Bütünleşik brüt okullaşma oranı (%)	Kişi başına GSYH (SGP, ABD doları)	İGE
1990	65	74	-	3.781	0,751
1991	65,1	76	2,8*	3.900	0,694
1992	65,1	80,7	3,5*	4.002	0,671
1993	65,1	80,7	3,5*	4.652	0,717
1994	66,7	81,9	3,6*	4.840	0,739
1995	66,5	80,5	61	5.230	0,792
1996	66,7	81,1	62	4.210	0,711
1997	68,2	81,6	63	5.193	0,772
1998	68,5	82,3	60	5.516	0,782
1999	69	83,2	61	6.350	0,728
2000	69,3	84	61	6.422	0,732
2001	69,5	84,6	62	6.380	0,735
2002	69,8	85,1	62	6.974	0,742
2003	70,1	85,5	60	5.890	0,734
2004	70,4	86,5	68	6.390	0,751
2005	68,7	88,3	68	6.772	0,75
2006	68,9	87,4	69	7.753	0,757
2007/08	71,4	87,4	68,7	8.407	0,775
2009	71,7	88,7	71,1	12.955	0,806

Kaynak: Sırma DEMİR ŞEKER, Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Yayın No: 2828, Ekim 2011, s.11

Not: (1) Tablodaki veriler, ilgili yılların İGR'lerdeki değerleri ifade etmektedir. Örneğin, 2009 yılı ile ilgili satırdaki veriler 2009 yılı İGR'den alınmış olup, 2007 yılına aittir.
(2) 1991–1994 İGR'lerde brüt okullaşma oranı yerine ortalama okullaşma yılı kullanılmakta idi.

Önemli olan mutlak sıra değil, aradaki farktır. Toplumun özel tüketimle sosyal refah harcamaları arasındaki tercihi bu sıralamaya yansıtır.

Yıllar İtibariyle İnsani Gelişme Raporlarının Ana Temaları aşağıda listelenmiştir¹²⁶.

¹²⁶ İnsani Gelişme Raporu 2011, UNDP, (Çevrimiçi)
http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/UNDP_IGE_2011_TR_Ozet.pdf, 20 Ocak 2013.

“Düzeltilme”

- 1990** İnsani Gelişme Kavramı ve Ölçümü
- 1991** İnsani Gelişmenin Finansmanı
- 1992** İnsani Gelişmenin Küresel Boyutları
- 1993** İnsanların Katılımı
- 1994** İnsani Güvenliğin Yeni Boyutları
- 1995** Toplumsal Cinsiyet ve İnsani Gelişme
- 1996** Ekonomik Büyüme ve İnsani Gelişme
- 1997** Yoksulluğun Ortadan Kaldırılmasında İnsani Gelişme
- 1998** İnsani Gelişme İçin Tüketim
- 1999** İnsani Bir Çehreyle Küreselleşme
- 2000** İnsan Hakları ve İnsani Gelişme
- 2001** Yeni Teknolojileri İnsani Gelişme İçin Kullanmak
- 2002** Parçalanmış Bir Dünyada Demokrasiyi Pekiştirmek
- 2003** Binyıl Kalkınma Hedefleri: İnsan Yoksulluğunu Ortadan Kaldırmak İçin Uluslararası Söz
- 2004** Günümüzün Farklı Dünyasında Kültürel Özgürlük
- 2005** Uluslararası İşbirliği Bir Kavşak Noktasında: Eşit Olmayan Bir Dünyada Yardım, Ticaret ve Güvenlik
- 2006** Kıtlığın Ötesinde: Güç Dengesizliği, Yoksulluk ve Küresel Su Krizi
- 2007/ 2008** İklim Değişikliğiyle Mücadele: Bölünmüş Bir Dünyada İnsan Dayanışması
- 2009** Engelleri Aşmak: Göç ve İnsani Gelişme
- 2010** Ulusların Gerçek Zenginliği: İnsani Gelişmenin Yolları
- 2011** Sürdürülebilirlik ve Eşitlik: Herkes için Daha İyi Bir Gelecek

İktisadi kalkınma endeksi, ülkelerin ve bireylerin gelişmişlik düzeylerini göstermesi bakımından çok önemli bir göstergedir. Yatırımları salt fiziki yatırım olarak ele almayıp, kişinin yaşam standardını arttırmaya yönelik diğer değişkenleri de dikkate alıyor olması gelir dağılımına geçmişteki bakış açısından farklı olarak çok büyük bir açılım getirmiştir.

“Düzeltilme”

1.5.3.1.6. Kırsal – Kentsel Yoksulluk

Yoksulluk kırsal ve kentsel olarak ikiye ayrılabilir. Kırsal ve kentsel alanlar belirlenirken; nüfus büyüklüğü, mesken yoğunluğu ve türü, tarım dışı meslek sahiplerinin nüfus içindeki payı, kamu hizmetlerinin düzeyi gibi kriterlere göre değerlendirme yapılır¹²⁷.

Bilindiği gibi bu ayırım yoksulluğun yaşandığı coğrafi alana göre geliştirilen bir nitelendirmedir. Kırsal yoksulluk daha çok tarımla uğraşan veya küçük çaplı işletmelerde çalışan ve kendini ifade etme konusunda sorunları olan kesim ile ilgili bir kavramken; kentsel yoksulluk kimi zaman kırsal yoksulluktan da beslenen ve yetersiz gelir/tüketim/eğitim gibi şekillerde kendini göstermektedir.

1.5.3.1.7. Sosyal Dışlanma

Yeni Dünya Düzeni ile birlikte 1980'li yıllar ve sonrasında liberal politikalar, işsizliğin artmasına, işsizlik sürelerinin uzamasına, esnek istihdam biçimlerinin yaygınlaşmasına, sosyal koruma ve sosyal hizmetlerin azalmasına, mutlak ve görece anlamda yoksulluğun artmasına ve sosyal dışlanma denilen olguyla karşılaşılmasına neden olmuştur.

Dışlanma terimi ilk olarak 1974 yılında Fransa Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı Rene LENDIR tarafından kullanılmıştır. Dışlanmanın sadece gelir düzeyi ile bağlantılı olmadığını, zihinsel ve bedensel engellileri, yaşlı ve sakatları, intihar edenleri, başıboş ve istismar edilen çocukları, tek ebeveynli aileleri, madde bağımlılarını, suçluları, marjinal kişileri, asosyal kişileri de kapsadığını ifade etmiştir¹²⁸.

Sosyal dışlanma, bazı bireylerin toplumun dışına itildikleri, yoksulluklarının, temel

---

¹²⁷ YÜCEL, a.g.e., s. 62.

¹²⁸ S. SCHWARTZMAN, *Poverty, Social Exclusion and Modernity*, Sociology 187, Harvard University, 2004, p.9; Jordi ESTIVILL, *Concepts and Strategies for Combating Social Exclusion: An Overview*, ILO Publication, 2003, p. 5.

beceriler ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarının eksikliği yüzünden ya da ayrımcılığın bir sonucu olarak tam katılmadan alıkonuldukları bir süreçtir¹²⁹.

Sosyal dışlanmanın nedenlerinden biri de yoksulluktur. Yeterli ve düzenli gelirden yoksun olan bir birey, yoksulluk ile karşı karşıya kalabilir. Öte yandan birey yoksulluk nedeniyle temel mesleki eğitimlerini tamamlayamadığı için de yoksullukla karşı karşıya kalabilir. Dolayısıyla sosyal dışlanma yoksulluğun nedeni ve sonucu olabilir¹³⁰.

1.5.3.1.8. Yoksulluk Kültürü

Kavram Oscar Lewis tarafından ortaya atılmıştır. Yoksulluk kültürü devamlı bir yoksulluk durumunu ifade etmektedir. Yoksulluğa maruz kalmış grupların ortak inanç, değer ve kültürlerinin tarihi süreç içinde kurumsallaşması olarak tanımlanabilir. Lewis, bu insanların taşraya ait ve yerel merkezli yaşadıklarını sadece kendi konularından, kendi çevrelerinden haberdar olduklarını belirtmiştir¹³¹.

Kültürün temelinde ücretli işçilik, kar amacıyla üretim, devamlı ve büyük ölçüde işsizlik, düşük ücretler, sosyal ve politik örgütlenmenin tabana yayılamaması, kendini yetersiz ve eksik görme gibi unsurlar yatmaktadır. Yoksulluk kültürü, gelir dağılımında dengesizliklerin ve sosyal yapıda kırılmaların yaşandığı, ekonomik ve sosyal olarak en üst ile en alttakiler arasında büyük farkların bulunduğu yer ve zamanlarda görülmektedir¹³².

---

¹²⁹ Gökhan Sait GÜNDÜZ, **Sosyal İçerme Politikalarının Uygulanmasında Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İŞKUR, Uzmanlık tezi, Ankara, 2007, s. 3.

¹³⁰ **A.e.**, s. 18.

¹³¹ Charles A. VALENTINE, **Culture of Poverty**, Chicago, The University of Chicago Press, 1970, p. 60.

¹³² Neşe ÖZGEN, "Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletlerin Kalkınma Politikaları ve Bölgesel Kalkınmada Yeni Kavramlar", **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 11(1), 2005, s. 56.

1.5.3.2. Yoksulluğun Nedenleri ve Sonuçları

Günümüzde yoksulluğun nedenleri ve sonuçları iç içe geçmiş ve oldukça karmaşıklaşmıştır. Yoksulluğun nedenleri ve sonuçları mikro ve makro düzeyde sınıflandırılabilir. Yoksulluğun mikro düzeyde temel nedenleri incelendiğinde;

- Eğitim yetersizliği,
- Ekonomik yetersizlik,
- Sosyal imkânlardan yoksun olma,
- Yaşlılık,
- Engellilik,
- Beceri yetersizliği,
- Hayatta yalnız kalma (eş ölümü, terk edilme vb.)
- Eski hükümlü olmak,

vb. durumlar ile karşılaşmaktadır. Makro nedenlere bakıldığında şunlar belirtilebilir;

- Dengesiz ve bozuk bir ekonomik yapı,
- İşsizlik,
- Dengesiz gelir dağılımı,
- İstihdam piyasasıyla yeterince ilişkilendirilmeyen eğitim modeli,
- Siyasal ve ekonomik istikrarsızlık,
- Yoksul kesimleri gözetmeyen ekonomi politikaları,
- Afetler ve kuraklık gibi olaylar,
- Savaş durumu,
- Üretken olmayan nüfus yapısı,
- Yolsuzluklar,
- Yeraltı ve yerüstü kaynakların yetersizliği veya yeterli olan kaynakların iyi değerlendirilememişi

“Düzeltilme”

Yoksulluğun başlıca mikro sonuçları aşağıdaki şekilde özetlenebilir;

- Kişinin insani gereksinimlerini karşılayamaması ve hayatını sürdürmekte dahi zorlanması,
- Temel gereksinimlerin karşılanamaması veya sadece asgari düzeyde karşılanabilmesi nedeniyle eğitim ve sağlık imkânlarından ve sosyal olanaklardan yeterince faydalanamama,
- Suça yönelme,
- Psikolojik rahatsızlıklar,
- Aile içi sorunlar, şiddet ya da boşanmalar,
- Üretkenlikten uzaklaşma,
- Karakter erozyonu.

Yoksulluğun makro sonuçları ise;

- Toplum içinde yoksul bir kesimin oluşması,
- Yoksul kesimin sosyal dışlanmaya maruz kalması,
- Ekonominin büyüme potansiyelinin düşmesi,
- Suç oranlarında artış,
- Eğitim oranının düşmesi,
- Çocuk işçiliğinde artış,
- Aile kaynaklı olarak sosyal yapının bozulması,
- Toplum vicdanının yara almasıdır.

Söz edilen mikro ve makro nedenlerden bir bölümü yoksulluğun aynı zamanda da sonuçları olarak ortaya çıkmaktadır. Neden ve sonuçların iç içe geçmesi de bundan kaynaklanmaktadır. Bahsedilen bu neden ve sonuçlar çözüm odaklı bir bakış açısıyla incelendiğinde görülecektir ki, sonuç niteliğindeki bir hususa yönelik olarak alınacak tedbirler aynı zamanda bu sonucu ortaya çıkaran yoksulluk nedenini de ortadan kaldırmaya etki edecektir.

“Düzeltilme”

1.5.4. Yoksulluk Farkı

Günümüzde yoksulluk ve yoksulluğun azaltılması kalkınma sürecinin en önemli gündem maddeleri haline gelmektedir. Yoksulluğun objektif ve üzerinde görüş birliğine varılan bir tanımı yoktur. Zira zenginlik ve yoksulluk temel olarak subjektif niteliktedir ve yoksulluk kavramı bir bütün olarak toplumun kabul edilebilir bir yaşam standardını neyin oluşturduğu konusundaki tercih ve beklentilerini yansıtmaktadır. Yaşamı sürdürmek için gerekli olan asgari gıda, barınak ve giyim miktarı içinde bulunan zamana ve topluma göre çok büyük değişiklikler göstermektedir. Günümüzde bile dünyanın büyük kısmı yoksulluk içinde yaşamını sürdürmekte, doğal afet ve iklim koşullarına bağlı olarak yaşanan kıtlık birçok ülkede çok sayıda insanı yetersiz beslenme ve açlık sorunu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Açlık ve yoksulluk sorunu sanayileşmiş ülkeler de dâhil olmak üzere dünyanın her tarafında önemli bir sorun olmaya devam etmektedir¹³³.

Yoksulluğun mutlak ve görelî olarak tanımlamalarının yapılması oldukça yaygın bir eğilimdir. “Mutlak yoksulluk”, bireyin geçimini sağlayabilmek için gereksinim duyduğu kaynaklardan yoksun kaldığı bir durumu ifade etmektedir. Mutlak yoksulluk minimum düzeyde de olsa yaşamı sürdürebilecek bir standarda göre tanımlanmaktadır. Bu standart asgari tüketim, refah ve gıda gereksinimine bağlı olarak tanımlanabilmektedir. “Görelî yoksulluk” ise, bireyin ya da grubun toplumun diğer üyelerine kıyasla sahip oldukları kaynakları diğer bir ifade ile onların görelî yaşam standardını göstermektedir. Bu iki yoksulluk tanımındaki temel fark yoksulluk çizgisinin belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır. Mutlak yoksullukta yoksulluk çizgisi bireylerin yaşamlarını sürdürebilmesi için minimum tüketim gereksinimlerinin belirlenmesiyle hesaplanırken, görelî yoksullukta en çok kullanılan yöntem medyan gelirin yarısı esas alınarak hesaplanmaktadır. Görelî yoksulluk daha çok toplumdaki gelir dağılımı farklılıkları üzerinde odaklanırken, mutlak yoksullukta uluslararası ölçekte karşılaştırma yapmak ön plandadır. Dünya Bankası'nın

---

¹³³ Coşkun Can AKTAN, İstiklal Yaşar VURAL, “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002, s. 1.

yoksulluk sınırını belirlemede kullandığı günde 1 veya 2 dolar yoksulluk sınırı bunun en açık örneğidir¹³⁴.

Yoksulluk farkı (poverty gap ratio), toplumdaki ortalama yoksulluk açığının yoksulluk çizgisine oranına eşittir. Yoksulluk farkı yoksulluk sınırı altında kalan kesimlerin yoksulluk sınırı üzerine çıkarılabilmesi için gerekli gelir transferi konusunda fikir vermektedir. Yoksulluk farkı, yoksulluk çizgisi altındaki kişilerin gelirlerindeki azalmanın diğer şartlar aynı kaldığında yoksulluk ölçütünü artırması gerektiğini dile getirmektedir. Zengin bireylerden yoksulluk çizgisinin altındaki bir bireye yapılacak transfer, diğer şartlar değişmediğinde yoksulluk farkını azaltmaktadır¹³⁵.

1.5.5. Açlık Sınırı

Açlık sınırı bir kişinin yeterince beslenmesi için alması gereken gıdaya karşılık gelen gelir düzeyi ile ölçülmektedir. Tıbben bir insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli kalori miktarı 2800–3000, ağır işlerde çalışan bireyler için ise 3200–3800 kalori olarak belirtilmektedir. Dünya Bankasının çalışmalarında bir insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli minimum kalori miktarı olarak bu sınırların altında 2400 k/cal besini almaya yetmeyen insanlar mutlak yoksul (absolute poverty) olarak tanımlanmaktadır. Mutlak yoksulluk hanehalkı ya da bireylerin biyolojik olarak kendilerini üretebilmeleri için gereksinim duydukları asgari gelir ve harcama düzeyidir.

TÜRK-İş Ankara'da yaşayan 4 kişilik bir işçi ailesinin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken asgari gıda tutarını veren çalışmalar yapmaktadır. Gıda harcamaları ile ilgili hesaplamalarda farklı yaş gruplarına göre bilimsel veriler çerçevesinde oluşturulan beslenme kalıbı esas alınmaktadır. Bir işçinin ailesi ile birlikte

¹³⁴ ARPACIOĞLU, YILDIRIM, a.g.e., s. 61

¹³⁵ Nazım ÖZTÜRK, Z. Gökalp GÖKTOLGA, "Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler", **Bütçe Dünyası Dergisi**, Sayı 34, 2010/2, s. 3.

fizyolojik gereksinimleri ile tutarlı dengeli beslenmesini sağlamak için gerekli olan kalori sayısı ve bunu karşılayacak besinlerin cins ve miktarı esas alınarak, çalışanların yoğun olarak alışveriş yaptıkları yerlerden fiyatlar derlenmekte ve yapılması gereken asgari düzeydeki gıda harcamalarına ulaşılmaktadır. Bu çalışma Aralık 1987'den bu yana düzenli olarak her ay yapılmaktadır¹³⁶. İnsan onuruna yaraşır düzeyde yaşamak için yalnızca gıda harcamaları değil, giyim, konut, ulaşım ve diğer zorunlu gereksinimlerin de dikkate alınması gerekmektedir.

Tablo 1.5. Dört Kişilik Ailenin Açlık ve Yoksulluk Sınırı (TL/Ay)

	Ekim 2011	Aralık 2011	Eylül 2012	Ekim 2012
Yetişkin Erkek Gıda Harcaması	252,48	259,17	261,15	264,55
Yetişkin Kadın Gıda Harcaması	212,07	218,48	219,20	221,88
15-19 Yaş Grubu Çocuk Gıda Harcaması	267,35	274,94	278,05	280,62
4-6 Yaş Grubu Çocuk Gıda Harcaması	181,39	187,80	190,74	190,95
Açlık Sınırı	913,29	940,39	949,14	958,01
Yoksulluk Sınırı	2.974,90	3.063,17	3.091,65	3.120,55

Kaynak: Türk-İş Haber Bülteni - 30 Ekim 2012, (Çevrimiçi) www.turkis.org.tr 17.11.2012.

1.6. Gelirin Yeniden Dağılımı

Toplumsal sınıflar ve bireyler arasındaki gelir uçurumu ve eşitsizliğine her çağda rastlanmasına karşın, gelir adaleti, gelir eşitsizliği ve yoksulluk sorunları sanayileşme ve kapitalist piyasa ile birlikte önem kazanır. Geleneksel pre-kapitalist ekonomilerin geçimi ve üretimin toprağa dayalı olması, yaratılan zenginliği sınırlamaktaydı. Geleneksel ekonomide, topraktan gelen zenginliği elinde bulunduranlar (iktisadi güç sahibi) ile siyasal gücü elinde bulunduranlar (siyasi güç sahibi) birbirinden ayrılmıyordu¹³⁷.

¹³⁶ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 119.

¹³⁷ Meryem KORAY, **Sosyal Politika**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2000, s. 183.

“Düzeltilme”

Zenginliğin belirli ellerde toplanması, gelir eşitsizliği esas olarak “ekonomi dışı zor”a dayalı idi. Geçimlik ekonomi bölüşüm sorununun ölçeğini küçültürken, topluluğun iç dayanışması da yoksulluk sorununu hafifletiyor ve bir tür yeniden dağıtım işlevi görüyordu. Karl Polanyi, “Geleneksel ve piyasa öncesi toplumların, geçim sınırında yaşayan toplulukların hiç birinde bireyin açlıktan öldüğü görülmez.” saptamasını yapmaktadır. Piyasa öncesi geleneksel toplumun topyekûn kendisi bir tehlikeyle karşı karşıya kalmadıkça, tek tek mensuplarını koruyup kolladığını ve bu durumun 16. Yüzyıl Avrupası’na kadar hemen hemen bütün toplum düzenleri için geçerli olduğunu yazmaktadır¹³⁸.

Ancak kapitalist piyasa, zenginlik yanında eşitsizlik yaratan karakteri ile geleneksel ekonomik yapılardan ayrılmaktadır. Bu noktada, piyasa düzeninin doğal işleyişi sonucunda oluşan gelirin ve onun bölüşüm sonuçlarının, belli kabuller ve bakış açıları ile yeniden dağıtım ihtiyacı doğmaktadır.

Gelirin ilk etaptaki dağılımı, devlet başta olmak üzere değişik müdahale kanalları ile değiştirilebilmektedir. Bireylerin üretime katılmasından dolayı alması gereken ilk gelir ile nihai geliri arasında fark yaratıcı her türlü işlem, gelirin yeniden dağılımına girer¹³⁹.

Bir ülkede bir yılda meydana getirilen mal ve hizmetlerin ekonomik birimler arasında paylaşılması sürecinde ilk olarak brüt gelir karşımıza çıkmaktadır. Ekonomi teorisi brüt gelire ilgilendir ve buna faktör gelirlerinin dağılımı ya da birincil dağılım adı verilmektedir. Birincil gelir dağılımı, belirli bir dönem süresince piyasada üretim faaliyetlerine katılarak ya da üretim için gerekli olan sermayeyi üretim sürecinde kullanarak elde edilen gelirin dağılımıdır. Bu süreçte işgücü emeklerinin karşılığı olarak gelir elde ederken üretim için gerekli olan sermayenin sahipleri de mülkiyet geliri elde ederler¹⁴⁰.

¹³⁸ Karl POLANYI, **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, Çeviren: Ayşe Buğra, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.231–232.

¹³⁹ Nejla OKUR, “Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Sosyal Devletin Geleceği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 46.

¹⁴⁰ SNA, System of National Accounts 2008, New York, 2009. s.131.

“Düzeltilme”

Gelirin oluşumundan sonra yapılan müdahalelerle “gelirin yeniden dağılımı” sağlanmaktadır. Kavram olarak gelirin yeniden dağılımı faktör gelirleriyle, harcanabilir gelirler arasındaki farklılığı belirlemektedir. Bu ise üretimden elde edilen faktör gelirlerine devletçe müdahale edilerek bu gelirlerin, bir kısmının vergi yoluyla alınması ve harcanabilir gelire dönüştürülmesidir¹⁴¹.

Bu nedenle ikincil dağılım büyük oranda devletin araya girerek sosyal ve etik nedenlerle birincil dağılımı düzenlemesi anlamına gelir. Devletin müdahalesi sonucu ortaya çıkan ikincil gelir dağılımının, birincil dağılıma göre daha eşitlikçi olması beklenir. Bu anlamda da devletin gelirleri daha eşitlikçi hale getirme çabaları gelirin yeniden dağılımı olarak ele alınmaktadır¹⁴². Devlet hem ekonomik hem de sosyal kalkınma amacıyla geliri yeniden dağıtmaktadır.

Yeniden gelir dağılımının amacı, ilk gelir dağılımının yarattığı dengesizlikleri giderecek eşit dağılım hedefine yaklaşmaktır. Yeniden gelir dağılımı, mikro ve makro seviyede olduğu kadar, yatay ve dikey olarak da incelenebilir. Dikey yeniden dağılım; farklı gelir grupları arasındaki gelir transferini ifade eder. Bir toplumdaki gelir dağılımı eşit olmayabilir. Önemli olan yeniden gelir dağıtıcı kanalların ilk gelir dağılımını ne yönde etkilediğidir. Faktörel gelir dağılımının sonuçları emek aleyhine olduğu halde, devlet veya diğer müesseseler bu olumsuz durumu giderici yönde çalışıyorsa mesele büyük ölçüde ortadan kalkmıştır¹⁴³.

Yeniden gelir dağıtıcı kanallar, özel ve kamu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aile, özel sigortalar, şans oyunları, her türlü sosyal yardım, hediye, miras ve ücret ekleri bu grupta yer alır. Dini sosyal yardımlar, bütün insanlık tarihi boyunca, en önemli geliri yeniden dağıtan özel kanallardır. Zekât, fitre ve sadaka kurumları İslam dininin, bu dine

---

¹⁴¹ SNA, a.g.e., s.157.

¹⁴² R, HEMMING, D.P. HEWITT ve G.A. MACKENZIE, “Kamu Harcamalarının Verimliliği”, **Kamu Harcamaları Rehberi**, Maliye Bakanlığı, Ankara, 1991, s. 119.

¹⁴³ Yusuf ALPER, “Servet, Ücret, İktisat Politikası” (Çevrimiçi)
<http://www.enfal.de/sosyalbilimler/g/006.htm>, 01.12.2012.

inananlar için getirdiği özel gelir transferi kanallarıdır¹⁴⁴.

Gelirin en önemli yeniden dağıtım yolu, kamu otoritesinin kullanılması ile ortaya çıkar: Devlet fiyat mekanizması gibi dolaylı bir yolla geliri yeniden dağıtabileceği gibi, vasıtalı ve vasıtasız vergileri kullanarak dolaysız şekilde de dağıtabilir. Bunlar arasında en sağlıklı olanı artan oranlı gelir vergisi yoluyla gelirin yeniden dağılımını sağlamaktır. Tehlikeye uğrayan fertleri oluşan zararlardan kurtarmaya yönelik olarak geliştirilen her türlü sosyal güvenlik kurumu da önemli gelir dağıtıcı mekanizmalardandır¹⁴⁵.

Gelir dağılımı hızlı ve dengeli iktisadi gelişmenin sürdürülmesi yanında, siyasi istikrarının da devamının sağlanması bakımından zorunludur. Özellikle gelir dağılımının daha bozuk olduğu geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde bu konu daha önemlidir. Çünkü gelir dağılımının bozuk olması, bir yandan iktisadi ve sosyal hayatı dağınık ve parçalı bir hale getirirken, diğer yandan da kalkınmanın belirli aşamasında talep yetersizliği oluşturur. Başlangıçta gelişmeye yol açan faktörler, belirli bir aşamadan sonra gelişmeyi engeller.

1.6.1. Gelirin Dikey Olarak Yeniden Dağılımı

Gelirin yeniden dağılımında; gelir transferi, yüksek gelir gruplarından düşük gelir gruplarına doğru gerçekleşiyorsa gelirin dikey olarak yeniden dağılımı söz konusudur. Yeniden dağılım gerçekleştikten sonra meydana gelen değişim, hanehalklarının vergi ve transfer öncesi gelirleri ile vergi ve transfer sonrası gelirleri karşılaştırılarak incelenebilir. Tüm toplum bazında brüt gelirden yapılan kesintiler ile net gelirden meydana gelen artışların toplamı sıfırdır¹⁴⁶. Ancak hanehalklarının gelirlerindeki farklılaşma ve marjinal fayda nedeniyle toplumun elde edeceği toplam fayda yeniden

¹⁴⁴ ALPER, a.g.e., s. 1-3.

¹⁴⁵ A.e., s. 1-3.

¹⁴⁶ M. ÇİFTLİKLİ, *Dünyada ve Türkiye’de Gelir Dağılımı*, Bakü, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayını, 1995, s. 21.

“Düzeltilme”

dağıtılan gelirin büyüklüğüne göre ve transferlerin yüksek gelir gruplarından düşük gelir gruplarına doğru olması şartıyla pozitifdir¹⁴⁷.

Gelirin dikey olarak yeniden dağılımında; vergiler, fiyat kontrolleri, sübvansiyonlar ve belirli mal ve hizmetlerin sunumu (eğitim, sağlık ve konut) gibi çeşitli müdahale yöntemleri vardır. Yeniden dağılımın bu biçimi özellikle vergi sistemi ve kamu harcamaları yoluyla gerçekleştirilir, ancak bunun dışında asgari ücret uygulaması ve düşük ücretle çalışanlara vergi indrimi gibi uygulamalar da gelirin dikey olarak yeniden dağılımını sağlamaktadır*.

Gelirin dikey olarak yeniden dağılımının toplumdaki gelir eşitsizliklerini azaltma gücü çok yüksek olup, etkileri de yaygındır. Ayrıca bu tip yeniden dağılım kesin sonuçlar ortaya koymaktadır. Gelirin dikey olarak yeniden dağılımının gerçekleşmesi için özellikle ülkenin vergi yapısının artan oranlı vergilere dayanması gereklidir¹⁴⁸.

1.6.2. Gelirin Yatay Olarak Yeniden Dağılımı

Gelirin yatay olarak yeniden dağılımı, aynı gelir düzeyindeki hanehalkları arasında meydana gelen gelir transferleri sonucunda gerçekleşir. Burada önemli olan eşit seviyede olanlara eşit muamele edilmesi gereğidir¹⁴⁹. Gelirin yatay olarak yeniden dağılımı aynı gelir düzeyindeki kişilere doğrudan doğruya parasal yardım yapılması (çocuk yardımı gibi) veya kişilerin gelir durumunu değiştiren vergi indirimleri yoluyla gerçekleştirilir¹⁵⁰. Gelirin yatay yeniden dağılımı özellikle sosyal güvenliğin tüm sigorta kollarında gerçekleşmektedir. Bu yeniden dağılım, çalışma çağındakilerden emeklilere,

¹⁴⁷ M. ÇİFTLİKLİ, a.g.e., s. 21.

* Makroekonomik para ve maliye politikalarına 2. Bölümde detaylı olarak yer verilecektir.

¹⁴⁸ S. TUNCER, **Gelirin Yeniden Dağılımı**, Yayın No. 23, İstanbul, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını, 1970, s. 35.

¹⁴⁹ R. PLOTNICK, "A Measure of Horizontal Inequity", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 63, No. 2, The MIT Press, 1981, p. 283.

¹⁵⁰ TUNCER, a.g.e., s. 33.

istihdamdakilerden işsizlere, sağlıklı olanlardan hastalara, çocuk sahibi olmayanlardan çocuk sahibi olanlara doğrudur. İlk bahsedilenler prim (veya vergi) öderken, sonrakiler hak sahibi olarak transferlerden yararlanmaktadır¹⁵¹.

Aynı gelir grubunda bulunan hanehalkları arasında bir yeniden dağılım gerçekleşse de hanehalklarının ihtiyaçları birbirinden farklı olduğu için yatay yeniden dağılım önemli neticeler doğurur. Örneğin, aynı gelir düzeyindeki iki aileden biri çocuk sahibi iken diğeri değilse ailelerin gelir düzeyleri aynı olmakla birlikte birinci ailenin ihtiyaçları daha fazladır. Yani yatay gelir dağılımında önemli olan gelir seviyesi değil ihtiyaçlardır. Yatay yeniden dağılım her ülkede belli bir düzeyde uygulanır. Bu tip yeniden dağılımın aile ve kişiler arasında gelir eşitsizliklerini azaltıcı etkileri bulunur¹⁵².

Gelir ve yardım sağlama programları, hanehalkına yapılan ayni ve nakdi yardımları içermektedir. Bunların başlıcaları aşağıda özetlenmiştir. Söz konusu programların tamamı gelirin ikincil olarak dağıtılmasında kullanılan uygulamalardır. Gelirin daha hakkaniyetli biçimde dağıtılması için kullanılırlar.

- Sosyal Güvenlik Programları
- İşsizlik Sigortası ve Tazminatı
- Refah Programları
- Maliyetin Altında Fiyatla Gıda ve Hizmet Tedariki

1.6.3. Yeniden Dağılım Politikalarının Önemi

Bir ülkede yaşayan insanların elde ettikleri gelirler arasında büyük farklılıkların olması önemli sosyal ve ekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, gelir

---

¹⁵¹ Y.R. ARABACI, "Gelirin Yeniden Dağılımında Bir Araç Olarak Sosyal Güvenlik", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Bursa, 2007, s. 18.

¹⁵² TUNCER, a.g.e., s. 35.

dağılımında adaletin olması; fırsat eşitliğini ve toplumsal refah düzeyinin artmasını sağlayarak ekonomik istikrarı ve sayılanların tümünü kapsayacak nitelikte sosyal barışı sağlar. Adil bir gelir dağılımının ortaya çıkaracağı bu sonuçlar, gelir eşitsizliğini gidermek üzere uygulanacak politikaların da gerekçeleri sayılabilir.

Yeniden dağılımın en önemli amacı piyasada gerçekleşen gelir dağılımını değiştirmektir. Piyasa sisteminin ürettiği sonuç, gelirin marjinal faydasını azalttığı, gelir eşitsizliklerine ve yoksulluğa sebep olduğu için, hem ekonomik hem de sosyal sebeplerden dolayı onaylanamaz¹⁵³.

Piyasada gerçekleşen dağılımda tüm bireyler ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli gelir elde edemeyebilir. Kişilerin yaşamlarının farklı dönemlerindeki gelir ihtiyaçları değişir; bazı dönemler, fertlerin veya ailelerin gelir ihtiyacı artar. Piyasadaki dağılım bunu göz önünde bulundurmaz. Örneğin, çalışmak isteyip de iş bulamayan kişiler, özürülüler, yaşlılar, maluller emek piyasasına dâhil olmadığı için milli gelirden herhangi bir pay alamaz. Toplumda bazı kesimlerin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar gelir elde edememeleri kamu vicdanını rahatsız eder. Devlet bu durumda bu kesimlerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik mekanizmalar geliştirir. Eğer bu mekanizmalar yeteri kadar iyi işlemezse, toplumda kendi kusurundan kaynaklanmayan sebeplerle yoksulluğa düşen kesimlerin içinde buldukları hoşnutsuzluktan dolayı ortaya koyacakları tepkiler toplumsal barışı tehdit edecektir.

Gelir dağılımında hanehalkları arasında çok büyük farklar bulunmamasının faydalarını; fırsat eşitliğinin sağlanması, toplumsal refahın artırılması, ekonomik istikrarın ve sosyal barışın sağlanması olarak dört başlıkta özetlenmektedir¹⁵⁴.

- *Fırsat eşitliği*, yarıya eşit şartlarda başlama anlamına gelir. Gelir dağılımındaki adaletin en büyük etkilerinden birisi, herkese başlangıçta eşit şartları

¹⁵³ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 68–69.

¹⁵⁴ İsmail TÜRK, **Maliye Politikası**, 16. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2004, s. 322.

sağlayabilmesidir. Bu durum, yetenek ve kapasiteyle ilgili olmayan, başlangıçtaki eşitsizliklerin olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılmasıyla sağlanabilir. Miras ve servet unsuru bir yana bırakılırsa; insanların, zekâ seviyesi veya kişisel beceri ve kapasitesi eşitse yaşayacağı hayat standartları ve geliri de eşit olmalıdır.

Bu nedenle, kamunun, sosyal ve ekonomik dengesizliklere neden olan, başlangıç koşullarının denkleğini sağlamak anlamında, fırsat eşitsizliklerini gidermek üzere politika uygulaması sosyal devlet anlayışının bir gereğidir.

- *Toplumsal refah*, gelir dağılımında adaletle paralel olarak artar. Elde edilen son birim gelirin marjinal faydası zenginlik arttıkça azalmaktadır. Bir kişinin geliri ne kadar artarsa, o kişinin gelirinin son birimine atfettiği değer o derece azalır. Bu sebeple, yüksek gelirlili hanehalklarından düşük gelirlilere yapılacak her transferin sosyal maliyeti düşük, ancak meydana getirdiği sosyal fayda yüksek olacak ve bu durum, toplumun toplam refahını artıracaktır. Çünkü yapılan transferin marjinal maliyeti küçük, yaratacağı marjinal faydası ise büyüktür¹⁵⁵. Bu da ancak, devletin gelirlerini artan oranla üst gelir gruplarından elde etmesi ve yaptığı transferlerin de alt gelir gruplarına gitmesi ile gerçekleşecektir.

- *Ekonomik istikrar* ortamının oluşması ve sürdürülebilirliği gelir dağılımındaki adalet ile yakından ilgilidir. Adil gelir dağılımı, gelişmiş ekonomilerde zaman zaman karşılaşılan ve tasarruf-yatırım dengesini tasarruf lehine bozan ve ekonomiyi istikrardan uzaklaştıran durumların meydana gelmesine imkân vermez. Alt gelir gruplarının marjinal tüketim eğilimleri üst gelir gruplarından yüksektir. Harcama gelirin bir fonksiyonu olduğundan adil gelir dağılımı sonunda, ekonomide efektif talep düzeyi yükselir ve efektif talep düzeyinin düşüklüğünden doğan krizler engellenir.

---

¹⁵⁵ S. SHAVELL, *Foundations of Economic Analysis of Law*, USA, Harvard University Press, 2004, p. 648–649.

“Düzeltilme”

Ekonomilerde ortaya çıkabilecek durgunluğa engel olabilmek için, piyasa ekonomisinde oluşan kişisel gelir dağılımının tüketim eğilimi düşük gelir gruplarından tüketim eğilimi yüksek gelir gruplarına yeniden dağıtılması gerekir. Bunun sonucu olarak tasarruf eğilimi düşer, fiyat istikrarı korunur ve tam istihdam gerçekleşir.

- *Sosyal barışı sağlama*, ancak adil bir gelir dağılımı ile mümkündür. Toplumsal dengesizliklerin en önemli nedenlerinden birisi, sosyal gruplar arasındaki gelir dağılımında meydana gelen eşitsizliklerdir. Gelir dağılımı ne derece adil olursa veya gelirler arasındaki eşitsizlik ne kadar az olursa kişiler arasındaki sosyal refah farkları da doğru orantılı olarak azalır ve toplumsal refah düzeyi yükselir. Adil gelir dağılımının ekonomik güç birikimlerini önlemek, rantiyeye sınıfının büyümesine imkan vermemek gibi sosyal bakımdan faydalı yönleri vardır. Gelir bölüşümünün adaletsiz olduğu bir ülkede toplumsal huzursuzluğun olması kaçınılmazdır¹⁵⁶. Adil gelir dağılımı toplumda refah, ekonomik güç ve politik güç dengesi kurduğu ve çalışmadan yaşayan bir sosyal tabakanın oluşmasına meydan vermediği için sosyal barışı sağlayıcıdır.

1.6.4. Yeniden Dağılım İhtiyacı ve Kamu Müdahalesinin Ortaya Çıkışı

“Bırakınız yapsınlar” yaklaşımının iki dünya savaşı ve 1929 büyük bunalımı ile birlikte çökmesi, devletin ekonomiye müdahale etmesine ve böylece tam istihdam ile yeniden dağılımı sağlamasına yönelik görüşlere güç kazandırdı. Kapitalist ekonominin devlet tarafından düzenlenmesini esas alan Keynes, 1929 iktisadi bunalımının yeniden ortaya çıkışını engelleyecek makroekonomik araçlar üretti ve devletin ekonomiyi soğutmak ve ısıtmak için harcamaları artırıp, azaltması gerektiğini savundu¹⁵⁷.

¹⁵⁶ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 2.

¹⁵⁷ Ronaldo MUNCK, **Emeğin Yeni Dünyası**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s. 41.

“Düzeltilme”

Keynes, tam istihdamın kendi kendini düzenleyen bir mekanizma tarafından sağlanabileceği düşüncesini reddederek, hükümetin geleneksel işlevlerinin büyük ölçüde genişletilmesini savunmaktaydı¹⁵⁸. Keynes'in devletin rolüne ilişkin ortaya koyduğu fikirlerin hayata geçmesi ancak 2. Dünya Savaşından sonra gerçekleşti.

Piyananın dizginlenmesi ve toplumsal denetim altına alınmasına vurgu yapan Polanyi, piyasa ve onu sınırlamaya yönelik karşıt hareketleri "*modern toplum dinamiklerinin çift yönlü hareketi*" olarak nitelendiriyordu. "*Bir yüzyıl boyunca modern toplumun dinamikleri çift yönlü bir hareket tarafından yönetildi: Piyasa sürekli genişledi, ama bu genişleme hareketi ona belirli yönlerde gem vuran bir karşı hareketi beraberinde getirdi.*"¹⁵⁹ Polanyi, "*çift yönlü hareketi*" iki düzenleyici ilkenin mücadelesi olarak tanımladı. Birinci düzenleyici ilke ekonomik liberalizm (*laissez-faire*) idi ve kendi kurallarına göre işleyen bir piyananın kurulması amacına yönelmişti. İkinci ilke ise piyananın kendi kurallarına göre işleyişinden ve yıkıcı etkilerinden zarar görenlerin korunmasını amaçlayan sosyal koruma ilkesiydi. "*Sosyal koruma ilkesi*" koruyucu yasal önlemler, ekonomik liberalizmi kısıtlayıcı örgütler ve çeşitli müdahale araçlarını kullanıyordu¹⁶⁰.

Gelirin yeniden paylaşımı için kamu otoritesi tarafından yapılan düzenlemeler bu çerçevededir. Polanyi, sosyal korumanın temel amacının, insan emeği ile ilgili arz-talep yasalarına müdahale etmek ve insan emeğini piyananın yörüngesinden çıkarmak olduğuna inanır¹⁶¹.

1.6.5. Kamu Müdahalesine Yönelik Eleştiriler

Piyanaya müdahale edilmesine ve onun düzenlenmesine karşı çıkan görüşler klasik

¹⁵⁸ Michael STEWART, "Keynesçi İktisat Öğretisi", **Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler**, Der Yayınları, Kemali Saybaşı, İstanbul, Bağlam, 1993. s.52.

¹⁵⁹ POLANYI, **a.g.e.**, s.136.

¹⁶⁰ **A.e.**, s. 194.

¹⁶¹ **A.e.**, s. 186.

"Düzeltilme"

iktisatçılarla sınırlı değildir. Laissez-faire'in iki savaş arasında yaşadığı büyük çöküşten sonra 20. yüzyılın ikinci yarısında da benzer yaklaşımlar bu kez yeni liberaller tarafından savunulmuştur. Piyasanın iki savaş arasında yaşadığı büyük çöküşe rağmen "bırakınız yapsınlar" yaklaşımı gücünü korumuştur. Liberalizmin 20. yüzyıldaki temsilcisi olan Frederick Von Hayek, 1944'te yazdığı "The Road to Serfdom, (Köleliğe Giden Yol)" kitabında her türlü devlet müdahalesine karşı çıkmış ve piyasayı düzenlemeye yönelik müdahaleleri köleliğe doğru gidiş olarak nitelemiştir¹⁶². Görüşlerinin hayata geçmesi 1980'li yılları bulan Hayek, savaşın hemen ardından başlayarak devletin sosyal ödevlerine şiddetle karşı çıkmıştır. Hayek, devletin işlevini ve müdahalesini sadece rekabetin daha iyi işlenmesini sağlayacak bir hukuk düzeni kurmak olarak tanımlamış ve sosyal korumacı düzenlemeleri reddetmiştir. Piyasaya dayalı ekonomik düzende sosyal adalete yer olmadığını ve kavramın boş olduğunu; sosyal adalet adına bir otorite tarafından piyasaya getirilecek yükümlülüklerin varlığı durumunda, piyasayı korumanın mümkün olmadığını öne sürmüştür. Sosyal adaletin ancak bir komuta ekonomisinde ya da merkezi olarak yönetilen bir ekonomide mümkün olduğunu ileri sürmüştür¹⁶³. Hayek, Keynesyen makroekonomik politikalar ve açık finansman dâhil, piyasaya müdahalenin her türüne düşmanca bir tutum takınmıştır. Görüşün temeli ekonomik planlamanın bireysel özgürlükle tamamen uyumsuz olduğu inancına dayalıdır¹⁶⁴.

Devletin sosyal düzenleyici rolüne karşı bir başka kökten piyasacı eleştiri ise, Milton Friedman'dan gelmiştir. Friedman, devletin rolünü; sadece piyasanın işleyişi için yasal çerçeveyi sağlamak ve hakem olmak şeklinde tanımlayarak, aralarında sosyal sigorta programları, kamunun toplu konut yapımı gibi önlemler de olmak üzere devletin sosyal harcamalarına karşı çıkmaktadır. Friedman, sendikaların işgücü tekeli yaratarak piyasanın etkinliğini ve istihdamı azalttığını ve genel olarak çalışanların gelirlerini daha

---

¹⁶² Frederick A. Von HAYEK, **The Road to Serfdom**, London, Routledge, 2001, p. 4.

¹⁶³ Friedrich A. Von HAYEK, "Law Legislation and Liberty", **The Mirage of Social Justice**, Volume 2, Chicago, The University of Chicago Press, 1976, p. 67–69.

¹⁶⁴ Kari Polanyi LEVITT, "The Great Transformation from 1920 to 1990", **Karl Polanyi in Vienna-The Contemporary Significance of The Great Transformation**, Ed: Kenneth McRobbie, Kari Polanyi Levitt, London, Black Rose Books, 2000, p. 3.

da eşitsiz hale getirdiğini iddia etmektedir¹⁶⁵.

Liberalizm, bireylerin yasa önünde eşitliği esasına dayalıdır ve bireylerin sosyal-iktisadi farklılıklarını dikkate almaz. Hatta yasa önünde eşitlik ilkesi ile insanlar arasında maddi anlamda eşitlik yaratmaya yönelik siyasal müdahaleler arasında tam bir zıtlık olduğu vurgulanır. Hayek, yasa önünde eşitlik ilkesinin, iktisadi eşitsizlik yarattığını kabul etmekte ancak bunun insanları mağdur eden bir eşitsizlik olmadığını savunmaktadır¹⁶⁶. Liberal yaklaşım; eşitlikle özgürlük arasında keskin bir çelişki olduğunu ve ikisi arasında bir seçim yapılması gerektiğini savunur¹⁶⁷.

Gelirin yeniden dağıtılması yoluyla, gelir eşitsizliğinin azaltılması sorunu aslında piyasanın dizginlenmesi sorunudur. Liberalizm, eşitsizliğin büyümenin itici gücü olduğunu; büyümenin de yoksulluğun kökünü kazımak için en iyi yol olduğunu savunur¹⁶⁸. Oysa dünyanın en zengin ekonomisi olan ABD dünya gelir dağılımı sıralamasında 75. sıradadır¹⁶⁹ ve nüfusunun yüzde 17'si yoksulluk sınırının altındadır¹⁷⁰.

---

¹⁶⁵ Milton FRIEDMAN, **Kapitalizm ve Özgürlük**, Çeviren: Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu, İstanbul, Altın Kitaplar, 1988, ss 47–68 ve 203–204.

¹⁶⁶ HAYEK, “Law Legislation and Liberty”, s.82.

¹⁶⁷ FRIEDMAN, **a.g.e.**, s.315.

¹⁶⁸ Rudiger DORNBUSCH, “Görülmemiş Bir Refah Yüzyılı”, **Kapitalizm ve Küresel Rafah, Kapitalizm Kendini Savunuyor**, (Ed. Ian Vasquez), Çeviren: Metin Toprak, Ankara, Liberte, 2003, s. 105–106.

¹⁶⁹ UNDP, Human Development Report (HDR) 2004, (çevrimdışı), <http://hdr.undp.org/reports/global/2004>, 5 Eylül 2010.

¹⁷⁰ Jeremy RIFKIN, **The European Dream**, Cambridge, Polity Press, 2004, p. 40.

2. BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ: TEORİLER, EŞİTSİZLİĞİN ÖLÇÜLMESİ ve ÇÖZÜMLEMESİ, İKTİSAT POLİTİKASI UYGULAMALARI

2. BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ: TEORİLER, EŞİTSİZLİĞİN ÖLÇÜLMESİ ve ÇÖZÜMLEMESİ İKTİSAT POLİTİKASI UYGULAMALARI

Her toplumda kısa dönemli ekonomik amaç; sınırlı kaynaklar ile ulaşabileceği en yüksek refah düzeyini sağlamaktır. Firmalar, hanehalkları, devlet, yabancı ekonomiler gibi ekonomik faktörlerin tüketim, harcama, yatırım, üretim v.b. alanlarda aldıkları ve sürekli değişkenlik gösteren kararları, iktisadi kaynakların bir bölümünün atıl kalmasına ya da etkin olarak kullanılamamasına yol açabilir. Ekonomik faktörlerin davranış değişiklikleri ve/veya dış şokların sonucu olarak milli gelir dalgalanabilir.

Bu gibi sonuçlar, iktisat kuramlarının büyük bir bölümünün, makro ve mikro düzeyde mevcut kaynakların tam ve etkin biçimde kullanılmasını sağlayacak kurumsal düzeni (etkin piyasa ekonomisi) ve iktisadi politika ilkelerini (makroekonomik istikrar) belirlemeye yönelmesine neden olmuştur. Tam ve etkin biçimde kullanım, üretimi ve dolayısıyla maddi refahın artışı sağlayacaktır.

Maddi refahın imkânların elverdiği ölçüde düzenli olarak artırılması, öncelikle sürdürülebilir en yüksek ekonomik büyümenin ya da kalkınmanın gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bu nedenle de büyüme konusunun iktisat teorisi içerisinde önemli bir yeri vardır. Tüm bu çalışmalar pastanın büyütülmesine yönelik çabaları ifade etmektedir. Öte yandan pastanın ne şekilde paylaşıldığı, teknik ifade ile gelir dağılımı eşitsizliğinin düzeyi, toplam refahın düzeyi kadar önemli bir sorundur.

Gelir dağılımı kısa, orta ve uzun dönemde, ekonomik konjonktür, büyüme, yapısal ve kurumsal değişimler ile karşılıklı ilişki içindedir. Çoğunlukla piyasalar, kısmen de piyasa dışı mekanizmalar, belirli bir zaman aralığında emek, sermaye, toprak gibi üretim faktörlerinin kullanım miktarları ve fiyatları ve bu faktörlerin sahipliğinin bireyler arasındaki dağılımına bağlı olarak, söz konusu zaman aralığında gerçekleşen toplam üretimi, hanehalkları/bireyler arasında dağıtır. Dağılım sonuçlarının belirlenmesinde çok sayıda metod kullanılabilir. Sonuçların doğruluğu açısından kullanılan yöntem kadar, verilerin gerçekliği de büyük önem taşımaktadır¹⁷¹.

Ekonomi ve sosyal politika yazınında “gelir dağılımı” (*income distribution*) kavramı yanında, artan bir biçimde “gelir eşitsizliği” (*income inequality*) kavramı kullanılmaktadır. “Gelir dağılımı” daha yansız bir anlam taşırken, “gelir eşitsizliği” kavramı gelir dağılımının eşitsiz, adaletsiz yanına vurgu yapmaktadır. Ülkemizde özellikle resmi istatistiklerde daha çok “gelir dağılımı” kavramı tercih edilmekle birlikte “gelir eşitsizliği” kavramının kullanımında da bir artış gözlenmektedir¹⁷².

Gelir eşitsizliğinin boyutlarının saptanması ve konudaki karşılaştırmalar çeşitli metodolojik sorunları beraberinde getirmektedir. Eşitsizliğin hangi düzlemde ve hangi yöntemle ölçüleceği bu sorunların başta gelenidir.

Gelir eşitsizliğinin saptanmasında iki temel eşitsizlik türü kullanılmaktadır. Fonksiyonel ya da sınıfsal gelir eşitsizliği, gelirin sosyo-ekonomik gruplar, sosyal sınıflar arasındaki dağılımını gösterir. Bu dağılım, üretim süreci sonucunda ortaya çıkan gelirin, üretim sürecine katılan faktörler (emek, sermaye, toprak, girişim) arasındaki bölüşümünü ifade eder. Emek dışı gelirler; kâr, faiz, kira gelirleri gibi alt gruplara ayrılabilen gibi, emek gelirleri de ücret, maaş veya yevmiye gibi alt gruplara ayrılabilir. Gelirin sınıfsal dağılımı kendi içinde de bireysel bir eşitsizlik gösterir. Örneğin emek gelirleri kendi içinde,

---

¹⁷¹ TUSIAD, **Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, s. 17.

¹⁷² Aziz ÇELİK, “AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 2004, Sayı: 3 s. 59.

(kalifiye-kalifiye olmayan işçi, sendikali-sendikasız işçi, beyaz yakalı-mavi yakalı işçi gelirleri) bireysel olarak önemli ölçüde farklılık gösterebilmektedir.

Kişisel gelir eşitsizliği, gelirin bireyler ya da haneler arasındaki dağılımını ve eşitsizliğini ele alır. Bu dağılımda kişilerin gelir düzeyleri onların sosyal/sınıfsal durumlarından bağımsız olarak ele alınır. Kişisel gelir dağılımında bireyler ya da haneler elde ettikleri gelirlerinin büyüklüğüne göre sıralanır ve bu yolla gelir eşitsizliği ölçülür. Bu yöntem ile hane halkları çeşitli dilimlere bölünerek gelir eşitsizliğinin düzeyi saptanır.

Ayrıca bireysel dağılımın kendi içinde, gelirin sosyoekonomik gruplara, mesleklere, sektörlerle, bölgelere, eğitim durumlarına göre sınıflandırılması da yapılabilir. Bireysel gelir eşitsizliği araştırmaları, sınıfsal gelir eşitsizliğine ilişkin sonuçlar da vermektedir. Çünkü bu araştırmalarda hanelerin sosyal-sınıfsal durumu da saptanabilir. Bireysel gelir eşitsizliğinin ölçülmesinde yaygın olarak Gini katsayısı kullanılmaktadır.

Günümüzde bireysel gelir eşitsizliğinin esas yöntem olarak öne çıktığı ileri sürülse de gelirin sınıfsal dağılımındaki eşitsizlik ve sosyal dinamiklerin belirleyici rolü varlığını sürdürmektedir. Sınıfsal, sosyal içeriği olmayan bireysel dağılım araştırmaları “kimlerin, neden gelirden daha az pay aldığı” sorusunun yanıtını vermeyecektir. Fonksiyonel gelir eşitsizliği makro düzeyde bir sorun iken, bireysel gelir eşitsizliği mikro düzeyde (hanehalkı) bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölüşüm ilişkilerini toplumsal sınıflarla ilgili kavramsal bir çerçeve kullanmadan çözümlenmesi olanaksızdır¹⁷³.

2.1. Gelir Dağılımında Eşitsizliğin Oluşumu

Çeşitli sosyal sınıfların yaşam koşulları ve hayat standartları arasındaki fark, eşitsizlik olarak tanımlanabilir. Gelir eşitsizliği ise belirli bir orandaki nüfus diliminin milli gelirden aldığı pay ile aynı orandaki bir başka nüfus diliminin milli gelirden aldığı pay arasındaki

---

¹⁷³ ÇELİK, a.g.e., s. 60.

“Düzeltilme”

farklılığı gösterir¹⁷⁴. Eşitsizlik, bir nüfusu oluşturan bireyler arasındaki gelir farklılıklarının sayısal bir gösterimini ifade eden ve karşılaştırma amacıyla kullanılan bir ölçüdür¹⁷⁵.

Gelirin gruplar veya fertler arası eşit dağılımı tercih edilen bir durum olmakla birlikte, çeşitli faktörlerden dolayı söz konusu eşitlik gerçekleşmeyebilir. Bireysel yetenek farklılıkları, stokastik faktörler olarak adlandırılan ve önceden öngörülmeven veya kontrol edilemeyen doğal felaketler, savaşlar veya keşifler gibi faktörler, bireysel tercih farklılıkları, beşeri sermaye farklılıkları, eğitim eşitsizlikleri, miras ve yaş gibi faktörler gelirin hakkaniyetsiz dağılmasına neden olabilir. Bu faktörleri açıklayan teoriler aşağıda daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Zaman sürecinde nihai gelir dağılımını etkileyen ana faktörler aşağıdaki şekilde sıralanabilir¹⁷⁶;

- Ekonomik konjonktür
- Üretim faktörlerinin dağılımı
- Üretim faktörlerinin nispi fiyatlarında meydana gelen değişimler
- Devletin vergi ve transfer politikaları

Kişisel gelir dağılımı eşitsizliğinin başlıca nedenleri aşağıda yer almaktadır;

- Kabiliyet Farklılıkları
- Çalışma Yoğunluğundaki Farklılıklar
- Risk Üstlenimi
- İşin Gereği Olarak Ücret Farklılıkları
- Okul ve Diğer Tür Eğitimler
- İş Deneyimi
- Miras Yoluyla Servet İntikali
- Piyasalardaki Rekabet Koşulları

---

¹⁷⁴ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 24.

¹⁷⁵ F.A. COWELL, **Measuring Inequality**, Second Edition, Prentice Hall, New York, 1995, p. 7.

¹⁷⁶ TUSIAD, **Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, s. 16.

- Bölgelerarası ve Yörelere arası Gelişmişlik Farkları
- Şans Faktörü
- Ekonomik Ayırım: İşgücü piyasasında ayrımcılığın değişik tanımları vardır. İşgücü piyasasında eşit verimliliğe sahip bireylerin eşit olmayan davranışlara maruz kaldığı durum ayrımcılık olarak tanımlanır. Üretime ayrı katkıyı yapmalarına karşın, eşdeğer nitelikteki üretim faktörlerine farklı ödeme yapıldığı durumlar olabilmektedir.

Ayrımcılık, aynı iş için farklı ödeme şeklinde görüleceği gibi, eşit verimliliğe sahip bireylerin farklı ücret düzeyine karşı gelen farklı işlere sahip olmaları şeklinde de ortaya çıkabilir¹⁷⁷.

Ekonomik ayırımın başlıca nedenleri şunlardır:

1) İşverenler Tarafından Yapılan Ayırım: İşe alım sürecinde oluşan pazarlık imkânları, eşdeğer nitelikteki iki çalışana farklı ücret verilmesi sonucunu doğurabilir. Örneğin, aynı işi yapan iki çalışandan biri işten ayrılabilir. Bu iş için acil olarak, işi aynı derecede bilen bir çalışan alınması için bazı durumlarda daha yüksek ücret verildiği durumlar oluşabilir.

2) Karşı Cins Çalışanlar Tarafından Yapılan Ayırım: İş hayatı içerisinde cinsiyet ayrımı yapıldığı durumlarda oluşur. Örneğin çalışan, sadece cinsiyeti nedeniyle diğer çalışma arkadaşlarından daha düşük gelir elde ediyorsa, bu ayrıma girer. Bu gibi durumlarda genelde klişeleşmiş bir önyargı bulunur. Bu bilgiden dolayı da çalışan performansı ile orantılı gelir elde edememektedir. Bazı durumlarda da işler “kadın işi” ya da “erkek işi” olarak ayrıştırılır. Bu durum da iş ayrımcılığı olarak nitelendirilebilir¹⁷⁸.

¹⁷⁷ Kuvvet LORDOĞLU, Nurcan ÖZKAPLAN, **Çalışma İktisadı**, Düzeltilmiş 2. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2005, s. 221–222.

¹⁷⁸ A.e., s.221-222.

3) İçerdekiler- Dışardakiler Ayırımı: Söz konusu teorinin dayanağı olan içerdekilerin korunma altında olması varsayımı doğal bir ayırım oluşturur.

4) İstatistiksel Ayırım: İşverenler işçiyi işe almaya karar verirken, yararlandığı enformasyonun çeşidi ve kalitesi önemlidir. Genelde işçinin potansiyel verimi alınan bilgilere göre tahmin edilir. Gerçek potansiyelin tespiti pek mümkün değildir. Bu noktada işverenin subjektif değerlendirmeleri sonucu işe alım kararı vermesi de ayrımcılık olarak değerlendirilebilir¹⁷⁹.

Gelirin adaletsiz dağılımı çeşitli sosyal ve ekonomik sorunları da beraberinde getirir¹⁸⁰:

- i. *Gelir dağılımındaki adaletsizlik ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler.* Son zamanlarda geliştirilen ekonometrik yöntemler, daha güvenilir bir şekilde toplanan veriler ve gelişmiş bilgisayarlar ile yapılan araştırmalar, çeşitli nüfus grupları arasındaki gelir farklılıklarının; yatırım eğilimleri, politik istikrarsızlık ve sosyal barış üzerinde yarattığı olumsuzluklardan dolayı ekonomik büyümenin gerçekleşmesine engel olduğu yönünde bulgular sunmuştur.
- ii. *Hanehalkları arasındaki önemli gelir farklılıkları, yiyecek, giyecek ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve eğitim ile sağlık hizmetlerinden yararlanamayan fertlerin toplam nüfus içindeki oranını yükseltir.*
- iii. *Gelirin hakkaniyetsiz dağılımı suç işleme oranını yükseltir.* Elde ettiği gelirin diğer fertlerin gelirine göre düşük olduğunu düşünen kişi toplum tarafından mağdur bırakıldığını düşünebilir. Bu düşüncedeki kişi, gayri meşru yollardan ekonomik olarak daha iyi durumda olan insanlara ulaşmaya çalışabilir.
- iv. *Gelir dağılımında hakkaniyetsizliğin var olduğu bir ortamda ekonomik büyümeyi hedefleyen politikaların uygulanması gelir dağılımını daha da bozar.* Böyle bir ortamda verilen teşvik ve kredilerden nüfuz sahibi yüksek gelir mensuplarının daha çok yararlanması, uygulanan politikaların

¹⁷⁹ LORDOĞLU, ÖZKAPLAN, a.g.e., s. 245–247.

¹⁸⁰ SARI, a.g.e., s. 1.

getirisinden yine üst gelir grubuna mensup fertlerin yararlanması sonucu doğabilir.

- v. *Gelir farklılıklarının oldukça yüksek olması, toplumun gelir farklılıkları için gösterdiği tahammül sınırını aşağı doğru çeker.*
- vi. *Yeterince beslenemeyen ve sağlıksız koşullarda yaşayan hanehalklarının oransal olarak yüksek olması çocuk ölümlerinin artmasına neden olur.*
- vii. *Düşük gelir gruplarında yaşayan insanların içinde buldukları olumsuz ekonomik ve sosyal çevre koşullarının, bu koşullarda doğup büyüyen çocukların zihinsel ve fiziksel gelişimi üzerinde yarattığı olumsuzluklardan dolayı, devletçe uygulanan eşit eğitim uygulaması eğitim eşitsizliği ile sonuçlanır. Buradaki eşitsizlik, eğitim olanaklarından eşitsiz bir şekilde faydalanma değil, aynı eğitim kurumunda ve hatta aynı sınıfta, fertlerin farklı ekonomik ve sosyal geçmişleri nedeniyle, benzer eğitim olanaklarından yararlanmada farklılık göstermesi olarak düşünülmelidir.*
- viii. *Gelir farklılıkları ile beraber yüksek suç oranı, eğitimsizlik, güvensizlik, umutsuzluk ve istikrarsızlık gibi faktörler toplumsallık güdüsünü yok eder.*

2.2. Gelir Dağılımının Ölçülmesi ve Eşitsizliğin Tespiti İçin Kullanılan Endeks ve Yöntemler

Kişisel gelir dağılımları, çeşitli gelir büyüklüklerine veya gelir dilimlerine düşen birey, aile veya tüketici birimi sayılarını gösteren frekans dağılımlarıdır. Literatürde kişisel gelir dağılımını ölçmek için kullanılan çok sayıda ölçü vardır. Gelir dağılımı serilerinde, değişkenliğin (dağılımın) fazla olması eşitsizliğin de fazla olduğunu gösterir. Çünkü bu değişkenliği gelir grupları arasındaki gelir farklılıklarının fazlalığı yaratır. Gelir dağılımı araştırmalarında değişkenlik için en çok standart sapma, görelî ortalama sapma, varyans, logaritmik varyans, değişim aralığı ve değişim katsayısı ölçüleri kullanılır. Aşağıda Değişim Aralığı, Aralık Ölçüsü, Görelî Ortalama Sapma, Standart Sapma, Varyans, Logaritmik Varyans, Değişim Katsayısı, Gini Oranı, Yüzde Payları, Lorenz

Eğrisi, Pareto Katsayısı ve Atkinson Eşitsizlik Ölçüsü gibi temel ölçüm yöntemleri hakkında bilgi verilecektir¹⁸¹.

Gelir dağılımı eşitsizliği ölçütleri Pozitif ve Normatif olmak üzere kabaca iki kategori altında değerlendirilebilir¹⁸².

Gelir dağılımı statik ölçütler kullanılarak grafiksel olarak gösterilebilir. Bunların dışında Yüzde Paylar Analizi ve Pareto Katsayısı da vardır. Eşitsizlik ölçütlerinin aşağıda yer alan belirli koşulları yerine getirmesi beklenir¹⁸³:

- i. Pigou-Dalton transfer İlkesi: Yoksul bir kişiden zengin bir kişiye yapılan bir gelir transferi eşitsizlikte bir artışa yol açmamalıdır ya da en azından bir azalma meydana getirmemelidir ve zenginden yoksula yapılan bir gelir transferi eşitsizlikte bir azalmaya yol açmamalıdır.
- ii. Gelir ölçeğinden bağımsız olma ilkesi: Eşitsizlik ölçütü aynı tarzdaki oransal değişikliklerden etkilenmemelidir: herkesin gelirinde aynı oranda bir değişiklik varsa (örneğin, devalüasyon söz konusu ise) eşitsizlik değişmemelidir.
- iii. Nüfus ilkesi: Eşitsizlik ölçütleri nüfus artışı karşısında değişmemelidir: iki benzer dağılımın birleştirilmesi eşitsizliği değiştirmemelidir.
- iv. Simetri ilkesi: Eşitsizlik ölçütleri bireylerin gelirlerinin dışındaki özelliklere karşı duyarlı olmalıdır.
- v. Ayırıştırma ilkesi: Dağılımı oluşturan alt-gruplardaki eşitsizliklerdeki değişiklikler dağılımın geneline de aynı yönde yansımalıdır. Alt-gruplarda eşitsizlik artıyorsa

---

¹⁸¹ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 24.

¹⁸² Amartya SEN, **On Economic Inequality**, Enlarged edition with a substantial annexe 'On Economic Inequality after a Quarter Century', Oxford, Clarendon Press, 1997, p. 2.

¹⁸³ Coşkun Can AKTAN, İstiklal Yaşar VURAL, "Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002, s. 13.

eşitsizlik genelde de artmalıdır.

Gelir eşitsizliği araştırmalarında önemli sorunlardan bir diğeri de verilerin karşılaştırılmasında yaşanan zorluklardır. Araştırmalarda kullanılan farklı yöntemler, araştırma ölçeğinin farklılığı, ülkeler arası farklılıklar, düzenli veri serilerinin bulunamayışı, gelir eşitsizliğine ilişkin verilerin karşılaştırılmasında dikkatli olmayı gerektirmektedir. Örneğın; harcama yoluyla elde edilen Gini katsayısı ile gelir yoluyla elde edilen Gini katsayısı farklı olabilmekte ve yine Milli Gelir hesabına dayalı gelir eşitsizliği verileri ile anket temelli gelir eşitsizliği verileri oldukça farklı sonuçlar verebilmektedir. Öte yandan araştırmaya temel alınan yılın özellikleri ve araştırma ölçeğı de sonuçları etkilemektedir. Ekonomik kriz ya da doğal felaket yaşanan bir dönemin gelir eşitsizliği ile bu dönemi takip eden bir büyüme döneminin gelir eşitsizliği karşılaştırmaları aydınlatıcı olmamaktadır.

2.2.1. Pozitif Ölçütler

Gelirlerin birbirlerinden ya da ortalama gelirden farklarının istatistiksel ölçümlerini kullanarak eşitsizlik derecesini tespit etmeye çalışın ölçü değerleridir. Pozitif gelir eşitsizliği ölçütlerine aralık (**the range**), görelı ortalama mutlak sapma, varyans ve değışme katsayısı, logaritmik standart sapma, logaritmik sapmaların ortalaması, Gini Katsayısı, Kuznets Katsayısı ve Genel Entropi Ölçütleri ve Theil Endeksi örnek olarak gösterilebilir¹⁸⁴. Kullanılan bazı notasyonlar, farklı bir şekilde belirtilmemişse:

Y_i = i'nci hanenin geliri,

μ = Gelirlerin aritmetik ortalaması,

n = Hane sayısını nitelemektedir.

---

¹⁸⁴ SEN, a.g.e., s. 2-3.

“Düzeltilme”

2.2.1.1. Değişim Aralığı (Aralık -The Range)

Değişim Aralığı değişkenlik hakkında kabaca bir fikir veren, bir serideki maksimum gelir ve minimum gelir arasındaki farkı ifade eden bir ölçüdür. En ilkel eşitsizlik ölçütü olan aralık: dağılımın, iki ucundaki extreme (uç) değerleri karşılaştırmak; yani en yüksek ve en düşük gelirleri kıyaslamaktır. Bu nedenle aralık ölçüsü, bu iki düzey arasındaki farkın ortalama gelire oranı olarak tanımlanabilir. Aralık, en yüksek ve en düşük gelir düzeyleri arasındaki farkın ortalama gelire oranıdır. Ölçü iki uç değer arasındaki dağılımı ihmal ettiği için eleştirilmektedir.

Aralık A ile gösterilirse:

$$A = [\text{Maks} (Y_i) - \text{Min} (Y_i)] / Y \text{ (ortalama)}$$

Maks (Y_i) : Maksimum hane geliri

Min (Y_i) : Minimum hane geliri

Eğer tüm gelirler eşit dağılmışsa bu takdirde A=0, tüm geliri bir kişi almışsa A=n değerini alır.

2.2.1.2. Görelî Ortalama Mutlak Sapma ve Standart Sapma

Dağılımdaki bütün gelir düzeylerini ortalama gelir ile karşılaştırır ve tüm farkların mutlak değerlerinin toplamı bulunup; bu farklar toplamı, toplam gelire oranlanırsa görelî ortalama sapma (G) elde edilir. Ortalamanın aynı tarafında bulunan daha yoksul bir kişiden daha zengin bir kişiye doğru yapılan gelir transferlerine duyarlı olmaması eleştirilmektedir. Bütün gelirlerin birbirine eşit olduğu durumda standart sapma sıfırdır.

$$G = \sum_{i=1}^n | \mu - Y_i | / n \mu$$

Eğer dağılımda tam eşitlik varsa $G=0$, tüm geliri bir kişi almışsa $G=2(n-1)/n$ değerini alır. Aralık ölçütünden farklı olarak, görelî ortalama sapma tüm dağılımı kavrar.

Standart Sapma ise terimlerin aritmetik ortalamadan farklarının (sapmalarının) kareleri ortalamasıdır. Standart sapma, istatistiksel analizlerde dağılım ölçüsü olarak en çok kullanılan ölçüdür. Üst gelir grubundan düşük gelirli birime gelir aktarması olduğunda büyük değerdeki sapma azalır, küçük değerdeki sapma artar.

2.2.1.3. Varyans ve Değişme Katsayısı

Değişmenin ortak istatistikî ölçüsü olan varyans, mutlak farkların değerlerinin basit toplamını almak yerine, bu farkların kareleri toplandığında ortalamadan uzaklaşan farkları ifade eder. Diğer şeyler sabitken, daha yoksul bir kişiden daha zengin bir kişiye yapılan gelir transferi her zaman için varyansı, diğer bir ifadeyle eşitsizlik ölçüsünü yükseltir. Bu nitelik bir eşitsizlik ölçütü için çok önemlidir¹⁸⁵.

$$V = \sum_{i=1}^n (\mu - Y_i)^2 / n$$

Gelir transferlerinin eşitsizlik üzerindeki etkisini hesaba katan bu ölçüt ortalama gelir düzeyinden etkilenir ve ortalamaları çok farklı olan iki dağılım karşılaştırmada kullanılamaz. Bu tip yetersizlikleri bünyesinde barındırmayan ölçütlerden biri olan değişme katsayısı görelî değişme üzerinde durur. Bu katsayı varyansın karekökü olarak tanımlanan standart sapmanın ortalama gelir düzeyine bölünmesi ile elde edilir. Değişim katsayısının değeri sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımı daha adil bir hale gelir. Bu katsayı (D) her düzeydeki gelirler arasındaki gelir transferlerine karşı duyarlı olma özelliğine sahiptir ve varyanstan farklı olarak ortalama gelir düzeyinden de bağımsızdır. Ancak, gelir farkları büyük olduğunda transfer etkisini ölçmekte yetersiz kalmaktadır¹⁸⁶.

¹⁸⁵ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 25.

¹⁸⁶ AKTAN, VURAL, "Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", s. 15.

S standart sapmayı göstermek üzere değişme katsayısı aşağıdaki şekildedir:

$$D = S / \mu$$

2.2.1.4. Logaritmik Varyans, Logaritmik Standart Sapma ve Logaritmik Sapmaların Ortalaması

Logaritmik standart sapma, gelir düzeylerinin logaritması alınarak hesaplanan bir ölçüttür.

$$L = \left[\sum_{i=1}^n (\log \mu - \log Y_i)^2 / n \right]^{1/2}$$

$\log \mu$ = Hane gelirlerinin logaritmik ortalaması,

$\log Y_i$ = i'nci hane gelirinin logaritması.

Düşük gelir gruplarına daha fazla ağırlık veren bir ölçüttür. Yüksek gelirlilerden düşük gelirlilere gelir transferinin olması durumunda logaritmik standart sapma (L) değerinde düşme meydana gelir. Ölçütün ölçme birimlerinden bağımsız olma özelliğine sahip olması uluslararası ve dönemsel karşılaştırmalarda kullanılmasını sağlar.

2.2.1.5. Gini Katsayısı

Gelir eşitsizliğini tek bir değerde özetleyen Gini katsayısı, kişisel gelir dağılımını ölçmede en çok kullanılan ölçülerden biridir. 1912'de Corrado Gini tarafından geliştirilmiştir. Bir toplumda gelir adaletli olarak paylaşılmışsa (herkes eşit gelir elde ediyorsa) Gini katsayısı '0'a, toplumdaki gelirler yalnız bir kişi tarafından alınmışsa Gini katsayısı '1'e eşit olur. Gini katsayısının değeri gelir düzeyinin büyüklüğüne değil, farklı gelir düzeyleri arasında kalan kişilerin sayısına bağlıdır. Gini oranı, Lorenz eğrisine bağlı olup, eğri ile köşegen arasında kalan alanın, köşegenin altında kalan toplam alana

oranına eşittir. Gini oranının artması eşitsizliğin arttığını, azalması ise eşitsizliğin azaldığını gösterir¹⁸⁷.

$$G = \left[\frac{1}{n^2} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |Y_i - Y_j| f(Y_i) f(Y_j) \right] / 2\mu$$

Y_i = i ' nci hanenin geliri,

Y_j = j ' nci hanenin geliri,

$f(Y_i)$ = i ' nci hanenin gelir çokluğu,

$f(Y_j)$ = j ' nci hanenin gelir çokluğu.

Gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçmede en çok kullanılan bu katsayı değinilen ölçütlerin sahip oldukları farkların ortalama etrafında dağılmasından sakınabilmekte ve her düzeydeki zenginden yoksullara yapılan transferlere karşı duyarlı olabilmektedir. Gelir grupları arasındaki gelir transferleri Gini katsayısını etkiler. Pozitif bir istatistikî bir ölçüt olmasına rağmen üst ve alt gelir düzeyindeki yığılmaları dikkate almaz. Bu nedenle yığılmanın alt gelir gruplarında yoğun olduğu Gelişmekte Olan Ülkeler ile yığılmanın orta kesimlerde daha yoğun olduğu Gelişmiş Ülkelerin Gini katsayılarının karşılaştırılması halinde sonuçlar dikkatle yorumlanmalıdır¹⁸⁸.

2.2.1.6. Kuznets Katsayısı

Kuznets Katsayısı, Gini Katsayısı gibi sektörlere göre sınıflandırılmış bir Lorenz Eğrisi ölçütüdür. Katsayı 0 ile 1 arasında bir değer alır ve sadece iki sektörlü bir ekonomi için uygulanabilir. Sektörel ortalama ülke ortalamasına eşitse katsayı sıfıra eşit olur. Toplam üretimin tek bir sektör tarafından yapılması ve bu sektörün istihdamdaki payı son derece önemsiz ise katsayının değeri 1 olur¹⁸⁹.

¹⁸⁷ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 26.

¹⁸⁸ AKTAN, VURAL, "Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", s. 16.

¹⁸⁹ DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı, 1994, s. 8.

$$K = Y_i \left| \left(\frac{X_i}{Y_i} \right) - 1 \right|$$

$$K = Y_i \left[\left(\frac{X_i}{Y_i} \right) - 1 \right]$$

X_i = i' nci sektörün üretimdeki payı,

Y_i = i' nci sektörün istihdamdaki payı.

Kuznets Katsayısı, kişisel veya hane halkı gelirlerinin tespitinde güçlük çekilen ülkelerde gelirin fonksiyonel dağılımını belirlemek açısından uygun bir ölçüttür¹⁹⁰. Katsayı, sektörel işgücü ve üretim arasındaki farkların mutlak değerlerinin her bir sektörün işgücündeki payı ile ağırlandırılarak toplanması, sektörel ortalama ürünler arasındaki eşitsizliğin bir ölçüsü olarak kullanılır¹⁹¹.

Örneğin, sanayi sektörü toplam üretimin % 60'ını üretir ve toplam işgücünün % 50'sini istihdam ederse, aradaki fark (%10) sanayi sektöründe işçi başına ürünün, toplam işgücündeki sanayi payı ile ağırlıklandırılmış olarak, ülke ortalaması oranı farkına eşittir. Örnekte Kuznets Katsayısı şudur:

$$K = .50 * .60 / .50 - 1 = .60$$

Burada Kuznets Kanunu'na da yer vermekte yarar görülmektedir. **Nobel ödüllü bir iktisatçı olan Kuznets büyüyen bir ekonomide gelir dağılımının önce bozulacağını fakat belirli bir gelir düzeyine ulaşıldığında gelir dağılımının yeniden düzeleceğini savunur.** Ekonomik gelişme sürecinde kişi başına gelir ile eşitsizlik arasında “ters U eğrisi” diye bilinen bir ilişki söz konusudur. Ancak bu yaklaşımın tartışmalı olduğu yapılan çalışmalarda ortaya çıkmıştır¹⁹².

¹⁹⁰ AKTAN, VURAL, “Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, s. 16–17.

¹⁹¹ DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 8.

¹⁹² TUSIAD, **Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, s. 11.

“Düzeltilme”

2.2.1.7. Genel Entropi Ölçütleri ve Theil Endeksi

Bilgi teorisindeki entropi kavramından geliştirilen ve yukarıda değinilen koşulların tümünü karşılayan gelir eşitsizliği ölçütlerinin tümü Genel Entropi Ölçütleri olarak adlandırılmaktadır. Bu eşitsizlik ölçütünün genel formülü şudur:

$$GE(\alpha) = \frac{1}{\alpha^2 - \alpha} \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{Y_i}{\mu} \right)^\alpha - 1 \right]$$

n = örneklemdaki kişi (hane halkı) sayısı,

Y_i = i' nci kişinin geliri,

GE'nin değeri 0 ile ∞ arasında değişir. Sıfır eşit dağılıma karşılık gelirken yüksek değerler eşitsizliğin arttığını gösterir. α parametresi gelir dağılımındaki farklı noktalarda yer alan gelirler arasındaki uzaklığı ortaya koyan bir ağırlıktır ve herhangi bir reel sayının değerini alabilir. Düşük α değerlerinde GE değişikliklere karşı daha duyarlıdır. En fazla 0, 1 ve 2 parametreleri kullanılır. α = 1 ise, dağılım boyunca eşit ağırlık söz konusudur. α değerinin artması ağırlığın üst gelir grupları yönünde artması anlamına gelir. GE, 0 ve 1 parametrelerine sahipse Theil Endeksi'ne eşittir.

$$GE(0) = T = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \log \frac{Y_i}{\mu}$$

$$GE(1) = T = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{Y_i}{\mu} \log \frac{Y_i}{\mu}$$

Theil Endeksi, tüm koşulları karşılayan bir endekstir. Kişiler arasında yapılan gelir transferlerine karşı duyarlıdır. Örneğin zengin bir kişiden fakir bir kişiye yapılan transfer bu iki kişinin gelirleri arasındaki orana bağlı olarak endeksi küçültür.

Theil endeksi Henry Theil (1967) tarafından ekonomik aktörler arasında bilginin aktarımı sırasında meydana gelen kayıpların ölçümü için geliştirilmiş bir endekstir. Endeks

özellikle ülkelerin gelir dağılımlarının karşılaştırılmasında yaygın biçimde kullanılır.

2.2.2. Normatif Ölçütler

Normatif ölçütler gelir dağılımı oranlarına ek olarak sosyal refah anlayışı doğrultusunda fayda fonksiyonunu da dikkate almaktadırlar. Normatif ölçütler, Dalton ölçütü ve Atkinson Endeksi olmak üzere iki grup altında incelenebilir¹⁹³.

2.2.2.1. Dalton Ölçütü

Dalton ölçütü ekonomik refahı da kapsayan bir ölçüttür. Gelirin marjinal faydasının gelir arttıkça düştüğü varsayımından hareketle toplam faydanın fiili düzeyleri ile gelirin eşit dağılımı durumunda elde edilecek toplam fayda düzeyinin karşılaştırılmasına dayanır. Herkes için aynı tip fayda fonksiyonu söz konusu olduğu için toplam refahın maksimizasyonu gelirin eşit bir şekilde bölüşülmesi halinde mümkün olacaktır. Ölçüt, fiili sosyal refahın, maksimum sosyal refaha oranını eşitlik ölçüsü olarak almaktadır. Fayda fonksiyonunun pozitif ve doğrusal dönüşümü durumunda sabit kalamamaktadır.

$$D = \left[\sum_{i=1}^n U(Y_i) \right] / nU(\mu)$$

U (yi) =i' nci kişinin (hane halkının) fayda fonksiyonunu ifade eder.

2.2.2.2. Atkinson Endeksi

Farklı gelir bölüşümlerine ait Lorenz eğrileri kesiştiğinde ya da eşitsizlik ölçütleri farklı

¹⁹³ AKTAN, VURAL, “Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, s. 18–19.

“Düzeltilme”

sıralamalar gösterdiğinde, farklı gelir dağılımları arasında doğru sıralama yapabilmek için, Dalton Atkinson eşitsizlik ölçütünden yararlanılmaktadır. Lorenz eğrisi ve Gini katsayısı gibi ölçütler gelir yelpazesinin çeşitli noktalarında eşitsizliğe verilecek ağırlıklar konusunda gizli yargılar taşımaktadır. Değişik gelir dağılımları çeşitli eşitsizlikler ölçülerine göre sıralandığında ortaya düzgün olmayan bir sıralama çıkabilmektedir. Bunun nedeni eşitsizliğe verilen ağırlıkların farklı olmasıdır. Bu ağırlıklar değer yargılarından bağımsız olamadığından Dalton Atkinson eşitsizlik ölçütünde bir sosyal refah fonksiyonu varsayılmakta çeşitli eşitsizlik ölçütleri bu sosyal refah fonksiyonuna göre yeniden sıralanmaktadır. Bu sosyal refah fonksiyonunda toplumun eşitliğe verdiği değer sıfır ile sonsuz arasında değer almaktadır. Bu ağırlığın sıfır olması, toplumun gelir bölüşümü konusunda kayıtsız olduğunu, diğer bir ifade ile gelir bölüşümüne önem vermediğini, ağırlığın sonsuz olması ise toplumun sadece en düşük gelir grubuna sahip olan kişilerle ilgilendiğini göstermektedir. Dalton Atkinson ölçütü gelirin eşit dağıtılması halinde belirli bir zamandaki sosyal refah seviyesine ulaşabilmek için o zamanki toplam gelirin ne kadar bir kısmının yeterli olduğunu ifade etmektedir. Dalton Atkinson eşitsizlik ölçütü bir toplumun mevcut gelir bölüşümünden mutlak eşitlik durumuna geçerken vazgeçmeyi kabul ettiği gelir olarak da tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda bu ölçütü gelirin yeniden dağılımındaki doğan potansiyel kazançların bir ölçüsü olarak yorumlamak olasıdır¹⁹⁴.

Bu ölçüt, gelirin marjinal faydasının gelir arttıkça düştüğü varsayımından hareketle toplam faydanın fiili düzeyleri ile gelirin eşit bölüşülmesi durumunda elde edilecek olan toplam fayda düzeyinin karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Herkes için aynı tip fayda fonksiyonu söz konusu olduğu için toplam refahın maksimizasyonu gelirin eşit bir şekilde bölüşülmesi halinde olasıdır. Bu ölçüt, fiili sosyal refahın maksimum sosyal refaha oranını eşitlik ölçütü olarak değerlendirmektedir. Toplumsal refah fonksiyonundan hareketle türetilen bir indeks olan ölçüt, toplumsal refah fonksiyonunun her bir bireyin refah fonksiyonunun toplamından oluşan toplanabilir bir fonksiyon olduğunu kabul etmektedir. Bu temel varsayımın pek de gerçekçi olduğu söylenemez.

---

¹⁹⁴ ÖZTÜRK, GÖKTOLGA, a.g.e., s. 12.

“Düzeltilme”

Çünkü bireysel faydaların karşılaştırılması her zaman olası değildir. Bu ölçüt normatif nitelik taşıdığından gelir bölüşümü eşitsizliğine karşı toplumun göstermiş olduğu duyarlılık derecesine bağlı olarak farklı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir¹⁹⁵.

Atkinson ölçüsü, gelirlerin eşit dağılması halinde belirli bir zamandaki sosyal refah seviyesine ulaşabilmek için o zamanki toplam gelirin ne kadarlık bir kısmının yeterli olduğunu ifade eder. Atkinson ölçüsü gelirin yeniden dağılımından doğan potansiyel kazançların bir ölçüsü olarak yorumlanabilir¹⁹⁶.

Atkinson endeksinin üretiminde kullanılan toplumsal refah fonksiyonu, her bir bireyin refah fonksiyonunun toplamından oluşan toplanabilir, simetrik ve içbükey bir fonksiyondur. Bu varsayım kişisel faydanın karşılaştırılabilir olduğunu varsayar. Atkinson endeksi aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$A_{\epsilon} = 1 - \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{Y_i}{\mu} \right)^{1-\epsilon} \right]^{1/1-\epsilon}$$

ϵ = Eşitsizlik parametresi, $0 < \epsilon < \infty$

ϵ 'nin değeri ne kadar artarsa toplum eşitsizliğe o ölçüde duyarlı hale gelir ya da başka bir ifadeyle toplum o ölçüde eşitsizdir.

2.2.3. Statik Eşitsizlik Ölçütü: Lorenz eğrisi

Gelir dağılımındaki eşitsizliği, yatay ekseninde nüfusun kümülatif oranlarıyla, dikey ekseninde de bu nüfusun elde ettiği gelirin kümülatif oranlarıyla gösteren diyagramdır. Lorenz eğrisi, yüzde olarak ülkedeki toplam gelirin ne kadarını kaç kişinin aldığını, diğer

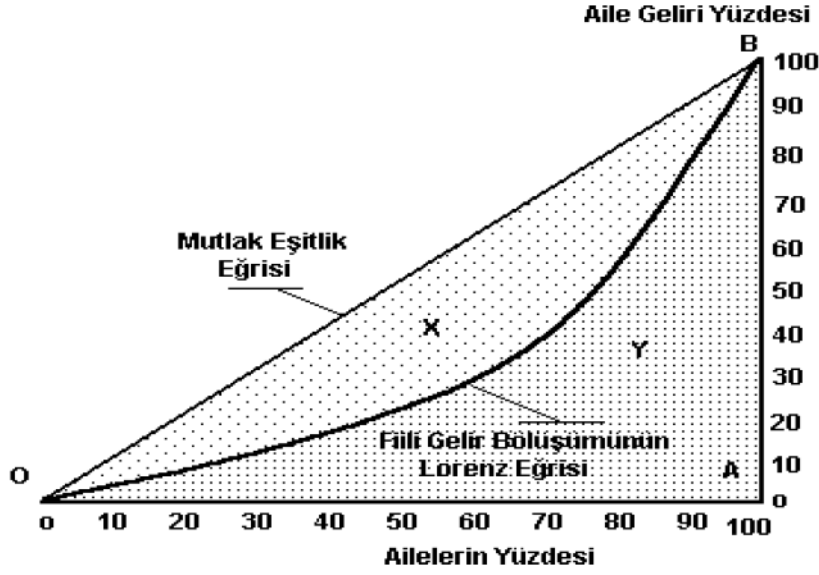
¹⁹⁵ COWELL, a.g.e., p. 36-45.

¹⁹⁶ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 27.

“Düzeltilme”

bir deyişle; gelirin paylaşım şeklini göstermektedir. 1905 yılında Amerikalı İstatistikçi Max. O. Lorenz tarafından bulunmuştur.

Grafik 2.1: Lorenz Eğrisi

Kaynak: Coşkun Can Aktan, İstiklal Yaşar Vural, "Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, s. 20.

Gelir dağılımı çalışmalarında yaygın olarak kullanılan Lorenz eğrisi gelir dağılımındaki eşitsizliğin grafiksel olarak gösterim yollarından biridir. Yatay ekseninde kişi veya hane halkları nüfusunun birikimli yüzde payları, dikey ekseninde ise bu kişi veya hane halklarının elde ettikleri gelirin birikimli yüzde payları yer alan bir Lorenz eğrisi yukarıdadır. Grafikte görülen (OB) doğrusu üzerinde yer alan her noktada nüfus yüzdesi ile bu nüfusa karşılık gelen gelir yüzdesi birbirine eşittir. Milli gelirin bütün kişilere eşit bir şekilde dağıtıldığı, yani kişi veya hane halklarının nüfus içindeki yüzde paylarının gelirden aldıkları yüzde paylara eşit olduğu bu noktalardan oluşan ve her bir eksenle 45°'lik açı yapan OB doğrusu "mutlak eşitlik eğrisi" olarak adlandırılır. OAB eğrisi milli gelirin en yüksek düzeyde eşitsiz bir şekilde dağıldığını ifade eder. OB arasında bu iki eğri arasında yer alan diğer tüm eğriler Lorenz eğrisi olarak isimlendirilir ve milli gelirin dağılımı bakımından söz konusu olabilecek diğer gelir bölüşüm olasılıklarını gösterirler. Bu eğriler mutlak eşitlik eğrisine yaklaştıkça milli gelirin dağılımındaki eşitsizlik azalır, bu

eğriden OAB eğrisine doğru uzaklaştıkça eşitsizlik artar. Lorenz eğrisinden aynı ülke içinde farklı zamanlardaki gelir dağılımlarındaki eşitsizliği ya da farklı ülkelerin gelir dağılımlarındaki eşitsizliği karşılaştırmak için yararlanılabilir¹⁹⁷.

2.2.4. Yüzde Paylar Analizi

Yüzde payları, kişisel gelir dağılımını ölçmede kullanılan ve eşitsizlik ölçüleri içinde en açık olanıdır. Analizde, haneler %1'lik 100, %5'lik 20, %10'luk 10, %20'lik 5 gruba ayrılarak her grubun toplam gelirden aldığı paylar karşılaştırılabilmektedir.

Hane gelirlerine ilişkin yüzde payların hesaplanabilmesi için haneler toplam kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanır ve hangi yüzde paylar analizi yapılacaksa haneler o sayıda gruba ayrılır. Her yüzde gruba düşen kullanılabilir gelir, toplam kullanılabilir gelire oranlanarak hanelerin gelirine ilişkin yüzde paylarına ulaşılır.

Elde edilen paylar analizlerde çok faydalı biçimde kullanılabilir. Gelir dağılımına ilişkin sonuçlar istenen kırılımda ayrıştırılabildiği için, çok sağlıklı analizler yapılabilmekte ve çeşitli sonuçlara varılabilmektedir.

2.2.5. Pareto Katsayısı

Pareto zamana ve mekâna bağlı olmaksızın, bütün çağlarda ve ekonomilerde gelir dağılımını ifade eden eğrilerde üst gelir grubuna sahip olanları gösteren parçalarının eğimlerinin birbirinin aynı olduğunu ifade eden bir model önermiştir. Pareto katsayısı ölçüsü, belirli bir gelir düzeyi ile bu geliri veya daha fazlasını elde edenlerin sayısı arasında belirli bir ilişki olduğu varsayımına dayanır. Ölçü, gelir düzeyi yükseldikçe

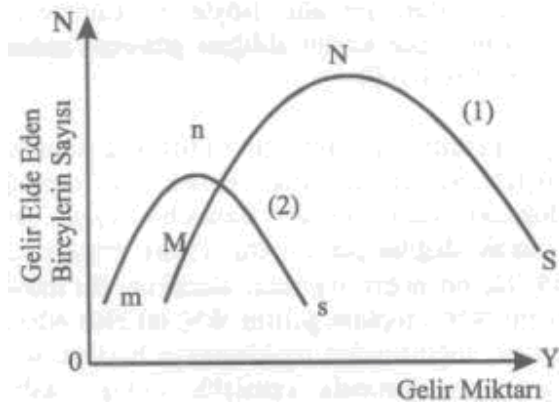
---

¹⁹⁷ AKTAN, VURAL, "Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", s. 19–20.

kişilerin üst gelir grubuna yükselme olasılığının nasıl arttığını yaklaşık olarak gösteren bir ölçü olarak da yorumlanabilir.

İtalyan Ekonomist Vilfredo Pareto'ya göre, ulusal gelirin aileler arasında bölüşümü, hemen her toplumda piramit benzeri bir dağılım gösterir. Piramidin tepesinde, o toplumun en yüksek gelir düzeyine ulaşmış bir kaç aile; piramidin tabanına doğru inildikçe, yani daha düşük gelir düzeylerine geldikçe genişleyen gruplar ve nihayet en düşük gelir grubunda, yani piramidin tabanında, en yüksek sayıda aile bulunmaktadır.

Grafik 2.2: Pareto Gelir Dağılımı

Kaynak: Hüseyin Karakayalı, **Makro Ekonomi**, s. 47

Pareto'ya göre, bireylerin çeşitli kapasitelere sahip olmaları gelir bölüşümünün kişiler arasında eşit dağılımını engeller. Bu bir yasa niteliğindedir ve değişmezdir. O nedenle gelir bölüşümü, refah maksimizasyonunu etkilemeyen bir veri durumdur.

Gelir bölüşümündeki eşitsizliği ve fakirliği karşılaştırmalı olarak gösterebilmek için, grafikte iki Pareto bölüşüm eğrisi çizilmiştir. Eğrilerin biçimine göre, 1 numaralı eğri 2 numaralı eğriye oranla daha büyük bir gelir eşitsizliğini belirtir. Çünkü daha yayılmış durumdadır. 2 numaralı eğri 1 numaralı eğriden daha fakir bir toplumu gösterir. Gelirin alt dilimlerinde yer alan bireylerin sayısını kapsayan dikey eksenle MN arasındaki uzaklık kısa olduğu oranda fakirlik derecesi yüksek olacaktır.

2.3. Gelir Dağılımının Değişmesinde Etkili Olan Faktörler ve Makroekonomik Politikalar

Bir toplumda, belirli bir dönemde yaratılan mal ve hizmetlerin toplamını ifade eden milli gelirin kişiler ya da sosyal gruplar arasında paylaşım biçimini belirleyen toplumsal ilişkilere bölüşüm ilişkileri adı verilir. Bölüşüm ilişkileri sonucunda kişi ve gruplara düşen gelir ise gelir dağılımını gösterir¹⁹⁸.

Gelir dağılımı verileri, dağılımdaki hakkaniyet ile sosyal ve ekonomik kurumlar arasında nasıl bir ilişki olduğunu; bireyler arasındaki gelir farklılığının zaman içindeki değişimini; gelir eşitsizliğindeki değişikliklerin servet, sermaye birikimi ve büyüme üzerindeki etkilerini ve kaynak dağılımını ortaya koyar. Kısaca, gelir dağılımı gelir farklılaşmalarının açıklanmasına yönelik bir kavramdır¹⁹⁹.

Bir ülkedeki gelir dağılımı hakkında bir yorum veya ülkeler arasında karşılaştırmalar yapabilmek için gelir dağılımını birçok biçimde incelemek gerekir. Bunlardan en çok kullanılanları, kişisel ve fonksiyonel gelir dağılımlarıdır.

Gelir dağılımı konusunda bir başka ayırım ise birincil ve ikincil gelir dağılımlarıdır. Fonksiyonel gelir dağılımı, 'birincil gelir dağılımı' olarak da adlandırılır. İkincil gelir dağılımı ise gelirin doğuşu ve kullanışı arasında; gelirin, çeşitli gruplar ve tabakalar arasında yeniden paylaşımı ile ilgili konularla ilgilenir. Bu nedenle gelirin yeniden dağılımı olarak da adlandırılır. Bu yeniden dağılım, piyasa süreçleriyle veya devletin aracılığıyla; görece fiyatlarla ve/veya mali ve parasal sistemde meydana gelen değişimlerle gerçekleşir²⁰⁰. İkincil gelir dağılımında, özellikle devlet ve sosyal güvenlik kurumları önemli bir rol oynamaktadır²⁰¹.

¹⁹⁸ SÖNMEZ, **Gelir Uçurumu-Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**, s. 193.

¹⁹⁹ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 3.

²⁰⁰ Korkut BORATAV, **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1991, s. 26.

²⁰¹ Devrim ERSEZER, "Gelir Dağılımı Politikası ve Araçları", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, ELAZIG, 2006, Cilt: 16, Sayı: 1 ss. 255–268, s. 256.

Milli gelirin tüketici birimler arasındaki dağılımını iki şekilde değiştirmek mümkündür²⁰²:

- i. Milli gelirin tüketici birimleri arasındaki dağılımını belirleyen asli faktörleri değiştirerek,
- ii. Milli geliri, kamu gelirleri ve harcamaları yoluyla yeniden dağıtarak,

Gelir dağılımı politikasının neyi amaçladığı uygulanacak politika araçları açısından oldukça önemlidir. Örneğin eğitim sağlama, sağlık koruma, insanların üretkenliklerini sürdüren ve gelişmelerini sağlayan hizmetler ile fırsat eşitliğinin mi yoksa gelirdeki eşitsizliği azaltma ve yoksulluğu direkt olarak hafifletme üzerinde durularak sonuçların eşitliğinin mi öncelikli hedef olarak belirlendiği bu açıdan oldukça önemlidir.

Milli gelirin bireyler ve üretim faktörleri arasında paylaşım biçimi ekonomik ve sosyal bakımlardan son derece önemlidir. Bu nedenle gelir dağılımı ekonomik bir kavram olmanın yanı sıra, bir ülkede uygulanan toplumsal ve ekonomik politikaların, gelişmenin zaman içindeki evriminin doğrudan sonucudur. Bu bakımdan üretim araçlarının mülkiyeti, kamu hizmetlerinin düzeyi, toplumsal ve geleneksel ilişkiler, işgücünün örgütlenme düzeyi ve dikey-yatay hareketliliği, maliye politikası, sosyal kurumlar ve politikalar, servetin dağılımı, işgücü niteliğinin dağılımı, faktör fiyatlarının dağılımı, nüfusun sınıfsal ve sektörel dağılımı, toplumun demokratikleşme düzeyi, siyasal katılma biçimleri ve tüm bunların evrimi, gelir dağılımını belirler²⁰³.

Öte yandan bu unsurların bireyler arası farklılığı sonucu gelir dağılımı etkilenir ve hakça olmaktan uzaklaşır. Sosyo-ekonomik grupları önemli ölçüde etkileyen gelir dağılımını, hakça olmaktan uzaklaştıran başka faktörler de vardır. Bunlardan bazıları, yüksek enflasyon, para arzı artışları, yüksek faizler, yüksek devalüasyon, bütçe açıkları, nüfus artışı, iç borçlanma, tekelleşme, haksız koruma ve teşvikler, gelişme hızı büyüklüğü, etkin olmayan vergi sistemi, özelleştirme vb. sayılabilir²⁰⁴.

²⁰² İsmail TÜRK, **Maliye Politikası: Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri**, Ankara, Gözden Geçirilmiş 11. Bası, Turhan Kitabevi, 1997, s. 318.

²⁰³ Hüseyin ŞAHİN, **Türkiye Ekonomisi**, 7. Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2002, s. 529.

²⁰⁴ İŞİĞİÇOK, "Gelir Eşitsizlik Ölçüleri ve Türkiye'de Gelir Dağılımı", s. 4.

Gelir dağılımı ile demokrasi arasında aynı yönde ve güçlü bir ilişki olduğu söylenebilir. Gelir dağılımı daha adil bir duruma geldiğinde, demokrasinin varlığı göze çarpar veya demokrasinin yerleştiği ülkelerde gelir dağılımının eşitsizlikten uzaklaştığı görülür²⁰⁵.

Örneğin ülkemizde demokrasinin kesintiye uğradığı dönemlerde sendikal hakların kullanılamaması nedeniyle, ücretli kesimin pazarlık gücü kısıtlanmış ve böylece üretim maliyetleri içinde, işgücünün payı azaltılmıştır. Demokrasinin yavaş yavaş yerleştiği dönemlerde, memurların sendikalaşma konusu gündeme gelmiş ve memurlar sendikal haklarına kavuşmuştur. Bu örnekler, demokrasinin gelir dağılımını önemli ölçüde etkilediğini ve düşük gelirliilerin lehine bir sonuca neden olduğunu göstermektedir²⁰⁶.

Uygulamada gelir dağılımı bozuklukları için çeşitli politikalardan yararlanır. Ancak bilindiği üzere ikincil dağılımının oluşturulması için uygulanan politikalar da bir müdahale olduğundan sürekli tartışma konusu olmaktadır. Analizleri derinleştirmek amacıyla, başta vergi olmak üzere, teşvik, transfer vb maliye politikaları, para politikaları irdelenecek ve gelir dağılımına etkileri araştırılmaya çalışılacaktır. Türkiye’de gelir dağılımı eşitsizliğinin kaynakları çok çeşitli olmakla birlikte, özellikle 1980 sonrası ortaya çıkan bozulma artışının başlıca nedenleri incelenecektir.

2.3.1. Makro Ekonomi Politikaları

Gelir dağılımı birincil gelir dağılımı ve ikincil gelir dağılımı olmak üzere iki aşamada gerçekleşmektedir. Birincil gelir dağılımı aşamasında brüt gelirler ortaya çıkar. Brüt gelirler kişilerin ekonomi süreci içinde sağladıkları ve bu sürece devletin karışmasından önceki gelirleridir. Bu brüt gelirler ekonomi sürecine katılanlar arasında ücret, faiz, rant kâr biçiminde paylaşılarak brüt faktör gelirlerini oluşturur. Birincil gelir dağılımının etkilenmesi bu unsurlardan herbirinin etkilenmesi yoluyla mümkün olabilmektedir.

²⁰⁵ Mustafa SÖNMEZ, **Türkiye’de Gelir Eşitsizliği**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s. 10.

²⁰⁶ İŞİĞİÇOK, “Gelir Eşitsizlik Ölçüleri ve Türkiye’de Gelir Dağılımı”, s. 4.

“Düzeltilme”

Bireyler için önemli olan brüt gelirler değil ellerine geçen net gelirlerdir. Net gelir, brüt gelirden vergiler ve sosyal güvenlik primlerinin çıkarılması (net faktör gelirleri) ve bu gelire çeşitli sosyal gelirlerinin ve sübvansiyonların eklenmesiyle elde edilen gelirdir. Bu net gelir kavramı sosyal politikanın ilgi alanına girmektedir. Devlet tarafından yapılan vergiler, sübvansiyonlar, sosyal güvenlik primleri, sosyal harcamalar ve benzeri yapılan diğer değişiklikler sonucu elde edilen gelir ikincil gelir dağılımını oluşturur. Bu gelir dağılımına gelirin yeniden dağılımı adı da verilmektedir.

Gelir dağılımının değiştirilmesi, birincil ve ikincil gelir dağılımının etkilenmesi ve eğitimde fırsat eşitliğinin yaratılması yollarıyla olur. Gelir dağılımını etkileyen dağılım politikası araçları genel olarak maliye, para, fiyat, gelir, servet ve eğitim politikaları şeklindedir. Her bir politika birbirinden bağımsız görülse de, uygulamada birbirlerinden kesin olarak ayırt etmek imkânsızdır.

Gelir dağılımında köklü değişiklikler yapmanın en etkili yolu temel bölüşüm ilişkilerini değiştirmektir²⁰⁷. Devlet, gelirin elde edilme aşamasında yapacağı müdahaleler ile gelir dağılımındaki eşitsizliklerin asli sebeplerini ortadan kaldırabilir. Bu müdahaleler temel olarak servet dağılımının, eğitim imkânlarının ve faktör fiyatlarının değiştirilmesi olarak ortaya çıkmaktadır²⁰⁸.

- **Servet Dağılımının Değiştirilmesi:** Gelir ve servet dağılımı eşitsizliğini ortadan kaldırmanın teorik olarak en kolay ve kestirme yolu servetin özel mülkiyete konu olmaktan çıkarılarak devletin gelir getiren servetin sahibi olması ve tüm ekonomik faaliyetlerin devlete bırakılmasıdır. Böylece şahısların gelir elde etme imkânı sadece emek gelirleri ile sınırlandırılır ve gelir eşitsizliğinin tek sebebi ücret farklılıkları olur²⁰⁹. Teorik olarak en kestirme yol olmakla beraber, bu tarz bir müdahale serbest piyasa ekonomisini benimsemiş toplumlarda olası değildir.

²⁰⁷ BORATAV, **100 Soruda Gelir Dağılımı**, s. 52.

²⁰⁸ Muhammed Seyid PEHLİVAN, "Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği", Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009, s. 30–32.

²⁰⁹ TÜRK, **Maliye Politikası**, 2003, s. 325.

"Düzeltilme"

Ancak özel mülkiyeti kaldırmadan, servet mülkiyeti sınırlandırılarak veya servet sahibi olmayanlara servet edindirilerek servet dağılımındaki eşitsizlikler azaltılabilir. Örneğin; toprak reformu yapılarak, tarım yapılabilen topraklar az sayıdaki büyük toprak sahiplerinden topraksız çiftçilere aktarılabilir.

Tarih boyunca servet dağılımının daha eşit hale nasıl gelebileceği konusunda fikir yürüten düşünürlerin ileri sürdükleri tedbirlerden biri de verasetin sınırlandırılması veya kaldırılmasıdır. Toplumdaki küçük bir grubun sahip olduğu servetin nesilden nesile belirli kişilere aktarılması servetin varlığını devam ettirmekte hatta artırmakta olduğunu iddia eden John Stuart Mill gibi düşünürler belli bir sınırı aşan servetin veraset yoluyla aktarılmasının kaldırılması gerektiği fikrini savunmuşlardır.

- **Eğitim İmkânlarının Değiştirilmesi:** Eğitim alanındaki eşitsizlikler gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ortaya çıkmasına yol açan unsurların başında gelmektedir. Günümüz toplumunda yüksek gelir getiren bir meslek sahibi olabilmek için gereken vasıflar ileri derecede eğitim görerek elde edilmektedir. Bu nedenle, eğitimin temel bir devlet hizmeti olarak kabul edilip parasız hale getirilmesi, az gelirli kişilere eğitim için yeterli miktarda burslar verilmesi gibi eğitimde fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik tedbirler emek gelirleri arasındaki eşitsizliği azaltmada önemli rol oynar.

- **Faktör Fiyatlarının Değiştirilmesi:** Serbest piyasa ekonomisinin temel ilkeleriyle bağdaşmamakla birlikte piyasa ekonomisinin kendi doğal işleyişine bırakılması halinde çeşitli nedenlerle ortaya çıkan piyasa başarısızlıklarından dolayı günümüz iktisatçılarının büyük kısmı devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini kabul ederler. Bu müdahale bazen üretim faktörlerinin fiyatlarının düzenlenmesi şeklinde oluşabilir. Örneğin; asgari ücret uygulaması ile devlet en düşük ücreti belirleyerek bu ücret seviyesinin altında işçi çalıştırılmasını yasaklayabilir.

“Düzeltilme”

Bunun yanı sıra devlet ekonomik dengenin gerektirdiği ölçüde piyasaya müdahale ederek faiz oranlarını belirleyebilir. Ayrıca, belirli ürünlerin -özellikle tarım ürünlerinin- fiyatlarında üreticiyi korumak için taban fiyat; savaş, kıtlık gibi durumlarda da tüketiciyi korumak için tavan fiyat uygulayabilir.

Devlet yukarıda bahsedilen köklü değişiklikleri yapmak için Ekonomi Politikaları'ndan yararlanır. Adil bir gelir dağılımı sağlayabilmeyi ve diğer eşitsizlikleri düzeltmeyi amaçlayan başlıca politikalar şunlardır;

Maliye Politikaları: Maliye politikası ile hedeflenen piyasada istenilen birincil gelir dağılımını tamamlayıcı, yeniden gelir dağılımı ile ilgili önlemlerdir. Maliye politikasının asıl ağırlığı net gelirlerin değiştirilmesi üzerinde olur.

Maliye politikasının yanında, sosyal güvenlik politikası, para ve kredi politikaları da uygulanmaktadır. Bu nedenle maliye politikası brüt gelirler seviyesine etki ederek birincil gelir dağılımını etkilese de, aslında esas ağırlık ikincil gelir dağılımı üzerindedir.

Maliye politikası brüt gelirlerden net gelire geçişi belirleyerek, transfer gelirleri ve doğrudan vergi gelirleri üzerinde etkilidir. Farklı gelir gruplarından farklı seviyede vergi toplayıp yine farklı seviyede transfer gelirleri aktararak geliri yeniden dağıtır. Böylece devlet vergiler ve kamu harcamaları yoluyla birincil gelir dağılımını da etkilemektedir.

Maliye politikasının bir gelir dağılımı politikası olarak kullanılması durumunda, genelde ilk olarak vergilere müdahale edilir. Artan oranlı vergileme sistemi ile yüksek gelir gruplarından daha yüksek oranda vergi alınmakta ve gelir dağılımı düşük gelir grupları lehine değişmektedir. Gelirin artan şekilde vergilendirilmesinin bir nedeni gelirin azalan marjinal faydasıdır. Diğer nedeni ise, yüksek gelir gruplarının düşük gelir gruplarından daha çok kamu faaliyetlerinden yararlandıkları ve bu yüzden de artan bir vergilemeye tabi olduklarıdır.

“Düzeltilme”

Ekonomik birimler için bir maliyet unsuru olan vergi yükü, ilk ödeyen birim tarafından başka bir birime devredilebilir ki buna yansıma etkisi denir. Aynı şekilde bu vergi yükü, mal ve hizmet fiyatlarının artırılmasıyla birlikte alıcılara devredilebilir. Bu durumda yüksek gelir grubundan düşük gelir gruplarına gelir transferi yapmak üzere arttırılan vergi oranları, eğer vergi yansıtılmışsa, bölüşüm üzerinde etkisiz olacaktır.

Vergilendirmede yüksek gelirlilerden alınan vergilere, kamu hizmetlerinde düşük gelirlilere yarayan hizmetlere ağırlık verilirse gelir dağılımındaki farklar azalacaktır. Düşük gelirlilere ve işsizlere gelir sağlayan kamu harcamaları ve transfer harcamaları da gelir dağılımındaki farkları azaltır. Yatırım harcamalarının geri kalmış bölgelere kaydırılması da gelirin bölgesel dağılımında etkili olmaktadır. Aynı zamanda bu yatırımlar faktör istihdamını arttırarak faktör gelirlerine de etki etmektedir. Ölçülemeyen, bölünemez fayda sağlayan savunma, adalet gibi giderlerin yeniden dağılım sonuçları kesin değildir.

Transfer giderleri karşılığı olmaksızın yapılan ödemelerdir. Sosyal sigorta ödemeleri, emekli, dul, yetim, sakatlık, işsizlik sigortası ödemeleri, kişiler gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltabilecek bir araçtır.

Devlet maliye politikasıyla gelirin yeniden dağılımını önce vergiler, sonra kamu harcamaları, daha sonra kamu kredisi ve son olarak da devlet bütçesi yoluyla etkilemektedir. Aşağıda para ve maliye politikası araçları ile ilgili bölümde bu araçların etkilerine yer verilecektir.

Ücret Politikaları: Gelir elde etme imkânı sadece emekleri olan kişilerin elde ettikleri gelirlere ücret denmektedir. Emek stoklanamadığı için uzun yıllar sermaye karşısında güçsüz kalmıştır. Bu durum devleti emek sahibini korumaya ve çalışma şartlarını düzeltmeye itmiştir. Ücret politikaları, devlet ve toplu sözleşme taraflarıyla karşılıklı olarak yürütülmektedir.

“Düzeltilme”

Devlet asgari ücretlerin belirlenmesinde rol oynarken, toplu sözleşme tarafları da, toplu sözleşme ile asgari ve fiili ücretlerin tayininde rol oynamaktadır. Ücret politikaları işçi sendikaları, işveren sendikaları ve devlet tarafından farklı şekilde belirlenmektedir. Sendikalar ücret artışlarını ön planda tutarak ücret yapısının iyileştirilmesini amaçlamaktadır. Hükümetler ise iktisat politikasının iktisadi büyüme, fiyat istikrarı, tam istihdam, ödemeler bilançosu denklığı ve adil gelir dağılımı olan beş amacına da önem vermektedirler. Büyüyen ekonomilerde ücretlerin hangi ölçülerde artacağı ile ilgili olarak iki görüş vardır. Birincisi verimliliğe dayanan ücret politikası, ikincisi ise aktif ücret politikasıdır. Birincisi işverenler ve hükümetler tarafından benimsenirken ikincisi işçi sendikalarınca benimsenmektedir²¹⁰.

Devletin ücretlerin belirlenmesiyle ilgili ilk müdahalesi asgari ücreti saptamaktır. Böylece ücretlerin düşme yönündeki rekabeti kaldırılmış olmaktadır. Asgari ücret uygulaması fonksiyonel gelir fonksiyonel gelir dağılımına ücretliler lehine bir müdahaledir. Asgari ücretin belirlenmesiyle diğer ücret seviyelerinde yukarıya doğru kayma olmaktadır.

Verimlilik artışlarına uygun ücret artışları maliyetleri arttırmayacağı için gelir dağılımında girişimciler aleyhine bir değişme olmayacaktır. Ama ücretler verimlilik artışından daha fazla artarsa, talep esnekliğine göre gelir dağılımı değişecektir. Eğer talep inelastik ise ücret artışları fiyatları yansıtamayacağından kârlar azalacaktır ve gelir transferi ücretliler lehine olacaktır. Talep esnekse ücret artışları fiyatlara yansıtılacak ve ücretlilerin satın alma gücü azalacaktır. Ücret artışlarının fiyatlara yansıtılmasıyla emek lehine yapılan ücret düzeltmeleri amacına ulaşmamış olacaktır. Bu durumda fonksiyonel gelir dağılımının emek lehine değişmesi için devletin fiyatlarının oluşum sürecinde ekonomiye müdahale etmesi gerekmektedir.

Fiyat Politikaları: Gelir dağılımı politikaları ücret politikalarının yanında bir fiyat politikası da izlemektedir. Reel gelirlerin ya da reel ücretlerin belirlenmesinde malların

---

²¹⁰ Kuvvet LORDOĞLU, Mete TÖRÜNER, **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, Beta Yayınevi, 1995, s.91.

fiyatları da önemlidir. Reel gelirler hem nominal gelirin yüksekliği ile hem de mal fiyatlarının yüksekliği ile belirlenmektedir. Fiyatlara etki edildikçe, kişilerin reel gelirleri de bu fiyat hareketlerinden farklı oranlarda etkilenir. Devlet fiyat politikalarıyla dar gelirliyi korumayı amaçlamaktadır. Temel gıda maddeleri, eşit eğitim şansı, barınma ve benzerleri gibi asgari yaşamayı belirleyen mallara yönelik koruma söz konusudur²¹¹.

Devlet uyguladığı fiyat politikası tedbirleriyle ziraatle uğraşanların lehine de bir düzenleme yapmaktadır. Devletin taban ve tavan fiyat uygulamaları bu tedbirlerdendir. Taban fiyat uygulaması ile sektörel gelir dağılımı tarım lehine değişmektedir. Aynı zamanda bu tarım ürünlerindeki fiyat artışları sonucunda fonksiyonel gelir dağılımı ücretliler aleyhine değişir.

Tüketicileri korumak için verilen fiyat sübvansiyonları ile mal ve hizmet fiyatları artmadan ya da daha ucuza tüketicilere satılması amaçlanmaktadır. Bu politika üretici kesimi de korumaktadır. Burada amaç maliyetleri düşürerek sektörel gelir dağılımını tarım kesimi lehine değiştirmektir.

Ayrıca kamu kesiminin ürettiği toplumsal temel ihtiyaçlar olarak nitelendirilen su, elektrik, gaz ve benzeri mallara uyguladığı fiyat politikaları da gelir dağılımını etkilemektedir. Bu tür malların fiyatlandırılmasında gelir düzeylerinin dikkate alınması kişisel gelir dağılımına etki edecektir. Devletin amacı fiyat politikası önlemleri ile toplam fiyat seviyesini etkileyerek fiyat istikrarını sağlamaktır.

Gelirler Politikası: Gelir dağılımı politikaları olan ücret ve fiyat politikaları, gelirler politikasının temellini oluşturmaktadır. Gelirler politikası başta yalnız ücret politikası ile sınırlıyken daha sonraları bütün gelir gruplarını ve bu gelir gruplarının politikalarını da kapsamıştır. Gelirler politikasının amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Enflasyonla mücadeleden hareketle özellikle ücretlerin sınırlandırılması biçiminde uygulanmıştır.

---

²¹¹ AKSU, a.g.e., s. 49.

“Düzeltilme”

Fiyat istikrarını amaçlayan gelirler politikası önceleri gelir dağılımını ihmal etmiş ve bu nedenle başarısız olmuştur. Daha sonra yapılan araştırmalarda gelir dağılımı politikalarına önem verilmeye çalışılmış ancak uygulamadaki istatistikî yetersizlikler sonucu gelirler politikası çıkmaza girmiştir. Sendikalar gelirler politikasındaki bu boşluğu servet politikası ve işletmelerde kararlara katılma yöntemi ile doldurmaya çalışmışlardır. Gelirler politikasının sadece enflasyonla mücadele etmeye dönük uygulamalarının sakıncaları nedeniyle, adil gelir dağılımını da dikkate alma zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Gelirler politikası zorunlu veya gönüllü dolaysız ücret ve fiyat kontrollerini içermektedir. Gelirler politikasına göre enflasyonun kaynağı maliyetlerdir. Bu yüzden gelirler politikası nisbi gelir dağılımına da etki etmektedir. Maliyeti oluşturan üretim faktörlerinin payları istenilen enflasyon- istihdam düzeyini oluşturacak şekilde belirlenirse, bu durumun etkileri nisbi gelir dağılımı üzerinde açıkça görülecektir. Enflasyonun kontrol edilmesinde uygulanan talep azaltıcı para ve maliye politikaları uzun bir süre sonunda başarı sağlar. Bu politikaların ilk etkisi, fiyat beklentileri hızlı bir şekilde değiştirilemediğinden, işsizliğin artması şeklinde olmaktadır. Gelirler politikası ise fiyatlara ilişkin beklentilerin değiştirilmesinde önemli bir araç olup para ve maliye politikalarını tamamlayıcı bir özellik taşımaktadır. Gelirler politikası ile ücret ve maaş gibi gelirlerin büyümeleri kontrol altına alınarak enflasyonu azaltmak söz konusudur. Bu politika ile fiyat, ücret, kârlar için sabit veya ayarlanabilir bir tavan getirilmesi şeklindeki kontroller, ikinci derece gelir dağılımını etkileyecektir.

Servet Politikaları: Gelir dağılımı politikasının önemli araçlarından biri de servet politikasıdır. Demokratik ülkelerde servet edinme ve o servetin korunması anayasanın güvencesi altındadır. Servetler önceden kazanılmış servetler ve yeni oluşan servetler şeklinde ikiye ayrılabilir. Gelir ve servet dağılımının yaygınlaştırılmasında daha önceden kazanılmış servetlere müdahale söz konusu olmamaktadır. Geniş kesimlerin tasarruf güçlerinin arttırılması ve servetin ücretli kesimini de kapsayacak şekilde geniş kitlelere yayılması servet politikasının ana amacıdır. Servetin oluşması için gerekli olan şart, birikmiş tasarrufların yatırıma yöneltilmesidir.

“Düzeltilme”

Düşük gelir grubundaki kişilerin elde ettikleri gelirler, onların ancak temel ihtiyaçlarını karşılamaya yeteceğinden, kendi imkânları ile tasarrufta bulunamazlar. Bu grupların kendi imkânlarının dışında tasarruf yapmaya teşvik edilmeleri gerekmektedir. Ücret politikası yoluyla gelirlerde meydana gelen artışlar büyük ölçüde zorunlu tüketim mallarına, sonra dayanıklı tüketim mallarına ve en sonunda da lüks tüketim mallarına kaymaktadır. Ücret politikası sonucu artan gelirlerle kısmen tasarruf edilebilmekte ve oluşan tasarrufların yatırıma dönüşmesi de imkânsız görülmektedir. Sonuçta hem ücret politikası hem de yeniden dağılımla ilgili olarak devlet yardımları şeklinde kişilere yöneltilen gelir artışları veya tasarruf transferleri yatırımlara dönüşmeyerek tekrar tüketim harcamalarına gitmektedir. Bundan dolayı gelirlerin kullanılmasına müdahale edilmesi zorunludur. Düşük gelir gruplarının tasarruf eğilimlerini arttırmak için devlet tasarruf primleri, düşük faizli krediler, zorunlu tasarruflar, kâra katılma, yatırılabılır ücretler, sermaye piyasasında küçük tasarruf sahiplerinin korunması gibi tedbirler uygulamaktadır.

Eğitim Politikaları: Eğitim düzeyinin gelir farklılıklarını azalttığı günümüzde kabul edilmektedir. Eğitim kişinin ruhsal ve zihinsel kapasitesini geliştiren, onun çevresi ile iletişimini arttıran, bilgi, beceri ve ihtisas kazandıran ve kişiyi daha verimli ve üretken kılan bir vasıta dır. Buna göre kişinin eğitimle mesleki vasıf ve ihtisas kazanması, verimliliğini etkileyecek ve bu verimlilik artışı da kişinin gelir düzeyine olumlu yönde yansıtacaktır.

Eğitim politikalarının gelir dağılımı üzerindeki ilk etkisi, kişiler arası şans eşitliği yaratmasıdır. Eğitim ve gelir politikası arasında fonksiyonel bir bağ mevcuttur. Bu yüzden gelirin hem birincil dağılımında hem de yeniden dağılımında eğitim politikalarının rolü çok büyüktür. Eğitimde oluşabilecek bir tekelleşme, gelir dağılımını olumsuz olarak etkilemektedir. Devlet eğitim tekeli ni kırmak ve eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak için bazı önlemler almaktadır. İlk olarak eğitime başlama ile ilgili tüm engelleri ve sınırlandırmaları kaldırarak herkes eşit şans tanımaktadır. Eğitimle ilgili araç ve gereç imkânlarını arttırmakta ve eğitim masraflarını üzerine almaktadır.

“Düzeltilme”

Yukarıda da sınıflandırıldığı üzere, hükümetlerin elinde gelir dağılımının büyüklüğünü, fonksiyonunu etkileyecek çok sayıda araç vardır. Mali olmayan politika araçları istihdam, ücret ve fiyat kontrolleri iken vergi, kamu giderleri ve kamu borçları politikaları da mali politika araçlarıdır. Bu araçlar kadar olmasa da para politikası da gelir dağılımı üzerinde etkide bulunabilir. Başlıca Makro ekonomik politika araçları aşağıdadır²¹².

2.3.1.1. Para Politikası Araçları

Para politikası kısa ve uzun vadede farklı etkiler gösterir. Tüketicilerin gelecek hakkında karamsar olmadığı durumda, faiz hadlerinin düşürülmesi ve kredilerin kolaylaştırılması, yani genişletici para politikası, kısa vadede tüketim ve dolayısıyla milli gelir üzerinde olumlu bir etkide bulunur. Tüketim eğiliminde meydana gelen artışlar ise enflasyonun artması ile sonuçlanabilir. Para politikası, kısa vadede, milli geliri, enflasyon ve işsizliği etkileyebilir. Bu değişkenlerde meydana gelebilecek herhangi bir değişiklik gelir dağılımı üzerinde etkide bulunabilir.

Konjonktürel dalgalanmalar ortalama geliri etkileyerek gelir dağılımını etkiler. İktisadi büyüme ve genişleme yoksulluğu genelde azaltır. Konjonktürel dalgalanmalar sonucu meydana gelecek bir işsizliğin gelir dağılımı üzerindeki etkisi son derece güçlüdür²¹³.

Beklenmeyen enflasyon (gerçekteşen ve beklenen enflasyon hadleri arasındaki fark), servet ve gelirlerin bir gruptan diğerine adil olmayan bir biçimde transfer edilmesine yol açar. Beklenmeyen enflasyon, nominal varlık ve borçların reel değerinde aşınmaya yol açtığı için serveti ve gelir dağılımını borçluların lehine-alacaklılar aleyhine değiştirir. Beklenmeyen enflasyon, toplu iş sözleşmeleri yoluyla gelirin çalışanlardan firmalara veya kamu çalışanlarının ücretleri beklenen enflasyona göre belirlenirse, devlete transfer edilmesine neden olabilir. Beklenmeyen enflasyon nedeniyle yoksul kesimin

---

²¹² Coşkun Can AKTAN, İstiklal Yaşar VURAL, "Makro Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk", **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara, Hak-iş Konfederasyonu Yayınları, 2002, s. 1.

²¹³ **A.e.**, s. 2.

olumlu yönde etkilenmesi için, yoksulların sahip oldukları mali ve finansal yükümlülüklerin ortalama düzeyinin büyük olması ve yeteri kadar mali ve finansal varlığa sahip olmaları gerekir. Gerçekte ise süreç tam tersi bir biçimdedir. Düşük gelir düzeyindeki çalışanların pazarlık gücünün ve varlıklarının yetersiz düzeyde olması nedeniyle yoksul kesim, genellikle, enflasyondan olumsuz yönde etkilenir. Bu etkiyi ortadan kaldırmak için reel faiz haddini-reel ücret düzeyini enflasyona endekslemek gerekir. Ancak endeksleme uygulamaları, üretim maliyetlerini ve dolayısıyla genel fiyat düzeyini yükselterek, ekonominin bir ücret-fiyat sarmalına girmesine ve sonuçta enflasyon seviyesinin yükselmesine yol açabilir.

Uygulama sonucunda hiper enflasyon sürecine girilmesi halinde yoksul kesim bu durumdan olumsuz bir biçimde etkilenir ve gelir dağılımı bu kesim aleyhine bozulur. Beklenen enflasyonun olumsuz etkileri de vardır. Vergilerin nominal gelir üzerinden alınması ve nominal gelir arttıkça vergi oranlarının da artması halinde enflasyon kişilerin reel vergi yüklerinin artmasına yol açar. Kişilerin vergi öncesi reel gelirleri aynı iken vergi oranlarının yüksek olması vergi sonrası reel gelirlerinin daha düşük olması anlamına geleceğinden beklenen enflasyon, kişilerin reel gelirlerinin bir kısmının hükümete transfer edilmesine yol açacaktır²¹⁴.

Para politikaları iktisadi konjonktürü refah düzeyine çıkaramaz, istihdam ve milli geliri geçici olarak normal seviyenin üstüne çıkarabilir. İşsizlik seviyesinin düşük olması ve milli gelir düzeyinin yüksek olması ise enflasyonun artmasına yol açar. Bu değişkenler de bir müddet sonra tekrar normal düzeylerine geri dönerler. Tüm genişletici politikalar, sadece geçici olarak yoksulluğun hafifletilmesine katkı sağlar. Sonra, hükümetler gelir dağılımını olumsuz yönde etkileyen enflasyonu düşürmek için istihdam düzeyini ve milli geliri aşağı çekecek daraltıcı politikalar uygulamak zorunda kalırlar. Sonuçta, uygulanan bu politikaların ortalama yoksulluk düzeyi üzerinde olumlu bir etkisi olmaz. Aksine, enflasyonun düşmesi için milli gelirden oluşması gereken daralma, enflasyonun artması için gerekli olandan daha fazla olacağı için konjonktürün refah-çöküş döngüsü ortalama yoksulluğu artırır.

---

²¹⁴ Erdal M. ÜNSAL, **Makro İktisat**, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara, Kutsan Ofset Matbaacılık, 1999, s. 69.

Para politikasının uzun vadede kontrol altına alması gereken değişkenler ise ortalama enflasyon düzeyi ve toplam talepteki dalgalanmalardır. Bu değişkenler uzun vadede büyümeyi ve gelir dağılımını etkileyerek, refah üzerinde etkili olurlar. Yüksek enflasyon belirsizliğe yol açarak ileriye yönelik istikrarsızlık beklentilerini artırır. Mali piyasalarda sapmalara yol açar ve sermaye üzerinden alınan vergilerin oranlarının yükseltilmesine neden olur. Bu durum her türden yatırımlar üzerinde caydırıcı bir etki meydana getirerek iktisadi büyümede gecikmelere yol açar. Makro ekonomik istikrarsızlıklar da yatırımlar üzerinde benzer etkiler ortaya çıkararak büyümeyi caydırıcı bir etki ortaya çıkarır.

Para politikasının uzun vadedeki performansı ile refah arasında güçlü bir ilişki vardır. Para politikası, uzun vadede, çeşitli yollarla gelir dağılımı üzerinde etkili olabilir²¹⁵:

- i. Beklenmeyen enflasyonun yol açtığı yeniden dağıtıcı etki doğrudan gelir dağılımında eşitsizliğin artmasına yol açar.
- ii. Belirsizlikler ve mali piyasalardaki karışıklıklar sermayenin ortalama getirisini artırıp ücretlerin baskı altında tutulmasına yol açacağı için gelir dağılımındaki eşitsizlikler artar.
- iii. Belirsizlik ve mali piyasaların etkinliğinin enflasyon ve makro ekonomik istikrarsızlıklar nedeniyle azalması sadece fiziki sermaye yatırımlarını değil, beşeri sermaye yatırımlarını da azaltacağından uzun vadede, gelir dağılımındaki eşitsizliğin hafifletilmesi şansı ortadan kalkar.
- iv. Enflasyon ve makro ekonomik dalgalanmalar ekonominin bazı sektörlerini diğerlerine göre daha fazla olumsuz yönde etkiler. İşçilerin çalıştığı sektöre bağlı olarak gelirleri bu durumdan olumlu ya da olumsuz yönde etkilenebilir.

2.3.1.2. Maliye Politikası Araçları

Bireylerin, yaşam standardını artırmanın iki olası yolu vardır. İlki daha iyi bir eğitim ile

---

²¹⁵ Christina D. ROMER, David H. ROMER, "Monetary Policy and the Well-Being of the Poor" in Income Inequality Issues and Policy Options, A symposium sponsored by the Federal Reserve Bank of Kansas City, Jackson Hole, Wyoming, August 27–29, 1998.

bilgi ve beceri düzeyini artırarak, kişilerin verimliliklerinin artırılmasıdır. İkincisi ise gelirin daha düşük gelirli lehine çeşitli araçlar kullanılarak yeniden dağıtılmasıdır. Maliye politikası araçları vergi, kamu giderleri ve borçlanma politikası, her iki anlamda da kişilerin yaşam standartlarının artırılması amacıyla kullanılabilir. Bu nedenle devletin gelir dağılımı fonksiyonu, toplumsal refahı belirlemede en önemli faktörlerden biridir. Keynezyen görüşe göre, maliye politikası araçları uzun vadede; milli gelir, enflasyon ve işsizlik gibi değişkenlerde meydana getireceği değişiklikler yoluyla gelir dağılımını etkileyeceği gibi farklı maliye politikası araçlarının kullanılması yoluyla kişisel gelir dağılımını da doğrudan etkileyebilir.

Kişisel gelir dağılımında hakkaniyeti sağlamak çeşitli açılardan arzu edilebilir²¹⁶. Öncelikle, hakça bir dağılım farklı sosyal sınıflardaki tüketici birimler arasında refah, iktisadi ve siyasi güç bakımından göreceli olarak daha dengeli bir durum meydana getirdiği için sosyal barışa katkı sağlar. Marjinal fayda yaklaşımına göre yoksul kişilerin gelirlerinde meydana gelecek artışlar daha zengin olanların gelirlerinde meydana gelecek ilave artışlara kıyasla daha fazla faydaya yol açacağından gelirin yüksek gelirli sosyal tabakalardan düşük gelirli sosyal tabakalar lehine yeniden dağılımı toplumsal refahı artırır. Kişisel gelirin hakça dağılımı fırsat eşitliğini artırır ve böylece yoksulların gelir elde etme olanaklarını ve yaşam standartlarını yükseltir.

Kişisel gelir dağılımında hakkaniyetin sağlanması ekonomik istikrar üzerinde olumlu etkilerde bulunur. Harcama, gelirin bir fonksiyonu olduğundan hakça dağılım ekonomide efektif talep düzeyini ve ekonominin ölçeğini artırır ve böylece iktisadi dalgalanmaların olumsuz etkilerini hafifletir.

Öte yandan, kişisel geliri yeniden dağıtıcı politikalar olumsuz bazı etkilerin ortaya çıkmasına da yol açabilir:

- i. Gelirin yeniden dağıtımı amacıyla konulan vergiler, vergi mükelleflerinin gelir elde etmek ve mülkiyetlerinin değerlerini artırmak konusundaki şevk ve isteklerini azaltır.

---

²¹⁶ İsmail TÜRK, **Maliye Politikası: Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri**, s. 314.

- ii. Transfer ödemeleri, bu ödemelerden yararlanan kişilerin daha fazla çalışarak ek gelir elde etme şevk ve arzularını azaltarak bu kişileri yardımlara bağımlı bir hale getirir. Bağımlılık ise, kişilerin gelecekteki üretim ve yatırımlarını azaltmalarına yol açarak iktisadi büyümeyi geciktirir.
- iii. Yeniden dağıtıcı politikalar ile yapılan dağıtım sonucunda belirli sosyal tabakaların diğerlerine göre daha fazla transfer elde etmeleri toplumsal barışı olumsuz yönde etkileyebilir, baskı ve çıkar grupları daha fazla yardım için faaliyetlere girişir. Siyasi partiler seçim ekonomisi uygulamalarını yaygınlaştırır ve neticede sistem yozlaşır.
- iv. Transfer ödemeleri, sosyal dayanışma kurumlarını (dini örgütlenmeler, sendikalar, klüpler ve diğer gönüllü kuruluşlar) zayıflatır ve bu kurumların bazısı ortadan kalkabilir. Devlet, toplumun her kesimini kapsayan ve kişilere nakit yardım yapılmasını garanti eden politikalar (Negatif Gelir Vergisi v.b.) hariç, meydana gelen boşluğu dolduramaz ve sosyal dayanışma ve doku tahrip olur.
- v. Yeniden dağıtıcı politikalar kamu kesiminin milli ekonomideki nispi payını büyütür, bürokrasinin devlet mekanizmaları ve idaresindeki etkinliği ve gücünü artırır ve neticede halkın yönetime katılımı, özgürlükler ve demokrasi yara alır.

Aşağıda başlıca Maliye Politikaları ve gelir dağılımı üzerindeki etkileri özetlenmiştir.

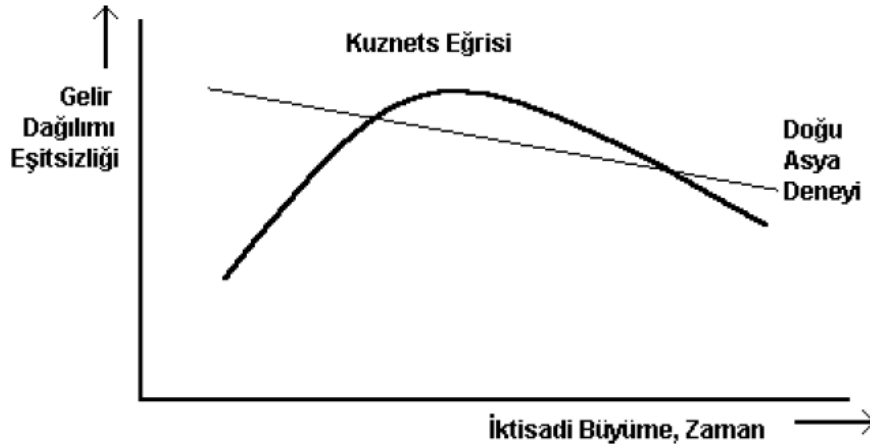
Vergi Oranlarının İndirilmesi: Mevcut bir verginin yürürlükten kaldırılması veya kamu giderlerinin artırılması, yani genişletici maliye politikası, tüketicilerin gelecek hakkında iyimser olması durumunda, kısa vadede tüketim ve dolayısıyla milli gelir üzerinde olumlu bir etkide bulunur. Tüketim eğilimindeki artışlar ise enflasyonun artması ile sonuçlanabilir. Sonuçta genişletici maliye politikası kısa vadede ortalama geliri artıracığından yoksulların refah düzeyinde belirli bir artış meydana gelebilir. Keza, genişletici maliye politikası sonucunda işsizlikte meydana gelecek bir azalma ve işgücü ve reel ücretlerdeki bir artıştan en fazla düşük gelir düzeyindeki işgücü faydalanır. Ancak, bu politika sonucunda meydana gelecek enflasyonun etkileri yoksul kesimin aleyhine olacaktır. Maliye politikasının uzun vadede ortalama enflasyon düzeyi ve toplam talepteki dalgalanmaları kontrol altına alabilmesi halinde iktisadi büyüme ve gelir

dağılımı olumlu yönde etkileneceğinden gelir düzeyinde iyileşme sağlanabilir²¹⁷.

Kamu giderleri: Bu tip iktisadi politikaların gelir dağılımı üzerindeki etkileri, geleneksel olarak iktisadi büyüme üzerindeki etkileri ile analiz edilmeye çalışılır. Kamu giderleri politikasının gelir bölüşümü ile ilgili etkilerinin anlaşılması için iktisadi büyüme ile ilgili bağlantılarının anlaşılması gereklidir²¹⁸:

Gelir dağılımında eşitsizlik ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki konusu üzerinde son yıllarda yapılan araştırmaların çoğu Kuznets Eğrisi Hipotezi'nden etkilenmiştir. Kuznets Eğrisi, iktisadi kalkınma sürecinin ilk aşamalarında gelir dağılımındaki eşitsizliğin önceleri artacağını; ancak, sonraki aşamalarda azalacağını öngörür (Grafik 2.3.)

Grafik 2.3: İktisadi Büyüme İle Gelir Dağılımı Arasındaki İlişki

Kaynak: UNITED NATIONS (1999), Human Development Report 1999 Background Papers, Vol 1, New York, p. 371.

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinde sanayileşmenin ilk aşamalarında köyden kentsel alanlara yönelik işgücü akımı gelir dağılımındaki eşitsizliği artırır. İşgücü arzında oluşan büyük artışlar emek gelirlerini büyük ölçüde düşürür ve kentsel alanlara göç eden büyük bir nüfusun gelir dağılımından aldığı pay azalır. İşgücünün çoğu

²¹⁷ AKTAN, VURAL, "Makro Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk", s. 7.

²¹⁸ Gerd SCHWARTZ, Teresa Ter-MINASSIAN, "The Distributional Effects of Public Expenditure: Update and Overview" 1. IMF Working Paper WP/95/84, August 1995.

kentsel alanlara yerleştikten sonra çalışma hayatındaki verimlilikleri artar. Daha yüksek gelir elde ederler. Kırsal alandakiler genelde tarım kesiminde istihdam edildiklerinden gelir düzeyleri düşüktür. Bu kesimin sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam edilmesi gelir dağılımından daha fazla pay almaları anlamına gelir. Hipotez, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri hızlı iktisadi büyüme ve yapısal değişikliklerin bir yan ürünü olarak görür ve aktif geliri yeniden dağıtıcı politikalar olmaksızın iktisadi büyümenin, gelir dağılımı eşitsizliğini tedricen azaltacağını öne sürer. Hipotez çeşitli açılardan eleştiriye açıktır. Temel sorun, dışbükey U eğrisinin mevcut olup olmadığı; eğer mevcutsa bundan kaçınma imkânı ile ilgilidir. Göreli eşitsizliğin yalnızca bir kısmı gelir düzeyi ile alakalıdır. Kalkınmanın bulunduğu aşamanın yanı sıra uygulanan iktisadi politikalar ile iktisadi kalkınma politikasının türü de gelir dağılımı üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. İkinci sorun bu hipotezi destekleyecek yeterli ampirik bulgu olmamasıdır. Tanzi, iktisadi büyümenin yoksulluğu azaltmak için gerekli olduğunu; ancak, gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmak için yeterli olamayacağını savunur. Bununla birlikte, iktisadi büyümenin gelir dağılımı eşitsizliğini önlemede önemli bir unsur olduğu genellikle kabul edilmektedir²¹⁹.

Gelir dağılımı eşitsizliği ise iktisadi büyümeyi çeşitli kanallar aracılığıyla etkiler:

- i. Geleneksel görüşlere göre gelir dağılımındaki eşitsizlik ne kadar artarsa tasarruflar da o ölçüde artar ve böylece sermaye birikimi ve dolayısıyla iktisadi büyüme artar. Ücretlerin tümü tüketime ayrılacağından sermaye birikimine ilave katkıda bulunma olanağı sadece kârlardadır.
- ii. Diğer taraftan, yoksullar zenginlere kıyasla daha fazla tüketim eğilimine sahiptirler ve bu nedenle tasarruf yapma imkânları yüksek gelirlilerden azdır. Bu nedenle gelirden gelecek artışlar tasarrufları, sermaye birikimini ve dolayısıyla iktisadi büyümeyi artırır.
- iii. Gelir dağılımındaki eşitsizlikler belirgin bir hale gelirse geliri yeniden dağıtıcı politikalara olan talep de artar. Politik süreçte medyan konumda olan seçmenler etkindir. Oy potansiyelinin büyük bir kısmını oluşturan bu seçmenlerin iktisadi durumunun kötüleşmesi halinde vergi gelirleri azalır. Bir süre sonra, kamu kesiminin finansman ihtiyacının yeni vergilerle

²¹⁹ AKTAN, VURAL, "Makro Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk", s. 18.

karşılanması ve vergi oranlarının artırılması gerekir. Vergilerin optimal düzeyin üzerinde artırılması sermaye birikimini ve dolayısıyla büyümeyi azaltır. Sonuçta gelir dağılımı eşitsizliğindeki bir artış vergilerde artışa yol açarak iktisadi büyümeyi yavaşlatır²²⁰.

- iv. Gelir dağılımındaki eşitsizlikler ne kadar artarsa siyasi istikrarsızlık da o ölçüde artar. Siyasal istikrarsızlık toplumsal çatışmaları artırır, mülkiyet haklarını tehdit altına sokar ve politik miyopluk nedeniyle verimli yatırımları engeller. Sonuçta iktisadi büyüme yavaşlar. Düşük büyüme hızı ise daha fazla siyasi istikrarsızlığa yol açar ve bu kısır döngü devam eder. Gelir dağılımındaki eşitsizlik ne kadar az ise, yani orta gelirli sınıf ne kadar büyükse iktisadi büyüme ve siyasi istikrar o ölçüde olumlu etkilenir.

Hakkaniyetli bir dağılımda büyümenin kendisinden çok iktisadi büyümenin kalitesi önem taşır. İktisadi büyümenin kalitesi, uygulanan iktisat politikalarına, kamu giderleri politikasına ve kamu giderlerinin bileşimine bağlıdır.

Geleneksel analizlere göre yeniden dağıtıcı politikalar ekonomik etkinliği olumsuz yönde etkiler. Eşitsizliğin yüksek bir düzeyde olması yoksul kesimin büyüklüğünü artırır. Yoksul kesim ise gelir düzeyi yüksek gruplara kıyasla yetersiz beslenen ve yetersiz sağlık ve eğitim hizmeti alır. Bu yetersizlikler yoksulların çalışma şevk ve isteklerini törpüler. Yeniden dağıtıcı politikardan çok, gelir dağılımındaki adaletsizlik iktisadi büyümeyi olumsuz yönde etkiler.

Müdahaleci maliye politikası önerilerini savunan Keynesyen iktisatçılar ve fonksiyonel maliyecilere göre etkinliği artırıcı yeniden dağıtıcı politikalar adaleti sağlamanın yanı sıra iktisadi büyüme üzerinde de olumlu etkiler meydana getirebilir. İsrafı önleyerek ve kamu harcama programlarının dizaynını yoksullar lehine değiştirerek maliyet-etkin ve dağıtıcı adaleti sağlayan bir yeniden dağıtıcı politika yürürlüğe konulabilir. İsraf edilen harcamalardan yapılacak tasarruflar ile yoksulluğa karşı plan ve programlar uygulamaya sokulabilir. Etkinliğin artırılmasının bir diğer yolu da özellikle eğitim ve

²²⁰ Alberto ALESINA, Dani RODRIK, "Distributive Politics and Economic Growth", **Quarterly Journal of Economics**, N: 109, 1994, p. 465 – 490.

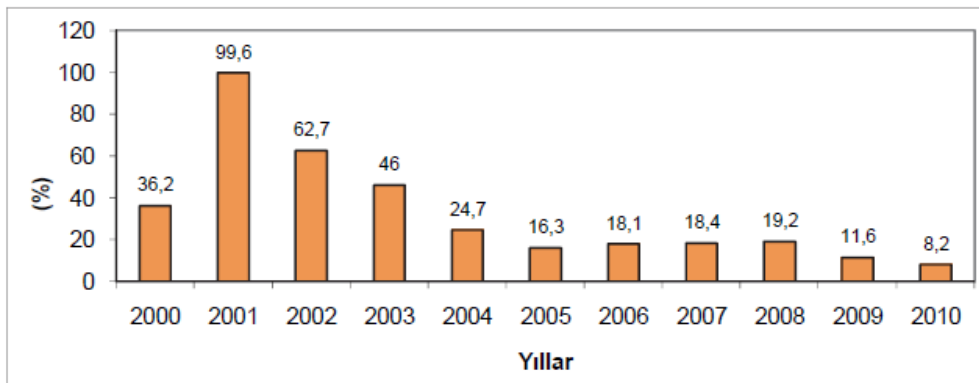

sağlık hizmetlerine erişimin artırılmasıyla fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır. Yeterli olanağa sahip olan yüksek gelirli gruplar eğitim ve sağlık gibi kısmen bedava sunulan hizmetlerden yoksullara kıyasla orantısız bir biçimde daha fazla yarar elde edebilmektedirler. Bu nedenle çatışma iktisadi büyüme (ekonomik etkinlik) ile dağıtıcı adalet arasında değil; maliyet etkinliği artıran politikalar ile maliyet-etkin olmayan politikalar ya da yoksulların lehine olan veya olmayan politikalar arasındadır.

Transfer harcamaları: Herhangi bir mal veya hizmet karşılığı olmaksızın, kişilere ve hane halkına yapılan bir tür özel yardım olarak nitelendirilebilir. Keynezyen iktisatçılar ve fonksiyonel maliyeciler yoksullara yönelik aynı ve nakdi menfaat sağlayan tüm transfer giderlerinin yoksulların refahını artıracığını ve gelir dağılımında iyileşmeye yol açacağını ileri sürerler. Bu etkinin oluşması için transfer harcamalarının verimli kullanılması, yararlanan kesimlerin yoksul olması ve transfer giderlerinin toplam üretimi (ve dolayısıyla istihdamı) ve üretim kapasitesini artırıcı yönde kullanılması gereklidir. Başlıca transfer giderleri, devlet borç faizleri, sosyal harcamalar ve sübvansiyonlardır.

a-) Devlet Borçları Faizleri: Devlet borçları ilk etkisi itibarıyla gelir ve servet dağılımını değiştirmez. Ancak borç faiz ödemeleri gelir dağılımını değiştirebilir.

Grafik 2.4. Hazine İskontolu İhaleleri Bileşik Faiz Oranları 2000–2010

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Kamu Borç Yönetimi Raporu, Ocak 2013

“Düzeltilme”

Özellikle 1980'li yıllarda piyasa faizlerinin de oldukça yüksek olması, devlet iç borçlanma aracına yatırım yapanların yüksek oranlarda faiz getirisi elde etmelerine imkân tanımıştır. Bu durum da servet sahiplerinin, riske girmeden büyük getiriler elde etmesini sağlamıştır.

Genel olarak yüksek faiz politikası sermayeyi kar, faiz ve rant alanlarına yönelmeye teşvik etmekte, yatırımları yavaşlatarak gelir dağılımının çalışan geniş kitleler aleyhine bozulmasına yol açmaktadır.

Yukarıdaki grafikte 2000 – 2010 aralığında İskontolu Devlet İç Borçlanma Senetlerinin İhracında oluşan bileşik faiz oranları yer almaktadır. Başka bir ifadeyle bu oranlar, T.C. Hazine Müsteşarlığı'nın kısa vadeli borçlanma maliyetini göstermektedir.

İç Borçların Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri aşağıdaki faktörlere bağlı olarak değişebilir:

- Hangi kaynaklardan borçlanıldığı,
- Faiz oranları,
- Ekonominin içinde bulunduğu konjonktürel durum,
- Borcun miktarı,
- Borçlanma için tüketimin mi tasarrufun mu kısıldığı,
- Geri ödeme periyodları,
- Ulusal para cinsinden mi döviz cinsinden mi borçlanıldığı
- Ulusal parayla mı dövizle mi geri ödendiği,
- Hangi amaçlarla borçlanıldığı,
- Borçla elde edilen kaynakların ne şekilde kullanıldığı.

b-) Sosyal Harcamalar: Devletin çalışmak isteyenlere iş olanakları sağlaması, çalışmayanlara veya işsizlik, sakatlık ve yaşlılık gibi nedenlerle geçimleri için yeterli bir gelir düzeyine sahip olmayanlara asgari bir geçim düzeyini sağlayacak yardımda bulunması gelir dağılımını bu kesimler lehine değiştirir.

“Düzeltilme”

Devlet, kendi kusurları olmadan çeşitli nedenlerle yeterli derecede gelir elde edemeyen kesimlere devamlı olarak vergi gelirleri ile finanse edilen yardımlarda bulunabileceği gibi yasal düzenlemelerle bu kişilere yönelik zorunlu bir sosyal sigortalar sistemi (işsizlik, yaşlılık veya sağlık sigortası v.b.) oluşturarak da düşük gelirli lehine geliri yeniden dağıtabilir. İlk yöntem, kendi kusurları olmaksızın varlıksız, güçsüz ve zayıf durumda kalan yoksul kesimlerin geçimlerinin finansmanına tüm gelir gruplarının katılmasını sağladığı için avantajlı bir yöntemdir. Ancak bu olanaklardan her fırsatta yararlanılmak istenebilir. Sermaye birikiminin yanı sıra iktisadi verimlilik de olumsuz yönde etkilenir. İkinci yöntemde sistemden yararlanacak kişiler sistemin finansmanına katkıda bulunur. Herkesin sisteme yaptığı ödemelerle orantılı olarak sistemden yararlanmaması ve gelir seviyesi görece daha yüksek olan işverenlerin yaptıkları ödemeleri fiyat mekanizması yoluyla yansıtması bu yöntemin gelir dağılımı üzerindeki olumlu etkisini azaltır. Ayrıca sosyal transferler genel olarak üst gelir gruplarından alt gelir gruplarına doğru bir yeniden dağılımın oluşmasına yardımcı olurlar²²¹.

c-) Sübvansiyonlar: Hükümet veya herhangi bir kamu kurum veya kuruluşu tarafından mal ve hizmet üretimine ya da tüketimine yapılan mali bir katkı ya da başka bir ifadeyle, hükümetler tarafından üretici ve tüketicilere dolaylı veya dolaysız olarak parasal ve ölçülebilen belirli bir faydanın sağlanması olarak tanımlanabilir. Sübvansiyonların uygulanma amaçlarının başlıcaları şunlardır²²²:

- Tüketicilerin reel gelirlerini artırmak için fiyatları aşağı çekmek,
- Üreticilerin (çiftçiler vb) gelirlerini artırmak,
- Bazı endüstrileri korumak ve geliştirmek,
- AR-GE gibi özel ekonomik faaliyetleri teşvik etmek,
- Yeni sanayi dallarını teşvik etmek,
- Bölgelerarası ekonomik dengesizlikleri önlemek,
- Ödemeler dengesi açıklarını gidermek,
- İşsizliği önlemek,

²²¹ AKTAN, VURAL, "Makro Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk", s. 22.

²²² Graham BANNOCK, R. E. BAXTER ve Evan DAVIS, **The Penguin Dictionary of Economics**, Fifth Edition. 1992 tüm çalışmada

- Gelir ve servet dağılımını adil bir hale getirmek.

Sübvansiyonlar(teşvikler), mali nitelikli sübvansiyonlar (vergi tatilleri, yatırım teşvikleri, gelir vergisi indirimleri, ihracat veya ithalat üzerinden alınan vergilerle ilgili istisnalar, v.b.) ve finansal nitelikli sübvansiyonlar (doğrudan sübvansiyonlar, kamu kredileri, elverişli koşullarda sigorta imkânının sağlanması v.b.) olarak sınıflandırılabilir. Kamu tarafından düşük bir maliyetle üreticiye sunulan altyapı ve diğer hizmetler, tercihli kamu satın-alımları, tekel hakkının bağışlanması, ithalat rekabetine karşı koruma ve dövizle ilgili tercihli uygulamalar da sübvansiyon sayılan uygulamalardır²²³.

Sübvansiyonlar, ekonomide üç temel etkide bulunur: Öncelikle nispi fiyatları değiştirerek kıt kaynakların sektörler arasında yeniden dağılımına yol açar. Kaynakların sübvansiyonlar yoluyla belirli sektörlere aktarılması bu sektörlerin suni olarak korunmasına neden olur. Dış rekabet açısından zayıf olan ihracat veya ithal ikamesi sanayi dallarının sübvansiyon dışındaki koruma araçları ile de korunması durumunda bir yandan daha fazla vergileme yoluyla kaynakların yeniden tahsisine yol açarak ekonomik etkinliği bozar. Ayrıca ülke refahının reel olarak azalmasına neden olur. Sübvansiyonların, gelir dağılımını vergi ödeyenlerden sübvansiyonlardan doğrudan yararlananlar lehine değiştirerek gelir transferine yol açan temel olumsuz etkileri şunlardır²²⁴:

- i. Yurt içi sübvansiyonlar bazı işletmelerin rekabet imkânlarını diğerlerine göre suni biçimde artırarak devlet yardımından faydalanmayan işletmelerin aleyhine piyasadaki pazar paylarını artırmalarına neden olur.
- ii. Sübvansiyon, ürün fiyatlarına yansımaya dahi faydalanan firmaların borçlarını azaltması ve bu firmaların daha saldırgan bir strateji izlemelerine neden olarak rekabet koşullarını değiştirebilir. Yardımdan faydalanamayan firmalar optimal olmayan seviyede üretime zorlanacaklarından piyasadan

---

²²³ Thomas L. BREWER, Stephen YOUNG, "Investment Incentives and the International Agenda", **The World Economy**, Vol: 20, No:2, March 1997, ss. 175–198. p.181.

²²⁴ European Commission, "Supplement A: Recent Economic Trends, European Economy, European Commission Directorate-General For Economic and Financial Affairs", No:4, April 1994, s. 2–3.

dışlanabilirler ve bu durum yurt içi milli hasılayı ve ekonomik etkinliği azaltarak önemli makro-ekonomik sapmalara yol açabilir.

- iii. Yurtiçi sübvansiyonlar belirli bir sektöre ya da belirli bir ürüne destek sağladıkları anda sektörün aşırı büyümesine veya ürünün aşırı üretilmesine ve tüketilmesine yol açarak kaynak dağılımında kaymalara ve böylece ekonomik etkinlikte azalmaya neden olabilirler. Diğer taraftan, bu tip yardımlar genellikle istihdamın artırılması yerine sabit yatırımlar için verildiğinden üretim faktörlerinin dağılımını da olumsuz yönde etkilerler.
- iv. Sübvansiyonlar bütün ülkelerde kamu harcamalarını artırır ve bütçe üzerinde önemli bir yük oluşmasına neden olurlar. Bu yükün olumsuz etkisi sübvansiyonların finansman şekline göre ekonomik istikrarsızlığın artmasına (emisyon), vergi yükünün artmasına (vergilerin artırılması) ya da gelir ve servet dağılımının bozulmasına (dolaylı vergilerin artırılması veya kamu harcamalarının bileşiminin değiştirilmesi) neden olabilir.
- v. İç piyasada, mal düşük bir fiyatla satıldığı için bu tip sübvansiyonlar tüketici refahını azaltıcı bir etkiye sahip değillerken iç üretimi artırarak ithalatı kısıtladıkları için dış ticareti daraltıcı bir etkiye sahiptirler²²⁵. Diğer devletlerin aleyhine yerli firmaların rekabet gücünün artmasına neden oldukları için misilleme veya karşı tedbir uygulamalarına yol açabilirler. Ülkelerin gelişmişlik düzeyini olumsuz yönde etkilerler.

Uygulama, nihai aşamada gelir düzeyi düşük olan üretici ve tüketici kesimlerin refah düzeyini artırırsa ve toplam üretimde artışa yol açsa da, yararlanan kesimleri devlet yardımlarına bağımlı bir hale getirdiği için eleştiriye açık uygulamalardır²²⁶.

Reel Harcamalar: Devletin mal ve hizmet satın almak ya da üretim faktörü kullanmak için yaptığı harcamalardır. Reel harcamaların gelir dağılımı üzerindeki olası etkileri bu harcamaların kimlere yapıldığına ve bu harcamalarla sunulan kamu hizmetlerinden kimlerin yararlandığına bağlıdır. İktisadi büyümeye katkı sağlamayan bir harcama, gelir

²²⁵ Robert J. CARBAUGH, **International Economics**, Fourth Edition, California, Wadsworth Publishing, 1992, p. 159.

²²⁶ AKTAN, VURAL, "Makro Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk", s. 24.

dağılımına olumlu etki yapmayacaktır. Geleneksel görüşe göre, ekonomide bir durgunluğun veya depresyonun bulunduğu dönemlerde reel harcamalar yoluyla teşebbüs alanına aktarılan gelirler, müteşebbislerin gelecek konusundaki beklentileri iyimser değilse, teşebbüslerin likiditesini güçlendirir ve likiditedeki bu artış üretim ve istihdamı artıracak faaliyetler yerine borçların geri ödenmesinde kullanılır. Konjonktürün normal olduğu dönemlerde ise reel harcamalar yeni gelir akımlarının ortaya çıkmasına ve böylece efektif talebin artmasına yol açar. Toplumdaki her kesimin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlandığı ve bu hizmetlerin daha çok dolaysız ve artan oranlı vergilerle finanse edildiği varsayımı doğru kabul edilirse reel harcamalar alt gelir grupları lehine pozitif bir yeniden dağıtım etkisine sahip olabilir. Bu etkinin güçlenmesi için düşük gelire sahip grupların elde ettikleri faydanın daha büyük olması; düşük gelirli kesimlere daha fazla yarar sağlayan harcama türleri yönünde siyasi müdahalenin yapılması ve toplumdaki herkesin kamu hizmetlerinden ön koşulsuz ve hiç bir engelle karşılaşmadan yararlanmaları gerekir²²⁷.

Asgari ücret uygulaması: Faktörel gelir dağılımını eşitlemeyi amaçlayan bu uygulama ile çalışan kesimin minimum fiziki varlığını sürdürmesi için gerekli olan gelir düzeyinde çalıştırılması amaçlanır. Asgari ücret uygulaması, işsizliğe yol açma tehlikesi bir yana bırakılırsa, yoksulluk sınırı civarında ücret alan çalışan kesimin ortalama ücretlerinde bir artışa yol açacağı için yoksulluğu azaltıcı bir etkiye sahiptir. Bireyler baz alınarak hesaplandığı için asgari ücret yanılıcı olabilir. İşsizlik söz konusu ise, işsiz kişiler için asgari ücret uygulamasının hiç bir faydası yoktur. Düşük ücretli işçiler yoksul hanelerde yoğunlaşıyorlarsa asgari ücrette meydana gelecek bir artış hane halkının yoksulluğunu azaltmada belirli bir etkiye sahip olabilir.

Kamu kesiminin istihdam olanaklarının artırılması: Politika düşük vasıflı işçilere olan talebin artırılmasına yönelik tedbirlerdendir. Ancak, bu tip politikaların yüksek vergiler, ücretler üzerinde artış baskısı ve özel kesim istihdamı verimliliği üzerinde uzun vadede dışlama etkisi vardır. Dışlama etkisi zaman alır ve bu arada toplam istihdam düşük vasıflı işçiler lehine artırılabilir. Bu yolla belirli aralıklarla kamu kesimi istihdam

---

²²⁷ Salih TURHAN, İzzettin ÖNDER ve Beyhan ATAÇ, **Maliye Politikası**, Yayın No: 123, Eskişehir, T. C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1987, s. 214.

düzeyinde yapılacak artışlar yoksul kesimin büyük bir kısmını oluşturan düşük vasıflı işgücünün istihdamını belirli bir süre için artırır ve gelir dağılımını olumlu yönde etkiler.

Kamu kesimi istihdam düzeyini artırmaya yönelik politikalar uzun vadede kamunun gider yükünü de artırır. Bu da ek kaynak ihtiyacını karşılamak amacıyla vergilerin artırılmasını gündeme getirir. Öte yandan kamu kesimi istihdam düzeyinin artması ile birlikte kaynakların tahsisinde meydana gelen sapmalar da bu politikanın uzun vadede sürdürülmesini zorlaştırır.

Kamu istihdam programları Gelişmekte Olan Ülkelerde yoksul kesimin büyük bir kısmının yer aldığı kırsal kesimdeki yoksulluğa karşı başarıyla kullanılabilir. Kırsal kesimde ve özellikle tarım sektöründe istihdamın sezonluk ve ücretlerin son derece düşük olması kırsal alanlardaki yoksulluğun en önemli nedenlerindedir. Tarım kesimi ve tarıma dayalı endüstriler sürekli ve emek-yoğun bir büyümeye sahip olurlarsa yoksullar daha kolay iş bulabilir ve daha yüksek bir ücret alabilirler. Kamu istihdam programları bu anlamda önemli bir politik araç konumundadır ve ödenen ücretlerin piyasa seviyesinin altında olması halinde sadece hedef alınan kesimleri etkiler ve tarım sektörü açısından aktif olmayan dönemlerde istihdam yaratırlar. Bu programlar yarattıkları ilave istihdam ile yararlanan kesimin net gelirini (ve tüketim düzeyini) artırır. İyi yönetilirse maliyet-etkin olabilirler ve kırsal kesimdeki yoksulların pazarlık gücünü artırarak uzun dönemde ortalama gelirlerini de artırabilirler. Öte yandan, köyden kente göçü önleyerek önemli düzeyde dışsal fayda meydana getirirler²²⁸.

2.3.2. Gelir Dağılımını Etkileyen Diğer Faktörler

Gelir dağılımı, belirli bir yoksulluk sınırı altında kalan kişi ya da hanehalkının dağılımından çok nüfusun tümüne ait dağılımı belirlediği için yoksulluktan daha geniş bir kavramdır. Ancak, gelir dağılımı ve yoksulluk birbirleriyle yakından ilgili kavramlardır.

---

²²⁸ Mahmood Hasan KHAN, "Rural Poverty in Developing Countries. Issues and Policies", International Monetary Fund Working Paper, WP/00/78, April 2000.

Belirli bir gelir düzeyinde gelir dağılımındaki eşitsizlik artışı, yoksulluk içinde yaşayan kişilerin oranını da artırır. Doğal ya da insan yapımı afet ve felaketlerin etkisi bir yana bırakılırsa gelir dağılımı, kamu politikaları, yapısal faktörler ile sosyal norm ve düzenlemeler, küreselleşme, fiyat değişimleri gibi başlıca dışsal faktörlerden etkilenir²²⁹.

2.3.2.1. Yapısal Faktörler

Piyasa süreci içinde ortaya çıkan ve gelir dağılımını belirleyen faktörler yapısal faktörler olarak ele alınır. Bu faktörlerin başlıcalarına aşağıda etraflıca yer verilmiştir²³⁰.

2.3.2.1.1. Emek Piyasasında Arz-Talep Dengesi

Tam rekabet koşulları altında kişilerin elde ettikleri kazançlarındaki değişiklikler arz-talep dengesine göre belirlenir. Belirli bir emeğin gerçekleştirdiği hizmete olan talep arza göre daha fazla artarsa o emek grubundakilerin gelirleri artar; aksi durumda azalır.

İşgücü, kalifiye olan ve olmayan olarak kabaca iki grup altında toplanabilir. Kalifiye olma, eğitim süreci boyunca elde edilen yetenek ve beceriler, çalışma yaşamı boyunca edinilen tecrübeler ve yapılan işle ilgili özel yetenekler şeklinde değerlendirilebilir. Kalifiye olan ya da olmayan işgücünün aldığı ücret, verimliliği ile doğrudan ilgilidir. İşgücünün verimliliği ise mevcut üretim teknolojisine ve bu işgücünün arzına bağlıdır.

Aşağıdaki grafikte nispi arz eğrisi işgücünün kalifiye olan ve olmayan işgücü olarak ikiye ayrıldığını göstermektedir. Kalifiye işgücü piyasası şeklin sol yanında yer almaktadır. Kalifiye işgücü talebi soldan sağa ve aşağıya doğru bir eğim izler. Başka bir ifadeyle kalifiye işgücü ücreti azalınca bu işgücüne olan talep artar. Kalifiye işgücü arz ve

---

²²⁹ AKTAN, VURAL, "Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", s. 2.

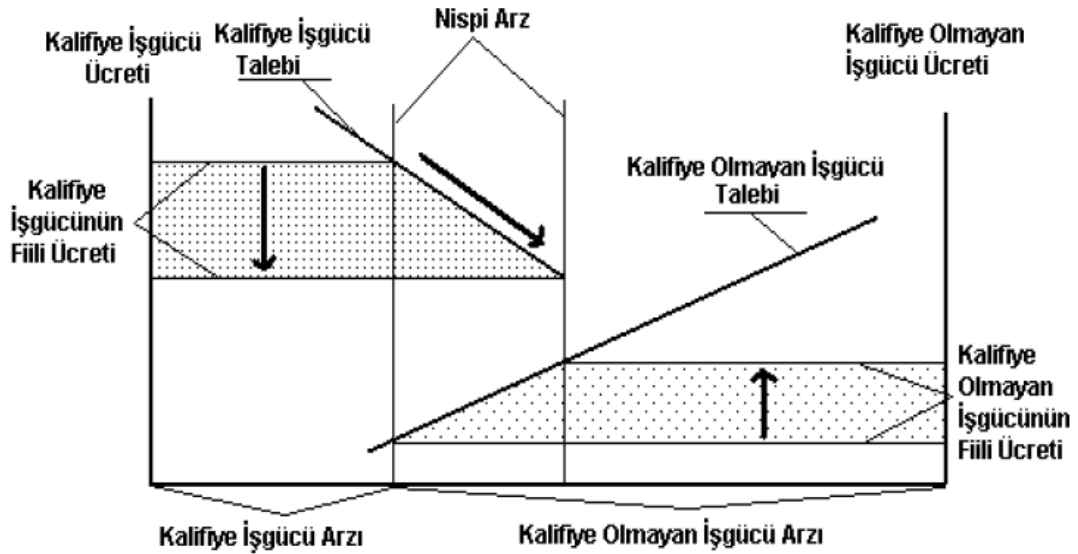
²³⁰ A.e., s. 2–21.

talebinin kesiştiği yerde kalifiye işgücünün fiili ücreti ortaya çıkar. Şeklin sağ tarafında ise kalifiye olmayan işgücü piyasası yer almaktadır.

Kalifiye olmayan işgücü talebi sağdan sola ve aşağı doğru bir eğilim gösterir ve kalifiye olmayan işgücü arzı nispi arz eğrisi ile gösterilmektedir. Kalifiye olmayan işgücünün fiili ücreti de arz ve talebin kesiştiği yerde oluşur. Kalifiye işgücü arzında meydana gelen bir artış kalifiye işgücü ücretlerini aşağıya doğru çeker, kalifiye olmayan işgücü arzındaki bir düşüş ise kalifiye olmayan işgücü ücretlerini artırır. Her iki türden işgücünün talepleri arasındaki farklılıklar artarsa kalifiye işgücü ücretlerinde ılımlı bir artış, kalifiye olmayan işgücü ücretlerinde ise bir azalma meydana gelir. Kalifiye işgücü, talepte meydana gelen bu artışlar nedeniyle görece daha fazla gelir elde edeceğinden gelir dağılımı zamanla kalifiye işgücü lehine değişecektir.

Grafik 2.5: İş Gücü Piyasası (Emek Piyasasında Arz-Talep Dengesi)

Kaynak: Dennis J. SNOWER, "Monetary Policy and the Well-Being of the Poor in Income Inequality Issues and Policy Options", A symposium sponsored by the Federal Reserve Bank of Kansas City, Jackson Hole, Wyoming, 27-29 August 1998, p. 78-80.

Kalifiye işgücü talebinin artmasına yol açan temel unsurlar küreselleşme, teknolojik değişim ve sanayi sektörünün görece ağırlığının ortadan kalkması olarak üç ana başlık

altında toplanabilir. Teknolojinin ilerlemesi ve tüm ekonomi içinde hizmet sektörünün payının artması işgücünün eğitimi olmasına olan ihtiyacı arttırmaktadır. Bu da söz konusu etmenlerin dolaylı olarak gelir dağılımını etkilediğini gösterir.

2.3.2.1.2. Üretim Faktörlerinin Dağılımı

Milli gelir oluşumuna katkıda bulunan üretim faktörlerine ödenen gelirlerin toplamı olduğundan üretim faktörlerine sahip olmayanların herhangi bir geliri elde etmeleri de mümkün değildir. Gelir elde etmenin temel koşulu üretim faktörlerine sahip olmak ve bunları fiilen üretimde kullanmaktır. Milli gelirin, emek ve servet gelirlerinin toplamından oluştuğu varsayılırsa gelir dağılımını belirleyen asli unsurlar, emeğin dağılımı, servetin dağılımı ve faktör fiyatları olarak belirtilebilir.

i. Emeğin dağılımı: Emeğin yetişkinler arasında dağılımında eşitsizlikler bulunmaktadır. Bu eşitsizliğin temel nedenleri şunlardır²³¹:

- **Kişisel kabiliyet farkları:** Tüm insanlar farklı kabiliyetlere sahiptir. Üstün kabiliyete sahip olan kişilerin gelir elde etme konusundaki maharetleri daha yüksektir. Hangi kabiliyetlerin gelir elde etme başarısını artırdığı konusu tartışmalı olmakla birlikte okulda ve eğitimde başarılı olmak, zeki olmak, girişimci ve yenilikçi bir ruha sahip olmak ve sağlıklı olmak elde edilen gelirleri artıran nitelikler arasında en önemlileridir.
- **Çalışma koşullarındaki farklılıklar:** Bazı kişiler daha fazla gelir elde etmek amacıyla gönüllü olarak daha fazla süre ile çalışabilir veya bazı meslek ve işlerde emek son derece önemli olabilir. Öte yandan, bazı işler diğerlerine kıyasla daha tehlikeli veya istenmeyen işler olabilir. Kişilerin bu tip işlerde çalışmasını sağlamak için bazı teşvikler verilebilir. Sonuçta, çalışma koşullarındaki bu tip farklılıklar elde edilen gelirlerde farklılığa yol açabilir.

²³¹ William BAUMOL, Alan BLINDER, **Economics: Principles and Policy**, Fourth Edition, Harcourt Brace Jovanovich, 1988, p. 830.

- **Risk almadaki farklılıklar:** Birçok kişi tehlikeli ve riski çok işlere yatırım yaparak yüksek bir gelir elde ederken diğerleri risk almaktan kaçınır. Bu durum da gelir farklılığının ortaya çıkmasını sağlayan nedenlerden biridir.
- **Alınan eğitimdeki farklılıklar:** Beşeri sermayeye yapılan yatırımlar gelir dağılımı eşitsizliğini azaltma konusunda son derece önemli bir role sahiptir. Eğitim düzeyi kişiler arasındaki gelir farklılıklarının en önemli nedenlerindedir.
- **İş tecrübesi:** Daha fazla tecrübeye sahip olan ve daha fazla kalifiye olan işçiler daha fazla gelir elde ederler.
- **Şans:** İnsanların kontrol edemediği bazı faktörler ve rastlantılar zengin ya da yoksul olmalarına yol açabilir. Örneğin, su bulmak amacıyla tarlasında kuyu açan biri petrol bularak zengin olabilirken kendisinin meydana getirmediği bir durgunluk nedeniyle bir inşaat işçisi işsiz kalabilir. Fırsat eşitliği ücret gelirlerinin eşitlenmesine olumlu katkı sağlayabilir ancak fırsat eşitliği büyük ölçüde sağlansa bile emekçinin kişisel becerisi, yaşadığı kent, işgücünün uzun ya da kısalığı, işinde tek adam oluşu ve benzeri nedenlerle ücret gelirleri mutlak anlamda eşit olamaz. Eğitim yoluyla yüksek ücretli işkollarına ve mesleklere yönelik emek arzının artırılması halinde ücretler arasındaki farklar azalabilir. Ancak yüksek ücretli işler yüksek becerileri gerektirir ve bu becerileri elde etmek son derece zahmetli ve maliyetlidir. Bu nedenle arz yönünden kısıtlamalar azaltılsa dahi farklı işlerin farklı vasıflarda emeği gerektirmesi ve işgücünün aynı kalifiyeye sahip olmasındaki zorluklar nedeniyle emeğin vasfının dağılımında eşitsizlikler var olmaya devam edecek ve emek gelirleri arasındaki eşitsizliği oluşturmaya devam edeceklerdir. Uzun vadede eğitimde fırsat eşitliği ne kadar artarsa bu eşitsizlik de o ölçüde azalacaktır.

ii. **Servetin dağılımı:** Servet dağılımı, tüketici karar birimleri arasındaki gelir dağılımını da etkileyebilir. Çünkü sahip olunan servet ve bu servetlerden elde edilen gelirlerin mevcut dağılımı farklı kişi ve grupların elde edecekleri gelirler arasında önemli farklılıkların oluşmasına yol açar. Üstelik servet dağılımı vasıflı emek dağılımına kıyasla

daha eşitsiz bir dağılımdır. Az sayıdaki tüketici birimi özel servetlerin çok büyük bir kısmını elinde bulundurmaktadır. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri emeğin vasıflarının artırılabilmesi imkânı sınırlıyken servet edinmenin sınırsız olmasıdır. Ayrıca, gelirlerin tamamı çalışılarak elde edilmemektedir. Gelir getiren servet önemli bir gelir kaynağıdır ve servetlerin büyük bir kısmı miras olarak edinilmiştir. Miras olarak edinilen tek servet türü mali nitelikte olan servet değildir, beşeri sermaye de miras olarak edinilir. Bu kalıtım yoluyla edinilen bir mirastır. Aradaki bağlantı tam ve kesin olmasa da zeki ve yetenekli ebeveynlerin çocuklarının da zeki ve yetenekli olma ihtimali yüksektir. Servet sahibi olan ve iyi yetişmiş ebeveynler çocuklarını iyi yetiştirir ve onların iyi eğitim almalarını sağlar, mali servetlerinin yanı sıra beşeri servetler de çocuklara aktarılır.

iii. Faktör fiyatları: Faktör fiyatları ile kastedilen ücret, faiz, rant ve kar gibi üretim faktörleri fiyatlarıdır. Faktörler düşük fiyatlı mesleklerden yüksek fiyatlı olanlara doğru hareket etme eğilimindedirler. Fiyatların düşük olduğu sektörlerde arz edilen miktarlar azalacaktır ve neticede ortaya çıkan bu eksiklik fiyatları yükselmeye zorlayacaktır. Fiyatların yükseldiği mesleklerdeki faktör arz miktarları yükselecek ve sonuçta ortaya çıkan fazlalık faktör fiyatlarını azalma yönünde zorlayacaktır. Bu hareket transfer için bir güdü kalmayana dek, yani faktör fiyatları eşitlenene kadar sürecektir. Faktör fiyat farklılıkları iki farklı tipe ayrılabilir:

- **Dinamik farklılıklar:** Faktör fiyatlarında meydana gelen bazı farklılıklar geçici bir dengesizlik durumu ortaya koyar. Bir endüstrinin büyümesi ve bir başkasının küçülmesi durumunda ortaya çıkan bu tip farklılıklar faktörlerin yeniden dağılımına yol açarlar ve bu yeniden dağılım bir süre sonra farklılıkları ortadan kaldıracak yönde bir etkide bulunur.
- **Denge farklılıkları:** Bazı faktör fiyatı farklılıkları kendilerini ortadan kaldıracak kuvvetleri ortaya çıkarmaksızın dengede kalmaya devam edebilirler. Denge farklılıkları faktörlerin kendi içlerindeki farklılıklara (arazilerin veriminin farklı olması, emeğin yeteneğinin farklı olması), beceri elde etme maliyetindeki farklar ve farklı faktör kullanımının parasal olmayan avantajlarındaki farklılıklarla

ilgilidir. Hangi tür faktör fiyatı farklılığı meydana gelirse gelsin, tüketici birimler arasındaki gelir dağılımını fiyatı değişen faktörün lehine ya da aleyhine değiştirir.

2.3.2.1.3. Enflasyon ve İktisadi Krizler

İstikrarsız bir ekonominin göstergesi olan enflasyon, gelir dağılımında eşitsizliğe yol açar. Özellikle sermaye gelirleriyle emek gelirleri arasında emek aleyhine dengesizliğe yol açan en önemli araçlardan biri enflasyondur²³².

Yüksek enflasyon, gelir dağılımındaki eşitsizliği önemli ölçüde artırır. Ancak, enflasyon oranının aşağı çekilmesi gelir dağılımında doğrudan doğruya bir iyileşmeye sağlamaz. Ayrıca enflasyon gelir dağılımı üzerinde artan oranlı bir vergiye benzer etkilere sahiptir. Yüksek gelire sahip kesimlerin korunma imkânları genelde sabit gelirli kişilerde bulunmaz. İktisadi krizler yüksek enflasyon yanında, milli paranın değer yitirmesi, işsiz kalma, iflas etme gibi yollarla gelir dağılımını olumsuz yönde etkiler. Krizlerin ortaya çıkardığı iktisadi ve sosyal şokların olumsuz etkilerini hafifleten veya ortadan kaldıran sosyal güvenlik ağlarının yetersiz olduğu Gelişmekte Olan Ülkeler'de iktisadi krizlerin etkisi daha fazla olur. Bu durumda emekçiler üç seçenekle karşı karşıya kalırlar: daha düşük bir ücret, kayıtdışı sektöre kayma, işsizlik. Her biri gelir dağılımını olumsuz yönde etkiler. Bu tip krizlerde en fazla etkilenen kesimler işsizler, yaşlılar ve yoksullardır²³³.

İktisadi krizleri ortadan kaldırmak için uygulamaya konulan istikrar ve uyum programları da gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Çünkü bu programlar kişilerin tüketimlerinin azalmasına yol açan daraltıcı para ve maliye politikalarını yürürlüğe koyarlar. Öte yandan, milli paranın değer yitirmesi reel ücretleri baskı altına alır. Çalışan kesimler, bir yandan ücretlerin dondurulması, istihdam olanaklarının kısıtlanması ve ücret dışındaki menfaatlerdeki kesintilerden etkilenirken; öte yandan, sübvansiyonların

---

²³² Ales BULIR, Anne-Marie GULDE, "Inflation and Income Distribution: Further Evidence on Empirical Links", IMF Working Paper, WP/95/86, August 1995.

²³³ UNITED NATIONS, Human Development Report 1999 Background Papers, Vol 1, New York, p. 367.

kamuya olan yükünün azaltılması ve kamu açıklarının kapatılması amacıyla kamu kesimince üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artışla yüz yüze kalırlar. Sonuçta, bu tip uygulamalar gelir dağılımındaki eşitsizliği doğal olarak artırır²³⁴.

2.3.2.1.4. Eğitim Düzeyi

Geçmişte tarım kesiminin ekonomide ağırlıklı bir yere sahip olduğu bir çok Gelişmekte Olan Ülke’de toprak sahibi olmak gelir dağılımının en önemli belirleyicisiydi. Günümüzde toprak artık önemli bir üretim faktörü değildir. Kentleşme, sanayileşme ve hizmet üretiminin artması sonucu gelir dağılımındaki eşitsizliğin temel nedeni olma özelliğini önemli ölçüde kaybetmiştir. Ayrıca, ekonomilerin gittikçe artan oranda dışa açılması ve dış ticaret engellerinin önemli ölçüde azaltılmasıyla rekabetin artması ve şirketlerin piyasalarda tekel oluşturma güçlerinin aşınması sonucunda tekelleşmenin eşitsizlik unsuru olarak eski önemi kalmamıştır. Günümüzde beşeri sermaye en önemli üretim faktörüdür. Eğitim alanındaki eşitsizlikler gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ortaya çıkmasına yol açan temel unsurdur. Arazi ve fiziki sermaye gibi üretim faktörlerinde herhangi bir kişinin sahip olabileceği miktar konusunda bir sınır yokken, bir kişinin sahip olabileceği bilgi konusunda doğal bir sınır vardır. Bu nedenle, toplumun eğitim düzeyi arttıkça gelir dağılımındaki eşitsizlik de o ölçüde azalma eğilimine girecektir.

2.3.2.2. Sosyal Norm ve Düzenlemeler

Gelir dağılımı ve yoksulluk üzerinde doğrudan ya da dolaylı yollardan etkide bulunan çok sayıda sosyal norm ve düzenleme vardır. Ülkeden ülkeye farklılıklar gösteren bu tip norm ve düzenlemelerden gelir dağılımı üzerinde önemli etkilere sahip olanlar²³⁵:

---

²³⁴ AKTAN, VURAL, “Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, s. 8.

²³⁵ Vito TANZI, “Fundamental Determinants of Inequality and the Role of Government”, IMF Working Paper WP/98/178, December 1998.

- i. **Kira sözleşmeleri:** Gayrimenkul mülkiyetinin küçük bir azınlık elinde yoğunlaştığı ve kiralar üzerinde kamusal denetimin söz konusu olmadığı ülkelerde gelenekler kira sözleşmelerinde etkilidir ve özellikle tarım arazilerinin kiralanmasında yaygın olarak uygulanan “yarılık sistemi” tarımsal gelir dağılımını belirlemede önemli bir role sahiptir.
- ii. **İş sözleşmeleri:** Kore ve Japonya gibi Asya ülkelerinde çalışma yaşamındaki gelenekler gereği işçiler yaşam boyu istihdam garantisi ile işe alınmakta ve iktisadi durgunluk dönemlerinde bile işten çıkarılmamaktadır. Bu gelenek zımni ve hükümet dışı bir sosyal güvenlik sistemini yürürlüğe koymakta ve gelir dağılımı üzerinde olumlu etkiler meydana getirmektedir.
- iii. **Evlilikle ilgili kurum ve normlar:** Çeyizlerin değerini, eş seçimini, evlilik masraflarını, evlilik yaşını, düğünde verilen hediyeleri belirleyen ve etkileyen gelenekler gelir ve servetin dağılımı üzerinde çok önemli etkilere sahiptir.
- iv. **Miras ile ilgili kural ve gelenekler:** Geleneksel toplumlarda beşeri sermayeye kıyasla servet ve servetin miras yoluyla sonraki kuşaklara aktarılma biçimi gelir dağılımındaki eşitsizliğin önemli bir belirleyicisidir. Bazı toplumlarda mal ve mülkün yanı sıra “sosyal sermaye” de miras olarak sonraki kuşaklara aktarılabilir. Aile adı, bu adın itibar ve şöhreti, aile bağlantıları ve ailenin toplumdaki mevki sosyal sermayeyi oluşturur.

2.3.2.3. Küreselleşme

Ülkelerin dünya ekonomisi ile gittikçe daha fazla bütünleştiği Küreselleşme sürecinde mal ve hizmetlerin yanı sıra teknolojiler, finansal akımlar, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, göç eden emek, bilgi ve kültürel akımlar önemli göstergelerdir. Bu süreçle birlikte sosyal ilişkiler ulusal sınırlar, zaman ve mesafe gibi kısıtlamaların etkisinden uzakta oluşur. Küreselleşme, ticaretin ve yatırımın önündeki engellerin kaldırılması sürecini de beraberinde getirir. Bu eğilim uluslararası sınırları aşma yeteneğine sahip olan gruplar lehine gelir dağılımını değiştirir. Sermaye sahipleri, yüksek vasıflı işçiler ve kaynaklarını talebin en çok olduğu yerde arz etme imkânına sahip olan kesim bu gelişme sonucunda refahını artırırken vasıfsız veya az vasıflı işçiler ile orta düzeydeki

yöneticilere yönelik talep daha esnek bir hale geldiğinden, bu kesim refah kaybı ile karşı karşıya kalır²³⁶. İşçi ikame olanağının artması, bu kesimin ücret dışı maliyetlerin daha büyükçe bir kısmını üstlenmesine, ücretler ve çalışma koşulları açısından daha büyük bir güvensizlik ve istikrarsızlığa maruz kalmasına ve pazarlık gücündeki azalmayla daha düşük ücret ve ödenek almasına neden olmaktadır²³⁷.

Küreselleşme, hükümetlerin sosyal güvenlik sağlamasını zorlaştırır. Ekonomilerin dış ticarete açıklığıyla sosyal güvenlik talebi arasında pozitif bir korelasyon vardır. Yabancı yatırımcıları çekmek için dış ticarete yönelik korumacı uygulamaları gevşetmek ve vergi rekabetine girişmek zorunda kalan hükümetlerin, vergi tabanında meydana gelen erimeye bağlı olarak, vergi toplama imkânında azalma olur. Bu durum hükümetlerin eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerini yerine getirmelerini güçleştirir. Bu süreç, geniş halk kitlelerinin yoksullaşması ve yoksulluk riski ile karşı karşıya kalmasına ve gelir dağılımının bozulmasına yol açar.

Küreselleşme, genel olarak, istihdam olanaklarını artırır. Ancak düşük vasıflı işçilerin refahını son derece olumsuz bir şekilde etkileyecek gelişmelere de yol açar. Bu tip gelişmelere yol açacak iki gösterge vardır. Bunlardan birincisi vasıflara göre ücret farklarının genişlemesi; ikinci gösterge ise, emek piyasasının gittikçe daha az istikrarlı ve daha az güvenilir bir hale gelmesidir²³⁸. Sonuçta, kazançlar ve çalışma saatlerinde daha yüksek kısa dönemli değişkenlikler ve vasıflı işçiler arasındaki eşitsizlikler artmakta ve ortaya çıkan istikrarsızlık düşük vasıflı işçilerin yaşam standartlarının kötüleşmesine yol açmaktadır. Geleneksel sektörlerde işlerini kaybedenlerin büyüyen ve gelişen sektörlerde iş bulabilmeleri mümkün olsa da bu ancak vasıflı işçiler içindir. Öte yandan, istihdam coğrafi ve sektörel açıdan yoğunlaşmışsa özellikle vasıfsız işçilerin iş bulabilme imkânı azalır ve bu durum yoksulluk ve eşitsizliği artırabilir.

Küreselleşme, dış ticareti ve dolayısıyla iktisadi büyümeyi artırır. İktisadi büyümenin

---

²³⁶ Dani RODRIK, **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?**. Türkçesi: İzzet AKYOL ve Fatma ÜNSAL, İstanbul, Kızılelma Yay., 1997, s. 19.

²³⁷ AKTAN, VURAL, "Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", s. 10.

²³⁸ RODRIK, **a.g.e.**, s. 19.

artması ile birlikte iç ve dış piyasalara erişim olanağı artacağından verimlilik ve elde edilen ortalama gelir artar; ancak, gelir elde etme olanaklarının yetersizliği nedeniyle yoksul kesim bu artıştan diğerleri kadar yararlanamaz. Bu nedenle küreselleşme, hem yurt içinde hem de ülkelerarasındaki gelir farklılıklarını artırabilir. Küreselleşme, iyi yönetilirse bu süreç sonucunda yaratılan servet ve gelir imkânları milyonlarca yoksulun bu durumdan kurtulmasına imkân sağlayabilir.

2.3.2.4. Teknolojik ve Organizasyonel Değişim

Teknolojik gelişme ve değişim kalifiye işgücünün verimliliğinde artışlara yol açar. Sadece kalifiye işgücü teknolojik gelişmelerden avantaj elde etme imkânına sahiptir. Yaygın teknolojik değişiklikler (robot teknolojisi v.b.) kalifiye olmayan işgücünü olumsuz yönde etkileyebilir. Sanayileşmiş ülkelerde örgütsel anlamda bir devrim söz konusudur. Bu değişimin asıl unsurlarını üretimin, işin, ürün dizaynının, planlamanın ve şirketlerdeki otoritenin örgütlenmesindeki değişiklikler oluşturur. Örgütsel değişimler de gelir dağılımının yapısı üzerinde etkilidir. Örgütsel değişime yol açan temel faktörler ise:

i. Fiziki sermayede meydana gelen değişim: Son zamanlarda fiziki sermayede, bu tip sermayeye sahip olanların gelir dağılımını kendi lehlerine çevirmelerine yol açacak, önemli bir değişim söz konusudur. Çok amaçlı makineler, programlanabilir imalat ekipmanları, bilgisayar destekli dizayn ve imalat gibi yenilikler farklılaşmış ürünlerin kitlesel düzeyde ve daha az maliyetle üretilebilmesini sağlamaktadır. Makinelerin çok boyutlu görevleri ifa edebilmeleri ve daha yetenekli bir hale gelmeleri bu makineleri kullananların da daha yetenekli olmasını gerektirmekte ve bu tip yeteneklere sahip olan çalışanlara avantaj sağlamaktadır.

ii. Enformasyon teknolojisindeki değişim: Enformasyon teknolojisinde son zamanlarda meydana gelen değişiklikler bilgiyi yöneticilerden işçilere, firmalardan tedarikçilere ve üreticilerden tüketicilere doğru aktarmaktadır. Günümüzde bir çok yönetici ve işçi dizayn sorunları, üretimdeki darboğazlar, girdilerin tedariki, müşteri talepleri ve diğer bir çok iş açısından daha fazla ve tam zamanında bilgi sahibidir.

Üretimde rol alan unsurlar içerisinde üst düzey yöneticilerin dışında kalanların daha fazla ve daha değerli bilgilere sahip olma olanaklarının artması ikinci grubun elde ettiği gelirleri artırır ve gelir dağılımını olumlu yönde etkiler.

iii. Beşeri sermayedeki değişim: Eğitim ve öğretim sistemlerinin gelişmesi ve genç neslin daha iyi bir eğitim görmeye başlaması kalifiye işgücü arzını artırır. İyi eğitim belirli bir alanda uzmanlaşmayı artırmanın yanı sıra belirli ürünlerin üretiminde daha üretken ve beceri sahibi olmayı gerektirdiği için daha iyi eğitim almış kişilerin gelirleri artar.

iv. İşçi ve tüketicilerin tercihlerindeki değişim: İnsanlar beceri düzeyi daha yüksek ve çok yönlü bir beşeri sermayeye sahip olunca çalışma yaşamlarındaki tercihlerinde değişiklikler olur. Eğitimli işçiler, eski tip tekrara dayanan sıkıntı verici meslekler yerine inisiyatif alabilecekleri, yaratıcılıklarını gösterebilecekleri ve karar alma yetkisine sahip olabilecekleri değişken yapıdaki işleri tercih ederler. Tüketicilerin ürün çeşitliliğine önem vermeleri ve tüketici tercihlerine dayalı standart ve seri olmayan ürünlerin üretilmesi zorunluluğu bu tercihi güçlendirir ve örgütsel yapıyı değişime zorlar. Çok yönlü beceriye sahip olan ve bu becerilerini uygulayabilen çalışanlar daha fazla gelir elde edebilirler.

Örgütsel değişim, çalışma hayatında gerekli olan becerileri yeniden tanımlar. Yeni yapıda, kalifiye olmak çeşitli görevleri çabucak kavramayı ve çok boyutlu olarak yapabilmeyi, diğer çalışanlarla iletişim kurma yeteneğini, sorumluluk ve karar verme yeteneğini ve değişen müşteri ihtiyaçlarına cevap vermede inisiyatif alabilmeyi gerektirir. Özetle, örgütsel değişim farklı nitelikte bir işgücü talep eder. Bu niteliğe sahip olanların kazançları diğerlerine göre artar.

2.3.2.5. Diğer Faktörler

Tarım gelirindeki değişimin de gelir dağılımı üzerinde etkisi vardır. Ancak fonksiyonel paylaşımında tarımın nisbi payı düşmektedir. Ekonomik gelişmeyle beraber tarım kesiminin payının düşmesi beklenen bir sonuçtur. Tarımsal kesimde yaşayan nüfusun azalmasıyla birlikte, tarımın milli gelirdeki payının düşmesi beklenir. Ülkemizde tarımın

milli gelirdeki nisbi payı önemli ölçüde düşmüş olmasına rağmen, halen tarımda yaşayan nüfusu veya istihdam oranı çok yüksek düzeydedir.

Faiz hadlerindeki değişim de bir diğer etkidir. Tasarruflara enflasyonun üzerinde bir getiri sağlamayı hedefleyen yüksek faiz politikaları ile temelde tasarrufları artırarak kullanılabilir fonları yükseltmek ve dolayısıyla ile ekonomik büyümenin hızlandırılması, ödemeler dengesinin iyileştirilmesi, gelir dağılımının düzeltilmesi gibi uzun vadeli amaçlarla enflasyonun makul düzeylere indirilmesi gibi kısa vadeli amaçlar güdülebilir.

3. BÖLÜM

EMEK PİYASASI:

İSTİHDAM ve İŞSİZLİK KAVRAMLARININ TEORİK ESASLARI

3. BÖLÜM

EMEK PİYASASI: İSTİHDAM ve İŞSİZLİK KAVRAMLARININ TEORİK ESASLARI

İktisadi kaynakların kıt oluşunun insanlar üzerinde yarattığı baskı kadar önemli diğer unsur da kıt kaynakların tamamının üretimde kullanılamamasıdır. Bir toplumun, üretimde kullanabileceği iktisadi kaynaklardan bir bölümünü kullanırken öteki bölümünü atıl bırakması, kıtlığın baskısının artmasına ya da toplumda refah kaybına yol açar²³⁹.

Bu nedenle, iktisadi kaynakların ekonomi içinde kullanım düzeyi ile ilgili olan “istihdam teorisi”, iktisat biliminin en önemli konularını kapsayan bir bölümü olup, günümüzde hem iktisaden gelişmiş, hem de azgelişmiş ülkelerin temel ekonomik sorunlarını içermektedir²⁴⁰.

Yukarıda detaylı olarak irdelendiği üzere gelir dağılımını etkileyen çok sayıda değişken bulunmaktadır. Dağılım sonuçlarından etkilenen bireyler ve hanehalkları açısından bakıldığında ise bu değişkenlerin çok farklı sonuçları vardır. Gelir dağılımını etkileyen değişkenlerin içinde yer alan emek açısından bakıldığında ise üretim düzeni içinde olması ve olmaması yönüyle farklı boyutlarda etkilenmelerin oluşacağı beklenebilir.

Üretim düzeni içinde olan yani istihdam edilen emek faktörü, bulunduğu yere, üretim faktörü olarak sahip olması gereken niteliklerine bağlı olarak geldiği için, elde edeceği

---

²³⁹ Birsen ERSEL, **Türkiye’de İşsizlik ve İşsizlik Sigortası**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1999, s. 5.

²⁴⁰ Besim ÜSTÜNEL, **Makro Ekonomi**, İstanbul, Mısırlı Matbaası, 1983, s.155.

gelir nitelikleri oranında farklılık arz edecektir. Bunun da öncesinde istihdam edilmesi sonucunda asgari seviyede de olsa bir gelir elde edeceği için, işsiz kalan bir çalışan ile aynı gelir seviyesinde olmayacaktır.

Öte yandan işgücü piyasası içinde yer alıp da, üretim sektörü içinde yer alamayan kesimin yani işsiz kitlenin, gelir dağılımından olumsuz etkilenmesi de kaçınılmazdır. Dolayısıyla gelir dağılımındaki bozukluğun, bir nedeni de işsizlik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bölümde, istihdam teorisi ve emek piyasasının işleyişi, konuya ilişkin iktisadi yaklaşımlar ve politikalar teorik açıdan irdelenecektir. Tezin değişkenlerinden biri olan işsizliğin teori içerisindeki yeri ve önemine detaylı biçimde yer verilmeye çalışılacaktır.

3.1. Emek Piyasası

Üretim faktörlerinden biri olan, üretim sürecine katkıda bulunan bedensel ve düşünsel her türlü insan etkinliği olarak tanımlanan emek, aynı zamanda emek piyasası kavramının da özünü oluşturur. İnsanın bizzat üretime katılma fonksiyonu olarak da ifade edilen emeğin, üretimde kullanılır hale gelmesi; bir başka deyişle istihdamı, her şeyden önce emek ile ilgili birbirini tamamlayan iki fonksiyon olan “emek arz ve talebinin” bir araya gelmesi ile mümkündür. Bu bağlamda en genel anlatımla: emek arz ve talebinin karşılaştığı, emeğin fiyatı olan ücretin belirlendiği piyasaya da “emek piyasası” denir²⁴¹.

Özet olarak emek piyasası, önemli bir üretim faktörü olan emeğin arz ve talebinin karşılaştığı, ücretlerin belirlendiği zemini ifade eder. Emek piyasasının üzerinde durduğu temel konular da bu tanımda yer almaktadır. Bunlar; Emek Arzı, Emek Talebi,

---

²⁴¹ Naci GÜNDOĞAN ve M. Kemal BİÇERLİ, **Çalışma Ekonomisi**, Yayın No: 1461, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 3.

“Düzeltilme”

Ücret Düzeyi ve ücretlerin belirlendiği zemin, yani emek piyasasının özelliklerini oluşturan rejim olarak özetlenebilir²⁴².

Emek piyasaları özgür bir toplumun en önemli unsurlarından biridir. Bu durum, emek piyasalarının ekonomik rolü ile yakından ilgilidir. Çünkü emek piyasaları, iş arayan işgücüne vasıflarına uygun iş bulabilme; işgücü arayan işverenlere de; üretim sürecinde kullanacakları, gereksinim duydukları nitelikte işgücünü seçebilme olanağı sağlamaktadır. Bu nedenle emek piyasaları, özgür bir toplumda, iş ve işgücü bulma kolaylığını sağlayan ortamlar olarak değerlendirilmekte ve modern bir ekonomide mevcut birçok piyasa arasında en önemli piyasalar olarak kabul edilmektedir²⁴³.

Emek piyasaları nitelikleri gereği, diğer piyasalardan (ürün ve sermaye) oldukça farklıdır. Emek piyasalarını diğer piyasalardan ayıran birçok farklı özellikleri olması onları farklı ve özel hale getirir. Emek piyasasının başlıca özellikleri aşağıdaki gibidir²⁴⁴:

- Tek bir emek piyasası yoktur. Literatür ve konuşma dilinde emek piyasası kavramı kullanılmakla birlikte, gerçekte farklı işler için binlerce piyasa bulunmaktadır. Bu piyasalar beceri türüne göre ya da coğrafi alan bakımından sınıflandırılabilir. Marangoz işçileri piyasası, İstanbul Emek Piyasası örnek verilebilir. Bu piyasaların her biri, birbiri ile ilişki halindedir ve bireyler bir piyasadan diğerine geçiş yapabilirler.
- Emek piyasalarında tek bir merkezi fiyat yoktur. Ancak homojen mallarda (buğday, şeker gibi) genellikle tek bir satış fiyatı vardır. Bu tip mallar için satış noktaları ayrı olsa da, aralarındaki iletişim fiyatları sabit tutmaktadır. Emek piyasalarında ise genellikle işçi ve işveren açısından eksik bilgi söz konusudur. İşverenler açısından işçilerin verimlilik kapasitelerini ölçmek ve piyasada daha iyi niteliklere sahip işçilerin olup olmadığını bilmek güç olduğu gibi; benzer

²⁴² Merih PAYA, **Makro Ekonomi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2001, s. 9.

²⁴³ GÜNDOĞAN, BİÇERLİ, **Çalışma Ekonomisi**, 2003, s. 3.

²⁴⁴ **A.e.**, s. 4-5.

şekilde, işçiler açısından da buldukları işin kendilerine ne kadar uygun ve tatmin edici olduğunu ve piyasada daha iyi işlerin varlığını değerlendirebilecekleri bilgi akışı bulunmamakta, bilgi yetersizliği bulunmaktadır.

- Emeğin istihdamı, çalışan ve çalıştıran arasında kişisel bir ilişkiyi ifade etmektedir. Ayrıca emeği bireyden ayırmak mümkün değildir. Emek satıcısı işin yapıldığı yerde fiziksel olarak bulunmak zorundadır. Bu durum emeğin; salt para ile ölçülebilen bir değer olmayıp, kişiliğinin bir parçası olarak istek, yetenek, deneyim ve bilgi ile bütünleşerek arz edilen bir değer olması olarak da açıklanabilir. Bu bağlamda çalışanlar açısından emek piyasasında kazanılan ücret kadar, nasıl bir ortamda çalışıldığı da son derece önemlidir. Bu nedenle işin hangi koşullarda yapıldığı, işçi-işveren pazarlığının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. İşverenler istihdam paketinde ücretin yanı sıra çalışanlara insanca çalışma ve yaşama olanağı sunacak unsurları da bulundurmalıdır.

- Emek piyasasında arz edilen emek çok büyük ölçüde heterojendir. Emek; yaş, cinsiyet, zeka, yetenek, yönetilebilirlik, fiziksel güç ve enerji, motivasyon, belirli işlere yatkınlık, risk alma isteği v.b. gibi pek çok bakımdan farklıdır. Ayrıca çalışanlar " beşeri sermaye " olarak adlandırılan resmi eğitim, iş tecrübesi ve işyerinde eğitim bakımından da farklılıklar göstermektedir.

- Emek piyasalarında grup ilişkilerini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Nitekim emek piyasalarında karar alıcı birimlerin başında gelen sendikaların davranışlarını belirleyen sosyal, siyasi bazı etmenler mal piyasalarında yer alan firmaların davranışlarını etkileyen faktörlerden son derece farklıdır.

- Emek piyasalarında güç genellikle alıcılar lehine gerçekleştiği için işçilerin pazarlık gücü nispeten azdır. Herhangi bir zamanda genellikle iş arayanların sayısı, açık işlerden fazla olduğu için, işçilerin pazarlık güçleri de zayıflamaktadır.

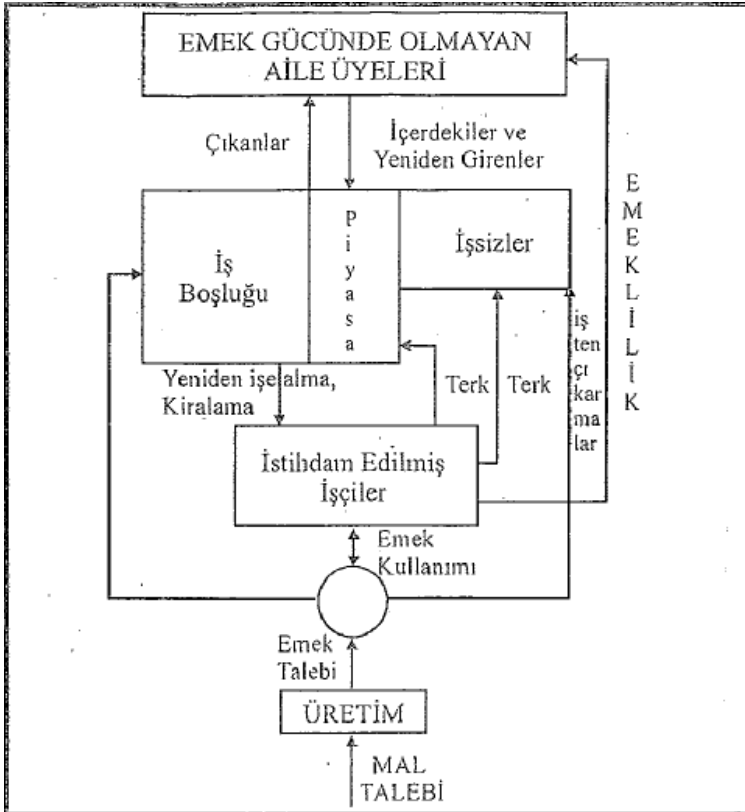
"Düzeltilme"

- İşçiler genellikle, hızlıca işe girme çabası içinde olduklarından, işverenler gibi bekleyip yoğun iş başvuruları arasında seçim yapma özgürlüğüne sahip olamazlar. Özellikle sendikaların olmadığı, bireysel ilişkilerin hâkim olduğu durumlarda bu sonuç çok daha baskın hale gelmektedir.

Emek Piyasasının Akış Tablosu aşağıdaki şekilde gösterilebilir. Hanehalkının her bireyi çalışan, işsiz ya da emek gücü dışında olmak üzere üç kategori içindedir.

Tablo 3.1: Emek Piyasasının Akış Tablosu

Kaynak: Melike Bildirici, İlker Parasız, **Modern Emek Ekonomisi**, s. 4.

Emek piyasaları genel olarak ikiye ayrılır²⁴⁵:

²⁴⁵ Orhan TUNA, Nevzat YALÇINTAŞ, **Sosyal Siyaset**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 35 – 37.

“Düzeltilme”

- Klasik – Statik Emek Piyasaları
- Modern – Dinamik Emek Piyasaları

Klasik-Statik Emek Piyasaları: Emek arz ve talebinin karşılaşmasının herhangi bir düzenlemeden yoksun, işçi ve işveren arasındaki ilişkilerin bireysel hizmet sözleşmeleri ile yürütüldüğü, işçi sayısının sınırlı, işgücü hareketliliğinin (mobilite) çok düşük olduğu piyasalardır.

Modern-Dinamik Emek Piyasaları: Emek arzının fazla olduğu, emek piyasasının istihdam kurumları ile kontrol edildiği, işgücü hareketliliğinin yüksek, işçi ve işveren arasındaki ilişkilerin toplu ilişkiler düzeninde yürütüldüğü piyasalar olarak; ilk kez endüstri Devrimi ile birlikte doğmuş ve gelişmiştir.

Tüm iktisat okulları emek piyasası ile ilgilenmiş ve üzerinde teoriler üretmiştir. Piyasa klasik anlayıştaki iktisatçılar tarafından doğal düzen akışı içinde ele alınmış, bazı Keynes’çi iktisatçılar tarafından da aşırı derecede önemsenmiştir.

İktisat kuramının başından beri karşılaştığı en önemli sorunlardan biri, mal ve hizmet piyasalarında olduğu gibi fiyat (emek piyasası için reel ücret) ve miktar ayarlamalarının işgücü piyasasında da arz ile talebi dengelememesidir. Eğer işgücü piyasası da diğer piyasalar gibi çalışıyor olsa, % 2-3 oranında friksiyonel işsizliğin dışında işsizlik oluşmayacaktır.

Çalışmada emek piyasasına genel hatlarıyla değinilecek ve iktisadi açıdan piyasanın teorik temelleri aktarılmaya çalışılacaktır. İstihdam ve işsizlik ile ilgili teorik çatı oluşturulmaya çalışılacaktır. Öte yandan çalışmanın kapsamı gereği, oluşumu ve sonuçları itibariyle ekonomik açıdan çok sayıda değişkeni etkileyen işsizlik olgusuna, sadece gelir dağılımı ile etkileşimi yönüyle ağırlık verilecektir.

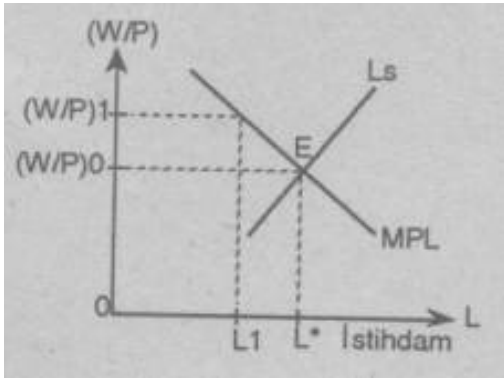
“Düzeltilme”

3.1.1. Klasik Yaklaşımında Emek Piyasası

Klasik yaklaşıma göre, bir ekonomide üretilebilecek milli gelir düzeyi o ekonominin sahip olduğu üretim faktörlerinin niteliğine, miktarına ve teknoloji düzeyine bağlıdır. Kısa dönemde, üretim faktörlerinin tamamı arttırılamayacağı için, üretimi belirleyen ana etmen emektir²⁴⁶. Uzun vadede tüm faktörler değişebilir.

Klasik yaklaşımda emek talebi mikro bazlı olarak “Marjinal Teori” çerçevesinde ele alınmıştır. Emek de sermaye faktörü gibi insanlara doğrudan fayda sağlamaz. Bu nedenle emeğe olan talep yatırım talebi gibi, firmanın ürettiği mallara olan talepten dolaylı bir şekilde kaynaklanır ve bir türev talep niteliği taşır. Firmanın sahip olduğu sermaye stoku, sabit kabul edilerek değişen emek miktarının üretime katkısının açıkça gözlenebildiği varsayılır. Bu arada üretimin azalan verimler kanununa tabii olduğu kabul edilir. Bu varsayım üretim ile istihdam arasındaki ilişkiyi belirlemektedir.

Grafik 3.1: Klasik Yaklaşımda Emek Piyasasında Denge

Kaynak: Merih PAYA, **Makro Ekonomi**, s. 97.

Emek arzı yönüyle bakıldığında, bireyler tüketim ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmak yani emek arz etmek zorundadır. Marjinal yaklaşıma göre rasyonel insan, boş vaktin marjinal faydası ile çalışmasının marjinal faydasını eşitleyerek en uygun bir

²⁴⁶ İlker PARASIZ, Melike BILDIRICI, **Modern Emek Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2002, s. 367.

seçimde bulunur. Ücretler bu süreçte çeşitli etkilere neden olmakta ve bireylerin çalışma tercihlerinde belirleyici rol oynar. Geleneksel yaklaşımda emek arz ve talep eğrileri aşağıdaki şekilde gösterilebilir:

Emek arz ve talebi, firmaların ve bireylerin, reel ücretlere duyarlı olarak ifade ettikleri emek arz ve talep miktarlarının toplamıdır. Derneşik emek arz ve talep eğrilerinin kesiştiği noktada denge sağlanır. Bu denge noktasının en temel özelliği arz ve talep fazlalıklarının bulunmaması ve oluşan cari reel ücret düzeyine razı olan herkesin iş bulabilmesi, cari ücreti ödemeye razı olan her firmanın istediği miktarda emek bulabilmesidir. Klasik görüşe göre emek piyasası etkin bir piyasadır. Denge noktasından sapma halinde, hızla dengeye geri dönlür²⁴⁷.

3.1.2. Keynesyen Yaklaşımda Emek Piyasası

Keynes'de ve Keynesçi yaklaşımlarda emek piyasasının dengesizliği özellikle vurgulanır. Keynes'de emek arz eğrisi, emek piyasasında dengesizliğe yol açan önemli bir faktördür. Keynes'e göre, çalışanlar talep ettikleri ücretleri belirlerken, diğer kesimlerde çalışanların ücretlerine bakarak karar verirler. Bu nedenle, ücret düzeyi ekonomik olmaktan çok sosyolojik bir olgu olduğu için egzojen bir büyüklüktür. Buna göre piyasalarda parasal ücretlere göre belirli bir ücret düzeyi oluşur ve çalışanlar bu ücretlerin düşürülmesine tepki gösterirler.

Keynes'e göre çalışanlar parasal ücretlerde kesintiye de karşı çıkmaktadırlar. Aslında reel ücretlerin düşürülebilmesi de bir çözüm oluşturmaz, çünkü emek talebi aynı zamanda mal piyasasındaki toplam talep ile de ilişkilidir.

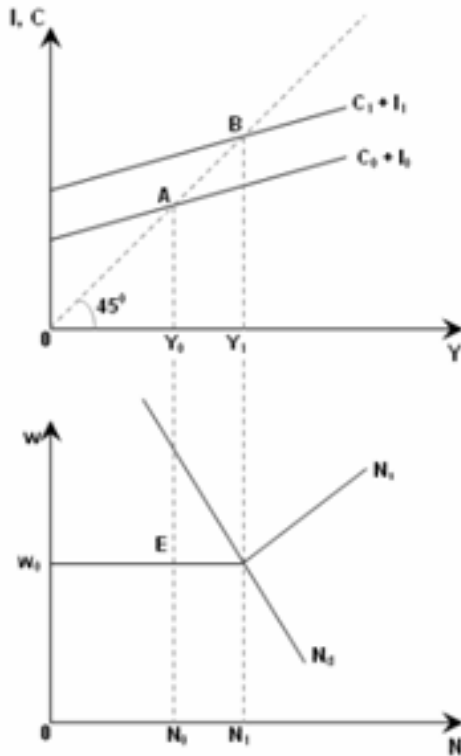
Keynesyen dengeyi ifade eden aşağıdaki grafiklerden ilkinde gelir (Y) ile toplam harcamalar (C+I) ilişkisi yer almaktadır. Ekonomi Y0 gelir düzeyinde dengededir. Çünkü bu noktada gelir ile toplam harcamalar birbirine eşittir.

---

²⁴⁷ PAYA, a.g.e., s. 97.

İkinci grafikte ise emek piyasası yer almaktadır. Emek piyasasında W_0 ücret düzeyinde istihdam N_0 olup $(N_1 - N_0)$ kadar gayri iradi işsizlik bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile emek piyasası tayınlanmış; çalışanlar miktar kısıtı ile karşı karşıya kalmışlardır. Çünkü mal piyasası A noktasında dengededir, yani efektif talep ile gerçek talep örtüşmüş piyasa dengeye gelmiştir. Girişimcilerin talep beklentisi değişmeden ücretlerin düşürülmesi halinde girişimcilerin istihdamı genişletmeleri olası değildir. Emek piyasasının dengeye gelmesi ancak toplam talebin (C_1+I_1) 'e kayması halinde mümkündür.

Grafik 3.2: Keynesyen Yaklaşımına Göre Emek Piyasasında Denge

Kaynak: C. P. WALLACE, **Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Çev: Talat Güllap, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 763, İ.İ.B.F. Yayınları No: 98, Ders Kitapları Serisi No: 28, 1994, p.137.

3.1.3. Monetarist Yaklaşımında Emek Piyasası

Keynesçi politikalar 1950'li yıllara kadar etkisini başarılı bir şekilde sürdürmüştür. Ancak 1960'lı yıllarda enflasyon ve işsizlik hızla artmaya başlamıştır. Bu durum Keynesçi politikaların sorgulanmasına neden olmuştur. Maliye politikasının uygulanmasındaki gecikmeler, sorunlar ve kuşku yaratacak kadar iktisatçıların bir kısmı maliye politikasındaki değişimlerin istikrar sağlayıcı değil, aksine ekonominin istikrarını bozucu etkiler yarattığını belirtmişlerdir. Benzer şekilde M. Friedman da devletin ekonomik hayata müdahalesinin olumsuz etkileri olacağını parasal bir yaklaşımla ifade etmeye çalışmıştır. Monetaristler (Parasalcılar) istikrar unsuru olarak Doğal Oran Hipotezi'ni geliştirmişlerdir. Doğal oran işsizlik ve reel gelir düzeyi için ileri sürülen, uzun dönemde onların aldığı ortalama değeri ifade eden kavramdır. Doğal oran (doğal gelir ve doğal işsizlik oranı) teknolojik gelişmeler, üretim fonksiyonunun değişmesi, yatırım gibi reel faktörler tarafından belirlenmektedir. Konjonktür dalgası doğal orandan sapma demektir. Doğal işsizlik oranı tam istihdam gibi yorumlanabilir²⁴⁸.

3.1.4. Emek Piyasasına Güncel Yaklaşımlar

İktisat bilimi, Keynes'den bu yana emek piyasasında denge sorununa yönelik çeşitli kuramlar geliştirmiştir. Bu kuramların temeli, nominal ücretlerle reel ücretler arasındaki algılama farklılığına dayanır. Özellikle işgücünün örgütlü olduğu ve pazarlığın toplu yapıldığı piyasalarda, ücret pazarlığının nominal ücretler üzerinden yapılması, geçmiş enflasyon verileri ve enflasyon beklentisinin önemini artırır. Keynes'in izinden giderek İngiliz iktisatçı Philips'in ortaya koyduğu ünlü "Philips eğrisi", işsizlik oranı ile enflasyondaki değişim arasında ters yönlü bir ilişki kurar. Bu fikir daha sonra geliştirilmiş olup günümüzde "ücret-fiyat belirlenmesi" kuramı adıyla anılmaktadır. İşçilerin ve firmaların farklı ücret - fiyat beklentileri ile toplu sözleşmelerin süresine bağlı olarak geçmişte yaşanan öngörülemez kayıpların telafi edilme çabası, işgücü piyasasında dengenin ancak belli bir işsizlik düzeyinde oluşmasına neden olur. Araştırmalar, bir

²⁴⁸ PARASIZ, BİLDİRİCİ, a.g.e., s. 374 – 375.

ekonomide ücret pazarlıkları ne kadar makro düzeyde yapılırsa, dolayısıyla ne kadar ekonominin olabildiğince geniş bir alanını kapsayarak eşgüdümlü bir şekilde yapılırsa, denge işsizlik oranının da o kadar düşük olabileceğini gösterir.

Denge işsizlik oranı, NAIRU (Non Accelerating Inflation Rate of Unemployment) enflasyon oranını artırmayan işsizlik düzeyi olarak da adlandırılır. Bu temel fikri ve kuramı tamamlayan çeşitli bağlı kuramlar da geliştirilmiştir. "Etkin Ücret", "İçerdekiler (bir firmada çalışanlar) – Dışardakiler (işsizler)", iş arayanlarla işçi arayanları bir araya getirecek kuramsal yapıların etkinliği ya da etkinsizliği ("Matching" kuramı), işsizlik tazminatının süresine ve tazminatın son işteki ücret oranına bağlı olarak uzun dönemli işsizlerin göreceli olarak az ya da çok olması, bu kuramların başlıcalarıdır.

3.2. Makro Ekonomik Açından Emek Piyasasının Temel Kavramları

Ücret düzeyini piyasa güçleri ile ifade edip, piyasa dengesinin emek arzı ve talebinin kesişmesi ile sağlandığı görüşü geçmişte kalmış olsa da, teorik temel oluşturması açısından değerlendirmelerde mutlaka göz önüne alınır. Günümüzde sendikalaşma, demokratik hakların kullanımı, kamu politikaları ve diğer pek çok nedenin emek piyasası üzerinde büyük etkiler yarattığı bilinmektedir.

Bu bağlamda piyasadaki arz ve talep, emek piyasasının temel unsurları olarak belirtilebilir. Arz ve talebin uyumluluk ve uyumsuzluk durumlarına göre ortaya çıkan istihdam, işsizlik, işgücüne katılım gibi konular da bu değişkenlerin iç dinamikleri ile doğrudan bağlantılıdır. Örneğin işgücünün eğitim seviyesi doğrudan talebi etkileyici bir unsurdur. Bir anlamda bu verileri emek piyasasının çıktıları olarak da değerlendirmek mümkündür.

İlk iki bölümde piyasa değişkenlerinin özellikle makro ekonomik açıdan büyüme ve gelir dağılımı ile etkileşimlerine yer verilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ise emek piyasası

açısından bu ana unsur ve çıktıların ekonomik teori açısından değerlendirmelerine yer verilecektir.

3.2.1. İşgücü Arzı

Ekonomide yer alan nüfusun bir bölümü gelir elde etmek amacıyla çalışmak zorundadır ya da daha genel bir ifadeyle çalışmak arzusundadır. Çalışmak isteyen her yetişkin belirli bir zaman kesitinde bir işte çalışıyor olabilir ya da işsiz olup iş aramakta olabilir.

Çalışanlarla iş arayanların toplamına işgücü denir²⁴⁹. Buna göre sadece işçi değil, her ne sıfatla olursa olsun hizmet arz edenlerin tamamı işgücü kapsamı içindedir.

İşgücü; bir ülkedeki emek arzını insan sayısı yönünden ifade eden bir kavramdır. İşgücü bir ülkedeki nüfusun üretici durumda bulunan yani ekonomik faaliyete katılan bölümü olarak da tanımlanabilir. Kavram, genel nüfusun çalışmak isteyen ve çalışabilir durumda olan üretken kesimini ifade eder²⁵⁰. Bu nedenle, işgücü terimi genellikle bir ülkedeki faal nüfus ile aynı anlamda da kullanılır. Bir ülkede 15–65 yaş yaş grubunda olanlardan, hasta, sakat ve iş aramak istemeyenler düşüldüğünde kalan kısım faal işgücünü oluşturur.

Daha açıklayıcı bir tanımlama yapmak gerekirse; bir ülkedeki toplam nüfusun, kışla, hapisane ve hastane gibi yerlerde ikamet edenler dışında kalan kısmının 15 yaş üzerindeki bölümüne “kurumsal olmayan sivil nüfus” denilmektedir. Kurumsal olmayan sivil nüfus da üç gruptan oluşmaktadır. Birinci grupta “çalışanlar” (employed, E) yer almaktadır. İkinci grupta “işsiz olan ve iş arayanlar” (unemployed, U) ,üçüncü grupta ise “işsiz olanlar ve iş aramayanlar” yer almaktadır. İşte bu kurumsal olmayan sivil nüfusun çalışanlar ve işsizler toplamından oluşan kısmına “işgücü” (labour force, L) denilmektedir ($L = E + U$). Dolayısıyla da kurumsal olmayan sivil nüfusun işsiz olan ve iş

²⁴⁹ GÜNDOĞAN, BİÇERLİ, **Çalışma Ekonomisi**, 2003, s. 3.

²⁵⁰ Sabahattin ZALİM, **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1990, s. 111–112.

aramayanlar grubu, sivil nüfusun işgücünde olmayan kısmını temsil etmektedirler. Kurumsal olmayan sivil nüfusun bu grubuna da işgücünde olmayanlar denilmektedir²⁵¹.

İşgücüne dahil olup olmamayı belirleyen temel kriter "üretken olma"dır. Nitekim Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 1982 yılında gerçekleştirilen 13. Çalışma İstatistikçileri Konferansı'nda (ICLS) işgücüne dâhil olmayanlar, faal olmama nedenlerine göre aşağıdaki dört ana gruba ayrılmıştır²⁵².

- Eğitim kurumlarına devam etme
- Ev işleri ile meşgul olma
- Emeklilik ya da yaşlılık
- Sakatlık ve bakıma muhtaç olma

Bu bilgilerden yola çıkarak, işgücü arzı tanımı kısaca şu şekilde yapılabilir: İstihdam edilen (bir işte çalışan) nüfus ile bir işi olmayıp aktif olarak iş arayanların (işsizlerin) toplamı işgücünü oluşturur. Bu tanım yetişkin nüfusa dâhil tüm bireylerin işgücü kavramı içinde kapsamadığını gösterir. Yetişkin nüfus ile çalışan işgücü arasındaki fark "işgücüne katılma oranı"nı belirler. İşgücüne katılma oranı, işgücünün çalışabilir yaştaki nüfusa oranı olarak hesaplanır. Çalışabilir yaştaki nüfus, demografik dinamiklere ve kurumsal tanımlara bağlı olarak ülkelere göre değişmekle birlikte, genel olarak zorunlu eğitimi bitirme yaşı olan 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus olarak tanımlanır. Bazı ülkelerde bu tanıma, emeklilik yaşına bağlı olarak üst sınır da konulmaktadır.

Ülkemizde, hanehalkı işgücü anketleri kapsamında 2000 yılına kadar 12 ve daha yukarı yaştaki nüfus olarak tanımlanan çalışabilir yaştaki nüfus, zorunlu eğitimin 8 yıla çıkartılması ile 2000 yılı sonrasında 15 ve daha yukarı yaş olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bu değişiklik, işgücüne katılım oranı ve işgücü olarak nitelendirilen nüfusun değişkenlik göstermesine neden olmuştur.

²⁵¹ Erdal ÜNSAL, **Makro İktisat**, 7. Basım, Ankara, İmaj Yayınları, 2007, s. 87.

²⁵² LORDOĞLU, ÖZKAPLAN, **a.g.e.**, s. 51–52.

TUIK işgücüne dâhil olmayanlar kavramına açıklık getirmiş ve işgücüne dâhil olmayanları, işsiz veya istihdamda bulunmayan kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus olarak tanımlamış ve aşağıdaki gruplara ayırmıştır²⁵³:

- İş aramayıp, çalışmaya hazır olanlar
- İş bulma ümidi olmayanlar
- Diğer
- Mevsimlik çalışanlar
- Ev işleriyle meşgul
- Eğitim/Öğretime devam ediyor
- Emekli
- Çalışamaz halde

Nüfus, çalışabilir yaştaki nüfus ve işgücü arasındaki ilişki kısaca,

Nüfus(N) = Çalışabilir yaştaki nüfus(ÇN) + 15 yaşından küçük + 65 yaşından büyük

ÇN = işgücü (İG) + işgücüne dâhil olmayanlar

İG = istihdam edilenler + işsizler

İşgücüne katılma oranı aşağıdaki şekilde formüle edilebilir:

$$(İKO) = İG / ÇN *100$$

Bir ülkedeki işgücünün toplam çalışabilir yaştaki nüfusa oranı, o ülkedeki üretken nüfusun büyüklüğünü göstermesi açısından önemli bir göstergedir. Bu gösterge zaman içinde değişen nüfus yapısına, sosyo-kültürel yapılar ve ekonomik koşullara bağlı olarak değişiklik gösterir. Bu bakımdan erkek ve kadın işgücü arzlarının çok farklı dinamikler sergilemeleri ayrı ayrı incelenmelerini gerektirir.

---

²⁵³ Özlem İŞİĞİÇOK, **İstihdam ve İşsizlik**, Bursa, Ekin Yayınevi, Kasım 2011, s. 15.

“Düzeltilme”

Genelde erkek ve kadınların işgücü piyasasında yer alma kararları farklı etkenlere bağlı olduğundan, böyle bir ayrıştırma özellikle Türkiye’de şarttır. Ayrıca kadın ve erkek katılım oranlarını yaş ve eğitim düzeylerine göre ayrıştırarak incelemek de, işgücü arzının geçmiş evrimini kavramak, gelecek yıllardaki evrimini de kestirebilmek için çok önemlidir²⁵⁴.

İşgücü arzı teorileri, bireysel tercihlere dayanan neo-klasik teoriler, işgücü piyasasının şartları ve yapısı üzerinde duran ikili (dual) veya katmanlı işgücü piyasası teorileri ve sermaye birikim süreçleri esaslı yedek işgücü ordusu teorileri olmak üzere üç başlık altında toplanabilir.

Neo-klasik ekonomik teorinin günümüz iktisadi düşünce alanı içindeki baskın karakteri işgücü arzı teorilerine ilişkin çalışmalara da yansımıştır. Esas itibarıyla zaman, sınıf, ırk, kültür ve cinsiyet gibi özelliklerden soyutlanmış şekilde tümüyle bireysel tercihlere dayanan neo-klasik işgücü arzı teorisinde faydanın ençoklaştırılması bireyin temel amacı, gelir (ücret geliri veya ücret dışı başka gelirlerin varlığı) ve boş zaman ikilisi işgücü arzının neredeyse tek belirleyicisidir. Mincer 1962 yılı çalışmasında, kocanın gelir düzeyi ile kadının işgücüne katılımı arasındaki ters yönlü ilişkiyi ortaya koyan ilk çalışmayla bu ikilinin saltanatını bir anlamda sona erdirmiştir.

Klasik anlamda emek arzı incelenirken, ekonomik bireylerin emek piyasası ile emek dışı sektör ve boş zaman arasında tercihte bulunduğu kabul edilir. Bu analizde emek faktörünün arz kararını yaşam boyunca verdiği ve alınan kararların geleceği etkilediği göz ardı edilir²⁵⁵.

Yaşam Evrelerinde Emek Arzı: Kişiler hayatı boyunca tüketim ve boş zaman arasında karar verirler. Yarın daha fazla tüketebilmek için, bugünkü boş zamandan feragat edilebilir. Cari ücret oranı çok yüksekse bu yönde tercih yapılabilir. Bu inceleme yapılırken, marjinal fayda ve bugünkü değer yöntemleri kullanılır.

---

²⁵⁴ TUSIAD, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, Yayın No: TUSIAD-T/2004–11/381, İstanbul, Aralık 2004, s. 22.

²⁵⁵ PARASIZ, BİLDİRİCİ, **a.g.e.**, s. 41.

Zaman Dağılımı Teorisi: Teori insanların çocukluk ve yaşlılık döneminde çalışma sürelerinin gençlik döneminden daha az olduğunu belirtir. Genelde gençlik döneminde emek oranı insan sermayesine yatırım yüklemesi kararı ile belirlenir. Ücretler düşerse insanlar daha az, yükselirse daha çok çalışır.

Emeklilik: Bireyler çalışma süreleri sona erdiğinde de sürekli bir gelir elde etmeye devam ederler. Bu gelirin elde edilmesine hak kazanılması ile birlikte, çalışan kişiler işgücü piyasasından çekilebilirler. Ancak her durumda sonuç bu şekilde gelişmez. Bazen çalışma hayatında kalmayı seçen emekliler de söz konusu olabilmektedir.

Dönemler Arası İkame Hipotezi: Bireyler gelir ve ikame etkilerini kıyaslayarak çalışma sürelerine karar verirler. Bu durum bireylerin yaşam evreleri boyunca farklı gelir düzeylerine kavuşmalarına ve farklı gelir ikame etkileri ile karşılaşmalarına neden olur.

3.2.2. İşgücüne Katılım Oranı ve Bağımlılık Oranı

İşgücüne katılım oranı; işgücü ve işgücüne dâhil olmayanların oransal ağırlığını gösteren son derece önemli bir göstergedir. İşgücüne katılım oranı, zamanın bir noktasında işgücünün çalışabilir yaştaki nüfusa oranlanmasıyla hesaplanmakta ve işgücünün görece ağırlığını göstermektedir²⁵⁶. Aşağıdaki formül ile hesaplanabilir.

İşgücüne Katılma Oranı = $(\text{İşgücü}(\text{Çalışan} + \text{İşsizler}) / \text{Ç.Y. Nüfus ya da Aktif Nüfus}) * 100$

Tanım ile ilgili bazı noktaları belirtmekte fayda vardır. Yetişkin nüfusa dâhil tüm bireyler işgücü kavramı içinde yer almaz. Kimi bireyler eğitim, askerlik gibi zorunlu nedenlerle, kimi bireyler de, (ev kadınları gibi) çalışmayı tercih etmedikleri için işgücünün dışında kalırlar. Yetişkin nüfus ile işgücü arasındaki bu fark, işgücü arzının önemli

²⁵⁶ LORDOĞLU, ÖZKAPLAN, a.g.e., s. 53.

“Düzeltilme”

göstergelerinden işgücüne katılma oranını belirler. İşgücüne katılma oranı, işgücünün çalışabilir yaştaki nüfusa oranı olarak hesaplanır. Çalışabilir yaştaki nüfus, demografik dinamiklere ve kurumsal tanımlara bağlı olarak ülkelere göre değişmekle birlikte, genel olarak zorunlu eğitimi bitirme yaşı olan 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus olarak tanımlanmaktadır.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, işgücüne katılma oranının düşmesinin sebepleri arasında erken emeklilik, gençlerin okulda daha uzun süreler okumaları ve yükseköğrenime daha fazla sayıda girmeleri gösterilmektedir. Türkiye'de işgücüne katılma oranının düşük olmasında, kayıtdışı sektörün yaygınlığı, ücretsiz aile işçiliğinin ve kendi hesabına çalışmanın önemli ölçüde sürdürülmesi ve sosyo-kültürel nedenlerle kadınların çalışmalarının engellenmesi de etkilidir²⁵⁷.

İşgücüne katılım oranı, ekonomik politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında da önemli rol oynamaktadır. Örneğin işgücünün tam istihdamını sağlamaya yönelik politikalar, ancak toplumda kaç kişinin çalışma isteğinde olduğu bilindiğinde oluşturulup uygulanabilir. Bu bağlamda sağlıklı ekonomik politikaların üretilmesi için, işgücüne katılım oranının ve bu oranı etkileyen unsurların bilinmesi son derece önemlidir²⁵⁸.

Öte yandan işgücüne katılma oranlarına bakarak emek piyasalarını değerlendirmek hatalı sonuçlar doğurabilir. İşgücüne katılım oranının yüksek olması, ülkedeki işsizlik oranının düşük olduğunu göstermez. Ancak işgücüne katılım oranının artması, ekonomik faaliyet oranının artması anlamına geleceğinden olumlu bir sonuç olarak değerlendirilebilir²⁵⁹.

Bağımlılık oranı ise potansiyel işgücü arzının yani aktif nüfusun tersidir. 15 yaş altı çocuklar ile 65 yaş üstü yaşlıların sayısının, 15–64 yaş grubundaki insan sayısına oranı

²⁵⁷ M. GÖK, **İşgücü Piyasası ve Kobiler**, 1. Baskı, Yayın No: 12, Ankara, Roma Yayınları, Eylül 2004, s. 418.

²⁵⁸ GÜNDOĞAN, BİÇERLİ, **Çalışma Ekonomisi**, 2003, s.10.

²⁵⁹ A.e., 2003, s.10.

“Düzeltilme”

şeklinde hesaplanır. Oran, çalışma çağındaki kişilere bağımlı olan nüfusun kaba bir ölçümüdür. Bağımlı nüfusun tüketici olup, cari potansiyel gelir yaratmadıkları kabul edilir²⁶⁰.

3.2.3. İşgücü Dışında Kalan Kesim

Çalışabilir durumda olup, iş aradığı halde piyasa koşulları çerçevesinde iş bulamayanlar işsiz olarak değerlendirilebilir. İşgücü içinde yer alıp, iş aramayan ve/veya piyasa koşullarında çalışmak istemeyen kişiler işsiz sayılmazlar. Bunların yanı sıra çalışmadığı halde işsiz sayılmayan bir kesim de mevcuttur. Bu kesim işgücü kavramının dışında kalan ve çalışmayan kişileri kapsar.

Yetişkin nüfusun (15 ve daha yukarı yaştakiler) bir bölümü toplumsal konumları gereği işgücünün dışında kabul edilirler. "Kurumsal nüfus" olarak adlandırılan bu gruba, silâh altındaki, cezaevlerindeki hükümlüler ve hastanelerdeki hastalar dâhil edilir. Geriye kalan yetişkin nüfus "çalışabilir nüfus"tur. Bu topluluğun bir bölümü de özür lülük, eğitim gibi nedenlerle işgücü piyasasına girmezler. Diğer önemli bir bölüm de, kişisel tercihleri nedeniyle çalışmak istemeyenlerdir (ev kadınları, rantiyeler vb.). Çalışmak isteyenler işgücünü oluşturur²⁶¹.

İşsiz sayılabilmek için çalışmayı istemek yeterli değildir. Aktif olarak iş aramak gerekir. Bir kişi çalışmak istiyor ama iş bulacağını hiç ummadığından aktif olarak iş aramıyorsa, bu alt grup "iş bulma ümidi olmayanlar" şeklinde tanımlanır. Bazı kişiler ise, zaman zaman iş aramakta olup, son bir ayda iş aramamış olabilirler. Ya da kişi çalışmak istiyor olabilir ama eğitim düzeyi, sahip olduğu vasıflar itibarıyla kabul edebileceği ücret düzeyinde ve koşullarda iş bulamayacağını düşünüyor olabilir. Bu nedenle iş aramayan kişiler, ILO standartlarına göre "işsiz" olarak kabul edilmezler.

²⁶⁰ LORDOĞLU, ÖZKAPLAN, a.g.e., s. 40.

²⁶¹ TUSIAD, Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik, s. 14.

"Düzeltilme"

3.2.4. İstihdam ve İşgücü Talebi

Bir ekonomide üretilen tamamlanmış mal ve hizmetlerin toplam parasal değerine milli gelir denir. Bu mal ve hizmetlerin üretilmesi için bir takım faktörlerin (emek, sermaye, toprak) kullanılması (istihdam edilmesi) gereklidir. Bir ekonomi düzeninin yeterli bir biçimde işleyip işlemediği cari ücret karşılığı çalışmak isteyen herkese iş sağlayıp sağlayamaması ile ölçülür.

İstihdam, bir ekonomide belli bir dönemde üretim öğelerinin var olan teknolojik düzeye göre ne ölçüde kullanıldığıdır²⁶².

Sözlük anlamı “bir görevde, bir işte kullanma, çalıştırma, hizmete alma” olan istihdam, iktisadi bir terim olarak geniş anlamda “tüm üretim faktörlerinin”, dar anlamda ise sadece “emek faktörünün” gelir sağlamak amacıyla mal ve hizmet üretiminde kullanılması ya da çalıştırılması anlamına gelmektedir²⁶³. Üretim faktörlerinin yetersiz ya da etkin olmayan istihdamı, ekonomide hâsıla, gelir ve refah düzeyinin alabileceği düzeyin altında kalması anlamına gelmekte ve bu açıdan emek faktörünün istihdamı kadar diğer üretim faktörlerinin istihdamı da büyük önem taşımaktadır.

Geniş anlamda ve genel bir ifadeyle, ekonomide mevcut üretim faktörlerinin tamamının üretimde kullanılmasına tam istihdam, bir kısım üretim faktörünün istihdam-dışı kalmasına eksik istihdam ve üretim faktörlerinin aşırı mesai ve vardiya gibi yöntemlerle normal koşullardakine göre fazla çalıştırılmasına aşırı istihdam denilebilir. Öte yandan, emek faktörünün eksik istihdamına “işsizlik” denilmekte, sermaye ve tabiat faktörünün tam kullanılmaması durumunda ise “atıl (boş, kullanılmayan)kapasiteden ya da atıl kaynakların” varlığından söz edilmektedir. Bu çalışmada, dar anlamda istihdam ele alınmakta ve emeğin istihdamı incelenmektedir.

²⁶² Yenal BOZTEPE, “Türkiye’de İşsizlik Kavramı ve İşsizliğin Ortadan Kaldırılması ile İlgili Bir Model Oluşturulması”, Yayınlanmamış Y.L. Tezi, İstanbul, 2007, s. 3.

²⁶³ T. PEKİN, **Makro Ekonomi**, İzmir, İstiklal Matbaası, 1986, s.91; S. ACAR, **İktisada Giriş**, Yayın No:7, Ankara, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayını, 1989, s.205–208.

“Düzeltilme”

Çalışma ekonomisi açısından bakıldığında ise istihdam tanımlaması bireye özgü nitelik kazanır. İstihdam, belirli bir dönemde işi olanlar yani işe sahip olanlar şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya göre istihdam iki gruptan oluşmaktadır. “Maaş ve ücret ile çalışanlar” ve “bağımsız çalışanlar” şeklindedir²⁶⁴.Görüldüğü gibi burada da kullanım amacına göre dar anlamda istihdam tanımlaması yapılmıştır.

İstihdam ve çalışma kavramları da birbirinden farklı kavramlardır. İstihdam, belli bir bedel karşılığı piyasa ile olan ilişkiyi tanımlayan spesifik bir kavramken, çalışma daha genel bir kavramdır. Kişi çalıştığı halde bir bedel almayabilir ve bu da istihdam şeklinde algılanmaz. Örneğin öğrencinin tez yazması bir çalışma faaliyetiyken, parasal karşılığı olmadığı için istihdam sayılmayacaktır.

TUIK (Türkiye İstatistik Kurumu), istihdam edilenleri iş başında olanlar ve iş başında olmayanlar şeklinde iki gruba ayırmaktadır.

1. İş başında olanlar: Okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzurevi, hastane, hapisane, kıшла ya da orduvinde ikamet edenler dışında kalan nüfustur.

2. İş başında olmayanlar: İşi ile bağlantısı devam ettiği halde, referans haftası içinde çeşitli nedenlerle işinin başında olmayan kendi hesabına çalışanlar ve işverenler istihdamda kabul edilmektedir.

Ücretli ve maaşlı çalışan ve çeşitli nedenlerle referans döneminde (hesaplama yapıldığı dönemde) işlerinin başında bulunmayan fertler ancak 3 ay içinde işlerinin başına geri döneceklerse veya işten uzak kaldıkları süre zarfında maaş veya ücretlerinin en az % 50 ve daha fazlasını almaya devam ediyorsa istihdamda kabul edilmektedir.

---

²⁶⁴ Mete TÖRÜNER, Kuvvet LORDOĞLU, **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, Beta Yayınları, 1991, s. 25.

Bununla birlikte referans haftası (hesaplama yapıldığı dönem) içinde 1 saat bile çalışmamış olan ücretsiz aile işçileri ve yevmiyeliler istihdamda kabul edilmemektedir. Bir iş ya da meslekle bilgi veya beceri kazanmak amacıyla belirli bir menfaat (aynı ya da nakdi gelir, sosyal güvence, yol parası, cep harçlığı vb..) karşılığında çalışan çıraklar ve stajyer öğrenciler de istihdam halinde olanlar kapsamına dahil edilir.

İstihdam ve işsizliğin ölçümü konusunda ülkeler arasında ve aynı ülke açısından zaman içinde yöntem farklılıkları bulunmakla birlikte, diğer pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de uygulanan yöntem hanehalkı işgücü anketidir. Bu çerçevede kullanılan ve İLO (Uluslararası Çalışma Örgütü) standartlarına da uygun olan tanıma göre şu üç koşulun birlikte bulunduğu kişi "işsiz" sayılmaktadır²⁶⁵.

İşi Yok: Referans döneminde (anketin yapıldığı son bir hafta içinde) ücretli ya da ücretsiz olarak veya kar karşılığı hiçbir işte bir saat bile çalışmamış ve bir iş ile bağlantısı da yok.

İş Arıyor: Kendi hesabına bir iş kurmak ya da ücretli olarak çalışmak amacıyla son altı ay içinde bir iş arıyor.

İşbaşı Yapmaya Hazır: On beş gün içinde işbaşı yapmasına engel bir hali olmayanlar.

Buna karşılık, "referans dönemi içinde ücret, maaş, yevmiye veya kar karşılığı ya da ücretsiz aile işçisi olarak bir işyerinden en az bir saat çalışmış olanlar ya da referans döneminde çalışmamış olsa bile, başında bulunduğu bir işi olanlar (yani bir iş ile bağlantısı bulunanlar) "istihdam edilenler" kapsamı içinde düşünülmektedir²⁶⁶.

Bu iki grubun toplamı ise "işgücü" olarak tanımlanmaktadır.

---

²⁶⁵ D.İ.E., Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, Yayın no:1709, Ankara, DPT Yayınları, 1994, s.1-2 ve 185-194.

²⁶⁶ A.e., s.1-2 ve 185-194.

$$\text{İşgücü} = \text{İstihdam Edilenler} + \text{İşsizler}$$

Buradan da daha geniş bir grubu ise “çalışma çağındaki nüfus” (on iki ve daha yukarı yaştaki; Türkiye’deki mevzuat çerçevesinde on beş + yaş grubu) oluşturmaktadır:

$$\text{Çalışma Çağındaki Nüfus} = \text{İşgücü} + \text{İşgücüne Dâhil Olmayanlar}$$

İşgücüne dâhil olmayan nüfus, çalışma çağındaki nüfus, yukarıda işsiz tanımında belirtilen üç koşulun bir arada bulunmadığı kişileri kapsamaktadır. (mevsimlik çalışanlar, ev kadınları, öğrenciler...) İşgücünün çalışma çağındaki nüfus içindeki oranı “işgücüne katılma oranı” olarak bilinmektedir:

$$\text{İşgücüne Katılma Oranı} = \text{İşgücü} / \text{Çalışma Çağındaki Nüfus}$$

Belirtilen tanımlar çerçevesinde ulaşılan işsiz sayısının işgücüne bölünmesiyle işsizlik oranı bulunabilecektir:

$$\text{İşsizlik Oranı (Yüzde Olarak)} = \text{İşsiz Sayısı} / \text{İşgücü} * 100$$

3.2.4.1. İstihdam Hacmi ve İstihdamın Sınıflandırılması

İşgücünün tamamının veya bir kısmının belli zamanlarda çalışma ve gelir sağlama şeklinde doldurdıkları çalışma saatleri, toplam ekonominin o dönem içindeki istihdam hacmini oluşturur. İstihdam hacmi piyasada emek arz ve talebine göre belirlenir. Keynes’in istihdam teorisine göre ise istihdam hacminin belirlenmesinde asıl etken emek talebidir. Arz cephesinin istihdam düzeyine etkisi ise ikinci planda kalmaktadır.

“Düzeltilme”

Müteşebbislerin işgücü talebini etkileyen başlıca faktörler şunlardır:

- Teknolojik Düzey ve Kaynaklar
- Piyasa Şekli ve Müteşebbis Davranışı
- Hâsılat ve Maliyet

İstihdam işgücünün çalışma hayatında bulunmasını ifade eden bir kavram olup; tam, eksik ve aşırı istihdam olarak sınıflandırılabilir²⁶⁷.

3.2.4.1.1. Tam İstihdam

Ekonominin sahip olduğu üretim öğelerinin tamamının kullanılmasıdır. Eğer bir ekonomide üretim faktörlerinin tümü çalışıyor ve üretime katılıyorsa, söz konusu ekonominin tam istihdama ulaştığı söylenebilir²⁶⁸. Ancak hiçbir üretim faktörünün boşta olmadığı bir durum, tam istihdamın teorik çerçevesini oluşturmaktadır. Bu nedenle tam istihdama ulaşmış bir ekonomide %2–3 gibi düşük oranlarda işsizlik görülmesi olağandır. Tam istihdam durumu için önemli olan, açık işyeri sayısının o anda iş arayanlardan daha fazla olmasıdır.

Tam istihdam kavramının ne ifade ettiği ile ilgili daha birçok tanımlama yapılabilir. Örneğin; “Bir ekonomide, geçerli olan cari ücret seviyesinde çalışmak isteyen herkesin iş bulabildiği istihdam seviyesidir”²⁶⁹. Başka bir tanımlama ile “işgücünün istihdam hacmine eşit olduğu ekonomik durum”, “makro düzeyde toplam işgücü talebinin toplam işgücü arzına eşit olduğu ekonomik durum” ve “çalışma arzı ve yeteneğinde olan kimselerin topluca üretime katılabildikleri ekonomik durum” olarak çeşitli şekillerde tanımlanabilir²⁷⁰.

²⁶⁷ BOZTEPE, a.g.e., s. 7-12.

²⁶⁸ Aydın TURKBAL, **İktisada Giriş**, Yayın No: 9, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Yayınları, 1993, s. 382.S

²⁶⁹ Tezer ÖCAL, **Makro İktisat**, İstanbul, İkinci Sayfa -Arıkan Yayınları, 2007, s. 8.

²⁷⁰ Cafer ÜNAY, **Makro Ekonomi**, Bursa, Vipaş A.Ş Yayınları, 2001, s. 345.

“Düzeltilme”

Tam istihdamın temel amacı, konjonktürel işsizliğin olumsuz etkisinin önlenmesini sağlamak; yapısal, mevsimsel ve friksiyonel işsizlik türlerinin de oluşmaması için gerekli ortamı hazırlamaktır. Ancak tam istihdamın ölçülmesinde, friksiyonel ve mevsimsel işsizliğin tamamen ortadan kaldırılmasındaki zorluklar, kabul edilebilir minimum bir işsizlik oranının göz ardı edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu durum da tam istihdam olarak kabul edilmektedir²⁷¹.

3.2.4.1.2. Eksik İstihdam

Geniş anlamda eksik istihdam, bir ekonomide veya bir bölgede tüm üretim faktörlerinin aynı zaman dilimi içerisinde üretim sürecinde olamadığı, kullanılmadığı durumdur. Dar anlamda eksik istihdam ise, üretim faktörlerinden biri olan emek faktörünün bir ekonomide veya bir bölgede belirli bir zaman diliminde tümüyle üretim sürecine katılmaması durumudur. Farklı bir ifade ile işgücünün istihdam hacminden fazla olduğu durumdur. Makro düzeyde ise toplam işgücü talebinin toplam işgücü arzından fazla olduğu durumdur. Kısacası işsizlik durumudur.

Bir ekonomide üretim öğelerinin var olan teknolojik düzeye göre tam ve en etkin bir biçimde kullanılmaması halinde eksik istihdam söz konusudur. Çalışabilir nüfusun bir kısmı geçici veya sürekli olarak geçerli ücret düzeyinde ve çalışma koşullarında iş bulamamakta, sermaye malları tam kapasite ile çalışmamakta, toprak teknolojik olanaklara göre en iyi biçimde değerlendirilememektedir. Böylece, ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarları, üretilebilecek seviyenin altında kalır. Kaynaklar israf edilmektedir ve ulaşılabilecek refah düzeyinin altında bir yaşam standardı sürdürülür.

Bir ekonomide var olan üretim öğelerinin tamamının üretimde kullanılmamasına, üretime yönlendirilemeyen doğa ve sermayeye atıl kapasite, çalıştırılmayan işgücü

---

²⁷¹ İlker PARASIZ, **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1998, s. 112.

“Düzeltilme”

öğesine de işsiz adı verilir. Yukarıda tanımlandığı üzere ekonomik anlamda işsiz, çalışma istemi ve gücünde olup da piyasadaki geçerli ücret ve iş kollarını kabul etmelerine karşın çalışabilecekleri bir iş bulamayan kimselerdir.

Temelde istihdam ile işsizlik arasında olan eksik istihdam kavramı dual yapıdır. İlki; çalışma süresinin yetersizliğini yansıtan ve çalışma saatlerinin eksikliğini gösteren, "görülebilir eksik istihdamdır". Diğeri ise, işgücünün kaynaklarının kendi içinde ya da işgücü ile işgücü dışı üretim faktörlerinin dengesiz dağılımı sonucu oluşan, işin düşük verimliliğini yansıtan ve yetersiz gelir, asıl mesleğin dışında çalışılması gibi özelliklerle ortaya çıkan "görülemeyen eksik istihdamdır"²⁷². Eksik istihdamda, sermaye malları tam kapasite ile çalışmamakta, bununla birlikte toprak da teknolojik gelişmelere ayak uyduramama sonucu maksimum şekilde değerlendirilememektedir. Böylece, ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarları, üretilme olanağının altında kalmaktadır. Böylece kaynak israfı oluşmakta ve yaşam standardı ulaşılabilecek refah düzeyinin altında gerçekleşmektedir²⁷³.

İstihdam Düzeyi'nin (iş hacminin) çalışmak isteyen herkese iş sağlayamayacak kadar düşük olması, başlıca iki biçimde ortaya çıkar.

- **Devrevi (Konjoktürel) Düşük İstihdam:** Devrevi düşük istihdamın nedeni talep yetersizliğidir. Ekonomik faaliyet hacmindeki daralmalarla oluşan işsizliktir.
- **Kronik Düşük İstihdam:** Daha çok az gelişmiş ülkelerde rastlanılan işsizlik türüdür. Bu ülkelerde işsizlik, insanların tamamıyla işsiz kalmalarından çok, az çalışmaları biçiminde dışa vurur. Bu tür işsizliğe gizli işsizlik denir.

Üretim teknolojisi sabitken, herhangi bir üretim kolunda çalışmakta olan insanların bir kısmı buradan alındıklarında üretim hacminde bir azalma olmuyorsa o faaliyet kolunda gizli işsizlik var demektir. Gizli işsizliğin nedeni sadece talep yetersizlikleri değildir. Buna sermaye donanımının yetersizliği de eklenebilir.

²⁷² Haluk KASNAKOĞLU, **Eksik İstihdam Kavramı ve İstatistiksel Ölçümü**, Ankara, DİE Yayınları Çalışma İstatistikleri, 2001, s. 63.

²⁷³ Nejat BERBEROĞLU, **Makro Ekonomi Teorisi**, Eskişehir, Birlik Ofset, 1996, s.148.

"Düzeltilme"

3.2.4.1.3. Aşırı İstihdam

Geniş anlamda aşırı istihdam, bir ekonomide veya bir bölgede tüm üretim faktörlerinin aynı zaman dilimi içerisinde tam kapasite ile üretim sürecinde olduğu halde, miktar veya sayı itibariyle daha çok üretim faktörüne ihtiyaç duyulduğu ekonomik durumdur. Daha farklı şekilde ifade edilirse; mevcut üretim faktörleri tam istihdam durumunda olmasına rağmen arz edilen üretim faktörleri miktarından daha çok faktör aranıyorsa ekonominin aşırı istihdam seviyesinde olduğu kabul edilmektedir.

Dar anlamda aşırı istihdam ise, üretim faktörlerinden biri olan emek faktörünün bir ekonomide veya bir bölgede belirli bir zaman dilimi içerisinde tam kapasite ile üretim sürecinde olduğu halde, miktar veya sayı itibariyle daha çok emek faktörüne ihtiyaç duyulduğu ekonomik durumdur. Tanımlamadan da anlaşılacağı üzere emek faktörünün aşırı değerlendirildiği bir durum söz konusudur. Bu durumda ya bölge dışından (ekonomi) emek talep edilmekte veya çalışan işgücü normal çalışma sürelerinden daha fazla çalıştırılmaktadır.

Aşırı istihdam, eksik istihdam koşullarının tersi bir durumunu ifade etmektedir. Bir ulusal ekonomideki tüm işgücünün tam faaliyette olduğu halde, işgücüne yine de talep varsa ekonominin “aşırı istihdam” koşulları içinde olduğu söylenebilir²⁷⁴.

Bu durumda istihdam hacmi arttırılmadığı için kısa dönemde toplam reel hâsılanın arttırılması da imkânsızdır. Üretim öğelerinin maksimum kapasite ile kullanılmasıyla üretim geçici olarak artar. Ancak bu sürekli olmayacağı için kısa bir süre sonra üretim eski düzeyinin de altına düşecektir.

---

²⁷⁴ Dilek EYÜBOĞLU, **2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları**, Yayın No: 634, Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, 2003, s. 12.

“Düzeltilme”

Tam İstihdam, Eksik İstihdam ve Aşırı İstihdam kavramları, bir sorunun var olduğunu belirtmektedir. İşsizlik nedeniyle hiçbir ekonomi eksik istihdam seviyesinde bulunmak istemeyecektir. İşsizlik sorununu çözmek için politikalar üretilecektir. Ekonomiler aşırı istihdam seviyesinde de bulunmak istemeyecektir. Çünkü burada üretim faktörleri değerlenmiştir. Özellikle emek faktörü çok değerlidir. Bu ekonomide “enflasyonist” olgular oluşacaktır ve ekonomi enflasyonist olguların çözümlenmesi için de politikalar üretilecektir. Tam istihdam seviyesinde de “verimlilik” kavramı ön plana çıkacaktır. Özellikle emeğin verimliliğinin artırılması için politikalar üretilmesi gerekecektir. Görüldüğü gibi bahsedilen denge meselesi, hem ekonomideki dengenin nerede olması gerektiği meselesi hem de her dengenin kendi içerisindeki meseledir²⁷⁵.

3.2.4.2. İstihdam Teorileri

İktisat teorisi, emek piyasası ve istihdam üzerine de çeşitli teoriler geliştirmiştir. İktisadi doktrinler, kendi görüşlerine göre istihdamı değerlendirmiş ve yaklaşımlarını geliştirmişlerdir.

Klasik ve Neo-Klasik İktisatçılar istihdam konusuna gerekli ilgiyi göstermedikleri için İstihdam kavramının İktisat Teorisinde yeni bir konu olduğu söylenebilir. Klasikler tarafından ekonominin sürekli tam istihdam seviyesinde dengede olduğu ve dengede meydana gelebilecek herhangi bir sapmanın ekonominin “görünmez eli” yoluyla yeniden ve kendiliğinden dengeye geleceği ifade edilmiştir. Ayrıca istihdam konusundaki yaklaşımları “tüm fiyatların esnek olduğu” yönündeki varsayımdan anlaşılmaktadır²⁷⁶.

²⁷⁵ Cemil BEKİROĞLU, “Türkiye’de İşsizlik Sorununun Çözülmesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi”, Yayınlanmamış Y.L. Tezi, İstanbul, 2010, s. 13.

²⁷⁶ Kemal YILDIM ve Doğan KARAMAN, **Makro Ekonomi**, Eskişehir, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, 2001, s. 113.

Klasik ve Neo-Klasik İktisadi görüşlerin geçerliliklerinin pek tartışılmadığı zamanlarda ortaya çıkan ekonomik krizler, dengede meydana gelen geçici sapmalar olarak değerlendirilmiştir. Bu krizlerin giderek kronik hale gelmeleri ve özellikle 1929 Büyük Dünya Buhranının gelişmiş ülkelerin ekonomileri üzerinde yarattığı olumsuz etkiler, Klasik ve Neo- Klasik görüşlerin yetersizliği konusundaki eleştirileri haklı çıkarmıştır. Ayrıca, teorinin aksine pratikte bir kısım işçiler işsiz kalmış, bazı doğal kaynak ve sermaye malları da atıl kalarak binlerce fabrika ve işyerinin işlevini yerine getirememesi sonucu doğmuştur. Böylece 1929 Büyük Dünya Buhranının yarattığı bu olumsuz durum işsiz kesimlerin oluşmasına neden olmuştur. 19.yy da Marksizm ile birlikte başlayan yeni teoriler ile birlikte Klasik ve Neo-Klasik görüşlerin ekonomilerin sürekli tam istihdamda dengede olduğu yaklaşımının yanlışlığı ve yetersizliği konusundaki eleştirilerin haklı olduğu düşüncesini ortaya çıkarmıştır²⁷⁷.

Bu gelişmelerden sonra, iktisat teorisi yeniden şekillenmeye başlamış, istihdam konusunun önemi ise gittikçe artmaya başlamıştır. 1936 yılında İngiliz iktisatçı J.M. Keynes'in "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" isimli eserin yayımlanması, Klasik teorinin çok az ilgilendiği istihdam sorununu ön plana çıkaran bir gelişme olmuştur. Bu eser, Klasik ve Neo-Klasik teorinin istihdamla ilgili görüşlerinin önemini azaltmamıştır. Klasik teori üzerine eleştiriler yapılarak, günümüze kadar Keynes Teorisi ile Klasik Teori'nin sentezi şeklinde süregelmiştir²⁷⁸.

3.2.4.2.1. Klasik ve Neo-Klasik İstihdam Teorileri

Klasik İktisat, kendisinden önce hâkim iktisadi düşünce anlayışı olan merkantilizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. 1776 yılında Adam Smith tarafından "Ulusların Zenginliği" adlı kitabın yayımlanmasıyla başlayan, J.B. Say, R. Malthus, D. Ricardo ve J.S. Mill

²⁷⁷ Ömer DEMİR, **Kurumcu İktisat**, Ankara, Vadi Yayınları, 1996, s. 20.

²⁷⁸ Tefik PEKİN, **Makro Ekonomi**, İzmir, Zeus Kitapevi, 2007, s. 105.

tarafından geliştirilen Klasik İktisadi Düşünce'ye, klasik nitelemesi ise J.M. Keynes tarafından yapılmıştır.

Klasik teorinin ana prensibi fiyat mekanizmasının yürürlükte olduğunun kabulünden hareketle tüm piyasanın tam rekabet koşulları altında ideal bir yapıda bulunduğu²⁷⁹. Teori, sanayi devriminin meydana getirdiği gelişme etkisi ile devletin ekonomik hayata müdahalesinin azalmasında ve liberalizmin her yerde hâkim olmasında etkili olmuştur. Klasik iktisatçılar, ekonomik sorunlarına karşı en etkili çözüm yolunun "piyasa ekonomisi" sistemi olduğunu ve piyasa ekonomisi kurallarına uyulduğu takdirde ekonomik sorunların kendiliğinden ve etkin bir şekilde çözüme kavuşacağını savunmuşlardır. Devleti sınırlı bir alanda faaliyet sürdüren, ekonomiye müdahale etmeyen bir birim olarak tanımlamışlardır.

Dolayısıyla Klasik iktisatçıların temel varsayımı olan fiyat mekanizmasının, görünmeyen elin de yardımıyla ekonomideki tüm piyasalarda otomatik dengeyi ve tam istihdamı sağlayacağı kabul edilir. Eğer bir ekonomide üretim faktörlerinin tümü çalışıyor ve üretime katılıyorsa bu ekonominin tam istidam durumunda olduğu ya da tam istihdama ulaştığı kabul edilir. Tam istihdamın gerçekleştiği bir ekonomide mevcut çalışma koşullarında ve cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen tüm emek sahipleri iş bulabildiği gibi ülkenin mevcut sermaye malları stoku ve tabiat faktörü de tamamen üretime katılmış durumdadır. Ekonomideki tüm fiyatların ve özellikle ücretlerin hem aşağıya hem yukarıya doğru esnek olması, ekonominin tam istihdam dengesine ulaşması ve ulaşılan bu dengenin kararlı olması için yeterlidir. Tam istihdamdan uzaklaşma durumunda ise yine fiyat mekanizması yardımıyla tekrar tam istihdam dengesine dönecek, ekonominin tüm mevcut üretim potansiyelinden yararlanılacak ve atıl kapasite olmayacaktır. Bu teorik bir durumdur²⁸⁰.

²⁷⁹ Zafer Tunca, **Makro İktisat**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2001, s. 4.

²⁸⁰ Rüdiger DORNBUSCH, Stanley FISCHER, **Makroekonomik**, 6. Basım, München, R. Oldenbourg Verlag, 1995, p. 256.

Klasik iktisatçılar, devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Teoriye göre, ekonomide ortaya çıkabilecek fiyat dalgalanmalarını düzeltmek ve tam istihdama ulaşmak devlet müdahalesini zorunlu kılmamaktadır. Çünkü “görünmez el” ekonomide fiyat istikrarını sağlayarak tam istihdamı oluşturabilecek bir özelliğe sahiptir. Fiyatlar ve özellikle ücretlerin aşağıya ve yukarıya doğru esnek olması, tam istihdama ulaşmayı sağlayacaktır. Küçük boyutlu ve kısmi nitelikte yaşanabilecek aksaklıklarda, ekonominin istikrarlı yapısı, bu geçici aksaklıkları giderecektir. Dolayısıyla ekonominin devlet müdahalesi gereği olmadan bireyin akılcı davranışlarına bağlanarak yeniden dengeye gelebileceği savunulmaktadır²⁸¹. Klasik yaklaşımda piyasa sürecinin sistemin tamamını düzenlediği ve bu anlayış çerçevesinde devlete sadece piyasa bozukluklarını düzeltme işlevi yüklendiği ve böylece devletin “tarafsız” olduğu izlenimi verilmiştir²⁸².

Klasik iktisat teorisinin dayandığı 4 temel varsayım şunlardır;

- Bütün bireyler ekonomik çıkarlarına göre hareket ederler.(homo economicus-ekonomik insan)
- Devlet kişilerin bireysel girişim haklarını kısıtlamaz (laissez faire-laissez passer bırakınız yapınlar bırakınız geçsinler)
- Bireyler kendi çıkarları peşinde koşmakla aynı zamanda toplumsal çıkarlara da hizmet etmiş olurlar.
- Ekonomik hayatta düzen sağlayan bir görünmez el (invisible hand) vardır ve ekonomi bu yüzden sürekli tam istihdamdadır.

Klasiklerin istihdamla doğrudan doğruya ilgili açık bir görüşleri yoktur. Onlara atfedilen tam istihdam varsayımı, arz talep, faiz haddi ve ücret düzeyinin belirlenmesi ile ilgili görüş ve düşüncelerinden çıkarılan bir sonuçtur. Gerek mal piyasalarının gerek para

²⁸¹ Abdülkadir KÖKOCAK, “Kamu Ekonomisinde Hareket Alanı ve Teorik Yaklaşımlar”, **Mevzuat Dergisi**, Temmuz 2005 (çevrimiçi), <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/07a/02.htm>, 10.05.2010.

²⁸² İzzettin ÖNDER, “Kapitalist İlişkiler Bağlamında ve Türkiye’de Devletin Yeri ve İşlevi”, **Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar İktisat Üzerine Yazılar 1**, Derleyenler: Ahmet Haşim Köse, Fikret Şenses, Erinç Yeldan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 251.

“Düzeltilme”

piyasalarının gerek emek piyasalarının sürekli dengede olduğunu savunmuşlardır. Bu yüzden de istihdam konusu üzerinde fazla durmamışlardır. Klasik İktisatçılar tam istihdamı, belirli bir ücret seviyesinde emeğini arz etmeye razı olan işçilerin tamamının iş bulduğu durum olarak ifade etmişlerdir²⁸³. Araştırmalarını esas olarak tam istihdam düzeyinde milli gelirin oluşumuna ve bunun nasıl bölündüğüne yöneltmişlerdir. Bu anlayışın mantıklı bir sonucu olarak ekonomi bilimi uzun süre 4 başlık altında incelenmiştir. Üretim, Dolaşım, Bölüşüm, Tüketim.

Klasik istihdam teorisi üç temel önermeden oluşmuştur;

- Firma ekonomisinden üretilen ve tüm ekonomi için genelleştirilen emek arzı ve talebidir.
- Toplam talep (toplam efektif talep)
- Genel fiyat düzeyi teorisi

Klasik teoriye göre emek talebi Reel ücretin fonksiyonudur.

$$DL = f (W/p)$$

Reel ücretle, emek talebi arasındaki ilişki negatiftir. Fiyatlar genel düzeyi ile reel ücret arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

$$Wr = W/P \quad (-)$$

Dolayısıyla, fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi reel ücret üzerinde olumsuz bir etkiye yol açmaktadır. Sonuç olarak, bir ekonomide istihdam hacmi gerçek ücret düzeyindeki değişimle ters orantılı olarak belirlenir. Klasiklere göre, emek arzı ücretin pozitif bir fonksiyonudur. Yani, ücret arttıkça emek arzı da artar. Aşağıdaki gibi formüle edilebilir;

$$SL = f (W/P) \quad (+)$$

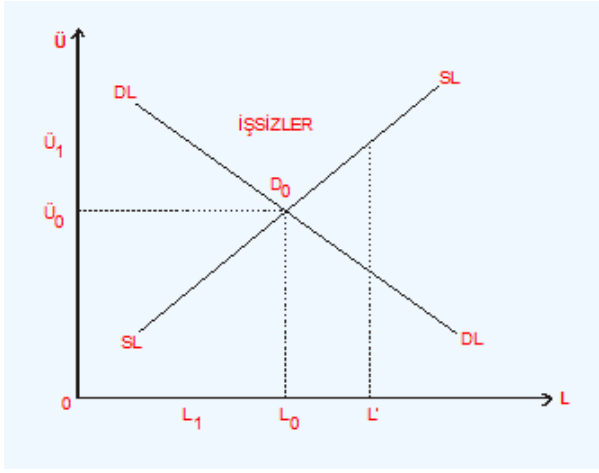
Ücret ile emek arzı arasındaki pozitif ilişki, insanın ekonomik düşünen bir varlık olduğu varsayımından kaynaklanmaktadır. İşçi, gelirini maksimize etmek arzusuyla çalışma

---

²⁸³ TÜRKBAL, *İktisada Giriş*, 1993, s. 382.

isteğini de arttırır. Emek arzının emek talebini aştığı (işsizlik) durumlarda, ücretlerde bir düşme meydana gelecektir. Emek arzının emek talebini aşmasının nedeni ise işçiler arasındaki rekabettir. İş bulamayan işsizler daha düşük ücretle çalışmayı kabul ederler.

Grafik 3.3: Klasik Denge

Kaynak: İstihdam Teorisi, (çevrimiçi) iibf.sdu.edu.tr/dulupcu/makro/11_istihdam.ppt, 25.09.2011

Ücret haddinin düşmesi bir taraftan düşük ücretle çalışmak istemeyenlerin iş piyasasından çekilmesine diğer taraftan da işçi talebinin artmasına neden olacaktır. Böylece emek piyasasında emek arz ve talebi dengeye gelecektir. Dolayısıyla tam istihdam dengesi sağlanacaktır.

Klasik teorelin uygulamada istihdam düzeyini açıklamada yeterli olduğu söylenemez. Klasik iktisatçıların istihdam teorisi, üretim tekniğinin, üretim faktörleri bileşim oranının ve diğer faktörlerin arzının veri olarak kabul edilmesi varsayımı altında emek arz ve talebinin ücret değişmelerine karşı esnek olduğunu, ücretlerin ise değişken olduğunu ifade etmektedir. Emek arzının ücret değişmelerine karşı esnekliğini, ücretlerin düşmesi sonucu emek arzının azalacağını, ücretlerin artmasında ise emek arzının da artacağı ifade edilir. Yani emek arzı ile ücretleri arasındaki esneklik pozitifdir.

“Düzeltilme”

Ücretlerde meydana gelen artışla emek talebinin azalacağı, ücretlerde meydana gelen bir azalışla emek talebinin artacağı ifade edilir. Ücretlerin değişkenliğini ifade ederlerken, emek piyasasında emek arzının emek talebini aşması durumunda ücretlerde bir düşme meydana geleceğini, emek talebinin emek arzını aşması durumunda da ücretlerde bir yükselme görüleceğini belirtirler.

Klasik iktisatçılar ekonomide friksiyonel işsizlik ve iradi işsizlik olabileceğini, gayri iradi işsizliğin olmadığını ifade ederler²⁸⁴. Ekonomide iş olmadığı için değil, piyasa ücretinin üstünde ücret talep edilmesinden doğan iradi işsizliğin bulunduğunu iddia etmektedirler. Klasik iktisat teorisi tam istihdam varsayımını “üç temel kuram” üzerine inşa etmişlerdir. Bunlar “Mahreçler Yasası”, “Faiz Teorisi” ve “Ücret Teorisi”dir.

a. Mahreçler Yasası: İktisat literatüründe “Say Yasası” olarak da bilinen bu kuram “her arz kendi talebini yaratır” önermesine dayanır. Fransız iktisatçı Jean Bapsiste Say (1767–1832) tarafından geliştirilmiştir. Bu kanuna göre, ekonominin tamamında talep yetersizliğinden kaynaklanan gayri iradi işsizliğin ortaya çıkması mümkün değildir. Zira ekonomideki faaliyet düzeyinin tam istihdam düzeyine ulaşması ve burada kalmasını engelleyen bir sebep yoktur. Çünkü her arz (üretim) kendi talebini (alıcısını) yaratacaktır ve dolayısıyla toplam talepteki bir yetersizlik nedeniyle işsizliğin oluşması mümkün değildir. Piyasaya çıkan bir mal kendi satış değerine eşit satın alma gücünde bir talebe neden olacaktır. Para ise sadece bir araçtır ve gerçek para da mallardır. Bunun içindir ki mallar sadece mallarla mübadele edilir²⁸⁵.

Burada say yasası “takas” kavramı ile ifade edilmiştir. Fakat klasik iktisatçılar analize “para” ilave edilse de prensibin doğruluğunu koruyacağına inanmışlardır. Ekonomiye paranın dâhil olduğunda say yasası şu şekilde işlemektedir: Nakdi gelir sürekli üretim faaliyeti sonucu oluşturduğu oran üzerinden harcanacaktır²⁸⁶.

²⁸⁴ DORNBUSCH, FISCHER, *Makröekonomik*, p. 256.

²⁸⁵ Ali ÖZGÜVEN, *İktisat Bilimine Giriş*, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1997, s.107–108.

²⁸⁶ *A.e.*, s.107-108.

Eğer ki bu para sürekli harcanacaksa herhangi bir farklılık ortaya çıkmadan, arz talebi oluşturmaya devam edecektir. Bu koşul sağlanırsa, ekonomide üretilen her mal satılabildiğine göre, işverenler üretimlerini en yüksek seviyeye çıkarmak isteyeceklerdir. Böylece toplam ekonomik faaliyet hacmi, tam istihdam seviyesine ulaşacak ve hiçbir zaman ekonomi tam istihdam seviyesi altına inmeyecektir. Bu şartlarda piyasaya yeni girişimcilerin girmesi durumunda bir arz fazlası oluşacak, üreticiler üretimlerini kısarak ekonomi tekrardan tam istihdam seviyesine gelecektir. Tam tersi durumda ise yani talep yetersizliğinden dolayı arzın fazlalaşması durumunda, üreticiler üretimlerini mevcut talebe göre ayarlayacaklardır. Böylece dengesizlikler tekrar ortadan kalkacaktır²⁸⁷.

Say yarasında eleştirilmesinde bulunan örtülü bir varsayıma göre elde edilen gelirler derhal ve tamamen harcanmakta tasarruf söz konusu olmamaktadır. Hâlbuki tasarruf söz konusu olduğunda talep yetersizliği meydana gelebilecek ve faaliyet hacmi tam istihdam seviyesinin altına inecektir. Modeldeki tasarrufla ilgili boşluğu Faiz Teorisi tamamlamaktadır²⁸⁸.

b. Klasik Faiz Teorisi: Klasik iktisatçılara göre faiz sermayenin fiyatıdır. Bu fiyat ya da bedel tasarruf edene tüketimden feragat ettiği için ödenmekte ve tasarruflar ekonomiye kazandırılmaktadır. Böylece gelirlerin tümü harcandığından toplam arz toplam talebe eşit olacaktır. Müteşebbisler tasarrufları yatırım yapmak amacıyla talep eder. Faiz yükseldikçe yatırımlar azalır çünkü girişimcilerin kârı azalır.

Klasikler, tasarruf miktarının faize karşı esnek olduğunu ve tasarrufun tek amacının faiz elde etmek olduğunu kabul etmişlerdir. Kısaca faiz, "tasarrufun arz fiyatı"dır²⁸⁹.

Tasarruflar faiz mekanizması yoluyla tekrardan ortaya çıkmakta ve yatırım harcamaları haline gelmektedir. Belirli bir dönemde yapılması planlanan tasarrufların, o dönem

²⁸⁷ Halil DİRİMTEKİN, **Makro İktisat**, İstanbul, Bizim Kitabevi, 1981, s.210–212.

²⁸⁸ PEKİN, **a.g.e.**, s. 116.

²⁸⁹ Sadun AREN, **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2005, s. 17.

"Düzeltilme"

içerisinde “planlanan yatırımlara” dönüşeceği savunulmuştur. Böylece tasarruflarla yatırımların eşit olacağını ifade edilmiştir²⁹⁰.

Tasarrufların yatırıma dönüşmesinde en önemli rol faiz haddindedir. Klasik sistemde faizin diğer bir rolü de yatırım talebiyle tasarrufun arzunu dengelemektir. Yatırım, yatırım yapılabilir olan kaynaklara olan talebi gösterirken, bunların arz yönünü tasarruf temsil etmektedir. Faiz ise her iki değerinde eşit olduğu seviyeyi ifade eden fiyat düzeyini göstermektedir. Ancak klasik iktisatçılar tasarrufların çok büyük olmayacağını savunur. Bir tasarruf fazlasının ortaya çıkması durumunda faiz haddinin de düşeceğini, bununla birlikte maliyetlerin azalacağını ve karların da buna paralel olarak artacağını öne sürerler. Böylece firmalar üretim hacimlerini genişleterek daha fazla tasarrufu talep edeceklerdir. Bu durumda işgücü ve sermayenin tam istihdamını sağlamış olacaktır²⁹¹.

Mahreçler yasasında sözü edilen yetersizlik ancak para biçiminde yapılan tasarrufların girişimciler tarafından borç alınarak tekrar yatırım harcamaları biçiminde piyasaya döndürdükleri kanıtlanarak giderilebilir. Klasik Faiz Teorisine göre faiz tasarrufun yani tüketimi kısmının karşılığı olduğundan, faiz haddi ile tasarruf miktarı arasında doğru orantılı fonksiyonel bir ilişki vardır.

Piyasa faiz haddi tasarrufla yatırımın eşit olduğu E noktasında oluşur. Faiz haddi AE kadarken tasarruf miktarının uzun süre OA dan fazla ya da eksik olması olanaksızdır. Örneğin bir an için tasarruf miktarının OC kadar olduğunu farz edersek, tasarruf miktarı yatırım miktarından AC kadar fazla olacak yani bu miktar da tasarruf sahiplerinin elinde faiz getirmeden kalacaktır. Klasik teoriye göre hiç kimse faiz biçiminde bir karşılık almadıkça tasarrufta bulunmayacağından fazla olan tasarruflar derhal tüketim için harcanmaya başlayacak ve böylece tasarruf miktarı yatırım miktarına (OA) eşit oluncaya kadar azalacaktır.

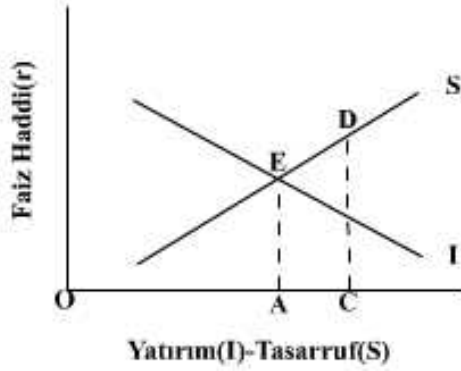
---

²⁹⁰ Özhan ULUATAM, **Makro İktisat**, Ankara, Savaş Yayınları, 1998, s. 282.

²⁹¹ ÖZGÜVEN, **İktisat Bilimine Giriş**, 1997, s.400–401.

Grafik 3.4: Yatırım- Tasarruf Dengesi, (Faiz Oranı)

Yatırım-Tasarruf- Faiz Oranı

Kaynak: İstihdam ve Para, (çevrimiçi) <http://www.belgeler.com/blq/1w9e/istih-hdam-ve-para>, 25.09.2011, s. 4

Aynı biçimde faiz haddi AE iken tasarruf miktarının uzun süre OA dan küçük olması da imkansızdır. Çünkü bu takdirde yatırım talebi tasarruftan çok olacak ve birçok kimse faiz fırsatını kaçırmamak için tasarruflarını artırmaya başlayacaktır. Eğer bireyler AE faiz düzeyinde sürekli olarak OC kadar tasarruf yapmaya başlarsa bu onların tasarruf eğilimlerinin artmış olduğunu gösterir. Tasarruf eğiliminin artması; aynı faiz düzeyinde daha fazla tasarruf yapılması ve eğrinin bütün olarak sağa kayması demektir.

Bu eğri (S1 eğrisi) her faiz düzeyinde artık eskisinden daha fazla tasarruf yapıldığını yani tasarruf eğilimini artmış olduğunu ifade etmektedir. Yatırım eğrisi sabit iken tasarruf eğilimini artması şekilde görüldüğü üzere faiz haddinin AE den CE1 noktasına düşmesine neden olur. Faiz haddi tasarrufla yatırımı birbirine eşitleyen düzenleyici bir işlev görmektedir. Bu koşullarda yatırımlardan daha fazla tasarruf yapılabilmesi yani elde bir miktar gelirin harcanmadan kalması imkânsızdır.

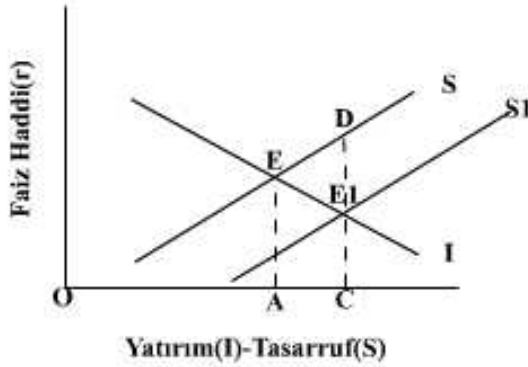
Mahreçler yasaının yetersiz kaldığı nokta mallarını satan kimselerin elde ettikleri paraların hepsini harcamayıp bir kısmını da tasarruf etmek istemesi sonucunda genel bir talep yetersizliğinin ortaya çıkmasıdır. İşte bu noktada FAİZ TEORİSİ imdada

yetişmekte ve tasarruf edilen paraların faiz mekanizması sayesinde son kuruşuna kadar tekrar piyasaya çıkıp yatırım harcamaları biçiminde sarf edildiğini iddia etmektedir.

Grafik 3.5. : Tasarruf Eğrisinin Kayması

Tasarruf Eğrisinin Kayması

Kaynak: İstihdam ve Para, (çevrimiçi) <http://www.belgeler.com/blq/1w9e/istih-hdam-ve-para>, 25.09.2011, s. 5

Ancak, faiz teorisi de eleştirilere konu olmuştur. Klasik faiz teorisinde, tasarruflara “ödünç verilebilir fonlar” denilmektedir. Tasarrufların hane halkı tarafından yapıldığı varsayılmaktadır. Bu tasarrufları kullanmak isteyenler ise firmalardır. Faiz tüketimi kısmının yani salt tasarrufun karşılığı değil, tasarruf edilen meblağların başkalarına ödünç verilmesinin yani paradan ayrılmanın karşılığıdır. Gerçekten tüketimi kısarak tasarruf ettiği paraları cebinde, evinde ya da bankadaki mevduat (vadesiz) hesabında muhafaza eden bir kimse, henüz gerçekten bir özveride bulunmuş sayılmaz. Bu kişi parasını istediği an kullanabileceğinden henüz tüketimini kesin olarak kısmış değildir. Klasik iktisatçıların tam istihdam varsayımını pekiştiren üçüncü kuramı da Ücret Teorisidir.

c. Klasik Ücret Teorisi: Klasik iktisatçılara göre emek arz ve talebinin kesiştiği yer ücret miktarı ve istihdam düzeyini belirler. Teori gereği emek arzı ve talebinin kesiştiği yerde ekonomi tam istihdamdadır.

Ücret teorisinde işgücü piyasaları mal piyasaları gibi düşünülmüştür. Emek arz ve talebinin kesişimi ile ücret miktarı ve istihdam düzeyi belirlenmiştir. Bu ücret düzeyinde isteyen herkesin iş bulabileceği kabul edilmiştir ve bu düzey tam istihdam seviyesidir. Klasik iktisatçılardan J.S. Mill, emek arzı belirleyicisinin “nüfus” olduğunu belirtmiştir. Nüfus artışının, emek arzını yükselttiğini böylece işsizliğin oluştuğunu ve bunun sonucunda da ücret düzeyinin düştüğünü belirtmektedir. Hatta Mill, “işçiler nüfus artışını hızlandırmakla sefaletlerini bizzat kendileri hazırlamaktadır” demektedir.

Mill bu görüşünü, liberalizmin özgürlük ilkesinden vazgeçerek, fakirler arasında evlenmelerin yasaklanmasını isteyecek kadar ileri götürmüştür²⁹². Ayrıca, ücretlerin düşmesi, doğum oranlarının düşmesine neden olmaktadır. Diğer taraftan, ücretler maliyetlere dâhil edildiğinden, ücretlerin düşmesi fiyatların da düşmesine neden olmakta, fiyat düşüşleri de mallara olan talebi arttırmaktadır. Bu talep artışıyla birlikte işsizler yeniden işe alınmaktadır ve yeniden istihdam hacmi genişlemektedir²⁹³.

J.S. Mill, emek arz ve talebine göre piyasada oluşan ücret haddinin işçinin “asgari geçim haddine” eşit olan emek maliyetine eşitleneceğini açıklamıştır. Bu açıklamada ücretlere işçiler tarafından veya devlet tarafından hiçbir müdahalenin bulunmadığı varsayılmaktadır. Ona göre emek arzı işçi sayısına, emek talebi ise ücret ödemeleri için ayrılan sermayeye yani “ücret fonuna” bağlıdır. Bundan dolayı işçi sayısı ücretlerin ödenmesine ayrılan sermayeye (ücret fonu) oranla daha hızlı artarsa, ücret haddi düşecek, işçi sayısı ücretlerin ödenmesi için ayrılan sermayeye oranla daha yavaş artar ise, ücret haddi yükselecektir.

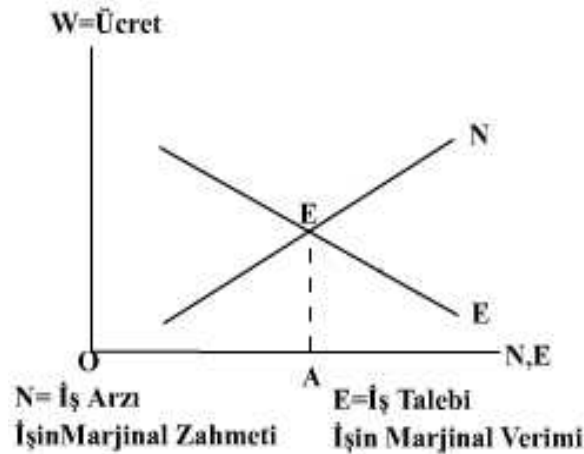
Diğer bir klasik iktisatçı D.Ricardo; emek piyasasını, mal piyasalarında olduğu gibi, istediği kadar arttırılabilen bir nesne olarak ele almış ve “doğal ücret”, “piyasa ücreti” ayrımı yaparak açıklamıştır. Piyasa ücretini, emek arz ve talebine göre oluşan ücret olarak tanımlarken, doğal ücreti, işçinin ve ailesinin yaşaması için gerekli olan ücret

²⁹² ÜNAY, a.g.e., s. 215–216.

²⁹³ Aydın TÜRKBAL, **İktisada Giriş**, 2. Basım, İstanbul, Aktif Kitabevi, 2005, s. 386.

olduğunu ve bununda işgücünün yeniden üretilmesi maliyetine başka bir deyimle asgari geçinme haddine eşit olduğunu ifade etmiştir. Ricardo'ya göre rekabet serbestisi piyasada emek arz ve talebine göre oluşan ücreti (cari ücret haddini) doğal ücret düzeyine itmektedir. Çünkü piyasa ücreti doğal ücret düzeyinin üzerinde ise, işçilerin maddi refah düzeyi yükselecek, bu durum nüfusun artışı hızlandırarak emek arzını arttıracaktır. Artan emek arzı da, piyasa ücretinin doğal ücret düzeyine düşmesine neden olacaktır. Eğer ki piyasa ücreti doğal ücretin altına düşerse, işçiler emeklerini idame etmede zorluklar yaşayacaklardır. Bu durum nüfusun artışı önleyerek yavaşlatacaktır. Bu durumda, emek arzını azaltacak ve piyasa ücretinin doğal ücret düzeyine yükselmesini gerçekleştirecektir.

Grafik 3.6: Ücret Dengesi

Kaynak: İstihdam ve Para, (çevrimiçi) <http://www.belgeler.com/blg/1w9e/istih-hdam-ve-para>, 25.09.2011 s. 6

Emek arzını çalışmanın marjinal zahmeti (çalışılan sonuncu saatin verdiği zahmet) ve çalışma ile elde edilen gelirin marjinal faydası belirler. Buna göre emek arzı doğrudan doğruya ücretin fonksiyonudur. Fakat bu nominal değil reel ücrettir. Reel ücret nominal ücreti fiyatlar genel düzeyine (P) bölerek bulunur. Klasiklere göre ücret iş verenler bakımından işin marjinal verimine işçiler bakımından da işin marjinal zahmetine eşittir.

“Düzeltilme”

İşin marjinal verimi tam istihdam düzeyine yaklaştıkça, azalan verimler yasası dolayısı ile azalır. İşin marjinal zahmeti de bunun tersine istihdam düzeyi yükseldikçe artar.

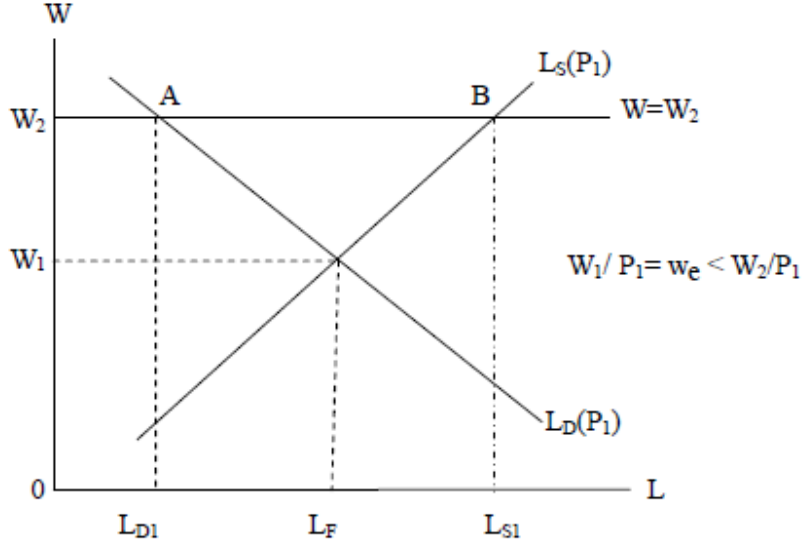
Klasiklerin düşünce biçimlerine göre çalışmak isteyen herkes cari ücret razı olmak koşulu ile iş bulabilmektedir. Şekilde AE ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkes iş bulabilmektedir. A noktasının sağ tarafında bazı kimseler işsiz bulunuyorsa bunun nedeni bunların verimlerinden daha yüksek bir ücret talep etmeleridir. Teoriye göre ülkede gayri iradi işsiz varsa bunun sorumlusu ekonomi düzeni değil, onun serbestçe işlemesine engel olan işçi örgütleri, sosyal sigorta mevzuatı, devlet müdahaleleridir.

Neo- Klasik iktisat modelinin klasik iktisat modelinin devamı veya yeni sürümü olup olmadığı çok tartışılmışsa da, kesin olan şey bu hareketin klasik kurama önemli katkılar yaptığı ve açıklayamadığı bazı kavramları tutarlı bir şekilde açıkladığıdır. Neo-Klasik iktisat, Klasik İktisat'ta "Emek- Değer" Teorisini ve dolayısıyla onun getirdiği bir sürü sorunu bir kenara bırakarak, kendi içinde daha tutarlı matematikselleşmeye ve soyutlamaya çok daha uygun "Fayda- Değer" Teorisini ikame etmiştir. "Marjinalistler" diye de adlandırılan Neo- Klasik iktisatçıların temeli rasyonalite ve maksimumum fayda üzerine inşa edilmişlerdir. İktisat biliminin merkezi analiz konusu klasik iktisattaki bölüşümden, Neo- Klasik İktisat'ta seçime (sınırsız ihtiyaçlara maksimum fayda temin edecek rasyonel bir seçim) geçiş yapmıştır. Ayrıca klasik iktisadın uzun dönemi ve makro ölçekleri hesaba katan analizleri, mikro analize ve kısa döneme kaydırmıştır. Neo-Klasik İktisatçılar, İstihdama ilişkin görüşlerini açıklarlarken temelde Klasik İktisat'ın temel varsayımları üzerinde durarak, tanımlamalarda farklılıklar oluşturmuşlardır.

Genel olarak Klasik ve Neo-Klasik Teoride işsizliğin ortaya çıkması için, modelin piyasaların sürekli temizlendiği yolundaki varsayımının emek piyasası açısından geçersiz olması gerekmektedir. Klasik iktisatçılara göre böyle bir durumun ortaya çıkması için, sendikaların veya hükümetin emek piyasasının işleyişine müdahale ederek "nominal ücreti", "denge nominal ücretin" üstünde belirlemesi gerekmektedir.

"Düzeltilme"

Grafik 3.7: Klasik Modelde İşsizlik: Nominal Ücret Katılığı

Kaynak: Erdal Ünsal, **Makro İktisat**, 7.Basım, Ankara, İmaj Yayınevi, 2007, s. 281.

Grafikte emek piyasasının başlangıçta değeri mal piyasasında belirlenen P_1 fiyatı üzerinden W_1 nominal ücret düzeyinde tam istihdamdadır. ($W_1/P_1 = w_e$). Buna karşılık sendikaların sendikal güçlerini kullanarak veya hükümetin sosyal gerekçelerle “minimum ücret haddi” uygulaması başlatarak nominal ücret haddini W_2 düzeyinde belirlemesi halinde $W_2/P_1 > W_1/P_1 = w_e$, W_2/P_1 cari reel ücret haddinden çalışmak isteyen kişi sayısı L_{S1} , firmaların çalıştırmak istedikleri kişi sayısı ise L_{D1} kadardır. Dolayısıyla da ekonomide $L_{S1} - L_{D1} = AB$ kadar gayri iradi işsiz vardır. Kısaca “nominal ücret katılığı” diye nitelendirilmesi mümkün olan bu durumda, işsizliğin nedeni sendikaların veya hükümetlerin emek piyasası işleyişine müdahale etmesidir. Bir başka deyişle, klasik iktisatçılara göre kapitalist ekonomilerde işsizliğin sorumlusu, piyasa mekanizması değil piyasa mekanizmasının işleyişini engelleyen “sendikalar ve hükümettir”²⁹⁴.

²⁹⁴ ÜNSAL, **Makro İktisat**, 2007, s. 281.

“Düzeltilme”

3.2.4.2.2. Marksist İstihdam Teorisi

Marksist İstihdam Teorisi, emek piyasasının arz fazlası içerdiğini kabul ederek işsizliğin kapitalist sistemin doğal bir parçası olduğunu iddia eder. Emek arzı fazlasını “yedek işgücü ordusu” olarak tanımlar. Yedek işgücü ordusu işsiz kitlelerin yanı sıra, ekonominin kapitalist olmayan sektörlerinden kaynaklanan sonsuz esneklikteki emek arzının bir ürünü olduğunu ifade etmektedir. Emek arzının en temel kaynağını ise “göçmen işçiler” ile ev içi üretim dışında çalışmayan “ev hanımlarının” oluşturduğunu savunmaktadır. Ekonomik krizler veya hızlı yapısal ve teknolojik değişimlerin işsizlik yarattığını bunun da yedek işgücü ordusunun varlığını derinleştirdiğini ifade etmektedir²⁹⁵.

Yedek işgücü ordusu, çalışmakta olan işçilerin işten atılması durumunda ani bir şekilde ortaya çıkabileceği gibi, daha az rastlanmasına rağmen ilave işçi nüfusunun normal kanallarla massedilmesi zorluğuyla karşılaşılması gibi daha gerçekçi bir biçimde de kendini gösterebilir²⁹⁶.

Marx, sermayenin organik bileşiminin aynı kalması halinde, sermaye birikiminin ilerlemesinin bir kez belli bir düzeye ulaştınca işçileri kayıracağını, çünkü tam istihdamın oluşma eğilimi göstereceğini belirtir. Marx’a göre Kapitalist gelişme ya da kapitalist genişleme “canlı emek” yerine “ölü emek” ikamesidir.(işçilerin yerine makinelerin geçmesi). Bu genel varsayım ile sermaye birikimi süreci yoluyla bir işsiz üreticiler kitesinin sürekli olarak “yaratıldığı” olgusunu ortaya atar. Bu kitlenin ise ücretler üzerinde aşağıya doğru basınç yapacağını belirtir. Ancak bu açıklama genel olarak sermayenin işleyişine, bir başka deyişle kapitalist genişlemenin rekabet vb... somut koşullarından kopuk bir kapitalist dünyaya gönderme yapma durumudur²⁹⁷.

²⁹⁵ Özlem ONARAN, “Türkiye’de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 86, Ay: Güz, İstanbul, Birikim Yayınları, 2000, s. 199.

²⁹⁶ Paul SWEEZY, **Kapital Gelişme Teorisi**, Çeviren: Gülsün Akalın, İstanbul, Kaldelon Yayınları, 2007, s. 92–93.

²⁹⁷ Nail SATLIGAN, **Marksist İktisat El Kitabı**, İstanbul, Yordam Yayınları, 2008, s. 44–45.

Bu yedek sanayi ordusu “yasa”nın gerçekleşmesi temelde iki etkene bağlıdır. Birincisi, “sanayinin genişleme ritmi ile proleterleşmiş tabakaların büyüme ritmi arasındaki ilişkiye”, ikincisi ise “geçici işsizlik ile işi olan işçi kitleleri arasındaki ilişkiye” bağlıdır. Bu iki etmen için farklı olan iki düzeyde de dalgalanmalar gözlemlenebilir. Birincisi uzun dönemlidir; sınaî genişlemeyle ilişkili olarak nüfusun proleterleşme ritmidir. Kısa dönemli olan ikincisi iktisadi düzen içerisindeki dalgalanmalardır. Ekonominin aşırı üretim halinde olması durumunda, iş arayan işçilerin sayısı mevcut işlerin sayısından çok daha fazla olacaktır. Ekonomi üretimin patlama döneminde iken işçilere olan talep artacaktır. Böylece ücretler yukarı doğru basınç altın alınmış olacak, sonuç olarak da emek, ücretlerin genel hareketini belirleyecektir²⁹⁸.

Marx’ın yazdığı gibi; “Durgunluk ve genel yoksulluk zamanlarında endüstriyel yedek, aktif işçiler ordusunu çalışamaz hale getirir; aşırı üretim ve hummalı etkinlik zamanlarında onların haklarını engeller. Bu nedenle göreceli nüfus, emeğin arz ve talep yasasının çalışmasının karşısında yer alan zemindir.”

Marx’a göre, onlar bütünüyle işsiz kalma anlamında özgür kılınmıştır ve “bir iş görmek için etrafı kolaçan eden her yeni sermaye kırıntısı onlardan istifade edebilir”. Onlar iş bulduklarında yedek orduya katılma korkusu içerisinde olacaklarından sömürüye hazır bir hale geleceklerdir. Bu nedenle, emeğin verimliliği ne kadar büyük olursa, endüstriyel yedek ordunun “görece kitlesi” de o kadar büyük olacaktır. Dolayısıyla sosyal zenginliğin artması resmi yoksulluğun artmasına yol açacaktır ve bu durum “kapitalist birikimin mutlak genel yasasıdır” diye ifade etmektedir²⁹⁹.

Marks, ücretlerin mutlak ve kati suretle sürekli düşeceğini söylememektedir. Ancak bu durumun sistem devam ettikçe işçiyi kölelikten kurtarmayacağını da ifade etmektedir. Sermaye birikiminin artması işçinin kaderini negatifleştirerek, işçinin yaratıcı, duygusal,

²⁹⁸ SATLIGAN, a.g.e., s. 45–46.

²⁹⁹ Francis WHEEN, **Karl Marx Das Kapital Biyografi**, Çeviren: Orhan Düz, İstanbul, Güncel Yayıncılık, 2006, s. 58.

“Düzeltilme”

estetik ve entelektüel potansiyeli engelleneceğini de ifade etmektedir. Bunu tanımlamak için de “yabancılaşma” kavramını kullanmaktadır³⁰⁰.

Yabancılaşma, işçinin kendisini yadsıması, mutsuzluk duyması, bedenine ve tenine eziyet etmesi olgusuna dayanmaktadır³⁰¹. Marksist Teorinin asıl dayanağı Emek-Değer Teorisidir. Emek –Değer Teorisi’nde bir malın değeri, malın üretimi için gerekli toplam işgücü zamanı ve o malın üretiminde kullanılan üretim araçlarının içerdiği dolaylı işgücü ile bu araçları kullanarak malın üretimini sağlayan dolaysız işgücünden oluşmaktadır. Dolaylı işgücü, üretiminde kullanılan üretim araçlarının miktarlarıyla, bu araçların birim değerlerine bağlıdır. Bu nedenle, mallar birbirlerinin üretiminde üretim aracı olarak kullanıldığı ve süreçler arasında teknolojik bağımlılık ortaya çıktığı zaman, bir malın değeri, sadece o malın üretim koşullarına değil, o malın üretiminde dolaylı veya dolaysız olarak kullanılan bütün malların üretim koşullarına bağlı olacaktır. Bu koşullar üretim süreçlerinin mal ve işgücü girdi katsayıları ile tanımlanmakta ve değerler bu katsayılardan türetilmektedir³⁰².

Marksist teoride, “işsizlik” nüfus ile ekonomik sistem arasındaki ilişkidir. Marks işsizlik sorununu dinamik bir analiz sürecinde kapitalizmin içsel çelişkileri içinde ele almıştır. Marksist analizde birbirleriyle ilişkili iki tip işsizlikten söz edilmektedir. Bunlardan ilki, kapitalist üretimin bir sonucu olarak tanımlanan ve yedek işsizler ordusu yaratan “teknolojik işsizliktir”. Diğer ise, yedek işsizler ordusu ile birikim ve birikime kaynak olan “karın azalması sonucunda ortaya çıkan işsizliktir”³⁰³. Teknolojik gelişme, makinelerin emeğin yerini alması şeklinde ortaya çıktığı için teknolojik işsizlik meydana gelmektedir. Marx’ın ücret teorisinin temelini de bu görüş oluşturmaktadır. Teknolojik değişimin

---

³⁰⁰ Emery Kay HUNT, **İktisadi Düşünce Tarihi**, Çeviren: Müfit Günay, Ankara, Dost Kitapevi, 2005, s. 311.

³⁰¹ Karl MARX, **1844 El Yazmaları Ekonomi, Politik ve Felsefe**, Çeviren: Kenan Somar, Ankara, Sol Yayınları, 1973, s.157.

³⁰² Yılmaz AKYÜZ, **Emek-Değer Teorisi ve Nitelikli İşgücü Sorunu**, No:441, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1980, s. 11.

³⁰³ Berrin Ceylan ATAMAN, **İşgücü Piyasasının Temel Prensipleri ve İstihdam Politikaları**, İstihdam ve Danışmanlık Hizmetleri Eğitim Programı, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1999, s. 66–67.

“Düzeltilme”

neden olduğu “yedek işsizler ordusu”, işgücü arzının işgücü talebinden sürekli olarak daha yüksek olmasına neden olmakta böylece işçiler arasındaki rekabet başlayarak ücretlerin asgari düzeye inmesi kaçınılmaz olmaktadır. Marx'ta piyasa ücretlerinin asgari düzeyin üzerine çıkması teknolojik gelişmeyi hızlandıran bir unsur olmakta ve bu nedenle işgücü talebi de işgücü arzına göre değişim göstermektedir. Teknolojik gelişmenin süreli olması durumunda işgücü talebinin de sürekli olarak işgücü arzından düşük olmasına yol açmaktadır³⁰⁴.

Birikim ve teknolojik gelişmenin oluşturduğu artık, yeni teknolojilerin ve üretim araçlarının ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Böylece yedek işgücü ordusunun giderek artmasına neden olunacaktır. Sonuçta Marx'a göre kapitalist üretim biçimi, sermaye birikimlerindeki hareket sonucu görece bir fazla nüfus ortaya çıkarmaktadır. Eğer sermaye birikiminin emek talebi üzerindeki etkisi olumlu olursa emek talebi artacak, olumsuz olursa da düşecektir. Marx'a göre söz konusu etki genelde düşme yönündedir, yani sermaye birikimi emek talebini olumsuz etkilemektedir. Çünkü fazla nüfus olgusu kapitalist üretim biçiminde kronik bir durum haline gelmiştir ve en önemlisi de sermaye birikimi için bunun böyle olması gerekmektedir. Endüstriyel birikim veya teknolojik ilerleme emek gücü kullanımına bir esneklik getirmektedir ve böylece ücretler düşmektedir. Ancak bu düşüş emeğin gücünün tehdit edecek kadar değil yeniden üretime yetecek bir ücret düzeyine kadar olacaktır. Kapitalistler emek verimliliğinin daha yüksek olduğu teknolojilere yatırım yapmaktadırlar. Ancak teknolojik gelişme üretiminde birim üretim başına daha çok üretim aracı ve daha az emek kullanılması şeklinde ortaya çıkmaktadır, dolayısıyla emeğin yerini makineler almaktadır³⁰⁵.

Teknolojik gelişme sermayenin organik bileşiminin artmasına diğer bir deyişle malların içerdikleri işgücü oranlarının değişmesine neden olmaktadır. (Sermayenin Organik Bileşimi= değişmeyen sermaye/değişen sermaye olarak ifade edilmektedir. Üretim süreci içinde daha az emek kullanıldığına göre değişen sermaye düşecek, dolayısıyla

³⁰⁴ Yılmaz AKYÜZ, **Sermaye Bölüşümü ve Büyüme**, No:400, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1977, s.66–67.

³⁰⁵ ATAMAN, **İşgücü Piyasasının Temel Prensipleri ve İstihdam Politikaları**, s.62–63.

“Düzeltilme”

sermayenin organik bileşimi artacaktır.). Ancak yeni teknolojilerin kullanılması üretim maliyetlerini arttıracığından kar oranları düşecektir³⁰⁶. Kar oranlarının düşmesi yedek işsizler ordusu ile birlikte Marx'ın kapitalizmin buhran teorisinin en önemli ilişkisini meydana getirir³⁰⁷. Birikim, birikime kaynak olan karın azalmasına yol açmıştır. Çünkü artık değeri yaratan değişen sermaye, azalan oranda üretim süreci içerisine girmeye devam edecektir. Sonuçta yatırımlar düşüş eğiliminde olacak ve işsizlik ortaya çıkacaktır³⁰⁸. Tüm bunlara ilaveten işsizlik, emeğin “pazarlık gücünü” belirleyen önemli bir etkidir. Genişleme dönemlerinde daralan, kriz dönemlerinde genişleyen işsiz kitle, ücret seviyesinin belirleyici unsurlarından birisidir.

Genişleme dönemindeki işsiz kitle azalan ücret seviyesini yükseltirken, daralma dönemlerinde ise düşmesine neden olur. Daralma dönemlerinde işçiler arasında rekabet de başlamaktadır. Ancak bu rekabet işçilerinin kendilerini birbirlerinden daha ucuza sunduğu için değil, işçilerden birinin iki kişilik iş yaptığı içindir. Kısaca daha fazla iş görme rekabetidir³⁰⁹. Bundan dolayıdır ki kapitalist ekonomik sistemlerde devlet erkinin tam istihdamı hedefleyen kamusal politikaları hayata geçirmesini beklemek pek gerçekçi değildir.

3.2.4.2.3. Keynesyen İstihdam Teorisi

Keynes'e göre talep yetersizliği nedeniyle, eksik istihdam durumunda, üretim faktörlerinin bir kısmı üretime katılmamaktadır. Malların bir kısmı satılamıyor, stoklar artıyorsa ekonomide talep azlığından söz edilir. Bu durumda müteşebbisler talep edilen kadar mal üretecek, üretim hacmini daraltacaklardır. Mal üretiminin azalması bir kısım işgücünün işsiz kalması demektir. Bu da eksik istihdam olarak nitelendirilir.

³⁰⁶ ATAMAN, *İşgücü Piyasasının Temel Prensipleri ve İstihdam Politikaları*, s.62–63.

³⁰⁷ AKYÜZ, *Sermaye Bölüşümü ve Büyüme*, s.67.

³⁰⁸ ATAMAN, *İşgücü Piyasasının Temel Prensipleri ve İstihdam Politikaları*, s.62–63.

³⁰⁹ Karl MARX, *Ücretli Emek ve Sermaye*, Çeviren: Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları, 1999, s. 62.

Aslında insanların ihtiyaçları sonsuz olduğu için atıl kalan faktörlerin de üretecekleri mal ve hizmetlere istekleri vardır. Fakat satın alma gücü ile desteklenmeyen istek talep değildir. Toplumda fertlerin gelirleri artınca istekler satın alma gücü ile desteklenerek talep artacaktır. Bu da daha çok mal ve hizmet satılmasına, mevcut stokların erimesine imkân verecektir. Stokların azaldığını gören müteşebbisler üretim hacmini genişletecek ve bunun için işsiz ve boşta kalan faktörleri istihdam edeceklerdir. Bu da ekonomiyi tam istihdama doğru hareket ettirecektir. Bu nedenle Keynes Efektif Talep üzerinde durmuş ve mali politikalar ile talebin artırılması gerektiğini belirtmiştir. Artan talep, üretimi ve dolayısıyla istihdamı da arttıracak, ekonomi ancak bu aşamada dengeye gelebilecektir.

Keynes ücretlerin esnekliği varsayımına karşı çıkmıştır. Çünkü günümüzde işçi sendikalarının ve öteki sosyal kurumların baskısıyla ücretlerin aşağıya doğru esnek olması imkânsızdır³¹⁰.

Keynes, Genel Teorisi ile klasik iktisatçıların işsizlik sorununa ilişkin yaklaşımlarını da eleştirerek bu konuda farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere; klasik iktisat teorisi, işsizliğin nedeni olarak, işçilerin tam istihdam denge düzeyindeki marjinal verime eşit ücrete razı olmamalarını, daha yüksek ücret talep etmelerini göstermektedir. Klasik iktisat teorisinde, emek arzı reel ücretin bir fonksiyonu olarak kabul edilmiştir. Keynes, klasik iktisatçılardan farklı olarak iradi işsizlik dışında gayri iradi işsizlik üzerinde de durmuştur. Keynes'e göre, gayri iradi işsizlik sorununun çözümü için devletin yatırımları artırarak emek talebini genişletmesi gerekir³¹¹.

Modern İstihdam Teorisi, İngiliz iktisatçı (Lord) John Maynard Keynes'in (1891–1947) 1936 yılında yayınlanan İstihdam, Para ve Faizin Genel Teorisi (The General Theory of Employment, Interest and Money) başlıklı kitapla geliştirdiği analizdir. 2. Dünya savaşı sonrası dönemde adından en fazla söz edilen iktisatçı olan Keynes'in Genel Teori'de

³¹⁰ Hasan DOĞAN, **İşsizlik ve Başlıca Çeşitleri**, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.10.

³¹¹ Coşkun Can AKTAN, **Talep Yönlü İktisat Teorisi**, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1999, s. 1–5.

“Düzeltilme”

geliştirdiği analizin arka planında, Neo-Klasik modelin 1929 yılından itibaren gerçek dünyanın işleyişini açıklamakta yetersiz kalması yatmaktadır. Zira sanayileşmiş batı ekonomilerinin 1929 yılından itibaren yaşadığı durgunluk bunun apaçık göstergesi olmuştur³¹². 1921'de İngiltere'de başlayan kriz, 1930'lu yıllardan itibaren bütün dünyayı etkisi altına almıştır. Piyasa ekonomileri işsizlik ve durgunluk gibi iki önemli mesele ile karşı karşıya kalmış ve bir çıkmaz içerine girmişleridir³¹³. Birçok sanayileşmiş ülkede var olan iktisadi düzen, etkili ve şiddetli bir kriz tarafından sarsılmıştır. Kriz ile birlikte işsizlik oranları yüksek bir düzeye ulaşmış ve sürekli olarak artış kaydetmiştir³¹⁴. Örneğin, "ABD'de 1929 yılında 315 milyar dolar olan reel GSYİH, 1933 yılında 222 milyar dolara gerilerken 1929 yılında %3,2 olan işsizlik haddi 1933 yılında %25 düzeyine yükselmiş ve böylece ABD'de çalışmak isteyen her dört kişiden biri işsiz kalmıştır³¹⁵.

İngiltere'deki bazı politikacılar, işsizliğin önüne geçmek için bayındırlık işleri programını ileri sürmekteydiler ve Keynes de bu politikaları desteklemekteydi. Keynes, daralan ihracat hacmini teşvik etmek amacıyla İngiliz Sterlini'nin, altınla konvertibilitesinin kaldırılmasını istemektedir. Ayrıca iktidarda olan muhafazakâr partinin uyguladığı iktisat politikalarının işsizlik oranını artırdığını da iddia etmekteydi. Keynes'in bu görüşleri önceleri önemsenmedi. Ancak 1929'da ABD'de de başlayan ekonomik kriz İngiltere'ye etki etmesi sonucu İngiltere, 1931 yılında İngiliz Sterlinini devalüe kararı almıştır. Bu gelişmeyle, İngiltere'nin ihracatı artmıştır. Bununla birlikte İngiltere'nin en önemli rakiplerinden birisi olan Almanya'nın da bu zararları en aza indirmek için birkaç önlem almaya başlamasıyla Keynes'in düşüncelerin önemi artmıştır. ABD'de iktidarda olan Roosevelt de bir dizi iktisat politikasını yürürlüğe koyarak ekonomik düzene müdahale

---

³¹² ÜNSAL, **Makro İktisat**, 2007, s. 32.

³¹³ Vural Fuat SAVAŞ, **İktisatın Tarihi**, İstanbul, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, 1997, s. 742.

³¹⁴ William J.BARBER, **İktisadi Düşünce Tarihi**, Çeviren: İhsan Durdu, İstanbul, Metropol Yayınları, 2008, s. 235.

³¹⁵ ÜNSAL, **Makro İktisat**, 2007, s. 32.

"Düzeltilme"

etmiştir. Kamu harcamalarını arttırmak, ücretleri yükseltmek ve doları devalüe ederek ihracatı arttırmak gibi bazı politikaları uygulamaya koymuştur³¹⁶.

Avrupa ülkelerinde de geçerli olan ve kısaca büyük bunalım (great depression) diye nitelendirilen ve Neo-Klasik modelin tam istihdam öngörüsü (gayri iradi işsizliğin olmayacağı öngörüsü) ile çatışan bu somut durum karşısında; iktisatçıların, politikacıların klasik modele duydukları güven azalmıştır. Buna bağlı olarak iktisatçılar gerçek hayatın işleyişini-büyük bunalımı açıklamayı amaçlayan teorik düzeydeki en önemli ürünü, Keynes'in Genel Teorisi olmuştur.

Keynes Genel Teori'de bir ekonominin işleyişini "sektörler- piyasalar" kavramları temelinde incelemiştir. Serbest piyasa mekanizmasının kendiliğinden tam istihdamı (emeğin tam kullanımını) sağlamasının mümkün olmadığını, sağlansa bile bunun tesadüfen gerçekleşebileceğini, tesadüfen sağlansa bile bunun sürekli olmayacağını ifade etmiştir. Keza tam istihdamın istisnai bir durum olduğunu genel durumun ise eksik istihdam olduğunu ileri sürmüştür. Keynes'e göre, hükümetlerin işsizliği azaltmak için piyasa mekanizmasının işleyişine "*müdahale etmeleri*" gerektiğini bunun içinde işsizlik merkezli bir "*aktif iktisat politikası*" üretmeleri ve uygulamaları gerektiğini ifade etmiştir³¹⁷.

Keynes, klasik iktisatçıların Mahreçler kanunu yerine efektif talep teorisini getirmiştir. Efektif talep toplam arzın toplam talebe eşit olduğu yerdeki talep hacmidir. Efektif talep girişimcilerin üretecekleri mallara gelecekte yapılacak tüketim ve yatırım harcamaları toplamıdır. Bu bakımdan Keynes geleceğe dönük tahminlere büyük değer vermiştir. Ekonomi eksik ya da tam istihdamda dengeye gelebilir. Her iki halde de ekonominin ulaştığı gelir düzeyine denge geliri ya da denge milli geliri denir. Denge noktasını toplam talep etkiler.

---

³¹⁶ Gülten KAZGAN, **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1921–2001) Ekonomi Politik Açından Bir İrdeleme**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 203–204.

³¹⁷ ÜNSAL, **Makro İktisat**, 2007, s. 33.

"Düzeltilme"

Denge gelirinini hangi düzeyde olacağını belirlemenin iki yolu vardır:

- i. Toplam talebin toplam arza eşit olduğu nokta
- ii. Tasarrufların yatırımlara eşit olduğu nokta

İstihdam hacmini ve milli geliri belirleyen faktörler dışıa açık ve kapalı bir ekonomide farklılık gösterir. Dışıa kapalı ekonomide, toplam talep özel kesimin ve devletin yaptığı tüketim ve yatırım harcamalarından oluşur. Toplam arz ve toplam talebin kesiştiği noktadaki talep gerçekleşen talebi ve fiilen yapılan harcamaları gösterir. Keynes bu talebi efektif talep olarak isimlendirmiştir. Aslında efektif talebin belli bir dönemde o ekonomide yapılmış tüketim(C) ve yatırım(I) harcamalarının toplamına eşittir. Belli bir dönemde bir ekonomide gerçekleşen ya da fiilen yapılmış bulunan bu harcamalar da milli geliri oluşturur. Bu bilgiler, belli bir dönemde dışıa kapalı bir ekonomide milli geliri belirleyen değişkenin o ekonomide fiilen yapılmış bulunan(efektif talep) tüketim ve yatırım harcamaları olduğunu ortaya koyar. Dışıa kapalılık varsayımı kaldırılırsa ithalat ve ihracat farkını (X-M) da hesaplara katmak gerekecektir.

Keynes temelde Klasik ve Neo-Klasik iktisatçıların makro ekonominin işleyişine ilişkin görüşlerini eleştirmeyi ve çürütmeyi amaçlamıştır. Kısaca Klasik iktisadi düşüncüyü başlıca şu açılardan eleştirmiştir:

- Klasik iktisatçılardan Jean Baptiste Say tarafından “her arz kendi talebini doğurur” önermesi gerçek iktisadi yaşama uygun değildir. 1929 Büyük Buhran toplam talep yetersizliğinden kaynaklanmıştır ve toplam talep, klasik iktisatçıların iddia ettikleri gibi arzın bir fonksiyonu değildir. Aksine toplam arz, toplam talebin bir fonksiyonudur ve toplam talep tarafından yönlendirilir.

Keynes'e göre ancak “üretim ve istihdamın bütün düzeyinde toplam talep fiyatının toplam arza eşit olduğu noktada arz kendi talebini yaratacaktır”³¹⁸.

³¹⁸ Coşkun Can AKTAN, **Yeni İktisat Okulları**, 2.Basım, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2008, s.10.

“Düzeltilme”

Keynes Genel Teoride, 1929 büyük buhranın ortaya çıkardığı işsizlik ve yetersiz üretimin sebebi olarak “*efektif talep*” teki yetersizlikleri görmekte ve Say’ın Piyasalar Kanunu’na (her arz kendi talebini doğurur) karşılık olarak “*talep kendi arzını yaratır*” görüşünü savunmaktadır. Bu görüşün gerisinde, talep artınca bunun üreticilerin yatırım arzlarını da arttıracığı görüşü yatmaktadır³¹⁹.

- Klasik İktisat Teorisinin savunduğu gibi ekonomi her zaman tam istihdam denge düzeyinde bulunamaz. Görünmez elin ekonomiye “*kendiliğinden*” müdahale etmesinin ve ekonominin daima “*tam istihdam denge düzeyinde*” olmasının imkânı yoktur. Tam istihdam seviyesinde oluşabilecek sapmalar neticesinde, devletin düzenleyici ve müdahaleci önlemler alması gerekmektedir. Keynes’e göre, “*laissez faire*” politikası tutarsızdır. Devlet, toplam arz ve toplam talep arasında oluşan dengesizlikleri mali ve parasal araçlarla gidermelidir.
- Faiz haddinin, tasarruf ve tüketim fonksiyonlarını belirlemediğini, “*gelirin*” belirleyeceğini ifade etmiştir. Yani tasarruf, “*gelirin bir fonksiyonudur*”. Faiz hadleri ise para arzı ve para talebi arasındaki ilişkilere göre şekillenecektir.
- Klasik miktar teorisi geçersizdir. Para arzında meydana gelen artışları her zaman tamamı enflasyonist etki yaratmamaktadır. Para arzındaki artışların bir kısmı muamele amacı dışında, spekülasyon amaçlı kullanılır ve bu da paranın belirli bir süre harcanmadan elde tutulabileceğini ifade etmektedir³²⁰.
- Ücret düzeyinin düşmesi sonucu istihdam hacmi her zaman genişlemez. Zira üretim tekniği veri iken istihdam düzeyini, emeğin marjinal verimini ve reel ücreti belirleyen temel etken “*efektif talep*”tir³²¹.

³¹⁹ AKTAN, *Yeni İktisat Okulları*, s.10.

³²⁰ *A.e.*, s.10.

³²¹ *A.e.*, s.11.

Keynes, istihdam teorisine toplam talep-toplam arz ve efektif talep kavramlarını kazandırmıştır. Toplam talep- Toplam arz kavramlarında, toplam arzı veri alırken toplam talep üzerinde yoğun çalışmalar yapmıştır³²². Efektif talep ise “*bir toplumda çeşitli mal ve hizmetleri satın almak için fiilen harcanmış paraların miktarını ifade etmektedir*”. Dolayısıyla da “*milli gelire*” eşit olacaktır. Keynes kısa vadeli istihdam seviyesini belirleyen toplam talebin toplam arza eşitlendiği seviyeye fiilen gerçekleşmiş olan talep anlamında “*efektif talep*” demektedir³²³.

Keynes genel teoride şu tanımları yapmaktadır: “*Efektif talep, müteşebbislerin elde etmeyi umdukları toplam gelirdir(ya da hâsıla). Bu kavram cari istihdam düzeyinde diğer üretim faktörlerinin gelirlerini de kapsar. Toplam talep fonksiyonu, çeşitli hipotetik istihdam hacimleriyle üretimden elde edeceği umulan hâsılat arasındaki ilişki kurar; efektif talep, toplam talep fonksiyonunun etkin olduğu noktadır. Arz koşulları ile birlikte ele alındığında, efektif talep müteşebbislerin kar beklentisini maksimize eden istihdam düzeyine uygun düşer*”³²⁴.

Keynes’in istihdam seviyesini şu şekilde özetlemek mümkündür.

İstihdam Seviyesi = Efektif Talep = Milli Gelir = Milli Hâsıla = Tüketim

Harcamalarına Yapılan Harcamalar + Yatırım Mallarına Yapılan Harcamalar Keynes’in modelinde tüketim ve yatırım harcamalarının toplamı efektif talebi oluşturmaktadır. Devletin efektif talebi bir araç olarak kullanması gerekmektedir. Bunu gerçekleştirirken ekonomik konjonktürü göz önünde tutarak tüketim ve yatırım harcamalarını azaltmalı-arttırmalıdır. Keynes; tüketim, tasarruf ve yatırım fonksiyonunu efektif talebin yaratıcısı olarak görmektedir. Tüketim fonksiyonu için; “*tüketim bütün ekonomik faaliyetlerin tek amacıdır. İstihdam imkânları zorunlu olarak bir dereceye kadar toplam taleple sınırlıdır*”

³²² DİRİMTEKİN, a.g.e., s. 206.

³²³ Besim ÜSTÜNEL, **Makro Ekonomi**, İstanbul, Mısırlı Matbaacılık A.Ş, 1990, s. 190–191.

³²⁴ AKTAN, **Yeni İktisat Okulları**, s.11.

“Düzeltilme”

demmiştir³²⁵. Tasarruf fonksiyonunun milli gelirin artan bir fonksiyonu olduğunu, tasarrufların, faiz oranına bağlı olmadığını, gelir düzeyine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Geliri yetersiz olan bir kişinin veya toplumun faiz oranı ne olursa olsun tasarruf yapma imkânı bulamayacağını da bu durumun gerekçesi olduğunu belirtmiştir. Bu bakımdan faizi, tasarruflarla yatırımları eşitleyen bir unsur olarak görmemiştir. Yatırım fonksiyonunu, “otonom” ve “uyarılmış fonksiyon” olarak ikiye ayırmıştır. Otonom yatırım fonksiyonunu, milli gelir değişmelerinden bağımsız olan yatırım şeklinde ifade etmiş ve uyarılmış yatırımları da milli gelirin artan bir fonksiyonu olarak ele almıştır. Tasarruf ve yatırım kararları birbirinden bağımsız olduğu için tasarrufların yatırımlardan fazla olabileceğini ifade etmiştir. Bu durumda, gelirin tamamı harcanmamış olacaktır, yani harcamaların gelire eşit olmadığı durum söz konusudur. Bu bir kısım malların, talep yetersizliği nedeniyle bir kısım üretim faktörlerinin boşa kalacağını ifade etmektedir.

Keynes’e göre, girişimcilerin piyasaya ilişkin beklentileri istihdam düzeyinin az veya çok olmasını etkilemektedir. Eğer girişimciler ekonomideki tüm mal ve hizmetlere olan talebin (toplam talep) satın alınabilecek olduğuna inanırlarsa, üretim yapacaklar ve böylece istihdam düzeyi de artmış olacaktır. Girişimciler yatırım kararlarını verirken, kullandıkları sermayeye ödedikleri faiz ile yatırım sonunda elde edeceği faydayı da karşılaştırırlar. Yatırım belli dönemler sonunda girişimciye sağladığı yarar yani sermayenin marjinal verimliliği faiz haddinden büyük ise girişimci yatırımı karlı bulacak, aksi durumda ise girişimci yatırım yapmaktan vazgeçecektir. Keynes genel teoride bu görüşlerini şu sözlerle desteklemektedir; “yatırım oranındaki bir artış(azalış) tüketim oranında da bir artış (azalış) doğuracaktır. Çünkü toplumun davranışı genellikle, gelirlerinin yükselmesi (azalması) halinde, gelirleri ve tüketimleri arasındaki açığı genişletme (daraltmaları) temayülündedir. Yani tüketim oranındaki değişiklikler, genel olarak gelir oranındaki değişiklikler ile aynı oranda ve ancak miktar olarak azdır”³²⁶.

³²⁵ AKTAN, Yeni İktisat Okulları, s.12.

³²⁶ A.e., s.12.

“Düzeltilme”

Keynes, işçilerin cari ücret haddinden çalışmayı kabul ettikleri halde işsiz kaldıklarına ve sanayi kuruluşları da talep yetersizliği yüzünden boş kapasite ile çalıştıklarına göre bu durumun “*eksik istihdam*” durumu olduğunu ifade etmektedir. Eksik istihdamda, ekonomi potansiyelini tam anlamıyla kullanamadığı halde, toplam talep toplam arzla eşit olmaktadır. Eğer ki toplam arz toplam talebe eşitse zaten denge kurulmuş demektir. Ancak bu denge tam istihdam dengesi değil eksik istihdam dengesidir. Keynes’e göre, bir ekonominin istihdam düzeyi o ekonomideki gelir ve harcama düzeyine bağlıdır. Gelirler yüksek olursa harcamalar yüksek olacak, harcamalar yüksek olunca da ekonomideki toplam talep de yüksek olacaktır. Bu durumda gerek özel kesim ve gerekse devler tarafından yapılan tüketim ve yatırım harcamaları o ekonomideki geliri ve dolayısıyla istihdam düzeyini belirlemiş olacaktır.

Keynes, Genel Teori’de 1929 Dünya Buhranının temel problemi olan işsizlik olgusuyla ilgili çalışmalar yapmış ve enflasyon olgusuyla ilgili çalışmaları ihmal etmiştir. Enflasyon olgusuyla ilgili olarak 1940 yılında “*savaşı nasıl finanse etmeliyiz*” başlıklı bir makale yayınlarken “*talep çekişli enflasyon*” ve “*maliyet itişli enflasyon*” ayırımı altında bazı fikirler ileri sürmüştür. Ancak fikirlerini sistematize edemediği için ölmüştür. Keynesyen iktisatçılar Neo-Keynesyen modelin kayıp denklem (missing equation) denilen bu eksikliğini, A.W. Phillips’in 1958 yılında yayınlanan ve İngiltere’de 1861–1957 döneminde işsizlikle nominal ücret hadleri arasındaki değişimler arasında nasıl bir ilişki olduğunu inceleyen makalesinden yararlanarak gidermişlerdir³²⁷.

A.W. Phillips araştırmalarının ilk modellerinde enflasyon oranını fiili ve potansiyel gelir arasındaki farkla ilişkilendiren bir eşitlik kullanmıştır. Daha sonra ücret maliyetlerindeki artış oranı ile işsizlik düzeyi arasındaki ilişkiyi inceleyerek bu eşitliğin ampirik dayanaklarını araştırmıştır. 1958’de İngiltere bu iki değişken arasında 100 yıldır istikrarlı bir ilişki bulunduğunu bildirmiştir. P.A. Samuelson ve R. Solow, Phillips’in söz konusu

---

³²⁷ ÜNSAL, **Makro İktisat**, 2007, s. 34.

“Düzeltilme”

çalışmasından hareketle öne sürdükleri; işsizlik haddi ile enflasyon haddi arasında olan ters yönlü bir ilişki, dünyanın ilgisini çekerek “Phillips Eğrisi” adını almıştır³²⁸.

Phillips Eğrisi, ücret değişikliklerinin birim-emek maliyetlerini değiştirerek kısa dönem toplam arz eğrisini kaydırma hızı hakkında ampirik verilere dayanan bir açıklama sağlamıştır. Phillips’in aradığı ampirik ilişki işsizlik ve ücret oranları arasındaydı. Bunu aramasının nedeni emek piyasasındaki talep baskıları hakkında işsizliğin çıktı açıklarından daha iyi bir ölçü olduğunu düşünmesiydi. Phillips, çalışmasını 19.yy’ın ortalarına kadar götürmek istemiştir fakat çıktı açıklarındaki veri eksikliği bunu engellemiştir. Bununla birlikte, Phillips Eğrisinin ücret değişiklikleri ile çıktı açıklarını ilişkilerinden bir eğriye dönüştürülebileceğini düşünmüştür. Çünkü işsizlik ve açıklar arasında “*negatif*” bir ilişki vardır. Resesyona bir açıktaki yüksek işsizlik, enflasyonist bir açıktaki ise düşük bir işsizlik bulunmaktadır³²⁹.

Sonuç olarak Keynes’in ortaya koyduğu teori 1970’li yıllara kadar dünya ekonomisinde yaygın olarak genel kabul görmüştür. Ancak 1980’li yıllara gelindiğinde gelişmiş ülkelerde baş gösteren değişik ekonomik problemler Keynesyen Teori ile çözüm bulamamış ve yeni teorilerin gelişmesi kaçınılmaz olmuştur.

3.2.4.2.4. Monetarist İstihdam Teorisi

Keynesyen Teori, 1940 ve 1950’li yıllarda genel kabul görmüş bir teoridir. Gelişmiş ülkeler, uyguladıkları Keynesyen Teori ile hızlı bir büyüme süreci içerisine girmiş, hükümetler tarafından uygulanan teori politikaları, ülkelerin ekonomilerinin gelişmesinin nedeni olarak kabul edilmiştir. Ancak 1960’lı yıllarda aynı sanayi ülkelerinde enflasyon ve işsizliğin hızla artış süreci içerisine girmesi, başta ABD olmak üzere birçok ülke

³²⁸ Richard G.LIPSEY vd... **İktisat 2**, Çeviren: Ahmet Çakmak, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1994, s. 115.

³²⁹ **A.e.**, s.115–116.

sorunlarını uyguladıkları politikalara bağlamaya başlamışlardır. Uygulamada, maliye politikalarının kullanılmasındaki gecikmeler sorunlar yaratınca bazı iktisatçılar bir kısmı maliye politikasındaki değişmelerin istikrarı sağlayıcı değil, aksine ekonominin istikrarını bozucu etkiler yarattığını belirtmişlerdir³³⁰.

Keynesyen İstihdam Teorisine karşı ilk görüş, 1960'lı yıllarda geliştirilen "Monetarist Teori" olmuştur. Chicago Üniversitesi iktisatçılarından Milton Friedman tarafından geliştirilen teoriye göre, Keynesyen Teori temelde, toplam talebin belirlenmesi teorisidir. Toplam talebin öncelikle para arzındaki değişmelerle belirlenebileceğini savunmaktadır. Toplam hâsıla, fiyatlar ve istihdam gibi belli başlı makro ekonomik değişkenler temelde para arzından etkilenmektedir. Bu değişkenlerin maliye politikasından etkilenmesi hem az hem de geçicidir. Bu yüzden ekonomide sadece "*para*" önemlidir³³¹. Monetaristler, "*fiyat istikrarı*" üzerinde önemle durmuşlardır.

Gönüllü ya da uyarılmış eksik istihdamın ve büyük bunalımın özel sektörün yapısından kaynaklanan herhangi bir istikrarsızlıktan değil, hükümetin kötü yönetiminden kaynaklandığını belirtmişlerdir³³². Monetaristler, serbest piyasa ekonomisinin kendi iç dinamiği sayesinde istikrarlı bir model olduğunu savunmakla birlikte, klasik iktisatçılardan farklı olarak ekonominin her zaman tam istihdam düzeyinde olamayacağını kabul etmektedirler. İnsanların daha iyi bir iş arama veya işsizlik yardımından yararlanmaları neticesinde belirli bir süre işsiz kalabileceklerini, böylece ekonomide her an "*doğal işsizlik*" olabileceğini öne sürmüşlerdir³³³. Friedman "*doğal eksik istihdam*" kavramını geliştirmiş ve eksik istihdamı piyasa güçlerinin normal sonucu olarak değerlendirmiştir. Monetaristlere göre enflasyon, eksik istihdamdan daha tehlikeli bir durumdur. Bu nedenle, monetaristler işsizliği önlemeyi amaçlayan politikalara

³³⁰ PARASIZ, BİLDİRİCİ, a.g.e., s. 374.

³³¹ İlker PARASIZ ve Diğerleri, **İktisat Teorisi**, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2000, s. 550–551.

³³² Mark SKOUSEN, **Modern İktisadın İnşası**, Çevirenler: Metin Toprak, Mustafa Acar, Ekrem Erdem, Ankara, Liberte Yayınları, 2003, s.456.

³³³ Coşkun Can AKTAN, **Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi**, İzmir, Anadolu Matbaacılık, 2000, s. 1.

"Düzeltilme"

kıyasla yüksek oranlı enflasyonu önlemenin yaratacağı yüksek işsizliği üstlenmeye daha fazla eğilim göstermiştir³³⁴.

Monetaristler temel sorunun, enflasyon olgusu olduğunu ifade etmişlerdir. Enflasyonun temel nedenini ise, hükümetlerin para arzını aşırı ve gereksiz bir biçimde arttırması olarak belirlemişlerdir³³⁵.

Friedman, Neo-Keynesyen analizin ifade ettiği gibi, işsizlik ve enflasyon hadleri arasındaki ters yönlü ilişkinin olduğu yolundaki tez sadece kısa dönemde geçerli olabileceken uzun dönemde ise işsizlik haddinin enflasyon haddinden ayrışacağı ve çok uzun dönemde de tamamen bağımsız olacağını iddia etmektedir. Hükümetlerin bu gerçeği hesaba katmaması durumunda işsizlik haddini düşürmek amacıyla genişletici politikalar izlenirse, uzun dönemde işsizlik haddinin aynı kalacağı enflasyon haddinin ise sürekli yükseliş eğiliminde olacağını ifade etmektedir³³⁶.

Friedman, Keynesyen yaklaşımın emek arzının nominal ücretin bir fonksiyonu olduğu görüşünü eleştirerek emek arzının beklenen reel ücretin bir fonksiyonu olduğunu kabul etmiştir. Friedman fiyatların esnek olduğu varsayımını kabul etmiş fakat emeğin uyarlayıcı bekleyişler çerçevesinde fiyat bekleyişi olduğunu kabul etmiştir. Friedman'a göre, serbest piyasa mekanizması kısa dönemde eksik istihdama neden olsa bile uzun dönemde tam istihdam durumunu sağlayacağını ileri sürmüştür. Kısa dönemde beklenen fiyat düzeyi ile gerçekleşen fiyat düzeyinin farklı olduğunu, bunun için de hükümetlerin genişletici politikalar izleyerek kısa dönemde işsizlik oranını düşürebileceğini ifade etmiştir. Ancak beklenen fiyat düzeyinin gerçekleşen fiyat düzeyine eşit olduğu uzun dönemde ise, hükümetlerin genişletici politikaları uygulayarak işsizlik oranı üzerinde bir etki yapmalarının mümkün olmadığını düşünmektedir³³⁷.

³³⁴ PARASIZ vd., a.g.e., s. 551.

³³⁵ AKTAN, **Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi**, s.1.

³³⁶ ÜNSAL, **Makro İktisat**, 2007, s. 36.

³³⁷ ÖCAL, a.g.e., s.12.

“Düzeltilme”

3.2.4.2.5. Arz Yanlı İstihdam Teorisi

1929 Büyük Bunalımın ortaya çıkardığı sorunlara bir çözüm olarak geliştirilen ve 1950'li yıllarda uygulanan iktisat politikalarının esasını oluşturan Keynesyen Teori, 1970'li yıllarda etkileri iyice hissedilen yeni sorunların oluşmasıyla önemini kaybetmeye başlamıştır. Böylece 1970'li yılların sonları ve özellikle 1980 başlarında alternatif iktisat politikaları gündeme gelmiştir. Arz yanlı iktisat politikası da bu politikalardan biridir.

Arz yanlı iktisat politikaları, esasen talep yönlü iktisat politikaların uygulamaları sonucunda ortaya çıkan düşük produktivite, tasarruf ve yatırım azalması, yüksek enflasyon, işsizlik, bütçe açıkları vb. ekonomik sorunlara karşı özellikle vergi indiriminin etkili olacağı tezini savunmuştur. Arz yönlü vergi politikasını savunanlar marjinal vergi oranlarındaki değişikliklerin ekonomik birimlerin karar ve faaliyetlerini “pozitif” veya “negatif” olarak başlıca üç şekilde değiştireceğini iddia etmektedir. Bunlar³³⁸;

- Boş durmaya karşı çalışmanın görelî fiyatı
- Cari tüketim yerine gelecekte tüketimde bulunmanın görelî fiyatı
- Piyasa ekonomisi içerisinde faaliyette bulunma yerine, yeraltı ekonomisinde faaliyette bulunmanın görelî fiyatı şeklindedir.

Arz yönlü iktisat politikasını savunanlar, marjinal vergi oranlarının indirilmesi (arttırılması) halinde görelî fiyatları pozitif (negatif) yönde etkileyeceğini kabul etmektedirler. Onlara göre, örneğin marjinal vergi indirimi, bireyleri tüketim yerine tasarrufa yönelmelerine, boş durma yerine çalışmayı tercih etmelerini sağlayacaktır³³⁹.

Arz yönlü iktisatçılar, ekonominin belli bir fiyat istikrarına ancak çok yüksek bir işsizlikle ulaşabileceği veya istihdam ve üretimin artması için enflasyon hızının artması gerektiği

³³⁸ Robert KELEHER and William P. ORZECOWSKI, “Supply –Side Fiscal Policy: An Historical Analysis of A Reinvented Idea”, **Supply –Side Economics and Critical Appraisal**, Richard Fink (Ed), Maryland, Alethis Books, 1982, p.111.

³³⁹ AKTAN, **Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi**, s.69–70.

görüşlerini kabul etmezler. İstihdam, tasarruf ve sermaye birikimini olumsuz yönde etkileyen unsurların ortadan kaldırılması halinde enflasyonun da ortadan kalkacağını ifade etmektedirler. Arz yönlü iktisadın temelini oluşturan bir diğer kavram da “*vergi indirimleri*”dir. Vergi indirimlerinden yararlanılarak tasarruf ve sermaye birikimi artırılabilir. Böylece verimlilik ve reel üret artışlarının doğuracağı olumsuz sonuçlar ortadan kalkmış olacaktır.

Tasarruf ve sermaye birikiminin artması sermaye/emek oranını yükselterek emeğin verimliliğini ve dolayısıyla da reel ücretleri arttıracaktır³⁴⁰. Arthur Laffer tarafından ifade edilen vergi indirimleri ile reel ücretlerin artmasıyla sağlanacak ücret artışları da çalışma isteği ve yatırım eğilimlerini arttıracaktır. Bu olumlu döngü vergi gelirlerinin de artmasını sağlayarak ekonomik büyümeye etki edecek ve etkin kaynak dağılımının tahsisi tamamlanmış olacaktır³⁴¹. Vergi indirimlerinin ekonomideki üretken eğilimleri arttırmada bireysel beklentilerin önemli rolü vardır. Şayet bireyler, vergiler indirilirken kamu harcamalarının da azalacağını ve para arzının ekonominin büyümesine bağlı olarak istikrarlı olarak arttırılacağı ve dolayısıyla enflasyonist baskıların oluşmayacağını beklerlerse, emek arzı ile birlikte emek talebi de artacağından üretimde ve istihdamda arzulanan gelişmeler gerçekleşecektir. Aksine, vergi oranları indirilirken, kamu harcamaları ve para arzı daraltılmazsa, beklentiler olumsuz yönde olacak ve istenmeyen sonuçlar ortaya çıkabilecektir. Bu nedenle vergilerin indirim politikasıyla birlikte “*sıkı kamu harcamaları politikası*” ve “*sıkı para politikası uygulanması*” zaruridir.

3.2.4.2.6. Yeni Klasik İstihdam Teorisi

Robert Lucas, Thomas Sargent ve Robert Barro ile 1970’li yıllarda ortaya çıkan teoridir. Keynesyen Teoriyi iktisadi bekleyişlerin davranışlar üzerinde tüm etkilerini hesaba

³⁴⁰ Vural Fuat SAVAŞ, **Politik İktisat**, 3. Basım, İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım, 1998, s.255–256.

³⁴¹ AKTAN, **Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi**, s. 52.

katmadığı için eleştirmiştir. Rasyonel beklentiler teorisi olarak da anılan bu model “piyasaların sürekli temizlendiği” önermesine dayanmaktadır. Yeni klasik model'e göre bekleyişlerin uyarlayıcı değil rasyonel olduğu (karar birimlerinin sistematik hata yapmadıkları) düşüncesi hâkimdir. Yeni klasik teoriye göre, hükümetlerin uygulayacağı politikaları önceden açıklaması (sürpriz olmayan politikalar), ne kısa dönemde ne de uzun dönemde işsizlik hadlerini etkilemediğini savunmaktadır (politika ilintisizliği önermesi). Diğer bir ifade ile Phillips Eğrisinin önceden açıklanan politikalar itibariyle hem kısa dönemde hem de uzun dönemde geçerliliğinin olmayacağı savunulur³⁴².

Hükümetin uygulayacağını önceden açıklamadığı politikalarda ise (sürpriz politikalar), işsizlik haddini sadece kısa dönemde etkilemektedir. Uzun dönemde ise etkisi yoktur. Diğer bir ifadeyle işsizlik ve enflasyon hadleri arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğunu belirten Phillips Eğrisi, sürpriz politikalar itibariyle sadece kısa dönemde geçerli olmaktadır, uzun dönemde ise bir geçerliliği yoktur.

Bu kurama göre işgücü piyasasının işleyişi işsizliğe izin vermemektedir. Yani işsizlik yoktur. İşsizlik eğer varsa ise bu işsizlik geçici ve iradi işsizliktir. Ancak işgücü işleyişine ilişkin şu varsayımlar yapılmıştır:

- Tam ve mükemmel bilginin işgücü hareketliliğine hiçbir maliyeti bulunmadan kendiliğinden ortaya çıktığı kabul edilmektedir.
- İşgücünün yapısı nedeniyle çalışanlar birbirinin yerine tam ikame edilebilmektedir.
- Ücretlerde tam bir esneklik vardır.
- Toplam talep düzeyi sabittir.

---

³⁴² ÜNSAL, **Makro İktisat**, 2007, s. 37.

“Düzeltilme”

Bu varsayımlar altında, işgücü arz ve talebinin kesiştiği yerde, denge ücreti meydana gelecektir ve denge noktasında işsizlik söz konusu olmayacaktır. Eğer işgücü piyasasında işgücü fazlası olursa, ücretlerin tam esnek olması nedeniyle ücretler aşağıya doğru iniş trendine girecek ve işsizlik oradan kalkacaktır³⁴³.

Rasyonel beklentiler hipotezine göre, bireyler beklentilerini biçimlendirirken bütün mevcut bilgileri akıllıca kullanacaklardır. Burada tüketicilerin veya firmaların geleceği mükemmel bir biçimde görebildikleri veya beklentilerinin daima doğru olduğu kaydedilmektedir. Eğer bireyler beklentiler konusunda hata yaparlarsa, beklentilerini değiştirebileceklerini ifade ederler. Bu hatanın sistematik olmayan hata olduğu, sistematik hatanın ise yapılmayacağını belirtmektedirler³⁴⁴.

Rasyonel beklentiler teorisine göre geçmişe dayalı beklentilerin geçerliliği değişkenlerin geçmiş ve gelecek değerleri arasındaki ilişkileri sabitse anlamlıdır. Eğer bireyler geleceğe ait tahminler yaparken sadece geçmiş verileri dikkate alıyorsa bu tür beklentiler gerçekçi olmamaktadır.

Geçmiş ve gelecek verileri arasındaki ilişkinin çok az değişeceğini öne sürmek ve fertlerin de böyle bir beklenti içinde olacağını kabul etmek herhangi bir politika değişikliği halinde olumsuz sonuçlara yol açar. Rasyonel Beklentiler Teorisi, bu tahmin metodunu irrasyonel ve Keynesyen Teorinin düzeltilmesi mümkün olmayan yanlışı olarak kabul eder³⁴⁵.

Klasik İstihdam Teorisinde olduğu gibi, Yeni Klasik İstihdam Teorisinde de emek talebi cari gerçek ücretin, emek arzı ise beklenen gerçek ücretin bir fonksiyonu olarak kabul

---

³⁴³ Mete TÖRÜNER, **Çalışma Ekonomisi**, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2000, s. 240.

³⁴⁴ Mustafa Kemal BİÇERLİ, **Çalışma Ekonomisi**, 3. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2004, s. 558.

³⁴⁵ SAVAŞ, **Politik İktisat**, s.167.

edilir³⁴⁶. İşgücü piyasasındaki dengenin kurulabilmesi içinde ortalama parasal ücret sürekli “değişime” uğramaktadır. Yani işgücü piyasasında sadece bir tane denge oluşmaz, birçok dengenin varlığından söz edilir. İstihdam ve gerçek ücret dengesi hem cari, hem de beklenen fiyat düzeyinden etkilenmektedir. Bunlar da gerçek ücreti etkilemektedir. Bu durumda cari gerçek ücret ile beklenen gerçek ücret arasındaki fark işgücü piyasasında bir dengesizlik sorununu ortaya koymasını yeni klasikleri, klasiklerden ayıran temel nokta olmuştur. Ancak bu dengesizliği açıklayan nedenler klasik teori ile benzerlikler göstermektedir. Yeni klasik görüşe göre aynen klasik görüşte olduğu gibi gerçek ücretle gerçekleşen arasındaki farktan kaynaklanan bir dalgalanma, piyasadaki eksik bilgilendirmenin bir sonucudur. Ancak burada bir temel sorun daha ortaya çıkmaktadır. Klasik teoride bu dengesizlik “iradi işsizlik” olarak algılanmaktadır. Yeni Klasik Teoride, iradi işsizlik ve gayri iradi işsizlik kavramları birbirleri ile iç içe geçmiş durumda olduğu görülmektedir³⁴⁷.

3.2.4.2.7. Yeni Keynesyen İstihdam Teorisi

John Taylor, Standley Fisher ve Gregory Mankiw gibi Amerikalı Keynesyen İktisatçılar, Monetaristlerin ve Yeni Klasiklerin radikal eleştirileri karşısında yeni bir model geliştirmişlerdir³⁴⁸.

Yeni Keynesyen model “piyasaların sürekli temizlenmediği” “önermesine (fiyatların katı olduğu varsayımı) dayalı olarak kurulmuştur. Örneğin, emek piyasasında ücret sözleşmelerinin uzun bir dönemi kapsadığı ve reel ücretlerin de sözleşme döneminde katı olduğu ifade edilmiştir. Teoride bekleyişler hesaba katılarak, bekleyişlerin rasyonel olduğu “karar birimlerinin sistematik hata yapmadıkları” kabul edilmiştir. Bu

³⁴⁶ Tuncer BULUTAY, **Employment, Unemployment and Wages in Turkey**, ILO, 1995, s. 28.

³⁴⁷ Berrin Ceylan ATAMAN, “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, **A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 53, Sayı: 1-4, Ocak-Aralık 1998, s. 64. (Çevrimiçi), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/479/5530.pdf>, 20.01.2013.

³⁴⁸ ÜNSAL, **Makro İktisat**, 2007, s. 37.

varsayımdan hareketle modelde, yeni klasik modelin politika ilintisizliği önermesinin “önceden açıklanan-sürpriz olmayan politikaların hem kısa dönemde hem de uzun dönemde işsizlik haddini etkileyemeyeceği tezinin” geçersiz olduğu kabul edilmiştir. Hükümetlerin Neo-Keynesyen Modelde olduğu gibi aktif bir iktisat politikası izlemesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır³⁴⁹.

Keynesyen görüşün savunduğu gibi Yeni Keynesyen görüşte ücretlerin “*düşme yönünde katı*” olduğunu kabul etmiştir. Ücret katılığının nedenlerini, “nominal ücret katılıkları” ve “*reel ücret katılıkları*” ayırımına tabi tutmuşlardır. Nominal ücret katılığının nedenini, ücretlerin piyasalar yerine, uzun dönem sözleşmelerle belirlenmesini göstermiştir. Reel ücret katılığının nedenlerini ise üç nedene bağlamışlardır. Birinci neden olarak, işçi ve işveren arasında var olan uzun dönemli iş sözleşmeleridir. İkinci neden olarak ise üretkenlik, gayret ve etkinlik arasında kurulan ilişkiye dayanan “*etkin ücret*” kuramının varlığıdır. Buna göre ücret düzeyi birim emek maliyetini minimize ederek ücret ve sarf edilen emek arasındaki esnekliği bire eşitleyen bir düzeydir. Üçüncü nedeni ise “*içeridekiler ve dışarıdakiler*” yaklaşımı ile açıklamışlardır. Firmanın ücretleri arttırmak yerine çalışan işçiyi çıkarıp yerine dışarıda iş arayan işçiyi almasının firma için daha maliyetli olması, firmanın ücret pazarlığına girişmesi sonucunu doğuracaktır ve bundan dolayı ücretler yükselecektir. Bir anlamda içerideki işçilerin istedikleri kabul edilerek çalışmaya devam edilecektir. Bu nedenle dışarıdakilerin iş bulmaları zorlaşacak ve işsizliğe neden olunacaktır.

Yeni Keynesyen görüşün önemseydiği diğer bir nokta da “*histeresis*” (hysteresis) ve işsizliktir. 1980’li yıllarda doğal işsizlik oranının yükselmesi sonucu, sorunun çözülmesi amacıyla yapılan bir çalışmadır. İşsizlikte histeresis, “*geçici bir şokun işsizlik oranını yükseltmesi durumunda bu şok ortadan katılığında bile işsizliğin eski düzeyine gelememesi*” anlamına gelmektedir. Gerçek işsizlik oranındaki değişimler, doğal işsizlik oranını etkileyebilmektedir. Bunun nedenleri durgunluğu izleyen genişleme döneminde

---

³⁴⁹ ÜNSAL, **Makro İktisat**, 2007, s. 38.

“Düzeltilme”

işsizliğin eski düzeyine dönmemesi ve içeridekiler - dışarıdakiler teorisinden dolayı içerdekilerin ücretlerinin artmasıdır³⁵⁰.

1990'lı yıllarda Yeni Keynesyen'ler doğal işsizlik kavramı yerine enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı olan "NAIRU" kavramını kullanmaya başlamışlardır. NAIRU, diğer bir ifadeyle potansiyel gelir düzeyindeki işsizlik oranıdır. Emek normal çalışma yoğunluğunda kullanılmaktadır ve işsizlik ya yapısal ya da friksiyoneldir. Bu düşünceye göre istihdam seviyesi yüksek düzeylere ulaşmış ülkelerde bile friksiyonel ve yapısal işsizliğin varlığı sonucu işsizliğin var olabileceğini ve doğal işsizlik oranının sıfır olmayacağını ifade etmişlerdir³⁵¹.

Yeni Keynesyen Teorinin işgücü piyasasıyla ilgili temel yaklaşımı, işgücü piyasasını firmaların işçilere davranışları ve bakış açıları çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Daha çok firmaları ve işçileri kısıtlayan ve böylece eksik istihdamda çalışmalarına neden olan faktörler üzerinde durmuşlardır. Bu teorinin işgücü piyasası ile ilgili temel düşüncesi işgücü piyasalarının iradi olmayan işsizliği, işgücü arz ve talep eşitliğini sağlayarak elimine etmediğidir. Bu anlamda Yeni Keynesyen Teori niçin uzun dönemde işgücü piyasasının dengeye gelmediğini işsizlik dengesiyle açıklamaya çalışmıştır.

3.2.4.2.8. Yapısalci İstihdam Teorisi

1950'li yıllarda Latin Amerika ülkelerinin karşılaştığı ekonomik sorunların, Monetarist Teori'nin ürettiği çözüm önerilerinden daha farklı giderilebileceği düşüncesiyle oluşturulan Yapısalci Yaklaşım, az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere çok daha farklı yapısal sorunlarının olduğunu ifade etmişlerdir. Bu yüzden Monetarizmin ortaya koyduğu önerilerin, gelişmiş ülkeler tarafından uygulanabileceğini ifade etmişlerdir.

---

³⁵⁰ Oliver BLANCE and Lawrence SUMMERS, "Hysteresis and European Unemployment Problem", **NBER Macroeconomic Annual**, 1986, p.15–78.

³⁵¹ LIPSEY v.d., a.g.e., s. 324.

Yapısalıcı Teori yaklaşımının savunucuları, işsizliğin efektif talep yetersizliğine bağlanmasının gelişmekte olan ülkeler açısından yetersiz olduğunu ve bu ana fikirle gelişmekte olan ülkelerde işsizliği tanımlamanın başarılı olamayacağını ifade etmektedirler. Yapısalıcılar işsizliği efektif talebin yetersizliği biçiminde açıklamak yerine, gelişmekte olan ülkelerin rasyonel olmayan ekonomik faaliyetlerinden kaynaklandığını savunmaktadırlar. Sermaye birikiminin yetersizliği, iç tasarruf oranının düşüklüğü, hızlı nüfus artışı gibi nedenler işsizlik olgusunu ortaya çıkaran yapısal nedenler olduğunu ifade etmektedirler.

Yapısalıcılar İşsizlik sorununun çözümlenebilmesi için iki aşamalı öneri sunmaktadırlar³⁵².

- İlk aşamada olarak Keynesyen para ve maliye politikaları uygulanması önerisidir.
- İkinci aşamada, yapısalıcı politikaların işgücünün formasyonunu geliştirmeye, akışkanlığı yükseltmeye ve bölgesel farklılıkları gidermeye yönelik çabaları bulunmaktadır. Bu çabalar, işgücünün niteliğini yükseltip daha nitelikli olan emek unsurunun iş bulma ve çalışma olanaklarını genişletecektir. Öte yandan, bölgesel kalkınma, istihdam olanaklarının yükselmesi de gene işsizliği azaltıcı bir politika olarak ön görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan yüksek oranlı enflasyonlar, Yapısalıcı Teorinin politikalarının başarısını azaltmasına rağmen, işsizlik sorununun çözümünde 1970'li yıllara kadar bazı ülkelerde uygulanmıştır. 1960'lı yıllarda Solow ve Okun gibi iktisatçılar işsizlik sorununu çözümü açısından Yapısalıcı Teorinin politikalarını savunmuşlardır.

1960'lı yılların başında ABD'de Kennedy hükümetinin görevine yeni başladığı aylarda Washington D.C de Ekonomi Danışmanları Konseyinde işsizliğin %7'den %4'e

---

³⁵² LORDOĞLU, ÖZKAPLAN, a.g.e., s. 407.

"Düzeltilme"

düşürülmesinin yolları aranmaktaydı. ABD hükümeti Arthur Okun'dan GSMH'daki bir artışın işsizliği ne oranda azaltabileceğinin tahmini ve ispatı istenmiştir. Amerikan ekonomisine ilişkin büyüme ile işsizlik rakamlarını inceleyen Arthur Okun, reel büyüme oranının yüksek olduğu yıllarda işsizlik oranının düştüğünü, aksine reel büyüme oranının düşük düzeyde kaldığı hatta negatif olduğu yıllarda, işsizlik oranının arttığını saptamıştır. Arthur Okun'un reel büyüme oranı ile işsizlik arasındaki ilişkiyi, bir formülle ifade etmesi, bu görüşün daha sonra "Okun Yasası" diye ifade edilmesine neden olmuştur. Okun Yasası reel büyüme hızının %2,25'in üzerine çıktığı yıllarda, reel gelirin %2.25 oranının üzerindeki her %1'lik artışının, işsizlik oranında %0.5'lik bir azalma sağladığı şeklindedir³⁵³.

Okun yasası, saptanan bir büyüme hedefinin zaman içinde eksik istihdamı nasıl etkileyeceğini gösterdiği için yardımcı bir kılavuzdur. Örneğin ekonomide resesyon olduğu durumda eksik istihdamın % 6'lara düşürülmesi istendiğinde, bunun için kaç yıl geçmesi gerektiğini, ekonominin canlanma dönemindeki büyüme hızına bağlı olarak hesaplanabilmektedir. Eğer büyüme hızı yılda % 5 olarak belirlenirse, eksik istihdamın %9'dan % 6'ya düşmesi için üç yıl gerekecektir³⁵⁴.

3.2.5. İşgücü Maliyetleri: Önemi ve İstihdama Etkileri

İşgücünün istihdamı nedeniyle düzenli olarak yapılan maaş ödemelerinin işyerine bir maliyeti vardır. İşgücünün söz konusu işte çalıştırılması nedeniyle sahip olduğu, sağlık, sosyal güvenlik ve yeme, içme hakları temel hakları, kömür, izin yardımı gibi yan hakları da işveren açısından önemli bir maliyettir.

Bunun yanı sıra, işgücünün işe alımı ve işten çıkarılması esnasında ödenmesi gereken,

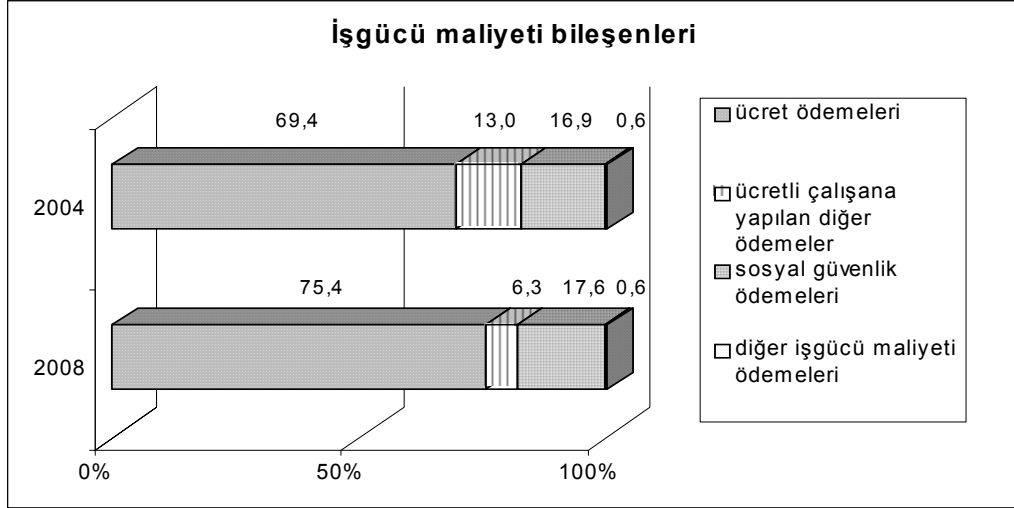
---

³⁵³ "Okun Yasası" (çevrimiçi) <http://www.keynesyen.com/2012/12/okun-yasas.html>, 10 Ocak 2013.

³⁵⁴ PARASIZ, a.g.e., s. 6.

üretimle direk olarak bağlantısı olmayan maliyetler de söz konusudur. Aşağıda bu maliyetlerin neler olduğuna detaylı olarak yer verilmiştir.

Grafik 3.8: Bileşenlerine Göre İşgücü Maliyetleri

Kaynak: TUIK 2004 ve 2008 İşgücü Maliyeti Araştırması Sonuçları

Aylık ortalama işgücü maliyeti, 2004 referans yılı için 1.388 TL, 2008 referans yılı için 1.833 TL olarak tahmin edilmiştir. İşgücü maliyeti; ücret ödemeleri, ücretli çalışana yapılan diğer ödemeler (ikramiye, prim gibi her ay yapılmayan düzensiz ödemeler, aynı yardım ödemeleri ve tasarruf sandıklarına yapılan ödemeler), sosyal güvenlik ödemeleri ve diğer işgücü maliyeti ödemeleri olarak dört ana grupta incelendiğinde, işgücü maliyeti içinde en büyük payın ücret ödemeleri olduğu görülür. Bu pay, 2004 yılında % 69,4 iken 2008 yılında % 75,4 olarak gerçekleşmiştir. Veriler ekonomik faaliyet kolu ayrımında incelendiğinde, ücretli çalışana yapılan diğer ödemelerin işgücü maliyeti içindeki payının genellikle düştüğü gözlenmektedir. Bu pay, 2004 yılında %13 ve 2008 yılında % 6,3 olarak tahmin edilmiştir. Sosyal güvenlik ödemelerinin işgücü maliyeti içindeki oranı ise 2004 yılında % 16,9, 2008 yılında ise % 17,6 olarak gerçekleşmiştir. Diğer işgücü maliyeti ödemelerinin payı her iki dönemde de % 0.6'dır³⁵⁵.

³⁵⁵ Özgür ACAR, (çevrimiçi) <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/istatistik44.pdf>, 01.10.2011.

Tablo 3.2: Ortama İşgücü Maliyetindeki Gelişmeler

YILLAR	(1) İŞGÜCÜ MALİYETİ (TL/SAAT) (*)	NOMİNAL İŞGÜCÜ MALİYETİ ENDEKSİ (1985=100)	(2) TÜKETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ (1985=100)	REEL İŞGÜCÜ MALİYETİ ENDEKSİ (1985=100)
1985	808	100.0	100.0	100.0
1986	1,055	130.6	134.6	97.0
1987	1,622	200.7	186.9	107.4
1988	2,680	331.7	327.8	101.2
1989	5,896	729.7	555.9	131.3
1990	11,082	1,371.5	891.1	153.9
1991	27,132	3,357.9	1,479.2	227.0
1992	45,595	5,642.9	2,516.1	224.3
1993	77,018	9,531.9	4,179.2	228.1
1994	124,806	15,446.3	8,621.7	179.2
1995	195,825	24,235.8	16,691.6	145.2
1996	364,336	45,091.1	30,111.6	149.7
1997	675,177	83,561.5	55,917.2	149.4
1998	1,363,543	168,755.3	103,223.2	163.5
1999	2,412,020	298,517.3	170,215.1	175.4
2000	4,118,843	509,757.8	263,663.2	193.3
2001	5,622,111	695,805.8	407,096.0	170.9
2002	7,727,079	956,321.6	590,289.2	162.0
2003	9,445,875	1,169,043.9	739,632.4	158.0
2004	10,891,126	1,347,911.6	817,885.5	164.8
2005	12.06	1,492,677.3	884,788.5	168.7
2006	13.10	1,621,287.1	969,728.2	167.2
2007	14.32	1,772,277.2	1,054,676.4	168.0
2008	15.83	1,959,158.4	1,164,784.6	168.2
2009	17.36	2,148,514.9	1,237,583.6	173.6

Kaynak: TİSK, Çalışma İstatistikleri ve İşgücü Maliyeti Araştırmaları, 1985–2009

Kazancın bileşenleri içinde en büyük payı çalışılan süreler için yapılan ödemeler oluşturmaktadır. Çalışılan süreler için yapılan ödemeler, 2004 yılında kazancın % 75,4'ünü, 2008 yılında ise % 83,3'ünü oluşturmaktadır. Düzensiz ödemelerin kazanç içindeki payı, 2004 yılında % 10,5 ve 2008 yılına % 5,5 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yardım ödemelerinin kazanç içindeki payı ise 2004 yılında % 5,1, 2008 yılında ise % 1.9 olarak tahmin edilmiştir. Araştırma sonuçları ekonomik faaliyet kolu ayırımında incelendiğinde de düzensiz ödemeler ve aynı yardımların kazanç içindeki payının genellikle düştüğü gözlenmektedir.

3.2.5.1. İşçilik Maliyetleri

İşgücü talebinin en önemli belirleyicileri, işgücü maliyeti ve büyüme oranıdır. İşgücü talebi, büyüme oranı arttıkça yükselmekte, işgücü maliyeti arttıkça da azalmaktadır. Son yıllarda büyüme oranı ile işgücü talebi arasındaki bağlantının zayıfladığı gözlenmektedir. Birlikte, yatırımlarda görülen artışın büyümenin istihdam yaratma kapasitesini artıracaklarını söylemek mümkündür. İşgücü talebinin etkileyicisi olan işgücü maliyetleri ücretler ve istihdam maliyetlerinden oluşmaktadır. İmalat sanayiinde işveren başına düşen ödemeler, ortalama olarak toplam işgücü ödemelerinin % 20'sini oluştururken, kurumsallaşmış bazı şirketler için söz konusu payın % 30'ların üzerinde olduğu, hatta bazı şirketler için % 40 civarına çıktığı gözlenmektedir³⁵⁶. Bunun istihdam üzerinde olumsuz etkisi olduğu açıktır. Yüksek işgücü maliyetlerinin düşürülmesinin istihdama yapacağı olumlu katkı dikkate değerdir.

İşçilik Maliyetlerini Oluşturan Ücret ve Ekleri aşağıdaki şekilde listelenebilir³⁵⁷.

- İşçi ücret ve ödemeleri: Normal mesai ücretleri (asıl, esas, normal, çıplak, kök ücret) ve Ücret sayılan diğer ödemeler
- Fazla mesai ücretleri ve çocuk zammı
- Fazla mesai primleri(Fazla mesai ücret zamları)
- Üretim primi, Gece zammı vardiya primi
- Yıllık izin ücretleri, yolluklar
- Hafta tatili, ulusal bayram ve genel tatil ücretleri
- İhbar tazminatı ve kıdem tazminatı
- Toplu iş sözleşmesi zam farkları
- Kıdem teşvik, Başarı vb nedeniyle verilen her türlü ikramiye
- 6772 sayılı yasaya göre ödenen ücretler
- Sosyal sigorta ve tasarrufu teşvik işveren payı
- Aile, konut ve kira yardımı

³⁵⁶ TUSIAD, **Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, s. 200.

³⁵⁷ Emel ÖNDER, İTÜ Tekstil Müh. Bölümü/TEK485 Maliyet Muhasebesi, (çevrimiçi) <http://web.itu.edu.tr/~onderem/MALMUH31.pdf>, 26.05.2011, s. 11.

- Doğum, ölüm ve evlenme yardımları
- Eğitim ve öğretim yardımı
- Yiyecek, içecek, giyecek, yakacak ve diğer sosyal yardımlar

3.2.5.2. İşe Alma ve İşten Çıkarma Maliyetleri

Emek dönüşüm maliyetinin en belirli tipi, işe alma ve işten çıkarma maliyetleridir. İşe alımda, işe alınan işçilerin araştırma, eleme görüşmeleri ve eğitim maliyetleri, işten çıkarmada olası maliyetli işten çıkarma uygulamaları ve kıdem maliyetleri sayılabilir³⁵⁸.

İşverenler işe alma maliyetine katlanmamak için mevcut çalışanları ile devam etmeyi daha uygun bulabilirler. Öte yandan işe alma ve işten çıkarmanın maddi maliyeti yanında, bundan daha önemli bir maliyet de söz konusu olabilir. İşten ayrılan çalışan sahip olduğu bilgi ve deneyimi de beraberinde götüreceğinden, işveren açısından bu eksikliğin tamamlanma maliyeti eskiye oranla daha yüksek olabilir.

3.3. İşgücü Arz Fazlalığı: İşsizlik

Çalışma gücüne sahip ve çalışmak isteyen, fakat geçerli ücret ve çalışma koşullarında iş bulamayan kimselere işsiz denilmektedir. 19. yüzyılda, işsiz denilince akla “kabiliyetsizliğinden dolayı bir meslek edinememiş veya geçimsizliği sebebi ile iş bulamamış, boş vakit geçiren bir insan” geliyordu. Fakat günümüzde bu düşünce tamamen değişmektedir.

İşsizlik üretim faktörlerinden biri olan emeğin tam kullanılmaması durumunu ifade etmek üzere kullanılmaktadır³⁵⁹.

³⁵⁸ PARASIZ, BİLDİRİCİ, a.g.e., s. 411.

³⁵⁹ M. Kemal BİÇERLİ, *Çalışma Ekonomisi*, İstanbul, Beta Yayınları, Ekim 2000, s. 401.

“Düzeltilme”

İşsizliğin uluslararası standart tanımı üç kritere dayanır:

- i. İş olmama
- ii. İşbaşı yapmaya hazır olma
- iii. İş arıyor olma

Kişinin işsiz sayılabilmesi için bu kriterlerin üçüne de aynı anda uyması gerekir.

Emek piyasası hareket halinde olan bir piyasadır. İşsizlik sürekli olarak var olmakla birlikte, oranları zaman içinde değişiklik göstermektedir. İşsizlik oranını değiştiren başlıca etmenler şunlardır³⁶⁰:

- Eksik istihdam süresi: Bireylerin işsiz kaldığı süre, konjonktürel faktörlerden, asgari ücret yasalarından, işsizlik sigortası, sendikalar, çalışabilir nüfus ve emek piyasasının organizasyonundan etkilenmektedir. Bireyin kendi iş arama süresi ve tercihleri de işsizlik süresini değiştiren etmenlerdendir.
- Eksik istihdamın sıklığı: Çalışanların zaman birimi başına ortama kaç kez işsiz kaldıkları eksik istihdam sıklığıdır.
- Okun Yasası: Reel büyüme ile işsizlik arasında negatif bir ilişki olduğu varsayımına dayanır.

İktisadi açıdan “işsiz”; “çalışma irade ve iktidarında olup, cari ve geçerli ücret üzerinden ve ayrıca kanun, örf ve adetle belirlenmiş saatler zarfında iş aradığı halde bulamayan kimse” olarak tanımlanmaktadır. Buna göre; bir kişinin “işsiz” olarak sayılması için 3 unsur gerekmektedir:

- i. Çalışma kararında ve iktidarında olmak
- ii. Cari ve geçerli ücret haddini kabul etmek
- iii. Kanun veya örf ve adetle belirlenmiş saatler içinde çalışmayı kabul etmek.

---

³⁶⁰ PARASIZ, BİLDİRİCİ, a.g.e., s. 9-11.

Türkiye İş Kurumu'nca yapılan tanıma göre; kurum kayıtlarında iş bekleyenlerden (kayıtlı işgücü) yalnız belli bir iş yerinde çalışmak isteyen ve diğer iş yerlerinde sağlanabilecek iş imkânlarını kabul etmeyeceklerini bildirmiş bulunanlar, bir iş varken daha elverişlilerine geçmeyi isteyenler ve emeklilerden iş arayanlar ay sonlarında ayıklanarak geri kalanlar işsiz sayılmaktadır³⁶¹.

Ekonomi politikası yönünden Fransız literatürüne göre "işsiz, en az öncekine eşit veya daha fazla ücretle çalışmayı isteyen ve çalışmaya yetenekli olup da, iş bulamayan işçidir." J.J.Dupeyroux'a göre ise, "Bir iş bulmak zorunda kalmış, işinden uzaklaştırılmış ve isteği dışında ara vermiş durumda olan kimsedir." Başka bir tanımla "İşsiz, isteklerine rağmen çalışmadan oturan ve bir işte yetenekli kişilerdir".

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun 1919 yılındaki ilk toplantısında kabul edilmiş olan 2 sayılı işsizlik hakkındaki sözleşmesine göre "işsiz, bir ücret karşılığında istihdam edilmeyi isteyen fakat yeteneklerine ve oturduğu mahalli şartları ile bağdaşabilen bir işi bulunmayan kimselerdir". Bu tanım, yaşlılık, hastalık veya bedeni arıza sebebi ile oluşan işsizlikleri, çalışmayı arzulamayan veya işe kendisini vermeyenleri kapsamaz³⁶².

Çalışma irade ve iktidarında olup da cari ücret karşılığında, kanun veya örf ve adaletle tayin edilmiş saatler içinde iş aradığı halde bulamayan kimselere işsiz denir. İşsizlik bir kimsenin tanımda yer alan şart ve özellikleri iradi şekilde kabul etmemesinden doğmuş bir çalışmazlık halini değil, tam tersine gayri iradi olarak ortaya çıkan bir çalışmama halini ifade eder. İstihdam hacmi çalışma irade ve iktidarında ve gelir sağlama kararında olan fertlerin ancak bir kısmını üretime katabiliyorsa, bir başka deyişle işgücü seviyesi ile bu işgücünün iş bulup çalışan miktarını ifade eden istihdam seviyesi arasında fark varsa bu durumda işsizliğin varlığından söz edilir.

³⁶¹ DOĞAN, **İşsizlik ve Başlıca Çeşitleri**, s. 15.

³⁶² Faruk ANDAÇ, **İşsizlik Sigortası**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi İİBF, 1999, s. 20-21.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün 1954 yılındaki çalışma istatistikleri sekizinci uluslararası konferansında işsizliğin tanımı değişik açıdan verilmiştir³⁶³:

1. Belirli bir yaşı aşan ve belirli bir gün ve hafta içinde aşağıdaki gruplara girenler işsiz sayılırlar:

- i. İstihdam edilmeye hazır olan işgücünün geçici olarak işlerinin kesilmesi halinde veya iş anlaşmaları sona ererek işsiz kalan ve ücretli iş arayanlar,
- ii. Daha önce hiç istihdam edilmemiş bulunan ve belli bir devre içinde çalışmaya hazır bulunanlar ve ücretli bir iş arayanlar ile mesleklerinde son statüsü ücretli sayılmayanlar veya çalışmayı bırakmış olanlar,
- iii. Hemen çalışmaya hazır olan herhangi bir işi olmayanlar ve belli bir dönem sonra işe başlamaya hazır olan kişiler,
- iv. Geçici olarak veya belirsiz bir süre için işten çıkarılmış olan, ücretsiz kişiler.

2. Aşağıdaki kişiler işsiz sayılmazlar:

- i. Kendi başlarına bir zirai işletme veya fabrika açma arzusu içinde olanlar fakat henüz faaliyete geçmemiş olanlar ve ücretli bir iş aramayanlar,
- ii. Aile işletmelerinde ücretsiz çalışanlardan faaliyetlerini bırakan ve ücretli iş aramayanlar.

Türk literatüründe “işsiz, işi olmayan, kendini geçindirecek bir uğraşısı olmayan” şeklinde tanımlanmıştır. DİE istatistik yıllığı ise, “İşsizler, anket veya sayımdan önceki bir hafta içinde, çalışmayan fakat iş arayan kişileri kapsamaktadır.” demektedir.

Diğer yandan 1970 yılı DİE işgücü istatistikleri işgücü hane halkı anketleri (1966–1969) içinde yer alan “işsizler, adı geçen hafta içinde, iş aradığını beyan edenler ile iş bulma umudu olmadığından dolayı iş aramakla beraber iş bulsa çalışmaya hazır ve istekli olanlar”ı kapsamaktadır.

---

³⁶³ Berker YAMAN, **Kalkınmakta Olan Ülkelerde İşsizlik Sorunu ve Çözüm Yolları**, Yayın No: 27, Bursa, Bursa İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi Yayınları, 1977, s. 46.

DİE Hane halkı işgücü anketine göre ise “Referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan (kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiç bir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan) kişilerden iş aramak için son üç ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki tüm kişiler işsiz nüfusa dâhildir. Ayrıca, üç ay içinde başlayabileceği bir iş bulmuş ya da kendi işini kurmuş ancak işe başlamak ya da işbaşı yapmak için eksikliklerini tamamlamak amacıyla bekleyenlerden, 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek kişiler de işsiz nüfus kapsamına dâhildir³⁶⁴.”

İşsizliğin mahiyeti ülkeden ülkeye devirden devire değişmektedir. Gelişmiş ülkelerde, gelişmemiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde işsizlik sorunu ayrı ayrı özellikler taşır. Genellikle işsizliğin önlenmesi için her ülkede ve her devirde başvurulan ilk sosyal politika önlemi, toplumun genel ekonomi düzeyinin, işsizliği mümkün olduğu kadar azaltacak derecede ıslahıdır. Bu da devletin istihdam, para-kredi, ücret dolayısıyla genel ekonomi politikası ile ilgili bir konudur. İşsizlik, bir toplumun çalışma ve ekonomi hayatında işgücüne olan talebin, işgücü arzını karşılayamamasıdır. Talepte arta kalan işgücüne “işsiz” denir. Böylece, işsizlik tembellik değil, toplumun çalışma ve ekonomi hayatı ile ilgili sosyal bir olaydır³⁶⁵.

İşsizlik insan kaynaklarının kısmen atıl kalması, kalkınmanın yavaşlaması demektir. İşsizlik aynı zamanda gelir eşitsizliğini ve yoksulluğu artırır. İşsizlik hem bireysel hem de toplumsal anlamda son derece olumsuz sonuçlar doğurabilen önemli bir olgudur. Psikolojik yıkım, ailenin yoksullaşması, çocukların eğitiminin sekteye uğraması ek sosyolojik kayıplara yol açar. Yaygınlaşan işsizlik demokratik rejim karşıtı siyasal akımları da besler.

Ancak işsizliğin ekonomik önlemlerle mutlaka ortadan kalkacağını söylemek mümkün değildir. Tam çalıştırma durumunda dahi, mevcut işgücünün %2-3’ü çeşitli nedenlerden dolayı uzun veya kısa süreler için işsiz kalabilir.

---

³⁶⁴ DİE, **Hanehalkı İşgücü Anketi**, Ankara, DİE Yayınları, 2002.

³⁶⁵ ANDAÇ, **a.g.e.**, s. 22-23.

İşsizliğin çeşitli türleri ve tanımları vardır. Gayri iradi (gönülsüz) işsizlik, cari ücret düzeyinde çalışmaya hazır olduğu halde, iş bulamayan kişileri ifade eder. Bunun dışında, tam istihdam düzeyinde (ekonomide kaynakların optimal düzeyde kullanıldığı durumda), işsizlerin iş aramaları ve bulmalarının, işverenlerin ise boş işlere işçi yerleştirmelerinin zaman almasından kaynaklanan doğal işsizlikten (friksiyonel işsizlik) söz edilebilir. Ekonomide yapısal değişimler yaşanması sonucu, çalışanların daralan sektörlerden genişleyen sektörlerle geçişi sürecindeki vasıf uyumu sorunundan kaynaklanan işsizlik ise yapısal işsizliktir. İşgücü piyasasında ücretle ilgili katılıklar, "içerdekiler, dışarıdakiler" ve "etkin ücret" şeklinde adlandırılan yeni işgücü iktisadi kuramlarının öngördüğü süreçler sonucu ortaya çıkan yapısal türden işsizlik yanında, kendi isteği ile işinden ayrılan işsizlerin oluşturduğu grup gönüllü işsizler adını alır.

Ekonomik açıdan işsizlik, mevcut işgücünün tam olarak kullanılamamasına neden olduğundan üretim kaybına neden olur. Devlet gelirleri potansiyelin altında gerçekleşir. Transfer harcamaları artar. Sonuç olarak önemli refah kayıpları ortaya çıkar. İşsizlik aynı zamanda gelir eşitsizliğini ve yoksulluğu artırır. İşsiz birey sahip olduğu insan sermayesini kaybetmeye başarır. Vasıf kaybı ve entellektüel yeteneklerin zedelenmesi gündeme gelir. Bu olumsuzluklar geçmişte eğitime yapılan kamusal ve özel yatırımların heba olması demektir. İşsizlik, toplumsal dışlanma ve toplumsal ilişkilerde kopuş, aile yaşamında çözülme, toplumsal değerlerde ve sorumluluk duygusunda gerileme gibi birçok sosyo-psikolojik soruna da neden olur.

İşsizlik arttıkça ekonomik ve toplumsal sorunlar da giderek yoğunlaşır ve siyasal bunalımları besleyen bir ortam oluşur. Anti demokratik popülist eğilimler güçlenir. İçerde totaliter, dışarıda saldırgan akımlar iktidarı ele geçirebilir. Hitler'in ve Nazi Partisi'nin 1933 yılında iktidara gelmesinde en belirleyici rol, 1930 bunalımının neden olduğu yüksek işsizliğe aittir. (1933 yılında işgücüne dâhil her dört Almandan biri işsizdi.)

Özetle; Tam istihdam ile fiili (mevcut) istihdam düzeyi arasındaki boşluğa "işsizlik" denir. İşsizlik halinde eksik istihdam söz konusudur. İşsiz kitlesini cinsiyet, eğitim, yaş, işsizlik süresi gibi kıstaslara bağlı olarak alt gruplara ayırıştırarak incelemek işsizliğin mikro boyutları konusunda da ipuçları verecektir. Bu tür bir inceleme bize hangi sosyo-

ekonomik grupların işsizlik riski ile daha fazla karşı karşıya olduğunu gösterdiğinden, işsizliğin daha öznel nedenleri ortaya çıkarılabilir. Bu tür bilgiler işsizlikle mücadele politikaları tasarlanırken, büyüme, işgücü maliyeti gibi makro politikaların yanı sıra mikro politikaların tasarımında da yararlı ve gereklidirler.

3.3.1. İşsizliğin Ölçülmesi

İşsizliğin ölçümü ekonomistlerin en çok zorlandığı konuların başında gelir. Son yıllarda işsizlik tanımlamalarında bir takım standartlar geliştirilmeye çalışılsa da aşağıdaki olguların varlığı, işsizlik verilerinin güvenilirliğini azaltmaktadır³⁶⁶:

- Resmi istatistik kurumlarının ve veri analiz sistemlerinin yetersizliği
- İstihdam kurumlarındaki kayıt sistemlerinde süregelen sorun ve yetersizlikler
- İşsizlik sigortalarının yeterince gelişmemiş olması
- Kayıt dışı istihdam
- Eksik istihdam
- Gizli işsizlik

İşsizliğin ölçülmesinde karşılaşılan zorluklara rağmen, dünyada yaygın olarak dört grup istatistikten yararlanılmaktadır³⁶⁷.

- İşgücü örnekleme anketleri
- Sendika yardım fonu istatistikleri
- Zorunlu işsizlik sigortası istatistikleri
- Özel ve resmi istihdam büroları istatistikleri

³⁶⁶ Adem KORKMAZ, Adnan MAHIROĞULLARI, **İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları, Türkiye ve AB Ülkeleri**, Bursa, Ekin Yayınevi, 2007, s. 17.

³⁶⁷ A.e., s. 17.

İşsiz sayısının sağlıklı bir şekilde tespiti için yürütülen çalışmaların tarihsel kökeni incelendiğinde bu çalışmaların 1920'li yılların sonlarına dayandığı görülür. İşsiz hacminin belirlenebilmesi, 1920'lerin sonunda birçok Avrupa ülkesinde zorunlu işsizlik sigortası sisteminin kurulması ve bu konuda karşılaştırılabilir verilerin elde edilmesiyle sistematik bir hale gelmiştir³⁶⁸.

Daha sonraki yıllarda gerçekleştirilen uluslararası toplantılarda; vurgunun işsizlikten ziyade, istihdam yaratmaya yönelmesiyle; işsizlik ve istihdamın birlikte ölçümünü olanaklı kılan "işgücü çerçevesi" yaklaşımı geliştirilmiştir. Yine bu yıllarda, hanehalkı işgücü anket tekniklerinin giderek yaygınlaşması ve iyileştirilmesi de işgücü çerçevesinin oluşturulmasını kolaylaştırmıştır. 1947 yılında gerçekleştirilen, 6. Uluslar arası Çalışma İstatistikçileri Konferansı'nda (ICLS) " İşgücü Çerçevesi Yaklaşımı" uluslararası standart olarak kabul edilmiştir³⁶⁹.

Tüm bu ölçüm metodları içerisinde en sağlıklı olanı hanehalkı anketleridir. Ayrıca işsizlik ve istihdamı eş zamanlı ölçümünü mümkün kılan tek veri kaynağıdır.

İşsizlik verilerinden hareketle işsizlik oranını hesaplamak mümkündür. İşsizlik oranı, emek piyasasının işsizliğe ilişkin en önemli göstergelerinden biridir. Oran, toplam işgücü içinde işsizlerin görece ağırlığını gösterir³⁷⁰.

İşsizlik oranının hesaplanmasında kurumsal olmayan sivil nüfus, işgücüne dahil olanlar, yani çalışan ve işsizler ile işgücüne dahil olmayanlardan oluşan çeşitli nüfus kategorilerinden yararlanılmaktadır³⁷¹.

İşsizlik oranı formülü aşağıdaki gibidir.

---

³⁶⁸ LORDOĞLU, ÖZKAPLAN, a.g.e., s. 64.

³⁶⁹ İŞİĞİÇOK, **İstihdam ve İşsizlik**, s. 30.

³⁷⁰ LORDOĞLU, ÖZKAPLAN, a.g.e., s. 68

³⁷¹ BİÇERLİ, **Çalışma Ekonomisi**, 2000, s. 404.

"Düzeltilme"

İşsizlik Oranı = (İşsizler / İşgücü) x 100

İşsizler = İşgücü- İstihdam Edilenler

İşsizlik oranı son derece önemli bir makroekonomik gösterge olarak kabul edilmektedir. Orandaki artış, diğer makroekonomik göstergeler ile birlikte değerlendirildiğinde, “ekonomide bir daralmayı”; aksine işsizlik oranındaki bir azalış ise “ekonomide bir genişlemeyi” ifade etmektedir. Üretim – İstihdam çerçevesinde ele alınırsa, işsizlik oranındaki artış açık iş sayısındaki azalmayı ve/veya istihdam olanaklarında bir daralmayı temsil eder³⁷².

3.3.2. İşsizliğin Kuramsal Çerçevesi ve İşsizlik Teorileri

Bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilmesinin temel koşulu, gelir elde etmektir. Başkaca gelir kaynakları dikkate alınmadığı durumda temel gelir kaynağı, bireyin sahip olduğu emeğini, işgücü olarak değerlendirmesi ve bundan gelir elde etmesidir.

Bireylerin çalışma hakkının hayata geçirilmesi yönünde devletin sorumluluğunun bulunduğu, ilk kez 1848 tarihli Fransız Anayasası'nda yer almıştır³⁷³. Daha sonra 1948 yılında 10 Aralık tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne konu olmuş ve çalışma hakkı güvence altına alınmıştır³⁷⁴.

Çalışma hak ve özgürlüğünün bir anlam kazanabilmesi için bireylere, kendi yetenek ve eğitimlerine uygun iş imkânı sağlanması gereklidir. Bu tür olanakları sağlama rolü devlettir. Bu nedenle çalışma hakkı; “gerçekleştirilmesi devlet desteğine bağlı olan hakların” en önemlisi olarak değerlendirilmektedir³⁷⁵.

³⁷² LORDOĞLU, ÖZKAPLAN, a.g.e., s.68.

³⁷³ Alpaslan IŞIKLI, “ İşsizlik ve Çalışma Hakkı”, *Yol-İş Dergisi*, Sayı: 93, Nisan 2008, s. 42.

³⁷⁴ IŞIĞIÇOK, *İstihdam ve İşsizlik*, s. 39.

³⁷⁵ KORAY, *Sosyal Politika*, 2000, s. 134.

“Düzeltilme”

Bu nedenle, bu yöndeki uygulamaların salt iş bulup çalışma olanaklarının sağlanması ile sınırlı kalmadığı; çalışma öncesinde (eğitim olanaklarının sağlanması gibi), çalışma süresince (koruyucu önlemlerin alınması, iş güvenliğinin sağlanması gibi) ve çalışma sonrasında da (sosyal güvenlik uygulamaları gibi) birçok sorumluluk, önlem ve uygulamayı da kapsadığı görülmektedir³⁷⁶.

İşsizlik çalışma hakkının kullanılamaması durumudur. Ekonomik açıdan işsizlik, bir üretim faktörü olan emeğin atıl kalarak potansiyel üretim gücünün kullanılamamasıdır.

İşsizlik tüm çağlarda görülmekle birlikte, asıl etkisi 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Ancak işsizliğin toplumlar tarafından “ önemli bir sorun olarak algılanmaya başlaması”, iki dünya savaşı arasında gelişmiş ülkelerde işsizliğin zaman zaman büyük boyutlara ulaşması ile başlamıştır. Yüksek işsizlik bu dönemde yaşanan bir dizi toplumsal, siyasal faciada önemli rol oynamıştır³⁷⁷.

İktisat teorisinde İşsizlik ile ilgili farklı görüşleri içeren çok sayıda teori bulunmaktadır. İşsizliğin ortaya çıkış nedeni, iktisatçıları meşgul etmiş ve fikir ayrılığına düşürmüştür. Tarihsel süreçte değişen ekonomik ve sosyal koşullar da belirli bir dönemde ileri sürülen teorinin, bir sonraki dönemde oluşan işsizliği açıklamakta yetersiz kalmasına neden olmuştur. 1929 yılında yaşanan büyük ekonomik bunalım ve o dönemde hâkim olan neo-klasik teori bu duruma çok iyi bir örnektir. 1929 ekonomik bunalımı Neo-klasik teorinin yetersiz kalmasına; yerini Keynesçi/Keynesyen Teori'nin almasına yol açmıştır. Benzer şekilde Keynesyen Teori'nin de 1970'lerde yaşanan işsizliği açıklamada yetersiz kalması, yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur³⁷⁸.

İşsizlik sorununa ilişkin iki temel yaklaşımdan söz edilebilir³⁷⁹. Bunlar; geçmişteki klasik iktisadın temsilcisi olan “Neo-klasik” yaklaşım ve “Keynesyen” yaklaşımdır. Her iki

³⁷⁶ KORAY, **Sosyal Politika**, 2000, s. 134.

³⁷⁷ Seyfettin GÜRSEL, Veyssel ULUSOY, **Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 11.

³⁷⁸ GÜNDOĞAN, BİÇERLİ, **Çalışma Ekonomisi**, 2003, s. 204.

³⁷⁹ Meryem KORAY, **Sosyal Politika**, 2. Basım, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2005, s. 230.

yaklaşımın da 1970'li yıllarda yaşanan işsizliği açıklamakta yetersiz kalması, bu yaklaşımların yeni yorumlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Diğer konular gibi işsizlikte de evrensel doğrulara ulaşmak ve bunu iktisatla bağdaştırmak oldukça güçtür. Ayrıca işsizlik olgusunu açıklarken gelişmişlik ve azgelişmişlik kavramlarından bağımsız olarak düşünmek de olası değildir. Böyle bir ayrıma gidilerek yapılan incelemeler 1960'lı yıllardan sonra yerini sınıflandırmalara bırakmıştır. O nedenle işsizliğin teorik analizinde tarih temeline bağlı kalınacaktır³⁸⁰.

Öte yandan istihdam ve işsizlik birbirinden ayrı düşünülemezler. Bu nedenle teori bazında da tüm istihdam teorileri içerisinde işsizliği de barındırır. Bu kapsamda aşağıda işsizlik teorilerine çok genel hatlarıyla değinilecektir.

3.3.2.1. Klasik Yaklaşımda İşsizlik

Klasik iktisatçıların istihdam ve işsizlik konusundaki düşünceleri genel denge konusundaki görüşlerinin doğal bir uzantısıdır. Pazar mekanizmasına yapılacak her türlü müdahalenin (sendikaların, kartel ve monopollerin, devletin) ücret ve fiyatlardaki tam esnekliğin bozulmasına yol açacağı düşüncesinden hareket etmektedir³⁸¹.

Dış müdahalenin yokluğu durumunda ekonominin kendiliğinden dengeye geleceğini, bu çerçevede emek piyasasında da ücretlerin aşağı ve yukarı oynaması sonucu dengenin sağlanacağını, böylece işsizlik sorununun olmayacağını savunan klasik yaklaşım işsizlik sorununa da herhangi bir çözüm önermemiştir. Tam istihdam sağlandığında, tüm üretim faktörleri üretime koşulmuş olacağından ekonomide işsizlik olmayacaktır. Dolayısıyla Klasik yaklaşımın işsizlik ile ilgili bir teorisi bulunmamaktadır.

---

³⁸⁰ LORDOĞLU, ÖZKAPLAN, a.g.e., s. 403.

³⁸¹ A.e., s. 403.

“Düzeltilme”

3.3.2.2. Neo-klasik Yaklaşımında İşsizlik

Klasik işsizlik kuramına benzer biçimde, neo-klasik sentez de, işsizliği önlemek için piyasanın işleyişine müdahale edilmemesi gerektiğini, sürtünmesiz piyasalar, tam bilgi ve faktör akışkanlığı koşulları altında emek piyasasının da temizlenerek işgücü arz veya talep fazlasını ortadan kaldıracığını savunmuştur.

Bu kurama göre işsizlik diye bir sorun bulunmamaktadır. Çünkü işgücü piyasasının işleyişi işsizliğe izin vermeyecektir. Teoriye göre işsizlik geçici ve iradi olarak tanımlanır. İşgücü piyasasının işleyişini açıklamak için aşağıdaki varsayımlar yapılmıştır³⁸²:

- Tam, mükemmel bilgi ve işgücünün hareketliliği, hiçbir maliyeti bulunmaksızın kendiliğinden ortaya çıktığı kabul edilmektedir.
- İşgücünün yapısı nedeniyle, çalışanlar birbirinin yerine tam ve mükemmel olarak geçebilmektedir.
- Mal fiyatları gibi ücretler de tam esnekler.
- Toplam talep düzeyi sabit olarak kabul edilir.

Bu varsayımlar altında, işgücü arz ve talebinin kesiştiği noktada denge ücret düzeyi oluşur. Bu ücret ve istihdam durumunda herhangi bir işsizlik söz konusu değildir. Eğer işgücü piyasasında işgücü fazlası varsa, ücretlerin aşağı hareketi ile birlikte işsizlik ortadan kalkacaktır. Teoriye göre bireyler denge ücret düzeyinde çalışmak istemeyip, yüksek ücretli iş arıyorlarsa, bu durumda ortaya çıkacak işsizlik iradi olacaktır³⁸³.

3.3.2.3. Keynesyen Yaklaşımında İşsizlik

Neo-klasik teorinin 1929 ekonomik buhranı sonucunda oluşan işsizliği açıklayamaması

³⁸² LORDOĞLU, ÖZKAPLAN, a.g.e., s. 406.

³⁸³ A.e., s. 406.

“Düzeltilme”

yeni arayışlara yol açmıştır. Yaklaşımın işsizlik konusundaki görüşlerinin Klasik görüşten ayrıldığı başlıca noktalar şunlardır³⁸⁴;

- Klasiklere göre bir mal ya da emek biriminin fiyat ya da ücret esnekliği tam olursa, işsizlik oluşmaz. Keynes'e göre bu koşulda bile işsizlik ortaya çıkabilir. Çünkü işgücü arz ve talebi ile mal ve hizmet arz ve talebi arasında yakın bir ilişki vardır. Mal piyasasındaki dengesizlik işgücü piyasasını da etkiler.
- Keynes'e göre klasiklerin belirttiği nominal ücretlerin aşağı-yukarı hareketliliği mümkün değildir. Para aldatmacası nedeniyle çalışanlar fiyatlardan bağımsız olarak nominal yüksek ücreti tercih ederler. Dolayısıyla fiyatlardaki düşme, ücretlerin de azaltılmasını sağlamaz.
- Keynes müdahalesiz piyasa yaklaşımını kabul etmez. İşsizliğin giderilmesi için kamu harcama ve yatırımlarının artırılması ve parasal önlemler gerekmektedir.
- Nominal ücretlerin veri olması, likidite tuzağı, faiz haddinin veri olması olguları ekonominin tam istihdama ulaşamama nedenleridir.

3.3.2.4. Yapısalcı Yaklaşımında İşsizlik

1950'li yıllardan itibaren efektif talep eksikliğinden kaynaklı işsizlik olgusunun kalkınmakta olan ülkelere uymadığı gözlemlenmiştir. Asıl sorunun efektif talebin yetersizliğinden değil, gelişmekte olan ülkelerin rasyonel olmayan ekonomik faaliyetlerinden kaynaklandığı biçiminde görüşler oluşmuştur. Sermaye birikim hızının yavaşlığı, iç tasarruf oranının düşüklüğü, hızlı kentleşme oranı, verimlilik düşüklüğü ve hızlı nüfus artışı oranı işsizliği ortaya çıkaran bazı yapısal etkenlerdir³⁸⁵.

³⁸⁴ LORDOĞLU, ÖZKAPLAN, a.g.e., s. 404-405.

³⁸⁵ A.e., s. 406-407.

“Düzeltilme”

1960'lı yıllarda R. Solow ve A.Okun gibi iktisatçılar işsizliğin çözümü açısından yapısal çözümleri savunmuştur.

3.3.2.5. İşsizliğe Modern Yaklaşımlar

1970'li yılların sonları ile 1980'lere gelindiğinde yaşanan işsizliğin açıklanmasında Neo-klasik ve Keynesyen Yaklaşımların yetersiz kalması; hem bu yaklaşımların yeni yorumlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır³⁸⁶.

Bu dönemden itibaren emek piyasasına yönelik yeni yaklaşımlar geliştirilmeye başlanmıştır. Bu yaklaşımlardan başlıcaları aşağıda yer almaktadır.

İçeridekiler-dışarıdakiler teorisi: Heterojen emek piyasası koşullarında değişik sektörlerde işsizliğin dağılımını ve görelî yapısını açıklamaktadır. Assar Lindbeck ve Dennis J.Snowe 1985 ve 1986 yıllarındaki çalışmalarıyla modeli şekillendirmişlerdir³⁸⁷.

Teori içeridekiler ve dışarıdakiler olmak üzere iki çeşit işçinin varlığını kabul eder. İçeridekiler tecrübelidirler ve çeşitli emek güçlerince korunmaktadırlar. Değiştirilmeleri firmalara maliyet yüklemektedir. Dışarıdakiler ise işsizdir ya da ikincil sektörde çalışmaktadır ve korunmasızdır. Yaklaşım istihdamın yanı sıra emek piyasasının gücü üzerinde durmaktadır. Teorinin en önemli varsayımı ise çalışan işçilerin yüksek değiştirme maliyeti ile birleştirilen rantın ücret görüşmelerinde içeridekilerce elde edilmeye çalışılmasıdır³⁸⁸.

Bu teorinin dışında aşağıda belirtilen dört yeni yaklaşım daha vardır. "İş Arama Teorisi" ve "Konjonktür Devresi Teorisi" Neo-klasik yaklaşımın yeni yorumları olarak

³⁸⁶ GÜNDOĞAN, BİÇERLİ, **Çalışma Ekonomisi**, 2003, s. 205.

³⁸⁷ Assar LINDBECK ve Dennis J.SNOWER, **The Insider-Outsider Theory Of employment And Unemployment**, England, The MIT Pres Cambridge, 1988, s. 40-47.

³⁸⁸ PARASIZ, BILDIRICI, **a.g.e.**, s. 409-410.

değerlendirilebilir. “İş kontratları”, “Etkin Ücret Teorisi” ve “İçeridekiler-Dışarıdakiler Teorisi” ise Keynesyen yaklaşımın güncel yorumları olarak değerlendirilebilir.

İş arama teorisi (Job Search Theory): Neo-klasik yaklaşımın bir uzantısı olarak kabul edilen iş arama teorisi, emek piyasasındaki bilgi aksaklıkları üzerinde durmaktadır³⁸⁹. Her bireyin rasyonel düşündüğü ve davrandığı varsayımından hareket eden teorinin neo-klasik işgücü piyasası analizine birçok iyileştirmeler getirdiği ve bu görüşü yeniden yorumladığı kabul edilir³⁹⁰.

Teoriye göre işçi ve firma emek piyasası hakkında tam ve bedava bilgi edinme hakkına sahip değildir³⁹¹. Teoride iş aramanın boş zamandan fedakârlık anlamında alternatif bir maliyeti olduğu gerçeğinden hareket edilerek, bilgi edinmenin de bir maliyeti olduğu kabul edilmektedir. Teoriye göre daima işsizler ve işsizlere karşılık gelen boş işler olacak; ancak bu ikisinin karşı karşıya gelebilmesi için hem zaman hem de maliyet gerekecektir. Teoriye göre çalışma ve çalışmama arasındaki tercih ile bir işi kabul etmekle etmemek arasındaki tercih zaman içinde değişime uğrar. İşsizlik oranı ve işsizlik süresinin temel belirleyicisi olan iş arama sürecini pek çok unsur etkilemektedir.³⁹² Bu unsurların başlıcaları işsizlik sigortası, aile içi yardımlaşmalar veya yan gelirlerin varlığı, kişinin belirlediği ya da düşündüğü ücret düzeyi ve bu ücret düzeyinin ne kadar gerçekçi olduğu, iş aramanın etkinliği, doğru yöntemlerin kullanılıp kullanılmaması olarak sıralanabilir³⁹³.

Teori ile ilgili olarak çıkartılabilecek temel sonuç ücret-istihdam ilişkisinin neo-klasik analize göre daha geniş bir yelpazede sunulmuş olmasıdır. Bu analiz bilginin tam olmadığı görüşü etrafında oluşmakta ve neo-klasik analizden farklı olarak piyasada oluşan gerçek ücret oranlarında çalışanların rasyonel tercihleri nedeniyle bir dengesizlik oluştuğunu vurgulamaktadır. Teori gerçek ücret oranının her zaman serbest piyasa

³⁸⁹ GÜNDOĞAN, BİÇERLİ, **Çalışma Ekonomisi**, 2003, s. 205

³⁹⁰ ATAMAN, “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, s.64–65.

³⁹¹ GÜNDOĞAN, BİÇERLİ, **Çalışma Ekonomisi**, 2003, s. 205.

³⁹² ATAMAN, “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, s.65.

³⁹³ İŞİĞİÇOK, **İstihdam ve İşsizlik**, s.60–61.

“Düzeltilme”

koşullarında dengeyi sağlayacak düzeyde düşmeyebileceğine dikkati çekmektedir³⁹⁴.

Konjonktür Devresi Teorisi: Yeni klasik iktisatçıların tanımladıkları en son teori olarak değerlendirilmektedir. Teori işsizlik sorununu teknolojik işsizlik çerçevesinde tanımlamakta ancak teknolojik değişimler sonucunda oluşan dengesizliklere kaynak olan unsurların hem arz hem de talep kökenli olabileceğini savunmaktadır³⁹⁵.

Teoriye göre teknolojik değişim çok hızlı gerçekleşmekte ve bu değişimlere hemen karşılık vermek mümkün olmamaktadır. Üretim sürecinde emeğin sermaye ile ikame edilebiliyor olması çok daha belirgin hale gelmiş ve otomasyon dönemi başlamıştır³⁹⁶.

Teori bu değişimi açıklamak için iki dönemden söz etmektedir. Bu dönemler “Şok Dönemi” ve “Yayıma Dönemi”dir. Şok dönemi mevcut dengeleri değiştirerek yeni durumlar yaratmakta ve bu durumlar hem arz hem de talepten kaynaklanabilmektedir. Yayıma dönemleri ise değişen dengeler içinde oluşan, değişen dengenin korunması gibi bir takım durumları açıklamaktadır³⁹⁷.

İş Kontratları Teorisi: Teoriye Zımnî Sözleşme Modeli adı da verilmektedir. Emek piyasalarında “açık” ve “zımnî” olmak üzere iki tür anlaşma bulunmaktadır. Zımnî sözleşme işçi ve işveren arasında yapılan ve tarafların hak, sorumluluk ve borçlarını belirleyen iki anlaşma türünden biridir. Ancak işçi ve işverenlerin sahip olacakları hak ve sorumlulukların aralarında çıkabilecek uyuşmazlıkların ve bunların çözümüne ilişkin yükümlülüklerin açık sözleşmeyle tek tek belirlenmesi belirli bir maliyet gerektirmektedir. Özetle açık sözleşmenin yüksek maliyetli olması tarafları zımnî sözleşme yapmaya sevk etmektedir³⁹⁸.

Sözleşme sonucunda, belirlenen dönem içinde piyasalarda meydana gelen değişimler

³⁹⁴ ATAMAN, “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, s. 65.

³⁹⁵ İŞİĞİÇOK, **İstihdam ve İşsizlik**, s.61.

³⁹⁶ **A.e.**, s. 61.

³⁹⁷ **A.e.**, s. 61-62.

³⁹⁸ **A.e.**, s. 62.

ücret üzerinde bir etkide bulunmamaktadır. Ayrıca belirlenen dönem içinde işsizliğin yükselmesi de ücretler üzerinde herhangi bir etkide bulunmamaktadır³⁹⁹.

Yeni Keynesyenler emek piyasasında reel ücret katılıklarını değerlendirirken ilk olarak “Zımnî Sözleşme Modeli”ni ortaya koymuşlar sonrasında “İçeridekiler – Dışarıdakiler” ve “Etkin Ücret Teorileri” ile de reel ücret katılıklarını açıklamaya çalışmışlardır. Ancak “Zımnî Sözleşme Modeli”nin geliştirilmesine rağmen, işsizlik olgusunu açıklayamadığı öne sürülmektedir⁴⁰⁰.

Etkin Ücret Teorisi: Teoriye göre işçilerin fiziksel sağlıkları ve verimlilikleri ile işgücüne ödenen ücretler arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Teori yeni işgücü istihdam etme ve yetiştirmenin zaman ve parasal açıdan fırsat maliyetini dikkate alarak mevcut yetişmiş nitelikli işgücüne etkinliği özendirerek biçimde yüksek ücret ödenmesini öngörmektedir⁴⁰¹.

Ücretlerin “*düşme yönündeki katılığını*” açıklayan önemli bir yaklaşım olarak da değerlendirilen teori, günümüzde yaşanan işsizliği açıklamakta da son derece başarılıdır⁴⁰². Daha düşük ücretler ile çalışmaya razı işsizler olduğu halde firmaların neden ücretleri düşürmediğini de açıklayan bir teoridir. Çünkü teoriye göre ücretlerdeki düşüş, istihdamdaki tüm bireylerin üretkenliğini de düşürecektir. Dolayısıyla ücretin düşmesi rasyonel olmadığı gibi aynı zamanda gönülsüz işsizliğe de yol açmaktadır⁴⁰³.

Teori günümüz emek piyasası koşullarını değerlendirmekte ve mevcut durumu analiz etmekte başarılı sayılabilir. Çünkü yetenek ve tecrübe etkisini dikkate almaktadır. Öte yandan emek unsurunun üretkenliğini ve diğer üretim faktörlerinden farklı olarak duygusal boyutu ve yönetilme ve yönlendirilme ihtiyacı olan bir birey olduğunu dikkate almaktadır.

³⁹⁹ ATAMAN, “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar” s. 68.

⁴⁰⁰ Türker TOPALHAN, **Ücret ve Ücret Teorileri**, Ankara, Gazi Kitabevi, Ekim 2010, s. 209.

⁴⁰¹ **A.e.**, s. 215–216.

⁴⁰² ATAMAN, “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, s. 68.

⁴⁰³ İŞİĞİÇOK, **İstihdam ve İşsizlik**, s. 64–65.

“Düzeltilme”

3.3.3. İşgücü Piyasasında İşsizliğin Ortaya Çıkma Nedenleri

İşsizlik çalışmayı arzu edenlerle ve çalışmaya hazır olanlarla (işgücü) halen bir işte çalışanlar (istihdam) arasındaki fark olarak tanımlanır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tanımına göre işsiz sayılabilmek için aktif olarak iş aramak gerekir. İşsiz miktarını, işgücü arzı ve talebi belirler. İşgücü arzı talepten daha hızlı artarsa, istihdam artsa bile işsizlik artar. İşgücü arzı sabitken, istihdam azalırsa işsizlik yine artar.

Çalışma gücü ve isteğine sahip olup iş bulamayanların ya da sahip oldukları işten kendi iradesi dışında ayrılanların işsiz kalma nedenleri çeşitlilik gösterir. İşsizliğin tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkış nedenleri farklı olduğu gibi ülkelerin gelişmişlik düzeyleri de işsizliğin ortaya çıkışında farklı nedenlerin varlığını ortaya koymaktadır. Yani gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde işsizliğin nedenleri farklılık arz etmektedir.

İşsizliğin kaynakları açısından gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında benzerlikler olduğu kadar farklar da vardır. Gelişmiş, özellikle işgücü arzının neredeyse sabitlendiği Avrupa ülkelerinde işsizlik, işgücü piyasasının kurumsal özelliklerinin neden olduğu yapısal bir sorun olarak ele alınmaktadır. İşgücü piyasasının “katılığı-esnekliği” tartışması işsizlik sorununun başlıca eksenini oluşturur. ABD ve İngiltere’de işsizlik oranının düşük olması daha esnek işgücü piyasalarına sahip olmalarına bağlanırken, aynı zamanda düşük işsizliğin bedelinin de yüksek gelir eşitsizliği olduğu savunulmaktadır. Bununla birlikte bu ikilemi aşmayı başaran ülkeler de vardır⁴⁰⁴.

Gelişmiş ülkelerde işsizlik, talebin yetersizliğinden ya da üretim fazlalığından kaynaklanan emek talebindeki değişmelerden⁴⁰⁵ ayrıca ekonomik dalgalanma ve istikrarsızlıklara veya büyümenin kendi iç dinamiklerinden doğan kısa ve uzun süreli dengesizliklere bağlı olarak ortaya çıkan konjonktürel işsizlik şeklinde kendini gösterir.

İşsizliğin nedeni, ülkelerin farklı sosyo-ekonomik yapılarıdır. Bu nedenle ülkeler

⁴⁰⁴ TUSIAD, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, s.16–19.

⁴⁰⁵ Yakup Kadri TAMCI, “İşsizlik Sigortasının Türkiye’de Uygulanabilirliği”, Yayınlanmamış Y.L. Tezi, Bursa, 2002, s. 9.

arasındaki sosyo-ekonomik farklılıklara bağlı olarak işsizlikle savaşmada farklı yöntemler geliştirilmiştir. Gelişmiş ülkelerde görülen işsizliğin ana nedeni, toplam talebin mevcut iş gücü arzının tamamını çalışır durumda tutacak kadar olmamasıdır. Ekonomik organizasyon bu talebi yaratamamaktadır. Burada görülen işsizlik türü açık işsizliktir. Gelişmekte olan ülkelerde ise işsizliğin ana nedeni, toplam talep yetersizliğine değil, ekonominin yapısına bağlıdır. Bu ülkelerde işsizlik kendisini gizli işsizlik şeklinde gösterir. Yani nüfusun büyük bölümü üretim sürecine dâhil olmasına rağmen, yaratılan hâsıla, üretim potansiyelinden çok daha düşük kalmaktadır. Açık işsizlerin, yani bir işte çalışır görünürken işsiz olanların sorunu, kendisini düşük gelir, yoksulluk, asgari bir gelir sağlayamama biçiminde gösterir. Yine bu ülkelerde görülen yaygın bir işsizlik türü ise “*mevsimlik işsizlik*”tir. Tarımsal üretim, hava koşullarına ve tarımsal teknolojilere bağlıdır. Hava koşullarındaki ve mevsimlerdeki değişimler bu malların üretiminde azalmalar meydana getirir. Bunun sonucunda iş gücü talebi azalır⁴⁰⁶.

Gelişmekte olan ülkelerde işsizlik sorunu daha çok tarım ağırlıklı ekonomiden sanayi ve hizmet ağırlıklı ekonomiye geçişin yarattığı değişimlerin bir ürünü olarak karşımıza çıkar. Nüfus artışı ve tarımdan işgücü göçü, tarım dışında yüksek miktarda istihdam yaratılmasını gerektirir. İstihdam ise istihdam kapasitesinin düzenli ve yeterli ölçüde artmasına, dolayısıyla yatırımlara bağlıdır⁴⁰⁷.

Gelişmekte olan ülkelerde; özellikle sermaye yetersizliğinin neden olduğu bir işsizlik vardır. Emek arzı ile sermaye ve diğer üretim araçları arasındaki uyumsuzluk işsizliğin başlıca nedenidir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerdeki işsizlik yapısal ve kalıcı bir nitelik göstermektedir. Bu farklılığı yaratan neden ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik gelişme, nüfus farklılığı, nüfus artış oranı, nüfusun sektörel dağılımı, emek piyasalarının durumu ve toplumsal yapılarının farklılığı gibi faktörlerdir⁴⁰⁸.

Temelde işsizlik emek arz ve emek talep koşullarının yapısal uyumsuzluğudur. Yapısal

---

⁴⁰⁶ Mustafa TORUN, “ İstihdam ve İşsizlik ”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, 2011, s. 28.

⁴⁰⁷ TUSIAD, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, s. 16–19.

⁴⁰⁸ Mehmet ZENGİN, “İşsizlik Sigortası ve Türkiye Uygulaması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, s. 7.

sorunlar bir yandan teknolojik ilerlemelerin, istihdam yaratmayan ekonomik büyümenin, küreselleşme veya rekabetin bir sonucu olarak ortaya çıkmış; diğer yandan da yanlış politika uygulamalarının bir sonucu olmuştur. Bu uyumsuzluğun sebebi ise gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde farklı nedenlere dayanır⁴⁰⁹.

İşsizliğin en büyük nedenlerinden biri de, yetersiz yatırımlardır. Üretim artışı yaşandıktan sonra bu artışlar, yeni tesis ve yatırımlara değil de, mevcut işyerlerinde mevcut istihdamla kapasite artışına gidilerek kullanılmaktadır. Yatırım yapılırken de teknolojiye yapılması mevcut işleri makinelerin yapması sonucunu doğurur⁴¹⁰.

İşsizliğin boyutunun büyüklüğü ve istihdamın artırılması için kaynak bulma sorunu olduğu dikkate alındığında karşımıza iki önemli kısıt çıkmaktadır. Buna bağlı olarak kısa vadede kamu kaynaklarıyla toplu istihdam zor görülmektedir. Özel sektör için de aynı sıkıntı hemen hemen yakın düzeydedir.

Genel olarak insanlar iş tercihi konusunda daha seçici olabilirler. Bunun en önemli nedeni toplumdaki eğitim seviyesindeki artışa bağlı olarak değişik iş kollarında kalifiye iş gücü artışı sağlanmasıdır. Bu durum doğal olarak beklentileri yükseltir. Ancak, ülkemiz gibi dünyanın da sorunu olan yetişmiş işgücüne iş olanağı sağlama oranının aynı hızla artırılamaması yani iş gücündeki arz ve talep dengesinin kurulamaması yaşanan sorunların devam etmesine hatta artmasına sebep olmaktadır. Bu ortamda kişisel beceri ve kabiliyetine uygun olarak işini kurabilen veya iş bulabilenler şanslı sayılır.

Bunların yanı sıra toplumsal dışlanmanın (sosyal tecrit) yaşandığı toplumlarda kişi işgücü piyasasından uzaklaştırılır ya da işgücü piyasasına hiç yaklaştırılmaz. Bu durumda kişi kendisinden ve işgücü piyasası şartlarından kaynaklanan sebepler nedeniyle geçimini sağlayacak bir iş bulamaz. İşsizliğe neden olan böyle bir dışlanma

---

⁴⁰⁹ Berrin Ceylan ATAMAN: "İşsizlik Sorunu ve Türkiye'nin AB İstihdam Stratejisine Uyumu", **İşveren Dergisi**, Türkiye İşveren Sendikası Konfederasyonu, C: 42, S: 1, Ekim 2003, 34. s. 7.

⁴¹⁰ Zeyyat SABUNCUOĞLU: "İstihdam Sorunu da AB Sürecine Bağlı", **Ekonomi**, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Aylık Yayın Organı, S. 199, Eylül 2004, s. 38.

olayı kişinin zamanla sosyal güvenlik kapsamı dışına itilmesine neden olacaktır⁴¹¹.

Bu durumda işsizliği tek bir nedene bağlanamaz. İşsizlik yüksek enflasyon, yetersiz yatırım, hızlı nüfus artışı, bölgelerarası gelişmişlik farkları, kentleşme, yetersiz gelir, eğitim politikalarının zayıflığı, istihdam olanaklarının kısa sürede arttırılamaması, gelir dağılımındaki bozukluk gibi çeşitli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır⁴¹².

Özet olarak Türkiye’de işsizliğin nedenleri temel olarak şu başlıklar altında toplanabilir⁴¹³:

1. Her yıl artan nüfus ve işgücü arzı,
2. Enflasyon nedeniyle birçok kuruluşun kapanması veya çalışanlarını işten çıkarması,
3. Köyden kente göçler,
4. Tarımın makineleşmesi sonucu her yıl ortaya çıkan gizli işsizlik,
5. Tarımdaki sürekli işsizlik,
6. Açık işlerin yeni kuşakların iş beklentisine uymaması,
7. Büyüme hızının ve yatırımların azalması,
8. Dış ülkelere gönderilen işçi sayısındaki büyük azalma,
9. Yurda kesin dönüş yaparak giren işçi sayısındaki artış,
10. Sanayide makine-yoğun tekniklerin kullanılması,
11. Eğitim sistemi.

3.3.4. İşsizlik Türleri

İşsizlik ile ilgili tasniflerde işsizliği açık ve görünür olması veya olmamasına, süresine ve

⁴¹¹ Ali SEYYAR: “Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele”, **Yoksulluk**, İstanbul, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, 2003, C. 1, s. 45.

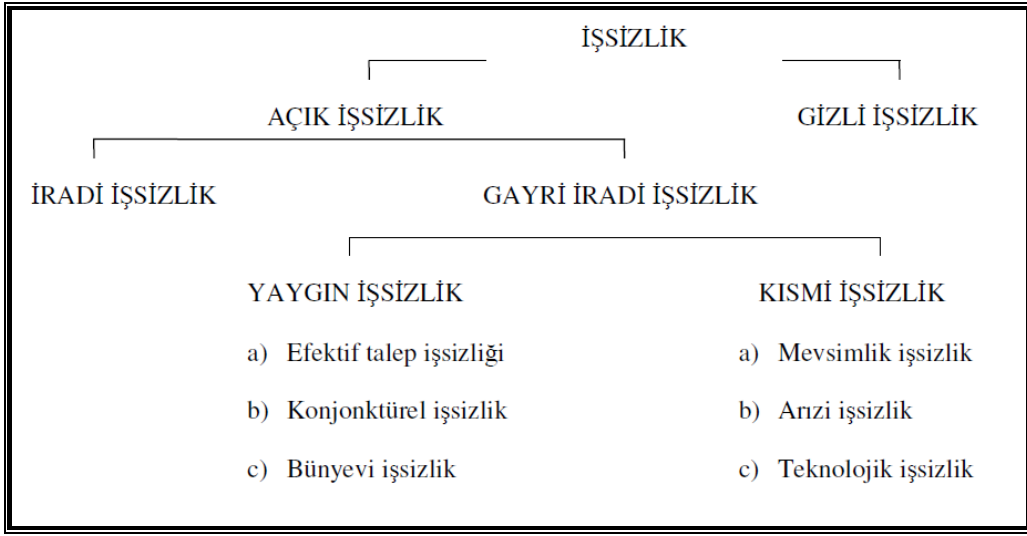
⁴¹² Kemal ÜLKER, “Türkiye’de İşsizlik Sigortası Uygulamasının Muhtemel Ekonomik Etkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Eylül 2002, s. 7.

⁴¹³ Koray BAŞOL, **Türkiye Ekonomisi**, 7. baskı, İzmir, Kendi Yayını, 2001, s. 32.

“Düzeltilme”

kapladığı sahaya göre ayrımlara tabii tutmak mümkündür. İşsizliği öncelikle açık ve görünür olması ve olmaması açısından ikiye ayırmak ve diğer özellikleri bu ikili ayırım içinde görmek doğru olacaktır⁴¹⁴. İşsizlik türlerini ana hatlarıyla bir tabloya bağlı olarak açıklamak istersek, aşağıdaki şekilde gösterebiliriz⁴¹⁵.

Tablo 3.3: İşsizlik Türleri

Kaynak: Faruk ANDAÇ, **İşsizlik Sigortası**, s. 26.

3.3.4.1. İradi İşsizlik

İşsizlik genel olarak bir ekonomideki emek arzı ile emek talebi arasındaki farktır. Ancak işgücü fazlası olarak nitelendirdiğimiz bu işsizlik hali, çalışanın iradi (sübjektif) veya gayri iradi (objektif) nedenlere dayanarak işsiz kalmaları farklı değerlendirilmelidir. Bu nedenle açık işsizliği, iradi ve gayri iradi işsizlik şeklinde ayırmakta yarar vardır.

⁴¹⁴ Nur SERTER, **Genel Olarak ve Türkiye Açısından İstihdam ve Gelişme**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 10.

⁴¹⁵ BOZTEPE, **a.g.e.**, s. 13-26.

“Düzeltilme”

İradi işsizlik genelde işsizlik statüsüne konmaz. Gönüllü işsizlik olarak da adlandırılabilir⁴¹⁶. Bu tip işsizlikte genellikle işçinin cari ücretler, çalışma koşulları, vasıf ve yeteneğine uygun bulmadığı işte çalışmak istememesi gibi öznel unsurlar rol oynar.

İradi işsizliğin bir diğer sebebi bazı fertlerin veya ailelerin gelir talebinin çok düşük bir elastikiyete sahip olmasıdır. Bir ailenin birden fazla çalışabilecek üyesi bulunduğu halde, bazen o aileden sadece bir kişi çalışır, diğerlerinin çalışmamayı tercih edebilir.

İradi işsizlik, liberal ekonomilere özgü olan, geçerli ücret ve koşullarda çalışmak istemeyenlerin neden olduğu işsizliktir⁴¹⁷. Bu tarzdaki işsizler:

- i. Genellikle tembel oldukları için işi beğenmezler.
- ii. İş şartlarındaki küçük bir değişikliğe razı olamazlar.
- iii. İstismar edileceklerini düşünerek komplekse kapılıp, küçük sebeplerden dolayı hemen işi bırakırlar veya istekleri olmadığı sürece işe başlamazlar.
- iv. Aile fertlerinden çalışabilecek düzeyde olup da yalnızca bir kişi çalışıyorsa bu ailede bu gelire razı oluyorsa diğer fertler çalışmak istemezler. Babanın çalıştığı bir durumda eşi ve yetişkin çocuklar çalışmıyorsa eş ve çocukların durumu iradi işsizliğe girer.
- v. Nadiren bazı bireyler istirahat etmeyi maddi refaha tercih eder, çalışmazlar.

Özetle iradi işsizlik, piyasada geçerli olan ücreti kabul ettiği takdirde, çalışabilecek iş olduğu halde çalışmayan kişilerin meydana getirdiği işsizliktir. Bireyler tembellikten ya da geçerli ücret düzeyini ve koşullarını kendi niteliklerine uygun bulmadıklarından ya da gelir gereksinimi duymadıklarından çalışmamayı tercih edebilirler.

---

⁴¹⁶ PARASIZ, BİLDİRİCİ, **a.g.e.**, s. 6.

⁴¹⁷ DOĞAN, **İşsizlik ve Başlıca Çeşitleri**, s. 13.

3.3.4.2. Gayri İradi (Objektif) İşsizlik

Çalışabilir işgücünün geçerli ücret ve çalışma koşulları altında çalışmak istediği halde geçici veya sürekli olarak çalışabilecekleri işyeri bulamamaları durumudur. Bu işsizlik türü işbölümü ve uzmanlaşmanın ileri olduğu ülkelerde sık sık ortaya çıkmaktadır.

Klasikler bu tür işsizliği kabul etmemişlerdir. İşsizliğin irade dışı bir olay olduğunu Keynes ileri sürmüştür. İrade dışı işsizlik üretim kapasitesinin yetersizliğinden, konjonktürel dalgalanmalardan ve yapısal değişimlerden kaynaklanabilir. Keynes'e göre bu tür işsizliğin en önemli nedenlerinden biri talep yetersizliğidir⁴¹⁸.

“Gayri iradi işsizliğin genel kabul görmüş bir tanımı şu şekilde yapılabilir: çalışma isteğinde olan kişilerin rahatlıkla yapabilecekleri işlerde mevcut ücret seviyesinin de altında çalışmaya razı olmalarına rağmen herhangi bir iş bulamamaları durumunda ortaya çıkar.” Genel görüşe göre gayri iradi işsizlik sosyal adaletsizliğin yansıması durumuyla birleştirilir⁴¹⁹.

3.3.4.3. Yaygın (Kütleli) İşsizlik

Sürekli ve Yaygın İşsizlik durumudur. Ekonomi genel olarak bir durgunluğa girmiş ve eskisine göre daha düşük bir düzeyde dengeye gelmişse işsizlik sürekli ve yaygın hale gelir. Geçici olmakla birlikte, etkisi genel ve yaygın olduğundan ciddiye alınması gerekir. Sanayi toplumlarında bunun en çok görülen şekli, konjonktürel işsizliktir. Üretim ve yatırımların zaman zaman genişlemesine rağmen, toplam talep yetersizliği büyük kitleleri işsiz bırakır.

---

⁴¹⁸ Burcu Gediz ORAL, M. Hakan YALÇINKAYA, “Türkiye’de İstihdam-İşsizlik ve Çözüm Önerileri: Esneklik Yaklaşımı”, **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Sayı: 6, ss. 161–184, 2000, s. 2.

⁴¹⁹ LINDBECK, SNOWER, **a.g.e.**, s. 47-48.

Gayri iradi işsizliklerden yaygın işsizlik dediğimiz bölümü genellikle gelişmiş sanayi ülkelerinde görülmektedir. Bu işsizlik, sürekli olabileceği gibi, kütleli özellikleri de vardır. Tamamen ekonomik nedenlerle oluşur. Nedenlerine göre çeşitleri vardır.

3.3.4.3.1. Efektif Talep İşsizliği

Efektif talep yetersizliğinden meydana gelen yaygın işsizlik türüdür. Toplam tüketim ve yatırım azalmasından kaynaklanır. İlk defa 1929 dünya ekonomik krizinden sonra J. M. Keynes tarafından belirlenmiş bir işsizlik türüdür. Ekonomilerin tam istihdamda dengede kalabileceği gibi eksik istihdamda da dengede kalabileceği öne sürülmüş, aradaki emek gücü farkının da işsizleri oluşturacağı iddia edilmiştir.

3.3.4.3.2. Konjonktürel (Devri) İşsizlik

Konjonktürel işsizlik adı verilen bu gayri iradi işsizlik türü ekonomik hayatın hep aynı faaliyet seviyesini devam ettiremeyip dönüp gelen dalgalanmalar oluşturulmasından dolayı ortaya çıkmaktadır. Konjonktür dalgalanmalarının düştüğü safhalarda, yani iktisadi faaliyetlerin azaldığı dönemlerde insanların büyük bölümü işsiz kalabilir. Dalgalanmaların yükseldiği devrelerde ise işsizlik azalır tamamen ortadan kalkar. İşte az çok belli aralıklarla ortaya çıkan ve devri bir nitelik taşıyan işsizliklerin sebepleri üzerindeki teorik araştırmalara “konjonktür teorileri” denir. Konjonktürel işsizlik ortalama uzun zaman periyodları ile görülen ekonomik durgunluk sonucu ortaya çıkar. Özellikle dayanıklı mal üreten sanayi dallarında görülür. Bu işsizliğin sebebi olan efektif talep yetersizliğinin ortaya çıktığı devrelerde işsizlik artar, toplam talep seviyesinin yükseldiği dönemlerde ise işsizlik azalır (1974 petrol krizi)⁴²⁰.

---

⁴²⁰ BOZTEPE, a.g.e., s. 16.

3.3.4.3.3. Bünyevi - Yapısal (Strüktürel) İşsizlik

Üretim araçlarının ve kapasitelerinin yetersiz olduğu, buna karşılık nüfus artışının fazla olduğu gelişmemiş ülkelerde (ülkemizde de) görülen işsizlik türüdür.

Bu işsizlik ekonominin yapısal özelliklerinden ve talep yapısındaki değişimlerden kaynaklanır. Ekonomi-içi (endojen) veya ekonomi-dışı (exojen) nedenlerden ortaya çıkabilir. Emeğin makine ile ikamesinin veya talepteki kaymanın neden olduğu işsizlik ekonomi içi nedenle oluşmuştur. Bazen politik ve doğal öğeler gibi ekonomi dışı nedenlerle ekonominin kapasitesinde meydana gelen daralmalar veya işgücü arzındaki ani artışlar da işsizliğe neden olabilir. Yapısal işsizlik, emek ögesini etkin kullanacak üretim araçları kapasitesi olmadığı için gelişmekte olan ülkelerde daha çok görülür⁴²¹.

Birçok iktisatçı yapısal işsizliği teknolojik işsizlik olarak kabul etmektedir. Genellikle kalkınmakta olan ülkelerde görülen yaygın ve sürekli bir işsizlik türü olmakla beraber, günümüzde gelişmiş ekonomiler için de önem kazanmaya başlamıştır. Gelişmiş ülkelerin ekonomileri ticaret yollarının değişmesi, diğer gelişmiş ülkelerle arasındaki teknolojik açığın büyümesi, talep yapısındaki köklü değişimler gibi çeşitli sebeplerin etkisi altında kalarak durgunlaşır ve yapısal bir işsizliğe sürüklenir. Öte yandan yapısal işsizlik aranan nitelikleri eksik olan gençlerin, yaşlıların, okuma yazma bilmeyenlerin, azınlıkların, geri kalmış bölgelerde oturanların ve teknoloji değişimi yüzünden işten çıkarılanların durumu ile ilgilidir.

Kaynakların tükenmesi, talepteki kaymalar yeni bir ürünün veya üretim metodunun geliştirilmesi, uluslararası rekabet yapısal işsizliğin nedenleri arasında sayılabilir. Herhangi bir işletme veya fabrikanın yer değiştirmesi, bir maden ocağının kapanması veya bir teşebbüsün faaliyetlerinin devamlı olarak daraltılması da söz konusu işsizliğe yol açmaktadır. Bu açıklamalardan da, anlaşıldığı gibi yapısal işsizlik geçici değil, devamlı bir karakter taşımaktadır, öte yandan yapıdaki değişmelerin bir defaya mahsus olması gibi bir özelliği vardır. Örneğin, özellikle savaş sanayisinde birçok gelişmiş

---

⁴²¹ ORAL, YALÇINKAYA, a.g.e., s. 3.

ülkenin bile ileri teknolojiye sahip ülkelerle rekabet olanağı kalmadığı ve söz konusu ülke ekonomilerini durgunluğa ittiği görülmektedir. Tüketim toplumu niteliğindeki batı ülkelerinde hızla gelişen tüketim alışkanlık ve biçimleri de ekonomilerini bünyevi işsizliğe itebilmektedir⁴²².

İşsizlik eğiliminin birçok ülkede yükselme yönünde olması bunun yapısal işsizliğe atfedilmesine sebep olmuştur. Yapısal işsizlik toplam parasal talebin genişlemesiyle tedavi edilemeyen bir işsizlik olarak da tanımlanabilir. Keynezyen görüşün yapısal işsizliği dikkate almadığı söylenebilir. Keynezyen iktisatçılar için gayri iradi işsizliğin önemi kadar, kalkınmakta olan ülkeler için de yapısal işsizlik o derece önem taşımaktadır. Aşağıda açık işsizlik şekillerinden ayrı olarak incelenen "gizli işsizlik" yapısal işsizliğin en belirgin bir özelliğidir.

3.3.4.3.4. Kronik İşsizlik

Kalkınmakta olan ülkelere özgü bir işsizlik türüdür. Bu tür işsizliğin nedeni konjonktürel işsizlikten farklı olarak sadece talep yetersizliği değil, daha çok sermaye teçhizatı azlığıdır. Bir başka deyişle kalkınmakta olan ülkelerdeki bu işsizlerin çalışmalarına ihtiyaç olsa da çalışmaları için gerekli olan makine ve teçhizat olmadığından yine de işsiz kalırlar. Bu tür işsizlik arızı olmayıp, devamlı nitelik taşır ve işsiz kitleler cari ücreti seviyesinde çalışmaya razı oldukları halde iş bulamazlar.

Öte yandan kalkınmakta olan ülkelerde hızlı nüfus artışı ve tarım dışında istihdam olanaklarının azlığı, söz konusu işsizliğin daha da şiddetlenmesine yol açmaktadır. Ekonomide emek yoğun teknikler seçimi belki bu sorunu çözebilir. Ancak nüfus artışı öyle bir hale gelir ki, bundan sonra alınacak bu tür tedbirler işgücü arzını ememez ve böylece işgücünün verimliliği giderek düşer ve "gizli işsizliğe" dönüşür⁴²³.

---

⁴²² BOZTEPE, **a.g.e.**, s. 17.

⁴²³ YAMAN, **a.g.e.**, s. 34.

3.3.4.4. Kısmi İşsizlik

Genellikle kısa periyodlarla, sınırlı işyeri veya iş kollarında belirli zamanda ortaya çıkan işsizlik halleridir. Mevsimlere bağlı olarak çıkan işsizliğe “mevsimlik işsizlik”, ekonomide emek arz ve talebi arasında denge olmasına rağmen işçilerin kısa süreler içinde işyeri değiştirmesi esnasındaki işsizlik hallerine “arızı (friksiyonel) işsizlik” denir. Teknolojik değişiklikten, özellikle işgücünün yerini makinenin almasıyla ortaya çıkan işsizlik haline “teknolojik işsizlik”, moda, gelenek ve göreneklerin değişmesi ile iş kollarında meydana gelen “moda işsizliği” denir. Bölgeler arası yatırım yetersizliğinden veya işgücünün yer değiştirmesinin güçlüğünden doğan “bölgesel işsizlik”, toplu uyuşmazlıkların neden olduğu grev veya lokavt sonucu meydana gelen “grev işsizliği” gibi kısmi işsizlikler genellikle her ülkede rastlanan kısa süreli işsizlik tipleridir⁴²⁴.

3.3.4.4.1. Mevsimlik İşsizlik

Daha çok tarıma dayalı ekonomilerde ortaya çıkan bir gayri iradi işsizlik çeşididir. Ölü aylarda geçimini sağlamak için bir iş tutmak isteyen, ancak aradığı işi bulamayanların işsiz kalmasıdır. Tarımsal faaliyetin olmadığı dönemlerde, cari şartlarda çalışmak istediği halde iş bulamayan tarım çalışanları örnek verilebilir. Bu kişiler üretimin teknik şartlarına tâbidir. Ekonomik faaliyetlerin en yoğun olduğu aylarda bile üretime katkıda bulunmayanlar “gizli işsizliği” meydana getirirken bunun üstündeki dalgalanmalar ise mevsimlik işsizliği oluşturur. Tarımsal faaliyetlerin yılın belli aylarında yoğunlaşması kalkınmakta olan ülkelerde görülen mevsimlik işsizliğin ana nedenidir. Aktif nüfusun büyük bir kısmının tarımsal alanda çalışması bu tür işsizlik sorununun önemini artırır. Tarımsal faaliyetler kırsal kesimdeki aktif nüfusa kısmî ve muayyen devrelerde iş imkânı sağlar. Bu nedenle kırsal nüfus yılın büyük bir kısmını boş geçirmektedir⁴²⁵.

---

⁴²⁴ ANDAÇ, a.g.e., s. 26-30.

⁴²⁵ BOZTEPE, a.g.e., s. 17.

Mevsimlik işsizlik en belirgin şekilde tarım kesiminde görülmekle birlikte, inşaat ve turizm sektörlerinde de görülmektedir. Tarım alanında işler mevsimlere dağılmıştır. Hasat sonrası birçok kişi tarla işleri bittiği için işsiz kalırlar. Aynı şekilde turizm işletmelerinde çalışan kişiler de mevsim bitince işsiz kalırlar. Yazlık tesislerde çalışanlar kışın, kış sporları yapılan yerlerde çalışan kimseler de yazın işsiz kalırlar. Mevsimlik işsizlik doğal nedenlerin yanında, ulusal ve dini bayramlar gibi sosyal nedenlerle de olabilir⁴²⁶.

Mevsimlik işsizliğin ortaya çıkışında iki sebep rol oynar:

- i. Hava şartları ve mevsim değişimleri gibi üretimin arz yönüne dolayısıyla mevsimlik işsizliğe ani ve doğrudan etki eden sebepler,
- ii. Üretimin talep yönüne etki eden ve mamul talebinde belirli mevsimlerdeki değişimler.

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı gibi kalkınmakta olan ülkelerdeki mevsimlik işsizlik genellikle üretimin talep yönüne etki eden nedenlerden değil, hava şartları ve mevsim değişmelerinin üretimin arz yönüne etki etmesiyle ortaya çıkar. Kalkınmakta olan ülkelerde tarım sektöründe bulunan emeğin bir kısmının marjinal veriminin bütün yıl veya yılın bazı ayları sıfır veya sıfıra yakın olduğu ileri sürülür. Tarım sektöründeki emeğin marjinal verimi bütün yıl sıfır veya sıfıra yakın ise "gizli işsizlik", emek veriminin sıfır olması yılın bazı aylarına münhasır kalıyorsa "mevsimlik işsizlik" söz konusudur. Ülkeden ülkeye farklılık göstermekle beraber tarım kesiminde çalışanlar yılın belli dönemlerinde çalışmadan geçmiş ayların üretimini tüketerek yaşar. Nüfusun büyük bir kısmının atıl kalması bir yandan ulusal üretim kapasitesini düşürürken diğer yandan birkaç ayın kazancı ile bir yıl geçinildiği için tarımsal nüfusun hayat standardını düşürür.

Mevsimlik işsizlik bütün ülkelerde vardır. Ancak kalkınmakta olan ülkelerde makineleşme olmaması tarım sektöründe emeğin yoğun kullanılmasını gerektirir. Bu da mevsimlik işsizliğin daha çok söz konusu ülkelerin önemli bir sorunu olduğunu gösterir. Ancak tarım sektöründe makineleşmeye gidildiğinde yılın belli aylarında sağlanabilen

---

⁴²⁶ ORAL, YALÇINKAYA, a.g.e., s. 5.

istihdam bu kez çok daha kısa dönemlere ineceği gibi tekniğin ikame edeceği işgücü mevsimlik işsizlikten "gizli işsizliğe" veya bir çeşit "teknolojik işsizliğe" dönüşecektir. Bu paradoksal durum kalkınmakta olan ülkelerin yapısından gelmektedir ve dengeli istihdam olanakları yaratmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Mevsimlik işsizlik kalkınmakta olan ülkelerin üzerinde durması ve öncelikle çözülmesi gereken en önemli bir işsizlik türüdür. Kırsal kesimde mevcut aktif nüfus belki atıl olduğunun bilincinde değildir ve çalıştığını sanarak iş aramaya da niyetli değildir. Öte yandan bu durum kısa vadede sosyal huzursuzluklara da neden olmaz.

Ancak kalkınmakta olan ülkelerde mevsimlik işsizliğin belli mevsimlerde çok büyük miktarlara çıkması sorunun büyüklüğünü gösterir. Örneğin, Türkiye'de tarım kesiminde kullanılmayan işgücü Aralık - Şubat aylarında 7,6 milyonu bulmaktadır⁴²⁷.

3.3.4.4.2. Geçici (Friksiyonel-Arızı) İşsizlik

İktisadi açıdan gelişmiş veya gelişmemiş bütün ülkelerde emek piyasasının iyi işlememesinden dolayı doğan "arızı işsizlik"tir. İşgücü piyasasının iyi organize edilmemiş olması, işgücü piyasasındaki bilgi eksiklikleri, işgücünün mobilite eksikliği, üretim girdilerinin zamanında sağlanamaması, çalışabilir nüfusa yeni katılımlar, yeteneklerine uygun işyeri bulamayıp, daha iyi koşullarda iş bulabilmek umuduyla işlerini bırakanlar gibi nedenlere bağlanabilir.

Bu işsizlik türü kısmen istemli, kısmen de istemsizdir. Bireylerin yer ve meslek değiştirmeleri nedeniyle ortaya çıkar. Süre olarak geçici ve kapsadığı alan itibariyle kısmi olup, işsizliğin en zararsız şeklidir. Bazı işçiler boş gezerken bazı yerlerin işçi araması gibi, her iki tarafın da piyasa şartları hakkında tam bilgiye sahip olmamaları "emek piyasası"nın işleyişindeki sürtünmelerin oluşundan meydana geldiği için bu işsizliğe friksiyonel işsizlik de denir.

---

⁴²⁷ YAMAN, a.g.e., s. 53-62.

3.3.4.4.3. Teknolojik İşsizlik

Teknolojik işsizlik, ekonomik faaliyetler içinde, işletme organizasyonunda meydana gelen bir gelişme ve yenilik nedeniyle teknik alanda ortaya çıkan bir işsizlik şeklidir. Yeni tekniklerin, makinelerin kullanılması ve böylece insan gücünün yerini makinelerin alması durumunda oluşur. Makineleşme veya organizasyondaki gelişmeler nedeniyle ortaya çıkan bu tür işsizler yeni bir duruma veya mesleki eğitime tabi tutuluncaya kadar işsiz kalırlar. Çatı ve bünye değişikliği nedeniyle ortaya çıkan kısmi ve sürekli bir işsizlik şekli olan teknolojik işsizlik, teknolojik gelişmenin ikame oranını işgücü aleyhine çevirmesinden kaynaklanır. Ancak fert başına verim artışını sağlayan her teknolojik gelişme işsizliğe yol açmayabilir⁴²⁸.

Yeni teknolojinin girdiği kesimlerde üretim artarken, bu kesimde çalışanlar işsiz durumuna gelir ve bu kesimden diğer kesimlere doğru emek akımı başlar. Bu nedenle teknolojik işsizliğe, yapısal işsizlik de denebilir. Ancak teknolojik gelişme kısa dönemde istihdam azaltıcı, uzun dönemde ise istihdam yaratıcı bir rol oynar. Uzun dönemde yan çalışma kolları ortaya çıkar ve işgücünü yeniden kullanma olanakları doğar⁴²⁹.

Emek tasarrufuna sebep olan teknik yenilik ortaya çıktığında tüketim ve yatırım mallarına karşı talepteki artış ile fert başına verim artışı aynı oranda ise teknolojik işsizlik oluşmaz. Yani, talep artışına bağlı olarak tüketim ve yatırım malları endüstrileri faaliyetlerini artırırlar ve teknik gelişmenin açıkta bıraktığı işsizleri istihdam ederler.

Çatı ve yapısal değişiklikler nedeniyle meydana gelebilecek işsizlik kısmi ve sürekli olarak iki şekilde görülebilir. Kısmi işsizlik, belli bir sektörün sürekli olarak durgunlaşmasından, sürekli işsizlik de teknolojinin işgücü aleyhine gelişmesinden kaynaklanır. Bazı iktisatçılar teknolojik işsizliğin yapısal olduğu ve emeğin marjinal verimi sıfır olursa oluşacağı görüşündedir. Ancak, böyle bir tanım kabul edilirse "gizli işsizliği" teknolojik işsizliğin en önemli bir oluşum şekli olarak nitelendirmek gerekir.

⁴²⁸ YAMAN, a.g.e., s. 34-35.

⁴²⁹ ORAL, YALÇINKAYA, a.g.e., s. 5.

Özellikle kalkınmakta olan ülkelerde sanayileşmenin teknolojik işsizliğe sebep olabilirdiği tartışma konusudur. Bu ülkelerde zanaat ve küçük sanatlarla uğraşanlar toplam istihdamda önemli yer tutar. Bu nedenle kırsal nüfusa istihdam olanakları sağlayacak sanayi yatırımları zanaat ve küçük sanatlarda çalışanların işsiz kalmalarına sebep olmamalıdır. Ayrıca teknolojik işsizlik yeni teknikle gelen sanayinin zanaat ve küçük sanatlara karşı rekabet derecesine bağlı olarak artar veya azalır. Yeni tekniklere göre üretimle eskisi arasında şiddetli bir rekabet olursa ve efektif talep her iki üretim tekniğinin ürettiğini karşılayabilecek seviyede değilse teknolojik işsizlik ortaya çıkar. Teknolojik sektörün üretimi, efektif talebi karşılayamıyorsa teknolojik işsizlik yoktur⁴³⁰.

3.3.4.5. Gizli İşsizlik

Çalıştığı halde üretime hiçbir katkısı olmayan işçilerin olması durumuna “gizli işsizlik” denilmektedir. Görünürde açık bir işsizlik olmadığı halde veya bir kısım açık işsizlik yanında çalışanlardan bir kısmının da düşük bir verimlilikle az bir ücretle çalışıyor gibi görünmeleri, ekonomide gizli işsizliğin varlığına işaret eder.

Bazı insanlar çalışıyor gibi görünürler ancak içinde buldukları faaliyetlere olumlu bir katkısı olmaz. Genellikle iktisaden geri kalmış veya az gelişmiş ülkelerde çok rastlanan gizli işsizlik bu şekilde marjinal verimliliği sıfır yada sıfırın altında olan işçilerin durumu olarak tanımlanabilir. Bu kişiler fiilen çalışıyor görünmelerine hatta faydalı şeylerin üretimine katkıları olmasına rağmen, iş alanından çekildiklerinde üretimde hiçbir azalma olmaz. İşçiler fiilen çalışıyor görüldüğü için, bu tür işsizliğin tespit edilmesinde sağlıklı analiz yapılması genellikle zordur.

Bu tür işsizliğin sebebi üretim araçlarının yani sermayenin ve organizasyonun yetersizliğidir. Kasabaya veya şehre gidip iyi ücretle iş bulabilecek bir insanın ailesine veya köyüne bağlılığından dolayı, kendisine ihtiyaç olmadığı halde köyünde çalışması gizli işsizliktir. Ülkemizde tarımda çalışanların çoğu gizli işsiz durumundadır.

---

⁴³⁰ YAMAN, a.g.e., s. 35.

Gelişmekte olan ülkelerde nüfus artış hızı sermaye artış hızından yüksek olduğundan bu ülkelerde gizli işsizlik süreklilik kazanır⁴³¹.

Eğer bir toplumda işsizlik sigortası veya benzer tedbirler yoksa efektif talebin yetersizliği yüzünden normal işlerini kaybeden kimseler hayatlarını kazanmak için mutlaka bir şeyler yapmak zorunda kalacaklardır. Yani efektif talep yetersizliği, çeşitli endüstriler toplamının sağladığı istihdam hacmini daraltırken, yapacak hiç bir şeyi olmamak anlamında “işsizliğe” yol açmayacak, normal işlerini kaybeden işçilerin başka işlere kaymalarına yol açacaktır. Böyle bir durumda istihdam azalışından veya işsizlikten söz etmek kolay değildir. Çünkü bir yerdeki işini kaybeden kimse başka bir yerde iş bulmuş olmakta ve istihdam seviyesi değişmemektedir. Fakat işçilerin yeni işlerindeki verimlilikleri eski işyerlerindeki verimliliklerinden düşüktür. Çünkü, bir endüstride işine devam eden işçinin aldığı ücret, o endüstrideki işini kaybetmiş olan benzer bir işçinin marjinal fizik verimliliğinin ölçüsündedir. İşini kaybeden bu işçi kendisine daha yüksek bir ücret sağlayacak bir iş bulabilseydi o işi kabul etmek için eski işinden atılmayı beklemeydi. Şu halde çeşitli endüstriler toplamının üretime olan talepteki azalma, işgücünün yüksek verimli işlerden düşük verimli işlere kaymasına yol açar. Bu kaymanın sebebi, efektif talepteki azalma, normal anlamındaki işsizliğin sebebinin aynıdır ve işlerini kaybeden işçilerin düşük işleri kabul etmelerini gizli işsizlik olarak vasıflandırmak doğaldır⁴³².

Özetle, gizli işsizlikle mücadele için en etkin tedbir, milli gelirin büyüdüğü ve fert başına reel gelirin arttığı tam istihdam düzeyinde, fiyatlarda ılımlı bir artışla, iyi dengelenmiş yeterli bir yatırım artışını birleştiren bir politikadır.

Gizli işsizlik, teknolojik bir değişme olmaksızın istihsal kapasitesine göre fazla miktarda işçinin istihdam edildiği bir hali ifade eder. Başka bir ifadeyle, çalışır görünen fakat

---

⁴³¹ ORAL, YALÇINKAYA, **a.g.e.**, s. 1.

⁴³² ANDAÇ, **a.g.e.** s. 27 (Joan ROBINSON'un “Gizli İşsizlik (Disguised Unemployment)”, 1936 makalesinden alınmıştır.)

çalıştığı işte iktisadi hâsılaya bir katkıda bulunmayan insanların halini veya düşük verimle çalışmasını ifade eder⁴³³.

Gizli işsizlik, açık işsizlik şeklinde belirgin bir işsizliği ortaya koymaz ve gizli işsiz de bir gelire sahip olması nedeniyle işsizlik sigortası kapsamına giremez. Zaten, gizli işsizliğin, işsizliği tazmin edici özelliği vardır. İşçi, üretime katkısı olmadığı halde çalışıyor gözükküp ücretini almaktadır⁴³⁴.

Kalkınmakta olan ülkelerde önem arz eden bir işsizlik türü olan gizli işsizlik ile ilgili açıklamaları kusursuz bir çerçeveye oturtulamamaktadır. Bu olgunun emeğin sosyal fırsat maliyetinin piyasa ücretinden düşük hatta sıfır olduğu durumlarda ortaya çıktığını birçok iktisatçı kabul etmektedir. Bazı yorumlar gizli işsizliği basit olarak yükleyiciler, bahçıvanlar, ayakkabı boyacıları v.s. gibi fazla yetenek gerektirmeyen düşük ücretli işlerle fazla birleştirirler. Böyle bir yorum belli bir emek pazarında gizli işsizlerin vasıfsız işçilerin ortalama ücretinden daha düşük bir ücret aldıklarına işaret etmektedir⁴³⁵.

Gizli işsizlikle ilgili belirtilmesi gereken bir başka nokta da sadece düşük ücretler değil, emeğin marjinal verimliliğinin kazanılan cari ücretlerin altında oluşudur. Buna klasik bir örnek göldeki balıkçı örneğidir. Daha çok balıkçı ilavesi, yakalanacak toplam sayıyı artırır ancak bu orantılı değildir. Zira son balıkçının belli sayıda balık yakalama şansı ilk balıkçıyla aynıdır. Burada umulan yakalama bütün balıkçılar için aynı ölçüdedir ve onların ortalama verimliliklerine eşittir. Fakat toplam yakalanan balık miktarının ilave balıkçı miktarıyla oransız olması yüzünden herhangi bir balıkçının marjinal verimi kazandığından daha azdır. Literatürde sık geçen örneklerden biri de belli çevredeki ayakkabı boyacıdır. İlave boyacı orantılı olarak boyanacak ayakkabı sayısını arttırmaz. Kalkınmakta olan ülkelerdeki seyyar satıcılar içinde durum aynıdır. İlave satıcı orantılı olarak satılan mal miktarını arttırmamakta ve her biri tarafından elde edilecek ortalama geliri düşürücü bir etki yapmaktadır.

---

⁴³³ Sabahattin ZAİM, **Çalışma Ekonomisi**, Genş. 10. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997, s. 73.

⁴³⁴ ANDAÇ, **a.g.e.**, s. 32.

⁴³⁵ BOZTEPE, **a.g.e.**, s. 27.

Gizli işsizlik için literatürde herkesçe kabul edilen bir tanım birliği yoktur. Ancak tanımlardaki ortak noktalardan hareket ederek aşağıdaki tanım kabul edilebilir. Gizli işsizlik çalışma irade ve kabiliyetinde olanların terk ettikleri veya fırsat bulsalar dı seçebilecekleri işlere göre az veya çok miktarda işgücünün daha düşük verimlilikteki işlerde çalışmaları halinde ortaya çıkan bir işsizlik türüdür.

Kalkınmakta olan ülkelerde işçi kitleleri efektif olarak istihdam edilir gözükmekle birlikte işçilerin sosyal verimlilikleri sıfıra yakın, sıfır veya negatif olmaktadır. Bu durum, kavramın geniş ve anlamsız hale gelmesine yol açar. Kalkınmakta olan ülkelere özgü bir yapısal işsizlik olan gizli işsizliğe "saklı işsizlik", "gözükmeyen işsizlik" de denebilir.

Birleşmiş milletler uzmanları gizli işsizliği şöyle tarif etmişlerdir: *"Gizli işsizler, kendi hesaplarına çalışan ve kullanıldıkları kaynaklara göre hayli kalabalık olan ve içlerinden bir kısmı çalıştıkları işten alınıp ekonominin diğer sektörlerinde istihdam edilseler de, üretimin bütün reorganizasyon ve kapitalin ikame noksanlığına rağmen, alındıkları sektörün toplam çıktısında bir azalma söz konusu olmaması halinde beliren işsizlerdir"*.

Geleneksel tarım sektöründe gizli işsizliğin rolü üzerinde R. Nurkse gibi birçok iktisatçı dikkati çekecek bir görüş birliğine varmıştır. Örneğin Nurkse gizli işsizlik içinde potansiyel bir tasarruf stokuna işaret eder ki, en azından çok nüfuslu ülkelerde bu stokun mobilizasyonu kalkınmanın finansmanına yol açabilecek bir etken olabilir.

Rosentsein - Rodan, A. Lewis ve R. Nurkse gibi iktisatçılar kalkınmakta olan ülkelerin geleneksel tarım sektöründe gizli işsizliğin yaygın olduğu görüşündedirler. Onlara göre yukarıdaki tanımda da verdiğimiz gibi tarım sektöründen diğer sektörlere işgücü aktarıldığında tarımsal üretim azalmayacağı gibi marjinal produktivitesinin negatif olması nedeniyle artması söz konusudur. Ancak gizli işsizliğin bu şekilde tanımlanması teorik ve ampirik araştırmalar neticesinde eleştiriye uğramıştır. Peru, Arjantin ve Hindistan'da yapılan birçok ampirik araştırma üretimde bir azalışa yol açmadan tarım sektöründen işçi aktarmanın mümkün olmadığını göstermiştir.

Jakob Viner gizli işsizliğin emeğin marjinal produktivitesinin sıfır veya negatif olması halinde ortaya çıkacağını reddeder. Öte yandan G. Haberler, D. W. Jorgenson ve Leibenstein gibi iktisatçılar da kalkınmakta olan ülkelerde gizli işsizliğin yoğun olduğu ve bu işsizlerin mobilizasyonunun kalkınmanın finansmanına yol açabileceğinin "aşırı iyimser görüşler" olduğu fikrindedirler. "Gizli işsizlik ekonomide mevcut bir işsizlikten çok ekonomik yapıda meydana gelecek değişmeler karşısında ortaya çıkacak bir temayülü belirleyen kavram olarak düşünülmelidir" derler. İşsizliğin bu şekli, iş bulamayan ücretlileri kapsayan dar anlamda işsizlikten çok daha önemlidir. Gizli işsizliğin sebepleri ve kapsamının incelenmesi Keynezyen mantığın gizli işsizliğe uygulanamayacağını göstermektedir. Şöyle ki, Keynezyen işsizlik sadece ücretlilerle ilgilidir. Bu görüşte herhangi bir işte fiilen çalışmak veya işsizlik halinden başka bir durum söz konusu değildir. Otonom istihdam grupları için ise bir işsizlik düşünülemez onlar için olsa olsa farklı gelir dilimlerine tekabül eden çeşitli faaliyet dereceleri vardır.

Kalkınmakta olan ülkelerde gizli işsizlik esas olarak geleneksel kırsal kesimde ve daha az önemde üçüncü sektörde yoğunlaşmıştır. Bunlar içinde çalışmakta olanların çoğunluğu tarım işletmecileri veya ailenin diğer fertleri gibi ücretli statüye dâhil olmayan kimselerdir. Bu nedenle gizli işsizlik esas olarak ücretlileri değil, otonom istihdam gruplarını kapsar.

İşsizliğin sebepleri üzerine Keynes ve Robinson'un tahlilleri benzeşir. Onlara göre işsizlik efektif talep yetersizliğinden ortaya çıkar. Bu durum kullanılmayan ancak kullanılabilir üretim faktörlerinin bulunması halinde söz konusudur. İşsizliğin ortadan kaldırılması talebin teşvik edilmesi için alınacak kararlara ve politikalara bağlıdır.

Yukarıda sözü edilen yaklaşım kalkınmakta olan ülkelerin durumunu izahtan uzaktır. Zira kalkınmakta olan ülkelerde emeğin dışında kullanılabilir üretim faktörleri bulunmamaktadır ve ekonomi tam kapasitede çalışır gözükmektedir. Bu ülkelerde ortaya çıkan gizli işsizlik emeğin tamamlayıcısı olan üretim faktörlerinin ve esas olarak kapitalin yetersizliği, her türlü vasıflı emek talebini karşılayacak vasıflı emeğin mevcut olmaması, pazarlar arasında haberleşme noksanlığı gibi yapısal nedenlerin sonucudur.

Gizli işsizliğe karşı sadece efektif talep artışı değil, üretimin çeşitli faktörlerinin ortaya çıkışını sağlayan ve uyumlu duruma getiren ve bunların optimal bileşimini mümkün kılan bir kalkınma politikası gereklidir. Öte yandan gizli işsizlik Keynezyen işsizlikte olduğu gibi global değil, sektörel bir olaydır ve kalkınmakta olan ülkelerin geleneksel sektörünün bir özelliğidir. Bilindiği gibi kalkınmakta olan ülkelerin ekonomilerinde uyumlu bir bütünlük yoktur. Yapısal düalizm yanında söz konusu ekonomiler birçok parçalara ayrıldığı gibi birbirinden bağımsız bu sektörel parçalar arasındaki ilişkiler çok zayıftır. İşte bu nedenle gizli işsizlik tarım sektöründen diğer sektörlere işgücü mobilitesini sağlayacak yapısal yetersizlik nedeniyle ortaya çıkar.

Kısacası kalkınmakta olan ülkelerde hedef alınması gereken husus gayri iradi işsizliğin ortadan kaldırılmasıyla elde edilecek tam istihdam değil, yapısal işsizliğe ve bunun en açık şekli olan gizli işsizliğe çözüm yolu bulunmasıyla elde edilecek tam istihdamdır. Tam istihdamın gerçekleşmesinde bu sorunun çözümünün geçerli hedef olarak ele alınması gerekmektedir⁴³⁶.

---

⁴³⁶ YAMAN, a.g.e., s. 53-62.

4. BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI ve İŞSİZLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE GENELİNDE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

4. BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI ve İŞSİZLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE GENELİNDE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

Çalışmanın teorik esaslarının yer aldığı ilk üç bölümü takiben, bu bölümde gelir dağılımı ile emek piyasası için derlenen verilere ve bu verilere bağlı olarak yapılan analizlerin sonuçlarına yer verilecektir. Türkiye özelinde değişkenlerin seyri, işgücü piyasasının yapısı ve gelir dağılımının yıllar itibarıyla değişimi verilerle özetlendikten sonra, ampirik açıdan gelir dağılımı ve işsizlik arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılacaktır.

Ayrıca Dünya genelinde gelir dağılımı ve işsizliğe ilişkin sonuçlara genel hatlarıyla bu bölümde değinilecektir. **Toto Yamamoto nedensellik analizi yöntemiyle, ülkemiz verilerinin tez konusu değişkenler yönüyle değerlendirilmesine çalışılacaktır. Elde edilen sonuçlar ile gelir dağılımı ve işsizlik arasında bir neden sonuç ilişkisinin varlığı sınanacaktır.**

4.1. Türkiye’de Gelir Dağılımına İlişkin Yaklaşımlar, Sonuçları ve Göstergeler

Türk ekonomisi devletçi, müdahaleci, plânlı bir piyasa ekonomisidir. Özel mülkiyet ve girişim serbestliği esastır. Bireyler arasında serbest alış verişe dayanan bir ilişki vardır. Bu ilişkinin hukuki şekli sözleşmedir.

“Düzeltilme”

Ancak yüzyılların ilgisizliğini ortadan kaldırmak, ülkeyi imar etmek, iktisadi gelişmeyi sağlamak amacı ile devletçiliğin verimli bir araç sayıldığı ülkemizde, Batının sanayileşmiş ülkelerine nazaran daha geniş bir kamu sektörü oluşmuştur.

Cumhuriyet dönemi ile birlikte devletin ekonomide aktif olarak yer aldığı, lokomotif sektörlerde faaliyet göstererek ekonomiyi geliştirmeye çalıştığı bir yaklaşım vardır. Devlet, özel sektörün faaliyet göstermediği alanlarda, devletçilik anlayışı çerçevesinde, devlet iktisadi işletmeleri kurarak ekonomik işleyişin kurulması ve yürütülmesi fonksiyonunu üstlenmiştir. İthal ikamesi yaklaşımı ile ithalatı kısıtlayıcı yerli tüketime yönettici politikalar uygulanmıştır.

1980 sonrası dönemde ise küresel serbestleşme akımlarının yayılması ile birlikte Türkiye’de de özelleştirme uygulamaları başta olmak üzere devletin aktif ekonomik hayattan çekilmesi, sosyal devlet olmaktan sıyrılıp ana ekonomik faaliyetlerin özel sektöre kaydırılması yönünde çalışmalar başlatılmıştır. 1980 sonrası dönemde, ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin de etkisiyle gelir bölüşümünü sermaye kesimi lehine değiştiren istikrar programları hazırlanmıştır. Ayrıca enflasyon oranının yüksekliği, iç talebi kısıcıcı politikaların uygulanmasını teşvik etmiştir. Bu bağlamda istikrar programlarında, ücretler üzerindeki baskı arttırılmıştır.

2000’li yıllarda, gelir dağılımı tekrar ekonomi gündeminin ön sıralarında yer almaya başlamıştır. Enflasyonun düşme eğilimiyle birlikte, gelirin büyük ölçüde hakkaniyetsiz dağıldığı ve istikrar programının eşitsizliği daha da arttırabileceği endişesi oluşmuştur.

Türkiye’de gelir dağılımı ekonomik kalkınma planları ve sosyal devlet anlayışı çerçevesinde düzenlenmeye çalışılmıştır. Kalkınma planları incelendiğinde her birinde gelir dağılımına yönelik hedefler olduğu gözlemlenebilir. Kalkınma planlarında yer alan yaklaşımlar aşağıda detaylandırılmıştır⁴³⁷.

---

⁴³⁷ KURTIPEK, A.g.e, s. 46–48.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda gelir dağılımı konusunda sosyal devlet ilkesinin ön plana çıktığı görülmekte ve alt gelir gruplarının gelirlerinin artırılmasına yönelik vergi ve kamu hizmetleri yoluyla yeniden dağıtıcı politikaların uygulanacağı belirtilmektedir. Ayrıca dezavantajlı grupların hayat şartlarının iyileştirilmesi için gelirlerinin artırılacağı belirtilmektedir. Devletin elde edeceği geliri bir yandan milli geliri hızla artıracak yatırımlara aktaracağını, bir yandan da eğitim, sağlık gibi hizmetlerle toplumun tüm kesimlerinin hem kişisel gelir dağılımının iyileştirilmesiyle hem de bölgelerarası farkların azaltılmasıyla refah seviyesinin artırılacağını belirtmektedir. Ayrıca, vergi yükünün tüm kesimlere adil dağıtılacağı ve yaygın sağlık ve eğitim merkezlerinin yanında, öğrencilere verilecek burs gibi sosyal harcamalarla toplumun tüm kesimlerine gelirden adil pay aktarılacağı belirtilmektedir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda özellikle fiyat politikasına vurgu yapılarak, "gelir dağılımında fiyat politikası ile kişiler, bölgeler ve sektörler arasında gelirin adil dağılımına çalışılacaktır" denilmektedir. Alt gelir gruplarının tükettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarının bu gelir grubunun gelirlerinin azalmasını önleyecek bir şekilde belirleneceği ve tarımsal kesimlere uygulanan destekleme alımları ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin fiyat politikaları kanalı ile de gelir dağılımının olumlu yönde etkileneceği belirtilmektedir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ilk iki Kalkınma Planındaki yaklaşımdan vazgeçilerek, sadece gelir bölüşümünü iyileştirici tedbirlerle bugün için bazı gelir gruplarının yaşama standardının yükseltilmesi mümkün olsa bile, bu yaklaşımın sermaye birikimini yavaşlatarak ülkenin gelişme potansiyelini sınırlayacağı düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda kısa dönemde ekonomik kriterlerle belirlenecek etkin kaynaklara öncelik verilmesi, önce büyümenin sağlanması hedeflenmektedir. Gelir dağılımında adaletin ise daha sonraki bir hedef olarak gerçekleşecek büyümenin toplumun alt kesimlerine de yansımalarıyla sağlanması planlanmıştır. Bu kalkınma planında damlama teorisi yaklaşımı benimsenmiştir. Bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması da aynı bakış açısı ile uzun dönemli bir hedef olarak belirlenmiştir.

"Düzeltilme"

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda gelir dağılımının yapısı irdelenmiş, özellikle iş ve meslek grupları itibarıyla gelirin adaletsiz dağıldığı belirtilmiştir. Gelir dağılımında vergi yükünün ücret ve maaşlar üzerinde kalması, yeteri kadar iş yaratılmaması ve istihdam içinde toplu sözleşme yapmış işçi ve sigortalı işçilerin az olması gelir dağılımının bozuk olmasında önemli nedenler olarak sayılmıştır.

Beşinci ve Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda gelir dağılımına çok az değinilmiş, dar gelirli lehine izlenen vergi ve transfer politikalarına rağmen gelir dağılımının amaçlanan ölçüde iyileşmediği belirtilmiştir.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda gelir dağılımının istikrarlı bir şekilde iyileştirilmesi, toplumsal refahın yükseltilmesi ve yaygınlaştırılması temel amaç olarak belirtilmekle birlikte iktisadi etkinlik kriterleri de dikkate alınarak ekonomik ve sosyal politikalarda gelir dağılımının iyileştirilmesine öncelik verileceği belirtilmiştir. Vergi politikalarında alt gelir gruplarının vergi yüklerinin azaltılacağı, istihdam vergisi niteliğine dönüşen ücretler üzerindeki yüklerin azaltılacağı, işsizlik sigortasının uygulamaya geçirileceği, zorunlu eğitim başta olmak üzere eğitimin her kademesinde devletin desteğinin kredi, burs ve yurt imkânları ile artırılacağı, Genel Sağlık Sigortasının oluşturulacağı belirtilmiştir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda gelir dağılımındaki bozukluk, gelir grupları ve bölgeler itibarıyla detaylı olarak incelenmiş, enflasyon ve faiz oranlarının yüksek olması gelir dağılımındaki bozulmanın nedenleri olarak sayılmıştır. Transfer sisteminin yoksullaşma riskiyle karşı karşıya bulunan gruplar lehine gelirin yeniden dağılımını sağlayacak bir yapıya kavuşturulması gerektiği belirtilmiştir. Bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, sosyal yardımlarda etkinliğin sağlanması, özel sektör ve sivil toplumun yoksullukla mücadelede daha etkili bir şekilde yer almaları gereği ve kamu hizmetlerinin dezavantajlı grupların erişebilirliği dikkate alınarak sunulması önemli başlıklar olarak belirlenmiştir.

“Düzeltilme”

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda gelir dağılımında dezavantajlı gruplara yönelik sosyal transferlerdeki artışlar sayesinde kısmi bir iyileşme görülmekle birlikte gelir dağılımının AB'ye göre bozuk olduğu belirtilmiştir. Ayrıca dezavantajlı gruplara yönelik kamu hizmetlerinin artırılması gereği vurgulanmıştır. Gelir dağılımındaki dengesizliğin sürdürülebilir büyüme, istihdam, eğitim ve sağlık politikalarıyla kalıcı bir şekilde azaltılacağı, transfer politikalarının gelirin yoksullar lehine yeniden dağıtımının sağlanmasında etkin bir şekilde kullanılacağı belirtilmiştir.

Gelir dağılımına yönelik makro hedefler bu haldeyken, gelir dağılımı sonuçlarına ilişkin olarak da Ülkemizde bugüne kadar resmi kurumlar, çeşitli özel kuruluşlar ve bağımsız bireyler tarafından çeşitli tarihlerde çok sayıda gelir dağılımı araştırması yapılmıştır. Gelir dağılımı konusunda ülkemizde yapılan araştırmalarda elde edilen bulgulara; kişisel, fonksiyonel, sektörel ve bölgesel dağılım başlıkları altında aşağıda yer verilmiştir.

Türkiye'de gelir dağılımı konusunda bilinen ilk araştırma, 1933 yılında Ticaret Bakanlığı Konjonktür Dairesi tarafından Ankara ve İstanbul'da yaşayan işçi ve memur ailelerine uygulanan hane halkı gelir ve tüketim harcamaları anketidir. 1953 yılında daha somut sonuçlar ortaya koyan bir hane halkı gelir ve harcama anketi uygulanmıştır. 1963 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nda görevli 2 uzman tarafından ilk genel kapsamlı çalışma yapılmıştır. Bunu 1968 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsü'nün yürüttüğü çalışma ile Tuncer Bulutay ve arkadaşlarının yaptığı Ankara Üniversitesi SBF araştırması izlemiştir. 1973'te DPT, 1973 (araştırma kırsal alanla sınırlıdır) - 1974'te DİE'nin çalışmaları bulunmaktadır. DİE, 1978 yılında Kentsel Yerler Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anket Sonuçları'nı yayınlamıştır. TUSIAD 1986'da, 1987,1994 ve 2002 yıllarında ise DİE tarafından en geniş örneklem hacmine sahip "Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri" uygulanmıştır.

1987 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Türkiye geneli için gelir ve tüketim farklılaşmasını belirlemek üzere, beş bölge bazında, kent-kır ayrımında ilk anket olarak düzenlenmiştir. 50 kentsel yerleşim yerinde her ay değişen 1.202 hanehalkı, 89 kırsal yerleşim yerinde ise bir yıl

boyunca sabit 998 hanehalkına olmak üzere toplam 26.400 hanehalkına yıl boyutunda anket uygulanmıştır. 1987 itibariyle, en fakir %20'lik dilim ile en zengin %20'lik dilimin elde ettiği gelir arasında 9.6 kat fark vardır. 2002 yılında yine DİE tarafından yapılan gelir dağılımı araştırmasında ise nüfusun en fakir ve en zengin bölümleri arasındaki 9.4 kat fark vardır. Yıllar itibariyle oranlar arasında büyük bir değişim bulunmamaktadır.

İkinci büyük araştırma olan ve Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından uygulanan 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi 7 coğrafi bölge, 19 bağımsız il merkezi ve kent-kır ayırımında Türkiye genelini kapsamıştır. Kentsel kesimde 18.264, kırsal kesimde ise 7.992 örnek hanehalkı olmak üzere toplam 26.256 örnek hanehalkı takip edilmiştir.

Bu resmi araştırmaların dışında ülkemizde çeşitli akademisyenlerin yapmış olduğu bazı gelir dağılımı araştırmaları da vardır. Bu araştırmalardan birisi, Türk Sanayici ve İşadamları Derneği (TUSIAD)'ın sponsorluğunda hazırlanmıştır⁴³⁸.

Türkiye'de gelir dağılımı ile ilgili çalışmalar çeşitli aralıklarla ve farklı kapsamlarla ele alınmış olmakla birlikte, 1994 yılında tüketim harcamaları anketi uygulanan hanehalklarına, 1995 şubat ayında uygulanan gelir dağılımı anketi dışında Türkiye genelini temsil edebilecek bağımsız bir çalışma yapılmamıştır. Son yıllarda TUIK tarafından veriler düzenli olarak ölçümlenerek yayınlanmaktadır. Gini katsayıları itibariyle gelir dağılımında 2002'den bu yana olumlu bir eğilim gözlemlenmektedir. 2006 yılından itibaren bu ihtiyaca cevap verebilmek için yeni bir çalışma ile Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesinde "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması" uygulanmaya başlanmıştır.

Kullanılan yöntemlerin ve araştırmayı yapan kurumların değişmesi sonuçlarda farklılık yaratmakla birlikte, yapılan araştırmalar temelde ülkemizde kişisel gelir dağılımının nasıl bir yapı arz ettiğine ilişkin bilgi verebilmektedir. Günümüze kadar yapılmış gelir dağılımı çalışmalarının sonuçlarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

---

⁴³⁸ Coşkun Can AKTAN, "Türkiye'de Gelir Dağılımında Adaletsizlik Sorunu", **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002, s. 1.

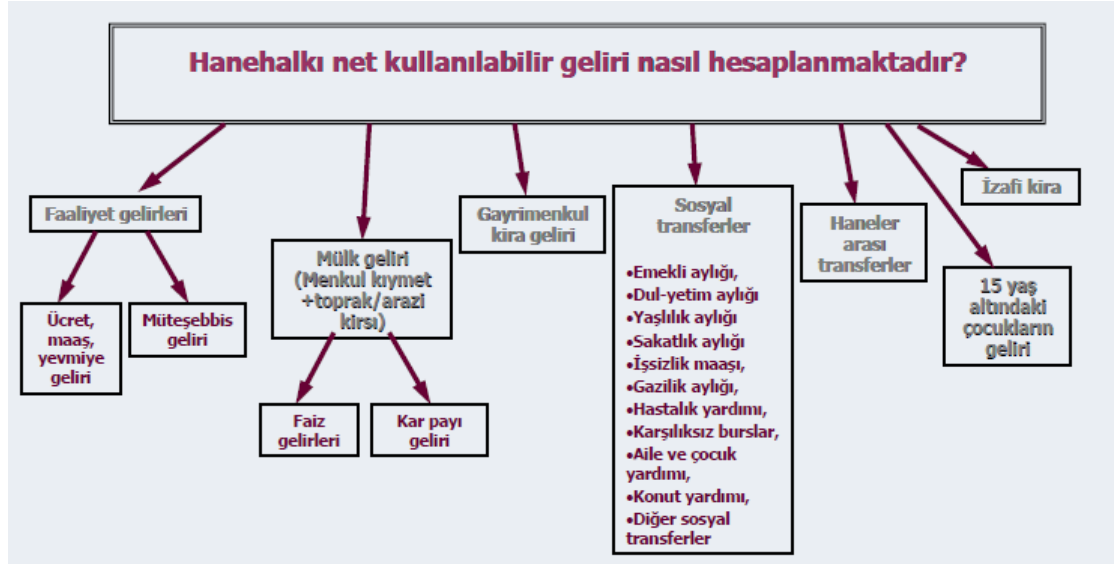
Tablo genel olarak incelendiğinde en fakir dilimin elde ettiği gelirin yıllar itibariyle büyük bir artış sağlamadığı gözlemlenir. Ancak en zengin dilimden fakir dilime doğru azalan oranlı olarak bir gelir kayması olduğu sonuçlardan gözlemlenebilir. Büyük ölçüde olmasa da gelir dağılımında kısmen iyileşmeye doğru bir yönelme olduğu söylenebilir. Özellikle 3. ve 4. dilimlerin gelirden aldığı pay düzenli olarak artış göstermektedir.

Tablo 4.1: Ölçüm Yıllarına Göre Gelir Dağılımı Verileri

SINIFLAR	1963	1968	1973	1987	1994	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
En Fakir % 20	4,5	3	3,5	5,2	4,9	5,3	6,0	6,0	6,1	5,1	5,8	5,8	5,6
İkinci % 20	8,5	7	8	9,6	8,6	9,8	10,3	10,7	11,1	9,9	10,6	10,4	10,3
Üçüncü % 20	11,5	10	12,5	14	12,6	14	14,5	15,2	15,8	14,8	15,2	15,2	15,1
Dördüncü % 20	18,5	20	19,5	21,2	19,1	20,8	20,9	21,9	22,6	21,9	21,5	21,9	21,5
En Zengin % 20	57	60	56	50	54	50,1	48,3	46,2	44,2	48,4	46,9	46,7	47,6
Gini Katsayısı	0,55	0,56	0,51	0,43	0,49	0,44	0,42	0,40	0,38	0,43	0,41	0,41	0,42

Kaynak: TUIK, Hanehalkı Araştırma Anketi Sonuçları 1963–2009 verilerinden derlenmiştir.

Şekil 4.1: Hanehalkı Net Kullanılabilir Gelirinin Hesaplanması

Kaynak: TUIK, Hanehalkı Araştırma Raporu Sonuçları 2005, www.tuik.gov.tr

Yapılan araştırmalarda elde edilmeye çalışılan veri hanehalkı net kullanılabilir gelirdir. Hanehalkı net kullanılabilir gelirin hesaplanabilmesi için, gelir vergisi ve sosyal güvenlik prim ödemesi düşüldükten sonra elde edilen net gelirlerden aşağıdaki kalemler düşülür;

- Hanehalkının düzenli olarak başka hane/kişilere yapmış olduğu aynı/nakdi yardımlar,
- Ödenen varlık vergileri

Gelirin fonksiyonel ve kişisel dağılımına ek olarak ülkede gelir dağılımını farklı açılardan değerlendirme olanağı sağlayan bölgesel gelir dağılımı yaklaşımı, gelir dağılımı sorununa farklı bir bakış açısı getirmektedir. Marmara ve Ege bölgelerinde görülen çarpık gelir dağılımı, bu yönüyle Türkiye ekonomisinde yaşanan gelir dağılımı sorununun da belirleyicisi durumundadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri dengeli gelir dağılımlarına karşın düşük gelir düzeyleri ile yoksulluk sorununun en ağır biçimde yaşandığı bölgelerdir.

Milli gelirin ve istihdamın sektörel dağılımı da gelir dağılımındaki eşitsizliğin derecesini belirleyen önemli bir göstergedir. Tarım-dışı sektörde kişi başına üretim değer, tarım sektöründeki değerin çok üzerindedir. Sektörler arası işgücü verimliliklerinde görülen bu farklılık, Türkiye'de gelir dağılımındaki dengesizliğin temel nedenlerinden biridir⁴³⁹.

4.1.1. Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı, cinsiyet, yaş, meslek, işteki durum, eğitim, sosyal gruplar ve bölgesel farklılıklar gibi karakteristikler ile açıklanabilir. Elde edilen sonuçlar, insan sermayesine yapılacak yatırımların gelir dağılımını düzeltici boyutları olacağını kanıtlaması bakımından nemlidir⁴⁴⁰.

⁴³⁹ Türkiye Ekonomisi Ders Notları, (evrimii), <http://www.main-board.eu/genel-konular/225078-turkiye-ekonomisi-ders-notlari.html>, 26/02/2010

⁴⁴⁰ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 35.

Tablo 4.2: Türkiye’de Yıllara Göre Gini Katsayıları

YILLAR	1963	1968	1973	1987	1994	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Gini Katsayısı	0,55	0,56	0,51	0,43	0,49	0,44	0,42	0,4	0,38	0,43	0,41	0,41	0,42	0,402	0,404

Kaynak: Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 9. Kalkınma Planı ve TUIK 1963–2009 Hanehalkı Araştırma Anketi Sonuçları’ndan derlenmiştir.

Kullanılabilir gelir dağılımı araştırmaları, bir ülkede belirli bir sürede yaratılan tüm gelirin, haneler veya kişiler arasında nasıl bölüştüğüne ortaya konulması, hanelerin sosyal ve ekonomik yapılarında zaman içerisinde meydana gelen değişikliklerin belirlenmesi açısından önemli çalışmalardır⁴⁴¹.

Kişisel gelir dağılımı, gelirin bireyler ve haneler arasında dağılımını gösteren bir yöntemdir. Gelir dağılımı eşitsizliği Gini katsayılarına göre yorumlandığında 1963’ten (0,55) 1968’e (0,56) kısmi bir kötüleşme olmuştur. Daha sonraki yıllarda ise katsayı sürekli bir iyileşme göstererek, 1987’de 0,43’e kadar düşmüştür. Ancak 1994 yılında dağılımda ciddi bir bozulma olmuştur. 1987’de 0,43 olarak hesaplanan Gini katsayısı 1994’de 0,49 olmuştur. 2002 yılı Gini katsayısı ise 1987 yılı ile aynıdır. Bu kötüleşmenin temel nedeninin ekonomik krizler olduğu söylenebilir. 1994 ve 2002 yıllarında Türkiye yaşanan ekonomik krizler dağılımda da bozulmaya neden olmuştur. 2003 ve 2004 yıllarında sırasıyla 0,42 ve 0,40’a gerileyen Gini katsayısı, 2005 yılında 0,38’e düşerek son kırk yılın en iyi seviyesine ulaşmıştır.

Bireysel gelir dağılımı eşitsizliğini ortaya çıkarmak üzere yapılan çalışmaların çoğunluğu veri kaynağı olarak gelir dağılımı anketlerini kullanmaktadır. Hanehalkı gelirini temel alan gelir dağılımı anketlerine dayanılarak Türkiye’de bireysel gelir dağılımını elde eden çalışmalar, 1968, 1973, 1986, 1987, 1994, 2002, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında yapılmıştır. 2006 yılından itibaren AB uyum yasaları çerçevesinde Yoksulluk Sınırına yönelik araştırmalar yılda iki kez yapılmaya başlamıştır.

⁴⁴¹ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 35.

“Düzeltilme”

Yukarıda da belirtildiği üzere çalışmalar gerek kapsam gerek yöntem açısından farklılıklar içermektedir. Gelir dağılımı çalışmalarını, anketler dışında gelir vergisi beyanlarına dayanarak da yapılabilir. 1963 yılında yapılan çalışma bu türden bir örnek olup beyanname ile gelir vergisi ödeyen yükümlülerin beyanlarına dayanmaktadır. Bugüne kadar yapılan bireysel gelir dağılımı çalışmalarından elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 4.3: Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı, 1963–2009

SINIFLAR	1963	1968	1973	1978	1983	1986	1987	1994	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
En Fakir % 20	4,5	3	3,5	2,9	2,7	3,9	5,2	4,9	5,3	6	6	6,1	5,1	5,8	5,8	5,6
İkinci % 20	8,5	7	8	7,4	7	8,4	9,6	8,6	9,8	10,3	10,7	11,1	9,9	10,6	10,4	10,3
Üçüncü % 20	11,5	10	12,5	13	12,6	12,6	14,1	12,6	14	14,5	15,2	15,8	14,8	15,2	15,2	15,1
Dördüncü % 20	18,5	20	19,5	22,1	21,9	19,2	21,2	19	20,8	20,9	21,9	22,6	21,9	21,5	21,9	21,5
En Zengin % 20	57	60	56,5	54,7	55,8	55,9	49,9	54,9	50,1	48,3	46,2	44,4	48,4	46,9	46,7	47,6

Kaynak: Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 9. Kalkınma Planı ve TUIK verilerinden derlenmiştir.

Ülkemizde kişisel gelir dağılımı konusunda yapılan ilk çalışma olan DPT (1963) araştırmasına göre nüfusun en alt % 20’lik kesiminin milli gelirden aldığı pay % 4.5 iken, 1994 yılında DİE tarafından yapılan araştırmada bu oran % 4.9 olarak hesaplanmıştır. DPT araştırmasına göre 1963 yılında nüfusun en üst % 20’lik kesiminin milli gelirden aldığı pay % 57’dir. DİE tarafından 1994 yılında yapılan çalışmada bu oran % 54.9 olarak tespit edilmiştir. “Metodolojileri farklı” olan ve iki farklı kurum tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarına bakıldığında ülkemizde gelir dağılımındaki adaletsizlik sorununun devam ettiği görülmektedir.

Tablo 4.4.’teki karşılaştırmalardan elde edilebilecek önemli sonuçları şu şekilde özetlenebilir⁴⁴²:

⁴⁴² AKTAN, “Türkiye’de Gelir Dağılımında Adaletsizlik Sorunu”, s. 1–3.

- Türkiye genelinde 1973 yılında yoksul kesimin milli gelirden aldığı pay yüzde 3.5, en zengin kesimin payı ise yüzde 56.5 olarak hesaplanmıştır. 1987 yılında yoksul kesimin milli gelirden aldığı pay % 5.24'e yükselmiş, 1994 yılında ise % 4.86'ya düşmüştür. Gelir dağılımında önce iyileşme ve daha sonra kötüleşme olmuştur. 1973 yılında 0.51 olan Gini katsayısı, 1987 yılında 0.43'e inmiş, 1994 yılında ise 0.49'a yükselmiştir.
- Kentsel alanlarda 1987 yılında en yoksul yüzde 20'lik kesimin milli gelirden aldığı pay % 5.43 iken, oran 1994 yılında % 4.83'e inmiştir. Beşinci yüzde 20'lik kesimi temsil eden en zenginlerin payında ise bir artış olmuştur. 1987 yılında en zenginlerin milli gelirden aldığı pay % 50.93 iken, bu oran 1994 yılında % 57.22'ye yükselmiştir.
- Kırsal kesimde ise 1987 ile 1994 yılları arasında geçen zaman zarfında gelir dağılımında önemli bir değişiklik olmamıştır. Her iki yıl için Gini katsayısı 0.41'dir.

Tablo 4.4: Türkiye'de 1973, 1987 ve 1994 Yılları İtibariyle Karşılaştırmalı Kişisel Gelir Dağılımı

Hanelerin Yüzde 20'lik Dilimlere Göre Gelirleri ve Gini Katsayısı								
Göstergeler		Türkiye			Kent (20.001 + nüfuslu yerleşim yerleri)		Kır (20.001 - nüfuslu yerleşim yerleri)	
		1973	1987	1994	1987	1994	1987	1994
Birinci	%20	3,50	5,24	4,86	5,43	4,83	5,21	5,57
İkinci	%20	8,00	9,61	8,63	9,33	8,19	10,03	10,14
Üçüncü	%20	12,50	14,06	12,61	13,60	11,87	14,98	14,80
Dördüncü	%20	19,50	21,15	19,03	20,71	17,90	21,97	21,79
Beşinci	%20	56,50	49,94	54,88	50,93	57,22	47,82	47,70
Gini Katsayısı		0,51	0,43	0,49	0,44	0,51	0,41	0,41

Kaynak: Sıddık Ensari, "Son Yirmi Yılda Gelir Dağılımı" Ekonomik Forum Dergisi, 15 Nisan 1997, s. 18.

2004 Hanehalkı Bütçe Anketi gelir dağılımı sonuçlarına göre Türkiye geneli için hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre sıralı yüzde 20'lik hanehalkı dilimlerinden, gelirden en az pay alan birinci dilimdeki hanehalklarının, toplam gelirden aldığı pay %6 gelirden en fazla pay alan beşinci dilimdeki hanehalklarının aldığı pay ise % 46,2'dir. Yıllara göre değişim incelendiğinde, 2000'li yıllarda bir iyileşme sağlandığı söylenebilir.

Tablo 4.5: Gelire göre sıralı yüzde 20'lik hanehalkı dilimlerine göre yıllık kullanılabilir hanehalkı gelirlerin dağılımı, 2003 – 2004 – 2005

Yüzde 20'lik dilimler	Türkiye			Kent			Kır		
	2003	2004	2005	2003	2004	2005	2003	2004	2005
Birinci yüzde 20 ⁽¹⁾	6	6	6,1	6,1	6,4	6,4	6,4	6,3	6,1
İkinci yüzde 20	10,3	10,7	11,1	10,3	10,8	11,5	11	11,2	11,3
Üçüncü yüzde 20	14,5	15,2	15,8	14,5	15,2	16	15	15,8	15,9
Dördüncü yüzde 20	20,9	21,9	22,6	20,8	21,4	22,6	21,2	22,7	22,6
Beşinci yüzde 20 ⁽²⁾	48,3	46,2	44,4	48,3	46,1	43,5	46,3	43,9	44,2
Gini Katsayısı	0,42	0,4	0,38	0,42	0,39	0,37	0,39	0,37	0,38

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Araştırma Anketi sonuçları 2003 – 2005

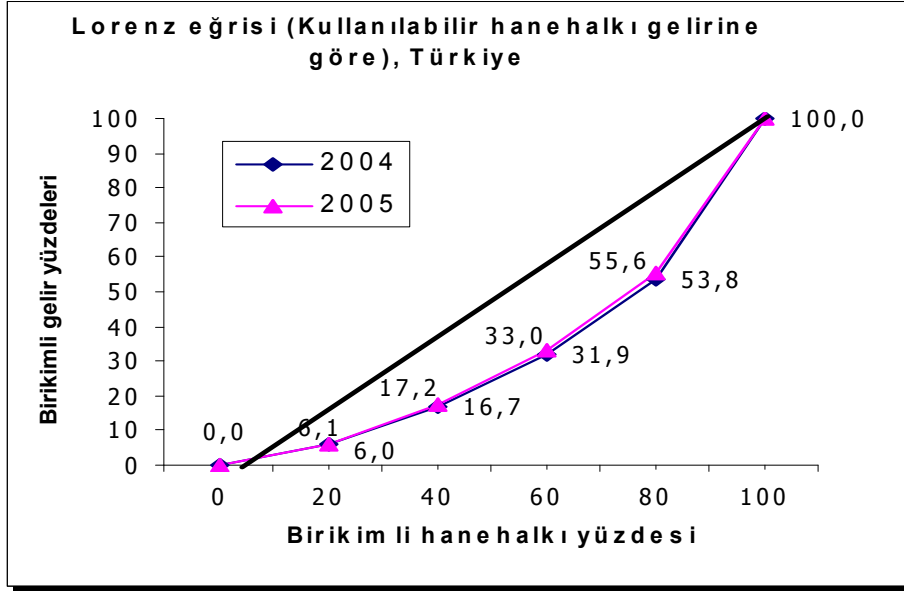
2004 ve 2003 yılı sonuçları karşılaştırıldığında; ilk yüzde 20'lik dilimdeki hanehalklarının gelirden aldığı payda bir değişim gözlenmezken, ikinci, üçüncü ve dördüncü dilimdeki hanehalklarının aldığı payda bir artış, beşinci % 20'lik dilimdeki hanehalklarının payında bir düşüş vardır. 2003 yılında, beşinci dilimde bulunan hanehalkları, birinci dilimde bulunan hanehalklarının yaklaşık 8,1 katı, 2004 yılında 7,7 katı gelir elde etmiştir.

2005 yılı yüzde paylar analizine göre ilk % 20'lik grubun gelirden aldığı pay artarken, beşinci % 20'lik grubun payı düşmüştür. Hanehalkı Bütçe Araştırması sonuçlarına göre 2005 yılında, hanehalkı kullanılabilir gelirine göre oluşturulan yüzde 20'lik hanehalkı gruplarından birinci gruptaki hanehalklarının gelirden aldığı pay % 6.1 iken, beşinci gruptaki hanehalklarının gelirden aldığı pay % 44.4'tür. Buna göre, beşinci % 20'lik grubun payının birinci % 20'lik grubun payına oranı 7.3 kat olarak hesaplanmıştır. Aynı oran 2004 yılında 7,7 kat olarak gerçekleşmiştir. Kentsel yerleşim yerleri için beşinci % 20'lik grubun payının birinci % 20'lik grubun payına oranı 6.8 kat, kırsal yerleşim yerleri için ise 7.2 kat olarak hesaplanmıştır.

Türkiye'deki gelir dağılımı verileri ile gelişmiş ülke sonuçları karşılaştırıldığında, ülkemizdeki eşitsizliğin aşırı olduğu ve düzeltilmesi gerektiği gözlemlenebilir. Gelişmiş ülkelerde nüfusun en fakir % 20'lik bölümü gelirin % 6 - % 8 kadarını alırken, en zengin kesimi gelirin % 40 kadarını almaktadır. Örneğin bu oranlar 1996 yılı için Almanya'da 7,0 ve 40,3, İtalya'da 6,8 ve 41,0, Japonya'da 8.7 ve 37.5 İngiltere'de 5.8 ve 41.0'dır.

Sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, 1'e yaklaştıkça bozuk bir gelir dağılımını ifade eden Gini katsayısı, 2005 yılında Türkiye geneli için 0.38, kentsel yerleşim yerleri için 0.37 ve kırsal yerleşim yerleri için ise 0.38 olarak hesaplanmıştır. Katsayı, 2004 yılında sırasıyla Türkiye 0.40, kentsel 0.39 ve kırsal yerleşim yerleri 0.37 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 4.1: Lorenz eğrisi (Kullanılabilir hanehalkı gelirine göre) Türkiye 2004–2005

Kaynak: TUIK, Hanehalkı Araştırma Anketi Sonuçları, 2004 – 2005

2004 ve 2005 yılına ait dağılımlar yukarıdaki şekildedir. Birbirini takip eden yıllar olması ve bu yıllar içerisinde ekonomide olağandışı gelişmeler olmaması nedeniyle dağılımda büyük değişkenlikler bulunmamaktadır.

Aşağıdaki tabloda 2006–2008 aralığında elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Birinci %20'lik dilimin gelirlerinde küçük bir artış olduğu görülmektedir. Sonuncu dilimde ise ufak bir düşüş söz konusudur. Arada kalan orta seviye gelir gruplarında ise iyileşmeler olduğu söylenebilir.

Tablo 4.6: Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirine göre sıralı yüzde 20'lik gruplar itibariyle yıllık gelirlerin dağılımı (2006 – 2007 – 2008)

	TÜRKİYE			KENT			KIR		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2006	2007	2008
İlk % 20 ^(*)	5,1	5,8	5,8	5,5	6,2	6,1	5,6	6,4	6,5
İkinci %20	9,9	10,6	10,4	10,3	11,0	10,7	10,2	11,1	10,8
Üçüncü %20	14,8	15,2	15,2	15,0	15,3	15,3	15,3	16,0	15,6
Dördüncü %20	21,9	21,5	21,9	21,8	21,2	21,9	22,6	22,3	22,5
Son %20 ^(*)	48,4	46,9	46,7	47,5	46,2	46,0	46,3	44,2	44,5

Kaynak: TUIK 2006, 2007 ve 2008 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları'ndan derlenmiştir.

Tablo 4.7: Hanehalkı kullanılabilir gelire göre sıralı yüzde 10'luk gruplar itibariyle yıllık hanehalkı kullanılabilir gelirin dağılımı (2006–2011) (*)

	Toplam	İlk % 10	İkinci	Üçüncü	Dördüncü	Beşinci	Altıncı	Yedinci	Sekizinci	Dokuzuncu	Son % 10
2006											
Yüzde	100,0	2,1	3,6	4,7	5,8	6,9	8,3	9,9	12,2	15,9	30,6
Ortalama (TL)	15 102	3 220	5 470	7 130	8 686	10 419	12 489	14 933	18 482	23 923	46 271
Medyan (TL)	11 387	3 373	5 504	7 140	8 650	10 429	12 461	14 910	18 474	23 691	38 280
2007											
Yüzde	100,0	2,5	3,9	4,9	6,0	7,1	8,3	9,9	11,9	15,4	30,1
Ortalama (TL)	18 827	4 646	7 359	9 311	11 276	13 372	15 698	18 552	22 479	28 902	56 658
Medyan (TL)	14 493	4 948	7 370	9 328	11 285	13 342	15 680	18 478	22 421	28 670	45 002
2008											
Yüzde	100,0	2,5	3,9	4,9	5,9	7,1	8,3	9,9	12,1	15,7	29,6
Ortalama (TL)	19 328	4 810	7 540	9 505	11 491	13 676	16 094	19 160	23 351	30 377	57 279
Medyan (TL)	14 810	5 055	7 522	9 471	11 494	13 680	16 098	19 187	23 307	30 167	46 344
2009											
Yüzde	100,0	2,3	3,8	4,9	5,9	7,0	8,3	9,9	12,0	15,6	30,4
Ortalama (TL)	21 293	4 971	8 183	10 351	12 462	14 868	17 635	21 018	25 494	33 116	64 844
Medyan (TL)	16 200	5 250	8 211	10 376	12 450	14 872	17 623	20 971	25 468	32 652	51 734
2010											
Yüzde	100,0	2,5	4,0	5,0	6,1	7,2	8,4	9,9	12,0	15,3	29,5
Ortalama (TL)	22 063	5 553	8 796	11 119	13 350	15 834	18 630	21 890	26 437	33 827	65 208
Medyan (TL)	17 190	5 800	8 826	11 114	13 320	15 812	18 614	21 876	26 363	33 389	53 000
2011											
Yüzde	100,0	2,5	4,0	5,0	6,0	7,1	8,4	9,9	12,0	15,4	29,8
Ortalama (TL)	24 343	6 044	9 721	12 135	14 558	17 237	20 384	24 129	29 271	37 437	72 525
Medyan (TL)	18 749	6 325	9 747	12 109	14 576	17 222	20 378	24 095	29 132	36 920	58 800

Kaynak: TUIK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006–2011 verilerinden derlenmiştir.

(*) Hanehalkları, kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 10 gruba ayrıldığında; "İlk yüzde 10'luk grup" geliri en düşük olan grubu, "Son yüzde 10'luk grup" ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

"Düzeltilme"

4.1.2. Türkiye’de Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı, milli gelirin kişiler/hanehalkları arasındaki paylaşımını ortaya koyarken, fonksiyonel gelir dağılımı üretim faktörü sahiplerinin milli gelirden ne kadar pay aldığını gösterir. Emek, sermaye, müteşebbis ve doğal kaynaklardan oluşan üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları pay, fonksiyonel gelir dağılımı olarak ifade edilir⁴⁴³.

Fonksiyonel gelir dağılımı, bir ekonomideki milli gelirin üretim faktörleri fiyatları cinsinden paylaşımını ifade eder. Böylece ülke içinde yaratılan gelirin üç temel üretim faktörü olan işgücü, sermaye ve toprak sahipleri arasında bölüşümü sağlanır. GSYİH içerisinde ücretin ve ücret dışı gelirlerin payı belirlenmiş olur⁴⁴⁴.

Ülkemizde 1994 DİE gelir dağılımı araştırmasına göre ücretli kesimin milli gelirden aldığı pay yüzde 31.48, ücretlilerin dışında kalan kesimlerin toplam milli gelirdeki payı ise % 68.52 olarak hesaplanmıştır. 1973 ve 1987 ile 1994 yılı DİE gelir dağılımı araştırması sonuçları karşılaştırıldığında ücret ve ücret dışı gelirin kompozisyonunda çok önemli bir değişme olmadığı görülür. Bununla birlikte, 1994 yılı araştırması sonuçları ücretli kesimin milli gelirden aldığı payın bir ölçüde arttığını göstermektedir (Grafik 4.2.)⁴⁴⁵.

Türkiye’de ücret ve ücret dışı gelirlerin GSYİH içindeki payları incelendiğinde VI. Plan döneminde ücretin GSYİH içindeki payının görece olarak daha yüksek olduğu görülür. Önceki dönemde ücretlerin payı % 29.4 iken 1995–1998 döneminde % 24.4 olmuştur. İstihdam içinde ücretli işgücünün payına bakıldığında ise 1995–1998 döneminde önceki döneme göre artış görülmektedir. Ücretli çalışanların toplam istihdam içindeki payı % 39’dan % 41,8’e yükselmiştir. Buna göre 1995–1998 döneminde daha fazla işgücü istihdama katılıp GSYİH’den daha az oranda pay almış, böylece gelir dağılımı son dönem ortalaması ücretli çalışanların aleyhine gelişmiştir⁴⁴⁶.

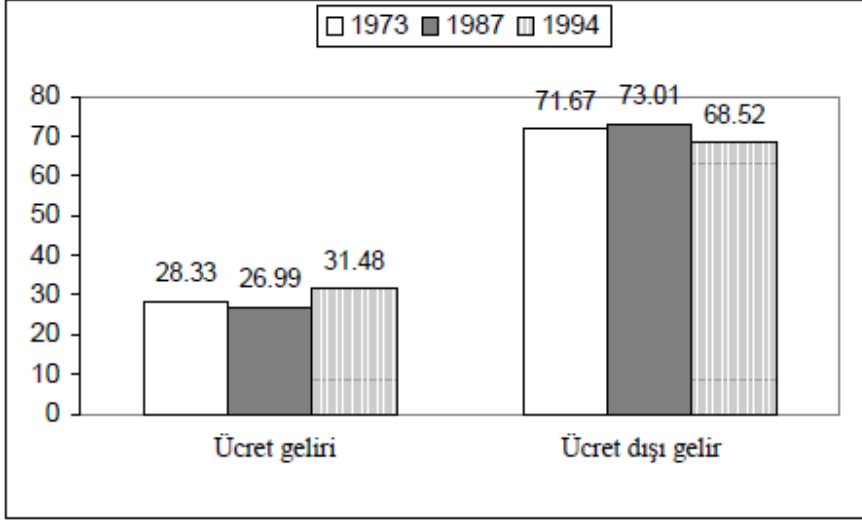
⁴⁴³ AKTAN, “Türkiye’de Gelir Dağılımında Adaletsizlik Sorunu”, s. 6.

⁴⁴⁴ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 31.

⁴⁴⁵ AKTAN, “Türkiye’de Gelir Dağılımında Adaletsizlik Sorunu”, s. 6.

⁴⁴⁶ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 31.

Grafik 4.2: Türkiye’de 1973, 1987 ve 1994 Yılları İtibariyle Karşılaştırmalı Fonksiyonel Gelir Dağılımı (Ücret ve Ücret Dışı Gelirlerin Karşılaştırılması)

Kaynak: Sıddık Ensari, “Son Yirmi Yılda Gelir Dağılımı”, **Ekonomik Forum Dergisi**, 15 Nisan 1997. s. 8

Tablo 4.8: İstihdam İçindeki Ücretli - Yevmiyeli İşgücünün Durumu ve GSYİH İçinde Ücretlilerin durumu

Yıllar	İşgücü Ödemelerinin GSYİH'daki Payı (%)	Ücretli Çalışanların Topl.İstihdamdaki Payı (%)
1990	27.2	38.5
1991	31.9	37.2
1992	31.7	39.7
1993	30.9	39.9
1994	25.5	39.7
(1990-1994) Dönem Ort.	29.4	39.0
1995	22.2	39.0
1996	23.9	41.2
1997	25.8	43.9
1998	25.5	43.3
(1995-1998) Dönem. Ort.	24.4	41.8

Kaynak: DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 13.

Aşağıdaki tablo incelendiğinde 1990–1993 yılları arasında işgücü ödemelerinin payı % 30 civarında seyrederken, 1994 ve sonrasındaki yıllarda ortalama % 24 olmuştur. Ayrıca belirtilen süreçte ücretli çalışanların istihdam içerisindeki payı çok yakın düzeydedir. Bu durumda işgücü ödemelerindeki bu azalmanın, çalışanların gelirini azaltıcı etkisi olduğu söylenebilir. 1994 krizi çalışan kesimin gelirinde % 10'luk bir azalmaya neden olmuştur.

Tablo 4.9: Yurt İçi Faktör Gelirlerinin Yüzde Dağılımı (1980–1994)

Yıllar	Tarım	Maaş ve Ücretler	Kâr, Faiz, Rant
1980	27.10	25.24	47.65
1981	24.89	22.14	52.97
1982	23.16	20.01	56.83
1983	21.84	21.74	56.42
1984	22.18	19.40	58.43
1985	20.92	17.26	61.82
1986	20.81	17.02	62.16
1987	18.81	20.26	60.93
1988	18.84	20.91	60.95
1989	17.87	24.86	57.27
1990	18.78	28.91	52.31
1991	16.13	35.49	48.37
1992	15.65	34.82	49.35
1993	15.87	35.57	49.76
1994	15.90	25.38	58.72

Kaynak: Adil Temel, Mehmet Ali Kelleci, "Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımındaki Gelişmeler (1980–1994)", Yeni Türkiye, Sayı: 6, 1995, Ankara, s.174.

Krizlerin gelir dağılımını bozucu etkisi bilinen bir gerçektir. Ülkemizin yaşadığı önemli krizlerden biri olan 1994 ekonomik krizi sonucunda işgücünün GSYİH içerisindeki payı kalıcı bir şekilde azalmıştır.

Tablo 4.10. incelendiğinde ise tarımsal kesimin elde ettiği gelirlerde bir azalma gözlemlenir. Bu azalmanın reel bir azalma olup olmadığını belirlemek için tarımsal kesimde faaliyet gösteren işgücünün dağılımında oluşan değişikliklerin de dikkate alınması gerekmektedir.

Tablo 4.10: Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirine ve gelir türlerine göre yıllık gelirlerin dağılımı (Dikey %)

Gelir türleri	2006	2007	2008	2009
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
Maaş-ücret	40,8	39,7	41,9	42,9
Yevmiye	3,7	4,0	4,1	3,5
Müteşebbis	24,2	23,2	22,4	20,4
Tarım	7,1	6,4	6,2	5,4
Tarım dışı	17,1	16,8	16,1	15,0
Gayrimenkul	3,1	4,1	4,4	5,0
Menkul kıymet	6,1	7,0	4,2	5,3
Sosyal transferler	17,8	18,2	19,1	19,6
Emekli ve dul-yetim aylıkları	16,9	17,0	18,1	18,3
Diğer sosyal transferler	0,9	1,1	1,1	1,3
Hanelerarası transferler (Alınan)	2,9	2,6	3,1	3,1
Diğer gelirler	1,5	1,1	0,9	0,2

Kaynak: TUIK 2006, 2007, 2008 ve 2009 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları'ndan derlenmiştir.

2006 için eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerinin % 40.8'si maaş ve ücret geliri, % 24.2'si müteşebbis geliri, % 17,8'i transfer gelirlerinden oluşmaktadır. Aynı oranlar 2007 yılında sırasıyla, % 39.7, % 23.2, % 18.2 olarak gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle oranlar arasında büyük değişim gözlenmemektedir.

Aşağıdaki tabloda ise en dikkat çekici değer "Karşılıksız Gelir" hanesinde belirtilen gelirlerdir. Karşılıksız nitelikte olan bu gelir türünün, toplam gelir içerisinde %10'luk bir seviye arz etmesi oldukça dikkate değerdir.

1990–1997 dönemi verilerine göre Türkiye'de işgücü ödemelerinin GSYİH içindeki payı OECD ortalamasına göre oldukça düşüktür (Tablo 4.12.). 1997 yılında ücretin GSYİH'daki payı ülkeler itibarıyla incelendiğinde diğer OECD ülkelerine göre Türkiye'deki payı % 25.8 ile en düşük, OECD genelinde ise bu oran % 44.16'dır.

Tablo 4.11: Gelirin Faktörlere Göre Dağılımı Dikey %

Gelir Türleri	Gelir (Milyon TL)					
	1987			1994		
	Türkiye	Kent	Kır	Türkiye	Kent	Kır
Maaş, ücret, yevmiye geliri	24,07	29,82	15,72	28,32	31,94	20,32
Toplam müteşebbis gelirleri	51,45	38,26	70,58	42,37	33,27	62,52
Tarım	22,83	2,73	51,99	16,66	2,57	47,84
Ticaret	13,08	15,72	9,25	14,38	16,85	8,91
Hizmet	7,30	8,44	5,64	5,18	6,05	3,27
Tarımdışı Üretim	8,24	11,37	3,70	6,15	7,81	2,50
Gayrimenkul	11,84	15,90	5,96	11,59	13,87	6,54
Menkul Kıymetler	1,82	2,81	0,39	7,68	10,62	1,17
Karşılıksız Gelir	10,82	13,20	7,36	10,04	10,30	9,45
Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: 1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi, D.İ.E. 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi, D.İ.E.

Tablo 4.12: İşgücü Ödemelerinin GSYİH içindeki Payı (%)

Yıllar	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
OECD	54.80	54.98	54.80	54.22	52.52	50.21	47.70	44.16
Türkiye	27.21	31.86	31.67	30.88	25.54	22.18	23.93	25.80

Kaynak: OECD National Accounts 1990–1997 (Çevrimiçi)
<http://www.oecd.org/std/na/nationalaccountsmeetings-archiveofpapersfrom1999downwards.htm>
15.04.2012

Ücretlilerin istihdam içindeki payı kıyaslandığında da benzer bir sonuç görülür. Ancak istihdam payı GSYİH payına oranlandığında Türkiye'nin diğer OECD ülkelerinden çok farklı olmadığı görülebilir (Tablo 4.12.). Türkiye'de ücretli çalışanların istihdam içindeki oranı OECD ortalamasına göre düşük ise de net ücret / işgücü maliyeti oranının çok düşük olduğu ve ücret grupları arasında da büyük farklılıklar olduğu unutulmamalıdır. Bu durum özellikle düşük ücret grupları için ciddi geçim problemi olduğunu ortaya koyar. Oranın halen OECD ortalamasının iki katı oluşu, çalışanın gelir ve verimliliğini azaltan bir unsurdur. İstihdam vergilerinin ölçüsünü belirleyen net ücret/işgücü maliyeti

oranı Türkiye'de % 54.5 olup, bu oran OECD ülkelerinde % 87'ye kadar çıkmaktadır (Tablo 4.13.). Bu durum işsizlikle mücadeleyi güçleştirmektedir⁴⁴⁷.

Tablo 4.13: OECD Ülkeleri ve Türkiye'de Ücretlilerin Milli Gelir ve İstihdamdaki Payları

Ülkeler	Ücretlerin GSYİH'daki Payı (%) 1997 (1)	Ücretlilerin İstihdamdaki Payı (%) 1997 (2)
TÜRKİYE	25.8	44.1
Kanada	53.3	88.1
Meksika	29.1(*)	58.9
ABD	57.8	91.8
Japonya	55.6	82.4
Avustralya	48.4	84.8
Avusturya	52.2 (*)	86.5
Belçika	51.1	81.7 (*)
Çek Cumhuriyeti	50.7 (*)	87.6
Danimarka	53.4	90.9
Fransa	52.1	88.9
Almanya	52.9	89.3
Yunanistan	32.2 (*)	54.3
İrlanda	44.6 (*)	79.2
Portekiz	47.5 (*)	71.0
İspanya	45.9	76.1
İngiltere	53.9	86.2
AB	49.9 (*)	87.8
OECD	47.8 (*)	87.4

Kaynak:(1)OECD Labour Force Statistics 1998 (Çevrimiçi),
<http://www.oecd.org/employment/emp/onlineoecdemploymentdatabase.htm>, 14 Mayıs 2012.
 (2)OECD Quarterly National Accounts, **Quarterly National Accounts Bulletin**, 1998, No:4
 (*) 1996 Yılına aittir.

Tablo 4.14.'te ise ülkelerin net ücret ve işgücü maliyeti oranı yer almaktadır. Avustralya için bu oran % 87 iken, Türkiye'nin değeri % 54,5'tir. Bu durum Türkiye'de ücret gelirlerinin düşük olduğunun bir göstergesidir. Öte yandan Türkiye'deki vergilerin yüksekliği de dikkate alınmalıdır.

⁴⁴⁷ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 14 – 15.

Tablo 4.14: Ülkeler İtibariyle Net Ücret/İşgücü Maliyeti Oranı, 1997

Ülkeler	%		
Avustralya	87.1	İsveç	59.6
Danimarka	81.1	Yunanistan	59.5
Kanada	74.1	Portekiz	58.6
İzlanda	73.5	Hollanda	56.3
İrlanda	72.7	Finlandiya	54.9
ABD	71.4	İspanya	54.5
İngiltere	71.1	Türkiye	54.5
Lüksemburg	69.6	Belçika	52.8
Norveç	68.4	Fransa	52.4
İsviçre	66.1	Avusturya	51.0
Japonya	65.9	İtalya	49.4
AB Ortalaması	63.4	Almanya	49.2

Kaynak: Fostering Entrepreneurship in Europe 1999 (Avrupa Sanayi ve İşveren Konfederasyonları Birliği (UNICE))

4.1.3. Türkiye’de Sektörel Gelir Dağılımı

Tablo 4.15’te yer alan 2000 yılından 2009 yılları GSYİH’nin sektörlere göre dağılımına göre, 2000 yılında GSYİH içindeki payı yüzde 9,9 olan tarım sektörünün payı 2009 yılı itibarıyla yüzde 8,1’e gerilemiştir. Tarımın ekonomi içindeki payında yaklaşık yüzde 20 oranında bir azalma olmuştur. Türkiye’nin son yıllardaki hızlı büyüme temposu tarım sektöründe görülmemektedir.

Tablo 4.16’da GSYİH’nin sektörel olarak büyüme oranları görülmektedir. 2001 krizinden sonra ülke ekonomisi dünya ortalamasının üzerinde yıllık yüzde 8,5 oranında bir büyüme performansı gösterirken, tarım sektöründeki büyüme yüzde 3 civarında kalmıştır. Sanayi sektörünün de aynı dönemde ekonomi içindeki payı azalmıştır. İmalat sanayi 2000 yılında GSYİH’nin yüzde 20,1’ini oluşturmakta iken bu oran 2009 yılında yaklaşık yüzde 25 oranında azalarak yüzde 15,1’e düşmüştür.

“Düzeltilme”

Sanayinin GSYİH içindeki payının azalmasında ithalatın önemli oranlarda artmasının etkili olduğu düşünülmektedir. 2001 yılından 2009 yılına kadar hizmetler sektörünün GSYH içindeki payının yükseldiği görülmektedir.

Tablo 4.15: Cari Fiyatlarla İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Sektörlerin GSYH İçindeki Payları 2000–2009, (%)

Dönem/İktisadi faaliyet kolları	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Tarım, avcılık ve ormancılık	9,9	8,6	10,1	9,7	9,3	9,1	8,0	7,4	7,4	8,1
Balıkçılık	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
Madencilik ve Taşocakçılığı	1,0	1,0	0,9	1,0	1,1	1,2	1,2	1,2	1,4	1,5
İmalat Sanayi	20,1	19,1	17,8	17,7	17,4	17,3	17,2	16,8	16,2	15,1
Elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtımı	2,0	2,4	2,3	2,2	1,9	1,8	1,8	1,9	2,2	2,4
İnşaat	5,0	4,5	4,2	4,0	4,4	4,4	4,7	4,9	4,7	3,8
Toptan ve perakende ticaret	12,7	12,1	12,2	12,3	12,7	12,4	12,5	12,2	12,2	10,8
Oteller ve Lokantalar	2,4	2,4	2,3	2,2	2,3	2,2	2,2	2,3	2,2	2,5
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	12,2	13,3	14,0	13,8	13,6	13,7	13,7	13,9	14,2	13,4
Mali aracı kuruluşların faaliyetleri	7,0	8,6	4,4	3,4	3,3	2,8	2,9	3,2	3,5	4,5
Konut Sahipliği	8,7	8,8	8,1	8,3	8,6	9,3	9,8	10,8	11,2	12,5
Gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri	2,6	2,8	3,3	3,3	3,4	3,5	3,7	4,1	4,3	4,7
Kamu yönetimi ve savunma, zorunlu sosyal güvenlik	4,5	4,7	4,6	4,6	4,5	4,0	3,9	3,9	3,8	4,3
Eğitim	2,4	2,5	2,7	2,8	2,7	2,7	2,8	2,9	2,9	3,3
Sağlık işleri ve sosyal hizmetler	1,3	1,3	1,4	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6	1,6	1,7
Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmet faaliyetleri	1,6	1,6	1,8	1,9	1,7	1,6	1,7	1,7	1,7	1,7
Ev içi personel çalıştıran hanehalkları	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Sektörler Toplamı	93,6	94,1	90,5	89,0	88,5	88,1	88,1	89,5	89,9	90,8
Dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetleri - Vergi-Sübvansiyon	4,4	5,3	2,6	1,9	1,7	1,4	1,4	1,5	1,6	2,3
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Aheri fiyatlarıyla)	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Rıdvan KURTIPEK, **Türkiye İçin Gelir Grupları Arası Gelir Oluşumu İlişkisinin Miyazawa Yöntemiyle İncelenmesi**, Yayın No: 2830, Ankara, T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2011, s. 92.

“Düzeltilme”

Tablo 4.16: GSYİH, 1998 Temel Fiyatlarla, Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişim, 2000–2009

Dönem/İktisadi faaliyet kolları	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Tarım, avcılık ve ormancılık	7,4	-8,1	9,3	-2,2	2,7	6,6	1,3	-7,0	4,6	3,7
Balıkçılık	-4,9	1,5	-10,7	5,1	9,6	29,8	4,1	0,7	-5,7	-0,3
Madencilik ve Taşocakçılığı	-1,0	-6,5	-2,4	-2,2	3,4	9,0	5,2	8,1	5,4	-6,7
İmalat Sanayi	6,9	-7,6	2,9	8,4	11,9	8,2	8,4	5,6	-0,1	-7,0
Elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtımı	6,0	-3,4	3,3	4,9	7,1	14,1	8,6	6,8	3,7	-3,4
İnşaat	4,9	-17,4	13,9	7,8	14,1	9,3	18,5	5,7	-8,1	-16,1
Toptan ve perakende ticaret	7,5	-16,1	6,9	11,4	13,8	9,5	6,3	5,7	-1,5	-10,2
Oteller ve Lokantalar	15,7	5,7	1,5	-6,2	6,8	0,4	2,5	2,1	-2,0	3,7
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	11,2	-3,7	12,1	8,9	10,7	11,7	6,8	7,1	1,5	-7,0
Mali aracı kuruluşların faaliyetleri	4,3	16,0	-6,0	-5,1	14,0	13,6	14,0	9,8	9,1	8,5
Konut Sahipliği	4,9	3,8	3,5	3,2	3,8	3,6	2,7	2,1	2,3	2,9
Gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri	2,3	3,1	11,8	4,9	13,2	10,2	12,6	13,9	6,7	4,5
Kamu yönetimi ve savunma, zorunlu sosyal güvenlik	2,1	5,6	0,5	-0,7	3,1	-5,0	0,1	1,2	0,3	2,9
Eğitim	-0,7	4,5	4,6	0,2	1,1	4,3	5,2	4,8	1,2	2,0
Sağlık işleri ve sosyal hizmetler	1,9	4,2	8,0	0,8	-1,1	17,8	3,9	1,7	3,3	3,2
Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmet faaliyetleri	3,2	2,7	7,0	-0,3	4,7	5,3	9,1	5,4	1,8	-1,1
Ev içi personel çalıştıran hanehalkları	3,8	2,6	12,2	3,1	12,7	10,8	13,5	12,2	5,6	2,3
Sektörler Toplamı	6,5	-4,5	5,2	4,5	9,6	8,5	7,5	4,8	1,3	-3,4
Dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetleri - Vergi-Sübvansiyon								9,0	8,4	9,7
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Alici fiyatlarıyla)	6,8	-5,7	6,2	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	0,7	-4,7

Kaynak: Rıdvan KURTİPEK, **Türkiye İçin Gelir Grupları Arası Gelir Oluşumu İlişkisinin Miyazawa Yöntemiyle İncelenmesi**, Yayın No: 2830, Ankara, T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2011, s. 94.

Tablo 4.15.'te yer verildiği üzere özellikle konut sahipliğinin GSYİH içindeki payı yüzde 50 oranında artarak, yüzde 8,7'den yüzde 12,5'e yükselmiştir.

“Düzeltilme”

Tarım ve sanayinin GSYİH içindeki paylarının azalmasının buna karşılık hizmetler sektörünün payının artmasının Türkiye'de gelir dağılımında adaletin sağlanması amacıyla yürütülen politikaları zayıflattığı düşünülmektedir.

Tablo 4.16'da yer alan GSYİH'nin büyüme oranlarını incelediğimizde kriz yılları olan 2001 ve 2009 yılları hariç GSYİH'nin büyüdüğü görülmektedir. Sektörel olarak büyüme oranları incelendiğinde özellikle 2002 ve 2007 yılları arasındaki iki ekonomik kriz arası dönemde hemen hemen tüm sektörlerin büyüdüğü ancak tarım, ormancılık ve avcılık sektörünün ise 2003 ve 2007 yıllarında küçüldüğü görülmektedir. Ayrıca imalat sanayinin söz konusu dönemde sürekli büyüme göstermesine karşılık inşaat, toptan ve perakende ticaret, ulaştırma, depolama ve haberleşme ve gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri gibi hizmetler sektörünün alt sektörlerinde kaydedilen yüksek oranlı büyüme sürecini yakalayamadığı görülmektedir.

4.1.4. Türkiye'de Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizlikler, geniş anlamda, bölgeler arasında tarım, sanayi, ticaret, hizmet, haberleşme, ulaştırma, sağlık, eğitim, demografik ve sosyal göstergelerdeki farklılıklardan kaynaklanır. Bu farklılıkların sonuçları bölgeler arasında gelir dağılımının da farklılaşmasına neden olur. Bu nedenle gelir dağılımındaki dengesizliklerin tek başına ele alınmaması, buna neden olan sosyo-ekonomik etmenlerin ortaya koyduğu dengesizliklerin de ortaya konması ve sonuçlarının değerlendirilerek çözüm yollarının buna göre aranması gereklidir. Türkiye'deki gelir dağılımı sorunu, bölgesel gelişme dengesizliği ile bütünleşmektedir⁴⁴⁸.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1987 fiyatlarıyla bölgelere göre kişi başına GSYİH verileri (Tablo 4.17.) incelendiğinde, VII. Plan dönemi ve sonrasında bölgesel dağılım açısından pek değişiklik olmadığı gözlenebilir. Marmara bölgesi en yüksek, Doğu Anadolu bölgesi ise en düşük kişi başına GSYİH'ya (KBGSYİH) sahip bölgelerdir. Doğu

⁴⁴⁸ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 29–37.

ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin gelir payı, hanehalkı oranının oldukça altındadır. Sadece Marmara bölgesinde nüfusa oranla gelir yüksekliği mevcuttur. Ayrıca, bölgeler itibariyle kişi başına düşen gelirden önemli farklar vardır. Kişi başına yıllık gelir açısından en yüksek ortalamaya sahip Kocaeli (7,500 \$) ile en düşük düzeye sahip Ağrı (827 \$) arasında 9 kat fark bulunmaktadır.

Tablo 4.17: Bölgeler İtibariyle Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla - 1987 Fiyatlarıyla

	Türk Lirası							
	1991	Bölge KBGSYİH'nin Türkiye Ort.na Oranı	1992	Bölge KBGSYİH'nin Türkiye Ort.na Oranı	1993	Bölge KBGSYİH'nin Türkiye Ort.na Oranı	1994	Bölge KBGSYİH'nin Türkiye Ort.na Oranı
Akdeniz Bölgesi	1 401 432	0.95	1 453 896	0.95	1 554 760	0.96	1 452 261	0.96
Doğu Anadolu Bölgesi	601 715	0.41	626 713	0.41	648 386	0.40	643 753	0.43
Ege Bölgesi	1 771 806	1.20	1 856 538	1.21	1 987 366	1.22	1 918 373	1.27
Güney Doğu Anadolu Bölgesi	914 658	0.62	918 768	0.60	953 969	0.59	853 543	0.57
İç Anadolu Bölgesi	1 389 555	0.94	1 424 737	0.93	1 505 712	0.93	1 427 576	0.95
Karadeniz Bölgesi	1 004 796	0.68	1 077 467	0.70	1 097 752	0.68	1 063 647	0.71
Marmara Bölgesi	2 237 249	1.52	2 309 062	1.51	2 455 326	1.51	2 169 458	1.44
Türkiye	1 472 000	1.00	1 530 808	1.00	1 623 613	1.00	1 507 539	1.00

	Türk Lirası							
	1995	Bölge KBGSYİH'nin Türkiye Ort.na Oranı	1996	Bölge KBGSYİH'nin Türkiye Ort.na Oranı	1997	Bölge KBGSYİH'nin Türkiye Ort.na Oranı	1998	Bölge KBGSYİH'nin Türkiye Ort.na Oranı
Akdeniz Bölgesi	1 506 426	0.95	1 554 081	0.93	1 706 976	0.95	1 712 882	0.94
Doğu Anadolu Bölgesi	626 339	0.39	647 481	0.39	660 216	0.37	673 339	0.37
Ege Bölgesi	1 990 537	1.25	2 103 466	1.26	2 246 740	1.25	2 280 039	1.25
Güney Doğu Anadolu Bölgesi	854 164	0.54	888 899	0.53	986 350	0.55	989 641	0.54
İç Anadolu Bölgesi	1 484 672	0.93	1 549 648	0.93	1 639 513	0.91	1 708 810	0.93
Karadeniz Bölgesi	1 099 269	0.69	1 213 393	0.73	1 294 737	0.72	1 366 704	0.75
Marmara Bölgesi	2 355 568	1.48	2 457 502	1.47	2 684 291	1.49	2 667 003	1.46
Türkiye	1 587 953	1.00	1 670 657	1.00	1 802 677	1.00	1 829 754	1.00

Kaynak: DİE Bölgelere göre GSYİH tahmin sonuçları, DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 37.

Türkiye'de GSYİH'nin dağılımı bölgeler arasında da dengeli değildir. Gelir dağılımını daha dengeli hale getirmek için geniş nüfus kesimlerini üretim sürecine katabilmek, bunun için de bu bölgelerde istihdam olanaklarını artırmak ve nitelikli insan gücü yetiştirmek amacıyla eğitim imkânlarını özellikle geri kalmış bölgelere ulaştırmak

gerekir. DİE 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi sonuçları Türkiye'de bölgesel gelir dağılımı farklılaşmasını çeşitli yönleriyle ortaya koymaktadır. Çeşitli kuruluşlar tarafından yapılan araştırma sonuçlarındaki farklılıklara rağmen gelir dağılımına gösterge olabilecek bazı kriterler seçilerek karşılaştırma yapılmıştır (Tablo 4.17.). DİE'nin 1987 ve 1994 hanehalkı gelir dağılımı anketleri arasında yöntemsel farklılıklar vardır. Fakat diğer araştırmalara göre nispeten birbirleri ile daha iyi karşılaştırılabilirler.

1973, 1987 ve 1994 araştırmalarına göre Marmara ve Ege bölgelerinin toplam kullanılabilir gelirden aldığı pay, hanehalkı sayısının aldığı paydan daha yüksektir. Özellikle 1994'de Ege ve Marmara bölgelerinin gelirden aldığı pay yüksek bir oranda artarak, 1987'de toplam kullanılabilir gelirin % 44.99, 1994'te % 52.48 olmuştur. Bir diğer dikkat çeken nokta ise, İç Anadolu bölgesinin hem hanehalkı oranında hem de gelir payında özellikle 1994'de düşüş göstermesidir. 1973 çalışmasında % 23.47 olan İç Anadolu bölgesinin payı 1994'de % 15,42'ye inmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki gelir payında, 1987 yılında bir artış olmasına rağmen, 1994'de tekrar düşme eğilimine girerek gelir payı %10.18 olarak gerçekleşmiştir. (Tablo 4.18.)

Tablo 4.18: Bölgelere Göre Hanehalkı Sayısı ve Kullanılabilir Gelirlerin Dağılımı

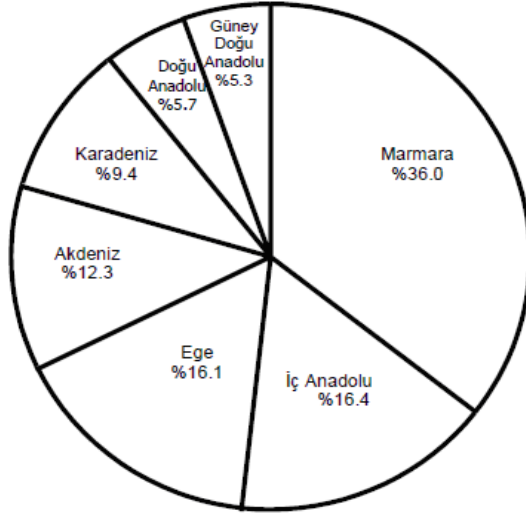
Bölgeler	1973-DPT		1987-DİE		1994-DİE	
	Hanehalkı Sayısı (%)	Toplam Gelir (%)	Hanehalkı Sayısı (%)	Toplam Gelir (%)	Hanehalkı Sayısı (%)	Toplam Gelir (%)
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
Marmara- Ege	33.78	37.73	36.96	44.99	42.26	52.48
Akdeniz	15.18	15.15	13.44	10.66	12.48	11.06
İç Anadolu	21.89	23.47	24.27	21.52	17.91	15.42
Karadeniz	14.50	15.76	10.60	8.92	12.81	10.86
Doğu-G. Doğu	14.66	9.89	14.72	13.91	14.55	10.18

Kaynak: DİE, 1987–1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları

Akdeniz, İç Anadolu ve Karadeniz bölgeleri birbirine yakın yıllık ortalama gelirlere sahipken, Marmara ve Ege bölgeleri çok yüksek, Doğu ve Güneydoğu bölgeleri ise çok düşük bir ortalamalara sahiptir. 1994 yılında Marmara ve Ege bölgelerinde 48.086.154 TL olan ortalama gelir, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde 20.697.169 TL olarak tahmin

edilmiştir. Marmara, Ege ve İç Anadolu bölgesi ortalama gelirleri Türkiye ortalamasının (32.853.715 TL) üstünde, diğer bölgeler ise Türkiye ortalamasının altında kalmıştır.

Grafik 4.3: Türkiye’de Bölgelerin Milli Gelirden Almış Oldukları Paylar (1996 DİE)

Kaynak: DİE 1996 yılı araştırması (çevrimiçi), www.tuik.gov.tr, 21 Mayıs 2012.

4.2. Dünya’da Başlıca Gelir Dağılımı Göstergeleri

Küreselleşmenin hedeflendiği günümüzde gelir dağılımındaki hakkaniyetsizliklerin ulusal boyutta ortaya konması ve çeşitli gelişmişlik düzeylerinde bulunan ülkelerdeki dağılım yapısının karşılaştırmalı olarak incelenmesi, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin ve bu konuda uygulanacak politikaların belirlenmesinde büyük önem taşımaktadır⁴⁴⁹. Ülkemizde olduğu gibi, dünya genelinde ve bölgeler, ülkeler, topluluklar bazında çeşitli kırılımlarda yapılan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Gelir dağılımı araştırmalarının dünyadaki gelişimi sırasıyla aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- i. 1966 Birleşmiş Milletler İstatistik Komisyonunun 14. oturumunda gelir dağılımı konusunda geçici rehber oluşturulmuştur,

⁴⁴⁹ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 10–11.

- ii. 1996–2001, Birleşmiş Milletler İstatistik Komisyonu desteğiyle, Avustralya İstatistik Ofisi uluslararası bir çalışma grubu toplantısı düzenlenmiş ve “CANBERRA GRUBU” oluşturulmuş, 2001 yılında Grubun raporu BM İstatistik Komisyonu’na sunulmuştur,
- iii. EUROSTAT, gelir dağılımını ölçmek üzere 1994 yılından 2001 yılına kadar “European Community Household Panel Survey (ECHP)” uygulamasını sürdürmüştür.
- iv. ECHP, 8 yıllık panel dizaynına göre oluşturulmuş olup, araştırmada gelir, sosyal dışlanma, istihdam, çalışma koşulları, konut ve aile yapıları, sosyal ilişkiler ve davranışlar konularında kapsamlı bilgi derlenmekteydi.
- v. 2001 EUROSTAT “Canberra Grup”un raporu ışığında çeşitli resmi ve metodolojik düzenlemeler yaparak, gelir dağılımı, yoksulluk ve yaşam koşulları göstergelerini hesaplamak üzere “European Union Income and Living Condition Survey(EU-SILC)”in başlatılması için bir tüzük oluşturmuştur.
- vi. Tüzük, 2003 yılında yürürlüğe girmiş ve EU-SILC, Norveç ve 6 AB üyesi ülkede (Belçika, Danimarka, Yunanistan, İrlanda, Lüksemburg ve Avusturya) uygulanmaya başlanmıştır.
- vii. 2004 yılından itibaren pek çok üye ülke ECHP’den EU-SILC’e geçiş yapmıştır.
- viii. Ülkelerarası karşılaştırılabilirliği sağlamak üzere, tüm ülkelerin uyması zorunlu düzenlemeler söz konusudur.
- ix. EU-SILC, Avrupa Konseyine sunulmak üzere hazırlanan yıllık raporlarda bulunan sosyal dışlanma göstergelerinin hesaplanmasında da önemli bir kaynaktır.
- x. EUROSTAT, her yıl ülkelere transfer edilen verilerden, Laeken, Pension, overarching vb. göstergeleri kendisi hesaplamaktadır.

Gelir dağılımı eşitsizliğini ülkeler bazında karşılaştırabilmek amacıyla Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı(UNDP), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi uluslararası kuruluşlar ile akademisyenler çeşitli araştırmalar yapmaktadırlar. Bu araştırmalar neticesinde çıkan sonuçlara göre dünya genelinde Gini katsayısının 0,56

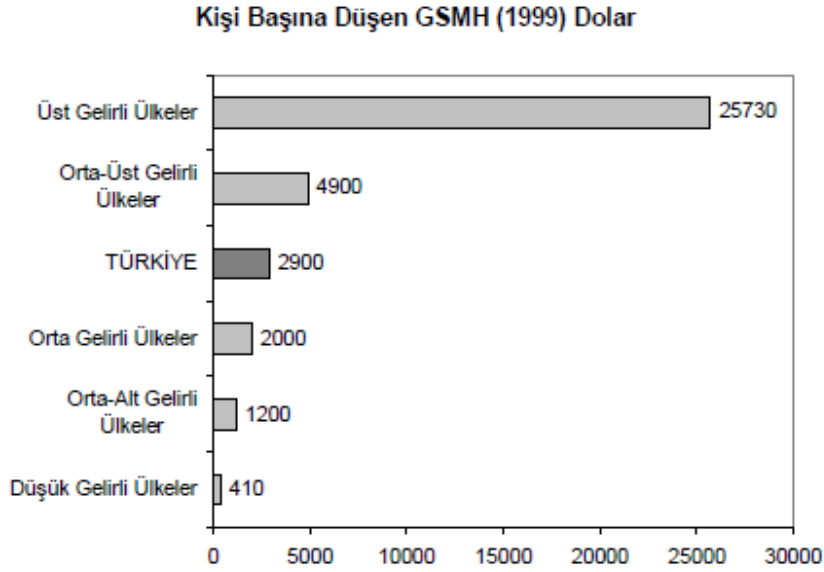
ile 0,66 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu sonuç dünya genelinde gelir dağılımı eşitsizliğinin hayli yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Dünya geneline ve OECD, AB ülkeleri gibi belirli nitelikteki ülkeleri barındıran topluluklara ait gelir dağılımı verilerine aşağıda genel hatlarıyla yer verilecektir.

4.2.1. Dünya Genelinde Gelir Dağılımı

Dünya Bankası tarafından 1988 ve 1993 yıllarında yapılan araştırmalarda önemli sonuçlar elde edilmiştir. Dünya hesaplamaları için 91 ülkeden ev anket verilerine göre veriler elde edilmiş ve satınalma gücü paritesine göre düzenlemelere tabii tutulmuştur.

Grafik 4.4: Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyleri Bakımından Ülke Grupları (1999) Dolar

Kaynak: World Bank, World Development Indicators, 2000/2001, s. 275.

1988 yılında ölçülen Gini katsayısı 0,63 iken, 1993 yılında 0,66'ya yükseldiği tespit edilmiştir. 1999 yılında yapılan çalışmanın sonuçları ise yukarıdaki şekildedir.

Tablo 4.19: Kişi Başına Gelirde En Zengin ve En Fakir Ülkeler

ÜLKE	MİLLİ GELİR (\$)	ÜLKE	MİLLİ GELİR (\$)
TÜRKİYE	5202	LÜKSEMBURG	85.444
ERİTRE	214	NORVEÇ	71.674
LİBERYA	197	KATAR	53.512
GUENE-BİSSAU	192	İZLANDA	53.228
ETOPİYA	177	İRLANDA	52.484
MALAVRİ	164	DANİMARKA	50.808
BURUNDİ	125	ABD	44.315

Kaynak: IMF 2010 yılı çalışmaları, (çevrimiçi), <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/01/>, 01 Aralık 2012

Tablo 4.20: Dünyada Gelir Dağılımındaki Eşitsizliğin Göreceli Olarak En Kötü ve En İyi Olduğu 10 Ülkenin Karşılaştırılması

	En Yoksul % 20'lik Kesimin Milli Gelirden Aldığı Pay	En Zengin % 20'lik Kesimin Milli Gelirden Aldığı Pay
Eşitsizliğin En Kötü Olduğu 10 Ülke		
1. Guatemala	2,1	63,0
2. Paraguay	2,3	62,4
3. Brezilya	2,5	63,8
4. Sierr Leone	1,1	63,4
5. Güney Afrika	2,9	64,8
6. Merkezi Afrika Cumh.	2,0	65,0
7. Lesetho	2,8	60,1
8. Nijer	2,6	53,3
9. Swaziland	2,7	64,4
10. Kolombiya	3,0	60,9
Eşitsizliğin Göreceli Olarak Daha Adil Dağıldığı 10 Ülke		
1. Slovak Cumh.	11,9	31,4
2. Japonya	10,6	35,7
3. Avusturya	10,4	33,3
4. Finlandiya	10,0	35,9
5. Çek Cumh.	10,3	35,9
6. Beyaz Rusya	11,4	33,3
7. Norveç	9,7	35,8
8. Mısır	9,8	39,0
9. İsveç	9,6	34,5
10. Belçika	9,5	34,5
11. Lao	9,6	40,2

Kaynak: C. Can AKTAN, İstiklal Yaşar VURAL, "Dünyada Gelir Dağılımında Adaletsizlik", **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, 2002, s. 11.

Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi örgütlerin etrafında oluşan protestolar; esas olarak dünya ekonomisinin daha adaletsiz hale

gelmekte olduğu, küreselleşme ile birlikte zengin ve yoksul ülkeler arasında artan eşitsizliğin ülkelerin kendi içinde de eşitsizliği artırdığı kaygılarından kaynaklanmaktadır⁴⁵⁰. Küresel gelir eşitsizliği tablosu bu kaygıların hiç de haksız olmadığını bütün çıplaklığı ile göstermektedir.

Küresel gelir eşitsizliği, gelirin dünyanın zengin ve yoksul ülkeleri ile bölgeler arasındaki dağılımının çarpıklığını ortaya koyan bir ölçüttür. BM Kalkınma Programı (UNDP) *İnsani Gelişme Raporu (Human Development Report)* ve Dünya Bankası raporları küresel gelir eşitsizliğine dair etraflı veriler içermektedir.

Tablo 4.21: Küresel Gelir Eşitsizliği (2003)

Ülkenin Gelir Grubu	Toplam Nüfus	Nüfus %	Toplam GSMH (\$)	Gelir Payı	Kişi Başına GSMH (\$)
Düşük Gelir	2.500.000.000	40,6%	1.075.000.000.000	3,4%	430
Orta Gelir	2.700.000.000	43,8%	5.022.000.000.000	15,9%	1860
Yüksek Gelir	960.000.000	15,6%	25.449.600.000.000	80,7%	26510
Toplam	6.160.000.000	100	31.546.600.000.000	100	5121

Kaynak: World Bank, Atlas 2003, www.worldbank.org, 30 Eylül 2009, p. 8.

Küresel gelir eşitsizliğinde ülkeler kişi başına GSMH esas alınarak düşük, orta ve yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler olarak tasnif edilmektedir. 1996 yılında 210 ülkenin 63'ü kişi başına 785 dolar ve daha az ortalama yıllık gelire sahipti ve düşük gelir grubunda yer alan bu ülkelerin dünya nüfusu içindeki payı yüzde 56.2 idi. Bu ülkelerin dünya gelirinden aldıkları pay sadece 5.4, buna karşılık dünya nüfusunun yüzde 15.6'sını oluşturan yüksek gelir grubu ülkelerinin dünya gelirindeki payı ise yüzde 80.6 idi. Bir diğer ifade ile düşük gelir grubu ülkeleri kişi başına ortalama 500 dolar yıllık gelire sahip iken, yüksek gelir grubu ülkeleri kişi başına ortalama 26 bin dolar yıllık gelire sahipti⁴⁵¹. Dünya Bankası 2003 verilerine göre bu eşitsizlik devam etmektedir:

⁴⁵⁰ Tony ATKINSON, "Income Inequality and the Welfare State in a Global Era", **The J. Douglas Gibson Lecture**, School of Policy Studies, Queen's University, 2002, p. 2.

⁴⁵¹ Paul HIRST and Grahame THOMPSON, **Globalization in Question**, 2nd Edition, Oxford, Polity, 2003, p. 74.

"Düzeltilme"

Yüksek gelir grubunda yer alan ülkelerin nüfus payı 15.6, gelirden aldıkları pay ise 80.7'dir . Dünya nüfusunun yüzde 85'i ise dünya gelirinin yüzde 19'unu elde etmektedir.

Tablo 4.22, Gini katsayısı türünden değişik gelişmişlik düzeylerine sahip ülkeler arası gelir eşitsizliğini, gelir eşitsizliğinin zaman içinde değişimini ve büyüme ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Tablo'da Gini katsayısı; 0,25'ler (Norveç, İsveç, Belçika) ile 0,60'lar (Brezilya, Kolombiya) arasındadır. Tablonun en çarpıcı sonucu, Gini katsayısı esas alındığında gelir eşitsizliğinin son yıllarda artma eğilimi taşıdığıdır. Tablonun bir diğer sonucu ise, ekonomik gelişmenin gelir eşitsizliğini azaltıcı yönde doğrudan bir etkisinin olmadığıdır. En yüksek kişi başına GSMH'ye sahip ülke olan ve İnsani Gelişme İndeksi⁴⁵² (*Human Development Index*) sıralamasında 8. sırada yer alan ABD Gini katsayısı sıralamasında yukarıdan aşağıya 75. sırada yer almaktadır⁴⁵³. Tablonun bir başka çarpıcı yanı ise, kişi başına milli gelirin 487 dolar olduğu Hindistan'ın gelir eşitsizliğinin, ABD'ye göre daha az olmasıdır. Kişi başına GSMH artışı (ekonomik büyüme) ile gelir eşitsizliğinin giderilmesi arasında doğrudan bir bağlantı olmadığı tablodan net bir biçimde gözükmemektedir. GSMH'nin dönem içinde önemli ölçüde arttığı pek çok ülkede, gelir dağılımı iyileşmemiş tam tersine bozulmuştur. Piyasa mekanizması üzerinde düzenleme ve denetimin azalması, gelir eşitsizliğini daha da artırıcı bir rol oynamaktadır.

Küresel gelir eşitsizliği, Gini katsayısı yanında en alt ve en üst gelir dilimleri arasındaki eşitsizlik açısından da ele alınabilir. Gini katsayısı nüfusun tümü için bir gelir eşitsizliği ortalaması verirken, dilimler arası karşılaştırma yöntemi, alt ve üst dilimler arasındaki farkı ve gelir uçurumun boyutunu gösterir. Gini katsayısı ortalama gelirden her iki yönde de uzakta olan gelirler arasındaki transferlere daha az duyarlı olduğu için⁴⁵⁴ Gini

⁴⁵² Birleşmiş Milletler Gelişme Programı (*United Nations Development Programme*) tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Raporu içinde yer alan İnsani Gelişme İndeksi (*Human Development Index*) beklenen yaşam süresi, eğitim düzeyi ve kişi başına gelir düzeyi olmak üzere üç adet değişkene dayalıdır. İnsani Gelişme İndeksinde gelir, önemli ve kritik bir değerdir. Ama sadece kişi başına gelir, insani gelişimin değerlendirilmesinde yanıltıcı olabilmektedir.

⁴⁵³ UNDP, "Human Development Report (HDR) 2004".

⁴⁵⁴ ATKINSON, "Income Inequality and the Welfare State in a Global Era", p.12.

katsayısı ile tam olarak gözükmeyen eşitsizlikler alt/üst dilimler arasındaki fark ile görülebilir. En yoksul ve en zengin yüzde 20'lik dilimler arasında, Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerindeki 4 kat civarında bir fark görülürken, İngiltere'de 7.2, Avustralya'da 7, ABD'de 8.5 kat fark vardır.

Tablo 4.22: Küresel Gelir Eşitsizliğinde Eğilimler ve Büyüme (Gini Katsayısı ve Kişi Başına GSMH)

Ülke	Araştırma Yılı	Gini indeksi	Kişi Başına GSMH(\$)(*)
ABD	1986	0,34	17.480
ABD	2000	0,41	36.006
Almanya	1984	0,25	11.130
Almanya	2000	0,28	24.051
Avustralya	1985	0,3	10.830
Avustralya	1994	0,35	20.822
Bangladeş	1992	0,28	220
Bangladeş	2000	0,32	351
Belçika	1988	0,23	14.490
Belçika	1996	0,25	23.749
Brezilya	1989	0,63	2.540
Brezilya	1998	0,59	2.593
Çin	1992	0,38	470
Çin	2001	0,45	989
Endonezya	1993	0,32	740
Endonezya	2002	0,34	817
Finlandiya	1987	0,21	14.470
Finlandiya	2000	0,27	25.295
Fransa	1984	0,3	9.760
Fransa	1995	0,33	24.061
Hindistan	1992	0,34	310
Hindistan	1999/2000	0,33	487
Hollanda	1987	0,27	11.860
Hollanda	1994	0,33	25.886
İngiltere	1986	0,3	8.870
İngiltere	1999	0,36	26.444
İrlanda	1987	0,33	6.120
İrlanda	1996	0,36	30.982
İsveç	1987	0,22	15.550
İsveç	2000	0,25	26.929
İsviçre	1982	0,32	17.010
İsviçre	1992	0,33	36.687
İtalya	1986	0,31	8.550
İtalya	2000	0,36	20.528
Kanada	1987	0,29	15.160
Kanada	1998	0,33	22.777
Kolombiya	1991	0,51	1.260
Kolombiya	1999	0,58	1.850
Malezya	1989	0,48	2.160
Malezya	1997	0,49	3.905
Mısır	1991	0,32	610
Mısır	1999	0,34	1.354
Norveç	1986	0,23	15.400
Norveç	2000	0,26	41.974
Polonya	1992	0,27	1.910
Polonya	1999	0,32	4.894
Tunus	1990	0,4	1.440
Tunus	2000	0,4	2.149
Türkiye	1987	0,43	1.210
Türkiye (**)	2003	0,42	2.638
Venezüella	1990	0,54	2.560
Venezüella	1998	0,49	3.760

Kaynak: DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2001; HDR 2004, (*) Kişi Başına GSMH ikinci sıra ülke verileri HDR 2004'ten alınmıştır ve 2002 yılını yansıtmaktadır. (**) DİE 2003 Gini katsayısı esas alınmıştır.

“Düzeltilme”

Refah devleti uygulamalarının güçlü olduğu Kıta Avrupası ülkelerinde zengin-yoksul makası (en alt-en üst) daralırken, neo-liberal iktisat politikaların etkili olduğu Anglo-Saxon ülkelerinde bu fark artmaktadır. Zengin-yoksul farkı Türkiye’de 8.1, yeni liberal politikaların yaygın bir uygulama alanı bulunduğu ülkelere olan Arjantin’de 18.2 kat ve Brezilya’da 32 kata kadar ulaşmaktadır. İngiltere ve ABD’de alt ve üst gelir grupları arasında gelir farkının giderek büyümektedir.

Küreselleşmenin baskın karakteri; sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve mali kontrollerin azalması olarak öne çıkmakta, sermayenin bu küresel seyahati karşısında emek ulusal sınırlara hapsedilmekte ve birbirine rakip olmakta; “ulusal” ve giderek artan bir biçimde ulusçulaşan işçi sınıfları “sermaye enternasyonalisi” ile karşı karşıya kalmaktadır. Böylece günümüzde, 19. yüzyılın ve 20. yüzyıl başlarının sınıf haritası tersine dönmektedir⁴⁵⁵. Bu durum, küresel eşitsizliğin mağdurlarının, küresel adalet için ortak çaba harcamasını zayıflatan bir ironi olarak çözüm beklemektedir.

Küresel eşitsizliğin bir başka sorunu ise artan küreselleşmenin daha fazla kamusal müdahale ve harcama gerektirmesidir. Ekonomilerin dışa açılmasının –dış şoklara ve etkilere daha fazla maruz kalmasının- bunların yaratacağı olumsuzlukları gidermek için kamu harcamalarının artırılmasına yol açacağı; ekonomide açıklık ile kamu harcamalarının artması arasında açık bir bağ olduğu dile getirilmektedir⁴⁵⁶.

Küresel piyasa, gelirin yeniden dağılımı için kamusal müdahalelerin artırılması zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Bu durum, küreselleşme koşullarında devletin yeniden dağıtıcı ve sosyal rolünü daha da artırmaktadır. Küreselleşmenin tehdidi altındaki ulus-devlet, bir yandan sosyal müdahalesine daha fazla ihtiyaç duyulan bir yapı, bir yandan da zayıflayan bir yapı olarak ciddi bir gerilim alanı haline gelmektedir.

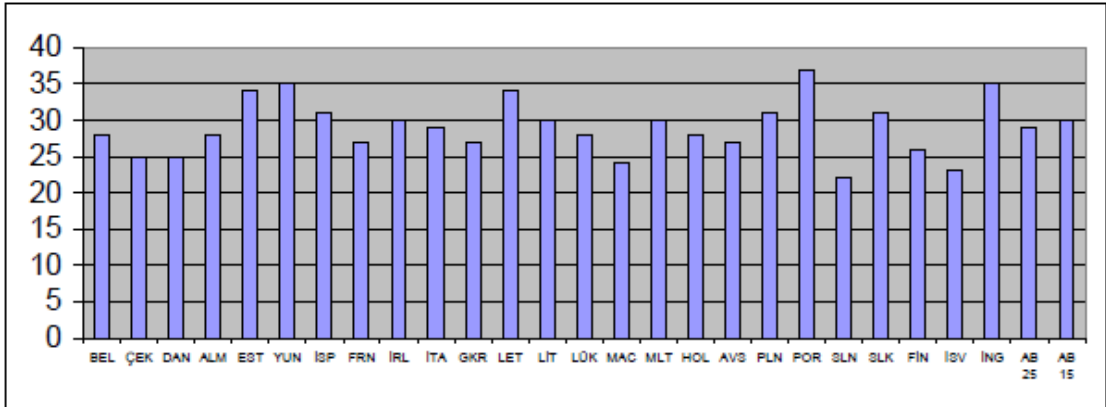
⁴⁵⁵ Korkut BORATAV, A. Eriç YELDAN ve Ahmet H. KOSE, “Globalization, Distribution and Social Policy”, New School University Center for Economic Policy Analysis, 2000, (Çevrimdışı) www.newschool.edu/cepa, 1 Ekim 2009.

⁴⁵⁶ HIRST ve THOMPSON., a.g.e., p.164-165.

4.2.2. Avrupa Birliği'nde Gelir Dağılımı

Aşağıdaki Grafik 2003 yılı için Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde Gini Katsayısını göstermektedir⁴⁵⁷. AB- 15 Gini ortalaması 0.30 iken AB-25 ortalaması 0.29'dur. Gini katsayıları ülkesel bazda 0.22 (Slovenya) ile 0.37 (Portekiz) aralığındadır. Portekiz'i, 0.35 ile Yunanistan ve İngiltere ve 0.34 ile Letonya ve Estonya takip etmektedir. Slovenya'yı ise 0.23 ile İsveç, 0.24 ile Macaristan ve 0.25 ile Çek Cumhuriyeti ve Danimarka takip etmektedir. Türkiye ise hem AB-25 hem de AB-15 ortalamasından çok uzak bir değere sahiptir.

Grafik 4.5: Avrupa Birliği'nde Gelir Dağılımı, 2003

Kaynak: European Commission, **Employment in Europe 2005: Recent Trends and Prospects**, 2005, p. 122.

AB-25 ortalamasında 2003 yılında en zengin yüzde yirmilik grubun yıllık kullanılabilir gelirden aldığı pay en fakir yüzde yirmilik grubun aldığı payın yaklaşık 4,6 katıdır. Bu oran Macaristan'da 3 ile Portekiz'de 7,4 aralığındadır⁴⁵⁸. Türkiye'de ise, 10 katı (2002) iken, tedricen düşerek 2005 yılı itibarıyla yaklaşık 7 katı seviyesine gelmiştir.

Türkiye, AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında dikkati çeken bir özellik de "Piyasa Gelir

⁴⁵⁷ DPT, "Dokuzuncu Kalkınma Planı Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu", 2007, (çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/gelirdag/öik691.pdf>, s. 19.

⁴⁵⁸ Anne-Catherine, GUIO, **Population and Social Conditions**, ISSN 1024-4352, European Communities, 2005.

Dağılımı” olarak adlandırılan devletin müdahalesi öncesinde piyasada oluşan gelir dağılımı eşitsizliği açısından Türkiye’nin AB ülkeleri ile hemen hemen aynı seviyede olmasıdır. Türkiye’de temel problem piyasa gelir dağılımından sonra etkin bir vergi, transfer politikasının işlememesidir. Bu nedenle Türkiye’de piyasa gelir dağılımı ile nihai gelir dağılımı arasında gereken müdahale yapılamamakta ve nihai gelir dağılımı Avrupa ülkelerine oranla eşitlikten uzak kalmaktadır⁴⁵⁹.

Ulusal Kalkınma Planı ve Katılım Öncesi Ekonomik Program’a göre gelir dağılımı adaletsizliği en önemli sorunların başındadır. Bu problem yaşanan ekonomik krizler ve uygulanan yapısal uyum programları ile daha da derinleşmiştir. 2001 yılı sonrasında ulaşılan yüksek büyüme oranlarıyla düzelme gösterse de hâlâ Avrupa Birliği ortalamalarının gerisindedir.

4.2.3. OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımı

27 OECD ülkesinde gelir dağılımı ve yoksulluğa ilişkin genel görünüm, OECD’nin 2005 yılında hazırlamış olduğu “1990’ların İkinci Yarısında OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımı ve Yoksulluk” (Income Distribution and Poverty in OECD Countries in the Second Half of the 1990s) adlı raporunda ayrıntılı biçimde incelenmiştir⁴⁶⁰.

OECD ülkelerinde gelir dağılımına bakıldığında, Danimarka, İsveç, Finlandiya, Norveç, Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Lüksemburg ve Hollanda’da Gini katsayısı yaklaşık 0.26 düzeyindedir. Bu ülkeler OECD ortalamasının % 15 altındadır. Macaristan, Kanada, İspanya, İrlanda ve Avustralya bu ilk gruptan daha yüksek bir katsayıya (0.27 ile 0.30 arası) sahip olmalarına karşın bu grup ta OECD ortalamasının altındadır. Yeni Zelanda, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Yunanistan, Portekiz, İtalya, Japonya ve Polonya’da Gini katsayısı OECD ortalamasının üstünde ve 0.31 ile 0.36 arasındadır.

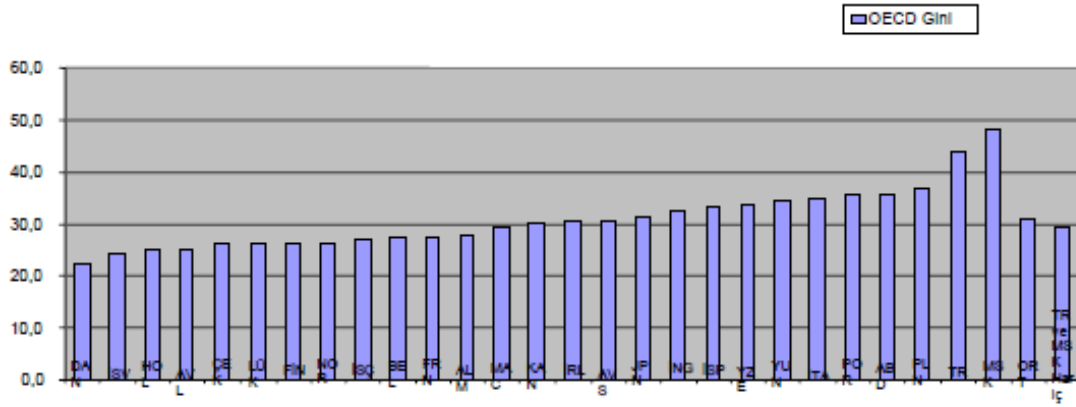
⁴⁵⁹ TUSIAD, **Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, s. 122–123.

⁴⁶⁰ DPT, “Dokuzuncu Kalkınma Planı Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, s. 15 -17.

Türkiye ve Meksika sırası ile 0.439 ve 0.48 ile ortalamanın oldukça üstünde yer almaktadır. Nitekim 30.7 olan OECD ortalaması Türkiye ve Meksika hariç 29.5'dir.

OECD ülkelerinde 1980'lerin ortalarından bu yana mutlak yoksulluk oranında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüş 1990'ların ikinci yarısında da devam etmiştir. 1980'lerden 1990'lara mutlak yoksullukta düşüş % 30 iken, 1990'lardan 2000'e % 25'dir⁴⁶¹.

Grafik 4.6: OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımı

Kaynak: Förster, M., d'Ercole, M., M., *Income Distribution and Poverty in OECD Countries in the Second Half of the 1990s*, OECD, 2005, s. 10.

Not: Avustralya, Avusturya ve Yunanistan için 1999, Almanya, Lüksemburg, Yeni Zelanda ve İsviçre için 2001, Çek Cumhuriyeti, Meksika ve Türkiye için 2002, Belçika ve İspanya için 1995 Hanehalkı Harcanabilir Geliri kullanılmıştır. Diğer ülkeler için ise 2000 yılı verileri kullanılmıştır.

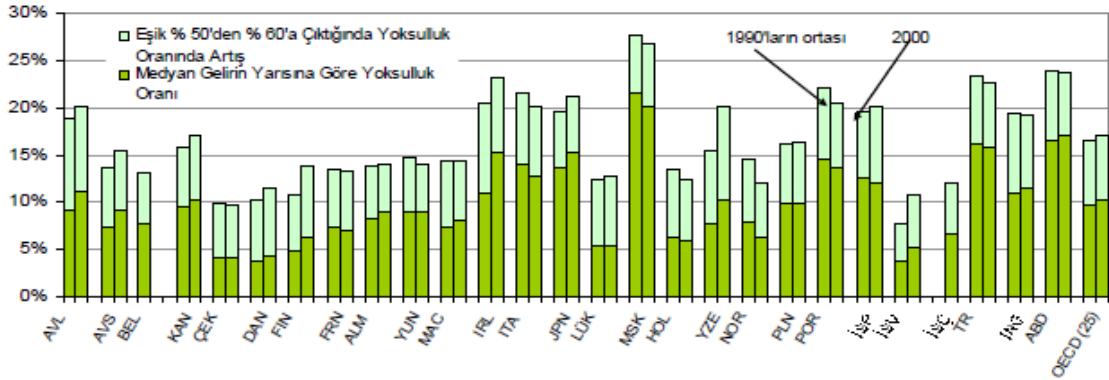
2000 yılında, medyan gelirin yarısı yaklaşımına göre 20 OECD ülkesinin⁴⁶² ortalama yoksulluk oranı % 10,6'dır. 1980'lerde bu oran % 9,4 iken, 1990'ların ortasında % 10'dur. Avustralya, Avusturya, Finlandiya, İrlanda, Japonya, Yeni Zelanda ve İsveç'te bu yaklaşıma göre 1990'ların ikinci yarısında yüzde birden fazla artış gözlenmesine karşın Norveç, İtalya ve Meksika'da yüzde bir düşüş gözlenmiştir.

⁴⁶¹ M. FORSTER, M. d'ERCOLE, *Income Distribution and Poverty in OECD Countries in the Second Half of the 1990s*, OECD, 2005, p. 20.

⁴⁶² Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Avustralya, Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İsveç, İtalya, Japonya, Kanada, Lüksemburg, Meksika, Norveç, Türkiye, Yeni Zelanda, Yunanistan.

Grafik 4.7. incelendiğinde yoksulluk eşiği medyan gelirin % 60'ına çıkarıldığında yoksulluk oranlarında ciddi artışlar göze çarpmaktadır. İrlanda, Avustralya ve Yeni Zelanda'da bu iki eşik arasında toplumun % 8'i ve daha fazlası yer almaktadır. Almanya, Macaristan ve Amerika Birleşik Devletleri'nde medyan gelirin % 50'si ile % 60'ı arasında kalan insan sayısındaki düşüş 1990'ların ikinci yarısı boyunca yoksulluk oranında (medyan gelirin % 50'si yaklaşımına göre) artışa sebep olmuştur. Diğer taraftan, Avustralya, Danimarka ve diğer ülkelerde aynı dönemde hem % 50, hem de % 60 eşiğine göre yoksulluk oranlarında artış gözlenmiştir⁴⁶³.

Grafik 4.7: Farklı Gelir Eşiklerine Göre Görelî Yoksulluk

Kaynak: Förster, M., d'Ercole, M., M., *Income Distribution and Poverty in OECD Countries in the Second Half of the 1990s*, OECD, 2005, s. 22

A.B.D., Kanada, Almanya, Fransa, Hollanda gibi gelişmiş ülkelerde birinci % 20'lik dilimin aldığı gelir payı % 5 ile % 7 arasında değişmektedir. Beşinci % 20'lik grubun aldığı gelir payının en yüksek olduğu ülkeler Brezilya, Venezuela, Meksika ve Türkiye'dir. Bu ülkelerde en zengin % 20'lik grup, ülkede yaratılan toplam gelirin yarısından fazlasını almaktadır. Gelişmiş ülkelerde kişi başına GSMH değerleri de 10.000 ile 18.000 Dolar arasında değişmektedir. Buna karşın Türkiye, Venezuela, Meksika, Brezilya gibi ülkelerde 2.000-4.000 Dolar arasında; kişi başına GSMH'nin en düşük olduğu Bangladeş, Endonezya ve Polonya'da ise 2.000 Doların altındadır.

⁴⁶³ DPT, "Dokuzuncu Kalkınma Planı Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu", s. 17.

Tablo 4.23: Seçilmiş Bazı Ülkelerdeki En Fakir %20 ve En Zengin %20'lik Dilimlerin Aldığı Gelir (Harcama) Payları ve Kişi Başına GSMH (\$)

Ülkeler	En fakir % 20	En zengin % 20	Kişi başına GSMH (\$)
Bangladeş-92	0.09	0.38	220
Endonezya-93	0.09	0.41	740
Polonya-92	0.09	0.37	1910
Türkiye-87	0.05	0.50	1210
Türkiye-94	0.05	0.55	2193
Venezuela-90	0.04	0.58	2560
Brezilya-89	0.02	0.68	2540
Meksika-92	0.04	0.55	3470
ABD-85	0.05	0.42	16690
Kanada-87	0.06	0.40	15160
Almanya-88	0.07	0.40	18480
İngiltere-88	0.05	0.44	12810
Japonya-79	0.09	0.38	9050
İtalya-86	0.07	0.41	8550
Fransa-89	0.06	0.42	17820
Hollanda-88	0.08	0.37	14520
Avustralya-85	0.04	0.42	10830
Danimarka-81	0.05	0.39	13120
İsveç-81	0.08	0.37	14870
İsviçre-82	0.05	0.45	17010
İspanya-88	0.08	0.37	7740
Singapur-82	0.05	0.49	5910
Hong Kong-80	0.05	0.47	4240

Kaynak: World Development Reports, 1979–1997. (çevrimiçi)

<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/2124/browse?type=dateissued>, 01.02.2013.

4.3. Türkiye’de İşgücü Piyasası, İstihdamın Yapısı ve Özellikleri

Tam rekabet koşulları altında kişilerin kazançlarındaki değişiklikler arz-talep dengesi sonucunda belirlenir. Belirli bir emeğin gerçekleştirdiği hizmete olan talep arza göre daha fazla artarsa o emek grubundakilerin elde ettikleri gelirler artar; aksi halde azalır.

İşgücü kabaca kalifiye olan ve olmayan olarak iki grup altında toplanabilir. Kalifiye olma, eğitim süreci boyunca elde edilen yetenek ve beceriler, çalışma yaşamında edinilen tecrübeler ve yapılan işle ilgili özel yetenekler olarak değerlendirilebilir. Kalifiye olan ya

da olmayan işgücünün verimlilikleri aldıkları ücret ile doğrudan ilgilidir. İşgücünün verimliliği ise mevcut üretim teknolojisine ve bu işgücünün arzına bağlıdır⁴⁶⁴.

Türkiye’de istihdamın yapısal olarak incelenmesi, ekonominin istihdam yaratma kapasitesi ve yaratılan işlerin kalitesi konusunda önemli ipuçları vermesi nedeniyle önemlidir. Türkiye’de işgücü piyasasının yapısı, gelişmekte olan ülkelerin gösterdiği özellikleri yansıtır. Geleneksel ve modern kesim olarak ikili ve parçalanmış bir işgücü piyasası hâkimdir. Kırsal istihdam-kentsel istihdam, enformel sektör-formel sektör, tarımsal istihdam-sanayi istihdamı gibi istihdam şekillerinin karşı karşıya ve iç içe yaşanması Türkiye işgücü piyasasının en önemli özelliğidir. İşgücü kırsal kesimde var olan sosyo-ekonomik yapı içinde değerlendirildiğinde, yaşanan işsizliğin ve istihdam sorununun önemli bir kısmı açıklanabilir⁴⁶⁵.

Türkiye’de toplam istihdamın önemli bir bölümü tarım sektöründen sağlanmakla birlikte, tarımın toplam istihdam içindeki payı gerilemektedir. Tarımsal istihdamda gizli işsizlik vardır ve işgücü verimliliği düşüktür. Türkiye’de “işgücü verimliliğinin düşüklüğü” yanında “yeni iş yaratmada yetersizlik” istihdamın yapısal özellikleri arasındadır. Çalışanların büyük çoğunluğu yetersiz gelir düzeyinde çalışmakta ve ücretliler istihdam edilenler içinde düşük bir oranı oluşturmaktadır. Kayıtsızların, yani herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmayanların oranı yüksektir⁴⁶⁶.

Ülkemizde, kendi hesabına ve ücretsiz aile işçiliği yaygındır. Tarım sektöründe aile üyelerinin birkaç saat de olsa aile işletmesinin çalışmasına katkıda bulunması tanım gereği kişinin istihdamda sayılmasına yetmektedir. Bu nedenle işsizlik sorunu, tarım dışında kendisini hissettirmektedir. Tarım sektöründe çalışır durumda görünen kişilerin de aslında bir kısmı gizli işsiz olup, kesimin büyük çoğunluğunda verimlilik çok düşüktür.

---

⁴⁶⁴ AKTAN, VURAL, “Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, s. 4.

⁴⁶⁵ A. B. CEYLAN, **İşgücü Piyasası ve İstihdam Politikasının Temel Prensipleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İstihdam ve Danışmanlık Hizmetleri Eğitim Programı, Mart 1999, s. 92.

⁴⁶⁶ EYÜBOĞLU, **a.g.e.**, s. 31-32.

Türkiye’de hızlı nüfus artışı ve kırdan kente göç olayı ile birlikte kentlerde işgücü potansiyeli artmakta, ancak bu işgücünü karşılayacak bir istihdam artışı tarım dışındaki sektörlerde yaratılamamaktadır. Örgütlenmiş ve oldukça koruyucu yasal düzenlemelere sahip çalışanların yanı sıra, asgari ücretle ve güvencesiz koşullarda çalışan çok sayıda ücretli bulunmaktadır⁴⁶⁷. Türkiye’de istihdamın sektörel yapısında tarım ağırlıklı yapı nedeniyle sanayi ve hizmetler sektöründe sınırlı olan istihdam olanakları farklı işgücü piyasalarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, işgücünün istihdam edilebilirliğini sorgulamak ve işsizlikteki gelişmeleri ve bu sorunun geleceğini kestirebilmek için işgücü piyasasının çeşitli boyutlarıyla incelenmesi gerekir.

İşsizliğin makro düzeyde ve derneşik olarak ele alınması işsizlik olgusunu tüm boyutlarıyla kavrayabilmek için yetersizdir. Özetle: Aynı büyüme oranına çok farklı istihdam artışları tekabül edebilir. Amaç sadece sürdürülebilir bir ortamda büyümeyi ençoklaştırmak değil, sürdürülebilir maksimum büyüme oranında istihdamı ençoklaştırmak olmalıdır. İşgücü piyasasında varolan katılıklarla mücadele edilerek büyümeyi “istihdam dostu” kılmak gereklidir⁴⁶⁸.

Öte yandan, çalışan kesimin büyük kısmı asgari ücret seviyesinden ücret almaktadır. Asgari ücret verileri toplanan 190 ülkeden, 22’sinde asgari ücret 10.000 dolar ve üzerinde, 24’ünde 5000–1000 dolar arasında, 27’sinde 3000–5000 dolar arasında, 55’inde 1000–3000 dolar arasında ve 22’sinde de 1000 doların altında yıllık asgari ücret belirlenmektedir. 22 ülkenin verilerine ulaşılmamışken 18 ülkede de asgari ücret belirlemesi uygulamasının olmadığı belirtilmiştir⁴⁶⁹. Türkiye’nin en kötü 50 ülke arasında olması ve asgari ücretli ve altında çalışan oranının yüksek oluşu beşeri sermaye birikimini ve ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilemektedir.

⁴⁶⁷ F. AKTÜRK, “Türkiye’de İşgücü Piyasası, İstihdam ve İşsizlik”, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Dergisi**, Nisan-Haziran 1999, Sayı:3, Yıl:2, Ankara, ss:185–194 s. 186–187.

⁴⁶⁸ TUSIAD, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, s. 19.

⁴⁶⁹ Burundi, Orta Afrika Cumhuriyeti, Eritre, Gürcistan, Gana, Comoros, Haiti, Endonezya, Kenya, Kırgızistan, Laos, Lesoto, Madagaskar, Malavi, Moldova, Mynamar, Siera Leona, Solomon Adaları, Tacikistan, Togo, Tuwala, ve Özbekistan’ın bu konudaki verilerine ulaşılmamaktadır. Bu ülkelerde asgari ücret uygulaması olmayacağı gibi teknik nedenlerle de bu verilere ulaşılamaması söz konusu olabilir.

“Düzeltilme”

İktisat kuramında yer alan, aynı zamanda da ülke deneyimlerinde gözlemlenen başlıca katılık unsurları şöyle sıralanabilir:

- Pazarlık düzeni,
- Endeksleme,
- Asgari ücret gibi unsurları içeren ücret esnekliği,
- Çeşitli sigorta primleri,
- Kıdem tazminatı gibi ücret dışı işgücü maliyetlerinin düzeyi,
- İşsizlik tazminatı koşullarının durumu,
- İşgücü, istihdam, dolayısıyla işsizliğin türdeş olmamasından, diğer bir ifadeyle, eğitim, meslek, yaş, cinsiyet ve benzeri kişisel özellik farklılıklarından kaynaklanan arz ve talep uyumsuzlukları.

Bu unsurların etki dereceleri de farklılıklar gösterir. Örneğin Türkiye’de işsizlik tazminatının çok yeni olması ve son derece dar yararlanma koşulları nedeniyle yararlanan sayısı çok az, tazminat miktarı da çok yetersizdir. Ayrıca Türkiye’de ücretler enflasyona endeksli değildir. Bu bakımdan da nominal ve reel ücret katılıkları, asgari ücret hariç, geçmişte ve günümüzde sorun olmamıştır. Buna karşılık diğer katılık kaynakları yakından incelenerek işsizliğe yaptıkları etkilerin süreçleri ve yoğunlukları açıklığa kavuşturulmalıdır. Başlıca katılık kaynakları aşağıda incelenmiştir⁴⁷⁰.

İşgücü Piyasasının Katmanlı Yapısı ve Kayıt Dışı İstihdam: İşgücü piyasası farklı katmanlardan/alt gruplardan oluşur. Bu gruplar arasında geçişlilik olmakla birlikte genelde geçişler zahmetlidir. Kayıt dışı sektör hiç bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayan istihdam şeklinde tanımlanırken, kayıtdışı sektör 10 kişiden daha az işçi çalıştıran, çoğunlukla kendi hesabına ve evde çalışma şeklinde faaliyetini sürdüren iş yerlerindeki istihdamı ifade eder.

1990’lı yılların başında %25 civarındaki kayıt dışılık %30’un üzerine çıkmıştır. Kayıt dışılık bir yandan tamamen esnek bir alt piyasa oluştururken, diğer yandan haksız

---

⁴⁷⁰ E. Yasemin Uyar BOZDAĞLIOĞLU, “1990’dan Günümüze Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İstihdamın Yapısının Analizi”, Akademik Bakış, **Sosyal Bilimler E-Dergisi**, Sayı:11 ISSN:1694-528X, Kırgızistan, 2006, s. 5–8.

rekabet, vergi ve prim kayıpları gibi ekonomik performans açısından pek çok olumsuzluğa neden olmaktadır.

İstatistiklere göre enformel istihdamın çok büyük bölümü kayıt dışıdır. Bu durumda kayıt dışılık kolay yok edilemez. Mücadelenin de salt idari (cezai) önlemlerle yapılması istihdam kayıplarına neden olabilir. Her ekonomik krizde kayıt dışı istihdamın sığrama yaptığı, kriz geçtikten sonra ise eski düzeyine dönmediği görülür. Bir bakıma kayıt dışılık yok olma tehdidi altındaki küçük işyerlerinin savunma stratejisi olarak görülebilir. Çalışanlar açısından ise, kayıt dışılık işsizliğin arttığı bir dönemde zorunlu kabul edilmesi gereken bir durum olabilir. Çoğunlukla kendi hesabına ya da iki-üç kişi istihdam eden mikro firmalardan oluşan enformel sektörde kayıtlılığın getireceği ek maliyeti işletmelerin çoğu kaldıramayabilir. Bu nedenle kayıt dışılıkla mücadele dikkatli ve özenli bir strateji gerektirir.

Başka bir kayıt dışılık türü de kimi formel sektöre mensup firmalarda ücretlerin bir bölümünün açıktan ödenmesi yoluyla vergi ve prime tabi ücret miktarının düşük gösterilmesidir. Bu kaçığın boyutları hakkında fikir verebilecek resmi istatistikler yoktur.

İstihdam Vergilerinin İşgücü Talebine Etkisi: İşgücü talebinin iki temel belirleyicisi işgücü maliyeti ve büyüme oranıdır. İşgücü talebini etkileyen önemli bir unsur olan işgücü maliyeti, ücretler ve ücret dışı maliyetler (istihdam vergileri) olarak iki temel bileşen bazında ayrıştırılabilir. Ayrıştırma brüt ücret ve işverenin payına düşen ödemeler şeklinde yapılabilir. Bu ayırım temelinde bile istihdam üzerindeki ücret dışı ödemelerin önemli bir yük oluşturduğu tespit edilebilir. İmalat sanayiinde işveren payına düşen ödemeler ortalama olarak toplam işgücü ödemelerinin %20'si dolayındadır. Ancak biraz daha detaylı olarak incelenecek olursa bazı şirketlerde bu ödemelerin toplam işgücü ödemeleri içindeki payının %30'ların üzerinde olduğu hatta bazı yıllarda kimi şirketler için %40'lara kadar çıkabilmektedir.

Yukarıdaki oranların üzerine bir de işçinin payına düşen, gelir vergisi ve diğer kesintiler de eklendiğinde istihdam vergileri olarak adlandırılacak kesintiler olağanüstü düzeylere yükselmektedir. Bu yükler istihdamı olumsuz etkiler. Önemli olan bu etkinin

yoğunluğunu tahmin edebilmektir. Diğer bir ifadeyle, işgücü maliyetlerini düşürmenin istihdam üzerinde dikkate değer bir etki yaratıp yaratmayacağına önceden kestirilmesi, işsizlikle mücadelenin etkinliği açısından son derece kritiktir. İstihdam vergilerinin emek yoğun sektörlerde, yani işgücü maliyetinin toplam maliyet içindeki payının yüksek olduğu sektörlerde istihdam üzerinde daha kuvvetli bir etkide bulunması beklenir. Bu durumun özellikle hizmet gibi emek yoğun sektörde istihdam edilebilirlik üzerinde önemli etki, dolayısıyla toplam istihdam üzerinde hissedilir bir etki yaratması beklenir.

Ücretlerin Belirlenme Süreçleri: İmalat sanayi verilerini kullanarak yapılan analizler Türkiye’de ücret belirlenme süreçlerinin belirli bir esnekliği içerdiğini göstermektedir. Ücretler işsizlikteki değişimlere duyarlıdır. Artan işsizlik ücretler üzerinde dikkate değer bir baskı oluşturmaktadır. İşsizlik azaldığında ise aksi yönde bir baskı ortaya çıkar. Bu bakımdan işgücü piyasamızın nispeten esnek olduğu söylenebilir.

İktisat kuramının karşılaştığı en önemli aksaklıklardan biri, işgücü piyasasında reel ücretin arz ve talebi, mal ve hizmet piyasalarında fiyatın yaptığı gibi, eşitleyememesidir. Eğer işgücü piyasası da diğer piyasalar gibi çalışıyor olsa, friksiyonel (gönüllü) işsizliğin dışında işsizlik oluşmaz, işsizlik oranı da % 2-3 gibi çok düşük bir düzeyle sınırlı kalırdı.

Ücret pazarlığı genelde nominal ücretler üzerinden yapılır. Araştırmalar bir ekonomide ücret pazarlıkları ne kadar makro düzeyde yapılırsa, dolayısıyla ekonominin olabildiğince geniş bir alanını kapsayacak şekilde yapılırsa, denge işsizlik oranının da o kadar düşük olabileceğini gösterir.

İş Arama ve Uyumsuz Eşleşme: Yapısal işsizliğin başlıca göstergelerinden biri olan uzun dönemli işsizlik (bir yıl ve daha fazla süredir işsiz olanlar) AB’ye kıyasla Türkiye’de oldukça düşüktür. Kriz öncesinde uzun dönemli işsizlerin toplam işsizlere oranı yaklaşık % 20 iken kriz ertesinde % 29’a yükselmiş, daha sonra da % 25’e gerilemiştir. Bu göstergenin AB ortalaması % 60'lardadır. Bu açıdan Türk işgücü piyasası hayli esnek. Bu esnekliğin nedeni de, işsizlik tazminatı kapsamının son derece dar tutulmasıdır.

İş arama tekniklerinin çok ilkel kalması iş aramanın etkinliğini düşürmekte, iş bulma süresini artırmakta, uyumsuz eşleşmeyi teşvik etmektedir. Türkiye’de işsiz sayısını artıran önemli yapısal bir etken de, özellikle eğitilmiş gençler arasında (15–24 yaş) işsizlik oranının çok yüksek olmasıdır. Yakından incelendiğinde, gençlerin, eğitilmişler dâhil ilk işlerini bulmakta oldukça zorlandıkları görülür. Bu, mesleksi açıdan uyumsuzluğun ve iş arama sisteminin de etkin çalışmadığının göstergesidir.

Firmaların aradığı vasıflarla, eğitim sistemimizin ürettiği vasıflar arasında ne kadar uyum olduğu yapısal işsizlik açısından çok önemlidir. Uyumsuzluk arttıkça iş arama süreleri uzar. Bir yanda münhal işler sahiplerini beklerken, diğer yanda işsizler “vasıflarına” uygun iş ararlar. Bu yöndeki önemli bir gösterge, meslek lisesi mezunları arasında işsizliğin ortalamasının üzerinde ve düz lise mezunlarının işsizlik oranı ile hemen hemen eşit olmasıdır. Oysa meslek lisesi mezunlarının işsizlik oranının doğal olarak düşük olması beklenir. Bu da meslek liselerinin miktar yetersizliği bir yana, eğitim sisteminde de büyük aksaklıklar olduğunun bir göstergesidir.

4.3.1. Türkiye’de Nüfus ve İşgücü Arzı

İşgücü piyasasının arz yönünü belirleyen faktör olan nüfusun miktarı, yapısı ve kullanış şekline bağlı olarak istihdamın yapısını etkiler. Nüfus artış hızı, işgücü artış hızını belirleyen temel değişendir. İşgücü arzındaki artış hızı doğrudan doğruya nüfus artış hızı ile ilgilidir. Bunun nedeni, işgücünün çalışma çağındaki nüfusa oranı olarak tanımlanan işgücüne katılma oranı sabitken ve dış göçler ihmal edilirken, nüfus artış hızının 15 yıl sonra işgücü artış hızına eşit olacağı beklentisidir⁴⁷¹.

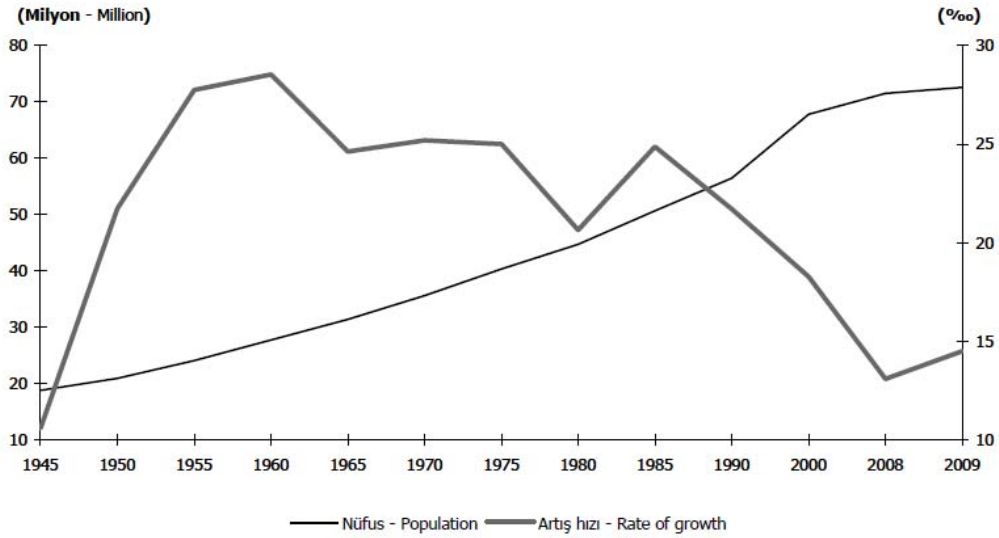
Türkiye’de nüfus hızla artmakta ve nüfusun önemli bir bölümünü de genç yaş grubu oluşturmaktadır. Nüfusun genç yapıda olması, bir taraftan çalışma çağındaki nüfusu, öte yandan işgücüne katılan nüfusu artırmaktadır. Her yıl sınırlı olarak artan istihdam

---

⁴⁷¹ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 7.

olanaklarına karşılık daha fazla artan işgücü, işsizliğin sürekli artmasıyla sonuçlanır⁴⁷². Türkiye’de işgücü arzı hızla yükselmekte ve artan işgücüne yeni istihdam alanları yaratmak istihdamın ağırlaşan sorunlarından biri olmaktadır.

Grafik 4.8: Sayım Yıllarına Göre Nüfus ve Yıllık Nüfus Artış Hızı

Kaynak: TUIK Haber Bülteni, Mevsim Etkilerinden Arındırılmış Temel İşgücü Göstergeleri, Ocak 2005 - Ocak 2010, Sayı. 77 30.04.2010

Ülkemizde ilk nüfus sayımı 1927 yılında gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki nüfus sayımları 1935 ile 1990 yılları arasında düzenli olarak sonu 0 ve 5 ile biten yıllarda uygulanmıştır. 1990 yılından sonra ise nüfus sayımlarının sonu 0 ile biten yıllarda uygulanması kanunla belirlenmiş ve bu kapsamda 22 Ekim 2000 tarihinde ülkemizde on dördüncü Genel Nüfus Sayımı gerçekleştirilmiştir.

2006 yılından itibaren “Adrese Dayalı Kayıt Sistemi”ne geçilmiş ve bu çalışmaların ilk sonuçları 21 Ocak 2008 tarihinde açıklanmıştır. 2009 yılının sayım sonuçları ise 31 Aralık 2009 verileri ile 25 Ocak 2010 tarihinde açıklanmıştır.

⁴⁷² N. ALGAN, M. ILDIRAR, **Güçlü ve Büyük Türk Ekonomisi İçin Üretim ve İstihdam Politikaları**, Yayın No:236, Ankara, TİSK Yayınları, Eylül 2003, s. 58.

Tablo 4.24: DoğuŖta Beklenen Ortalama YaŖam Süresi

Dönemi	Toplam-DoğuŖta Beklenen YaŖam Süresi(Yil)*	Kadin-DoğuŖta Beklenen YaŖam Süresi(Yil)*	Erkek-DoğuŖta Beklenen YaŖam Süresi(Yil)*
2011	74,5	77,1	72
2010	74,3	76,8	71,8
2009	74	76,5	71,7
2008	73,8	76,2	71,5
2007	73,6	75,9	71,4
2006	73,3	75,6	71,2
2005	73	75,2	71
2004	72,6	74,8	70,6
2003	72,2	74,4	70,2
2002	71,8	73,9	69,8
2001	71,4	73,5	69,4
2000	71	73,1	69
1999	70,6	72,7	68,6

Kaynak: TUIK Nüfus Projeksiyonları, Çevrimiçi, http://www.tuik.gov.tr/Gosterge_do?id=3712&metod=IlgiliGosterge, 23.01.2013

Türkiye nüfusunun gelişimine baktığımızda temelde iki özellik dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan ve % 2.8 olan nüfus artış hızının, 1990 yılından bu yana son 20 yıllık dönemde % 1.8'e düşmüş olmasıdır⁴⁷³. Gelişmiş ülkelere göre nispeten yüksek olan bu oran, Türkiye açısından ekonomik kaynaklar üzerinde çok yoğun bir nüfus baskısına neden olacak boyutlarda görülmemektedir.

Nüfusun yapısında gözlenen ikinci özellik ise, ekonomik gelişme ile birlikte ortalama yaşama beklentisinin de artmakta oluşudur. Nitekim 1955–1960 döneminde erkeklerde yaşama beklentisi 58 yıl iken, 1999–2011 döneminde 72 yıla yükselmiştir. Toplamda 68,4 yıl olan doğuŖta yaşama beklentisi, kadınlarda 77.1 yıla ulaşmıştır⁴⁷⁴.

⁴⁷³ DİE, "2000 Genel Nüfus Sayımı Geçici Sonuçları", Aralık 2001, (Çevrimiçi) <http://www.belgeler.com/blg/hpb/nufus-sayimi-genel-nufus-sayimi>, 14.09.2011.

⁴⁷⁴ DPT, 2002 Yılı Programı, (Çevrimiçi), <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2002.pdf>, 20.09.2011, s.145.

"Düzeltilme"

4.3.2. İşgücünün Demografik Dağılımı ve İşgücüne Katılım Oranları

İşgücü (emek) arzı, bir ekonomide toplam nüfus içinde ekonomik faaliyete katılmak isteyenlerin toplam sayısını ifade eder. Nüfusun tamamı emek arzına dâhil değildir. 15 yaşından aşağı çocuklarla, 64 yaşından yukarı yaşlılar çalışma çağı dışında kabul edilir. Çalışma çağındaki nüfus (çağ nüfus), 15–64 yaş içinde yer alan kişileri kapsar⁴⁷⁵. 15–64 yaşları arasındakilerin oluşturdukları çağ nüfusa “aktif (faal) nüfus” da denir. Aktif nüfus tanımlaması, bu yaştakilerin aktif ve çalışır durumda olduğunu göstermez. Bu yaş grubu çalışan nüfus olmayıp, çalışma çağına gelen nüfus olduğundan ve iktisaden faal olanların yanında faal olmayanları da kapsadığından, “çağ nüfus” deyimini daha doğrudur. Kısacası çağ nüfus, fiilen çalışanların veya çalışmak isteyenlerin sayısını değil, “bir ülke nüfusunun istihdam potansiyelinin” gösterir⁴⁷⁶. Çağ nüfus, işgücüne katılma oranının bu dönemde en yüksek olması nedeniyle de ayrı bir öneme sahiptir. Türkiye’de nüfusun 3/2’sini çağ nüfusu oluşturmaktadır. 15 yaşın altındaki ve 65 yaşın üzerindeki üretken olmayan nüfusun, 15–64 yaş nüfusuna oranı olarak tanımlanan bağımlılık oranı, 1990 Genel Nüfus Sayımı’nda % 64.7 iken, TNSA-2003’te % 56.3’e düşmüştür. Bu oranın küçük olması, bir ülkede nüfus artış hızının düşmekte ve istihdam potansiyelinin artmakta olduğunun göstergesidir. 1990–2003 yılları arasında bağımlılık oranında gözlenen azalma, nüfus artış hızının da azaldığını ifade etmektedir. Bu aynı zamanda, üretken nüfus üzerinde yaşlı ve genç nüfustan kaynaklanan ekonomik yükün önemli oranda hafiflediğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4.25. Türkiye’de 1994–2004 arası dönemde nüfus, işgücü ve istihdam rakamlarını göstermektedir. Türkiye’de nüfus rakamları bir önceki yıla göre sürekli artmaktadır. Nüfus artışına rağmen, yıllık nüfus artış hızı düşmektedir ve bu düşüş bağımlılık oranındaki azalmayı desteklemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde görülen nüfus artış hızı ve işgücü arzı artış hızı % 2,5 civarında ve yüksek sayılabilecek bir düzeydedir. Bu ülkeler, ekonomik gelişme için gerekli olan işgücü ihtiyacı bakımından

⁴⁷⁵ Sabahattin Zaim, **Çalışma Ekonomisi**, 1997, s. 107–108.

bir sorun yaşamaz. Ancak, yüksek işgücü arzı artışını emebilecek bir istihdam artışı sağlamak için gereken gelir artış hızına ulaşmak kolay değildir⁴⁷⁷. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerde yüksek düzeyde seyreden ve zaman içinde artma eğilimi gösteren işsizlik sorununun kaynağı olarak gösterilebilir.

Tablo 4.25: Yıllara Göre Türkiye’de Nüfus, İşgücü ve İstihdam (1994–2004)

YILLAR	Nüfus (*) (bin kişi)	Yıllık Nüfus Artış Hızı(**) (binde)	İşgücü (bin kişi)	İstihdam (bin kişi)	15 yaş ve üstü kurum. Olmayan sivil nüfus	İşgücüne katılım oranı (%)
1994	60,417	18.5	21,176	19,400	38,815	54.6
1995	61,532	18.3	21,500	19,892	39,797	54.0
1996	62,667	18.1	21,803	20,386	40,791	53.5
1997	63,823	17.9	21,824	20,360	41,808	52.2
1998	65,001	17.5	22,339	20,872	42,821	52.3
1999	66,200	17.1	23,186	21,413	43,819	52.9
2000	67,421	16.6	22,031	20,579	44,765	49.2
2001	68,529	16.1	22,269	20,367	45,702	48.7
2002	69,626	15.7	23,818	21,354	48,041	49.6
2003	70,712	15.3	24,739	21,147	49,022	50.5
2004	71,789	----	25,265	22,875	49,944	50.6

Kaynak: T.C. MALİYE BAKANLIĞI, **Yıllık Ekonomik Rapor 2004**, Başbakanlık Basımevi, Ekim 2004, Ankara, s. 61.

DİE, (www.nkg.die.gov.tr/goster.asp?aile=1, Erişim: 23.01.2005)

TUSIAD, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, s.33.

Tabloya göre, Türkiye’de 2004 yılında nüfus 71 milyon 789 bin kişidir. 15 ve daha yukarı yaştaki çalışma çağındaki nüfus 2004 yılında 49 milyon 944 bin kişidir. Buna karşılık, işgücü 25 milyon 265 bin kişidir ve işgücüne katılma oranı % 50.6 olmuştur. Bu oran OECD ülkelerinin oldukça gerisindedir. 2002 yılında OECD ülkelerinde ortalama % 71.1 olan işgücüne katılma oranı ABD’de % 76.1, Japonya’da % 78’dir⁴⁷⁸.

⁴⁷⁶ Aslan EREN, **Türkiye’nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunlar**. Muğla, Muğla Üniversitesi Yayınları: 11, İ.İ.B.F. Yayınları: 02, Muğla Üniversitesi Basımevi, 5. Baskı, Ekim 2002, s. 12–13.

⁴⁷⁷ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 7.

⁴⁷⁸ TUSIAD, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, s. 29.

Tablo 4.26: Yaş Grubu ve Yıllara Göre Erkek İşgücü Katılım Oranı (%), Kent

Yıl	Toplam	15-19	20-24	25-34	35-54	55+
1989	76.8	53.1	83.5	97.7	90.4	36.1
1990	76.8	55.9	84.7	97.9	89.7	32.5
1991	77.0	51.6	82.0	97.6	89.5	31.3
1992	76.9	47.4	81.9	98.2	89.4	33.7
1993	75.3	41.8	80.7	97.4	88.7	31.9
1994	75.4	44.9	79.7	97.6	88.9	30.7
1995	74.2	40.0	76.1	97.0	89.1	32.4
1996	73.1	40.5	74.9	97.4	87.0	29.6
1997	72.7	41.4	70.8	96.6	87.5	27.8
1998	72.4	39.6	70.9	96.6	87.1	28.6
1999	71.8	39.7	71.1	95.5	86.0	28.0
2000	70.2	37.6	65.9	93.7	85.1	26.6
2001	69.6	35.5	67.4	93.5	83.9	24.5
Ortalama büyüme hızı (%)						
1989-2001	-0.82	-3.30	-1.76	-0.36	-0.62	-3.17
1989-1995	-0.57	-4.60	-1.54	-0.11	-0.24	-1.80
1995-2001	-1.06	-1.98	-1.99	-0.60	-1.00	-4.52

Kaynak: DİE, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları 1989 – 2001’nden derlenmiştir.

Türkiye’de işgücü kaynağının yaklaşık yarısının işgücüne katılması, insan gücü kaynağının verimli kullanılmadığını gösterir. Etkin nüfus ya da bunun bir göstergesi olan işgücüne katılım oranları sürekli düşmektedir ve 1994 yılında % 54.6 olan bu oran, 2001’de % 48.7’ye inmiş, 2002 yılından itibaren de artmaya başlamıştır. Düşük ve giderek azalan işgücüne katılım oranları, Türkiye’de üreten kesimin giderek daha fazla kişiyi geçindirmek zorunda kalması ve üretime katılım sonucu elde edilen gelirin de daha fazla kişi arasında paylaşılması demektir.

Nüfus artışı ve nüfusun büyüklüğü işgücü arzının nicelik boyutunu etkilerken, nitelik boyutu da eğitimden etkilenmektedir. Öte yandan, "gerçek ücretin mikro düzeyde emek arzını belirleyen önemli bir değişken olduğu" varsayımının, nüfus artış hızının hâlâ yüksek olduğu Türkiye’de dikkate alınmaması gerekir.

Erkek işgücü arzı uzun dönemde, temelde nüfus ve eğitim faktörleri yanında, emeklilik

süresinden de etkilenmektedir. 1993'ten sonra erken emeklilik uygulamasının katılım oranına etkisi 54 yaş üstü grupta açıkça görülmektedir.

Çalışmak, ekonomik anlamda üretken olmak, ekonomi literatüründe, cinsiyet farkı gözetmeksizin işgücüne katılma ve istihdam ile tanımlanır. Oysa kadının çalışmasını, işgücüne katılması ve istihdamı ile sınırlı görmek, kadınların ekonomik etkinliklerini olduğundan küçük görünmesine yol açan bir sınırlılık taşır. Bu sınırlılığın olumlu bir yanı ise, kadınların çalışma olarak tanımlanmayan faaliyet ve işlerinin, ekonomik literatürde tanımlanan şekilde işgücüne katılmanın engelleyicileri olduğunu göstermesidir. Çünkü ekonomik faaliyet sayılmayan yükümlülük ve işler, kadınların işgücüne bildik anlamda katılmalarını, istihdamda bulunma şekillerini de etkilemekte, değişikliklere uğratmaktadır.

1989–2001 döneminde erkek işgücüne katılım oranı Türkiye genelinde dikkate değer bir azalış sergilemiştir (Tablo 4.26.). Bu azalış nisbi olarak hem kent hem de kırsal kesimlerinde aynı ölçüdedir. Türkiye genelinde erkek işgücü katılım oranı 2001 yılında % 71,7'dir. Bu oran 1989 yılının % 80,6 olan işgücüne katılma oranına kıyasla 8,9 puan daha düşüktür. Kentsel yerlerde, erkeklerin işgücüne katılma oranı, Türkiye geneline paralellik arz etmekte, ancak düşüşün daha az olduğu görülmektedir.

Türkiye geliştirmekte olan bir ülke olduğundan, işgücü piyasasının gelişmiş ekonomilerden ayrılan birçok özelliği vardır. İşgücüne katılma oranının düşük olması ilk göze çarpan farklılıktır. Her ülkede ve her gelişme safhasında aynı olmayan işgücüne katılma oranı, ülkenin milli hâsılasını belirleme yönünden üretim faktörlerinden olan emeğin, yani insan gücünün miktar olarak potansiyel kapasitesini göstermesi açısından önemli bir göstergedir⁴⁷⁹. Tarım sektöründeki yüksek istihdam-düşük verimlilik, işgücüne katılma ve istihdam oranının özellikle kadınlarda çok düşük olması, ortalama eğitim seviyesinin düşüklüğü de Türkiye işgücü piyasasını diğer ülkelerden ayıran özellikler arasında sayılabilir⁴⁸⁰.

⁴⁷⁹ Sabahattin ZAIM, **Çalışma Ekonomisi**, 1997, s. 124.

⁴⁸⁰ TUSIAD, **Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, s. 29.

Tablo 4.27: Eğitim durumuna ve dönemlere göre işgücüne katılma oranı (%) (15+yaş)

YILLAR	Okuma-yazma bilmeyen	Okuma yazma bilen bir okul bitirmemiş	İlkokul	Ortaokul veya dengi meslek okul	Genel lise	Lise dengi meslek okul	Yüksekokul veya fakülte	İlköğretim	Ortalama
2010	19,8	32,8	50,4	63,3	51,4	65,8	78,8	35,2	49,69
2009	18,8	31,6	49,2	62,7	52	65,4	78	32,3	48,75
2008	18,1	30,2	47,8	62,7	49,9	65	77,6	30,7	47,75
2007	18,1	29,4	47,4	62,5	48,8	64,5	77,3	27,4	46,93
2006	18,7	30,2	47,9	61,1	49,7	63,8	77,2	22,9	46,44
2005	19,9	31	47,9	60,9	49,6	65	77,9	20,4	46,58
2004	21,6	31,7	48,3	56,7	49,7	65,2	78,9	14,7	45,85
2002	28,8	34,1	52,1	50,7	49,8	64,5	79,5	12,5	46,50
2001	30,3	38,1	52,7	48,2	51	65,9	79,2	10,8	47,03
2000	31,5	37,5	52,8	45,9	50,9	66,2	78,2	11,7	46,84
1999	32,2	40,1	56,9	45	55	66,8	79,8		49,09
1998	31,6	42,5	57,1	45,1	54,3	69,1	81,5		49,94
1997	31,3	42	57,1	45,1	53,4	69,9	80,6		49,73
1996	34,5	44,5	59	42,7	55,7	69	81,8		50,39
1995	35,3	43,3	59,5	43,5	57,8	69,7	83,1		50,99
1994	35,5	43,3	60,7	42,5	59	69,2	86,4		51,59
1993	32,8	35,4	58,4	41,3	59,3	70,7	85,7		50,11
1992	38,1	47,8	62	44,1	61,9	71,4	87,5		53,53
1991	39,5	53,7	63,1	46,3	60,6	70,8	87,7		54,60
1990	38,8	54,4	62,9	46,5	63,4	70,9	87,5		55,09
1989	42,0	56,2	64,9	46,4	62	71,9	87,4		55,54
1988	41,9	54,9	63,9	46,5	63	73,2	87,5		55,57

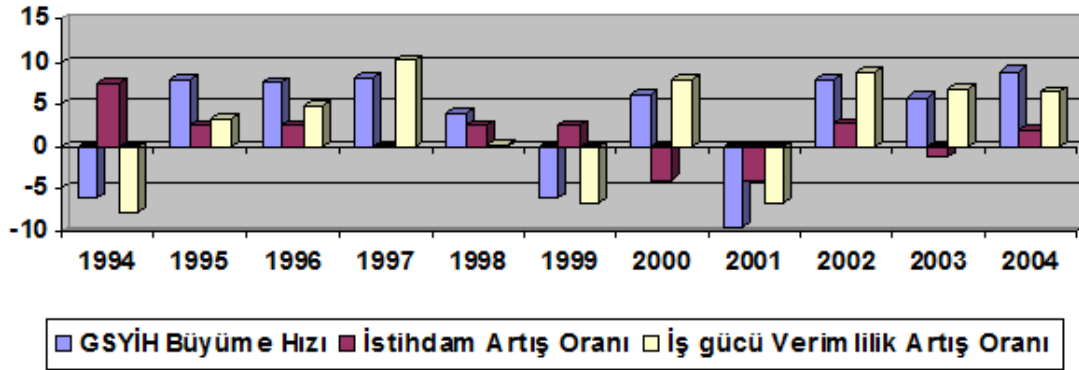
Kaynak: TUIK, İŞGÜCÜ İSTATİSTİKLERİ VERİ TABANI'ndan 1988–2010 yıllarına ilişkin veriler derlenerek tablo oluşturulmuştur.

4.3.3. İstihdam: Niteliği, Türleri, Sektörel Dağılım ve İşgücü Talebi

Ekonomimizin istihdam yaratma kapasitesiyle ilgili göstergeler, istihdam artış hızındaki durgunluk ve düşmeyen işsizlik oranlarıdır. Ekonominin büyüme performansının ortalamadan yüksek olması, iş alanı yaratma performansının da yüksek olduğunu

göstermez⁴⁸¹. Bu durumda, işsizliğin geleceği hakkında gerçekçi tahminlerde bulunabilmek, işgücü talebinin ortaya konmasına bağlıdır.

Grafik 4.9: İstihdam ve GSYİH Büyüme Hızları (1994–2004)

Kaynak: T.C. MALİYE BAKANLIĞI, **Yıllık Ekonomik Rapor 2004**, Başbakanlık Basımevi, Ekim 2004, Ankara, s. 13
EUROPEAN COMMISSION, 2004c. "Statistical Annex of European Economy, (ECFIN/174/2004/EN), Autumn 2004, Brussels, s. 214

Grafik 4.9.'a göre, Türkiye'de ekonomik krizlerin baş gösterdiği 1994, 1999 ve 2001 yıllarında, GSYİH büyüme hızındaki düşüşle birlikte, işgücü verimlilik oranları buna paralel olarak azalış göstermiştir. İstihdam artış oranı ise, krize rağmen 1994 yılında % 7.5 ve 1999'da % 2.6 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2001 yılında istihdam artış oranı % -4.1 ile negatif değerdedir. Bu anlamda 2001 yılı, krizin istihdamı en kötü etkilediği yıldır. 2004 yılında GSMH büyüme hızı % 9.9 olmasına rağmen, istihdam artış oranı % 2 ile düşük seviyededir. GSMH'daki bu büyüme "istihdamsız bir büyüme"dir. Ekonomide 2002 ve 2004 yılları arasında gözlenen "ihracat odaklı büyüme"nin kaynağını da bu dönemdeki verimlilik artışları oluşturmaktadır. Verimlilik artışlarının yükseldiği bu süreçte, reel ücretlerde artış gözlenmezken, yeni istihdam da yaratılamamıştır⁴⁸².

İşgücü talebinin birçok boyutu vardır. Bu boyutlardan en önemlisi, işgücünün sektörel dağılımıdır. Ekonomideki sektörlerin çalışacak kişiler açısından yarattığı ve yaratacağı

⁴⁸¹ H. ANSAL ve diğerleri, **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Kasım 2000, s. 21.

⁴⁸² BOZDAĞLIOĞLU, a.g.e., s. 5.

talep, ekonomik gelişmenin aşamalarına göre farklılıklar gösterir. Tarihsel olarak en eski istihdam alanları tarım sektöründedir. Gelişmiş ülkelerde sanayi ve hizmetler kesimi istihdamda büyük paya sahipken, gelişmekte olan ülkelerde istihdam tarım kesimi ağırlıklıdır⁴⁸³. İstihdamın sektörel yapısı bir anlamda ekonomik gelişmişliğin bir göstergesi olarak da kabul edilebilir. Türkiye’de tarım sektörü her zaman önemli bir istihdam alanı olmuştur⁴⁸⁴. Verimliliğin çok düşük olduğu tarım sektöründe geniş bir işgücünün barındırılması, işgücü piyasasının etkinliğinin sınırlı kalmasına neden olur.

2000 yılından itibaren ise istihdamın sektörel dağılımında tarım ağırlıklı yapıdan, hizmetler ağırlıklı yapıya doğru bir geçiş olmuştur. Türkiye’de tarım sektörünün istihdam payındaki azalış, hizmetler sektöründeki artışla dengelenmektedir. Hizmet sektörünün ekonomide payı arttıkça, büyümenin de istihdam yaratma kapasitesi artar. Türkiye’de uzun dönemde hizmetler sektörünün istihdamın lokomotifi olacağı söylenebilir.

Tablo 4.28.’de 1988–2010 yılları arasında yaş ve yıl ortalamalarına göre istihdam oranları yer almaktadır. Tüm yaş gruplarının oranlarında genel olarak düşüş olmuştur. 15–19 yaş aralığındaki kişilerin istihdamında büyük oranda düşüş vardır. Bu düşüşün ana nedeni ilköğretim yaşının 12’den 15’e çıkarılması ve gençlerin eğitim süresinin giderek uzamasıdır. Geçmişte ilkokul mezunu olmak bir iş bulup yerleşmek için yeterli sayılırken, günümüzde yükseköğrenim ve yabancı dil bilgisi iş bulmada temel kriterler arasına girmiştir.

Ülkemizde hanehalkı işgücü araştırmasının tahminleri 2005 yılından itibaren hareketli üçer aylık dönemler esas alınarak, aylık olarak yayımlanmaktadır. İşgücü istatistikleri gibi mevsimsel dalgalanmalar içeren bir veri setinde, belirli bir tahmin döneminde meydana gelen değişikliğin, verideki gerçek artış veya azalıştan mı, yoksa mevsimsel etkilerden mi kaynaklandığını anlamak oldukça güçtür. Bu nedenle işgücü verilerinin dönemler arasında objektif olarak karşılaştırılabilmesi için, seriden mevsim etkilerinin arındırılması gereklidir.

⁴⁸³ R. KARLUK, **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim**, 7. Bası, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2002, s. 22.

⁴⁸⁴ EYÜBOĞLU, **a.g.e.**, s. 41-42..

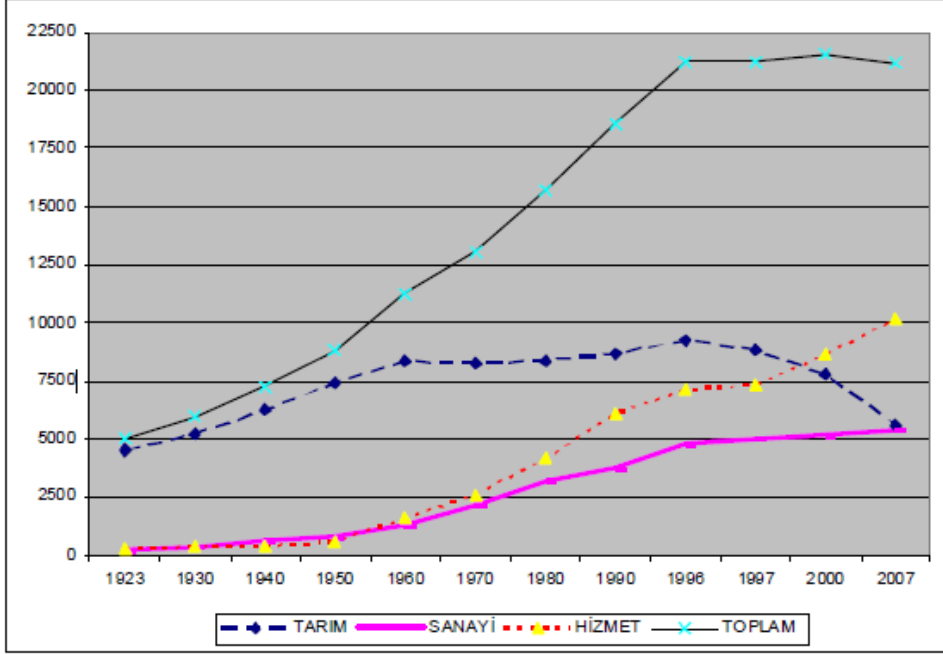
Tablo 4.28: Yaş grubuna ve yıl ortalamalarına göre istihdam oranı (%)

Yıllar	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+	Toplam
1988	43,4	50,2	61,5	64,5	65,2	63	59,5	54,7	48,4	37,5	21,4	51,75
1989	42,6	51,2	61	65,2	66,7	65	60,3	54,4	48,9	40,7	22,4	52,58
1990	42,3	51,1	60,2	63,3	65,3	64,8	60,5	53	47,1	37,7	20	51,39
1991	43,8	50,5	59,8	63,9	64,7	63,3	60,5	54,4	49,1	36,1	18,2	51,30
1992	39,7	50	59,6	62,8	64,5	63,2	59,4	53,5	46,7	37	19,1	50,50
1993	34,8	45,3	56,8	59,9	61,8	60,4	56,4	48,2	41	33,6	15,8	46,73
1994	37,9	49	58,7	62	63,2	61,5	57,9	51	45,9	34,6	18,7	49,13
1995	35,6	47,4	59,4	62,5	63,9	63,3	57,4	52	45,3	37,3	20,6	49,52
1996	36,5	48,3	59,4	62,1	64	63,4	55,6	50,9	44,9	37,7	21,3	49,46
1997	34,5	46,9	58,9	61	62,5	61,5	55,9	48,8	44,1	36,4	20,2	48,25
1998	33,9	45,7	59,8	60,8	62,9	61,5	55,8	48,8	44	37,7	22,4	48,48
1999	33,8	46,2	57,5	61	62,2	61,2	53,9	47,9	41,4	36,9	23,3	47,75
2000	31,7	42,6	57,2	59	59,9	59,2	52,9	45,6	40,2	32,1	20,7	45,55
2001	28,6	42,3	55,2	58,5	58,6	58,1	52,6	44,5	39	32,4	20,4	44,56
2002	26,4	39,9	54,6	57,9	57,9	56,8	51,8	42,9	37,5	32,9	18,2	43,35
2004	21,6	39,3	52,9	56	57,9	55,7	48,4	38,4	32,6	25,6	14,1	40,23
2005	21,7	39,7	53,9	56,1	57,8	56,4	49,2	38,8	31,3	23,7	13,2	40,16
2006	22	39,5	53,7	57,1	58	56,5	48,8	39,1	30,8	23,6	11,9	40,09
2007	21,6	39,9	54,1	57,4	58	56,8	48,3	38,7	29,7	23,6	11,4	39,95
2008	22	39,9	54,4	57,4	58,4	56,7	48,8	39,5	30,2	23,7	11,6	40,24
2009	21	38,1	52,9	56,9	57,4	56,7	49,1	39,4	31	24,5	11,7	39,88
2010	21,6	39,9	55,4	59,1	60,1	59,5	52,1	41,1	32,4	25,8	11,8	41,71

Kaynak: TUIK, İŞGÜCÜ İSTATİSTİKLERİ VERİ TABANI'ndan 1988–2010 yıllarına ilişkin veriler derlenerek tablo oluşturulmuştur.

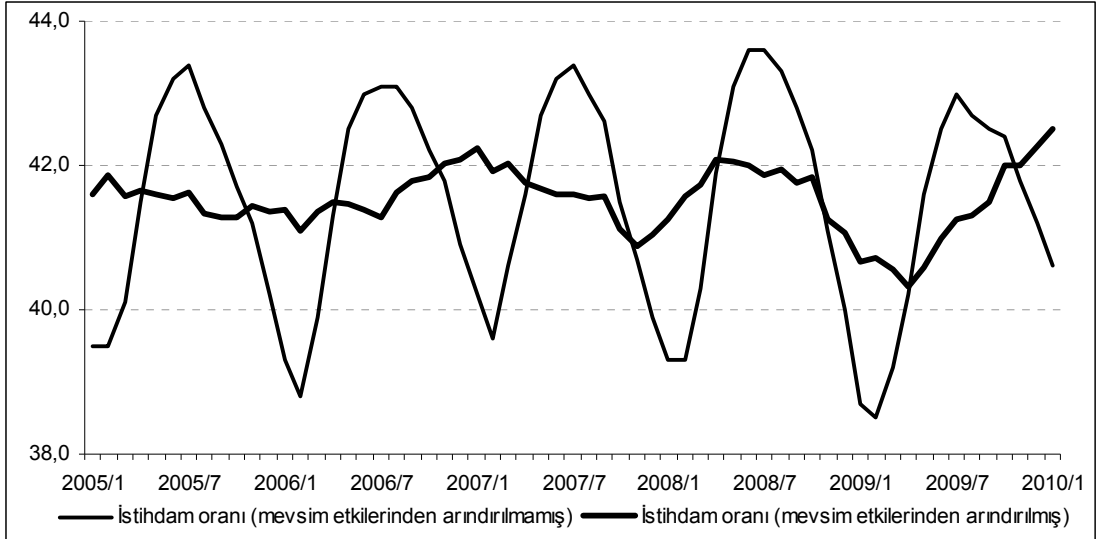
Avrupa Birliği İstatistik Ofisi tarafından yayımlanan Mevsim ve Takvim Etkilerinden Arındırma Kılavuzuna göre, işgücü verilerinde güvenilir mevsim etkilerinden arındırma çalışmasının yapılabilmesi için gerekli olan gözlem sayısına 2009 yılı sonu itibariyle ulaşılmıştır. Ayrıca, 2005 yılından itibaren tüm serinin, yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmesi işlemi 15 Nisan 2010 tarihinde tamamlanmıştır. Tüm bu süreçlerin tamamlanmasıyla birlikte, temel işgücü göstergelerinin mevsim etkilerinden arındırılabilmesi teknik olarak mümkün hale gelmiş ve bu konudaki çalışmalar Avrupa Birliği İstatistik Ofisi'nin tavsiyelerine uygun yöntemler kullanılarak tamamlanmıştır.

Grafik 4.10: İstihdamın Sektörel Değişiminin Görünümü

Kaynak: TUIK verilerinden derlenerek oluşturulmuştur.

Grafik 4.11: Mevsim etkilerinden arındırılmış istihdam oranı (%)

Kaynak: TUIK Haber Bülteni, Mevsim Etkilerinden Arındırılmış Temel İşgücü Göstergeleri, Ocak 2005 - Ocak 2010, Sayı. 77 30.04.2010

“Düzeltilme”

Yukarıda 2005–2010 dönemine ilişkin işsizlik, istihdam ve işgücü göstergelerine ait mevsim etkilerinden arındırılmış veriler yer almaktadır. İşgücü serilerinin mevsim etkilerinden arındırılması çalışmasının başlangıç noktası olan 2005 Ocak döneminde istihdam edilen kişi sayısı 19 milyon 962 bin kişi iken, geçen 5 yıllık süreçten sonra 22 milyon 203 bin kişi artarak, 2010 Ocak döneminde 22 milyon 165 bin kişiye ulaşmıştır. İşsiz sayısı bu süreçte 1 milyon 58 bin kişi artışla 3 milyon 347 bin kişi olmuştur. İşgücü ise aynı dönemde 3 milyon 261 bin kişi artarak, 22 milyon 251 bin kişiden 25 milyon 512 bin kişiye çıkmıştır.

4.3.4. Türkiye’de İşsizlik Verileri

İşgücünün uzun dönem eğilimi nüfus artışından ibaret değildir. İkinci bir etken tarımdan tarım dışı sektörlerle geçiştir. Evrensel Kalkınma sürecinde tarımda verim artışlarına paralel olarak istihdam azalır. Gençlerin bir bölümü eğitim yoluyla tarımdan kopmakta, yetişkin erkeklerin bir bölümü köyü terk etmeden tarım dışı faaliyetlere geçmekte, diğer bir bölümü de ailesiyle kente göçmektedir. Ülkemizde tarım istihdamı, toplam istihdamın üçte biri seviyesinde ve kalkınma düzeyine göre çok yüksektir. Gelişmiş ülkelerde bu oran %5’in altındadır. Polonya, Yunanistan, Portekiz gibi AB’nin nispeten geri ülkelerinde oran % 10–20 arasındadır. Son bir kaç yıldır Türkiye’de tarımda çalışanların sayısı sadece oransal olarak değil mutlak olarak da azalmaya başlamıştır⁴⁸⁵. Bu nedenle Türkiye’de işsizliği tarım dışı sektörler için incelemek daha anlamlıdır. Tarım dışı işsizlik rakamları şu şekilde elde edilir:

Tarım dışı istihdam: İstihdam edilenlerden çalıştığı iktisadi faaliyet kolu “tarım, ormancılık, hayvancılık ve balıkçılık” dışında olanlar.

Tarım dışı işsiz: İşsiz olup, “tarımcı, ormancı, hayvancı, balıkçı ve avcılar” meslek grubu dışında iş arayanlar.

Tarım dışı işgücü = tarım dışı istihdam + tarım dışı işsiz

Tarım dışı işsizlik oranı = (tarım dışı işsiz / tarım dışı işgücü) * 100

⁴⁸⁵ TUSIAD, Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik, s.17.

Tablo 4.29: İşgücü Piyasası (1993 – 2009)

Yıllar	İşsizlik Oranı (%)	İşgücü (Bin Kişi)	İstihdam (Bin Kişi)	İstihdam Oranı (%)
1993	8,9	20.324	18.500	47,5
1994	8,5	21.877	20.006	50,0
1995	7,6	22.286	20.586	49,9
1996	6,6	22.697	21.194	50,2
1997	6,8	22.755	21.204	48,9
1998	6,9	23.385	21.779	49,2
1999	7,7	23.878	22.048	48,7
2000	6,5	23.078	21.580	46,7
2001	8,4	23.491	21.524	45,6
2002	10,3	23.818	21.354	44,4
2003	10,5	23.640	21.147	43,2
2004	10,8	22.016	19.632	41,3
2005	10,6	22.455	20.067	41,5
2006	10,2	22.751	20.423	41,5
2007	10,3	23.114	20.738	41,5
2008	11,0	23.805	21.194	41,7
2009	14,0	24.748	21.277	41,2

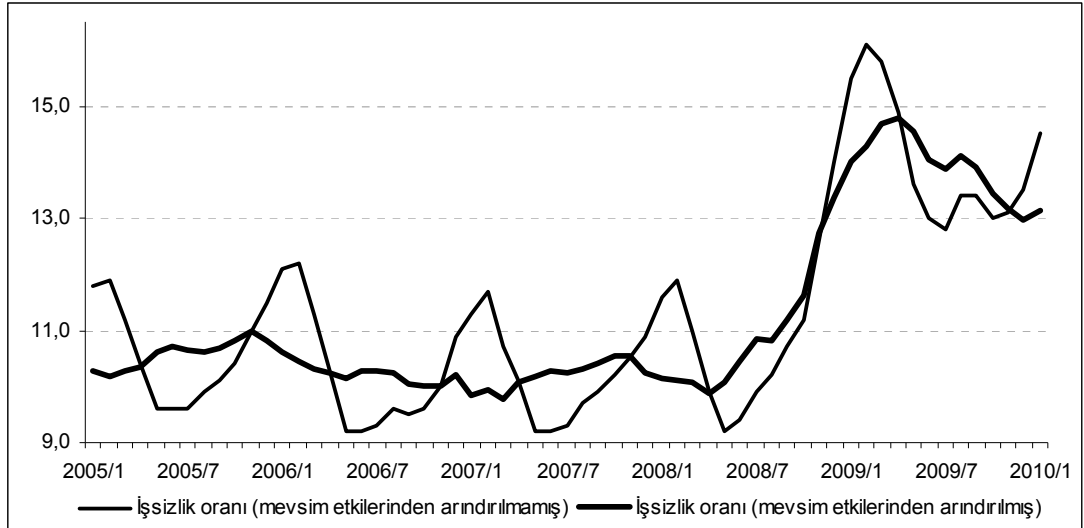
Kaynak: TUIK, 1993–2009 İşgücü Piyasası Verileri

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere işsizlikteki olumlu gelişme 1996 yılından itibaren tersine dönmüştür. 1990'lı yılların ikinci yarısında, büyümenin istikrarsızlığı, imalat sanayiinde istihdam artışını büyük oranda düşürmüştür. 1996'dan 1999'a kadar tarım dışı işsizlik oranı artarak % 12,1'e yükselmiştir. 1999 yılında yaşanan kriz sonucunda GSYİH'nin % 6,4 oranında gerilemesi konjonktürel işsizliğe neden olmuştur. Ancak 1997 yılında % 7 civarında büyümeye rağmen işsizlik oranının (%10,6) 1996'ya kıyasla hemen hemen sabit kalması, işgücü arzında rejim değişikliğinin etkisini göstermeye başladığının kanıtıdır.

2000 yılında işsizlik oranı büyük bir düşüşle %6'ya gerilemiştir. 2000 yılı IMF denetiminde yürürlüğe konulan birinci istikrar programının (2000–2002) ilk yılıdır ve çok başarılı geçmiştir. Ekonominin geleceğine güven çok büyük ölçüde artmış, nominal faizlerde IMF ile anlaşma yapılır yapılmaz bir serbest düşüş yaşanmış; beklenen reel

faizler olağanüstü düşmüş (reel faizler sonuçta negatif oldu), yatırım ve dayanıklı tüketim malı talebi patlamış ve büyüme % 6'nın üzerine çıkmıştır. Daha önemlisi, ekonominin kalıcı ve sürdürülebilir bir büyüme seyri aldığı fikri yaygınlaşmıştır. Bu gelişmeler sonucunda bu kez işgücü talebinde ve istihdamda önemli bir artış olmuştur. 2000 yılında 1999'a kıyasla istihdam artışı 934.000'dir. Bu olağanüstü artışın önemli bir bölümü 2000 yılının olumlu ekonomik koşullarından kaynaklanmıştır. 2000 yılı işsizlik rakamları, yeni bir serinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. İşsizliğin yılda iki kez (Nisan ve Ekim) yerine her çeyrekte ve sürekli olarak ölçülmesi, yıllık rakamların da yıl ortası veriler yeniden ağırlıklandırılarak elde edilmesi, istihdam ve işsizlik rakamlarında daha sağlıklı bilgiler sağlamıştır. Tahminen, daha önceki yıllarda işsizlik oranları bir miktar yüksek ölçülmüştür. Sonuç olarak 2000 yılındaki üç puanlık düşüşün kısmen, HİA'nın ölçme yönteminde yaptığı değişikliğin sonucu oluşmuş olabilir. 2000–2002 dönemi çeyrekler itibarıyla ayrıntılı biçimde incelenirse, işsizlikte temel dinamikler açısından çok zor bir döneme girildiği görülür. 2002 yılının 2. çeyreğinden itibaren ekonominin yeniden büyümeye başlaması, işsizlik oranını düşürmeyi başaramamıştır. 2002 yılının 4. çeyreğinde işsizlik oranı (% 16,1) 2001'in aynı çeyreğine kıyasla 1,6 puan daha yüksektir.

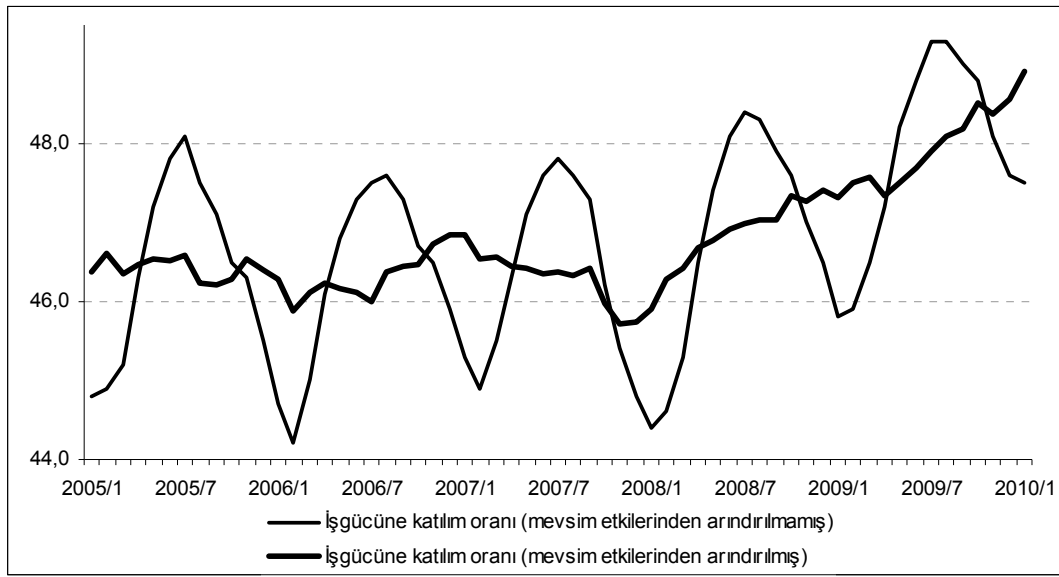
Grafik 4.12: Mevsim etkilerinden arındırılmış işsizlik oranı (%)

Kaynak: TUIK Haber Bülteni, Mevsim Etkilerinden Arındırılmış Temel İşgücü Göstergeleri, Ocak 2005 - Ocak 2010, Sayı: 77, 30 Nisan 2010.

Bununla birlikte işgücü piyasasının dinamiklerine bakarak işsizlik oranında büyük bir düşüş sağlanamayacağı söylenebilir. İşgücünün yüksek bir tempoda arttığı koşullarda işsizliğin azalması için yüksek bir büyüme olmalı ve daha önemlisi bu büyümenin geçici olmadığına, aksine sürekli özellik kazandığına firmalar ikna olmalıdır. Başka bir ifade ile ekonomik istikrarın kalıcı bir şekilde sağlanacağına dair güven oluşmalıdır.

Grafik 4.13: Mevsim etkilerinden arındırılmış işgücüne katılım oranı (%)

Kaynak: TÜİK Haber Bülteni, Mevsim Etkilerinden Arındırılmış Temel İşgücü Göstergeleri, Ocak 2005 - Ocak 2010, Sayı: 77, 30 Nisan 2010.

Uzun dönemli işsizliğin boyutu ve buna bağlı olarak süreklilik kazanan işsizlik olgusu, işsizliğin yapısının araştırılmasında önemli bir yere sahiptir. HİA anketlerinde "uzun dönemli işsiz" kavramı, işsizler içinde, bir yıl ve daha uzun süredir işsiz olanlara değil, işsiz olanlardan bir yıl ve daha uzun süredir iş arayanlara işaret etmektedir⁴⁸⁶. Ocak 2005-Ocak 2010 dönemine ait mevsim etkilerinden arındırılmış işgücüne katılım oranı % 46,4'ten, % 48,9'a, işsizlik oranı % 10,3'ten % 13,1'e yükselmiştir.

⁴⁸⁶ TUSIAD, Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik, s. 215–216.

4.4. Dünyada Emek Piyasası İstihdam ve İşsizlik

İkinci Dünya Savaşından sonra gelişmiş piyasa ekonomilerinde istihdamın yüksek tutulduğu ve büyümenin istikrarla sürdüğü yirmi yıl kadar süren altın çağ yaşanmıştır. Ancak 1970'lerden itibaren petrol bunalımı ile birçok gelişmiş ülkede, özellikle Avrupa'da işsizlik yükselen bir eğilime girmiştir. Batıda işsizliğin artmasında teknolojik ilerleme de etkilidir. Son yıllarda teknolojik ilerleme nedeniyle Batı'da vasıfsız işgücüne talep azalmış, vasıfsız işgücünün eğitilmesi önem kazanmaya başlamıştır. Ayrıca uzun dönemde işsizliğin bir nedeni, birçok Avrupa ülkesinde işsizlere yapılan ödemeler ve bunu finanse edecek yüksek oranlı vergiler olarak görüldüğünden, işsizliği azaltabilmek için işsizlik sigortasının faydasının azaltılması, işçi çıkaran firmalara vergi konulması, işçi istihdam eden firmalara sübvansiyon yapılması gibi tedbirler önerilmektedir⁴⁸⁷.

4.4.1. Dünya Genelinde İşgücü Piyasası ve İşsizlik

Bütün dünya ülkelerinde ana amaç, çalışma arzu ve isteğindeki herkese iş bulmaktır. Ancak en refah dönemlerde bile tam istihdama ulaşılamamaktadır. Bir ülkenin işgücü ile istihdamı arasındaki farkı ifade eden işsizlik, dünya ülkelerinin önemli bir sorunudur. İşsizliğin modern sanayi çağının bir ürünü olduğu ve işsizliğin sebebinin sanayinin bünyesinde saklı olduğu ifade edilmektedir. Gelişmiş bir işbölümü, süratli makineleşme, otomasyon, mekân ve zaman itibariyle bilinmeyen piyasalar için mal üretilmesi, teferruatlı bir para-kredi sisteminin varlığı, modern makine çağında sanayinin bünyesinde işsizliğe sebep olmaktadır⁴⁸⁸.

Uluslararası Çalışma Teşkilatı ILO'nun 1988–1989 Dünya İstihdam Raporu'na göre Asya'daki finansal krize bağlı olarak, işsizlerin ve işten çıkarılanların sayısı hızla artarak

---

⁴⁸⁷ Bryon HIGGINS, **Reducing Unemployment Current Issues and Policy Options**, Symposium Summary, The Federal Reserve Bank of Kansas City, (25–27 August 1994) s. 31–34.

⁴⁸⁸ Sabahattin ZAIM, **Çalışma Ekonomisi**, 1997, s. 31.

10 milyon insan işsiz kalmıştır. İlgili Rapor'daki ana başlıklar şöyle sıralanabilir⁴⁸⁹:

- i. Dünya işgücünün üçte birini oluşturan yaklaşık 1 milyar işçi, işsiz veya yarım kapasite ile çalışmaktadır. Bu 1 milyar insanın yaklaşık 150 milyonu işsiz veya iş aramaktadır. Kalan yaklaşık 750–900 milyon kişi tam zamanlı çalışmamaktadır ve geçimini sürdüreceği ücreti elde edememektedir.
- ii. Özellikle kalifiye olmayan, özürsüz ve etnik azınlık kesimlerinde işsizliğin artması sosyal patlamalara neden olmasından korkulmaktadır.
- iii. Hızlı globalleşme ve rekabet baskısıyla karşılaşan ülkeler, beceri ve kabiliyet artırıcı yatırımlar yanında, işgücünü eğitici ve geliştirici programlar başlatmalıdır. Örneğin, yetenek ve eğitim, Uzak Doğu Ekonomik kalkınmasının kalbini oluşturmuş, bu ülkeler az gelişmişlik kısılacısından kurtulmuştur. Ancak son ekonomik kriz, bu ülkelerin işsizlik sorununu da artırmıştır.

İşsizlik günümüzde de en önemli sorunlardan biri olmaya devam etmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) raporuna göre 2002 yılında dünyada işsiz sayısı 20 milyon artışla 180 milyona ulaşmıştır. Öte yandan işsiz sayısı ülkeden ülkeye önemli farklılıklar sergilemektedir. Gelişmiş ülkeler arasında ABD, İngiltere, İsveç, Hollanda, Danimarka, Portekiz işsizlikle mücadelede başarılıdır. Bu ülkelerde işsizlik oranı % 4-5 civarındadır. Ancak Almanya, Fransa, İtalya, İspanya gibi işsizlik oranlarını % 10'un altına düşürmekte zorlanan çok sayıda başarısız ülke de bulunmaktadır⁴⁹⁰.

Gelişmekte olan "yükselen piyasa" ekonomilerinde de büyük farklar vardır. Güney Kore gibi (işsizlik oranı % 3,9) 1997 yılında Güney Doğu Asya'da yaşanan krize rağmen düşük işsizlik oranına sahip ülkelerin yanı sıra ekonomik istikrarsızlıklara koşut bir şekilde yüksek işsizliğe sahip ülkeler de çok sayıdadır. 2000 yılında ağır bir ekonomik bunalıma giren Arjantin'de işsizlik % 22'ye fırlamıştır⁴⁹¹.

⁴⁸⁹ ILO, Public Information, 24 Eylül 1998 tarihli raporu, (çevrimiçi),

<http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/publ/wemplrep.pdf>, 31.10.2011, s. 1.

⁴⁹⁰ Türkiye'nin Üretim-İstihdam Sorunu, Strateji ve Politika Önerileri, TISK Yayınları, (çevrimiçi) <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=863>, 25.09.2011

⁴⁹¹ A.e., (çevrimiçi), <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=863>, 25.09.2011

İşsizliğin nedenleri bakımından gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında benzerlikler olduğu kadar farklar da vardır. Gelişmiş ülkelerde işsizlik daha çok işgücü piyasasında kurumsal düzenin bir sonucu olarak ele alınır. İşgücü piyasasında "katılık – esneklik" tartışması işsizlik sorununa yaklaşımda başlıca eksenidir. ABD ve İngiltere’de işsizlik oranının görece olarak oldukça düşük olması daha esnek işgücü piyasalarına sahip olmalarına bağlanır. Ancak bu ekonomilerde gelir eşitsizliği daha yüksektir⁴⁹².

Tablo 4.30: İşgücü Piyasası Göstergeleri

Bölge	İşsizlik oranındaki değişim (%)	İşsizlik oranı (%)			GSYH artış hızı (%)			İstihdam / Nüfus oranı (%)		İşgücünün yıllık büyüme hızı (%)	GSYH'nın yıllık artış hızı (%)
	1999-2004	1994	2003	2004	2003	2004	2005	1994	2004	1999-2004	1999-2004
Dünya	0.0	5.5	6.3	6.1	3.9	5.0	4.3	62.4	61.8	1.6	4.1
Gelişmiş Ekonomiler ve Avrupa Birliği	0.2	8.2	7.4	7.2	2.1	3.5	2.9	55.9	56.0	0.6	2.7
Orta ve Doğu Avrupa (AB dışında) ve BDT	-1.9	6.5	8.4	8.3	7.0	7.4	6.1	56.5	51.6	-0.1	1.6
Doğu Asya	-0.2	2.5	3.3	3.3	7.9	8.3	6.8	78.2	76.4	1.3	8.1
Güneydoğu Asya ve Pasifik	0.8	4.1	6.5	6.4	4.8	5.7	5.3	66.8	66.7	2.4	4.3
Güney Asya	0.8	4.0	4.8	4.7	6.9	6.3	6.5	56.2	56.1	2.2	5.8
Latin Amerika ve Karayipler	-0.9	7.0	9.3	8.6	1.8	4.6	3.6	55.6	56.0	2.1	2.7
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	-0.2	12.4	11.7	11.7	5.9	4.8	4.6	43.9	47.3	3.4	4.0
Sahra Güneyi Afrika	0.3	9.8	10.0	10.1	3.5	4.4	5.6	65.5	65.6	2.7	3.3

Kaynak: ILO, Küresel İstihdam Eğilimleri Modeli 2005; IMF, Dünya Ekonomisine Bakış 2004

Günümüzde ileri refah devletlerine sahip ekonomilerin işsizlikle mücadelede karşılarına

⁴⁹² Mehmet Rauf KESİCİ, "Avrupa Emek Piyasası Dinamikleri ve Avrupa İstihdam Stratejisi Temelinde Türkiye'nin Uyumu" Çalışma ve Toplum Dergisi, 2011/1 s.87.

çıkan en büyük engel de bu ikilemden kaynaklanmaktadır. Daha az işsizlik karşısında daha fazla eşitsizlik. İşgücü piyasasında daha fazla esnekliğin, emeği koruyan kurumsal yapıyı fazla aşındırmadan gerçekleştirilmesi AB'nin karşısındaki en önemli sorundur. Bu ikilemi belirli ölçülerde aşmayı başarmış Danimarka ve İsveç gibi az sayıda ülke de vardır. Gelişmekte olan ülkelerde işsizlik sorunu daha çok, tarım ağırlıklı ekonomiden sanayi ve hizmet ağırlıklı ekonomiye geçişin yarattığı değişimlerin bir ürünü olarak karşımıza çıkar. Nüfus artışı ve kalkınma dönemine özgü bir olgu olarak tarım kesiminden tarım dışı kesime işgücü göçü, yüksek miktarda istihdam olanaklarının düzenli olarak yaratılmasını gerektirir. İstihdam ise yeni üretim kapasitelerinin kurulmasına, dolayısıyla yüksek bir büyüme temposunun gerçekleşmesine bağlıdır.

Şekil 4.2: Dünya İşsizlik Haritası

Kaynak: Dünya İşsizlik Haritası, (çevrimiçi) <http://www.ankaraport.net/haberler/899/istedunyanin-issizlik-haritasi.html>, 25.09.2011

Türkiye'de işsizlikte görülen artış eğilimi, ağırlıklı olarak kalkınma hızının yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır. Bu saptama işsizliğe neden olan kurumsal–yapısal sorunların hafife alınması anlamına gelmemektedir. Ancak istikrarlı ve sürdürülebilir yüksek bir büyüme hızına ulaşamadığı sürece işsizlik sorunun giderek ağırlaşması kaçınılmazdır. Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin üyeliğine olumsuz bakmasının nedenlerinden birisi, belki de en önemlisi, ülkemizde işsizliğin halen yüksek düzeyde olması ve gelecekte de yükselme riski taşımasıdır. Avrupa Birliği Türkiye'nin üyeliğinin

kendi işsizlik sorununu daha da ağırlaştırmasından endişe etmektedir⁴⁹³.

2008 verilerini içeren yukarıdaki tabloya göre Türkiye göre dünyada işsizlik oranı en yüksek üçüncü ülke konumundadır. İşsizlik oranı yüzde 12.3 olan Türkiye'yi geçen iki ülke yüzde 14.4 ile İspanya ve yüzde 23.2 ile Güney Afrika. Buna karşılık Türkiye'deki işsizlik hem gelişmiş ülkelerdeki hem de kendi rakipleri olan gelişmekte olan ülkelerdeki oranların çok üzerindedir. Türkiye'nin aynı kategoride değerlendirildiği Polonya'da işsizlik yüzde 9.2 iken, bu oran Slovakya'da yüzde 8.4, Macaristan'da yüzde 8, Rusya'da yüzde 7.7, Brezilya'da yüzde 6.8, Slovenya'da ise yüzde 6.7 oranındadır.

Tablo 4.31: Dünya İşgücü Piyasası Anahtar Kavramları

DÜNYA İŞGÜCÜ PİYASASI ANAHTAR KAVRAMLARI								
KILM. NO		1997			2007			
		KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM	
1	İşgücüne Katılma Oranı (%)	52,9	80,4	66,7	52,5	78,8	65,6	
	İşgücü	1.071.7	1.625.0	2.696.7	1.267.7	1.895.3	3.163.0	
2	İstihdam/Aktif Nüfus	49,5	75,7	62,6	49,1	74,3	61,7	
3	İşteki Duruma Göre İstihdam (%)	Ücretli	41,8	44,9	-	46,4	47,9	-
		İşveren	2,1	4,3	-	1,8	3,4	-
		Kendi Hesabına	21,6	37,2	-	26,9	37,4	-
		Ü.A.İ	34,5	13,5	-	24,9	11,3	-
		Kırsal İstihdam	56,1	50,7	-	51,7	48,7	-
4	İstidamın Sektörel Dağılımı (%)	Tarım	43,5	40	-	36,1	34	-
		Sanayi	16,8	24	-	17,6	25,6	-
		Hizmet	39,6	36,1	-	46,3	40,4	-
		İstihdam Toplam (Milyon)	1.001.6	1.530.3	2.531.9	1.186.1	1.787.0	2.973.1
8	İşsizlik	Oran	6,5	5,8	6,1	6,4	5,7	6,0
		Sayı	70,2	94,6	164,8	81,6	108,3	189,9
9	Genç İşsizliği (%)	12,3	12	-	12,5	12,2	-	
20	Yoksul İstihdam (Bin) (Günlük 2\$ Altında)	İstihdam Edilen	-	-	1.374.506	-	-	1.287.003
		İstihdam Oranı	-	-	55,3	-	-	44,1

Kaynak: ILO verilerinden derlenmiştir. ILO, İşgücü Piyasasının Anahtar Kavramları, (Çevrimiçi) <http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/kilm/index.htm>, 22 Ocak 2013.

ILO'nun "İşgücü Piyasasının Anahtar Kavramları"⁴⁹⁴ (The Key Indicators Of The Labor

⁴⁹³ TUSIAD, Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik, Yayın No. TUSIAD-T/2002/12-354, Aralık 2002, s. 14-15.

"Düzeltilme"

Market: KILM) olarak 5.'sini düzenlediği 20 kavramlık bir seti bulunmaktadır. Bu kavramların bazıları Tablo 4.31'de gösterilmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, dünya nüfusu yaklaşık olarak 6,7 milyar kişiye yakın iken tabloda da görüldüğü üzere bunların sadece 3 milyar 163 milyonu işgücüdür. Dünya işgücü piyasasının son 10 yıllık eğilimine bakıldığında, hem kadın hem de erkek işgücüne katılma oranının azalması görülmekle beraber bu dönemde dünya işgücü sayısı % 17,3 oranında (466 milyon kişi eder) artmıştır. Kadın işgücü sayısı % 18,3 oranında artarken, erkek işgücü sayısı % 16,6 oranında artmıştır. 2007 yılında dünya işgücünün % 59,9'unu erkekler oluşturmuştur.

Son 10 yılda dünya istihdamı % 17,4 oranında (441 milyon kişi eder) artarken bu oran istihdam edilen kadın sayısı için % 18,5 iken erkeklerde % 16,7 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında dünya istihdamının % 60,1'ini erkekler oluşturmuştur.

4.4.2. AB Ülkelerinde İşgücü Piyasası

Avrupa Birliği'nin bir araştırmasına göre (EU, 1999), Avrupa'daki işsizlik ve işsizlikle mücadele konusundaki ana başlıkları ise şöyle sıralamak mümkündür:

- i. Avrupa Birliği'nde 1960'larda işsizlik oranı %2 iken, 1970'lerden itibaren artmaya başlamış; 1990'da %8, 1994'de %12'ye yükselmiştir. Son yıllardaki ekonomik iyileşmeye rağmen, Euro Bölgesi'nde işsizlik oranı son on yıldır yaklaşık %10 seviyesinde seyretmektedir. Bu oran ülkeden ülkeye % 3 (Lüksemburg ve Hollanda) ile % 19 (İspanya) arasında değişmektedir.
- ii. Avrupa'daki bu yüksek ve sürekli işsizlik, genel olarak işgücü piyasalarının performansının zayıflığı, negatif makroekonomik şoklar ve ürün piyasası düzenlemelerinden kaynaklanmaktadır. Yüksek işsizlik, sürekli toplam talep

---

⁴⁹⁴ ILO, İşgücü Piyasasının Anahtar Kavramları, (Çevrimiçi)
<http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/kilm/index.htm>, 01.02.2013

yetersizliğinden kaynaklandığında, fiyatlar ve kapasite kullanım oranları düşmektedir. Özel sektörün iş sağlama imkânları varlığını kaybetmeye başlamıştır. Oysa ABD’de artan işgücü, işe yerleştirilerek işsizlik önlenmektedir.

- iii. Avrupa’daki işsizlik yapısal ve devrevi işsizlik olarak ikiye ayrılmaktadır. Devrevi (cyclical) işsizlik, kısa dönem talep şoklarının etkisi ile açıklanırken; devrevi olmayan işsizlik, işgücü piyasalarının arz ve talep yönünü etkileyen mikro ekonomik yapısal unsurlar tarafından belirlenmektedir.
- iv. Avrupa Birliği işsizliğinin yapısı konusunda yapılan istatistik ve ekonometrik araştırmalar, işsizliğin 1/5’inin devrevi unsurlardan kaynaklandığını göstermektedir.
- v. Demografik yönden işsizlik özellikle gençler ve kadınlar arasında yüksektir. 1998’de kadınlarla erkekler arasındaki işsizlik oranı arasında %3 kadınlar aleyhine fark vardır. (1998’de işsizlik oranı erkeklerde %8, kadınlarda %11).
- vi. İşgücü talebi kalifiye elemanlara doğru kaymaktadır.

Kısmi ve geçici süre ile çalışma, Avrupa Birliği Ülkelerinde toplam istihdamın %30’unu oluşturmaktadır. Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde tam gün çalışma yerine kısmi statüde çalışmanın yaygınlaşması neticesi, genç ve yaşlı nüfusun istihdam oranları azalmıştır. Batı’da daha çok, tam istihdam düzeyinde varolan yapısal işsizlik vardır. Tam istihdam veya doğal oran ya da yapısal işsizlik oranı kavramları makroekonomik politikalarda önemlidir.

Avrupa ülkelerinde “işsizlik sigortası”nın işsizliği etkilediği söylenmektedir⁴⁹⁵. Batı’da işsizliği azaltma tedbirleri olarak toplam talebin artırılması, işsizlik sigortasının düşürülmesi, işgücü eğitimine ağırlık verilmesi ve mesailerin azaltılması önerilmektedir. Avrupa’daki işsizlik ciddi bir sosyal sorun olup, 1980’lerde dikkatleri çekmiş, 1990’larda daha da kötüleşmiştir.

Erkek işgücü arzının evriminde etkili olabilecek yapısal faktörler; demografik dinamikler,

---

⁴⁹⁵ R. Fischer DORNBUSCH, **Makroekonomi**, Çeviren: Salih, Ak vd., İstanbul, McGraw – Hill Akademi Yayınları, 1998, s. 519.

ortalama eğitim ve emeklilik süresi olarak belirtilebilir. Faktörlerin Avrupa Birliği üyesi İtalya, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Polonya ve Macaristan'ın işgücü arz dinamikleri karşılaştırıldığında aşağıdaki sonuçlar elde edilebilir⁴⁹⁶.

Seçilmiş ülkelerdeki nüfusun gelişimine bakıldığında oldukça durağan artış oranları gözlenmektedir. OECD verilerine göre, 1995 yılı 100 kabul edildiğinde, 2000 yılı nüfusu; Yunanistan için 100,9, İtalya için 100,8, Polonya için 100,2, İspanya için 100,7, Portekiz için 101,6 ve Macaristan için 98,0 olarak ortaya çıkmaktadır. Buna karşın Türkiye için bu değer 108,4'tür. Dolayısıyla Türkiye dışında nüfusun erkek işgücü arzını pozitif yönde etkilemesi söz konusu değildir.

Katılım oranlarına göre ilk gözlem halen AB üyesi dört ülkede erkeklerin işgücüne katılımının, Türkiye'ye kıyasla yüksek olmasıdır. Bu ülkelerde erken emeklilik imkânı yoktur. Ayrıca yeni kuşakların ortalama eğitim süresi de belirli bir istikrar kazanmıştır. 1983'ten 1992'ye katılım oranlarında dikkate değer azalışlar olmuş ancak daha sonra bu azalış durmuştur.

Polonya ve Macaristan'da ise katılım oranları Türkiye düzeyindedir. Bu düşüklüğün nedeni ayrıca araştırılmalıdır. Nüfus dinamikleri ve tarımdan tarım dışı sektörlerle göç açısından Türkiye ile Polonya arasında benzerlikler olmakla birlikte, Macaristan çok farklıdır ve yaşlanan nüfusa sahiptir. Bu iki ülkede düşük katılım oranlarının açıklanmasında, merkezi planlı sosyalist ekonomiden, piyasa ekonomisine geçişe özgü dinamiklerin rol oynadığı tahmin edilmektedir⁴⁹⁷.

---

⁴⁹⁶ TUSIAD, **Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, s. 40.

⁴⁹⁷ **A.e.**, s. 41.

4.5. Türkiye’de Uygulanan Makroekonomik Politikalar; Gelir Dağılımı ve İşsizliğe Etkileri

Gelir dağılımı eşitsizlikleri ve işsizlik son yıllarda kamuoyunun gündeminde giderek artan bir önem kazanmaya başlamıştır. Bunun nedeni her iki değişkenin de beklenen düzeylerde olmamasıdır. Ülkemizde uygulanan makroekonomik politikaların da bu değişkenlerin sonuçlarında etkisi olması kaçınılmazdır. Uygulanan politikalar, kullanılan araçlar ve bunların gelir dağılımı ve işsizlik üzerindeki etkilerine aşağıda yer verilmeye çalışılmıştır.

4.5.1. Gelir Dağılımı Yönüyle Etkiler ve Sonuçları

Gelir dağılımının düzenlenmesine yönelik iktisadi politikaları, başta hükümet olmak üzere politika karar birimleri belirlemektedir. Hükümetlerin uyguladıkları hemen hemen her politika gelir dağılımını etkilemenin beraberinde, bu etkinin hangi yönde olacağını belirleyecek olan, hükümetlerin kendi tercihleridir. Hükümetler yaptıkları çeşitli yasal düzenlemelerle ücretleri, fiyatları ve servetin dağılımını etkileyerek birincil gelir dağılımını değiştirebilirler. Ayrıca, hükümetler maliye politikası aracılığıyla gelirin yeniden dağılımını da sağlayabilirler. Örneğin, vergi politikası açısından düşünülürse toplam vergiler içinde dolaylı vergilerin ağırlığının artması, ücretli kesimlerden alınan vergilerin yüksek oranlı olması ve asgari ücretlerin büyük ölçüde vergilendirilmesi sabit ücretliler aleyhine sonuçlar yaratarak gelir dağılımının daha da kötüleşmesini sağlayacaktır.⁴⁹⁸

Gelir dağılımının düzenlenmesine yönelik iktisat politikalarını belirleyen diğer bir unsur ise tarafların örgütlenme düzeyleridir. Ekonomik güç ilişkileri, ekonomideki her çeşit kaynak dağılımını etkilemektedir. Örneğin, işverenler etkin bir şekilde örgütlenirken

---

⁴⁹⁸ ERSEZER, a.g.e., s. 266.

“Düzeltilme”

sendikaların örgütlenmesinde etkinlik sağlanamıyorsa, gelir dağılımını işverenler lehine değiştirecek politikaların uygulanabilme olasılığı artacaktır. Eğer yüksek gelir grubunda olmayanlar gelir dağılımını düzeltici araçların uygulanabilmesi için bir baskı oluşturacak düzeyde örgütlenememişlerse gelir dağılımının daha da kötüye gitmesinin önüne geçilemeyecektir. Çünkü örgütlenemeyen kesimler politik karar sürecine yeterince etkiye bulunamayacaklar ve böylece uygulanacak politikaların belirli gruplara hizmet etmesi engellenemeyecektir.⁴⁹⁹

Türkiye’de gelir dağılımı her zaman gündemde olan ve tartışma konusu yapılan bir alandır. Türkiye’de gelir dağılımının 1980 yılı öncesi ve sonrasında izlediği seyire göz atıldığında; özellikle 1980’li yıllarda giderek daha eşitsiz bir duruma gelinmiş olması dikkat çekicidir. Gelir dağılımı eşitsizliği 1980’li yıllara kadar temelde köy-kent ayrımı içinde kalmıştır. Buna, bir yandan tarımda çalışan büyük kitlenin kent çalışanlarına oranla düşük emek verimi elde etmesi, diğer yandan da tarım topraklarının dağılımındaki dengesizliğe dayanan tarım içi bölüşüm eşitsizliği sebep olmuştur. Ancak 1987 yılından sonraki dönemde yeni bir aşamaya geçilerek, bir taraftan iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine dönmesi gelir dağılımının bu kesimin aleyhine bozulması sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte uygulanan politikalar sonucu toplumun orta kesimini oluşturan ücretli-maaşlı kesim, reel gelirlerinde meydana gelen aşınma sonucu alt gelir dilimlerine düşmüştür⁵⁰⁰.

Türkiye’deki toplum yapısı ve coğrafik farklılıklar nedeniyle, özde ekonomik içerikli olan gelir dağılımı sorununun yarattığı olumsuz etkiler, sadece ekonomik alanla sınırlı kalmamaktadır. Gelir dağılımını etkileyen politikaların ülkemizde yarattığı sonuçlara aşağıda yer verilmiştir⁵⁰¹.

Devletin borçlanması ve ödediği faizler gelir dağılımı üzerinde etki etmektedir. Bütün

---

⁴⁹⁹ ERSEZER, a.g.e, s. 266.

⁵⁰⁰ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 2.

⁵⁰¹ Serap BEDİR, Kerem KARABULUT, “ İç Borçların Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 1, 2011, s. 1–20.

“Düzeltilme”

ülkelerde mali yatırımcılar için devletten daha güvenceli, daha sağlam, garantili ve risksiz borçlu yoktur. Bu nedenle, mali yatırımcılar özellikle kurumsal yatırımcılar devlete borç vermeyi tercih ederler⁵⁰².

Kamu borcunun etkileri dışında ülkenin iktisadi ve sosyal yapısı, siyasi otoriteye güveni, hükümet politikalarına desteği, geleceğe yönelik beklentileri de borcun etkilerini belirleyen faktörlerdendir. Borçların ekonomik etkileri fiyatlar genel düzeyi, yatırımlar, ödemeler bilançosu gibi ekonomik göstergeler üzerinde olurken, sosyal etkileri daha çok gelir dağılımı üzerindeki etkilerine göre değerlendirilmektedir.

Türkiye’de, kamunun borçlanma ihtiyacı mali yapının tümüyle devleti finanse eder hale gelmesine sebep olmuştur. Kamu borçlarının büyüklüğü, devlet borçlanması için bankaları önemli bir kaynak haline getirmiş ve devlet borçlanma senetlerinin büyük kısmı bankalar tarafından satın alınmıştır.

1980 sonrası dönemde yürürlüğe koyulan ve bugüne kadar devamlılığını sürdüren yüksek faiz politikaları, bankacılık kesiminde de kredi sorunları yaratmış, şirketleri kredilendirmek daha riskli hale gelmiştir⁵⁰³. Bu nedenle, piyasadaki alternatif yatırım araçlarına göre en yüksek getiriye sağlama, vergi kolaylıkları sağlama ve gelir elde etme açısından alternatiflerine göre daha az riskli olması nedeniyle kamu iç borçlanma kâğıtları, öncelikli bir yatırım aracı haline gelmiştir.

Kamu borçlanmasında bankaların birinci derecede rol almaları bankaları esas işlevlerinden uzaklaştırmaktadır. Bu durumda, bankaların topladıkları fonları reel kesime kullanarak bu kesimi finanse etme fonksiyonu değişmiş olmakta, bankalar devleti fonlayarak ayakta kalan kurumlara dönüşmektedirler. Devlete borç vererek yüksek karlar elde edilebilme olanağı, bankaları sendikasyon kredileri olarak açık pozisyonlara

---

⁵⁰² H. AYKIN, “Türkiye’de İç Borçlanma ve Ekonomik Etkileri”, 2002, (Çevrimiçi) <http://www.mtk.gov.tr/eserler/tibee.doc>, 01.05.2011, s. 18.

⁵⁰³ E. KIYICI, “İç Borçlanmanın Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2001, s. 23.

girmeye de teşvik etmektedir. Devlet borçlanmasının yol açtığı bu uygulamalar sonuçta kur riski ile bankaları, faiz riski ile de reel sektörü zor duruma düşürmektedir⁵⁰⁴. Sonuçta, birçok bankanın fona devredilmesi zorunluluğu doğmuş ve söz konusu bankaların zararları sahipleri tarafından değil de tüm toplum tarafından finanse edilmiştir. Bu eğilimin, gelir dağılımını alt ve orta gelirli gruplar aleyhine değiştirdiği söylenebilir.

İç borçların finansman kaynaklarından en önemlisi vergilerdir. Bu nedenle vergi gelirlerinin iç borç anapara ve faiz ödemelerini karşılama oranı ve bu vergilerin kimlerden alındığı gelir dağılımı üzerindeki etkileri belirlemek açısından önemlidir. Vergi sisteminin sağlıklı ve adil olup olmadığı genellikle dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam içindeki paylarına bakılarak yorumlanmaktadır. Dolaylı vergilerin payının artması sistemin sağlıklı olduğunu bir göstergesidir. 1980–2009 tarihleri arasında vergi gelirleri tahsilâtının yüzde dağılımını incelendiğinde, özellikle 1992 yılından itibaren dolaylı vergilerin payının sürekli arttığı ve 2009 yılında %64'e kadar yükseldiği görülmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de vergi sisteminin sağlıklı bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilir.

1985 yılından itibaren KDV'nin yürürlüğe girmesi ile birlikte vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payı artmış ve bu uygulama gelir vergisinin büyük bir kısmını ödeyen ücretlilerin vergi yükünü daha da ağırlaştırmıştır. Gerek ihracata gerekse yatırımlara verilen teşvikler nedeniyle kurumlar vergisinin vergi gelirleri içindeki payı sürekli olarak düşmüştür. Dolayısıyla, gelir üzerinden alınan vergiler stopaj yoluyla alınan gelir vergisi ağırlıklı bir yapı oluşmuştur.

Türkiye'de özellikle borç faiz ödemeleri nedeniyle kamu harcamalarının artması ve vergi gelirlerinin bu harcamaları karşılamakta yetersiz kalması, kamu borçlanmasını sürekli olarak artırmıştır. Vergi gelirlerinin yetersizliği olgusunun, vergi kayıp ve kaçaklarına

---

⁵⁰⁴ M. AKDİŞ, "Türkiye'nin Borç Gelişimi, Sorunlar-Öneriler", (Çevrimiçi) http://paribus.tr.googlepages.com/m_akdis2.doc, (06.06.2007), s. 15.

bağlı olarak oluşan kayıt dışı ekonominin büyüklüğü kadar, devletin vergi almak yerine borçlanmayı tercih etmesinden de kaynaklandığı söylenebilir. Kamu borçlanmasındaki sürekli artışlar, faiz oranlarını yükselterek hem reel kesim hem de mali kesim üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Yüksek faiz oranları bir yandan özel kesimi yatırım kararlarından caydırarak devlete yüksek faizle borç vermeye yöneltmiş, bir yandan da bankaları üretime kaynak aktarmak yerine devlete yüksek faizle borç veren kurumlara dönüştürmüştür⁵⁰⁵.

Vergilendirme yerine borçlanmanın kamu finansman aracı olarak kullanılması büyük finansal rantların doğmasına neden olmuş ve kamu maliyesi krize sürüklenmiştir. Vergi yasalarında yer alan bağışıklıklar ve boşluklar, finansal rantların vergilendirilmemesine neden olmuş, vergiden kaçınmayı olanaklı kılmış ve kayıt dışılık özendirilmiştir⁵⁰⁶.

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin büyüklüğü konusunda, kayıt dışılığın tanımı gereği ortak bir rakam bulunmamaktadır. Bununla birlikte, TUSIAD’ın Aralık 2006 raporuna göre, Türkiye’de kayıt dışı ekonominin büyüklüğü GSMH’nin %13’ü ile %184’ü arasında değişmektedir⁵⁰⁷. Dolayısıyla, kayıt dışı ekonomi büyük boyutlara ulaşmış, vergi kayıp ve kaçakçılığı yoğunlaşmıştır.

Türkiye’de borçlanmanın ancak yüksek faiz ödeyerek gerçekleştirilebilmesi, iç borç anapara ve faiz ödemelerinin GSMH içindeki payını sürekli arttırırken vergi gelirlerinin iç borç anapara ve faizlerini karşılama oranını sürekli azaltmıştır. İç borç anapara ve faiz ödemelerinin toplam vergi gelirlerine oranı incelendiğinde: 1985’de %36,7 olan oranın 2005 yılında %144,7 düzeyine kadar yükseldiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, 1993 yılından itibaren (1997 hariç) vergi gelirlerinin sadece iç borç anapara ve faizini ödemeye yetmediği görülmektedir. Özellikle 2001 yılında, oranın %230,3’e yükseldiği,

---

⁵⁰⁵ H. İYİDİKER, Y. ÖZUĞURLU, “Türkiye’de Kamu İç Borçlanmasının Reel Kesim Üzerindeki Etkileri”, 16. Maliye Sempozyumu 2001, (Çevrimiçi) www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebliğler/6-2.doc, (10.10.2006), s. 1.

⁵⁰⁶ Sinan SÖNMEZ, “İstikrar Programı Bağlamında Yeni Bütçenin Finansmanı ve Sorunu”, **İktisat Dergisi**, Kasım 2000, s. 45.

yani vergi gelirlerinin 2,3 kat daha fazlası ile ancak iç borç anapara ve faizinin ödenebilecek düzeye ulaşmıştır. Bu nedenle, 2001 yılından sonra ciddi tedbirlere başvurulmuştur. Devlet bir yandan vergi olarak topladığı kaynakların büyük bir kısmını faiz ödemek için kullanmış bir yandan da mevcut borçları ödeyebilmek için tekrar borçlanmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla, Türkiye’de borçların finansman metotlarının genellikle gelir dağılımı eşitsizliğini artırıcı yönde değiştirdiği ifade edilebilir.

Faiz hadleri aynı zamanda yatırım talebi yoluyla ücret-maaş gelirleri üzerinde etkili olabilmektedir. Yatırıma elverişli olmayan bir istikrarsızlık ortamına yüksek reel faizler eklenince, özel kesim uzun vadeli yatırım yapmaktan kaçınmaktadır. Bu gelişmenin sonucu, emek talebinin düşmesi, düşük verimli faaliyetlerde nüfus yığılması ve artan işsizlik oranının yaşanmasıdır. Nitekim Türkiye’de yaşanan gelir bölüşümünün emek aleyhine değişmesi olgusunun bir yönü de bununla ilgilidir⁵⁰⁸.

Aynı olayın toplumsal boyutu da demokrasiyi tehdit edebilecek niteliktedir. Çünkü geniş kitlelerin yaşadığı fakirleşme kitle eylemlerini harekete geçirmektedir. 1988 ve 1989’da yaşanan işçi eylemleri ve sosyal huzursuzluklar, en kötü gelir bölüşümünün olduğu 1988 ve 1989 yıllarında yaşanmıştır. Bu sürecin devamı ve şiddetlenmesi, demokrasinin gelişmesi açısından çok yönlü sakıncalar yaratabilecektir⁵⁰⁹.

Kamu yatırımlarının daralmasıyla birlikte özel kesim yatırımlarının azalması, üretimde ve istihdamda azalma meydana getirmiştir. Bu durum, 2001 yılında ekonominin %9,5 küçülmesine ve Türkiye’nin II. Dünya Savaşı yıllarından sonra tarihinin en büyük yoksullaşmasını yaşamasına yol açmıştır. Borçlanma amacıyla para ve sermaye piyasalarına kamu kesiminin fon talebiyle çıkması, faiz oranlarını yükseltmekte, özel yatırımlar için fon temini hem miktar hem de maliyet açısından zorlaştırmaktadır.

---

⁵⁰⁷ TUSIAD, **Kayıt Dışı Ekonomi ve Sürdürülebilir Büyüme**, No:8, İstanbul, TUSIAD Büyüme Stratejileri Dizisi, 2006, s. 58.

⁵⁰⁸ BEDİR, KARABULUT, **a.g.e.**, s. 24.

⁵⁰⁹ Gülten KAZGAN, **Türkiye’de Gelir Bölüşümü Dün ve Bugün**, İstanbul, Friedrich Ebert Vakfı (FES), 1990, s. 19.

Kamunun ihraç ettiği menkul değerlerin faiz oranlarının yüksek olması, kamuya borç vermeyi cazip kılmakta ve böylece normal koşullarda reel yatırımlarda kullanılabilecek fonların da finansal yatırımlara yönelmesine yol açarak rant ekonomisinin gelişmesine neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak yatırım ve üretim düşmekte, istihdam daralmaktadır.⁵¹⁰

İç borçlanmanın ulaştığı boyut sonucunda bütçe içinde faiz ödemelerinin artışı ücretlilerin aleyhine buna karşılık kar, faiz ve rant geliri elde edenlerin lehine bir sonuç doğurmuştur. Enflasyonla birlikte yüksek reel faiz politikası, kar, faiz ve rant geliri elde edenlerin payını yükseltmiş ve emeğin payını ise düşürmüştür. Vergi gelirleri aleyhine ve iç borçlanma lehine işletilen politikalarla ücret ve maaşlar sürekli reel kayıplara uğramıştır. Bu da, gelir dağılımını ücretliler aleyhinde değiştirmiştir.

Kar, faiz, rant gibi gelir kategorilerinin bölüşüm paylarını yükseltirken dolaylı yoldan emek gelirini düşüren en önemli politikalarından biri reel faiz hadlerinin yüksek düzeyde oluşmasını sağlayan politikalar⁵¹¹. 24 Ocak kararları ile beraber 1980–1989 arasında uygulanan emek maliyetlerinin baskı altında tutulmasına dayalı birikim süreci daha istikrarsız bir ekonomi içinde geri gelmiştir. 1994 sonrası krize karşı alınan önlemlerin merkezinde ücretlerin baskı altına alınması ve sıkı para politikasıyla iç talebin düşürülmesi olmuştur. Buna karşılık, konsolide bütçe harcamaları içinde personel harcamalarının payının 1989–1992 yılları arasında önemli oranda arttığı görülmektedir. 1989 sonrasında personel harcamalarındaki artışın bir nedenini, bu tarihten itibaren 1994 yılına kadar memur kadrolarındaki hızlı artış olduğu söylenebilir. 1994 krizi sonrasında memur kadrolarının artış hızı yavaşlamış, 1997’den itibaren tekrar hız kazanmıştır. Dolayısıyla bu dönemde personel ödemelerindeki artış çalışan sayısındaki artıştan kaynaklanmıştır.

Türkiye’de 1980’den bu yana uygulanan neoliberal politikaların devlet bütçesi

---

⁵¹⁰ M. MERİÇ, “Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerindeki Etkisi”, 18. Maliye Sempozyumu 2003, www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebliğler, 31.01.2011, s. 24.

⁵¹¹ KAZGAN, *Türkiye’de Gelir Bölüşümü Dün ve Bugün*, s. 9.

üzerindeki olumsuz etkisi ve bunun bölüşüm ilişkilerine yansması üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun olan ve emek geliri ile geçinmek durumunda olan kitlelerin giderek yoksullaşmasına neden olmaktadır. Düşük ücret politikasının yanı sıra eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamalarının bütçe içindeki payı giderek düşmektedir. Bu gibi hizmetlerin doğrudan ya da dolaylı biçimde piyasa mekanizmasının işleyişine bırakılması, ücretli kesimin bu hizmetler için harcama yapmalarını gerektirmekte bu da yoksullaşma oranını artırdığı gibi bölüşüm ilişkilerini emek aleyhine bozmaktadır⁵¹².

Memurların bütçeden aldığı pay 1994'de yüzde 33'e yaklaştıktan sonra izleyen yıllarda hızla azalmış ve 2001 kriz yılında yüzde 18.7'ye geriledikten sonra 2008 yılında %21.4 olmuştur. Buna karşılık iç borç faiz ödemelerinin payı, 1994 yılında %26, 2001'de %46.2 ve 2008 yılında %20.4 düzeyinde gerçekleşmiştir. Özellikle 2002 yılına oranla belirli bir iyileşme görülse de bütçeden personel ödemeleri için ayrılan payın 80'li yılların düzeyinden gerilerdedir.

Borcun etkisi öncelikle iktisadi alanda oluşur, sonra siyasal, sosyal ve kültürel alana yansır. Borçlanma başlangıçta devlete bir rahatlık sağlamakla birlikte zaman içinde istenmeyen ekonomik sonuçlarda ortaya çıkarabilir. Bu nedenle, kamu borçlarının GSMH'ya oranının azaltılması gerekmektedir. Aynı zamanda, alınan borçlar verimli üretim alanlarında kullanılmalıdır. Böylelikle, hem borçlar kendi kendini finanse etmiş olacak hem de geri ödenme aşamasında olumsuz etkiler ortaya çıkmayacaktır.

DİBS alıcılarının içerisinde bankaların payı azaltılmalı ve DİBS tabana yayılmalıdır. Türkiye'de dolaylı vergilerin payının yüksek olması ve bunun yanında gelir üzerinden alınan vergilerin yaklaşık %90'ının stopaj yoluyla alınıyor olması nedeniyle vergi yapısının gelir dağılımı üzerinde etkileri olumsuz yöndedir. Gelir vergisinin artan oranlı olması olumlu bir göstergedir; fakat kayıt dışı ekonominin büyüklüğü nedeniyle beklenen olumlu etkileri ortaya çıkaramamaktadır. Bu nedenle, yüksek gelirli kesimi

---

⁵¹² Y. ÖZÜĞURLU, " Kamu Harcamalarının Bölüşüm İlişkileri Üzerine Etkisi: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", **Ekonomik Yaklaşım**, Sayı: 51, Cilt:15, 2004, s.18.

"Düzeltilme"

konu alan dolaysız vergilerin payı arttırılmalı ve kayıt dışı ekonomi kayıt altına alınmalıdır. Türkiye’de ekonomik büyümeyi esas alan, mutlak yoksulluğu giderici, göreceli yoksulluğu azaltıcı ve yoksul kesimleri ortalama refah seviyesine yaklaştıracak iktisadi, mali ve sosyal politikaların eşzamanlı ve etkin bir biçimde uygulanması gerekir.

Bütçe politikasının gelir dağılımı üzerindeki etkileri oldukça önemlidir. Reel kamu harcamaları, vergiler, transfer harcamaları ve kamu hizmetlerinin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Vergi politikasındaki bir değişme sonucunda gelir dağılımında meydana gelecek olan değişmeler vergi yansıması olarak adlandırılabilir. Vergileme sonucunda bu vergiyi ödeyen kişi ya da grupların kullanılabilir gelirleri azalacaktır. Kullanılabilir gelirdeki azalma, kişilerin tüketim ve tasarrufa ayrılan gelirlerini de etkileyecektir. Sonuçta talebin bileşimi de değişeceğinden gelir dağılımı bu vergiyi ödeyenlerin aleyhine değişecektir. Reel ve transfer harcamaları ise verginin tersine gelir dağılımının bu ödmeden yararlanan kişi ya da gruplar lehine değişmesine neden olur. Transfer harcamaları kişilerin kullanılabilir gelirlerini doğrudan arttırarak etkili olur. Kamu hizmetleri de gelir dağılımının bundan yararlanan kişiler lehine değişmesine neden olur. Ancak kamu hizmetinden kimin ne kadar yararlandığı belirlememektedir.

Gelir dağılımı bütçe politikasından etkilendiği için, bütçe politikası gelir dağılımındaki dengesizlikleri gidermede oldukça etkin olarak kullanılabilir. Örneğin vergi sisteminde gelir düzeyi yüksek olanlardan alınan vergilere ve kamu hizmetlerinde de düşük gelirli bireyler yarar sağlayan hizmetlere ağırlık verilirse, bunun yanı sıra reel kamu harcamaları ile transfer harcamaları yoluyla daha çok gelir düzeyi düşük olan gruplar ile işsizlere gelir sağlanırsa gelir dağılımındaki farklar azalacaktır.

“Düzeltilme”

Türkiye’de gelir dağılımı araştırmalarını TUIK yapmaktadır. 2001 krizinden hemen sonraki yılda 0.44 gibi bir düzeyde olan Gini katsayısı, izleyen yıllarda düzelme eğilimine girmiş 2003’de 0,42, 2004’de 0,40’a inmiş ve 2005’de 0.38 olarak en iyi seviyeye ulaşmıştır. Gini katsayısı 2006 yılında 0.43 2007 ve 2008 yıllarında 0.41 olmuştur. Bu gelişim krizin yarattığı bir gelir dağılımı iyileşmesini gösterir. 2002 ile 2005 arasında yaşanan gelir dağılımı düzelmesi krizin getirdiği tırpılemelerden kaynaklanmaktadır.

Çünkü krizler yüksek gelir gruplarını daha fazla etkiler. 2001 krizi kadar etkili olmasa da küresel krizin etkisiyle 2009 ve sonrasında Gini katsayısında benzer düzelmeler ortaya çıkmıştır. 2009 yılında 0,415’de kalan katsayı 2010 yılında 0,402’ye gerilemiş, 2011 yılında 0,404 olarak gerçekleşmiştir. TUIK’in 2011 yılına ilişkin gelir dağılımı araştırmasının ortaya koyduğu en önemli veriler Ortalama yıllık hanehalkı gelirin 24,343 TL. olması ve maaş ve ücret gelirlerinin yıllık gelirin dağılımında yüzde 45 ile en yüksek payı almış olmasıdır.

2001 krizinin hemen ardından, 2002–2007 dönemi boyunca kriz sonrasında güçlü ekonomiye geçmiş program IMF’nin gözetiminde uygulanmıştır. Bu tip kısıtlayıcı politikalar kamuoyu gözünde çok kabul görmemesine rağmen, tekli iktidar yapısı gelmesi bu politikaların halkın nezdinde kabul edilebilirliğini ve uygulanabilirliğini arttırmıştır.

Düşen faizler eşitsizliği azaltmıştır: IMF temelli politikalar sürdürülemez ölçüde dış ticaret açığı veren ülkelerde bu açığın kapatılması ya da en azında sürdürülebilir bir düzeye çekilebilmesi için toplam harcamaları kontrol edilip, nispi fiyat yapıları üzerine müdahalelerde bulunarak, ülkenin daha çok döviz kazandırıcı faaliyetlere yönlendirilmesini amaçlar. İktisat literatüründeki birçok araştırma bu politikalara maruz kalan ülkelerde ciddi gelir dağılımı problemlerinin yaşandığı yönünde sonuçlara dikkat çekmektedir. Oysa Türkiye’de ortaya çıkan sonucun bunun tam tersi olduğu görülmektedir.

“Düzelme”

Beklentilerden farklı böyle bir sonucun elde edilmesinde başlıca etmen sıkı maliye politikasının bir sonucu olarak azalan kamu borç yükü ile birlikte reel faizlerin bu dönemde yüzde 20'lerden yüzde 10 civarına gerilemesidir. Faiz gelirlerinin çok büyük bölümünün toplumun en üst gelir grubu tarafından elde edildiği dikkate alındığında bu sonuç şaşırtıcı değildir.

Hanehalkı Bütçe Anketlerinde farklı gelir türlerindeki değişimlerin genel eşitsizlik düzeyini ne yönde etkiledikleri ampirik yöntemlerle ayrıştırılarak incelendiğinde, yüksek büyüme dönemine karşılık gelen 2002–2007 arasında eşitsizliğin azaldığını ve azalışın esas olarak faiz gelirlerinde ve kârlarda yaşanan nispi düşüş sonucu gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır. Buna karşılık, küresel krizle birlikte artan işsizlik ve düşen reel ücretlerin eşitsizliği artırması beklenen bir sonuçtur. Türkiye ekonomisinde daralmanın dip, işsizliğin işe tepe yaptığı Mart 2009 yılıdır.

Bilindiği gibi Türkiye ekonomisi krizden çok güçlü bir çıkış yapmıştır. 2010 yılında büyüme oranı yüzde 9'a yaklaşırken, 2011'in ilk yarısında çift haneli rakamlara ulaşmış ve Haziran 2011 itibariyle işsiz sayısı hemen hemen kriz öncesine dönüş yapmıştır. Kamu borçlanma senetlerinin reel faizleri ise krizin etkisiyle yüzde 1–2 düzeyine kadar gerilemiştir.

4.5.2. Türkiye’de Uygulanan İstihdam Politikaları

Tüm ülkelerde ortak sorun olarak karşımıza çıkan istihdam sorununa her ülke kendi yapısına uygun farklı politikalarla yaklaşmıştır. Bu yaklaşımlardan biri işsizlik sorununun çözümünü ekonomik gelişmeye bırakan liberal yaklaşımlar ve diğeri de sorunu toplumsal bir sorun olarak kabul ederek istihdam politikalarına öncelik veren yaklaşımlardır⁵¹³.

---

⁵¹³ Naci GÜNDOĞAN, **Genç İşsizliği**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2001, s. 123.

“Düzeltilme”

Ülkemizde iktidarlar istihdam sorununun çözümüne ekonomik kalkınma sürecinde çözülebilecek bir sorun olarak bakmışlardır. Ancak bu dolaylı yaklaşım sorunu daha da büyütülmüştür⁵¹⁴.

Türkiye’de işsizliğin çözülmesine yönelik politikalar planlı döneme geçişle birlikte başlamıştır. Ancak bugüne kadar işsizlik sorunuyla mücadelede başarılı olan bir uygulama ortaya çıkmamıştır.

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı(1963–1967); bu plan, istihdamdaki hedefleri dört noktada toplamaktaydı. Bunlar işsizlik meselesini çözmek, çalışanların mesleki seviyelerini yükseltmek, her basamakta yeterliliğe dayanan bir çalıştırma politikasıyla yetişenleri yerinde kullanmak ve sağlam bir sosyal hareketlilik yaratmak ve çalışan nüfusun çeşitli meslek gruplarına bölünüşündeki dengesizlikleri ortadan kaldırarak dengeli bir dağılım sağlamaktır⁵¹⁵.

Emeğin değerlendirilmesine dayanan tarım dışı çalışmaların artırılması, özellikle inşaat sektöründe insangücü yoğunluğuna dayanan teknolojilerin uygulanması öngörülmüştür.

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı(1968–1972); tarımda el sanatlarının geliştirilmesi yanında, maliyeti arttırmaksızın işgücü yoğunluğu yüksek, sermaye tasarruf edici ve istihdam yaratıcı sektörlerle öncelik verilmesi düşünülmüştür. İşsizlik sorununun çözümü ekonomik büyümeye bağlanmıştır. Ayrıca genç istihdamına ilişkin bölümlerde yer almaktadır. “Yaygın eğitim yoluyla köylerde yaşayan genç nüfusun, özellikle de genç kızların ve kadınların gelişen iktisadi ve sosyal hayatın gereklerine uyumlarını sağlayacaklar programlar düzenlenecek, bu eğitim imkânı ve işe yöneltme hizmeti, köyden şehre göçen genç nüfusa ve şehirde çalışanlara temin edilecektir.”⁵¹⁶.

---

⁵¹⁴ Naci GÜNDOĞAN, **Genç İşsizliği**, s. 123.

⁵¹⁵ **A.e.**, s. 125.

⁵¹⁶ **A.e.**, s. 126.

“Düzeltilme”

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı(1973–1977); üretimde maliyet ve kalite yönlerinden dış rekabetin önemli olduğu alanlarda en ileri teknolojilerin kullanılması teklif edilmiştir. İstihdam sorununun kesin çözümünün sanayileşme sürecindeki hızlanmaya bağlı olduğu belirtilmiştir.

I. Planda istihdam kalkınma hızından sonra ikinci derecede sosyal bir hedef olarak ele alınırken, II. Planda da bağımsız bir hedef olma özelliğini kazanamamıştır ve ekonomik büyümenin fonksiyonu olarak görülmüştür. III. Planda ise, sanayileşme ana hedef olarak alınmış, istihdama kısa dönemli yaklaşım bırakılarak istihdamın uzun dönem içinde çözüleceği düşünülmüştür⁵¹⁷.

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı(1979–1983); girişim yeteneği olan orta nitelikli teknik insan gücünün yetiştirilmesi için özel programlar, kurumlaşmalar ve özendirmeler söz konusu edilmiştir. 1983 yılında Küçük Sanayi Geliştirme Teşkilatı KÜSGET kurulmuştur.

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı(1985–1989); küçük işyerlerinin teşvik edilmesiyle ilgili temel politikalar ele alınmıştır. Dönemin istihdam politikalarının ilkeleri, küçük teşebbüslerin önceliğine ve teknolojik yenilikleri takiben sanayii yapısına dayanmaktadır. Bu dönemde Milli Eğitim, Tarım, Orman ve Köy İşleri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Milli Savunma, Sanayii ve Ticaret, Maliye ve Gümrük Bakanlıkları yanında, Hazine ve Dış Ticaret, DPT, Başbakanlık Sosyal ve Kültürel İşler Başkanlığı'ndan oluşan "İstihdamı Geliştirme Yüksek Koordinasyon Kurulu" kurulmuştur. Bu çerçevede 1985 yılından itibaren çok sayıda beceri kazandırma kursu açılmıştır. Organize Sanayi Bölgeleri kurularak planlı şekilde sanayinin gelişmesi sağlanmaya çalışılmıştır. 1986'da İş Vakfı kurulmuştur. Bu vakfın amacı kendi işini kurmak veya kurulu işini genişletmek isteyen küçük ve orta ölçekli işletmelere destek sağlamaktır.

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı(1990–1994); hızlı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma süreci

---

⁵¹⁷ EKİN, **Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları**, s. 374.

“Düzeltilme”

içinde gelir dağılımını iyileştirmek, işsizliği ve yöresel gelişmişlik farklarını azaltmak, planın başlıca amaçları arasında kabul edilmiştir. Ayrıca genel hedefler doğrultusunda yatırımların teşvik edilmesi, müteşebbis ruhunun ve teşebbüs gücünün geliştirilmesi, küçük ve orta ölçekli teşebbüslerin desteklenmesi, küçük ve orta ölçekli teşebbüslerin geliştirilmesi için ise mevzuatta ve uygulamada karşılaşılan güçlüklerin ortadan kaldırılması ve bu teşebbüslerin gelişmesinin desteklenmesi önerilmiştir. KÜSGET 1990 yılında KOSGEB'e dönüşmüştür.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı(1996–2000); işgücünün eğitiminin artırılmasıyla birlikte bunların yurt dışında istihdam edilebileceği üzerinde durulmuştur. Temel eğitim 8 yıla çıkarılmıştır. Yurtdışına yatırım yapan müteahhitlik firmaları sınırlı sayıda işgücünü yurtdışına götürmüşlerdir. 2000 tarihinde yürürlüğe giren İşsizlik Sigortası bu alanda uluslararası standartları yakalamada önemli bir gelişmedir.

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan genel seçimle kurulan 58.Hükümet'in programında istihdamla ilgili olarak şu ifadeler yer almıştır; "Vatandaşlarına geçimlerini sağlayacak iş imkânları oluşturmak, çağdaş devletin temel görevlerindedir. Genç bir nüfusa sahip olan ülkemiz, artan nüfusa yetecek istihdam alanı açamamaktan kaynaklanan "yapısal işsizlik" sorunu ile karşı karşıyadır. Bu sorunların çözüme kavuşturulması ve işsizliğin azaltılması için aşağıdaki tedbirler alınacaktır:

- Ulusal ekonomi stratejisi belirlenirken tam istihdam hedef alınacak, bu hedef gözetilerek ekonomik büyümeye, reel sektör yatırımlarını artırmaya ve üretime dönük politikalar geliştirilecektir.
- Ülke gerçeklerine ve teknolojik gelişmelere cevap verecek bir insangücü planlaması yapılacak, mesleki ve teknik eğitime ağırlık verilecektir. Her yaştaki işsiz ve mesleksiz kişilerin, ilgilerine, yeteneklerine ve fiziki özelliklerine uygun meslek sahibi olabilmeleri amacıyla kısa süreli eğitim ve danışmanlık hizmetleri etkin hale getirilecektir.

"Düzeltilme"

- İstihdamdan alınan vergiler ve primler gözden geçirilerek, gerekli önlemler alınmak suretiyle, haksız rekabete yol açan kayıt dışı istihdam ve yabancı kaçak işçi çalıştırılması önlenecektir.
- İstihdam yaratmadaki etkinlikleri ve esneklikleri, konjonktürel dalgalanmalara uyum kabiliyetleri, bölgeler arası gelişmişlik ve gelir farklılıklarının giderilmesindeki önemleri dikkate alınarak, KOBİ'lerin gelişmesi desteklenecektir.
- Emek-yoğun bir sektör olması ve beraberinde yüzü aşkın alt sektörleri harekete geçirmesi nedeniyle inşaat sektörünü canlandırıcı önlemler alınacaktır.⁵¹⁸.

4.5.3. Türkiye’de İşsizlik Sorununa Yönelik Ekonomi Politikaları

20. yüzyılın başlarında Osmanlı ekonomisi tarım sektörü üzerine inşa edilmişti. Tarım ekonomisi dünya pazarlarına ve yabancı sermayeye açılmış güçlü bir yapı olarak kendini göstermekteydi. Yapı dış ticarete konu yabancı sermayeye açılmış olan tarımsal yapı ve küçük üreticiliğin ağır bastığı tarımsal yapı olmak üzere ikiye ayrılabilir⁵¹⁹.

Milli mücadele yaklaşırken Osmanlı imparatorluğu yarı sömürge bir toplum yapısına sahipti. İktidardakiler; kurumsallaşmış ve güvence altına alınmış denetim ve müdahale mekanizmaları karşısında çaresiz bırakılmışlardı. İç ticarete zayıf, dağınık ve örgütsüz olan Türk ve Müslüman burjuvazi karşısında, dış ticarete gelişmiş güçlü gayri Müslim burjuvazinin olması ulusal bir kapitalizme yönelişin önündeki en büyük engeldi⁵²⁰.

Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşları Anadolu'nun üretim yapısında büyük

⁵¹⁸ Bakanlar Kurulu Programı, (Çevrimiçi),

<http://www.basbakanlik.gov.tr/bakanlarkurulu/58/program.html>, 10.01.2013

⁵¹⁹ Şevket PAMUK, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme, Seçme Eserler 2**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.24–28.

⁵²⁰ Korkut BORATAV, **Türkiye İktisat Tarihi (1908–2002)**, 10.Baskı, Ankara, İmge Kitapevi, 2006, s.22.

“Düzeltilme”

tahribata yol açmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöktüğü yıllarda Türkiye ekonomisi sanayi sektöründe kapitalist ülkelere bağımlı hale gelmiş ve sermaye mallarının tümünü ithal etmek durumunda kalmıştı⁵²¹.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması kararından sonra devleti ekonomik bakımdan güçlendirmek için bir takım önlemlerin alınması zorunluydu. Bu amaçla 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar önemlidir⁵²².

17 Şubat 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar arasında kişilerin çalışma özgürlüğü kendilerine bırakılarak, ihracat, hayvancılık, ormancılık, madencilik yerli üretimin teşvik edilmesi esasıyla üretim yapılması hedeflenmiştir. Özel teşebbüsün geliştirilmesi, sanayinin teşvik edilmesi, sanayicilerin kredi olanaklarının genişletilmesi, teknik öğretimin geliştirilmesi gibi konular da kabul edilmiştir. Ancak yeterli ekonomik kadronun ve danışmanların olmayışı, alınan kararların uygulanmasını olumsuz etkilemiştir. Kongrede bir takım işçi hakları belirlense de bunların tümü hayata geçirilememiştir⁵²³. 1927 yılında çıkarılan Teşviki Sanayi Kanunu ile ekonomide özel kesimin yolu açılmıştır. Ancak, ana çizgileriyle liberal olarak nitelendirilen bu dönemde, sanayileşme çabaları yetersiz kalmıştır. Özel teşebbüs için teşviklere rağmen sanayileşme hamlesinde önemli bir adım atılamamıştı. Özel sermayenin yetersiz oluşu kamu öncülüğünde Kamu İktisadi Teşebbüslerinin kurulmasına neden olmuştur.

Bu dönemde tarımsal üretimin geliştirilmesi ve çiftçilerin korunması amacıyla aşar vergisi kaldırılmış, 1926 yılında da köylülere işledikleri toprakları kendi adlarına tapuya kaydedebilme hakkı verilmiştir. Bu yasa ile Osmanlıdaki toprak mülkiyetinin devlete ait olma ilkesi sona erdirilmiştir⁵²⁴.

⁵²¹ Yahya Sezai TEZEL, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923–1950)**, 5. Baskı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s.103.

⁵²² PARASIZ, **a.g.e.**, s. 23.

⁵²³ Cahit TALAS, **Ekonomik Sistemler**, Ankara, İmge Kitapevi, 1999, s.22–23.

⁵²⁴ Gülay TOKSÖZ, İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler, Birleşik Metal İş, Çalışma ve Toplum, **Ekonomi Hukuk Dergisi**, İnternet Baskısı, Sayı:15, 2007 s. 22–23.

Bu dönemde ülkenin bir tarım ülkesi olması yolunda politikalar uygulanmıştır. Toprağı olmayan köylülere toprak verilmesi, çiftçiye verilecek kredilerin genişletilmesi ve tarım kredi kooperatiflerinin kurulması ülkenin bir tarım ülkesi olma sürecini hızlandırılmış ve tarımda çalışan istihdam miktarında artışlar gerçekleşmiştir.

Bu yapı tarım kesiminde küçük arazi mülkiyetinin gelişmesini, sanayi alanında ise el sanatları ve küçük imalathanelerin kurulmasını sağlamıştır. İşgücü içerisinde kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçilerinde artışlar olmuştur. Buna karşılık ise ücretli işçiler nispeten daha azdır. 1921 sanayi sayımı sonuçlarına göre toplam işçi sayısı 76 bin 216 kişi iken, kuruluş başına düşen işçi sayısı sadece 2'dir. Üstelik bu dönemlerde ücretliler, henüz kırsal kesimle bağlarını kopararak sürekli bir sanayi işçisine dönüşmemişlerdir ve büyük ölçüde eğitimsiz ve niteliksizdirler⁵²⁵.

Bu dönemde bir tarım ülkesi görünümünde olan Türkiye'de 1923 yılı itibariyle GSMH içinde tarımın payı % 38,9 iken sanayinin payı % 13,2'dir⁵²⁶. İstihdamın sektörel dağılımı da benzer özelliktedir. Tarımın toplam istihdam içerinden aldığı pay % 86,6 iken sanayi sektörünün aldığı payı % 4,6 hizmetler sektörünün aldığı pay ise % 5,5'dir⁵²⁷. 1927 yılında sanayi ve madencilik sektörlerini geliştirmek amacıyla Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuş ve Sanayi Teşvik Yasası çıkarılmış, 1930 yılında da İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin katkıları ile Sanayi Kongresi düzenlenmiştir. Bu dönemde sanayi sektörünün yapısı incelendiğinde 65 bin işletmenin % 43,6'sının tarım ürünleri, % 23,9'unun dokuma ve % 22,6'sının maden sanayi, makine yapımı ve onarımı grubunun oluşturduğu görülmektedir⁵²⁸.

1929 yılında ortaya çıkan ve tüm dünya ülkelerine etkisini göstermeye başlayan krizin

⁵²⁵ Ahmet MAKAL, **Cumhuriyet'in 80.Yılında Türkiye'de Çalışma İlkeleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Tartışma Metinleri, 2003, s. 3.

⁵²⁶ Tuncer BULUTAY vd..., **Türkiye Milli Geliri (1923-1948)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, s. 86.

⁵²⁷ BULUTAY, **Employment, Unemployment and Wages in Turkey**, s. 189.

⁵²⁸ Yakup KEPENEK ve Nurhan YENTÜRK, **Türkiye Ekonomisi**, 22.Basım, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2009, s.46

çözümlemesinde kilit rol oynayan Keynesçi anlayış, Türkiye’de de benimsenmeye başlamış, devletin ekonomiye müdahalesinin gerekli olduğu kabul edilmiştir. 1930’lu yıllara kadar hâkim olan liberal ekonomik sistem anlayışı yerini kalkınma için devletin ekonomik sistem içerisindeki rolünün artması gerektiği düşüncesine bırakmıştır⁵²⁹.

Dünya’da oluşan krizin Türkiye’deki etkileri ilk olarak tarım sektöründe yaşanmıştır. Tüm dünyadaki talep yetersizliği sonucu oluşan genel fiyatların düşüşü Türkiye’de tarımsal malların fiyatlarında da etkisini göstermiştir. Tarımsal malların fiyatlarındaki hızlı düşüş, pazar için üretim yapan tarımsal üreticilerin gelirlerinde büyük gerilemelere neden olurken, ülkenin daha fazla pazara yönelmiş bölgelerinde bir tarımsal çöküşün yaşanmasına neden olmuştur. İhracat gelirlerindeki azalmayla birlikte tarımla bağlantılı oluşan bunalım koşulları, hükümetin dış ticaret ve kambiyo rejimi üzerinde daha geniş ve etkin denetim önlemleri alması sonucunu doğurmuş bunun sonucu olarak da “korumacılık stratejisine” geçiş hızlanmıştır⁵³⁰. Türkiye’nin ihracat hacminde önemli paya sahip ülkelerin kriz içerisinde girmeleri ya da ülkelerin de krizden aşırı derecede etkilenmeleri dış ticaretimizde olumsuz etkiler yaratmıştır. Üretimde düşüşler yaşanmaya başlamış, ürün fiyatlarında aşırı azalmalar meydana gelmiş ve bunun sonucu olarak işsizlik artış göstererek ekonomi “resesyon” dönemine girmiştir.

Ekonomide hareketlenmeyi sağlayabilmek için ticarete konu olan ürünlerin yerli sınıfl kuruluşlarda işlenmesi, dış alımı yapılamayan ürünlerin de aynı şekilde üretimine başlanması (ithal ikame) yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla ekonomik gelişme ile eş anlamlı tutulan sanayileşme politikalarına öncelik verilmesi gerektiği düşüncesinde hemfikir olunmuştur⁵³¹. Özellikle iç ve dış pazarlara daha fazla yönelmiş olan Batı Anadolu, Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinin tarım kesiminde başlayan ve oradan kent ekonomisine sıçrayan ekonomik bunalımlar, 1932 yılında devlet öncülüğünde ithal ikamesi sanayileşme stratejisinin benimsenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır⁵³².

⁵²⁹ KORAY, **Sosyal Politika**, 2005, s.160.

⁵³⁰ PAMUK, **a.g.e.**, s.173-174.

⁵³¹ KEPENEK, YENTÜRK, **a.g.e.**, s.79.

⁵³² PAMUK, **a.g.e.**, s.175.

1930–1933 yılları arasında çıkarılan kanunlarla devletçi anlayışa kurumsal bir kimlik kazandırılmıştır. Devletçi anlayış dönemi ile birlikte topraksız olan köylülere toprak dağıtımı yine devam etmiş ve 1927’de % 4,9 olan işlenen toprak oranı 1934’te % 12,3’e çıkmıştır. Tarımsal ürün fiyatları dönem boyunca piyasa mekanizmasına uygun olarak belirlenmiştir. İç ticaret hadleri tarım kesiminin aleyhine gelişirken, aşar vergisinin yerini sınaî ürün vergilendirmesi almıştır⁵³³. 1932 yılında ILO’ya katılan Türkiye bazı yükümlülükler üstlenmek zorunda kalmış ve 1936 yılında ilk İş Kanununu oluşturmuştur. Bu kanun daha çok otoriter bir çalışma disiplini sistemi getirmiş, grev ve lokavtı yasaklamış, sendikaların kurulmasını ise düzenlememiştir.

Devletin sanayi alanındaki girişimciliğinin başlangıcı Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP 1930) ile gerçekleşmiştir. Bu planda dokuma, maden işleri, kâğıt, kimya, taş-toprak olmak üzere beş ana grupta sanayinin kurulması hedeflenmiştir. Ancak plan makro ölçekli bir plan değil mikro ölçekli bir plandır.

Planda genel olarak temel ihtiyaç maddelerinin üretimine öncelik verilmiştir. Bu sanayileşme stratejisi ile döviz tasarrufunun sağlanması hedeflenerek dış ticaret açığının kapatılması ve dolayısıyla ulusal paranın değerinin korunması amaçlanmıştır⁵³⁴. 1934 yılında uygulamaya konulan planın başarılı olması sonucu 1936 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP) hazırlanmıştır. BBYSP ile sınaî üretimin artışıyla, toplam ithalatın %44’ünü oluşturan temel tüketim mallarının yerli üretimine ağırlık verilmişken, İBYSP’de ara ve yatırım malları üretimine ve alt yapı gelişimine öncelik verilmiştir. BBYSP’nin finansmanı temelde tüketim malları üzerinden alınan dolaylı vergilerle sağlanmıştır.

Kamu girişimciliğine ihtiyaç duyulan diğer bir alanda madencilik sektörü olmuştur. Madencilik sektörünün gelişmesiyle tarım dışı sanayinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca ülkenin dövize olan gereksiniminin madencilik sektörü ile giderilebileceği

⁵³³ KEPENEK, YENTÜRK, a.g.e., s. 78.

⁵³⁴ Hüseyin ŞAHİN, **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu**, 6. Basım, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2000, s.60.

“Düzeltilme”

planlanmıştı. Bunun üzerine 1935 yılında Maden Tetkik Arama ve Etibank kurulmuştur.

Özet olarak bu dönemde; nüfusun büyük kısmı tarımda, küçük bir kısmı ise yeni kurulan sanayi kuruluşlarında istihdam edilmiştir. Devletçilik politikasının temelleri bu dönemde atılarak, üretim anlayışı olarak ithal ikame politikası benimsenmiştir⁵³⁵.

Türkiye II. Dünya Savaşına katılmış olmamasına rağmen, savaşın etkilerini hissetmiş ve savaşa dair ekonomik tedbirler almıştı. Ekonomi politikaları genelde mal varlıklarının ve fiyat artışlarının önüne geçme, sosyal adaletsizlikleri ortadan kaldırma yönünde olmuştur. 1940 yılında çıkarılan "Milli Koruma Kanunu" da bu politikaların ürünüdür.

Milli Koruma Kanunu ile mal kıtlıklarının oluşturduğu düzensizlikleri ortadan kaldırmak ve bu durumdan faydalanarak aşırı kazanç sağlanmasının önüne geçilmek amaçlanmıştır. Kanunla birlikte sanayi kuruluşlarının hangi ürünleri ne miktarda üretecekleri, tarımda çiftçilerin hangi ürünleri yetiştirecekleri gibi konular düzenlenmiştir. Bu dönemde diğer bir tedbir de 1942 yılında konulan "Varlık Vergisi"dir. Bu verginin konmasındaki amaç enflasyonla mücadele edebilmek için piyasadan para çekilmesinin sağlanmasıdır. Diğer bir amaç ise savaş yıllarında haksız olarak elde edilen kazançların vergilendirilmesi ve devletin de bu sayede gelir elde edebilmesinin sağlanmasıdır. Bu vergi bir defaya mahsus olmak üzere alınmıştır.

1938–1943 dönemi için hazırlanan İBYSP savaş koşulları nedeniyle uygulanamamıştır. Planın uygulanamaması yatırımların düşmesine neden olmuş, üretim kapasitesi de bu yüzden azalmıştır. Toplam tüketimin arttığı, toplam arzın ise yetersiz kaldığı bu dönemde enflasyonist olgular baş göstermiştir. Dönem içerisinde sosyal güvenlik alanında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Türkiye'nin sanayileşme sürecinde işgücünün statü dağılımında meydana gelen değişimler ve ücretlilerin payının artması, kırdan kente iç göç ve aile yapısındaki değişikliklerin doğurduğu sorunlar, sosyal güvenliğe olan ihtiyacı arttırmıştır.

"Düzeltilme"

Çok partili siyasal yaşama geçiş ile partiler arasındaki rekabet, insanların ekonomik ve sosyal duyarlılığının artmasında etkili olmuştur. Partilerin iktidara gelebilme çalışmalarında halkı kendi yanlarına çekebilmek için dile getirdikleri vaatler ile Batı Avrupa'da II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yaygınlaşan "sosyal güvenlik akımı" Türkiye'nin sosyal güvenlik alanındaki gelişmelerinde etkili olmuştur⁵³⁶. İşçi kesimine yönelik olarak 1945 yılında "İşçi Sigorta Kurumu" kurulmuş ve zaman içerisinde tedrici olarak değişik sigorta kolları oluşturulmuştur. Memurların sosyal güvenliğine ilişkin olarak ise 1949 yılında Emekli Sandığının kurulması, önceki dönemlerdeki uygulamaların bir bütünlüğe kavuşturulmasını sağlamıştır.

1950 yılından Türkiye'de yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile devletçilik anlayışı terk edilmiş, liberal ekonomi politikaları benimsenmeye başlanmıştır. Özel sektörün öncülüğünde sanayileşme, dış ticaretin liberizasyonu ve tarım sektörüne öncelik verilmesi dönem ekonomi politikalarının temelini oluşturmuştur. Ancak özel sektördeki sermaye yetersizliği sonucu oluşan ekonomik zorlanmaların etkisiyle büyük ölçüde devlet yatırımları ile gerçekleştirilen ithal ikameci bir politika uygulanması kısmen devam etmiştir. 1955 yılından sonra ise ithalatta liberizasyon politikaları uygulamalarına son verilerek "Milli Koruma Kanunu" yürürlüğe konmuştur.

Bu dönemde 1954 sonrası yaşanan ekonomik daralmaya karşın milli gelirden önemli artışlar sağlanmıştır. GSMH'da tarımın payı azalırken sanayinin payı artış göstermiştir. İstihdamın sektörel dağılımında da tarımın payı 1944'de %86,5 iken 1960 da %74,8 e gerilemiş, sanayinin payı ise % 8,3 den % 11,5 e yükselmiştir.

Türkiye'de 1960 sonrası dönemde iktisadi ve siyasal açıdan yaşanan büyük dönüşüm süreci çalışma düzeni ve emek piyasalarının işleyişi açısından da önemlidir. Bu dönemde ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın hızlandırılabilmesi, uygulanan politikalar arasında uyum sağlanabilmesi, toplumsal ve kültürel dönüşümün uyumlu

⁵³⁵ Hazine, **Cumhuriyetin 80.Yılı Özel Sayısı**, Ankara, Hazine Yayınları, 2006, s. 6-10.

⁵³⁶ Ahmet MAKAL, **Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri (1946-1953)**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 391.

"Düzeltilme"

yönlendirilmesi ve ekonomiye rasyonel kamu müdahalesinin temini amacıyla Kalkınma Planlarının hazırlanması ve uygulanması fikri benimsenmiştir⁵³⁷.

Hazırlanan kalkınma planlarında birinci öncelik, milli gelirin yüksek ve istikrarlı bir hızda büyümesinin sağlanabilmesiydi. Fakat büyüme hedeflerine ulaşmadaki en büyük engel olan tasarruf yetersizliği, planlanan yatırımların tam olarak gerçekleştirilememesine neden olmuştur. Ayrıca yatırımların büyük ölçüde dövize bağlı olması yeni yatırım hedeflerinin gerçekleştirilememesinin yanında, mevcut tesislerin de optimal kapasitede çalıştırılmaması sonucunu doğurmuştu.

Kalkınma planlarının diğer öncelikli iki amacı, sanayileşme ve ödemeler bilânçosu sorununun çözülmesidir. Ayrıca toplumda sosyal adaletin yaygınlaştırılması, gelir adaletsizliğinin önlenmesi için mali ve sosyal politikaların uygulanması hedeflenmiştir. İstihdam imkânlarının iyileştirilmesi ise planların öncelikli hedefleri arasında olmasına rağmen uzun vadeli bir hedef olduğu görülür. Ayrıca plandaki genel hedeflere uygun davranıldığını ancak tutarlı bir politikanın izlenemediğini ifade etmek de mümkündür. İstihdam veya işsizlik sorunu uzun vadede iktisadi gelişmenin sağlanması ile kendiliğinden çözümlenecek bir sorun olarak görülmüştür. Uygulamaya konulan kalkınma planlarında istihdam politikaları bu nedenle farklılıklar göstermektedir⁵³⁸. Belirli bir düzeyde istihdam artışının sağlanması, ekonomik büyümenin ve özel olarak da yatırımların bir bağımlı değişkeni olduğu kabul edilmiştir⁵³⁹.

Birinci kalkınma planında, (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi 1963– 1967), istihdam konusunda başlıca dört ana hedef belirlenmiştir. Bunlar;

- İşsizlik sorununun çözümlenmesi
- Çalışanların mesleki seviyelerinin yükseltilmesi

⁵³⁷ DPT, "Kalkınma Planları Tarihçesi, 1960 Öncesi Dönemde Planlama", (çevrimiçi) <http://www2.dpt.gov.tr/must/tarihce.asp>, 10.05.2010.

⁵³⁸ ŞAHİN, *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu*, s.129-132.

⁵³⁹ Nusret EKİN, *Türkiye'de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları*, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, 2000, s. 372.

"Düzeltilme"

- Kişilerin yeterliliğine, becerisine ve kabiliyetine göre yetiştirilen elemanları yerinde kullanmak ve sağlam bir sosyal hareketlilik sağlamak
- Çalışan nüfusun çeşitli meslek gruplarının bölünüşündeki dengesizlikleri ortadan kaldırmak ve daha dengeli bir dağılışı gerçekleştirmek şeklinde belirlenmiştir.

Türkiye'nin iş gücü durumunu gösteren sektörler olarak, başlıca tarım, sanayi ve hizmetler sektörü olduğu belirtilmiş, sanayi sektörü de inşaat, maden ve imalat sanayi olarak alt dallara ayrılmıştır. Nüfus artış hızının çok yüksek olması işgücü arzının da yüksek oranlarda olması sonucu doğurmaktaydı. İşgücü arzı ile yaratılan istihdam arasındaki fark olarak, tarımda belli işlerin gerektirdiğinden çok insan tarafından yapılması yani gizli işsizlik şeklinde, tarım dışında ise iş bulamama yani açık işsizlik şeklinde ortaya çıktığı görülmekteydi. Belirli bir doyma noktasından sonra tarımdaki işgücü fazlalığı da açık işsizlik haline gelmekteydi.

Ayrıca bu planda özel tedbirlerin alınmadığı takdirde işsizlik meselesinin tamamen çözülmeyeceği vurgulanmıştır. Tarımdaki işsizliğin nedeni olarak bu sektörde üretilen malların geniş ölçüde sektör içerisinde tüketilmesi ve tarımda kişi başına gelirin düşmesi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca tüketimin sektör içerisinde gerçekleşmesi para ekonomisine geçişi önleyen bir neden olarak kabul edilmekteydi. İşsizliğin çözümü için uygulanması gereken politikanın, tarım dışı sektörlerdeki çalışma hacminin artırılması olarak görülmüş, bu sayede tarımdaki fazla nüfusun eritilebileceği amaçlanmıştır.

Ancak o dönemdeki % 7'lik kalkınma hızı, sanayi ve hizmetlerde sektörlerinde istenilen istihdamın gerçekleştirilebilmesi için yeterli olamamıştır. Bunun sonucu olarak işsizlik sorununun çözümlenmesinde özel tedbirlerin alınmaması durumunda tarım alanında işsizliğin süreceği ön görülmüştür.

Hızlı bir şehirleşmenin tarım dışı sektörlerde ortaya çıkardığı işgücü arzı ile buralarda yaratılan istihdam arasındaki ayırım açık işsizlik halinde ortaya çıkmaktaydı.

“Düzeltilme”

Plansız bir şehirleşmenin ekonomik ve sosyal maliyetinin çok yüksek olması, buradan doğan mesken ve diğer alt yapı yatırım ihtiyacının karşılanmasının mevcut imkânların üzerinde olduğu tespit edilmişti. Şehirlerdeki açık işsizliğin, gerek kişiler için gerekse toplum için ıstıraplı sonuçlar doğurabileceği öngörülerek, bu meselenin çözüme kavuşturulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştı. Çözüm yolları olarak;

- Artan işgücünün şehirlere ölçüsüz bir şekilde akınını önlemek için tarım bölgelerinde emeğin değerlendirilmesi esasına dayanan tarım dışı çalışmaların geniş ölçüde artırılması planlanmıştır.
- Plan içinde istihdam yaratıcı projelerin ve sektörlerin öncelikli ele alınması hedeflenmiştir.
- Belirli alanlarda özellikle inşaat sektöründe işgücü yoğunluğuna dayanan bir teknolojik kalkınma imkânları üzerinde önemle durulması gerekliliği benimsenmiştir.
- Mevcut işgücü fazlasının işgücü kıtlığı çeken Batı Avrupa ülkelerine ihracıyla işsizlik sorununun çözüm bulacağı düşünülmüştür. Türkiye bu dönemde işgücü fazlalığı olan fakat niteliği yüksek işgücü konusunda da kıtlık çeken bir ülke konumundaydı. İşgücü ihracının, niteliği yüksek işgücü olması halinde bu kıtlığın daha çok artma ihtimali bulunmaktaydı. Bu yüzden bu riskin önlenmesi konusunda da önlemlerin alınması gerekliliği hususu ifade edilmiştir.
- Meselenin uzun vadeli çözüm yolu yaratılacak istihdam imkânlarıyla dengeli bir işgücü artışını sağlayacak nüfus artışı hızına ulaşmak için gerekli nüfus politikasının uygulanması gerekliliği ifade edilmiştir.
- Bütün bu tedbirlerin işsizlik sorununu yeterli ölçüde çözümlenmemesi durumunda ikinci ve üçüncü plan dönemleri için daha yüksek bir kalkınma hızı hedeflemesinin benimsenmesi sorununun çözümü olarak görülmüştür⁵⁴⁰.

Birinci Beş Yıllık Planı döneminde işgücü durumunu tespit edebilmek için sektörel

⁵⁴⁰ Devlet Planlama Teşkilatı, "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", (Çevrimiçi), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan1.pdf>, 05.02.2013, s.441–456.

bölümlere ve toplam işgücünün fonksiyonel bölümlerine göre tespitler yapılmıştır. Bu tespitlerde esas olarak geçmiş on yıllık, üretim-istihdam düzeylerine göre bulunan üretime bağlı işgücü esneklik katsayıları kullanılmıştır. Üretim artışına bağlı olarak yapılan tespitlerde kullanılan bu esnekliklerde teknolojik gelişmeyle ortaya çıkacak verimlilik artışı ve planlı ekonominin getireceği yapı değişikliği göz önünde tutularak düzenlemeler yapılmıştır. Tarım nüfusunun geçmişteki artış hızına göre geleceği düşünülerek zamanla ortaya çıkacak işsizlik miktarı tahminlerinde bulunulmuştur.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde en çok istihdam sağlayan sektörün tarım sektörüdür. Hizmetler ve sanayi sektörlerinde ise istihdamın yetersiz düzeydedir. 1962–1967 yılları arasında tarım sektörünün istihdamdan büyük pay almasının nedeni sanayi ve hizmetler sektörünün yeterince gelişmemiş olmasıdır. Ancak bu dönemde sanayi sektörü en çok gelişen sektör olma özelliği kazanmıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile tarım dışı alanlarda iş yaratma yoluyla ortadan kaldırmak istenen açık işsizliğin önlenmesi ve tarım sektöründeki gizli işsizlerin, yaratılacak istihdam alanlarına kaydırılması hedefi, yapısal önlemlerle desteklenmediği için istihdam konusunda istenilen hedeflere ulaşılamamıştır.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1968–1972) istihdam birinci planda hedeflenen kalkınma hızından sonra ikinci derecede ele alınmış ve ikinci planda da bağımsız bir hedef olma özelliği kazanamamıştır. Bu dönemde % 7'lik ekonomik kalkınma hızı ana hedef olarak belirlenmiş ve istihdam bu ana hedefin gerisinde sosyal bir hedef olarak planda yer almıştır⁵⁴¹. Böylece Türkiye'de işsizlik sorununun çözümü, ekonomik gelişmeye bağlanırken, devletin işsizliği önleyerek herkese çalışma imkânı yaratma görevi kısıtlanmaya alınmıştır. Ayrıca bu planda tarım ve tarım dışı sektörlerde işsizlik analizleri yapılarak, Türkiye'deki işsizliğin ne düzeyde olduğuna açıklık getirilmiştir.

---

⁵⁴¹ Rebi SAVAŞIR, **Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Küçük ve Orta Boyutlu İşletmeler Açısından İstihdam Politikaları**, Ankara, Kamu İş Yayınları, Mart 1999, s. 85.

İkinci Planda istihdam politikalarının temel ilkeleri, istihdam oluşturma kapasitesi yüksek olan sektörlere ve işgücü yoğunluğu yüksek projelere öncelik verilmesi, tarım sektöründe kullanılmayan işgücünden yararlanmak amacıyla tarım teknolojisinde ve tarımsal ürün çeşitliliğinin yapılması ve teşvik tedbirleri yoluyla yeni iş alanlarının ve istihdamın oluşturulması olarak belirlenmiştir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, Birinci Kalkınma Planı'nda tarım sektöründe tespit edilen gizli işsizlik sorununun çözüm yolu stratejisi belirlenmiştir. Bu planda tarımdaki işgücü fazlalığının belirlenmesi için "her tarım ürünü için çıktı miktarı ve hektar başına işgücü katsayıları" bulunmuştur. Bununla birlikte her ürün için ortalama çalışma süresi ve mevsimi tespit edilmiş ve her mevsim için tarım istatistiklerinden elde edilen mahsul cinslerince ekili arazi ve çıktı miktarları bu sayılarla çarpılarak mevsimlere göre işsizlik tahminleri yapılmıştır. Tarım faaliyetlerinin en geniş olduğu aylarda dahi işsiz olanlar gizli işsiz, diğer aylarda işsiz olarak gösterilenler ise mevsimlik işsiz olarak adlandırılmıştır⁵⁴².

Tarım sektöründeki işgücü arzının belirlenmesi için de 15-64 yaş grubunun orta doğurganlığa göre projeksiyonları yapılarak, bundan tarım-dışı nüfus çıkarılarak tarım nüfusu elde edilmiştir. Tarımdaki işgücünün ise, tarım nüfusu rakamları erkekler için % 99, kadınlar için %94 işgücüne katılma oranları ile çarpılarak bulunmuştur. Bu rakamlar tarımdaki işgücü arzı olarak kabul edilmiştir⁵⁴³.

Bu planda istihdamın artırılması için bir takım politikaların uygulanması gerekliliği belirtilmiştir. Bu politikalar şunlardır;

- İstihdam seviyesinin yükseltilmesi ve işsizliğin azaltılması amacıyla istihdam etkisi yüksek olan sektörlere ağırlık verilmesi gerektiği, bunun yanında maliyetleri arttırmaksızın işgücü yoğunluğunun yüksek, sermayeyi tasarruf edici

⁵⁴² Nusret EKİN, **Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de İşsizlik**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü Yayınları, s. 322-323.

⁵⁴³ SERTER, a.g.e., s.110.

"Düzeltilme"

ve istihdam yaratıcı projelere bütün sektörlerde öncelik verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. İstenilen ölçüde bir gelişme sağlanabilmesi için de teknoloji seçimi üzerinde yapılan araştırmaların derinleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

- Tarım sektöründe atıl kalan işgücünden faydalanabilmek amacıyla işgücü kullanmayı gerektiren yönde tarım teknolojisinde ve ürün tiplerinde değişiklik sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda yan bir gelir kaynağı olarak, el sanatlarının geliştirilmesi tarımda kullanılmayan işgücünün daha etkin bir şekilde ekonomiye kazandırılmasını sağlayacağı vurgulanmıştır.
- Teşvik tedbirleri ile tarımda ve tarım dışı sektörlerde kullanılmayan kapasitenin aktif hale getirilebileceği ve bu sayede yeni iş alanlarının sağlanabileceği ifade edilmiştir.
- Ayrıca istihdam sorununun baskısını azaltmak için yurt dışına işgücü gitmesinin etkili olacağı da düşünülmüştür⁵⁴⁴.

Bu politika tedbirlerine rağmen İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde istihdamdaki artışlar öngörülenin oldukça altında kalmış, işsizlik sorunu büyümeye devam etmiştir. Bu dönemde işsizlik oranı %4,8 den %6,3 e yükselmiş, gizli ve açık işsizlik 1 milyon 600 bin kişi olmuştur⁵⁴⁵.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1973–1977), istihdam sorunun çözümü sanayileşmenin hızla gerçekleştirilmesine bağlı olduğu kabul edilmiştir. Bu dönemde işsizlik sorununun giderek büyümesi, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde uzun dönemde çözülebilecek temel amaçlar arasında yer almasına neden olmuştur.

⁵⁴⁴ Devlet Planlama Teşkilatı, "İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>, 05.02.2013, s.134.

⁵⁴⁵ Mustafa Kemal BİÇERLİ, **İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları**, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 273.

İşsizlik sorununun çözümü için hedeflenen hızlı sanayileşme ve kalkınmaya en erken 1990'larda yıllarında ulaşılabileceği ifade edilmiştir. Bu nedenle sorunun çözümü için kısa vadede fayda sağlayabilecek politikaların üretilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Kısa vadeli hedefler için uluslararası rekabete konu olmayan inşaat ve hizmet sektörlerinde, plan hedeflerinin zaman yönünden aksamaması kaydı ile emek yoğun teknolojilerin kullanılması öngörülmüştür. Ayrıca istihdamı sermaye yoğun teknolojinin kullanılarak artırılması benimsenmiş ve hızlı büyüyen bir ekonomi ile yeni istihdam imkânlarının yaratılarak çözümleneceğine inanılmıştır. Bu dönemde 1973 yılında %13,3 olan işsizlik oranı 1977 yılında % 13,5 olarak gerçekleşmiştir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde kalkınma ve istihdam yaratmada öncelikli sektör olarak sanayi sektörünün ele alınmış olmasına rağmen, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında sanayi sektörü inşaat sektöründen sonra en düşük yıllık ortalama yüzde artışının meydana geldiği sektör olmuştur. Ticaret ve hizmetler sektöründe ise istihdam artış hızının yüksek olduğu görülmektedir⁵⁴⁶.

Bu planda iş arayanlara en kısa vadede ve verimli bir şekilde istihdam imkânının oluşturulması için gerekli tedbirlerin alınması ve işgücünün nicelik ve niteliği hakkında güvenilir bilgilerin toplanabilmesi ve değerlendirilmesi için bir sistemin kurulması kararı da alınmıştır⁵⁴⁷.

Bu dönemde tarımda görülen istihdam sorununun mevsimlik eksik istihdam olduğu belirtilmiştir. İşgücünün kendi içinde veya tarım dışı sektörlerle olan geçiş hareketinin geçiş yapılan sektörlerde bazı sorunlar yaratabilme ihtimaline karşın tarımdaki mevsimlik işsizliği azaltacağı düşünülmüştür⁵⁴⁸.

Üçüncü plan dönemini sonunda Türkiye'de toplam işgücü fazlası oranının %11,2 de

⁵⁴⁶ SERTER, a.g.e., s.112-113.

⁵⁴⁷ Devlet Planlama Teşkilatı, "Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı", (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan3.pdf>, 05.02.2013, s. 664.

⁵⁴⁸ SERTER, a.g.e., s.114.

"Düzeltilme"

kalması amaçlanmış ancak plan sonunda bu oran %12,1'e yükselmiştir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1979–1983), istihdam politikalarının teknoloji ve sanayi politikaları ile tutarlı bir yapıda olacağı belirtilmiştir. Bu amaç doğrultusunda öncelikli olarak ele alınması gereken politikalar, istihdam ve ücret politikaları olarak belirlenmiştir. İnsan gücünün yerinde ve verimli bir şekilde kullanılması, insan gücünün sektörler ve bölgeler arası dağılımındaki dengesizliklerinin giderilebilmesi amaçlanmıştır.

İşgücü eğitime dikkat çekilerek, orta nitelikli teknik insan gücünün yetiştirilmesi için özel programlar, kurumsallaşmalar ve özendirilmelerin geliştirileceği belirtilmiştir. Yüksek öğrenim mezunlarının zorunlu çalışmasına yönelik yasal düzenlemelerin yapılacağı ve bölgeler arası nitelikli işgücünün eşit oranda dağılımının sağlanacağı belirtilmiştir.

Ekonominin canlılığa kavuşması, sanayinin tam kapasiteye ve yatırımların programlanan düzeylere ulaşması istihdamın çözümünde temel çare olarak düşünülmüştür.

Tarımdaki gizli işsizliğe diğer planlarda olduğu gibi bu planda da yer verilmiştir. Gizli işsizliğin çözümü için sermaye yoğun teknolojilere geçmenin ekonomik açıdan gerekli olduğu durumlarda bu gereğe uyulması gerektiği, kırsal bölgeler ile kentlerde emek yoğun özel kalkınma projeleri ve programlarının gerçekleştirileceği belirtilmiştir⁵⁴⁹.

1970'li yıllardan sonra ekonomide yaşanmaya başlayan durgunluk ödemeler dengesi açıklarının giderek artmasına sebep olmuştur. Kalkınma planlarının hedeflerine ulaşmada kısmen başarılı olmuş olmasına karşın, 1970'lerin sonunda yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal bunalım yatırımların azalmasına ve işsizlik sorununun daha da artmasına sebebiyet vermiştir. Ortaya çıkan siyasi ve ekonomik tıkanlıklar, ithal

⁵⁴⁹ Devlet Planlama Teşkilatı, "Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı", (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan4.pdf>, 05.02.2013, s.277–278.

ikameci sanayileşme modelinin terk edilmesi gereğini ortaya koymuştur. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanmasına olanak kalmadan yapılan askeri müdahale ile devletin her düzeyde yapılanmaya gitmesini gerektiren bir dönem başlamıştır. 1980 yılında yapılan askeri müdahalenin ardından alınan 24 Ocak kararları Türkiye'nin uyguladığı iktisat politikalarını tamamen değiştirmiştir. 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlar istikrar tedbirleri yürürlüğe konulmuştur. 24 Ocak kararlarının temel özelliği ithal ikameci sanayileşmeden dışa açık sanayileşme stratejisine geçilmesidir. Bu kararlar aynı zamanda emek piyasaları üzerinde de etkili olmuştur. 1980'e kadar uygulanan "Keynesyen politikalardan", "arz yanlı" ekonomi politikalarına geçiş yapılmıştır.

Piyasanın işleyişi sonucunda işsizliğin olabileceğini savunan bu politikalar emek piyasaları ile ilgili düzenlemelerin azaltılması ve sendikaların gücünün sınırlandırılması gerektiği görüşlerini benimsemiştir.

Bu kararlar birlikte alınan bir başka kararda, işgücü de dâhil olmak üzere temel üretim faktörlerinin fiyatlarının piyasa şartlarına göre belirlenmesidir. Bu dönemde işgücü %11,3 oranında artarken, istihdam %11,2 oranında artmıştır. İşsizlik oranları 1980 yılında %11,6 dan 1983 yılında %12,1'e yükselmiştir. 1984 yılından itibaren ise azalarak %8-9'lar düzeylerine gerilemiştir⁵⁵⁰.

1980'e kadar uygulamaya konan kalkınma planlarında istihdam sorunun çözümü için, biri ekonomik büyüme, diğeri sanayileşme olmak üzere iki ana hedef belirlenmiştir.

Türkiye'de yaygın istihdam politikalarının planlı kalkınma dönemlerinde başladığı ileri sürülebilir. Uygulanan istihdam politikaları incelendiğinde, devlet planlı dönemin ilk yıllarında istihdam probleminin çözümünü sanayi sektörünün gelişmesine bağlamıştır. 1970'li yıllarda sanayi ve hizmetler sektörünün gelişimiyle istihdam probleminin çözülemeyeceği anlaşılmış ve devlet, aktif istihdam politikaları uygulama yönünde

---

⁵⁵⁰ Cihangir AKIN, "1980 Yılı ve Sonrası Türkiye'de İstihdam ve Yapısal Emek Piyasası Politikaları", **İktisat Fakültesi Dergisi**, İstanbul, C.1-4, 1996, s.138-145-150-153.

kararlar almıştır.

Bununla birlikte 1980'e kadar uygulamaya konulan dört kalkınma planında, istihdama ilişkin politika yaklaşımları açısından farklılıklar vardır. Bu farklılaşmaların bir yönden işsizlik sorununun giderek ağırlaşmasından, diğer taraftan ilgili planı hazırlayan siyasal yönetimin genel politikasından kaynaklandığı söylenebilir⁵⁵¹.

1980'li yıllar Türkiye ekonomisinin dışa açılma sürecinin başladığı dönemlerdir. Ekonominin dışa kapalı olması sebebiyle üretim kapasitesinin massedilme yeteneğini azaltarak, maliyetler üzerine bir yük getirmekteydi. Ülke ekonomisinde ara ve yatırım malı girdisi ile döviz ihtiyacının artması, izlenen borçlanma stratejisindeki yanlışlar ve 1973 yılından sonra dünya ekonomilerinin yaşadığı şoklar, ülke ekonomisinin büyük bir dar boğaz içerisine girmesine neden olmuştu. Bu olumsuz durumdan kurtulabilmek için ekonomiye yeni ve heyecanlı bir yapı kazandırabilmek amacıyla 24 Ocak Kararları olarak adlandırılan yeni makro ekonomik politikalarla ülke ekonomisinin dışa açılma süreci başlatılmıştır⁵⁵².

24 Ocak 1980 kararları, ülke ekonomisinin serbest piyasa mekanizması kurallarına göre işlemesi ve dünya ekonomileriyle bütünleşmesinin sağlanması amacıyla alınmıştır. Türkiye bu model ile birlikte ülke ekonomisini dışa kapalı bir ekonomi haline getiren ithal ikamesine dayalı sanayileşme modelini terk etmiş ve ihracata dayalı sanayileşme stratejisini benimsemiştir. 1980 dönüşümü birçok açıdan Türkiye'nin 1980 öncesi uyguladığı politikaların antitezini oluşturmaktadır. Bu bağlamda 24 Ocak Kararları'nın kendisinden önceki istikrar programlarından farkı, kısa vadeli amaçlar gerçekleştirmekten çok ekonomide kalıcı yapısal değişimi sağlamaya yönelik bir ekonomik gelişme programı olduğu ifade edilebilir⁵⁵³. Bu çerçevede serbestleşme öncelikleri istikrar programıyla iç içe geçmiş durumdaydı. Programın birinci önceliği, cari

⁵⁵¹ Naci GÜNDOĞAN ve Kemal BİÇERLİ, **Çalışma Ekonomisi**, 2. Baskı, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 227.

⁵⁵² ORAL, YALÇINKAYA, **a.g.e.**, s.161-183.

⁵⁵³ Sadık Rıdvan KARLUK, **Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm**, 11.Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2007, s. 450.

“Düzeltilme”

işlemler açığının azaltılması ve dış borçların düzenli olarak ödenmesiydi. Bu amaçlar doğrultusunda sınaî mamul ve hizmet ihracatının artırılması hedeflenmekteydi. Programın İkinci önceliği ise makroekonomik dengelerde istikrar sağlama önlemleriyle enflasyon hızının düşürülmesiydi. Ekonomik büyüme ise üçüncü öncelik olarak programda yer alıyordu⁵⁵⁴. 24 Ocak 1980 tarihinden açıklanan istikrar paketinin geçmişteki benzerlerine göre temel farklılığı, kısa vadeli ekonomik istikrarın ötesinde serbestleşme ve dışa açılma ekseninde kapsamlı ve uzun vadeye yayılmış bir yapısal dönüşüm programı öngörmesidir⁵⁵⁵. Bu dönemde istihdamı 1980 öncesi dönemine göre arttıran politika uygulamaları ise mali piyasaların serbestleştirilerek dışa açılması ve yabancı sermayenin yerli sermaye ile aynı teşvik politikalarına tabi kılınması olmuştur. Ayrıca uygulanan makroekonomik politikaların genel olarak emek yoğun üretim yapısını özendirilmesi hedeflenmiştir⁵⁵⁶.

24 Ocak 1980 kararlarının özelliklerinden birisi de temel üretim faktörlerinin ve ücret yapısının piyasa şartlarına göre belirlenmesidir. Uygulanan politikalar sonucu iç talep daralırken, üretim maliyetleri ücret yönünden aşağı çekilmiştir. Asıl amaç, ihraç fiyatlarını düşük tutarak rekabeti arttırmaktır. Bununla birlikte, düşük maliyetli emek piyasası için sadece ücretler aşağıya çekilmemiş aynı zamanda çalışma şartları konusunda işçi hakları ve toplu pazarlık gücü de kontrol altına alınmıştır. İşgücü piyasası askeri ve yasal yöntemlerle baskı altına alınmış, sendikal faaliyetler kısıtlanmış, grev yasağı getirilmiş ve toplu sözleşme düzeni Yüksek Hakem Kurulu'na (YHK) devredilmiştir. Bu tür sınırlamaların olması 1980–1988 yılları arasında reel ücretlerin sürekli azalması yönünde bir baskı yaratmıştır. İşgücü fiyatının düşük tutulması ile kar oranları artırılarak yatırımları uyarmak, yerli sanayinin rekabet gücünü ve ihracatı arttırmak amaçlanmıştır.

⁵⁵⁴ KAZGAN, **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1921–2001) Ekonomi Politik Açidan Bir İrdeleme**, s.196.

⁵⁵⁵ Sinan SÖNMEZ, “Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri”, **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, Derleyen: Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 26.

⁵⁵⁶ Devlet Planlama Teşkilatı, **İşgücü Piyasası, Çalışma Hayatı, İstihdam ve İşsizlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT Yayını, 1994, s. 5.

“Düzeltilme”

24 Ocak 1980 kararlarının uygulandığı dönemde yürürlüğe konulan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ekonominin dışa açılması ile yabancı sermayenin istihdam imkânı yaratacağı vurgulanmaktadır. Ayrıca, işverenlere yüklenen vergi yükünün hafifletilmesinin genç işsizlik üzerinde olumlu etki göstereceği, küçük girişimcilerin gücünün geliştirilmesi ve mesleki eğitim ile beşeri sermayenin geliştirilmesi noktalarında önemle durulmuştur. Ayrıca küçük girişimciliğin teşvik edilmesi ilk kez bu plan döneminde bir politik unsur olarak ele alınmıştır. İstihdamın küçük teşebbüslerin önceliğinde ve teknolojiyi takip eden sanayi yapısına dayandırılarak, sağlıklı bir istihdam ortamının oluşturulabileceği ifade edilmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1984–1989) gelişmeyi ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yönleriyle bir bütün olarak ele almıştır. Planda istihdama gerçekçi çözümler getirileceği ifade edilmiştir. İstihdam politikalarının teknolojik ve sanayi politikaları ile uyumlu hale getirilmesi ve işgücünün verimli çalıştırılması ulaşılmaları gereken hedefler arasında sayılmıştır. Beşeri sermayenin sektörler ve bölgeler arasındaki dengesizliklerinin giderilmesi hususu da bu planda önemli bir yer tutmaktadır⁵⁵⁷.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki politikalar sonucunda;

- Ekonomin dışa açılmasıyla, ülkenin kaynak dağılımına uygun düşen iş kollarının geliştirilmesi
- Gerçekçi faktör fiyat politikası ile daha emek yoğun teknolojilerin kullanılması
- Kapasite kullanımının yükseltilmesi
- İş barışının sürdürülmesi
- Okul içi ve yaygın eğitim programlarının fonksiyonel hale getirilmesi ve işe dönük ve hizmet içi eğitimin teşvik edilmesi yoluyla vasıfsız işgücünün vasıf kazanarak istihdamının kolaylaştırılması
- Yabancı sermaye akışının hızlandırılması ve serbest bölgelerin geliştirilmesi yoluyla istihdam imkanlarının artırılması
- Konut yapımı ve özellikle işsizliğin yoğun olduğu bölgelerde kamu alt yapı ve bayındırlık projeleri uygulamalarıyla bölgesel işsizliğin giderilmesi

“Düzeltilme”

- Mahalli teşebbüs potansiyelini değerlendirirken, istihdam ve üretime olumlu etkisi bulunan sanatkâr ve küçük seviyedeki sanayinin büyümesi ve yaygınlaşması sağlanacağı öngörülerinde bulunulmuştur.⁵⁵⁸

Planlı istihdam politikasının başarıya ulaşip işsizliği önlemede, teknolojik, sanayi ve eğitim politikaları ile uyum içinde hareket edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca kamu işyerlerinde ortaya çıkan kadro şişkinliğinin önleneyeceği, kentlerde açık işsizlik şeklinde ortaya çıkan istihdam sorununun çözümü için alt yapı, imar ve bayındırlık çalışmalarına öncelik verileceği belirtilmiştir. Özellikle kamu hizmetlerinde yaratılan hizmet sektörü gizli işsizliğine önlem alınması için vardiya sayısı ile kapasite kullanımının arttırılacağı bu planda belirtilen bir diğer husustur. Planda girişimciliğin desteklenmesi, nitelikli işgücünün yetiştirilmesi ve istihdamı olumsuz etkileyen engellerin ortadan kaldırılması temel ilke olarak belirlenmiştir.

İstihdam artışının; yatırım hacmi, yatırımların verimliliği, üretim sektörü ve üretim tekniğinin bir fonksiyonu olduğu belirlenmiştir. Emek- sermaye faktörlerinin kullanım oranı, ülkenin kaynak dağılımına uygun bir yönde geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁵⁹

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, genç işsizliğe yönelik politikalara da yer verilmiştir. Genç işsizleri istihdam edenlerin vergi ve diğer yollarla teşvik edilmesi, gençleri eğiterek istihdam eden işverenlere vergi iadesi uygulaması başlatılması, orta öğretimden itibaren gençleri mesleğe yöneltme imkânlarının sunulması uygulamaları öngörülmüştür.⁵⁶⁰

Bu planda işsizlik sorununun çözümlenmesi için işsizlik oranlarının yüksek olduğu

---

⁵⁵⁷ SERTER, a.g.e. , s.115.

⁵⁵⁸ Devlet Planlama Teşkilatı, “Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf>, 05.02.2013, s.128.

⁵⁵⁹ Devlet Planlama Teşkilatı, “Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, s. 131.

⁵⁶⁰ Alpay HEKİMLER, AB-Türkiye & Endüstri İlişkileri, Alıntı: Gülten Kutsal, **Türkiye’de İstihdam Politikaları, Esneklik ve Yeni İstihdam Türleri**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2004, s.124.

bölgelerdeki mevsimlik işsizlere ek iş sağlamak amacıyla çeşitli projelerin uygulamaya konulması da planlanmıştır. Ayrıca aynı milli gelir artışı ile daha çok istihdam sağlayacak yatırımlara öncelik verilmesi gerektiği vurgulanmıştır⁵⁶¹.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planını istihdam üzerinde genel olarak değerlendirdiğimizde, toplam istihdam artışının istenilenin üzerinde olduğunu görmek mümkündür. Bu miktar artışındaki en önemli etkeni olarak 24 Ocak 1980 kararları sonucunda dışa açık bir ekonomik gelişmenin benimsenmesi olduğu söylenebilir.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında (1990–1994) , istihdamın gelişmesini sağlayacak ortamın oluşturulması ve sağlanmış olan istihdamın idamesi esas alınmıştır. Bu çerçevedeki genel hedefler doğrultusunda yatırımların teşvik edilmesi, girişimcilik ruhunun ve girişimcilik gücünün geliştirilmesi, küçük ve orta ölçekli girişimlerin desteklenmesi, nitelikli işgücü yetiştirilmesi ve mevcut işgücünün niteliğinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte işgücü piyasasında karşılaşılan ve istihdamın gelişmesini olumsuz şekilde etkileyen unsurların ve aksaklıkların ortadan kaldırılması bu planda istihdam politikalarının temel ilkeleri olarak belirlenmiştir⁵⁶².

Beşinci plandan farklı olarak esnek çalışma biçimi olan kısmi süreli çalışmanın yaygınlaştırılması gerekliliği vurgulanmıştır. Uygulanan ücret sisteminin istihdamı artırıcı ve büyüme politikalarına uygun bir şekilde yürütülmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bunun yanında Türkiye’de istihdam politikalarının ILO ve AB normlarına uyum sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca kırsal kesimde yeni iş alanları ve kırsal hane halkına ek gelir imkânları yaratmak amacıyla tarım dışı iktisadi faaliyetlerin geliştirilmesine ağırlık verileceği ifade edilmiştir.

Bu plan döneminde uygulamaya başlanan istihdam ve eğitim projesi, 1993 yılında uygulamaya konulmuş, bunun yanında özelleştirme sonucu işsiz kalanlara yönelik

⁵⁶¹ Devlet Planlama Teşkilatı, “Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, s.131-133

⁵⁶² Devlet Planlama Teşkilatı, “Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı”, (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf>, 05.02.2013, s. 302.

işgücü uyum projesi uygulaması da 1994 yılında uygulamaya girmiştir⁵⁶³. Bu programda İş ve İşçi Bulma Kurumu ki bugünkü adıyla Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) istihdam, mesleki eğitim ve kamu yararına çalışma programlarından, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) yerel ekonomiyi geliştirmeye yönelik hizmetlerden, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) ise küçük işletmelere danışmanlık ve teşvik çalışma programlarından sorumlu tutulmuştur⁵⁶⁴.

Eğitim sistemi içinde ve dışında, her seviyede nitelikli işgücü yetiştirilmesine ağırlık verilmesi, örgün ve yaygın mesleki teknik eğitim, beceri kazandırma eğitimi, iş öncesi eğitimi, iş başı eğitimi ve yeniden eğitim programları ve hizmetleri desteklenerek yaygınlaştırılması hedeflenmiştir.

İşgücü piyasası berraklaştırılacak ve işgücü mobilitesini kolaylaştırıcı enformasyon hizmetleri geliştirilerek; iş ve işçi bulma kurumunun işgücü piyasasında etkinliği artacak biçimde yeniden düzenlenmesi gerektiği planlanmıştır. İşgücü eğitimi, istihdam rehberliği, mesleğe yöneltme ve benzeri istihdamı geliştirme faaliyetlerine kamu kuruluşları ile özel istihdam kuruluşlarının aktif katılımının sağlanması belirtilmiştir.

İş gücü piyasasına girişte zorluklarla karşılaşan özürsüzlüler ve eski hükümlülerin problemlerini giderici tedbirlerin alınması ile birlikte kısmi zamanlı (part-time) yeni iş alanlarının açılmasına ve bu tür istihdamın geliştirilmesine önem verilerek gerekli mevzuat düzenlemesi yapılması ön görülmüştür. Böylece işgücü piyasasının kurumsallaşmasının sağlanması ve istihdam politikalarının oluşturulmasında etkinliğin artırılması amaçlanmıştır.

Bu planın diğer bir özelliği ise iş gücü piyasası verilerinin uluslar arası standartlara uygun, kıyaslamalara imkân verir nitelikte olması gerektiği belirtilmiştir⁵⁶⁵.

⁵⁶³ BİÇERLİ, **İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları**, s. 278.

⁵⁶⁴ Devlet Planlama Teşkilatı, **Emek Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, 2001, s. 48.

⁵⁶⁵ **A.e.**, s. 303.

5 Nisan Kararları Sonrasında Türkiye 1986 yılından itibaren iç talebe dayalı bir büyüme politikası izlemiştir. Özellikle 1989 yılından itibaren toplam tüketim harcamalarının artırılması politikası ekonomik büyümenin temel belirleyicisi olmuştur. 1989–1993 yılları arasında ücret ve maaşlara yapılan yüksek oranlı artışlar, bir taraftan tüketimi artırırken diğer taraftan sanayi sektörünün rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemiştir.

1989 yılında sermaye hareketleri üzerindeki tüm kısıtlamalar kaldırılarak, 1990 yılının başında Türk Lirasının konvertibl olduğu açıklanmıştı. Sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, kişiler ve kurumlar açısından bir özgürlük olarak nitelendirilmişti. Ancak birçok iktisadi politika tercihlerinin yapılamaz duruma gelmesi gibi bir riskle de karşı karşıya kalınmıştı. 1993 yılından itibaren sermaye hareketlerine hiçbir kısıtlama getirilmeden faizleri kontrol etme girişiminde bulunulması, faizlerin kontrol edilebilme yeteneğinin elden kaçırılması sonucunu doğurmuştu.

Kambiyo rejimlerindeki serbestlik, ihracatı teşvik edebilmek ve ihraç ürünlerine düşük fiyatla pazar şansı oluşturabilmek için kur ayarlayabilme imkanı da hükümetin elinden alınmıştır. Bu gelişmelerle birlikte, bütçe açıkları, yükselen dış borçlar, üretimin azalması, enflasyon hızındaki artışla birlikte negatif faiz oranı, banka sisteminde artan açık pozisyonları, ücret düşüşleriyle birlikte işsizliğin artması gibi olumsuz değişimler 1994 krizinin oluşmasına meydan hazırlamıştır⁵⁶⁶. Türkiye'deki ekonomik dengeleri yeniden yerine koyabilmek için 5 Nisan Kararları devreye sokulmuştur. Bu kararlar iki bölümden oluşmaktaydı. Birincisi İstikrar programı, ikinci ise Yapısal düzenlemeler şeklindeydi.

5 Nisan kararları ile uygulamaya konulan istikrar politikaları ile birlikte iç talepte yaşanan daralmaya bağlı olarak bazı sektörlerde ciddi stok artışları gerçekleşmişti. Bu sektörlerde üretim ve kapasite kullanım oranların önemli ölçülerde gerilemişti. 1994 yılının ilk çeyreğinde % 12, yılsonu itibarıyla de % 8 oranında gerileme yaşanmıştır.

---

⁵⁶⁶ Özer DOĞAN, **1990'dan Önce ve Sonra Ekonominin Performansı: Konvertibilitenin Bilançosu**, Ekonomik Forum, TOBB Yayınları, Sayı:5, 15 Mayıs 1995, s. 28-30.

İmalat sanayi üretimindeki bu gerilemede iç talepte görülen daralmanın yanı sıra, radikal tedbirlerin gerektirdiği uyum ihtiyacı sonucunda üretim, yatırım ve ihracat kararlarının belirli bir süre ertelenmesinin de etkisi olmuştur. Benzer bir şekilde, kapasite kullanım oranı 1994 yılının ilk çeyreğinde % 76 iken ikinci çeyreğinde % 67'ye düşmüş, haziran ayından sonra tekrar artmaya başlamış ve üçüncü çeyrekte % 73'e yükselmiştir. 1994 yılsonu itibariyle kapasite kullanım oranı 1993 yılındaki % 80 seviyesinden % 73'e gerilemiştir. 5 Nisan kararlarını izleyen dönemde talep ve üretimdeki düşüş istihdamda belirli bir daralmaya yol açmış ve işsizlik oranı % 8,4'e yükselmiştir.

Yürürlükte olan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 1996 yılında uygulamaya konulan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında 5 Nisan kararlarının etkisi görülmüştür. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1996–2000) istihdam artışı ve işsizlikle mücadelenin ancak istikrarlı, yatırım ağırlıklı ve rekabetçi ekonomik koşullara dayalı yüksek bir büyüme hızının gerçekleştirilmesiyle olabileceği üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede, teknoloji düzeyiyle uluslararası rekabet koşullarına katılabilecek sanayi sektörü ve yüksek katma değerli hizmet sektörü yatırımlarının gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu planda teknolojik gelişmeye paralel olarak işgücü niteliğinin yükseltilmesi yoluyla istihdamın gelişme potansiyelinin yakalanacağı belirtilmiştir.

Ekonomik yapının ihtiyaç duyduğu insan gücünün yetiştirilmesi ve işgücü piyasasının işleyişi ile ilgili özellikle çalışma şartlarının düzenlenmesine ilişkin mevzuatın çağdaş koşullara uygun bir yapıya kavuşturulması, kurumsallaşmanın güçlendirilmesi, meslek standartlarının geliştirilmesi gibi politikalarla istihdamın arttırılabileceği öngörülmüştür. İleri teknoloji kullanılarak yüksek katma değer yaratacak sektörlerin geliştirilmesi ile nitelikli işgücü istihdamı arttırılması, küçük ve orta ölçekli işletmelerin istihdam potansiyelinden azami ölçüde yararlanması öngörülmüştür. Küçük ve orta ölçekli işletmeler ile bireysel girişimlerin proje, finansman, organizasyon ve teknoloji alanlarında desteklenmesi ve girişimcilik eğitimlerinin gerçekleştirileceği belirtilmiştir.

“Düzeltilme”

Planda ayrıca “Güneydoğu Onarım Projesi” (GOP) kapsamında işsizlerin ağaçlandırma, alt yapı, konut, çevre koruma gibi projelerde çalıştırılması, işgücünün eğitimi programlarına ağırlık verilmesi, özelleştirme sonucunda işsiz kalanlardan kendi işini kuranlara destek olunması gibi çeşitli politikaların izlenmesi de hedeflenmiştir.

Bu çerçevede, istihdam hizmetlerinde etkinliği arttırmak, özel istihdam bürolarının faaliyetlerine imkân sağlamak, işsizlik ile beceri düzeyi düşük işçilerin nitelikleri artırılarak üretken istihdamda çalışmalarını teşvik etmek, meslek standartları sınav ve belgelendirme sistemi kurmak mesleki danışmanlık sistemi kurmak, işgücü piyasası kararlarının oluşturulmasında etkinliği arttırmak amacıyla istihdam ve eğitim uygulamalarının gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir⁵⁶⁷.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, önceki planla ifade edilen emek piyasasına esneklik getiren düzenlemelerin en kısa zamanda sağlanması gerekliliği belirtilmiştir. Bu doğrultuda esnek zamanlı, kısmi zamanlı ve diğer standart dışı çalışma şekillerinin düzenlenmesi için 1475 sayılı İş Kanununda ve ilgili mevzuatlarda düzenleme yapılacağı ifade edilmiştir. Bu hedef 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı yeni İş Kanunu ile gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda çalışma yaşamına ilişkin birçok yasanın çıkartılması, kurumsal dönüşümler, yeniden yapılanmalar, enflasyon ve faiz oranlarındaki düşüşler, özel sektöre ve yabancı sermayeye sağlanan kolaylıklar, belirli illere ve sektörlerle yatırım teşvikleri sağlanması ve istihdam üzerindeki vergi yüklerinin azaltılması gibi birçok uygulamada yürürlüğe konmuştur. Bu planda ayrıca, emek piyasaları ile ilgili iki önemli düzenleme yapılmıştır. Bunlardan birincisi 4447 sayılı yasa ile kurulan “işsizlik sigortası”dır. 2000 yılının Haziran ayında başlayan sistem, kendi isteği dışında işlerini kaybeden işçiler için bir grup sigortası olarak tasarlanmıştır. Yedinci Planda yapılan bir diğer düzenleme de “iş ve işçi bulma kurumunun” yeniden yapılandırılarak, İŞKUR’a dönüştürülmesidir⁵⁶⁸.

⁵⁶⁷ DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 51-54.

⁵⁶⁸ BİÇERLİ, **İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları**, s. 279-280.

24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye ekonomisinin dış ülke ekonomileriyle bütünleştirilmesi hedeflenmiş ve buna ilişkin düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Özellikle bankacılık sektörünü dönüşüme uğratmak ve yurt içi tasarrufların artırılması hedeflenmiştir. 1989 yılında 3182 sayılı Bankalar Kanunu'nun 32 sayılı kararı ile Türk Lirasının konvertibilitesi sağlanmıştır. Ancak bankacılık sektörü bu düzenlemeye hazırlıksız yakalanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Hazinesi ve Merkez Bankası'nın bu yeni dönüşümü tamamlayacak düzenlemeleri gerçekleştirememiş olması, bunların sonrasında ise bankaların nakit yönetimi ilkelerini göz ardı etmesi sonucunda yabancı para cinsinden kaynaklara yönelmeleri 1994 krizini doğurmuştur⁵⁶⁹. 1994 krizinin içeriği bu kriz aşılsa bile yeni krizlerinin olabileceğinin habercisi olmuştur. Nitekim krizin özünde makro ekonomik yönetim başarısızlığının olması krizin kolay aşılmasını sağlamıştır⁵⁷⁰.

Ancak kriz aşılırken tasarruf mevduatlarının tamamının sigorta kapsamına alınmış olması krizin aşılmasında önemli işlev görürken, 2000–2001 finansal krizlerine de zemin hazırlamıştır⁵⁷¹.

2000 Kasım ve 2001 Şubat'ında yaşanan krizler daha önce yaşanan krizlerden farklı niteliklere sahiptirler. Bu krizlerin temelinde ülkenin serbestleştirilmiş sermaye hareketlerindeki finansal varlıkları iyi idare edememesi yatmaktadır⁵⁷².

Son dönemlerde yaşanan krizlerin finansal nitelik içermesi, bankacılık sektörünü derinden etkilemektedir. 2000 yılında uygulamaya konulan istikrar programlarında örtülü para kurulu sistemi bulunmaktadır. Döviz kurunun kur sepetine göre önceden ne olacağına açıklanması yatırımcılar için kur riskini ortadan kaldırmaktaydı. Böylece beklenen getirilerin risksiz getiriden daha yüksek olması yabancı yatırımcılara cari faiz oranında arbitraj imkânı sağlamamaktaydı. Bu sayede oluşan sermaye girişi ile birlikte

⁵⁶⁹ Ömer Faruk ÇOLAK, "İstikrar Programı ve Kriz", TİSK, **İşveren Dergisi**, Şubat 2001, s. 7-8.

⁵⁷⁰ Merih CELASUN vd..., "Kriz Nereden Nereye, Panel-1-Kriz ve Sonrası", **İktisat-işletme ve Finans Dergisi**, Bilgehan Yayıncılık, Cilt:17, Sayı:194, 2002, s. 33.

⁵⁷¹ ÇOLAK, "İstikrar Programı ve Kriz", s. 8.

⁵⁷² CELASUN vd..., **a.g.e.**, s. 36.

"Düzeltilme"

para ve kur politikalarında sterilizasyon yapılmasına imkân sağlanmakta, para piyasalarında likiditenin artması ve faiz oranlarının düşmesine neden olmaktadır. Faiz oranlarındaki düşme ile de kamu borçları üzerindeki faiz yükü hafiflemiş olmaktadır. Zaman içerisinde artış gösteren sermaye girişleri faiz oranlarının olması gerekenden daha düşük seviyelere gerilemesine neden olmaktadır. Aynı dönemde bankaların tüketici kredilerini arttırmaları, finansmanını repo işlemleri ve İnterbank piyasasından borçlanarak sağlamaları vade uygunsuzluğu riskini göz ardı etmeleri sonucunu doğurmuştur. Faiz oranlarındaki aşırı düşmenin kredi miktarındaki aşırı artışı ile beslenmesi beraberinde tüketim ve yatırım harcamalarını da arttırmış, bu da cari işlemler dengesini olumsuz etkilemiştir⁵⁷³. Tüm bu gelişmelerin krize yol açmasının ardında, uygulanan para kurulu sistemine hazırlıksız başlanması ve ekonomideki alınması gereken yapısal reformların zamanında gerçekleştirilememesi yatmaktadır. Para kurulu sistemi uygulamasına geçerken bunun cari işlemler dengesinde meydana getireceği açığı karşılayabilmesi için doğrudan yabancı sermaye girişinin ya da uluslararası kredi girişlerinin gerçekleştirilmesi gerekirken, bunu sağlayabilecek mekanizmalar yaşama geçirilememiştir⁵⁷⁴.

Özelleştirmelerin bir türlü planlanan hedefler doğrultusunda gerçekleştirilememiş olması, finansal yapılar için alınması gereken önlemlerin önündeki idari ve bürokratik engeller ve aynı zamanda oluşan siyasi bunalım sonucunda ülkeden hızlı para çıkışları yaşanmıştır. Ülke içerisindeki likidite eksikliği sonucu faiz oranlarında aşırı yükselme, kamu kâğıtlarının değerinin düşmesi, yabancı bankaların risk üstlenmemek için yerli bankalara verdikleri kredileri durdurmaları, yabancı yatırımcıların ülkeden hızla ayrılmalarına neden olmuştur. Merkez Bankası'nın 2000 Kasım ayında uyguladığı kısa vadeli finansman sağlama uygulaması, kredibilitiyi olumsuz yönde etkilediği için

---

⁵⁷³ İrfan CİVCİR, “Türkiye’de Kriz Sonrası Dönemde Kredi Çöküşü”, **Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Balkanlarla İlişkiler ve Türkiye Ekonomisi**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, İmaj Yayınları, 2003, s.112

⁵⁷⁴ Ömer Faruk ÇOLAK, **Türk Bankacılık Sektörünün Şubat 2001 Krizi Sonrası Durumu ve Yeniden Yapılandırılma Programı, Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Balkanlarla İlişkiler ve Türkiye Ekonomisi**, Editör: Ömer Faruk Çolak, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, İmaj Yayınları, 2003, s. 112.

uluslararası rezervlerin de hızla erimesine yol açmıştı. Bu süreçte yurt içindeki bankaların da açık pozisyonlarını kapatmak için döviz almaya başlamaları, döviz rezervlerini daha da azaltmıştır. Kasım 2000'de Merkez Bankası'nın ticari bankaların İnterbank piyasasından fonlanamayacağını açıklamasıyla İnterbank piyasasında faizler rekor düzeylere ulaşmıştı. Akabinde döviz kurunun sabit tutulamayacağı anlaşılınca 21 Şubat 2001'de döviz kuru serbest dalgalanmaya bırakılmıştır⁵⁷⁵. Mali ve yapısal reformlardaki başarısızlıklar, özellikle de kontrol edilemeyen finansal varlıklar sonucunda devalüasyon oluşmuş ve ülke büyük bir mali krizin içerisine girmiştir. 2001 yılında % 7 büyümesi beklenen Türkiye ekonomisi % 9,4 küçülmüş, 2000 yılında % 6,5 olan işsizlik oranı 2001 yılında %8,4'e ve 2002 yılında da % 10,3 oranına çıkmıştır.

Bu kriz ile birlikte ekonomideki finansal kontrolün sağlam temeller üzerinde oturtulması gerekliliği anlaşılmıştır. Ayrıca bu kriz ile birlikte bankacılık sektörünün ne kadar kırılgan bir yapı arz ettiği anlaşılmıştır. Bu kırılgan yapının 24 Ocak Kararları sonrasında ekonominin liberalleşmesi süreci içerisinde getirilen esnek uygulamalarla bankacılık sektörüne girişin kolaylaştırılmış olmasından ve büyük ölçüde kamuya fon sağlama işlevine yönelmelerinden, zayıf öz kaynaklara ve küçük ölçekli yapıya sahip olmalarından kaynaklandığını ileri sürmek mümkündür.

2001 krizi sonrası özel bankaların birçoğuna Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) tarafından el konulması büyük bir işsizlik meydana getirmişti. Kapanan bankalarda çalışanların bir kısmı devlet sektörüne yerleştirilmiş, bir kısmı emekli edilmiş büyük bir kısmı da işsiz kalmıştı. 2001 krizi ile üretimin durma noktasına gelmesi de işsizliğin artmasına sebebiyet vermiştir. İşsizliğin artışıyla birlikte üretimin azalması GSMH'ın düşmesine sebep olmuş ve 2001 krizi derinlik kazanmıştır. Türkiye Şubat krizinden sonra 15 Mayıs 2001'de " güçlü ekonomiye geçiş programı" olarak adlandırılan yeni bir istikrar programını yürürlüğe koymuştur.

2001 krizi sonrasında yaşanan ekonomik büyümenin istihdama olumlu etkisi çok fazla

---

⁵⁷⁵ CİVCİR, a.g.e., s. 88.

"Düzeltilme"

olamamıştır. İşveren kesimi bu durumun nedeni olarak 2001 yılında çıkarılmış olan ve daha sonra 2003 yılında yeni İş Kanunu'na katılan iş güvencesi yasasını göstermekteydi. İşçi kesimi ise yeni yasadaki esneklik ile ilgili düzenlemelerin ve kayıtlı istihdamı genişletmek gerekçesiyle düzenlenen esnek çalışma biçimlerinin varlığına rağmen istihdamın artmamış olduğuna dikkat çekmekteydi. Bununla birlikte, 2002–2004 döneminde istihdamın artmamış olmasının nedeni verimlilik artışına bağlanmıştır. Değerlenmiş olan döviz kurundan da etkilenmiş olan imalat sanayide faaliyet gösteren firmalar, rekabetçi konumlarını koruyabilmek için verimlilik arttırıcı makine, teçhizat ve donanım yatırımları yapmışlardır. Olumsuz istihdam koşulları nedeniyle de, bu verimlilik artışları ücretlere yansımamış, ihracattaki büyüme ithalat ve cari açık artışı ile birlikte sürdürülmüştür⁵⁷⁶.

Bu döneme rastlayan Sekizinci Kalkınma Planında (2001–2005) üretken yatırımların arttırılması ve istikrarlı ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi suretiyle istihdam artışına ulaşabileceği belirtilmektedir. İstihdamın yapısı tarım dışı sektörlerle kaydırılarak işgücünün bilgi çağının gerekleri doğrultusunda niteliğinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Bu sayede işgücü piyasasının etkinliğin gerçekleştirilebileceği ifade edilmektedir.

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ) istihdam yaratma potansiyellerinden azami şekilde yararlanılarak, işsizliğin azaltılmasının sağlanacağı belirtilmiştir. Bu amaç doğrultusunda küçük ve orta boy işletmeler ile bireysel girişimlere yönelik eğitim, proje, finansman, organizasyon, pazarlama ve teknoloji alanında desteklerin arttırılacağı belirtilmiştir.

Beyin göçünü önlemek amacıyla işgücünün yurt içinde istihdamını sağlayacak tedbirler alınacağı planlanmıştır. Bunun yanında gençlere, kadınlara ve özürülere yönelik olmak üzere işsizliği önleyici tedbirler alınarak, işsizlik riskiyle karşılaşılacak beceri düzeyi ve ücret seviyeleri oldukça düşük kişilerin işsiz kalmalarını önleyici ve niteliklerini

---

⁵⁷⁶ Ercan TÜRKAN, **Türkiye’de İşgücünün Yapı ve Nitelikleri: Gelişme ve Değerlendirmeler**, Ankara, T.C Merkez Bankası Yayınları, 2005, s. 56.

arttırmayı hedefleyen aktif ve pasif istihdam politikalarının uygulanacağı ön görülmüştür⁵⁷⁷.

Avrupa Birliğine uyum çerçevesinde teknolojik gelişmeye paralel olarak işgücünün niteliğinin yükseltilmesi yoluyla istihdamın gelişme potansiyeli güçlendirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu planda esnek ve standart dışı çalışmaya ilişkin düzenleme çalışmalarının başlatılacağı, sosyal politika ve istihdam alanında Avrupa Birliği müktesebatına uyum sağlama çalışmalarına devam edileceği belirtilmiştir. Yatırımların artırılması, istikrarlı ekonomik büyümenin sağlanması yoluyla istihdamın artırılması ve işsizliğin önlenmesi temel amaç olarak planda yer almaktadır. Ayrıca, tarım sektöründe ücretsiz aile işçilerine yönelik istihdam sağlayıcı ve katma değer yaratıcı projelerin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır⁵⁷⁸.

Plan döneminde, işgücü piyasası ile ilgili önemli hukuki ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Çalışma hayatı mevzuatının Türkiye’de değişen ve gelişen şartlarına, Uluslararası Çalışma örgütü (ILO) sözleşmelerine ve AB mevzuatına uyumunu sağlamayı amaçlayan 4857 sayılı İş Kanunu 2003 yılında yürürlüğe girmiştir.

4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu ile kurum, günün ihtiyaç ve koşullarına göre bir istihdam kurumu olarak yeniden yapılandırılmıştır. Özel istihdam büroları açılması olanağı sağlamıştır. İşgücü piyasası ile ilgili bilgi sisteminin oluşturulması amacıyla işgücü piyasası bilgi danışma kurulu oluşturulmuştur. Ayrıca istihdamın ve yatırımların artırılmasını amaçlayan 5084 sayılı kanun yürürlüğe girmiştir.

Sekizinci Plan döneminde, ülke genelinde hızlı nüfus artışının neden olduğu olumsuzluklar azalmasına rağmen, istihdamın artırılması ve işsizliğin azaltılması ile eğitime ilişkin sorunlar çözülememiş ve eğitim-istihdam arasındaki ilişki yeterince kurulamamıştır. Sekizinci plan döneminde, Türkiye’de yaratılan istihdam, çalışma çağı

---

⁵⁷⁷ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.102–103.

⁵⁷⁸ **A.e.**, s.104.

nüfusunun ve işgücünün gerisinde kalmıştır. Bu dönemde çalışma çağı nüfusu yıllık ortalama % 1,9 işgücü % 1,3 ve istihdam %0,4 oranında artmıştır. 2001 Krizinin ardından daralan istihdam 2004 ve 2005 yıllarında artış göstermiştir. Plan döneminde GSYİH yıllık ortalama % 4,4 büyümesine rağmen, toplam istihdam artışı binde 4 olmuştur. İstihdam artışının büyümeden daha düşük düzeyde gerçekleşmesinin en önemli nedeni tarım sektöründe yaşanan istihdam azalışıdır.

Ayrıca bu dönemde AB ortalamasına göre düşük seviyede olan işgücüne katılma ve istihdam oranlarında ilerleme kaydedilememiştir. Bu oranların düşük olması kadınların işgücüne ve istihdama yeterince katılmamasından kaynaklanmaktadır. Kadınlarda işgücüne katılma ve istihdam oranları erkelerin yaklaşık üçte biri seviyesinde gerçekleşmiştir⁵⁷⁹.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında (2007–2013) istihdam odaklı sürdürülebilir bir büyüme çerçevesinde rekabetçi bir ekonomi ve bilgi toplumunun gerektirdiği doğrultuda nitelikli insan kaynaklarının yetiştirilmesi, istihdam imkânlarının geliştirilmesi, işsizliğin azaltılması ve işgücü piyasasının etkinleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu planda istihdamın artırılması ekonomik ve sosyal gelişme eksenine oturtulmuş bir hedef niteliğinde olup, istihdamın işgücü talebine duyarlılığının artırılması ve aktif işgücü piyasası politikalarının gelişimine bağlanmıştır. Bu doğrultuda işverenlerin ücret dışı maliyetlerinin azaltılması gerekliliği vurgulanarak, aktif istihdam politikalarına verilen önemin artırılması gerekliliği ifade edilmiştir. Ayrıca bu planda Ulusal İstihdam Stratejisinin oluşturulması çalışmalarında, tarım sektöründeki çözülme ile bu sektörden gelen işgücünün tarım dışı sektörlerle kazandırılması konusuna ağırlık verilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. İstihdamın artırılmasında önem taşıyan girişimciliğin geliştirilmesi ve teşviki bütüncül bir yaklaşımla ele alınması planlanmıştır.

Esneklik ile güvence bir arada değerlendirilerek işgücü piyasasının daha esnek ve

---

⁵⁷⁹ DPT, “Dokuzuncu Kalkınma Planı Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, s. 36.

hareketli bir yapıya kavuşması amaçlanmıştır. Planda, istihdam üzerindeki yüklerin yeni istihdam olanaklarının geliştirilmesini, düzgün işlerin çoğaltılmasını ve kayıt dışı istihdamın azaltılmasını özendirecek şekilde kademeli bir şekilde düşürüleceği belirtilmiştir. Ücret politikası hakkında ise ücret-verimlilik ilişkisini güçlendiren, işgücü piyasalarının esnekliğine katkıda bulunan ve üretken istihdamı destekleyen esas ücret ağırlıklı bir ücret politikası izleneceği belirtilmiştir.

İşgücü piyasasında zorluklarla karşılaşan kadınlar, gençler, uzun süreli işsizler, özürülüler ve eski hükümlüler için fırsat eşitliği sağlanması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Kadınların işgücüne ve istihdama katılımlarının artırılması amacıyla çocuk ve diğer bakım hizmetlerine erişimlerinin kolaylaştırılması ile işgücünün etkin kullanımı sağlanacağı belirtilmiştir.

Ayrıca bu planda, iş bulma hizmetlerinin daha fazla kişiye sunulması sağlanacağı planlanmıştır. Aktif işgücü politikaları, başta girişimcilik ve istihdam garantili programlar, mesleki danışmanlık ve rehberlik hizmetleri ile işletmelerde eğitim seminerleri olmak üzere işgücü yetiştirme ve mesleki eğitim kursları yoluyla yaygınlaştırılacağı belirtilmiştir.

Değişen ve gelişen ekonomi ile işgücü piyasasının gerekleri doğrultusunda kişilerin istihdam becerilerini arttırmaya yönelik yaşam boyu öğrenim stratejisi geliştirileceği vurgulanmıştır. Böylece, kişilerin beceri ve yeteneklerinin geliştirilmesi için, örgün ve yaygın eğitim imkânlarının artırılması, çıraklık ve halk eğitiminin bunlara yönelik olarak yapılandırılması, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının da bu alanda faaliyet göstermesini destekleyici ortamlar sağlanacağı belirtilmiştir⁵⁸⁰.

Dokuzuncu Kalkınma Planında İstihdamın genişletilmesi ana amaç olarak ele alınmamış, ekonomik büyüme dayalı olarak gelişim göstereceği kabul edilmiştir.

---

⁵⁸⁰ DPT, "Dokuzuncu Kalkınma Planı Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu", s. 83-85.

"Düzeltilme"

Türkiye'nin son on yıldaki büyüme dinamiklerine baktığımızda, ekonomin 2001 krizinden sonra ve Küresel Finans Krizinden önceki dönemde sürekli büyüme trendi içerisinde olduğunu fakat bu büyüme sürecinin istihdama katkısının olmadığı görülmektedir. Burada da üzerinde durulması gereken nokta büyümenin istihdam yaratmadığıdır. İşsizliğin yapısal bir özellik gösterdiği Türkiye'de ekonomik büyüme sağlanmasına rağmen bu büyüme işsizliğe çözüm olmamıştır. Burada büyümenin neden istihdam yaratmadığını sorgulamak faydalı olacaktır.

Bazı araştırmacılar bu durumu Türkiye'nin hızlı bir yapısal dönüşüm süreci içerisinde olduğunu, ekonomik büyümeyle beraber tarım sektörünün milli gelir içindeki payının daralması sonucu tarımdan kopan işgücü fazlasının tarım dışı sektörlere aktarılmakta olduğunu, ancak yüksek işgücü arzı nedeniyle toplam işsizliğin azalmadığını ifade etmektedirler.

Diğer bazı araştırmacılar da Türkiye'de işgücü piyasalarında yapısal bir dönüşüm sürecini kabul etmekle birlikte, yaşanan dönüşümü tarımdan daha üretken tarım dışı sektörlere istihdam aktarılmasına bağlamamışlardır. Bunun yerine, ithalata bağımlılığı hızla derinleşen, taşeronlaştırılmış bir sanayi sektörünün gerekli istihdam artışlarını sağlayamaması nedeniyle işsizliğin giderek yapısal bir durum aldığını ifade etmişlerdir. Bu durum bazı iktisatçılar tarafından "kalitesiz büyüme" adı ile nitelendirilmektedir.

Türk sanayi sektörünün düşük katma değerli ve dışa bağımlı teknoloji yapısıyla uluslararası iş bölümü içerisinde giderek ithal ara mallarının montajına dayalı bir taşeron sektör haline dönüşmektedir. Türk sanayisinin ulusal ekonomide istihdam yaratan ve girdi çıktı bağlantılarıyla diğer sektörleri sürükleyen bir sektör olmak yerine, dışa bağımlı ve küresel piyasaların konjonktürel hareketlerine duyarlı bir yapısal bozulma içerisine girdiği söylenebilir. Türkiye'nin aslında "sanayilesizleşme" içinde olduğunu ifade eden bu süreç düşük istihdam, artan ithalat ve cari işlemler açıkları ve gerileyen reel ücretler olarak kendini göstermiştir⁵⁸¹. Türkiye'de 2002 yılından beri

---

⁵⁸¹ Erinç YELDAN, **İstihdamsız Büyüme, Esnek İşgücü**, 24 Şubat 2010 Cumhuriyet Gazetesi

"Düzeltilme"

sanayilesizleşmeyi sıcak para akımının fazlalaşması, ülkedeki yatırımları engellemektedir.

2002 -2007 yılları arasındaki sıcak para akımının fazlalaşması ile birlikte ithalattaki artış cari açığı hızlandırmıştır. Hükümet ise ithalattan alınan vergilerle bütçe açıklarını finanse etmeyi öngörmüştür. Dolayısıyla gerçekleşen büyüme işsizlik sorununun çözümlenmesine olumlu etki yapmamış, aksine işsizlik oranlarında artış gerçekleşmiştir. 2007 yılının ortalarında etkileri hissedilen ve 2008 yılında derinleşen küresel finans krizi, dünya ekonomilerini derinden etkilemiş gelişmiş ülkelerde bir durgunluğa yol açmıştır. Gelişmiş ülkelerde büyümenin düşmesi, taleplerinde gerilemesine yol açınca gelişmekte olan ülkelerden yapılan ithalatta azalmaya başlamıştır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret gelirlerinin düşmesine ve dolayısıyla ekonomilerinin daralmasına yol açmıştır. Bu daralma eğiliminin bir sonucu olarak bu kez petrol, metal fiyatları çok hızlı bir çöküş içine girmiştir. Sonuçta dünyada yaşanan olumsuzluklara paralel olarak krizin etkileri Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Daha çok reel sektör kesiminde krizden etkilenen Türkiye, talepteki daralmaya paralel olarak üretimde azalma, kapasite kullanım oranlarında düşmeyle karşılaşmıştır. Bu durumdan istihdam da olumsuz etkilenmiştir. Bu süreçte %10 seviyelerinde olan işsizlik oranı %15 seviyelerine kadar yükselmiştir.

Hükümet konjonktürel etkileri asgari seviyeye indirebilmek için çeşitli aktif istihdam politikaları uygulamak amacıyla 26 Mayıs 2008 tarihinde 5763 Sayılı İş Kanunu ve bazı hükümlerinde değişiklik yaparak bir "istihdam paketi" yayınlamıştır⁵⁸².

Bu pakette yer alanlar aşağıda özetlenmiştir;

- Özel sektörde daha önce %6 olan özürlü çalıştırma şartı %3 indirilmiştir. İşverenler, 50 ve daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör iş yerlerinde %3 özürlü, kamu iş yerlerinde ise %4 özürlü ve %2 eski hükümlü işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına göre uygun işlerde çalıştıracaklardır.

⁵⁸² T.C Resmi Gazete, **Kanun No:5763**, 26 Mayıs 2008.

"Düzeltilme"

- Özel sektörün çalıştırmakla zorunlu olduğun %3 lük özür lü kontenjanından istihdam edilenlerin primleri hazine tarafından karşılanacaktır.
- İş yeri kurma izin belgelerindeki bürokratik engelleri kaldırıcı düzenlemeler yer almaktadır
- İş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili yeni düzenlemeler getirilmiştir.
- İş gücü piyasasına yeni girenler ile işgücü piyasasında daha önce bulunmakla birlikte halen işsiz olanlarında aktif istihdam faaliyetleri çerçevesinden işsizlik sigortası kanunu kapsamına alınacaklardır.
- İşverenin kanunda belirtilen şartlar nedeniyle işçilerine ödeyemediği ücretlerin 3 aylık ödenmeyen kısmını işsizlik sigortası fonu kapsamında ayrı bir ücret garanti fonu oluşturularak temel ücret ödemesi yapılacaktır.
- Kanunda belirtilen süreler ve koşulların varlığı dahilinde işçilere kısa çalışma ödeneği altında ödemelerin yapılacağı
- İşsizlik fonundan Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP) için kaynak aktarımının yapılacağı.

Dünya Ekonomi Tarihinde, işsizlik sorunu tartışılması nispeten yeni bir konu olmasına rağmen sıklıkla ele alınmıştır. Sorunun yoğun olarak ele alındığı dönem ise 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve sonrası dönemler olmuştur. 1929 Dünya Buhranı ortaya çıkıncaya kadar ki dönemde, ekonomilerde her zaman tam istihdam düzeyinin olacağı varsayılmış ve kabul edilmiştir.

1929 Ekonomik Buhranı sonucunda ortaya çıkan işsizlik sorununu çözmek için birçok görüş ortaya atılsa da, Keynesyen yaklaşım bu yaklaşımlar arasında sıyrılmış ve tüm dünyada kabul görerek uygulanmaya başlamıştır. Keynesyen Modern İstihdam Teorisi olarak adlandırılan bu teori; kendinden önceki ekonomik düşünce sistemi olan (Klasik İktisadi Düşünce), ekonominin kendiliğinden tam istihdam koşulları içerisinde bulunacağı görüşünün her zaman mümkün olamayacağı ana fikrine dayanmaktadır. Keynesyen Teoride, ülke ekonomilerindeki işsizlik sorununun her daim, sıklıkla yaşanabilecek bir durum olduğu ifade edilmiştir.

“Düzeltilme”

Ancak işsizlik oranlarının makul seviyelere indirilebilmesinin mümkün olduğunu ve bunun da ülke hükümetlerinin ekonomiye müdahale etmesiyle gerçekleşebileceğini ifade etmiştir. Ülke ekonomilerinin, Keynesyen düşüncenin ürünü olan istihdam politikası görüşlerini referans alarak uygulaması, işsizlik sorununun çözümünde bir nebze olsa başarı sağlamıştır. Ancak daha ileriki yıllarda ortaya çıkan farklı makro ekonomik sorunlar, Keynesyen politikaların yetersizliğine takılmışlardır. 1940'lı yıllarda Keynesyen ekonomi politikalarıyla büyüme sürecinde olan başta ABD ve Avrupa Ülkeleri, büyüme oranlarını korumak ve istihdamı arttırmak için çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmaların birinde, işsizlik ve büyüme oranı arasındaki ilişki dikkati çekmiştir. "Arthur Okun" isimli iktisatçının kendi adıyla anılan *Okun Yasası*, işsizlik sorununun çözülmesinde büyüme oranlarının etkinliğinin önemi üzerinde durarak, büyüme oranı ile işsizlik oranı arasında bir ilişkinin var olduğunu ifade etmiştir.

1980 sonrası dönem ise ülke ekonomilerinin, neoliberalleşme politikalarının hız kazanmaya başladığı dönemlerdir. Bu dönemden sonra istihdam politikaları yeniden biçimlenmeye başlamış ve neoliberal politikalar eşliğinde yeni haller almıştır. Türkiye açısından ekonomi politikalarının gelişiminin ve değişiminin de Dünya'da ortaya çıkan gelişme ve değişimlerle paralellik gösterdiğini görmek mümkündür.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren işsizlik sorununun baş göstermeye başlamıştır. İşsizlik sorununun çözümü için gerekli politikaların uygulanmasına 1960 Planlı dönemle başlanmıştır. Kalkınma planlarında teorik olarak Aktif ve Pasif İstihdam Politikalarına önemli sayılabilecek derecede yer verilmiş olmasına rağmen, pratikte bu planların çeşitli sebeplerden dolayı yeterli derecede hayata geçirilmesi mümkün olamamıştır. İktidarı temsil eden hükümetlerin görev sürelerinin uzun dönemli planları uygulayabilecek ölçüde uzun olamaması, Türkiye ve dünya ekonomilerinde ortaya çıkan ekonomik krizlerin varlığı gibi nedenler bu planların teoride kalmasına neden olmuştur. İşsizlik oranları sürekli artış göstermiştir. 1980 sonrası ise işsizliğin çözümü genel itibariyle Aktif İstihdam Politikalarının ürünü olan özel girişimciliğe dayanan ve devletin işsizlikle mücadelede etkin olarak rol almadığı politikaların ağırlıkta olduğu dönemdir.

"Düzeltilme"

Türkiye'nin yapısal özellikleri incelendiğinde, ülkenin yeterince istihdam yaratamadığı görülmektedir. Bu yapısal özellikler sırasıyla şöyle ifade edilebilir:

- Ülkenin hızlı artan nüfus yapısı ve genç nüfusunun fazla olması,
- Kırsal kesimden kentlere göçün çok yoğun olması,
- Piyasalarda informal sektörlerin artış göstermesi,
- Mesleki eğitim ile işgücü piyasası arasındaki dengesizlikler,
- Nitelikli işgücü açığının var olması,
- Hızlı teknolojik gelişmelere ayak uydurulamaması,
- Yüksek oranlı eksik istihdam oranlarının varlığı ve düşük seyreden işgücüne katılım,
- Ülke ekonomisinin sektörel olarak yapısal dönüşüm içerisinde olmasıdır.

Türkiye'de istihdamın yapısıyla ilgili bir diğer önemli sorun da kayıt dışı istihdamın yaygınlaşmasıdır. Uygulanan mikro ekonomik politikaların etkisizliği, işsizlik oranlarının yükselmesine neden olmakta, bunu telafi etmek isteyen işgücü piyasası da düşük ücret ve düşük verimlilikle neticelenen kayıt dışı istihdamı arttırmaktadır.

Tarım sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı sürekli düşüş eğilimindeyken, hizmetler sektörünün sürekli artış eğiliminde olması bir dönüşümün yaşandığını göstermektedir. Ayrıca, sanayileşmesini tamamlamayan bir ülkenin hizmetler sektöründeki yükselişi, işgücü piyasasında bir uyum sorunu yaşandığını da ortaya koymaktadır. Sanayi ve hizmetler sektörünün bu geçişi massedebileceği yeteneğe sahip olamaması da işsizlik probleminin büyümesinde etkili olmuştur.

İşgücü piyasasında eğitim ve istihdam ilişkisinin önemi de göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye'de eğitim istihdam ilişkisinde tabiri yerindeyse "çarpık yapılaşma" mevcuttur. Eğitimli genç nüfus, toplam işsizlerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Eğitimli gençlerin niteliklerine karşılık gelen işler bulamaması, bizi ayrı bir uyum probleminin varlığından haberdar etmektedir.

"Düzeltilme"

İşgücü arzı ve talebi arasındaki nitelik ve nicelik uyumsuzluğu, bugüne kadar uygulanan Aktif İstihdam Politikalarının ne ölçüde başarısızlıkla sonuçlandığını gösterir niteliktedir.

Türkiye, işsizlik sorununu genellikle ekonomik yapı içerisinde oluşan bir sorun olarak görmekte ve bu sorunu Mikro Ekonomik İstihdam Politikalarıyla aşmaya çalışmaktadır. Sorunun, ekonomik yapıdan kaynaklandığını düşünülmemekle, Makro Ekonomik İstihdam Politikaları uygulamaya konulmamaktadır. Özellikle 2001 Bankacılık Krizinin meydana gelmesinden sonra işsizlik yüksek bir ivme kazanmıştır. Krizin etkilerinin reel sektöre yansımaları, işsizliğin hızlı artışına neden olmuştur. Krizden sonra uygulamaya konulan ekonomi politikaları sonucunda meydana gelen yüksek büyüme oranları istihdamda yeterli artışı gösterememiş, bilakis işsizlik oranları artış eğiliminde olmuştur. Bu dönemlerde uygulanan istihdam politikaları incelendiğinde, uygulanan ekonomi politikaları sonucu oluşan işsizliğin yine Mikro Ekonomik Politikalar yoluyla çözümlenmeye çalışıldığını görmekteyiz. Kısaca, işsizlik sorununun uygulanan ekonomi politikalarıyla artış gösterdiği düşünülmemekte, genel ekonomi politikalarının yarattığı işsizlik Mikro Ekonomik İstihdam Politikalarıyla hafifletilmeye çalışılmaktadır. Fakat sorun makro ekonomik kaynaklı bir sorundur ve çözümü de Makro Ekonomik Politikalarla giderilmelidir.

Küresel finans krizi tüm dünyayı etkilediği gibi Türkiye'yi de etkilemiştir. Bu etkiyi işsizlik oranlarının belirli dönemler içerisinde %15'ler seviyelerine çıkmasıyla anlamak mümkündür. Bu dönemde işsizlik oranlarının Dünya konjonktürünün olumsuz yapısından etkilenmesini minimuma indirebilmek için bir takım Mikro Ekonomik Aktif İstihdam Politikası uygulanmıştır. Bu dönemde uygulanan politikalar, ülkenin yapısal olarak olmasa da özellikle konjonktürel işsizlik sorunlarını önlemede etkin olabileceğini göstermiştir.

Sonuç olarak, Türkiye'deki işsizlik sorunu demografik ve yapısal özelliklerinin yanında uygulanan makro ekonomik politikalardan kaynaklanmaktadır. Sorunun çözümünde kullanılan Mikro Ekonomik İstihdam Politikaları ise etkin olamamaktadır.

“Düzeltilme”

Sorun makro ekonomik kaynaklıdır ve çözümü de Makro Ekonomik İstihdam Politikalarının uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Mikro Ekonomik İstihdam Politikalarının ise Makro Ekonomik İstihdam Politikalarını destekler nitelikte olması gerekmektedir.

4.6. Gelir Dağılımı ve İşsizlik İlişkisi

Fonksiyonel anlamda gelir dağılımı ekonomik üretim faktörlerinin üretime katılımları sonucunda elde ettikleri faktör gelirlerine dayalı olarak yapılan bir analizdir. Bu açıdan bakıldığında, işgücünün üretime katılımını ve aldığı payın gelir dağılımında bulunduğu yeri daha sağlıklı bir biçimde belirlemek mümkün olabilecektir.

İstihdamın oluşturduğu gelir etkisi gözardı edilemez. Bu nedenle gelir dağılımı ile işsizlik arasında bir ilişkinin olması muhtemel karşılanır.

Çalışmada emek faktörünün işgücü piyasasında olması ve olmaması yönünden bir ayrıma gidilerek inceleme yapılmıştır. Emek piyasası içinde yer alıp istihdam edilen bireyler arasında bile gelir dağılımını bozucu birçok etken bulunmaktadır. Bu etkenler ve başlıca etkileri gelir dağılımı analizleri çerçevesinde anlatılmıştır. İşgücünün sahip olduğu nitelikler, arz ve talep dengesinin olduğu seviye, yapılan işin özel yetenekler gerektirmesi gibi pek çok değişkenler nedeniyle, elde edilen gelirden büyük farklılaşmalar oluşabilmektedir.

Öte yandan işgücünün emek piyasası içinde bir iş bulamaması nedeniyle bulunduğu durum işsizlik olarak nitelendirilmektedir. İşsizlik nedeniyle söz konusu birey, emek geliri açısından tamamen yoksun kalmaktadır. Bu analizde işsiz kişinin elde edeceği transfer gelirlerinin olmadığı kabul edilmektedir. İşsizliğin gelir dağılımındaki hakkaniyetsizlik ile ilişkisi bu açıdan ele alınarak, gelir dağılımı ile arasında olduğu öne sürülen ilişki tespit edilmeye çalışılacaktır.

“Düzeltilme”

Örneğin; işsizlikte meydana gelen bir artış, gelirleri tamamen ya da çoğunlukla ücret türünden olan ve işini kaybeden bireylerin gelirlerini önemli ölçüde azaltacağından, gelir dağılımı (**ceteris paribus**) daha hakkaniyetsiz bir duruma gelecektir. İşsizlikte meydana gelen artışla birlikte örgütlü olmayan işgücünün gerçek ücretlerinde düşüş olma ihtimali de yüksektir. Bu durumda işsizlik artışının gelir dağılımını daha da bozması söz konusu olacaktır.

İşgücünün istihdam edilme ya da edilememe nedenleri incelendiğinde, aslında aynı nedenlerin gelir dağılımının bozulmasında da etkili olan faktörler arasında yer aldıkları görülebilir. Öte yandan ekonomide meydana gelen yapısal değişimler, iç ya da dış şoklar üretim faktörlerinin nispi fiyatlarını etkiler. Küresel ekonomi anlayışı ve küreselleşmenin artması ile birlikte tarım gibi geleneksel sektörlerde çalışan kesimin elde ettiği faktör geliri giderek azalmaktadır.

Bu gelişmelerin olumsuz etkilerini azaltmak için öngörülen temel politikalar aşağıda yer almaktadır:

- i. İşgücü piyasasını esnekleştirerek ücret-işsizlik dengesinin piyasaya bırakılması
- ii. Sosyal koruma düzenini muhafaza ederek işgücü piyasasında önemli katılıkların oluşmasını göze almak

Gelir dağılımı açısından bakıldığında bu iki politika zıt yönlü etkiler ortaya çıkarır. İşgücü piyasasında esnekleşme bir yandan ücret farklılaşmasını artırırken diğer yandan firmaların net iş yaratmalarını hızlandırarak işsizliği azaltır. İkinci politika sonucunda ise, ücretler arasındaki farklılaşma pek değişmez ancak özellikle vasıfsız işgücü grubunda işsizlik belirgin biçimde artar.

Yukarıda anlatılan tüm teori ve görüşlerin nihai olarak ulaştığı sonuç, aslında serbest piyasa ekonomisinin iki ana aksaklığı olarak kabul edilen işsizlik ve gelir dağılımı bozukluğunun, birbirini etkileyen ve tetikleyen olgular olduklarıdır. Bu etkileri özetleyecek olursak;

- i. Ekonomik büyüme, gelirleri artıracaktır. Gelir artışı, nisbi olarak dağılımın daha adil bir hale gelmesini sağlayacaktır.
- ii. Fonksiyonel açıdan bakıldığında, faktör gelirleri büyümeye bağlı olarak artacak, artan sermayeler, yeni yatırımlar ve ilave gelir imkânları yaratacaktır.
- iii. Teknolojik gelişme, eğitim ve sağlık alanlarındaki gelişmelerin tamamının da hem gelir dağılımı, hem de işsizlik üzerinde olumlu etkileri olacaktır.
- iv. Öte yandan gelir dağılımını artırıcı olmayıp, dağılımını düzenleyici politikalar da işsizliği farklı biçimlerde etkileyebilecektir. Örneğin devlet tarafından yapılan aynı yardımların işsizliği artırıcı etkilerini şuan için Türkiye koşullarında gözlemlemek mümkündür.
- v. Bu ve benzeri politikalar, sermaye olarak kullanılacak gelirin tüketime kaydırılması nedeniyle de eleştirilebilir. Yatırıma dönüşmeyen bir gelir sadece tüketime konu olduğunda, ekonomik anlamda bir büyüme imkânı sağlamayacağından dolaylı olarak işsizliğin artmasına neden olan büyüme yetersizliği sorununu oluşturacaktır.

Para politikası, kısa vadede, milli geliri, enflasyon ve işsizliği etkileyebilir. Bu değişkenlerde meydana gelebilecek herhangi bir değişikliğin gelir dağılımı üzerinde etkide bulunması mümkündür. Para politikasının etkileri kısa ve uzun vadede farklılıklar göstermektedir. Faiz hadlerinin düşürülmesi ve kredilerin kolaylaştırılması, yani genişletici para politikası, kısa vadede tüketim ve dolayısıyla milli gelir üzerinde olumlu bir etkide bulunur. Tüketim eğiliminde meydana gelen artışlar ise enflasyonun artması ile sonuçlanabilir. Para politikasının kısa vadedeki bu etkileri gelir dağılımını, üç mekanizma vasıtasıyla etkileyebilir⁵⁸³:

- i. Konjonktürel bir gelişme sonucunda ortalama gelirin artması yoksulluğun azalmasına yol açar. Ortalama gelirin artması halinde ortalama gelir civarında bir gelire sahip olan kişi veya hane halklarından bir kısmının yoksulluk sınırının üzerinde bir gelire sahip olmaları mümkündür. Genişletici para politikası kısa vadede ortalama geliri artırarak yoksulların da yararlanabileceği bir mekanizma

oluşturur.

- ii. Gelir dağılımında da konjonktürel değişiklikler söz konusu olabilir. Genişletici para politikası sonucunda işsizlikte meydana gelecek bir azalmadan ve işgücü ve reel ücretlerdeki bir artıştan en fazla düşük gelir düzeyindeki işgücü yarar elde edecektir.
- iii. Genişletici para politikası sonucu meydana gelen enflasyon da dağıtımsal etkilere sahiptir. Örneğin, 1970'li yıllarda Sanayileşmiş Ülkelerde reel refah düzeyinde meydana gelen azalmanın asıl kaynağı enflasyondur.

Konjonktürel dalgalanmalar ortalama gelir üzerindeki etkileri yoluyla gelir dağılımını etkiler. İktisadi büyüme ve genişleme yoksulluğu genel olarak azaltır. Konjonktürel dalgalanmalar sonucu meydana gelen işsizliğin gelir dağılımı üzerindeki etkisi son derece güçlüdür. Enflasyon alacaklılardan borçlulara doğru geliri yeniden dağıtıcı bir etki meydana getirebilir. Enflasyon, nominal gelirleri sabit olan kişilerin reel gelirlerini olumsuz yönde etkileyerek bu kesimin yaşam standartlarını bozar.

4.6.1. Gelirin Fonksiyonel Dağılımı ve Emeğin Payı

Emek ve sermaye ana üretim faktörleridir. Milli gelir, kabaca emek ve diğer faktörler arasında dağıtılır. Dağılımın nasıl yapıldığı ve genişliği oldukça önemlidir. İktisatçılar gelir dağılımı içerisinde en çok ücret ile ilgilenir. Gelişmiş ve gelişen ekonomilerde rant milli gelirin küçük bir parçasıdır. Homojenlik de emek ve sermaye için geçerlidir. Bu durum emek piyasasını etkiler. Emek arz eğrisi yataysa, bu durum klasik iktisatçıların uzun dönemli büyüme ve emek yorumlarını gösterir. Emek arz eğrisi dikeyse esnekliğin olmadığını ve ekonominin tam istihdamda olduğunu gösterir. Emek talep ve arz eğrisi E noktasında kesişir. Bu noktadaki ücret oranı W rezervasyon ücretidir. Ekonomide toplam gelir tam rekabet şartları altında bütün marjinal ürünlerin toplamına eşittir. Üretim fonksiyonunun ölçeğe göre sabit getiri sergilediği görülür⁵⁸⁴.

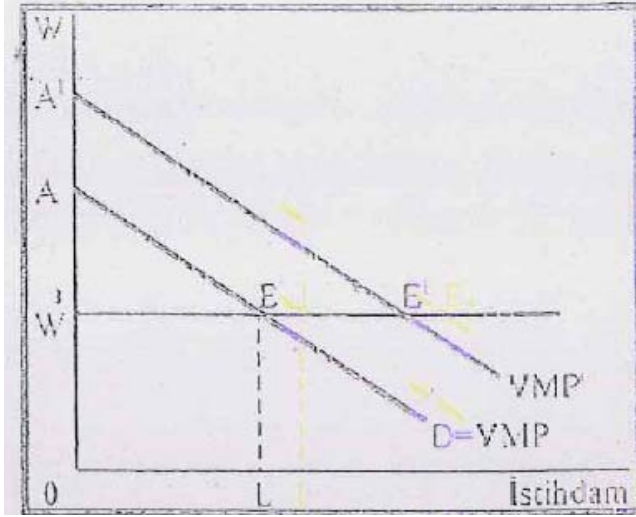
---

⁵⁸³ ROMER, ROMER, **A.g.e.**, p. 4.

⁵⁸⁴ PARASIZ, BİLDİRİCİ, **a.g.e.**, s. 247-250

Rekabetçi bir ekonomide gelirin fonksiyonel dağılımı aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

Grafik 4.14: Rekabetçi Ekonomide Gelirin Fonksiyonel Dağılımı

Kaynak: İlker Parasız, Melike Bildirici, **Modern Emek Ekonomisi**, s. 247.

4.6.2. Kazanç ve Gelir Eşitsizliği

Toplam gelirin;

- i. Ücret ve maaş ödemeleri
- ii. Sermaye gelirleri (Rant, faiz, temettü)
- iii. Transfer ödemeleri
- iv. Girişimcilik gelirleri

arasında dağıtıldığı kabul edilir. İlk ve son madde emek piyasalarında belirlenir. Diğer gelirler ise emek piyasası davranışları ile ilgilidir. Gelir transferleri yaşam boyu emek arzı ile ilgili olabileceği gibi, gelir belirli bir seviyenin altına düştüğünde de kullanılabilir.

4.6.3. İşgücü Piyasası ve Gelir Dağılımı

Çalışma gücü ve yeteneğine sahip olup, kendi arzusu ile çalışmak istediği halde, asgari ücret düzeyinde de olsa bir işe sahip olamamak birey açısından ciddi ekonomik ve sosyal sorunlara neden olur⁵⁸⁵. Özellikle sanayileşmesini tamamlayamamış ülkelerde kırsal kesimlerden kentlere yapılan göçler, kentlerde işsiz ordusunu büyütmektedir. Yeterli yatırımların olmayışı göçle gelen işsiz kitlesini daha da zor durumda bırakmakta işsiz kalınan süre uzamakta, işsizlikle birlikte gelir dağılımında adaletsizlik ve yoksulluk belirgin olarak yaşanmaya başlamaktadır⁵⁸⁶.

Ülkemizde gelir dağılımına eğilimin olduğu en önemli çalışmalar kalkınma planlarıdır. Özellikle sekizinci ve dokuzuncu dönem kalkınma planlarında gelir dağılımına ilişkin derinlemesine çalışmalar yapılmıştır. Dokuzuncu dönem planında işsizlik ve gelir dağılımına ilişkin değerlendirmelere aşağıda yer verilmiştir⁵⁸⁷.

Gelir dağılımında adaletsizlik, üretime katılanların milli gelirden dengeli ve adil bir pay alamamaları sonucu oluşur. Bu nedenle gelir dağılımı eşitsizliğinin ve yoksulluğun kalıcı bir şekilde azaltılmasında istihdam politikaları önemli bir yere sahiptir. Ancak, ülkemizde işgücü piyasasında önemli sorunlar vardır. Bu sorunların başında; istihdam ve işgücüne katılma oranlarındaki düşüklük, tarımın istihdam içindeki görece yüksek payı ve mevcut işgücünün bu sektörden kopuşu, işgücü piyasası ile eğitim arasındaki ilişkinin kurulamaması ve yüksek orandaki kayıt dışı sektör sıralanabilir.

2005 yılı TUIK Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre, Türkiye’de 15 yaş ve üstü nüfus 50.8 milyon kişi olup, % 49,6’sı erkek, % 50,4’ü kadındır. 1989 yılından 2003 yılına kadar düşüş eğilimi gösteren işgücüne katılma oranı, 2004 yılında % 48,7’ye yükselmekle birlikte, 2005’te % 48,3’a gerilemiştir. Bu oran; erkeklerde % 72,2,

⁵⁸⁵ Necdet KENAR, “Ekonomik Büyüme Tek Başına İşsizlik Sorununu Çözemez”, **İşveren Dergisi**, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Aralık 2002, s. 24.

⁵⁸⁶ Birsen ERSEL, “Ulusal Basında İstihdam ve İşsizlik Sorunları”, MESS, **Mercek Dergisi**, S.14, Nisan, 1999, s. 52.

⁵⁸⁷ DPT, “Dokuzuncu Kalkınma Planı Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, 41–45.

kadınlarda % 24,8'dir. İşgücüne dâhil olmayan nüfus 26,3 milyon kişi olup, 13 milyonu ev kadınları, 3,4 milyonu öğrenciler ve 2,9 milyonu emeklilerdir.

Türkiye ekonomisine bütün olarak bakıldığında istihdamda kriz sonrası ilk iki yılda artış görülmemesine rağmen, 2004 ve 2005 yıllarında istihdamda sırasıyla toplam 644 ve 255 bin artış olmuştur. 2004 yılı, işgücü piyasasında 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında iyileşmenin ve yüksek büyüme hızlarının etkilerinin istihdama yansımaya başladığı yıl olmuştur.

2004 yılında yıllık bazda istihdam 1999 yılından bu yana ilk kez artış göstermiştir. İstihdam oranı 2004 yılında % 43,7'ye yükselmekle birlikte, 2005 yılında tekrar % 43,4'e gerilemiştir. Cinsiyete göre istihdam oranlarına bakıldığında, 2005 yılında bu oranın erkekler için % 64,8; kadınlar için ise % 24,8 olduğu görülmektedir. İstihdamın artması, kişilerin iş bulma ümidini ve dolayısıyla işgücüne katılımını da artırmıştır.

İşsizlik oranı, 1999 yılından bu yana ilk defa 2003 yılındaki % 10,5 seviyesinden, 2004 ve 2005 yıllarında % 10,3'e düşmüştür. 2005 yılında işsizlik oranı hem kadınlar, hem de erkeklerde % 10,3'tür. Ekonomideki yapısal dönüşüm sürecinde bazı sektörler küçülürken bazı sektörler büyümüş ve bu durum istihdamın da sektörel dağılımını etkilemiştir. Son yıllarda tarımda yeniden yapılanma sürecinde sektörde rekabet oluşturma çabaları devam etmektedir ve bu durum, tarım sektöründe işgücünden kopmalara neden olmaktadır. 2005 yılı için istihdamın sektörel dağılımı incelendiğinde, çalışanların %45,8'inin hizmet, % 29,5'unun tarım, % 19,4'ünün sanayi ve %5,3'ünün inşaat sektöründe çalıştıkları görülmektedir. 2005 yılında işgücünün % 61,9'unu, istihdamın % 62,3'ünü ve işsizlerin % 58,1'ini lise altındaki eğitim seviyesindekiler oluşturmaktadır. İşgücüne katılım oranı eğitim düzeyiyle doğru orantılıdır.

TUIK Hanehalkı İşgücü Anketlerine göre, kayıt dışı istihdamın⁵⁸⁸ boyutları incelendiğinde; 2004 yılında % 53 olan kayıt dışı istihdamın, 2005 yılında % 50,1 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Kayıt dışı istihdamın % 51,8'i tarım kesiminde, % 48,2'si

⁵⁸⁸ Türkiye'de kayıtdışı istihdam, herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna tabi olmayan kişileri kapsamaktadır.

tarım dışı sektörlerde yer almaktadır. Kayıt dışı istihdam en yaygın olarak ücretsiz aile işçileri ve yevmiyeli çalışanlar arasında görülmektedir⁵⁸⁹.

Kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı ekonomi ülke ekonomisini canlandırıyor görünse ve kişilerin refahını günlük olarak artırıyor olsa bile, orta ve uzun vadede ülke ekonomisinde önemli tahribatlara yol açmaktadır. Sorun yapısal olup, çözümü de yapısal reformlara bağlıdır⁵⁹⁰.

Her yıl yaklaşık 700–800 bin kişi işgücüne katılmakta, istihdam ise işgücüne katılan grubu absorbe edecek kapasiteyi gösterememektedir. 2005 yılında işgücü 276 bin kişi artarken, istihdam 255 bin kişi artmıştır. 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz, pek çok işletmenin kapanmasına ve özellikle bankacılık sektörü istihdamında bir düşüş yaşanmasına ve yatırımların yavaşlamasına neden olmuştur. Ayrıca, yaşanan ekonomik krizin ardından, eğitilmiş nüfus arasındaki işsizlik ile uzun dönemli işsizlik başta olmak üzere işsizliğin önemli bir sorun olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Son yıllarda yaşanan yüksek oranlı büyümeye rağmen istihdamda beklenen artış gerçekleşmemiştir. Ekonomik büyüme istihdam artışından çok faktör verimliliğindeki artıştan kaynaklanmaktadır. Verimlilik artışı kısa dönemde büyümenin istihdam yaratma kapasitesi üzerinde olumlu etkide bulunmamakla birlikte uzun dönemde söz konusu kapasiteye olumlu etkisi olur. İstihdam imkânlarının istenen düzeyde artmamasının önemli nedenlerinden biri de üretim artışlarının yeni kapasite yaratan yatırımlardan çok, mevcut kapasitenin kullanılması ile elde edilmesi olmuştur. Sanayi sektöründe kapasite kullanım oranları yükselmiştir. 2001 yılında %70 seviyelerine gerileyen imalat sanayi kapasite kullanım oranı, 2005 yılında %79 seviyesine ulaşmıştır.

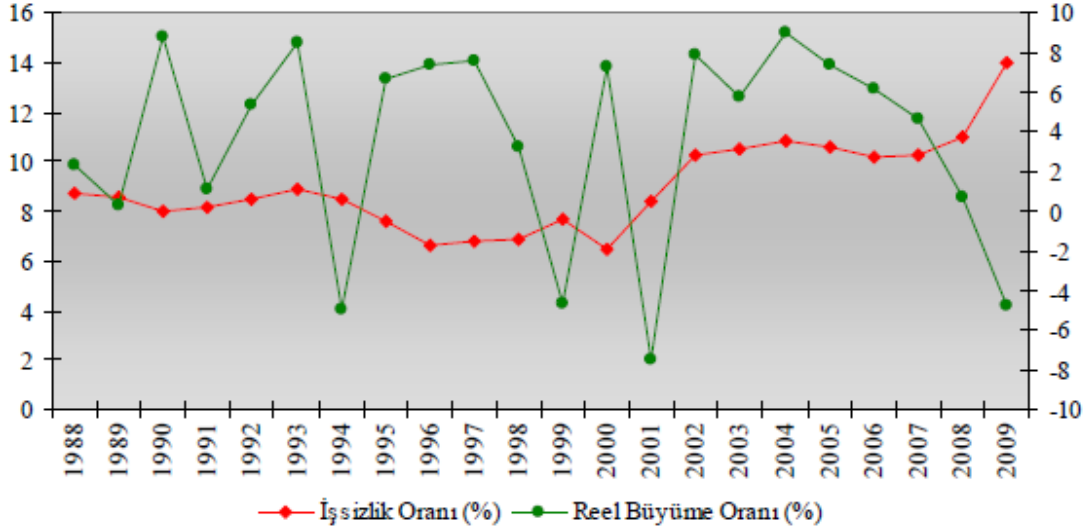
Bunun yanı sıra büyüme verileri ile işsizlik verilerini ele aldığımızda özellikle 2001- 2008 yılları arasında, Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme sürecinin yaşanmasına

⁵⁸⁹ DPT, “Dokuzuncu Kalkınma Planı Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, s. 42

⁵⁹⁰ A.B. KARADENİZ, O. YERELİ, **Kayıt Dışı İstihdam**, Odak Yayınevi, Ankara, 2004, s. 239.

rağmen işsizlik oranı artan bir seyir izlemiştir. Bu durum “istihdamsız büyüme” olup, belirtilen yıl aralığında istihdam oranı da gittikçe azalma göstermiştir.

Grafik 4.15: Türkiye’ de İşsizlik ve Büyüme Oranı (1988–2009)

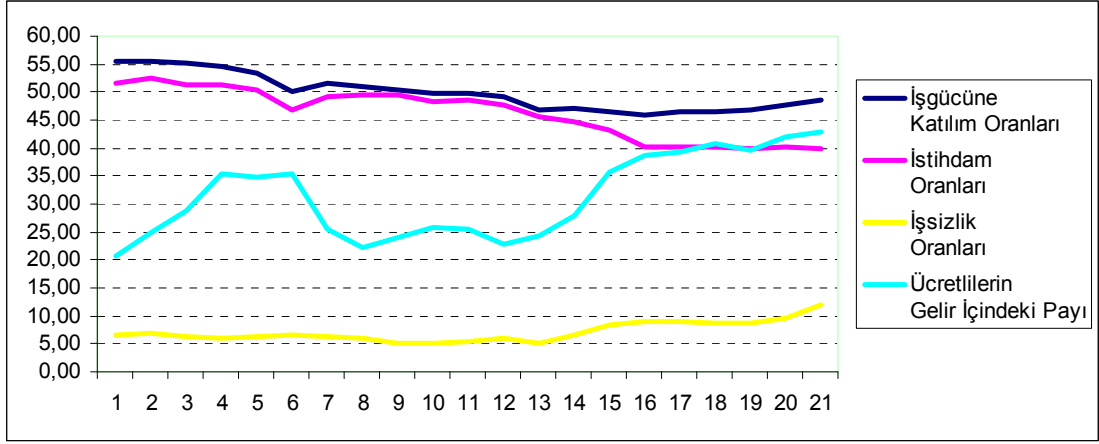
Kaynak: TUIK, 1988–2009 yılları ekonomik göstergeleri

Grafik 4.15'te Türkiye’de son 21 yılda reel büyüme ve işsizlik oranlarının gelişimi vardır. Grafikten ekonomik büyümenin yaşandığı yıllarda işsizliğin azaldığına; ya da daralmanın yaşandığı kriz yıllarında işsizliğin arttığına ilişkin net bir çıkarım yapmak mümkün değildir. Çünkü 1994 yılında ekonomi (GSYH) %5 daralmasına rağmen işsizliğin 0,4 puan azalarak %8,5’e gerilediği; 2002 yılından sonra ekonomi 2007 yılına kadar ortalama %6,6 büyümesine rağmen işsizliğin azalmayarak yatay bir seyir izlemesi, Türkiye’de son yıllardaki ekonomik büyüme performansının işsizlikte azalma ile sonuçlanmadığını gösterir.

“Düzeltilme”

Grafik 4.16: İşgücü Piyasası ve Ücret Gelirlerinin Yıllara Göre Dağılımı (1988-2009)

Kaynak: TUIK 1988–2010 tarihli verileri derlenerek hazırlanmıştır.

4.6.4. Verilerin ve Ampirik Bulguların Değerlendirilmesi

Veri setinin seçiminde Türkiye için sağlıklı ve periyodik ölçümlerin olmaması büyük oranda bağlayıcı olmuştur. Özellikle gelir dağılımı verilerinde 2000 yılına kadar yıllara göre düzenli bir ölçüm bulunmamaktadır. Ayrıca geçmiş dönem çalışmaları farklı kurum ve kuruluşlarca, farklı yöntem ve örneklem kümeleri ile yapıldığından, karşılaştırmada homojenlik sağlamak mümkün olmamaktadır.

İşsizlik ile ilgili veriler için de benzer bir durum söz konusudur. 2000 yılına kadar yapılmış ölçümler daha sağlıklıdır. Ayrıca ilköğretimin 5 yıldan 8 yıla uzatılması gibi değişiklikler, işgücüne dâhil olan nüfus kümesini tamamen değiştirdiğinden, yıllar arasında sağlıklı bir analiz yapmak mümkün olamamaktadır.

Türkiye’de yıllar itibariyle gelir dağılımının gelişimi incelendiğinde, çoğu verinin 2000 yılından sonra periyodik şekilde yayınlanması, geçmişe dönük tutarlı analizler yapmayı

zorlaştırırsa da gelir dağılımının gelişimi hakkında genel bir fikir vermektedir⁵⁹¹.

4.6.4.1. Veri ve Yöntem

1979 – 2011 dönemine ait gelir eşitsizliğini yansıtması açısından İTO'nun 1963=100 bazlı Ücretliler Geçinme endeksi verileri 1998=100 bazlı hale getirilerek 1998=100 bazlı GSYİH serisiyle uyumlu olması sağlanmıştır. Her iki endeks birbirine oranlanarak ücretlilerin GSYİH içinden aldıkları pay elde edilmeye çalışılmıştır. Aynı döneme ait yıllık işsizlik oranı verileri, Kalkınma Bakanlığı'nın Ekonomik ve Sosyal Göstergeler kısmından elde edilmiştir. Çalışmada, ücretlilerin GSYİH içinden aldıkları payın grafiği incelendiğinde seride üssel artış gözlenmiş bu nedenle serinin büyüme oranı elde edilmiştir. Böylelikle, her iki seri de oransal olarak analize dâhil edilebilmiştir. Serilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Ek-A'de yer almaktadır.

4.6.4.2. Birim Kök Testi

Seriler arasındaki ilişkiyi incelemeye başlamadan önce her iki serinin de durağan olup olmadığının araştırılması gerekmektedir. Zaman serileri, deterministik ve/veya stokastik trendin varlığı nedeniyle durağanlık niteliğine sahip olmayabilirler. Zaman serilerinin durağan olması; ortalamanın ve varyansın zaman içinde sabit olması ve gecikmeli iki zaman periyodundaki değişkenlerin kovaryansının değişkenler arasındaki gecikmeye bağlı olup zamandan bağımsız olması anlamına gelmektedir⁵⁹². Durağan olmayan serilerin kullanıldığı analizlerde sahte regresyon problemi ortaya çıkmakta, seriler

⁵⁹¹ Dilek YAŞIN, "Türkiye'de Büyüme, Gelir Dağılımı ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi (1987–2009): Büyüme, Daha Adil Gelir Dağılımını Getirdi Mi? İşsizliği Azalttı Mı?", 9 Eylül Üniversitesi, İZMİR, 2010, s. 9–11.

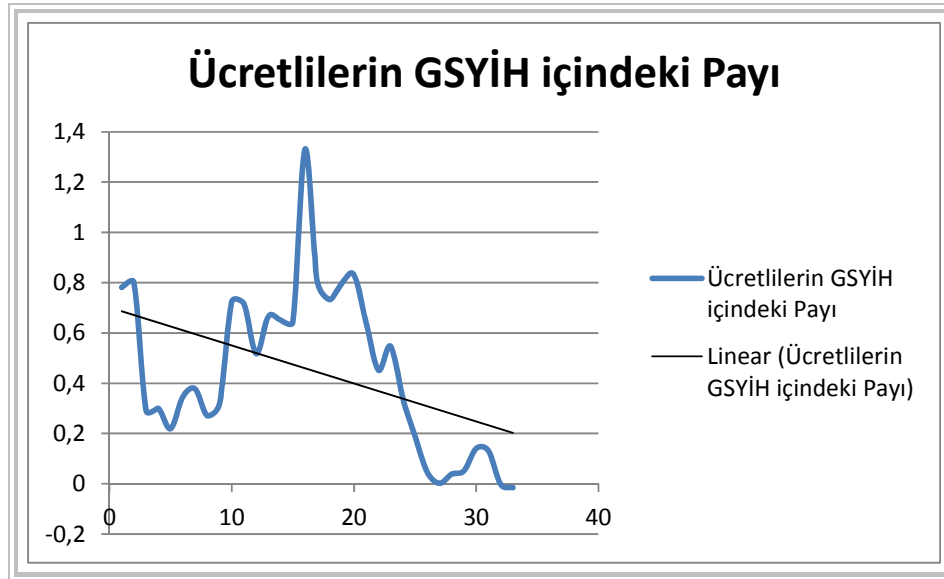
⁵⁹² Damodar N. GUJARATI, **Basic Econometrics**, 3rd Edition, ISBN 0–07–025214–9, New York, McGraw-Hill, 1995, s.712.

arasındaki gerçek ilişkiyi yansıtmayan anlamlı t ve F değerleri ile yüksek R^2 değerleri elde edilmektedir.

Durağan olmayan seriler, d sayıda farkları alınarak durağan hale getirilebilirler (Engle ve Granger, 1987). Böyle bir seriye, d mertebesinde durağan seri denir ve $I(d)$ şeklinde ifade edilir. Örneğin, durağan olmayan bir seri bir kez farkı alındıktan sonra durağanlaşıyorsa, bu seri birinci mertebeden durağandır ve $I(1)$ ile gösterilir.

Bir serinin durağan olup olmadığının belirlenmesinde izlenen yöntemler arasında grafik, otokorelasyon-kısmi otokorelasyon fonksiyonları ve birim kök testleri yer almaktadır. Çalışmada, serilere Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen "Genişletilmiş Dickey-Fuller"(ADF), birim kök testi uygulanmıştır.

Grafik 4.17: Ücretlilerin GSYİH içindeki Payı

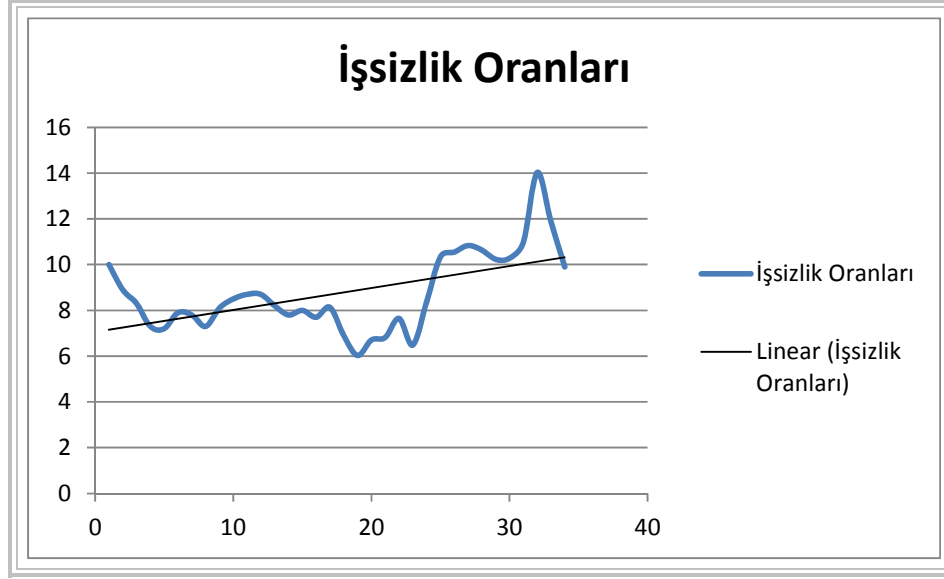

Dickey-Fuller testinde hata terimindeki otokorelasyon problemini gidermek amacıyla bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri modele dahil edilerek oluşturulan ADF birim kök testinde 3 model yer almaktadır (Sabitli, sabitli ve trendli, sabitsiz ve trendsiz model).

"Düzeltilme"

Serilerin grafiği incelenmiş, serilerdeki sabitin ve trendin varlığından ötürü ADF birim kök testinde sabitli ve trendli model kullanılmıştır.

Grafik 4.18: İşsizlik Oranları

ADF birim kök testinde temel hipotez seriler birim köklü iken alternatif hipotez serilerin durağan olmasıdır.

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \gamma_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad k: \text{Gecikme uzunluğu}$$

Ücretlilerin GSYİH içindeki payı ile işsizlik oranları serilerine uygulanan sabitli trendli ADF birim kök testinin sonuçları Tablo 4.32 'de yer almaktadır.

Tablo 4.32: Ücretlilerin GSYİH İçindeki Payı ve İşsizlik Oranı Serilerinin ADF Birim Kök Testi Sonuçları

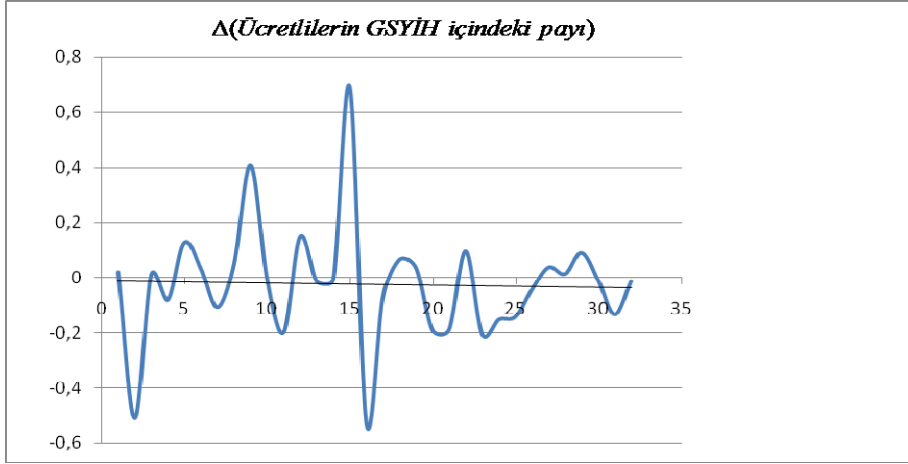
Değişkenler	Gecikme Sayısı (AIC)	τ istatistiği
Ücretlilerin GSYİH içindeki payı	0	-2.095001
İşsizlik Oranı	0	-2.480670

Not: Kritik değerler MacKinnon (1996) makalesinden elde edilmiştir. %1 -4.273, %5 -3.557, %10 -3.212. AIC: Akaike Information Criteria

"Düzeltilme"

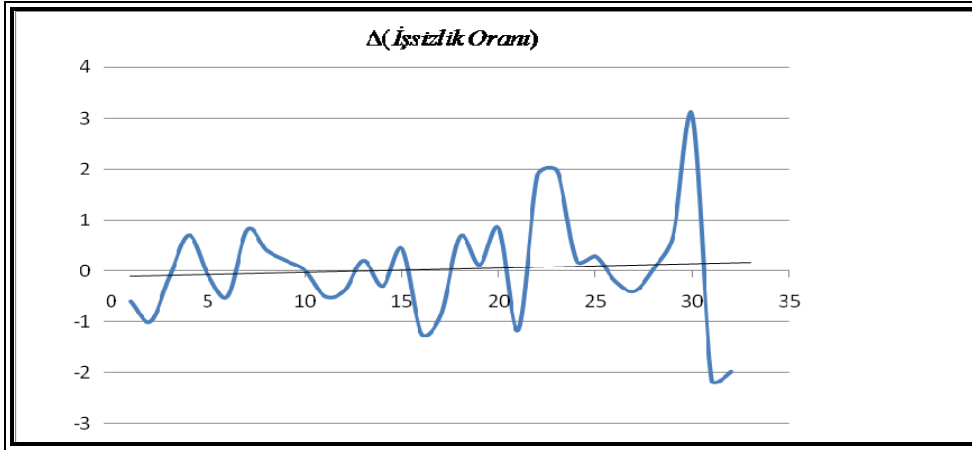
Tablo.4.32’de yer alan sonuçlara göre her iki seri için test istatistikleri kritik değerler ile karşılaştırıldığında mutlak değerce küçüktür. Serilerin birim köklü olduğunu söyleyen temel hipotez reddedilememiştir. Seriler düzey değerlerinde birim kök içermektedir.

Grafik 4.19: Δ Ücretlilerin GSYİH içindeki Payı

Not: Δ işlemcisi fark alma işlemcisidir. ($\Delta y_t = y_t - y_{t-1}$)

Grafik 4.20: Δ İşsizlik Oranı

Not: Δ işlemcisi fark alma işlemcisidir. ($\Delta y_t = y_t - y_{t-1}$)

“Düzeltilme”

Serilerin kaçınıcı mertebeden durağan olduklarını belirleyebilmek için birinci farkları alınmıştır. Farkları alınan serilerin grafikleri incelendiğinde her iki seri içinde ortalama etrafında dağılan sabitsiz trendsiz bir görünüm meydana gelmektedir.

Farkı alınmış serilerin grafiklerinden hareketle ADF birim kök testlerinde modeller sabitsiz ve trendsiz kurulmuştur. Sabitsiz trendsiz modelin kullanıldığı ADF birim kök testinin sonuçları Tablo.2 'de yer almaktadır.

Tablo 4.33: Δ Ücretlilerin GSYİH içindeki payı ve Δ İşsizlik Oranı serilerinin ADF birim kök testi sonuçları

Değişkenler	Gecikme Sayısı (AIC)	τ istatistiği
Δ Ücretlilerin GSYİH içindeki payı	0	-6.847908
Δ İşsizlik Oranı	0	-4.658806

Not: Kritik değerler MacKinnon (1996) makalesinden elde edilmiştir. %1 -2.641, %5 -1.952, %10 -1.610. AIC: Akaike Information Criteria, Δ işlemcisi fark alma işlemcisidir. ($\Delta y_t = y_t - y_{t-1}$)

Tablo 4.33'te yer alan sonuçlara göre her iki seri için test istatistikleri kritik değerler ile karşılaştırıldığında mutlak değerce büyüktür. Serilerin birim köklü olduğunu söyleyen temel hipotez reddedilebilmiştir. Seriler 1.mertebeden durağandır.

4.6.4.3. Eşbütünleşme Testi

Serilerin durağanlık mertebelerinin belirlenmesinden sonra aralarındaki uzun dönemli ilişkinin belirlenebilmesi için ilk olarak Engle-Granger eşbütünleşme testi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 4.34'te verilmiştir.

"Düzeltilme"

Tablo 4.34: Engle-Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Test İstatistiği	Kritik Değerler %1, %5, %10
Y	-3.614640	-4.2469 -3.5268 -3.1748

Not: Y: Ücretlerin GSYİH içindeki payı. Kritik değerler Mac Kinnon (1991) tablosundan elde edilmiştir.

Engle-Granger test istatistiği kritik değerler ile karşılaştırıldığında, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde test istatistiği kritik değerlerden mutlak değerce büyüktür. Eşbütünleşme yoktur temel hipotezi reddedilebilmiştir. Seriler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir.

4.6.4.4. Hata Düzeltme Modeli

Seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespitinden sonra bu ilişkinin hata düzeltme modeli yardımıyla modellenmesi gerekmektedir. Hata düzeltme modeli oluşturulurken Engle-Granger eşbütünleşme testinde kullanılan modelden elde edilen hata terimlerinden faydalanılmıştır. Hata düzeltme modeli aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. İşsizlik oranının kısa dönem katsayısının işareti beklenildiği yönde negatif çıkmış ancak olasılık değeri 0.05'ten büyük olduğu için istatistikî olarak anlamsızdır. Kısa dönemde işsizlik ile ücretlilerin GSYİH içindeki payını etkilememektedir. Hata düzeltme katsayısının olasılık değeri 0.05'ten küçüktür, istatistikî olarak anlamlı çıkmıştır. Hata düzeltme katsayısının işareti beklenildiği gibi negatif çıkmıştır. Her dönem dengesizliğin yüzde 45'i giderilmektedir. Ücretlilerin GSYİH içindeki payı ile işsizlik oranı arasındaki uzun dönemli ilişki yaklaşık 2 yıl sonra dengeye gelecektir.

“Düzeltilme”

Δy_t : Δ (*ücretlilerin GSYİH içindeki payı*)

Δun_t : Δ (*İşsizlik Oranı*)

$\hat{e}_{t-1}$: *Engle – Granger eşbütünlük testinden elde edilen hata terimi olmak üzere Hata Düzeltme Katsayısı.*

$$\Delta y_t = \text{sabit} + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta un_{t-i} + \varphi \hat{e}_{t-1}$$

AIC = 1 çıkmıştır.

$$\Delta y_t = -0.0246 + 0.0387 \Delta y_{t-1} - 0.0125 \Delta un_{t-1} - 0.45 \hat{e}_{t-1}$$

(0.5081)   (0.8450)   (0.7447)   (0.0157)

δ_i, λ_i : *kısa dönem katsayılarıdır.*

4.6.4.5. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi

Ücretlilerin GSYİH içerisindeki payı ile işsizlik oranları arasındaki nedensellik ilişkisi, Toda ve Yamamoto (1995) yaklaşımı ile sınanmıştır. Toda ve Yamamoto(1995) sistemdeki serilerin durağan olmadığı durumda, standart kısıtlı F testinin F dağılımına sahip olmayacağı için Granger nedensellik testi sonucunun sapmalı olabileceğini göstermişlerdir. Toda ve Yamamoto (1995)'ya göre seriler durağan olmasalar da serilerin düzey değerlerinin yer aldığı VAR modelinin tahmin edilebileceğini ve standart

“Düzeltilme”

Wald testinin uygulanabileceğini belirtmişlerdir. Bu yöntemde k, tahmin edilen VAR modelinin uygun gecikme uzunluğunu, d_{max} ise modeldeki değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesi olmak üzere Granger nedensellik testi için, $[k + (d_{max})]$ dereceden VAR model tahmin edilmekte ve katsayılar matrisinin ilk k tanesine Wald testi uygulanmaktadır. Toda ve Yamamoto⁵⁹³(1995), ilgili serinin durağan, trend etrafında durağan veya eşbütünleşik olup olmadığı dikkate alınmaksızın, bu testin k serbestlik derecesi ile asimptotik χ^2 dağılımına sahip olduğunu göstermişlerdir. Böylece yöntemin ilk aşaması sistemde yer alan değişkenlerin bütünleşme derecesinin tespiti, ikinci aşaması ise sistemin tahminidir. Buna göre yöntemin başarısı, sistemin gecikme uzunluğunun (k) ve serilerin bütünleşme derecelerinin (d_{max}) doğru belirlenmesine bağlıdır. Toda ve Yamamoto tarafından önerilen bu yöntemin önemli bir özelliği, birim kök ve eşbütünleşmenin analizlerinde kullanılan potansiyel eğilimli ön testlere ihtiyaç duymamasıdır. Böylece, ilgili yöntemin kullanımı ile serilerin bütünleşme derecesinin yanlış tespit edilmesi ile ilgili risk minimize edilmektedir. Toda-Yamamoto yaklaşımına göre nedenselliğin araştırılacağı Y ve UN değişkenlerine ait verilerin düzey değerlerinin yer aldığı denklemler aşağıdaki gibidir.

Y: Ücretlerin GSYİH içindeki payı, UN: İşsizlik oranı

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{max}} \alpha_{2j} Y_{t-j} + \sum_{i=1}^k \phi_{1i} UN_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{max}} \phi_{2j} UN_{t-j} + e_{1t}$$

$$UN_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} UN_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{max}} \beta_{2j} UN_{t-j} + \sum_{i=1}^k \delta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{max}} \delta_{2j} Y_{t-j} + e_{2t}$$

Y: Ücretlilerin GSYİH içindeki payı, UN: İşsizlik oranı

⁵⁹³ Hiro Y. TODA, Taku YAMAMOTO, “ Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes” **Journal of Econometrics**, 66 ss., 225-250.

İşsizlik oranı, ücretlilerin GSYİH içindeki payının nedeni olmadığını ($H_0 : \phi_i = \phi_{2i} = 0$) gösteren temel hipotez Wald test istatistiğiyle sınanmaktadır. Sistem görünürde ilişkisiz regresyon (SUR) kullanılarak tahmin edilir. Test sonuçları Tablo.4.35'te gösterilmiştir.

Tablo 4.35: Toda Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları

Temel Hipotez	Gecikme Uzunluğu	Wald İstatistiği	Olasılık Değeri
$UN \rightarrow Y$	2	11.25724	0.0036

Not: Uygun gecikme uzunluğu AIC bilgi kriteri ile belirlenmiştir. Maksimum bütünleşme derecesi her iki seride 1. mertebeden durağan olduğu için 1 olarak belirlenmiştir.

Tablodaki test sonuçlarına göre, Wald istatistiğinin olasılık değeri 0.05'ten küçüktür. İşsizlik oranından ücretlilerin GSYİH içindeki payına doğru nedensellik ilişkisinin olmadığını gösteren temel hipotezi reddedilebilir. %95 güven düzeyinde işsizlik oranından ücretlilerin GSYİH içindeki payına doğru nedensellik ilişkisi vardır.

Tablo 4.36: Türkiye’de 1979–2011 dönemi için ücretlilerin GSYİH içindeki payı (Y) ve işsizlik oranları serilerine (X) ilişkin bazı temel tanımlayıcı istatistikler:

	Y	X
Ortalama	0.444751	8.701145
Medyan	0.377609	8.200000
Maksimum	1.331387	14.02538
Minimum.....	-0.014983	6.029931
Standart Sapma	0.323824	1.762418
Çarpıklık	0.430773	0.969101
Basıklık	2.794079	3.776404
Jarque-Bera	1.078914	5.994222
Test İstatistiği.....		
Olasılık Değeri	0.583065	0.049931
Toplam	14.67677286	287.1377775 .....
Gözlem Sayısı	33	33

Not: Ücretlilerin GSYİH içindeki payına ait Jarque-Bera test istatistiğine ilişkin olasılık değerinin %5 anlamlılık değerinden büyük olması serinin normal dağılıma uyduğunu, işsizlik oranı serisinin Jarque-Bera test istatistiğine ilişkin olasılık değerinin %5 anlamlılık değerinden küçük olması serinin normal dağılıma uymadığını göstermektedir.

“Düzeltilme”

SONUÇ

Geniş anlamda ve genel bir ifadeyle, ekonomide mevcut üretim faktörlerinin tamamının üretimde kullanılmasına tam istihdam, bir kısım üretim faktörünün istihdam-dışı kalmasına eksik istihdam ve üretim faktörlerinin aşırı mesai ve vardiya gibi yöntemlerle normal koşullardakine göre fazla çalıştırılmasına aşırı istihdam denilebilir.

Öte yandan, emek faktörünün eksik istihdamına “işsizlik” denilmekte, sermaye ve tabiat faktörünün tam kullanılmaması durumunda ise “atıl (boş, kullanılmayan) kapasiteden ya da atıl kaynakların” varlığından söz edilmektedir.

Üretim faktörlerinin kullanımı sonucu sağlanan üretim, söz konusu faktörlerin gelirlerini de oluşturmaktadır. Çünkü üretim sonucunda elde edilen gelir üretim faktörleri arasında bölüşülür. Toplam geliri emek ve diğer faktör gelirleri olarak ayırttığımızda, toplam gelir içerisinde ücretlilerin payı daha kolay analiz edilebilir. Çalışmamızda, bu verilerden yararlanılarak bir sonuç elde edilmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda işgücünün atıl kalması sonucu, üretimden alacağı pay olamayacağı için doğal olarak gelir bölüşümünden de pay alamayacaktır. Çalışmamızda gelir dağılımı ve işsizliğin makro açıdan incelenmesi bu teorik çatı üzerine oturtulmuştur.

Çalışma ekonomisi açısından bakıldığında ise istihdam tanımlaması bireye özgü nitelik kazanmaktadır. İstihdam, belirli bir dönemde işi olanlar yani işe sahip olanlar şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya göre istihdam iki gruptan oluşmaktadır. “Maaş ve ücret ile çalışanlar” ve “bağımsız çalışanlar” şeklindedir. Çalışmamızda istihdam içerisinde yer alan “Maaş ve ücret ile çalışanlar” grubu üzerinde analizler yapılmıştır.

İstihdam süreklilik arz eden bir işgücü faaliyetidir. İşsizlik ise, bir ekonomide çalışmak istediği halde ve üstelik asgari ücrete bile razı olmuşken iş bulamayan yetişkinlerin olması halidir. Dolayısıyla işsizlik emek piyasasının tam istihdamda olmaması durumunda oluşur. İşsizlik pek çok ülkede değişik oranlarda yaşandığı gibi ülkemiz için

de önemli bir sorundur. Ayrıca son yıllarda yaşanan küresel ekonomik kriz sonrasında işsizlik oranları dünya genelinde daha da artmıştır.

Bu artış bazı sektörlerde çok daha fazla kendisini hissettirmiştir. İşsiz olanların iş bulma imkânları azalmış, çalışan kesim de bu durumdan olumsuz etkilenerek hak kayıplarına uğramış veya işini kaybetmiştir. Son dönemde ekonomik dengelerde düzelme belirtileri görülmektedir.

Türkiye’de gelir dağılımı, istihdam ve işsizlik önemli sorunlardır. Türkiye’de yaşanan sorunların başlıca kaynakları şunlardır;

- Çalışma çağındaki nüfusun hızla artması,
- İstihdamın önemli oranda tarım sektöründe yoğunlaşması,
- Ekonominin istihdam yaratma kapasitesinin sınırlı olması.

Bu sorunların çözümünde istikrarlı bir makroekonomik ortamın yaratılması ve üretken yatırımların artırılması büyük önem taşımaktadır. Ekonominin istihdam yaratma kapasitesinin artırılmasına yönelik düzenlemeler yapılmalıdır. İstihdam yapısının tarım dışı sektörler lehine değiştirilmesi ve tarım sektöründen ayrılan nüfusun diğer sektörlere geçişini kolaylaştıracak düzenlemeler gereklidir. Bu nedenle, istihdam yapısının tarım dışı sektörler lehine değiştirilmesi, ekonominin ihtiyaç duyduğu işgücünün yetiştirilmesi, bilgi çağına uygun biçimde niteliğinin yükseltilmesi ve işgücü piyasasında etkinliğin artırılması gibi amaçlar Türkiye’de istihdam politikasının temel ilkeleri arasında yer almalıdır.

İstihdam ve işsizlik sorunlarının süreklilik göstermesi ve işgücü piyasasındaki aksaklıklar yukarıda detaylı biçimde incelenmiştir. İşgücünün önemli bir bölümünün verimliliğinin düşük olduğu tarımsal faaliyetlerde istihdam edilmesi ve Türkiye işgücü piyasasının kırsal-kentsel istihdam enformel-formel sektör gibi ikili bir yapı sergilemesi işgücü piyasasındaki aksaklıkların ana nedenleridir. Türkiye’nin genç nüfus yapısına sahip olması, çalışma çağı nüfusu ve işgücüne katılan nüfusu arttırmaktadır. Türkiye’de istihdamın sektörel dağılımı, tarım sektöründe sürekli azalma, sanayi ve hizmetler

sektöründe ise yavaş artışlar şeklindedir. İşgücünün eğitim düzeyinin ve verimliliğinin düşük, işsizlik oranının yüksek olması, kayıt dışı ve enformel istihdamın varlığı, çocuk istihdamı gibi sorunlar istihdam politikası alanında öncelikli olarak çözümlenmelidir. Toplam istihdamın önemli bir kısmı ücretsiz aile işçileridir ve tarım kesiminde gizli işsizlik yaygındır.

İşgücü piyasasının görünümünü özetledikten sonra, piyasa aksaklığı olarak kabul edilen diğer değişkenimiz gelir dağılımına göz attığımızda makroekonomik politikaların desteğine duyulan ihtiyaç açıkça görülmektedir. Çünkü ülkemizde birincil ve ikincil gelir dağılımını bozan çok sayıda yapısal neden bulunmaktadır.

Gelir Dağılımını Belirleyen Yapısal Faktörleri tekrar özetleyecek olursak başlıcaları aşağıdaki şekilde belirtilebilir:

- Nüfus Yapısı: Düşük gelirliilerin artan gelirden daha fazla pay alamamalarının nedenlerinden birisi nüfus artış hızının yüksek seviyelerde olmasıdır.
- **İşgücünün Yapısı: Yaratılan gelirden pay alınabilmesi, her şeyden önce bir işte çalışır olmakla mümkündür.**
- Kayıtdışı ekonomi: Genellikle ekonomik verimliliğin düşmesine neden olmakta, yarattığı sosyal sorunların yanında vergilendirilmeyen bir alan olması sebebiyle de kamu gelirlerine bir katkı sağlamamaktadır.
- Enflasyon: İstikrarsız bir ekonominin göstergesi olan enflasyon gelir dağılımında eşitsizliğe yol açan temel unsurlardan biridir. Enflasyon sermaye gelirleriyle emek gelirleri arasında emek aleyhine dengesizliğe yol açan en önemli araçlardan biridir.
- Servet Dağılımı: Kişisel gelir bölüşümünde ortaya çıkan dengesizliklerin önemli nedenlerinden biri, servet dağılımının dengesiz olmasıdır. Bu nedenle, gelir bölüşümünün de servete bağlı olarak ortaya çıkan dengesizliğin giderilmesinde arazi, bina gibi belirli bir servet üzerinden alınan ve dolaysız olan servet vergileri önem kazanmaktadır.
- Eğitim Durumu: Gelir dağılımı konusunun en önemli faktörlerinden biri, toplumda bireyin küresel planda geçerli bilgi, beceri ve niteliklilik ile donatılmış olup

olmadığıdır. Günümüzde emek açısından bakıldığında, entelektüel bir birikim oluşması beklenmektedir. Hatta bireylerin sahip olduğu bu birikim entelektüel sermaye olarak nitelendirilmektedir. Ülkelerin bu alana yatırım yapması ve inovasyon yeteneklerini arttırıcı çabalarda bulunması çağdaş gelişmişlik düzeyine ulaşmada ana etkenlerden biridir.

Gelir dağılımını bozan faktörlere göz attığımızda ise genel olarak şöyle özetlenebilir:

- Kredi politikası uygulamalarında gelir dağılımına yönelik hedeflerin yeterince dikkate alınmaması, sektörel ve bölgesel gelir dağılımını daha da bozmaktadır.
- Sermaye piyasalarında yaşanan gelişmeler ve özelleştirmede kullanılan yöntemler, sermayenin tabana yayılmasından çok, kamuya ve özel girişimcilere kaynak aktarımında kullanılmaktadır.
- Miras hukuku ve küçük çiftçilerde hızlı nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan arazi parçalanması, daha sonra mülksüzleşme sürecine dönüşmekte ve bu süreç, gelir bölüşümünü düşük gelirli gruplar aleyhine bozmaktadır.
- Piyasa yapıları girişimcilerin aşırı kar elde edebilecek düzeyde tekelci ve oligopolistik bir yapı göstermektedir. Ayrıca, kamu kesiminin yaptığı zamlar, mevcut piyasa yapısı içinde, girişimcilerin, gösteriş etkisiyle ek kar etmelerine ortam hazırlamaktadır.
- Eğitim politikasında, özellikle 1980 sonrası dönemde yaşanan gelişmeler, gelir dağılımındaki dengesizliği artırmıştır.
- Teknolojik gelişmeler, emeğin sermaye ile ikame olanağını artırmaktadır. Böylece, işsizlik yanında ikame olanakları da işgücü üzerinde bir baskı yaratmaktadır. Bu nedenle ücretler artsa bile, istihdam azalışı veya yetersiz artış nedeniyle ücret payı düşmektedir.

Ülkemizde yaşanan yapısal sorunlar ile ilgili olarak başta kalkınma planları olmak üzere makro ve mikro düzeyde çalışmalar yapılmaktadır. Toplumsal deformasyonun temel nedenlerinden ikisi olarak kabul edilen gelir dağılımındaki bozukluk ve işsizlik üzerinde sürekli durulmakta ve çeşitli politikalar ile düzeltilmeye çalışılmaktadır. Kamusal yönetimi elinde bulunduranlar belli başlı politikalar yardımıyla toplumsal sorunları çözücü ve engelleyici politikalar yürütmelidir. Ekonomik gelişmişliğin bir göstergesi de

sosyal hukuk devleti olunmasıdır.

Yürütülecek politikalarda göz önünde bulundurulması gereken unsurlar şunlardır:

- İstihdamın artırılmasında en temel yol “ekonomik büyüme”nin sağlanmasıdır. Bu nedenle, sürdürülebilir yüksek büyüme oranı sağlanmalı ve “istihdam yaratmayan büyüme”ye çözüm bulunmalıdır.
- Kayıt dışı istihdamın kayıt altına alınması, iş ve istihdam yaratma gücü yüksek olan alanlara üretim ve yatırımların yönlendirilmesi gereklidir.
- Kalkınmada, beşeri sermayenin önemi kavranmalı, eğitime ayrılan pay artırılmalı ve eğitim emek ilişkisi kurulmalıdır. 2004 yılı itibarıyla, Türkiye’deki işsizlerin yaklaşık yarısının (% 44,2) ilkokul mezunu olması, ekonominin artık vasıfsız iş üretmediğini gösterir.
- Girişimciliği desteklemek ve iş yaratmak amacıyla, istihdam ve işgücü maliyetlerini düşürücü düzenlemeler gereklidir. Bu maliyetlerin azaltılması, işgücü piyasasının esnekliğini artırmak yoluyla kayıtsız ekonomiyi daraltacak ve özellikle KOBİ’ler üzerinde üretim ve istihdam açısından olumlu etkilerde bulunacaktır. Bunlara ek olarak istihdamın artırılmasında, çalışma mevzuatında yapılacak düzenlemeler de olumlu katkı sağlayacaktır.
- İstihdam kaybına, üretim ve yatırımların gerilemesine yol açan uygulamalar durdurulmalı, kamunun yatırımları yönlendirici ve istihdam yaratıcı rolü canlandırılmalı ve özelleştirme sonucu işini kaybedenleri yeniden istihdama kazandırmak için gerekli önlemler alınmalıdır.
- Çocuk işçiliği ile mücadele edilmeli, çalışan çocukları eğitime yönlendirici tedbirler alınmalıdır. Türkiye’de işsizliğin kadınlar ve gençler gibi bazı kesimlerde yüksek olması nedeniyle, bu gruplara yönelik özel politikalar geliştirilmelidir.

- Türkiye’de, benimsenen piyasa ekonomisi anlayışının gelir dağılımını ne şekilde değiştirdiği özellikle incelenmelidir. Ayrıca gelir dağılımındaki değişmelerin ne kadarının piyasa ekonomisinin sorumluluğunda, ne kadarının devletin müdahaleleri sonucunda oluştuğu tespit edilmelidir. Kamu politikaları, yeniden dağıtım, destekleme gibi konuların üzerine gidilmelidir.
- Gelir dağılımını toplumsal yaşam, gelişmişlik, eğitim düzeyinin ve eğitilmiş kişi sayısına olumlu etkilerinin, sağlık başta olmak üzere tüm dallarda sağladığı faydaların boyutları incelenmeli ve gerekli önlemler alınmalıdır.
- Gelir dağılımı doğrudan bir ülkenin gelişmişlik düzeyini etkileyeceğinden, toplumun yaşam kalitesi, sosyo-kültürel ve sanatsal gelişimi, demokratik yaşam ve paylaşım olanakları gibi pek çok konuda da gelişmeler sağlanacaktır. Ayrıca artan eğitim seviyesi ve kültürel yapıda sağlanan olumlu gelişmeler ülkenin araştırma geliştirme, üretim vb faaliyetlerinde artan oranlı olarak gelişme sağlamasına destek olacağından dağılım sorununa büyük ilgi gösterilmelidir.
- Ekonominin yeni iş sağlama kapasitesindeki düşüşün dolaylı etkisi, işsizlik üzerinde görülmektedir. İşsizlik oranındaki artış, çalışan kitlenin reel gelir yitirmesine ve gelir bölüşümünün emek kesimi aleyhine dönmesinde rol alan önemli bir faktördür. İşgücünün verimliliği arttırılmalı, istihdam yaratan büyüme için gerekli adımlar atılmalıdır.
- Türkiye’de gelir dağılımını etkileyen faktörlerin başında, üretim araçlarının mülkiyeti gelir. Mülkiyetin eşitsiz dağılımı, kesimler arasındaki gelir dağılımı eşitsizliğini arttırır. Ülkemizde yaşanan ekonomik ve politik istikrarsızlıklar, toplum kesimleri arasındaki fırsat eşitliğini bozmakta ve reel üretim faaliyeti ile ilgisi olmayan rantıye sınıfının gelir seviyesinin artmasına neden olmaktadır. Özellikle kamu kesiminde gelir-gider dengesindeki bozulmaya bağlı olarak, reel borçlanma faizlerinin yüksek tutulması, gelir dağılımını ücretli ve maaşlı kesim aleyhine bozmaktadır. Kamu kesimi borçlanma araçlarının bir yatırım aracı olarak görülmesi, sermayeyi reel üretim faaliyetlerinden uzaklaştırmaktadır.

- Kamu harcamaları ve vergi politikalarını kapsayan maliye politikası araçlarıyla gelir dağılımındaki adaletsizlik telâfi edilmelidir. Örneğin düşük gelir gruplarının vergi kapsamı dışında tutulması, kamu harcamalarının eğitim, sağlık gibi toplumun geniş kesimlerini ilgilendiren alanlara yönlendirilmesi, toplum kesimleri arasında eşitliğin sağlanması açısından önemlidir. Maliye politikası, hükümetlerin hem kısa hem de uzun dönemde geliri yeniden dağıtmada kullanabilecekleri önemli bir politika aracıdır. Ancak globalleşme ile birlikte gelir dağılımını yeniden düzenleyen vergi politikalarının etkisi azalmıştır. Gelirin yeniden dağıtımının sağlanmasında kamu harcamalarının düzenlenmesi daha etkili bir politika aracıdır. Sosyal harcamaların artışı, alt gelir grubuna dâhil bireyler açısından önemli bir kaynak transferi sağlamaktadır. Gelir dağılımı ile sosyal harcamalar arasındaki güçlü ilişkinin varlığı, hükümetleri beşeri sermayenin kalitesini arttırmaya yönelmelidir. Beşeri sermayenin kalitesini arttırmaya yönelik yatırımlar, gelirin yeniden dağılımını sağlayarak gelir dağılımından kaynaklanan adaletsizlikleri kısmen azaltabilir.

Çalışmamızın son bölümünde gerçekleştirilen nedensellik analizine ilişkin bulgularda işsizlik ile gelir dağılımı sonuçları arasında negatif bir ilişki gözlemlenmiştir. Bu sonuç çalışmamızın hedefine uygun bir bulgu olduğundan teorik ve ampirik açıdan gelir dağılımı ve işsizlik arasında bir ilişkinin varlığından söz edilebilir.

Çalışmamızda gelir dağılımı ve işsizlik genelde makro düzeyde kalma çabasıyla irdelenmiştir. Her iki değişkenin de doğası gereği yer yer mikro açıdan değerlendirmelere de yer verilmiştir.

Ülkemizdeki İşsizlik ve Gelir Dağılımında görülen eşitsizlik kısa dönemli politikalar ve bireysel çabalar ile çözülemez. İşgücüne katılım oranının % 42 olduğu bir toplumda, asıl sorunların kaynağı derinlemesine araştırılmalıdır.

Ekonominin parasal ve mali tüm değişkenlerinin katkısıyla, ülkemiz ekonomik göstergelerinde uygun değer değerleri sağlayacak şekilde yönetilmeli ve yapısal sorunlar çözülmelidir. Aksi takdirde artan nüfus ve mevcut ekonomik gelişmişlik düzeyi,

söz konusu değişkenlere ilişkin sonuçların daha da olumsuz veriler üretmesine neden olacaktır.

KAYNAKLAR

- ACAR, S.: **İktisada Giriş**, Yayın No: 7, Ankara, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayını, 1989.
- ACAR, Özgür: (çevrimiçi)
<http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/istatistik44.pdf>,
01.10.2011
- AKALIN, Güneri: **Kamu Ekonomisi**, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1981.
- AKDİŞ, M.: “Türkiye’nin Borç Gelişimi, Sorunlar-Öneriler”, (Çevrimiçi)
http://paribus.tr.googlepages.com/m_akdis2.doc,
(06.06.2007).
- AKIN, Cihangir: “1980 Yılı ve Sonrası Türkiye’de İstihdam ve Yapısal Emek Piyasası Politikaları”, **İktisat Fakültesi Dergisi**, İstanbul, C.1-4, 1996.
- AKKAYA, Şahin: “Dünyada ve Türkiye’de İşsizlik”, (çevrimiçi),
<http://idari.cu.edu.tr/sempozyum/bil44.htm>, 26.09.2011
- AKSU, Ömer A.: **Gelir ve Servet Dağılımı**, İ.Ü. Yayın No: 3698, Fakülte Yayın No: 539, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Basımevi, 1993.
- AKTAN, Coşkun Can: **Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi**, İzmir, Anadolu Matbaacılık, 2000.
- AKTAN, Coşkun Can: **Talep Yönlü İktisat Teorisi**, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1999.

AKTAN, Coşkun Can: “Türkiye’de Gelir Dağılımında Adaletsizlik Sorunu”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara, Hak-iş Konfederasyonu Yayınları, 2002.

AKTAN, Coşkun Can: **Yeni İktisat Okulları**, 2.Basım, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2008.

AKTAN, Coşkun Can,
Ayça EKER: “İlk Çağdan Günümüze İktisadi Düşünce Okulları”, **Prof. Dr. Nezihe Sönmez’e Armağan**, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü Yayını, 1997.

AKTAN, Coşkun Can,
VURAL, İstiklal Yaşar: “Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002.

AKTAN, Coşkun Can,
VURAL, İstiklal Yaşar: “Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002.

AKTAN, Coşkun Can,
VURAL, İstiklal Yaşar: “Makro Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara, Hak-iş Konfederasyonu Yayınları, 2002.

AKTAN, Coşkun Can,

- VURAL, İstiklal Yaşar: “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002.
- AKTÜRK, F.: “Türkiye’de İşgücü Piyasası, İstihdam ve İşsizlik”, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Dergisi**, Nisan-Haziran 1999, Sayı:3, Yıl:2, Ankara, ss:185-194.
- AKYÜZ, Yılmaz: **Emek-Değer Teorisi ve Nitelikli İşgücü Sorunu**, No: 441, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1980.
- AKYÜZ, Yılmaz: **Sermaye Bölüşümü ve Büyüme**, No:400, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1977.
- ALESINA, Alberto,
RODRİK, Dani: “Distributive Politics and Economic Growth”, **Quarterly Journal of Economics**, 1999, 109, ss. 465-90.
- ALGAN, N.,
ILDIRAR, M.: **Güçlü ve Büyük Türk Ekonomisi İçin Üretim ve İstihdam Politikaları**, TİSK Yayınları, Yayın No:236, Ankara, Eylül 2003.
- ALPER, Yusuf: “Servet, Ücret, İktisat Politikası”, (Çevrimiçi) <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/g/006.htm>, 01.12.2012.
- ANDAÇ, Faruk: **İşsizlik Sigortası**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi İİBF, 1999.

- ANSAL, H. ve diğeri: **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Kasım 2000.
- Arabacı, Y.R.: “Gelirin Yeniden Dağılımında Bir Araç Olarak Sosyal Güvenlik”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Bursa, 2007.
- AREN, Sadun: **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2005.
- ARPACIOĞLU, Özge,
Metin YILDIRIM: “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”, **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2011, ss. 60–76.
- ASLANTEPE, Gülay: “Dünya’da ve Türkiye’de İşsizlik”, TİSK İşveren Dergisi, Ağustos 2005, (Çevrimiçi)
http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1194&id=67, 08.08.2011
- ATAMAN, Berrin Ceylan: **İşgücü Piyasasının Temel Prensipleri ve İstihdam Politikaları**, İstihdam ve Danışmanlık Hizmetleri Eğitim Programı, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1999.
- ATAMAN, Berrin Ceylan: “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, **A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 53, Sayı: 1–4, Ocak-Aralık 1998, s. 64. (Çevrimiçi),
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/479/5530.pdf>, 20.01.2013.

- ATAMAN, Berrin Ceylan: “İşsizlik Sorunu ve Türkiye’nin AB İstihdam Stratejisine Uyumunu”, Türkiye İşveren Sendikası Konfederasyonu, **İşveren Dergisi**, C: 42, S: 1, Ekim 2003.
- ATKINSON, A.B.: “On the measurement of Inequality”, **Journal of Economic Theory**, 1970, 2, ss. 244–263.
- ATKINSON, A. B.: **The Economics of Inequality**, London, Oxford University Press, 1975.
- ATKINSON, Tony: “Income Inequality and the Welfare State in a Global Era”, **The J. Douglas Gibson Lecture**, School of Policy Studies, Queen’s University, 2002.
- AYKIN H.: “Türkiye’de İç Borçlanma ve Ekonomik Etkileri”, 2002, (Çevrimiçi) <http://www.mtk.gov.tr/eserler/tibee.doc>, 01.05.2011.
- Bakanlar Kurulu Programı: (Çevrimiçi), <http://www.basbakanlik.gov.tr/bakanlarkurulu/58/program.html>, 10.01.2013.
- BANNOCK, Graham,
BAXTER, R. E.,
DAVIS, Evan: **The Penguin Dictionary of Economics**, Fifth Edition, Penguin Books Ltd, 1992.
- BARBER, William J.: **İktisadi Düşünce Tarihi**, Çeviren: İhsan Durdu, İstanbul, Metropol Yayınları, 2008.
- BARRO, R.J.: Inequality and Growth in a Panel of Countries, **Journal of Economic Growth**, March 2000, s. 5-32.

- BAŞOL, Koray: **Türkiye Ekonomisi**, İzmir, Kendi Yayını, 7. baskı, 2001.
- BAUMOL, William,
BLINDER, Alan: **Economics. Principles and Policy**, Fourth Edition,
Harcourt Brace Jovanovich, 1988.
- Bayındırlık ve
İskân Müdürlüğü: Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar, (Çevrimiçi),
http://www.kentges.gov.tr/dosyalar/sura_raporlari/kitap7.pdf, 12.08.2011.
- BEDİR, Serap
Kerem KARABULUT: “İç Borçların Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 25,
Sayı: 1, 2011.
- BEKİROĞLU, Cemil: “Türkiye’de İşsizlik Sorunun Çözümlemesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi”,
Yayınlanmamış Y.L. Tezi, İstanbul, 2010.
- BERBEROĞLU, Nejat: **Makro Ekonomi Teorisi**, Eskişehir, Birlik Ofset, 1996.
- BERKSOY, Tamer: **Enflasyonun Hanehalkı Üzerindeki Etkileri**, İstanbul,
İTO Yayını, Temmuz 1989.
- BİÇERLİ, M. Kemal: **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, Beta Yayınları, Ekim 2000.
- BİÇERLİ, M. Kemal: **Çalışma Ekonomisi**, 3. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları,
2004.
- BİÇERLİ, M. Kemal: **İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları**,
Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004.

- BILEN, Mahmut
Muharrem ES: "Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümünde Yeni Arayışlar",
Siyasette ve Yönetimde Etik, Merkez Matbaacılık,
Adapazarı, 1998.
- BLANCE, Oliver
Lawrance SUMMERS: "Hysteresis and European Unemployment Problem", **NBER
Macroeconomic Annual**, 1986, p.15–78.
- BLUMLE, G.: **Theorie der Einkommensverteilung**, Springer Verlag
Berlin- Heidelberg-New York, 1975.
- BORATAV, Korkut: **100 Soruda Gelir Dağılımı**, 4.Baskı, Gerçek Yayınevi,
İstanbul, 1980.
- BORATAV, Korkut: **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**,
İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1991.
- BORATAV, Korkut: **Türkiye İktisat Tarihi (1908–2002)**, 10.Baskı, Ankara,
İmge Kitapevi, 2006.
- BORATAV, Korkut,
A. Erinç YELDAN
Ahmet H. KÖSE: "Globalization, Distribution and Social Policy", New School
University Center for Economic Policy Analysis, 2000,
(Çevrimdışı) www.newschool.edu/cepa, 1 Ekim 2004.
- BOZDAĞLIOĞLU,
E. Yasemin UYAR: "1990'dan Günümüze Türkiye'de İşgücü Piyasası ve
İstihdamın Yapısının Analizi", **Akademik Bakış, Sosyal
Bilimler E-Dergisi**, Sayı:11 ISSN:1694-528X, Kırgızistan,
2006.

- BOZTEPE, Yenal: “Türkiye’de İşsizlik Kavramı ve İşsizliğin Ortadan Kaldırılması ile İlgili Bir Model Oluşturulması”, Yayınlanmamış Y.L. Tezi, İstanbul, 2007.
- BREWER, Thomas L.,
Stephen YOUNG: “Investment Incentives and the International Agenda”, **The World Economy**, Vol: 20, No:2, March 1997, ss. 175–198.
- BULIR, Ales,
Anne-Marie GULDE: Inflation and Income Distribution: Further Evidence on Empirical Links, **IMF Working Paper**, WP/95/86, August 1995.
- BULUTAY, Tuncer: **Employment, Unemployment and Wages in Turkey**, ILO, 1995.
- BULUTAY, Tuncer vd....: **Türkiye Milli Geliri (1923-1948)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- CARBAUGH, Robert J.: **International Economics**. Fourth Edition, California, Wadsworth Publishing, 1992.
- CELASUN, Merih vd....: “Kriz Nereden Nereye, Panel-1-Kriz ve Sonrası”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, Bilgehan Yayıncılık, Cilt:17, Sayı:194, 2002.
- CEYLAN, A. B.: **İşgücü Piyasası ve İstihdam Politikasının Temel Prensipleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İstihdam ve Danışmanlık Hizmetleri Eğitim Programı, Mart 1999.

- CİVCİR, İrfan: **“Türkiye’de Kriz Sonrası Dönemde Kredi Çöküşü”, Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Balkanlarla İlişkiler ve Türkiye Ekonomisi**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, İmaj Yayınları, 2003.
- Commission of the European Communities: **The Agricultural Income Stuation in Less Favoured Areas of The EC.**(Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/agriculture/consultations/lfa/consultati_ondoc_en.pdf, Luxembourg, 1994, s.32-40.
- COWELL, F.A.: **Measuring Inequality**, (Second Ed.), Prentice Hall, New York, 1995.
- ÇELİK, Aziz: “AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 2004, Sayı: 3.
- ÇİFTLİKLİ, M.: **Dünyada ve Türkiye’de Gelir Dağılımı**, Bakü, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayını, 1995.
- ÇOLAK, Ömer Faruk: “İstikrar Programı ve Kriz”, TİSK, **İşveren Dergisi**, Şubat 2001.
- ÇOLAK, Ömer Faruk: **Türk Bankacılık Sektörünün Şubat 2001 Krizi Sonrası Durumu ve Yeniden Yapılandırılma Programı, Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Balkanlarla İlişkiler ve Türkiye Ekonomisi**, Editör: Ömer Faruk Çolak, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, İmaj Yayınları, 2003.
- De BRUNHOFF, Suzanne: **Devlet ve Sermaye**, Çeviren: Kuvvet Lordoğlu, Ankara, İmge Kitabevi, 1992.
- DEMİR, Ömer: **Kurumcu İktisat**, Ankara, Vadi Yayınları, 1996.

- DEMİR, Sırma: **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme**, Ankara, DPT Yayınları, 2006.
- DİE: (çevrimdışı), (www.nkg.die.gov.tr/goster.asp?aile=1, 23.01.2006)
- DİE: **Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Gelir Dağılımı 1987**, Ankara. DİE Yayınları, 1990.
- DİE: **Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, Nisan ve Ekim Ayı Ortalamaları 1990–1998**, Ankara, DİE Yayınları, 2001.
- DİE: **Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları**, Yayın No: 1709, Ankara, DPT Yayınları, 1994.
- DİE: **Hanehalkı İşgücü Anketi**, Ankara, DİE Yayınları, 2002.
- DİE: Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları 1989 – 2001, (çevrimiçi), <http://tuikapp.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul>, 25.05.2011
- DİE: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Tahmin Sonuçları 1990-1998, (Çevrimdışı), <http://www.die.gov.tr>, 3.2.2006.
- DİE: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Tahmin Sonuçları, Bölgelere göre GSYİH tahmin sonuçları, Gelir Yöntemiyle GSYİH Serisi (Çevrimiçi), 1990-1998 http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=56&ust_id=16, 25.05.2011
- DİE: **Kırsal Kesim Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları**,

1973–1974, Ankara, DİE Yayınları, No: 881, DİE Matbaası, 1979.

DİE: **Kentsel Yerler Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anket Sonuçları, 1978–1979**, Ankara. DİE Yayınları, No: 999. DİE Matbaası, 1982.

.DİE: **Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar**, Ankara, DİE Yayınları, Şubat- Mart 2000.

DİE: **1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları-Gelir Dağılımı**, Ankara, DİE Yayınları, No: 1441, DİE Matbaası, 1990.

DİE: **1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi, 19 Seçilmiş il Merkezi Özet Sonuçları**, Ankara, DİE Yayınları, Eylül 1997.

DİE: **1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Geçici Sonuçları**, Haber Bülteni, Ankara, 1997.

DİE: **1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları**, Ankara, D.İ.E. Yayınları, Eylül–1997

DİE: 1987-1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, (Çevrimiçi) <http://www.tek.org.tr/dosyalar/HANE2002.pdf>, 20.09.2011

DİE: 2000 Genel Nüfus Sayımı Geçici Sonuçları, Aralık 2001, (Çevrimiçi) <http://www.belgeler.com/blg/hpb/nufus-sayimi-genel-nufus-sayimi>, 14.09.2011

DİLİK, Sait: **Servetin Geniş Kitlelere Yayılması**, Ankara, Ankara

Üniversitesi SBF Yayınları, Yayın no: 391, 1976.

DİRİMTEKİN, Halil:

Makro İktisat, İstanbul, Bizim Kitabevi, 1981.

DOĞAN, Hasan:

İşsizlik ve Başlıca Çeşitleri, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2005.

DOĞAN, Özer:

1990'dan Önce ve Sonra Ekonominin Performansı: Konvertibilitenin Bilançosu, Ekonomik Forum, TOBB Yayınları, Sayı: 5, 15 Mayıs 1995.

DORNBUSCH, Rudiger:

“Görülmemiş Bir Refah Yüzyılı”, **Kapitalizm ve Küresel Refah, Kapitalizm Kendini Savunuyor**, (Ed. Ian Vasquez), Çeviren: Metin Toprak, Ankara, Liberte, 2003.

DORNBUSCH, Rudiger

FISCHER, S.;

Makroekonomik, 6. Basım, München, R. Oldenbourg Verlag, 1995.

DORNBUSCH, Rudiger

FISCHER, S.;

Makroekonomi, (Çev.: Salih, Ak vd.), İstanbul, McGraw – Hill Akademi Yayınları, 1998.

DPT:

“Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı”, (Çevrimiçi)
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf>, 05.02.2013.

DPT:

“Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, (Çevrimiçi),
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan1.pdf>, 05.02.2013.

DPT:

“Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, (Çevrimiçi)
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf>, 05.02.2013.

- DPT: “Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı”, (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan4.pdf>, 05.02.2013.
- DPT: Dokuzuncu Kalkınma Planı Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2007, (çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/gelirdag/öik691.pdf>
- DPT: **Emek Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, 2001.
- DPT: Gelir Dağılımı ve Politikaları, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 1994.
- DPT: Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Yayın No: 2599, ÖİK: 610, Ankara: DPT Yayınları, 2001.
- DPT: “İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>, 05.02.2013.
- DPT: **İşgücü Piyasası, Çalışma Hayatı, İstihdam ve İşsizlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT Yayını, 1994, s. 5.
- DPT: “Kalkınma Planları Tarihçesi, 1960 Öncesi Dönemde Planlama”, (çevrimiçi) <http://www2.dpt.gov.tr/must/tarihce.asp>, 10.05.2010.
- DPT: **Temel Ekonomik Göstergeleri**, Ankara, Şubat 1997.

- DPT: “Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı”, (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan3.pdf>, 05.02.2013.
- DPT: 2002 Yılı Programı, (Çevrimiçi), <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2002.pdf>, 20.09.2011.
- DUMANLI, Recep: **Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları**, DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No: DPT 2449, Ankara, DPT, 1996.
- Dünya İşsizlik Haritası: (çevrimiçi) <http://www.ankaraport.net/haberler/899/iste-dunyanin-issizlik-haritasi.html>, 25.09.2011
- DWORKIN, Ronald: “What is Equality? Part 1: Equality of Resources”, **Philosophy and Public Affairs**, 1981, ss.185-246.
- EKİN, Nusret: **Gelişen Ülkelerde ve Türkiye’de İşsizlik**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü Yayınları.
- EKİN, Nusret: **Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, 2000.
- ENSARİ, Sıddık: “Son Yirmi Yılda Gelir Dağılımı”, **Ekonomik Forum Dergisi**, 15 Nisan 1997.
- ERDOĞAN, Mustafa: “Özgürlük, Adalet, Refah”, **Türkiye Felsefe Kurumu, Adalet Kavramı**, Ankara, 1994.
- EREN, Aslan: **Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunları**, 5. Baskı, Muğla, Muğla Üniversitesi Yayını, 2002.
- ERSEL, Birsen: **Türkiye’de İşsizlik ve İşsizlik Sigortası**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1999.

- ERSEL, Birsen: “Ulusal Basında İstihdam ve İşsizlik Sorunları”, MESS, **Mercek Dergisi**, S.14, Nisan 1999.
- ERSEZER, Devrim: “Gelir Dağılımı Politikası ve Araçları”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, ELAZIG-2006, Cilt: 16, Sayı: 1, ss. 255–268
- ERSOY, Arif: **İktisadi Teoriler ve Düşüncelerin Gelişme Tarihi**, İzmir, Abam Yayınları, 1980.
- ESTIVILL, Jordi: **Concepts and Strategies for Combating Social Exclusion: An Overview**, ILO Publication, 2003.
- EUROPEAN COMMISSION: Employment in Europe 2005: Recent Trends and Prospects, (Çevrimiçi), http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/situation_in_europe/c10151_en.htm, 20.05.2011
- EUROPEAN COMMISSION: “Statistical Annex of European Economy, 2004c. (ECFIN/174/2004/EN), Autumn 2004, Brussels, s. 214
- EUROPEAN COMMISSION: “Supplement A: Recent Economic Trends, European Economy”, **European Commission Directorate-General For Economic and Financial Affairs**, No:4, April 1994.
- EYÜBOĞLU, Dilek: **2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları**, Yayın No: 674, Ankara, Milli Prodüktivite Yayınları, Mert Matbaası, 2003.

FRIEDMAN, Milton: **Kapitalizm ve Özgürlük**, Çeviren: Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu, İstanbul, Altın Kitaplar, 1988.

Fostering Entrepreneurship
in Europe:

1999 (Avrupa Sanayi ve İşveren Konfederasyonları Birliği (UNICE)) (Çevrimiçi), http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_0027en01.pdf, 19.01.2011

FÖRSTER, M.
M. D'ERCOLE:

Income Distribution and Poverty in OECD Countries in the Second Half of the 1990s, OECD, 2005.

GÖK, M.:

İşgücü Piyasası ve Kobiler, Yayın No: 12, 1. Baskı, Ankara, Roma Yayınları, Eylül 2004.

GUIO, Anne-Catherine:

Population and Social Conditions, ISSN 1024–4352, European Communities, 2005.

GUJARATI, Damodar N.:

Basic Econometrics, 3rd Edition, ISBN 0-07-025214-9, New York, McGraw-Hill, 1995.

GÜNDOĞAN, Naci:

Genç İşsizliği, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2001.

GÜNDOĞAN, Naci
M. Kemal BİÇERLİ:

Çalışma Ekonomisi, Yayın No: 1461, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2003.

GÜNDOĞAN, Naci,
M. Kemal BİÇERLİ:

Çalışma Ekonomisi, 2. Baskı, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004.

- GÜNDÜZ, Gökhan Sait: **Sosyal İçerme Politikalarının Uygulanmasında Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İŞKUR, Uzmanlık tezi, Ankara, 2007.
- GÜRİZ, Adnan: “Adalet Kavramının Belirsizliği”, **Türkiye Felsefe Kurumu, Adalet Kavramı**, Ankara, 1994.
- GÜRSEL, Seyfettin
Veysel ULUSOY: **Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- HAN, Ergül,
KAYA, A. A.: **Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika**, Eskişehir, Düzeltilmiş ve Genişletilmiş İkinci Baskı, Birlik Ofset, 1997.
- HAYEK, Frederick A. Von: **The Road to Serfdom**, London, Routledge, 2001.
- HAYEK, Frederick A. Von: “Law Legislation and Liberty”, **The Mirage of Social Justice**, Volume 2, Chicago, The University of Chicago Press, 1976.
- Hazine: **Cumhuriyetin 80.Yılı Özel Sayısı**, Ankara, Hazine Yayınları, 2006.
- HEKİMLER, Alpay: AB-Türkiye & Endüstri İlişkileri, Alıntı: Gülten Kutal, **Türkiye’de İstihdam Politikaları, Esneklik ve Yeni İstihdam Türleri**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2004.
- HEMMING, R.
D.P. HEWITT

- G.A. MACKENZIE: “Kamu Harcamalarının Verimliliği”, **Kamu Harcamaları Rehberi**, Maliye Bakanlığı, Ankara, 1991.
- HIGGINS, Bryon: Symposium Summary, **Reducing Unemployment Current Issues and Policy Options**, The Federal Reserve Bank of Kansas City, August, 25–27, 1994.
- HIRST, Paul
Grahame THOMPSON: **Globalization in Question**, 2nd Edition, Oxford, Polity, 2003.
- HUNT, Emery Kay: **İktisadi Düşünce Tarihi**, Çeviren: Müfit Günay, Ankara, Dost Kitapevi, 2005.
- IŞIĞIÇOK, Erhan: “Gelir Eşitsizlik Ölçüleri ve Türkiye’de Gelir Dağılımı”
Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1989.
- IŞIĞIÇOK, Özlem: **İstihdam ve İşsizlik**, Bursa, Ekin Yayınevi, Kasım 2011.
- IŞIKLI, Alpaslan: “İşsizlik ve Çalışma Hakkı”, **Yol-İş Dergisi**, Sayı: 93,
Nisan 2008.
- ILO: İşgücü Piyasasının Anahtar Kavramları, (Çevrimiçi)
[http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/kilm/ind
ex.htm](http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/kilm/index.htm), 01.02.2013.
- ILO: Küresel İstihdam Eğilimleri Modeli 2005; IMF, Dünya Ekonomisine Bakış, 2004.

- ILO, Public Information: 24 Eylül 1998 tarihli raporu, (çevrimiçi), <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/publ/wemplrep.pdf> , 31.10.2011.
- IMF 2010 yılı çalışmaları: (çevrimiçi), <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/01/> , 01 Aralık 2012
- İstihdam Teorisi: (çevrimiçi) iibf.sdu.edu.tr/dulupcu/makro/11_istihdam.ppt, 25.09.2011
- İstihdam ve Para: (çevrimiçi) <http://www.belgeler.com/blg/1w9e/istih-hdam-ve-para> , 25.09.2011, s. 1
- İYİDİKER H.
Y. ÖZUĞURLU: “Türkiye’de Kamu İç Borçlanmasının Reel Kesim Üzerindeki Etkileri”, 16. Maliye Sempozyumu 2001, (Çevrimiçi) www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebliğler/6-2.doc, (10.10.2006).
- JENSEN, Hans E.: “John Stuart Mill’s Theories of Wealth and Income Distribution”, **Review of Social Economy**, Vol.LIX, No.4, December 2001.
- KAELBE, H. ,
M. THOMAS: **Introduction, in Income Distribution in Historical Perspective**, Maison des Scinces de l’Homme et Cambridge University Press, ss: 1-57, 1991.
- KALDOR, N.: “Alternative theories of distribution”, **Review of Economic Studies**, 23(2), 1955, ss.83-100.

- KARADENİZ, A.B.,
YERELİ, O.; **Kayıt Dışı İstihdam**, Ankara, Odak Yayınevi, 2004.
- KARAKAYALI, Hüseyin: **Makro Ekonomi**, Kendi Yayını, İzmir, 1995.
- KARAMAN, İsmail: Dünyada ve Türkiye’de Gelir Dağılımı, **Yeni Türkiye Dergisi**, Gelir Dağılımı Özel Sayısı, Ankara, 1995.
- KARLUK, Sadık Rıdvan: **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim 7. Bası**, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2002.
- KARLUK, Sadık Rıdvan: **Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm**, 11.Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2007.
- KASNAKOĞLU, Haluk: **Eksik İstihdam Kavramı ve İstatistiksel Ölçümü**, Ankara, DİE Yayınları Çalışma İstatistikleri, 2001, s. 63.
- KAZGAN, Gülten: **İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi**, 12. Bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, Ağustos 2006.
- KAZGAN, Gülten: **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1921–2001) Ekonomi Politik Açından Bir İrdeleme**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- KAZGAN, Gülten: **Türkiye’de Gelir Bölüşümü Dün ve Bugün**, İstanbul, Friedrich Ebert Vakfı Yayını, 1990.
- KELEHER, Robert
William P.ORZECZOWSKI: “Supply –Side Fiscal Policy: An Historical Analysis of A Reinvented Idea”, **Supply –Side Economics and Critical Appraisal**, Richard Fink (Ed), Maryland, Alethis Books, 1982.

- KENAR, Necdet: “Ekonomik Büyüme Tek Başına İşsizlik Sorununu Çözemez”, **Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, İşveren Dergisi**, Aralık 2002.
- KEPENEK, Yakup
Nurhan YENTÜRK: **Türkiye Ekonomisi**, 22.Basım, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2009.
- KESİCİ, Mehmet Rauf: “Avrupa Emek Piyasası Dinamikleri ve Avrupa İstihdam Stratejisi Temelinde Türkiye’nin Uyumu”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 2011/1.
- Keynesci Ekonomide
Emek Piyasası: (çevrimiçi)
http://www.ekodialog.com/eko_sorular/keynes_emek_piya_sasi.html, 25.09.2011
- KHAN, Mahmood Hasan: Rural Poverty in Developing Countries. Issues and Policies, **International Monetary Fund Working Paper**, WP/00/78, April 2000.
- KIYICI, E.: “İç Borçlanmanın Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2001.
- KORAY, Meryem: **Sosyal Politika**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2000.
- KORAY, Meryem: **Sosyal Politika**, 2.Basım, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2005.
- KORKMAZ, Adem

- Adnan MAHİROĞULLARI: **İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları, Türkiye ve AB Ülkeleri**, Bursa, Ekin Yayınevi, 2007.
- KÖKOCAK, Abdülkadir: "Kamu Ekonomisinde Hareket Alanı ve Teorik Yaklaşımlar", **Mevzuat Dergisi**, Temmuz 2005 (çevrimiçi), <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/07a/02.htm>, 10.05.2010.
- KRELLE, W.: **Verteilungstheorie**, J.C.B. Mohr, Tübingen, 1962.
- KURTİPEK, Rıdvan: **Türkiye İçin Gelir Grupları Arası Gelir Oluşumu İlişkisinin Miyazawa Yöntemiyle İncelenmesi**, Yayın No: 2830, Ankara, T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2011.
- KUZNETS, Simon: **Economic Development, The Family and Income Distribution**, Cambridge, Cambridge University Press, 1989.
- KUZNETS, Simon: "Economic Growth and Income Inequality", **American Economic Review**, March 1955.
- LAMONT, Julian: "The Concept of Desert in Distributive Justice", **The Philosophical Quarterly**. 44, 1994, pp.45-64.
- LINDBECK, Assar
Dennis J.SNOWER: **The Insider-Outsider Theory Of employment And Unemployment**, The MIT Press, Cambridge, England, 1988.
- LIPSEY, Richard G. vd...: **İktisat 2**, Çeviren: Ahmet Çakmak, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1994.

- LORDOĞLU, Kuvvet
Nurcan ÖZKAPLAN: **Çalışma İktisadı**, Düzeltilmiş 2. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2005.
- LORDOĞLU, Kuvvet
Nurcan ÖZKAPLAN
Mete TÖRÜNER: **Çalışma İktisadı**, 3. Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, 1999.
- LORDOĞLU, Kuvvet
Mete TÖRÜNER: **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, Beta Yayınevi, 1995.
- MAKAL, Ahmet: **Cumhuriyet'in 80.Yılında Türkiye'de Çalışma İlkeleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Tartışma Metinleri, 2003.
- MAKAL, Ahmet: **Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri (1946–1953)**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002.
- MARX, Karl: **Kapital**, Birinci Cilt, Çeviren: Alaattin Bilgi, Ankara, Sol Yayınları, 1976.
- MARX, Karl: **Ücretli Emek ve Sermaye, Ücret, Fiyat ve Kar**, Çeviren: Sevim Belli, Beşinci Baskı, Ankara, Sol Yayınları, 1979.
- MARX, Karl: **Ücretli Emek ve Sermaye**, Çeviren: Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları, 1999.
- MARX, Karl: **1844 El Yazmaları Ekonomi, Politik ve Felsefe**, Çeviren: Kenan Somar, Ankara, Sol Yayınları, 1973.
- MERİÇ, M.: "Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerindeki Etkisi", 18. Maliye Sempozyumu 2003,

www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebliğler,
31.01.2011.

- MUNCK, Ronaldo: **Emeğin Yeni Dünyası**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003.
- NEUMAYER, Eric: “Sustainability and Well-being Indicators”, **World Institute for Development Economics Research**, Research Paper No: 2004/23.
- NOZICK, Robert: **Anarchy, State and Utopia**, New York, Basic Books, 1974.
- ÖCAL, Tezer: **Makro İktisat**, İstanbul, İkinci Sayfa -Arıkan Yayınları, 2007.
- ODABAŞI, Ferhat: “Yoksullukla Mücadelede İstihdamın Rolü”, Uzmanlık Tezi, Ankara, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 2010.
- OECD: National Accounts 1990–1997 (Çevrimiçi)
<http://www.oecd.org/std/na/nationalaccountsmeetings-archiveofpapersfrom1999downwards.htm>, 15.04.2012.
- OECD: Labour Force Statistics 1998, (Çevrimiçi),
<http://www.oecd.org/employment/emp/onlineoecdemploymentdatabase.htm>, 14 Mayıs 2012.
- OECD Öngörürleri: (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/insights/41774515.pdf>,
20.01.2013.
- OECD Verileri: (Çevrimiçi),
http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/working_papers/working_papers_51-100/WP58b.pdf, 21.06.2011

- OKUR, Nejla: “Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Sosyal Devletin Geleceği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.
- Okun Yasası: (çevrimiçi) <http://www.keynesyen.com/2012/12/okun-yasas.html>, 10 Ocak 2013.
- ONARAN, Özlem: “Türkiye’de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 86, Ay: Güz, İstanbul, Birikim Yayınları, 2000.
- ORAL, Burcu Gediz,
YALÇINKAYA, M. Hakan: “Türkiye’de İstihdam-İşsizlik ve Çözüm Önerileri: Esneklik Yaklaşımı”, **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Sayı: 6, ss. 161–184, 2000.
- OSHIMA, H.T.: “Income Distribution Policies in East Asia”, **The Developing Economies**, December 1998.
- ÖNDER, Emel: İTÜ Tekstil Müh. Bölümü/TEK485 Maliyet Muhasebesi, (çevrimiçi), <http://web.itu.edu.tr/~onderem/MALMUH31.pdf>
- ÖNDER, İzzettin: “Kapitalist İlişkiler Bağlamında ve Türkiye’de Devletin Yeri ve İşlevi”, **Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar İktisat Üzerine Yazılar 1**, Derleyenler: Ahmet Haşim Köse, Fikret Şenses, Erinç Yeldan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.
- ÖZGEN, Neşe: “Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletlerin Kalkınma Politikaları ve Bölgesel Kalkınmada Yeni Kavramlar”, **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 11(1), 2005.
- ÖZGÜVEN, Ali: **İktisat Bilimine Giriş**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 8. Bs. İstanbul, Filiz Kitabevi, 2005.

- ÖZGÜVEN, Ali: **İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler**, 3. Bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2005.
- ÖZGÜVEN, Ali: **İktisat Bilimine Giriş**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997.
- ÖZMUCUR, Süleyman: **Milli Gelirin Üç Aylık Dönemler İtibariyle Tahmini, Dolarla İfadesi ve Gelir Yolu İle Hesaplanması**, İstanbul, İSO, 1987.
- ÖZMUCUR, Süleyman: "Princing and Distribution in Economy with an Important Public Sector", **Boğaziçi Üniversitesi, Research Paper**, İstanbul, Mayıs 1992.
- ÖZTÜRK, Nazım
Z. Gökcalp GÖKTOLGA: "Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler", **Bütçe Dünyası Dergisi**, Sayı 34, 2010/2.
- ÖZUĞURLU, Y.: "Kamu Harcamalarının Bölüşüm İlişkileri Üzerine Etkisi: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", **Ekonomik Yaklaşım**, Sayı: 51, Cilt:15, 2004.
- PAMUK, Şevket: **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme, Seçme Eserler 2**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- PARASIZ, İlker: **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1998.
- PARASIZ, İlker,
BİLDİRİCİ, Melike: **Modern Emek Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2002.
- PARASIZ, İlker,

- ve Diğerleri: **İktisat Teorisi**, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2000.
- PAYA, Merih: **Makro Ekonomi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2001.
- PEHLİVAN,
Muhammed Seyid: “Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin M¼dahale Araçları: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği”, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009.
- PEKİN, Tevfik: **Makro Ekonomi**, İzmir, Zeus Kitabevi, 2007.
- PETERSON, Wallace C.: **Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büy¼me**, Çev. Servet Mutlu, Eskişehir, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No 145, 1976.
- PLOTNICK, R.: “A Measure of Horizontal Inequity”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 63, No. 2, The MIT Press, 1981.
- POLANYİ Levitt, Kari: “The Great Transformation from 1920 to 1990”, **Karl Polanyi in Vienna-The Contemporary Significance of The Great Transformation**, Ed: Kenneth McRobbie, Kari Polanyi Levitt, London, Black Rose Books, 2000.
- POLANYİ, Karl: **B¼y¼k D¼n¼ř¼m: Çaçımızın Siyasal ve Ekonomik K¼kenleri**, Çeviren: Ayşe Buğra, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- RAWLS, John: **A Theory of Justice**. Harvard, MA Harvard University Press, 1971.

- RICARDO David: **On the Principles of Political Economy and Taxation**, Third edition, London, John Murray, 1821, paragraf 1-3, (Çevrimdışı) , <http://www.econlib.org>, 19 Ekim 2010.
- RIFKIN, Jeremy: **The European Dream**, Cambridge, Polity Press, 2004.
- RODRİK, Dani: **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?**, Çev: İzzet Akyol, Fatma Ünsal, İstanbul Kızılelma, 1997.
- ROMER, Christina D.,
ROMER, David H.: “Monetary Policy and the Well-Being of the Poor” in Income Inequality Issues and Policy Options, a symposium sponsored by the Federal Reserve Bank of Kansas City, Jackson Hole, Wyoming, 1998 August 27-29.
- ROSTOW, W.W.: **Stages of Economic Growth**, New York, Cambridge University Press,1960.
- SABUNCUOĞLU, Zeyyat: “İstihdam Sorunu da AB Sürecine Bağlı”, Ekonomi, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Aylık Yayın Organı, S. 199, Eylül, 2004.
- SAHOTA, G. S.: “Theories of personal income distribution: a survey,” **Journal of Economic Literature**, 16(1), 1978, pp. 1-55.
- SARI, Ramazan: “Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve İstihdam”, 2005, (çevrimiçi), <http://www.ba.metu.edu.tr/user/rsari/pubs/DIGP%20GELIR%20DAGILIMI.pdf>, 24.09.2011.
- SATLIGAN, Nail: **Marksist İktisat El Kitabı**, İstanbul, Yordam Yayınları, 2008.

- SAVAŞ, Vural Fuat: **İktisatın Tarihi**, İstanbul, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, 1997.
- SAVAŞ, Vural Fuat: **Politik İktisat**, 3. Basım, İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım, 1998.
- SAVAŞIR Rebii: **Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Küçük ve Orta Boyutlu İşletmeler Açısından İstihdam Politikaları**, Ankara, Kamu İş Yayınları, Mart 1999.
- SCHWARTZ, Gerd
Teresa TER-MINASSIAN: The Distributional Effects of Public Expenditure: Update and Overview 1. IMF Working Paper WP/95/84, August 1995.
- SCHWARTZMAN, S.: **Poverty, Social Exclusion and Modernity**, Sociology 187, Harvard University, 2004.
- SEN, Amartya: **On Economic Inequality**, Enlarged edition with a substantial annexe 'On Economic Inequality after a Quarter Century', Oxford, Clarendon Press, 1997.
- SERTER, Nur: **Genel Olarak ve Türkiye Açısından İstihdam ve Gelişme**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1993.
- SEYYAR, Ali: "Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele", **Yoksulluk**, İstanbul, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, 2003, C. 1.
- SKOUSEN, Mark: **Modern İktisadın İnşası**, Çevirenler: Metin Toprak, Mustafa Acar, Ekrem Erdem, Ankara, Liberte Yayınları, 2003.

- SMITH Adam: **An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations**, Edwin Cannan's annotated edition, 1904, Methuen & Co.Ltd, Kitap 4, Paragraf 174. (Çevirimdışı), <http://www.econlib.org/library/Smith/smWN.html>, 9 Ocak 2010.
- SNOWER, Dennis J.: “Monetary Policy and the Well-Being of the Poor” in **Income Inequality Issues and Policy Options**, A symposium sponsored by the Federal Reserve Bank of Kansas City, Jackson Hole, Wyoming, 1998 August 27–29.
- SÖNMEZ, Mustafa: **Gelir Uçurumu-Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**, İstanbul, Om Yayınevi, 2001.
- SÖNMEZ, Mustafa: **Türkiye’de Gelir Eşitsizliği**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.
- SÖNMEZ, Sinan: “İstikrar Programı Bağlamında Yeni Bütçenin Finansmanı ve Sorunu”, **İktisat Dergisi**, Kasım 2000.
- SÖNMEZ, Sinan: “Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri”, **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, Derleyen: Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- STANFORD
ENCYCLOPEDIA
OF PHIOSOPHY: “Distributive Justice”, 2000, <http://setis.library.usyd.edu.au/stanford/archives/spr1999/entries/justice-distributive/>, 24.09.2011.

- SWEEZY, Paul: **Kapital Gelişme Teorisi**, Çeviren: Gülsün Akalın, İstanbul, Kaldelon Yayınları, 2007.
- ŞAHİN, Hüseyin: **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu**, 6. Basım, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2000.
- ŞAHİN, Hüseyin: **Türkiye Ekonomisi**, 7.baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2002.
- ŞAHİNLER, Suat: (Çevrimiçi),
http://www.mku.edu.tr/genel/fakulte/ziraat/zootekni/personel_veri/suat/Bolum_9.pdf, 25.09.2011
- ŞANLISOY, Selim: "İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisinin Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri-Türkiye Örneği", Yayınlanmamış Y. L. Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, İzmir, 2000.
- ŞEKER, Sırma Demir: **Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi**, Yayın No: 2828, Ankara, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ekim 2011.
- ŞENSES, Fikret: **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, Kavramlar, Nedenler, Politikalar ve Temel Eğilimler**, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- SHAVELL, S.: **Foundations of Economic Analysis of Law**, Harvard University Press, 2004.
- SNA: System of National Accounts 2008, New York, 2009.

- STEWART, Michael: “Keynesci İktisat Öğretisi”, **Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler**, Çev: Kemali Saybaşıllı, İstanbul, Der Yayınları, 1993.
- TALAS, Cahit: **Ekonomik Sistemler**, Ankara, İmge Kitapevi, 1999.
- TALAS, Cahit: **Toplumsal Politika**, 5. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 1997.
- TAMCI, Yakup Kadri: “İşsizlik Sigortasının Türkiye’de Uygulanabilirliği”, Yayınlanmamış Y.L. Tezi, Bursa, 2002.
- TANRIVERDİ, Pınar: “Gelir Dağılımı ve Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri”, Yayınlanmamış Y. L. Tezi, Maliye Anabilim Dalı, Denizli, Ekim 2007.
- TANZI, Vito: Fundamental Determinants of Inequality and the Role of Government. IMF Working Paper WP/98/178, December 1998.
- T.C. Başbakanlık
Hazine Müsteşarlığı: “Kamu Borç Yönetimi Raporu Ocak 2013”, www.hazine.gov.tr, 05.02.2013
- T.C. MALİYE BAKANLIĞI: **Yıllık Ekonomik Rapor 2004**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, Ekim 2004.
- T.C Resmi Gazete: **Kanun No:5763**, 26 Mayıs 2008.
- TEMEL, Adil,
Mehmet Ali KELLEÇİ: “Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımındaki Gelişmeler (1980–1994)”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 6, Ankara, 1995.

- TEZEL, Yahya Sezai: **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923–1950)**, 5. Baskı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- TISK: Çalışma İstatistikleri ve İşgücü Maliyeti Araştırmaları 1985-2009, (çevrimiçi), <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=863>, 25.09.2011.
- TISK: Türkiye'nin Üretim-İstihdam Sorunu, Strateji ve Politika Önerileri, TISK Yayınları, (çevrimiçi) <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=863>, 25.09.2011.
- TODA, Hiro Y.
Taku YAMAMOTO: "Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes" **Journal of Econometrics**, 66 ss., 225-250.
- TODARO, Michael P.: **Economic Development**, Fifth Edition, New York: Longman, 1994.
- TOKSÖZ, Gülay: İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler, Birleşik Metal İş, Çalışma ve Toplum, **Ekonomi Hukuk Dergisi**, İnternet Baskısı, Sayı:15, 2007.
- TOPALHAN Türker: **Ücret ve Ücret Teorileri**, Ankara, Gazi Kitabevi, Ekim 2010.
- TORUN, Mustafa: "İstihdam ve İşsizlik", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, 2011.

- TÖRÜNER, Mete: **Çalışma Ekonomisi**, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2000.
- TÖRÜNER, Mete
Kuvvet LOROĞLU: **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, Beta Yayınları, 1991.
- TUIK: Hanelki Araştırma Anketi Sonuçları 1963–2009 aralığındaki veriler, (Çevrimiçi),
http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=24&ust_id=7,
24.08.2011
- TUIK: Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, 1993–2009, (Çevrimiçi),
http://tuikapp.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul/Dinamik_So rgulama, 27.08.2011
- TUIK: İŞGÜCÜ İSTATİSTİKLERİ VERİ TABANI,
<http://tuikapp.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul/İstatistikselT ablolar>, 27.08.2011
- TUIK: 1988-2009 yılları ekonomik göstergeleri, (Çevrimiçi),
www.tuik.gov.tr, 20.09.2011
- TUIK: 1993-2009 İşgücü Piyasası Verileri, (Çevrimiçi),
<http://tuikapp.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul/İstatistikselT ablolar>, 27.08.2011
- TUIK: 2004 ve 2008 İşgücü Maliyeti Araştırması Sonuçları (çevrimiçi),
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8371>,
01.05.2010

- TUIK: 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011 tarihli Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları, (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=24&ust_id=7, 27.09.2011
- TUIK Haber Bülteni: Mevsim Etkilerinden Arındırılmış Temel İşgücü Göstergeleri, Ocak 2005 - Ocak 2010, Sayı. 77, (Çevrimiçi), 30.04.2010 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=25&ust_id=8, 28.05.2011
- TUIK: Nüfus Projeksiyonları, Çevrimiçi, <http://www.tuik.gov.tr/Gosterge.do?id=3712&metod=IlgiliGosterge>, 23.01.2013.
- TUNA, Orhan
Nevzat YALÇINTAŞ: **Sosyal Siyaset**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994.
- TUNCA, Zafer: **Makro İktisat**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2001.
- TUNCER, S.: **Gelirin Yeniden Dağılımı**, Yayın No. 23, İstanbul, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını, 1970.
- TURHAN, Salih,
İzzettin ÖNDER
Beyhan ATAÇ: **Maliye Politikası**, Yayın No: 123, Eskişehir, T. C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1987.
- TÜRK, İsmail: **Maliye Politikası: Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri**, Gözden Geçirilmiş 11. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi, 1997.
- TÜRK, İsmail: **Maliye Politikası**, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2003.

- TÜRK, İsmail: **Maliye Politikası**, 16. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2004.
- TÜRKAN, Ercan: **Türkiye’de İşgücünün Yapı ve Nitelikleri: Gelişme ve Değerlendirmeler**, Ankara, T.C Merkez Bankası Yayınları, 2005.
- TÜRKBAL, Aydın: **İktisada Giriş**, Yayın No: 9, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Yayınları, 1993.
- TÜRKBAL, Aydın: **İktisada Giriş**, 2. Basım, İstanbul, Aktif Kitabevi, 2005.
- Türkiye Ekonomisi
Ders Notları: (çevrimiçi), <http://www.main-board.eu/genel-konular/225078-turkiye-ekonomisi-ders-notlari.html>, 26/02/2010.
- Türkiye’nin Üretim-İstihdam Sorunu: Strateji ve Politika Önerileri, TISK Yayınları, (çevrimiçi) <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=863>, 25.09.2011
- Türkiye İşveren Sendikası Konfederasyonu: İşveren Dergisi, C: 42, S: 1, Ekim 2003, 34.
- Türk-İş Haber Bülteni: 30 Ekim 2012 tarihli bülten, (Çevrimiçi) www.turkis.org.tr, 17.11.2012.
- TUSIAD: **Kayıt Dışı Ekonomi ve Sürdürülebilir Büyüme**, No: 8, İstanbul, TUSIAD Büyüme Stratejileri Dizisi, 2006.

- TUSIAD: **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, Yayın No: TUSIAD - T/2004–11/381, Aralık 2004.
- TUSIAD: **Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, (Yayın No. T/2000–12/295), Aralık 2000.
- TUSIAD: **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, Yayın No. TUSIAD-T/2002/12–354, Aralık 2002.
- ULUATAM, Özhan: **Makro İktisat**, Ankara, Savaş Yayınları, 1998.
- UNAY, Cafer: **Makro Ekonomi**, Bursa, Vipaş A.Ş Yayınları, 2001.
- UNDP: “Human Development Report 2005”, (çevrimdışı), <http://hdr.undp.org/reports/global/2005>, 5 Eylül 2010.
- UNDP: Human Development Report (HDR) 2004, (çevrimdışı), <http://hdr.undp.org/reports/global/2004>, 5 Eylül 2010.
- UNDP: İnsani Gelişme Raporu 2010, (Çevrimiçi) <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=2751>, 20.01.2013.
- UNDP: İnsani Gelişme Raporu 2011, (Çevrimiçi) http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/UNDP_IGE_2011_TR_Ozet.pdf, 20.01.2013.
- UNITED NATIONS: Human Development Report 1999 Background Papers. Vol 1, New York. (Çevrimiçi), <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1999/>, 29.04.2011

- ÜNSAL, Erdal M.: **Makro İktisat**, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara, Kutsan Ofset Matbaacılık, 1999.
- ÜNSAL, Erdal M.: **Makro İktisat**, 7. Basım, Ankara, İmaj Yayınları, 2007.
- ÜLKER, Kemal: "Türkiye'de İşsizlik Sigortası Uygulamasının Muhtemel Ekonomik Etkileri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Eylül 2002, "6, "En Büyük Korku: İşsizlik", Özçelik-İş Sendikası Aylık Yayın Organı, S. 3, Haziran, 2001.
- ÜSTÜNEL, Besim: **Makro Ekonomi**, Mısırlı Matbaası, İstanbul, 1983.
- ÜSTÜNEL, Besim: **Makro Ekonomi**, İstanbul, Mısırlı Matbaacılık A.Ş, 1990.
- VALENTİNE, Charles A.: **Culture of Poverty**, Chicago, The University of Chicago Press, 1970.
- WALLACE, C. P.: **Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Çev: Talat Güllap, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 763, İ.İ.B.F. Yayınları No: 98, Ders Kitapları Serisi No: 28, 1994.
- WEINTRAUB, Sidney: **An Approach to the Theory of Income Distribution**, Philadelphia, Chilton, 1958.
- WHEEN, Francis: **Karl Marx Das Kapital Biyografi**, Çeviren: Orhan Düz, İstanbul, Güncel Yayıncılık, 2006.
- WORLD BANK: Atlas 2003, (çevrimiçi) www.worldbank.org, 30 Eylül 2009, p. 8.
- WORLD BANK: World Development Indicators, 2000/2001, (Çevrimiçi)

<http://www.worldbank.org/reference/> , 15.08.2011.

WORLD BANK: World Development Report, Washington D.C., 1997.
(Çevrimiçi) <http://www.worldbank.org>, 17.05.2011.

World Development Reports: 1979–1997. (çevrimiçi)
<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/2124/browse?type=dateissued> , 01.02.2013.

YAMAN, Berker: **Kalkınmakta Olan Ülkelerde İşsizlik Sorunu ve Çözüm Yolları**, Yayın No: 27, Bursa, Bursa İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi Yayınları, 1977.

YAŞİN, Dilek: “Türkiye’de Büyüme, Gelir Dağılımı ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi (1987–2009): Büyüme, Daha Adil Gelir Dağılımını Getirdi Mi? İşsizliği Azalttı Mı?”, 9 Eylül Üniversitesi, İZMİR, 2010.

YELDAN, Erinç: **İstihdamsız Büyüme, Esnek İşgücü**, 24 Şubat 2010 Cumhuriyet Gazetesi

YILDIM, Kemal
Doğan KARAMAN: **Makro Ekonomi**, Eskişehir, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, 2001.

YÜCEL, Duygu: “Gelir Dağılımı Teorileri ve Politikaları: Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Sorunu”, Yayınlanmamış Y.L. Tezi, İstanbul, 2011.

ZAİM, Sabahaddin: **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1990.

ZAİM, Sabahaddin: **Çalışma Ekonomisi**, Geniş. 10. Baskı, İstanbul, Filiz

Kitabevi, 1997.

ZENGİN, Mehmet:

“İşsizlik Sigortası ve Türkiye Uygulaması”, Yayınlanmamış
Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı :Hülya HAYMANA
Doğum Tarihi :02.05.1975
Doğum Yeri :Eyüp/İstanbul
Medeni Hali :Evli
Cinsiyeti :Bayan
Uyruğu :T.C.
Sürücü Belgesi :B Sınıfı(1995)
Adres :Merkez Mah. Küçükköy Yolu NO:53/13 G.O.Paşa/İSTANBUL
Telefonlar İş : (0216) 635 39 33
Cep : (0532) 579 54 17

Öğrenim Durumu

- İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Doktora Programı/İSTANBUL (2005-....)
- Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Yüksek Lisans Programı/İSTANBUL (2003-2004)
- İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü/İSTANBUL (1994-1998)
- İstanbul Anadolu Otelcilik Ve Turizm Meslek Lisesi/İSTANBUL (1990-1994)
- Cumhuriyet Ortaokulu/İSTANBUL (1987-1990)
- Cebeci Sultanaçiftliği İlkokulu/İSTANBUL (1982-1987)

İş Tecrübeleri

- Türk Ekonomi Bankası A.Ş. Hazine Operasyonları, Sermaye Piyasaları Operasyon Departmanı Müdürü / İSTANBUL (2011-)

- Fortis Bank A.Ş. Hazine Operasyonları, Yönetici/İSTANBUL (2000-2011)
- Yeni Karamürsel Giyim ve İhtiyaç Maddeleri A.Ş., Genel Muhasebe/İSTANBUL (1999-2000)
- Migros Türk T.A.Ş., Muhasebe/İSTANBUL (1996-1999)

Yabancı Dil

Çok iyi derece İngilizce.

Sertifika Belgeleri

SPK İleri Düzey Lisans Belgesi
SPK Türev Ürünleri Lisans Belgesi